T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI
YENİÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI

DÜSTÛRÜ'L-MÜLK VEZÎRÜ'L-MELİK
(METİN VE DEĞERLENDİRME)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
PROF. DR. BAYRAM ÜREKLİ

HAZIRLAYAN
AHMET ALTAY

KONYA, 2008

ÖNSÖZ

Asırlar öncesine uzanan tarihleri boyunca dünyanın dört bir tarafına yayılarak birçok büyük devlet kuran Türk Milleti'nin köklü ve zengin bir devlet ve siyaset geleneği vardır. Türk siyasetnameleri, bu köklü ve zengin geleneğin bir ölçüde yazıya yansımasıdır.

Çalışmanın konusu olan Kadı Fadlullah'ın Düstûrü'l-Mülk Vezîrü'l-Melik isimli eseri, Kanuni Sultan Süleyman döneminde, 1539 yılında kaleme alınmış bir siyasetnamedir. Eserin Kanuni Sultan Süleyman dönemine ait olması, konu olarak seçilmesinde önemli bir etken olmuştur. Zira konuyu belirleme aşamasında yapılan tetkiklerde Osmanlı siyasetnâmeleri hakkında daha önce yapılan çalışmalarda genellikle Osmanlı Devleti'nin siyasi, sosyal ve iktisadi açıdan sorunlu olduğu dönemlere ait siyasetnamelerin tercih edildiği gözlenmiştir. Bu çalışmada Kadı Fadlullah'ın Düstûrü'l-Mülk Vezîrü'l-Melik isimli eseri ışığında Osmanlı tarihinin zirve dönemi olarak kabul edilen Kanuni Sultan Süleyman dönemi Osmanlı devlet ve siyaset anlayışının esasları irdelenerek, dönemin siyasi ve sosyal yapısının esere ne şekilde ve ne kadar yansıdığı sorularının cevapları aranmıştır.

Çalışmanın hazırlanmasında karşılaşılan en büyük güçlük, siyasetnameler hakkındaki kaynakların sınırlı ve yetersiz olmasıdır. Bunun yanı sıra Düstûrü'l-Mülk Vezîrü'l-Melik'in transkripsiyonun hazırlanmasında, dönemsel imla özelliklerinden kaynaklanan çeviri zorlukları ve eser içinde geçen Arapça ve Farsça terkiplerin çevirisi de çalışmanın güç ve zahmetli bir aşaması olmuştur.

Çalışmanın her safhasında yardım ve yol göstericiliği için, tez danışmanım Prof. Dr. Bayram ÜREKLİ'ye, konunun belirlenmesindeki yardımlarından dolayı Prof. Dr. Abdulkadir ÖZCAN'a, eser içindeki Arapça, Farsça kelime ve terkiplerin okunması ve tercümesindeki katkılarından dolayı İshak ÇETİN'e ve Enver Galib CEYLAN'a, çalışmayı hazırlarken çok yardımlarını gördüğüm İslam Araştımaları Merkezi Kütüpanesi ve Süleymaniye Kütüphanesi çalışanlarına ve çalışmanın düzenlenmesindeki katkılarından dolayı Hakan KAYA'ya teşekkürü bir borç biliyorum. Son olarak fedakarlığı, sabrı, anlayışı ve yardımları ile çalışmanın bugüne gelmesinde büyük emeği olan eşim Ayşe ALTAY'a teşekkürlerimi sunuyorum.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ i
İÇİNDEKİLER ii
ABSTRACT ii
KISALTMALAR iii
GİRİŞ 1
1. SİYASETNÂME 5
1.1. Siyasetnamelerin Genel Özellikleri 7
1.2. Tarihte Siyasetnâmeler 8
1.2.1. Eski Doğu Medeniyetlerinde Siyasetnâmeler 8
1.2.2. Batı Medeniyetinde Siyasetnâmeler 11
1.2.3. İslâm Medeniyetinde Siyasetnâmeler 14
1.2.3.1. Kelile ve Dimne 17
1.2.3.2. Marzubân-nâme 20
1.2.3.3. Kabus-Nâme 21
1.2.3.4. İslâmi Siyasetnâmeler ile ilgili Bibliyografik Çalışmalar 22
1.2.3.4.1. Arapça Siyasetnâmeler 23
1.2.3.4.2. Farsça Siyasetnâmeler 26
1.2.3.4.3. Türkçe Siyasetnâmeler 27
2. TÜRKLERDE SİYASETNÂME GELENEĞİ 32
2.1. İslâm Öncesi Dönemdeki Kaynaklarda Siyasetname Geleneği 32
2.2. İslâm'ın Kabulünden Osmanlı Devleti'ne Kadar Türklerde Siyasetnâme Geleneği 37
2.2.1. Kutadgu-Bilig 40
2.2.2. Siyasetnâme (Nizamü'l Mülk) 43
2.3. Osmanlı Devleti'nde Siyasetnâme Geleneği 45
2.3.1. XVI. Yüzyıl Sonuna Kadar Osmanlı Devleti 45
2.3.2. XVI. Yüzyıl Sonuna Kadar Osmanlı Siyasetnâmeleri 70
2.3.2.1. Tercüme Siyasetnâmeler 73
2.3.2.2. Te'lif Siyasetnâmeler 74
2.3.2.2.1. Kenzü'l Kübera ve Mehekkü'l-Ulemâ 75
2.3.2.2.2. Nasihatü Sultan Murad 76
2.3.2.2.3. Enisü'l Celis 76
2.3.2.2.4. Tuhfetü'l-Vüzera 76
2.3.2.2.5. Kanûn-ı Şehinşahî 77
2.3.2.2.6. Yavuz Sultan Selim'in Manisa Sancakbeyi Şehzade Süleyman'a Gönderdiği Siyasetnâme 79
2.3.2.2.7. Kitâb-ı Mirâtu'l-Mulûk 79
2.3.2.2.8. Asafnâme 80
2.3.2.2.9. Kitâbu Mesâlihi'l Müslimîn ve Menâfi'i'l-mü'minin81
2.3.2.2.10. Ahlâk-ı Alai 82
2.3.2.2.11. Hırzü'l-mülûk 82
2.3.2.2.12. Nushatü's-Selatin 83
2.3.2.2.13. Fuşül-i Hall ü 'Akd ve Uşül-i Harc ü Nakd 84
2.3.2.2.14. Usû'lü'l-Hikem fî-Nizami'l-Âlem 84
2.3.2.3. Osmanlı Siyasetnâmelerinin Genel Özellikleri 86

3. DÜSTÛRÜ'L-MÜLK VEZÎRÜ'L-MELİK 91
3.1. Kadı Fadlullah'ın Hayatı 91
3.2. Eserin Bölümleri 92
3.2.1. Mukaddime.....92
3.2.2. Mevzu.....93
3.2.2.1. Birinci Bâb.....93
3.2.2.2. İkinci Bâb 94
3.2.2.3. Üçüncü Bâb 94
3.2.2.4. Dördüncü Bâb.....94
3.2.2.5. Beşinci Bâb.....95
3.2.2.6. Altıncı Bâb.....95
3.2.2.7. Yedinci Bâb 96
3.2.2.8. Sekizinci Bâb.....96
3.2.2.9. Dokuzuncu Bâb.....97
3.2.2.10. Onuncu Bâb 97
3.2.3. Hatime 97
3.3. Eserin Dil ve Üslubu 98
3.3.1. Ayetler.....98
3.3.2. Hadisler 101
3.3.3. Dinî Akaid ve Dualar 102
3.3.4. Kıssalar.....103
3.3.5. Atasözleri ve Özlü Sözler.....103
3.3.6. Nazm Parçaları.....105
3.4. Düstûrü'l-Mülk Vezîrü'l-Melik'te Tarih ve Metot 106
3.4.1. Düstur'ül-Mülk Vezirü'l-Melik'in Dayandığı Kaynaklar ve Bu Kaynakların Kullanılışı 107
3.4.2. Olayların Anlatılış Şekli.....112
3.4.3. Sebep-Sonuç İlişkisi.....112
3.4.4. Tenkitçiliği 113
3.4.5. Eserde Geçen Kişi ve Yer İsimleri.....113
3.5. Düstûrü'l-Mülk Vezîrü'l-Melik'te Temel İlke ve Kavramlar 114
3.5.1. Devlet Kavramı.....114
3.5.2. Hâkimiyet ve Saltanat Kavramı.....115
3.5.3. Adalet 116
3.5.4. Kanun ve Gelenek.....117
3.5.5. Müşaveret 117
3.6. Düsturü'l-Mülk Vezirü'l Melik'te Sosyal Yapı.....118
3.6.1. Hükümdar.....118
3.6.2. Devlet Adamları.....119
3.6.3. Halk.....119
3.7. Düstûrü'l-Mülk Vezîrü'l-Melik'teki Nasihat ve Öneriler.....119
3.7.1. Hükümdarlar İçin Nasihat ve Öneriler.....120
3.6.2. Devlet Adamları İçin Nasihat ve Öneriler.....123
3.6.3. Halk İçin Nasihat ve Öneriler.....124
3.6.4. Ordu ve Savaş Hakkında Nasihat ve Öneriler.....124
4. SONUÇ.....126
BİBLİYOGRAFYA 129
5. DÜSTÛRÜ'L-MÜLK VEZÎRÜ'L-MELİK'İN TRANSKRİPSİYONU 137
6. DÜSTÛRÜ'L-MÜLK VEZÎRÜ'L-MELİK'İN ORJİNAL METNİ.....210

ÖZET

Siyasetnameler, siyaset ve devlet yönetimi hakkında bilgi ve nasihatler içeren, daha iyi bir devlet yönetiminin sağlanması için hükümdar ve devlet adamlarına öğüt ve telkinlerde bulunan eserlerdir. Yazıldığı dönemin siyasi, sosyal ve ekonomik yapısı hakkında bilgiler içermesi; devrinin yönetim anlayışını ve değerlerini yansıtması sebebi ile siyasetnameler, tarihi ve sosyolojik açıdan çok önemli kaynaklardır.

Çok eski ve köklü bir devlet geleneğine sahip olan Türk Milleti, aynı zamanda çok zengin siyasetname geleneğine de sahiptir. Çalışmanın konusu olan Kadı Fadlullah'ın Düstûrü'l Mülk Vezîrü'l Melik isimli eseri 1539 yılında, Kanuni Sultan Süleyman döneminde yazılmış bir siyasetnamedir. Bu çalışmada Kadı Fadlullah'ın Düstûrü'l Mülk Vezîrü'l Melik isimli eseri ışığında, Kanuni Sultan Süleyman dönemi Osmanlı Devleti'nde devlet ve hakimiyet anlayışının esasları irdelenerek, dönemin siyasi ve sosyal yapısının esere ne şekilde ve ne kadar yansıdığı sorusunun cevapları aranmıştır.

ABSTRACT

Politics books(Siyasetnâme) are the works that include informations and advices about politics and state management and suggestions to statesmen in order to provide better public management.Because Politics books(Siyasetnâme) give informations about political, social and economic structure of their terms and reflect administrative approach and values , they are very important sources in historical and sociological respects.

Turkish people who have got very old, strong and rooted state tradition are also owner of the very rich Politics books(Siyasetnâme) tradition. The book of my thesis study,Dusturul-Mulk;Veziru'l Melik written by Kadı Fadlullah, is a politics book (Siyasetname) written in 1539 in the reign of Sultan Suleyman the Magnificent. In that work, by the light of the book Dusturul-Mulk;Veziru'l Melik written by Kadı Fadlullah, principles of State sovereignty during the reign of Sultan Suleyman the Magnificent was examined and answers was searched in reply to questions how much was the book

KISALTMALAR

A.Ü.D.T.C.F.	**:**	Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi
Bkz.	**:**	Bakınız
Çev.	**:**	Çeviren
Ed.	**:**	Editör
H.	**:**	Hicri
Haz.	**:**	Hazırlayan
İ.A.	**:**	İslam Ansiklopedisi
İ.Ü.E.F.	**:**	İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi
M.E.B.	**:**	Milli Eğitim Bakanlığı
M.	**:**	Miladi
M.Ö.	**:**	Milattan Önce
M.Ü.	**:**	Marmara Üniversitesi
Ö.	**:**	Ölümü
S.B.E.	**:**	Sosyal Bilimler Enstitüsü
T.D.A.Y.	**:**	Türk Dili Araştırmaları Yıllığı
T.D.V.	**:**	Türkiye Diyanet Vakfı
T.D.V.İ.A.	**:**	Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
Trc.	**:**	Tercüme
T.T.K.	**:**	Türk Tarih Kurumu
t.y.	**:**	Tarih Yok
vr.	**:**	Varak

GİRİŞ

Siyasetnâmeler, siyaset ve devlet yönetimi hakkında bilgi ve nasihatler içeren, daha iyi bir devlet yönetiminin sağlanması için hükümdar ve devlet adamlarına telkinlerde bulunan eserlerdir. Yazıldığı dönemin siyasi, sosyal ve ekonomik yapısı hakkında bilgiler içermesi, devrinin yönetim anlayışını ve değerlerini yansıtması sebebiyle siyasetnâmeler, tarihi ve sosyolojik açıdan çok önemli kaynaklardır.

Araştırmanın konusu olan "Düstûrü'l-Mülk Vezîrü'l-Melik" bir siyasetnâme eseridir. Eser, daha sonra Osmanlı ve Türk tarihinin altın dönemi olarak kabul edilecek olan Kanuni Sultan Süleyman döneminde, 1539 yılında yazılmıştır. Zahriyesindeki "Beray Sultan Süleyman Han" ifadesinden eserin Kanuni Sultan Süleyman için yazıldığı anlaşılmaktadır. Eserin yazarı Kadı Fadlullah, ilmiye sınıfına mensup bir kişidir. Eserin Kanuni Sultan Süleyman döneminde yazılmış olması, ona ithafen yazılması ve eserdeki devlet ve yönetimle ilgili görüş ve nasihatlerin ilmiye sınıfına mensup bir devlet görevlisi tarafından dile getiriliyor olması "Düsturü'l-Mülk Vezirü'l Melik"i önemli ve değerli bir kaynak olarak kılmaktadır.

Çalışmanın hazırlanması aşamasında köklü ve zengin bir siyasetnâme geleneğimizin olmasına rağmen bu alandaki çalışmaların oldukça yetersiz ve az olduğu gözlenmiştir. Siyasetnâmelerle ilgili olarak en eski eser Bursalı Mehmed Tahir'in "Siyasete Müteallik Asâr-ı İslâmiyye" isimli bibliyografik risalesidir. Bu risalede 172 siyasetnâmenin bibliyografik bilgileri yer almaktadır. Agah Sırrı Levend'in de siyasetnâmeler konusunda kaleme alınmış "Ümmet Çağında Ahlâk Kitaplarımız" ve "Siyaset-nâmeler" isimli iki önemli makalesi bulunmaktadır. İkinci makalesi aynı zamanda bibliyografik bir kaynak olma özelliği de taşımaktadır. Siyasetnâmelerle ilgili ilk müstakil kitap, Ahmet Uğur'un "Osmanlı Siyasetnâmeleri" isimli eseridir. Ahmet Uğur, kitabında siyasetnâmelerin tarihi gelişimi, siyasetnâmelerin Türk siyasi hayatına tesirleri ve Osmanlı Dönemi Siyasetnâmeleri'nin özellikleri gibi konuları ele almıştır. Çalışmanın hazırlanması sırasında siyasetnâmeler konusundaki çalışmalarına sıkça başvurulan Coşkun Yılmaz, bu alanda çok önemli ve değerli çalışmaların sahibidir. Yazarın "Siyasetnâmelere Göre XVI. ve XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda İktisadi Düşünce" isimli yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, "XVI. ve XVII. Yüzyıl Islahatnamelerine Göre Osmanlılarda Siyaset ve Toplum Düşüncesi" isimli yayınlanmamış Doktora Tezi ve "Siyasetnâmeler ve

Osmanlılarda Sosyal Tabakalaşma" isimli makalesi bu alandaki önemli bir boşluğu dolduran çalışmalarıdır.

Abdülkadir Özcan'ın, "Osmanlı Siyasetnâmelerinde Reaya Hukuku", H. Hüseyin Adalıoğlu'nun "Siyasetnâmelerin Klasik Kaynakları", Mahmut Arslan'ın "Eski İran Geleneği ve Siyasetnâmeler", Nevin Güngör Ergan'ın "Siyasetnâmelerimizde Çizilen "Devlet Adamı" Portresinin Temel Özellikleri" isimli makaleleri Osmanlı ve Türk siyasetnâmeleri alanındaki önemli başvuru kaynaklarındandır. Ayrıca Mehmet Öz'ün, "Osmanlı'da Çözülme ve Gelenekçi Yorumları: XVI. Yüzyıldan XVIII. Yüzyıl Başlarına" isimli kitabı, XVI. ve XVIII. yüzyıl Osmanlı Siyasetnâmeleri hakkında önemli bilgiler ihtiva etmektedir. Bu eserlerin dışında siyasetnâme konusunda yazılmamış olmasına rağmen içinde siyasetnâmelerle ilgili bölümler ve bilgiler bulunan kaynaklar da bulunmaktadır. Çalışmada bu kaynaklardan da istifade edilmiştir.

Yukarıda ismini saydığımız çalışmaların tamamı Türk siyasetnâme geleneğinin başlangıç noktasını, Türkler'in İslâmı kabulünden sonraki dönem olarak belirlemektedir. Ayrıca Osmanlı siyasetnâmeleriyle ilgili olan çalışmalarda da Osmanlı devlet teşkilatındaki aksama ve çözülmelerin başladığı XVI. yüzyılın ikinci yarısından sonra yazılan, layiha özelliği taşıyan risale ve siyasetnâmeler üzerine yoğunlaşıldığı görülmektedir. Bu çalışmalarda Türk siyasetname geleneğinde değişimi temsil eden Lütfi Paşa'nın "Asafname" isimli siyasetnâmesinden önceki dönemlerde yazılmış te'lif ve tercüme siyasetnâmeler, genellikle birkaç satır ile geçiştirilmiştir. Bu çalışmada, yukarıdaki örneklerden farklı olarak Türklerde Siyasetnâme geleneğinin kaynakları, İslâm Öncesi Türk Kitabeleri'nde aranmış ve bu kitabelerde geçen belli kavram ve ilkelerle İslâm'ın kabulünden sonra kaleme alınmış siyasetnâmeler arasındaki benzerliklere vurgu yapılmıştır. Ayrıca Düstûrü'l-Mülk Vezîrü'l-Melik'in XVI. yüzyılda yazılmış olması sebebiyle konu, XVI. yüzyılın sonu ile sınırlandırılmış ve çalışmada bu döneme kadar yazılmış olan siyasetnâmeler üzerinde yoğunlaşılmıştır.

Çalışmada XVI. yüzyıl Osmanlı bürokratı Kadı Fadlullah'ın gözüyle devlet ve toplum yapısını ve bu yapıyı oluşturan temel ilke ve kavramları belirlemek ve Düstûrü'l-Mülk Vezîrü'l-Melik'te idari, siyasi ve sosyal meselelere nasıl bakıldığını, eserdeki siyasi ve toplumsal yapıyla ilgili teşhis ve tetkiklerin tarihi gerçeklikle örtüşme noktalarını ortaya koymak amaçlanmaktadır. Üzerinde durulan bir önemli konu da Düstûrü'l-Mülk Vezîrü'l-Melik'te başta hükümdar olmak üzere idareciler, ordu, asker ve reaya için dile getirilen

nasihat ve önerilerdir. Zira bu nasihat ve öneriler, Osmanlı devlet ve siyaset anlayışı hakkında önemli bilgi ve ipuçlarını ihtiva eden ve Osmanlı Devleti'ndeki başta hükümdar olmak üzere toplumsal sınıf ve zümrelerin görevlerini, sorumluluklarını ve sınırlılıklarını ifade eden önemli referanslardır.

Çalışmanın birinci bölümünde siyasetnâme kavramı ele alınarak siyasetnâmelerin genel özellikleri üzerinde durulmuştur. Ayrıca siyasetnâmelerin tarihsel gelişimi; Eski Doğu Medeniyetleri, Batı Medeniyeti ve İslâm Medeniyeti başlıkları altında ele alınmıştır. Türk ve İslâm siyasetnâme geleneğine etkileri göz önüne alınarak, Eski Doğu Medeniyetleri incelenirken Hint-İran Medeniyetlerine, Batı Medeniyeti incelenirken de Klasik Yunan Medeniyetine özellikle ağırlık verilmiştir. İslâm Medeniyetindeki siyasetnâme geleneği incelenirken de Türk siyasetnâmelerine önemli tesirleri olan ve Türk siyasetnâme geleneğinde büyük izleri bulunan Kelile ve Dimne, Marzubannâme ve Kâbûsnâme isimli siyasetnâme eserleri ayrı bir başlık altında ayrıntılı olarak ele alınmıştır. Birinci bölüm Agah Sırrı Levend ve Bursalı Mehmed Tahir Bey'in hazırladıkları bibliyografyalardan yararlanılarak oluşturulan "İslâmi Siyasetnâmeler Bibliyografyası" ile son bulmaktadır.

İkinci bölümde ise Türklerde Siyasetnâme Geleneği; İslâm öncesi kaynaklar, İslâm'ın kabulünden Osmanlı Devleti'nin kuruluşuna kadar siyasetnâmeler ve Osmanlı Devleti'nde Siyasetnâme geleneği olmak üzere üç başlık altında incelenmektedir. İslâm öncesi kaynaklarında Eski Türk Kitabeleri'nde devlet, hakimiyet ve hakimiyetin menşei, kanun, adalet gibi kavram ve ilkelerin nasıl kullanıldığı irdelenmiştir. Türkler'in İslâmı kabulünden Osmanlı'nın kuruluşuna kadarki dönemde ise dönemin belli başlı siyasetnâmeleri hakkında kısaca bilgiler verildikten sonra bu dönemin en önemli iki siyasetnâmesi olan Yusuf Has Hacib'in Kutadgu Bilig'i ile Nizamü'l-Mülk'ün Siyasetnâme'si, başlıklar altında ayrıntılı olarak incelenmiştir. Düstûrü'l-Mülk Vezîrü'l-Melik'in, Osmanlı döneminde yazılmış bir siyasetnâme olmasından dolayı XVI. yüzyıl sonlarına kadar Osmanlı Devleti'ndeki siyasetnâmeler, önceki dönemlere göre daha kapsamlı ve ayrıntılı olarak incelenmiştir. Siyasetnâmelerden önce, XVI. yüzyıl sonuna kadar Osmanlı Devleti'nin siyasi tarihi, sosyal ve ekonomik yapısı, devlet ve hakimiyet anlayışı genel hatlarıyla ele alınarak; siyasetnâmelerin yazıldıkları dönemin koşulları belirlenmeye çalışılmıştır. Ardından bu dönemde yazılmış tercüme ve te'lif eserler sıralanarak, bu dönem siyasetnâmelerinin genel özellikleri belirlenmeye çalışılmıştır.

Çalışmanın üçüncü ve son bölümünün konusu, Düstûrü'l-Mülk Vezîrü'l-Melik'tir. Bu bölümde Kadı Fadlullah'ın hayatı, Düstûrü'l-Mülk Vezîrü'l-Melik'in bölümleri, dil ve üslup özellikleri, Düstûrü'l-Mülk Vezîrü'l-Melik'te tarih ve metot anlayışı, ilke ve kavramlar, sosyal sınıflar ve eserde dile getirilen nasihat ve öneriler ele alınmıştır. Bölümün sonuna da genel bir sonuç ve değerlendirmenin ardından Bibliyografya ve Düstûrü'l-Mülk Vezîrü'l-Melik'in transkripsiyonu ile orijinal metni eklenmiştir.

Üçüncü bölümün başında eser hakkında genel bilgiler verildikten sonra eserin yazarı Kadı Fadlullah'tan bahsedilmiştir. Ardından eserin bölümleri ve bölümler içindeki kısımlar ele alınarak; dil ve üslup özellikleri üzerinde durulmuştur. Dil ve üslup özelliklerine bağlı olarak eserde geçen ayet, hadis, kıssa, atasözü, özdeyiş ve nazm parçaları hakkında bilgiler verilmiştir. Ayrıca eserde tarih ve metot başlığı altında Düstûrü'l-Mülk Vezîrü'l-Melik'in klasik kaynakları ve bu kaynakların kullanılışı, eserde olayların anlatım tarzı, sebep-sonuç ilişkisi, eserdeki eleştirel yaklaşım ve eserde geçen kişi ve yer isimleri ele alınmıştır. Düstûrü'l-Mülk Vezîrü'l-Melik'te temel ilke ve kavramlar başlığı altında; devlet, hâkimiyet ve saltanat, adalet, kanun ve gelenek ile müşaveret kavramları incelenerek, bu kavramların eserde nasıl kullanıldıkları üzerinde durulmuştur. Hükümdar, idareciler ve halkın sosyal hayattaki konumlarını, görev ve sorumluluklarını incelediğimiz Düstûrü'l-Mülk Vezîrü'l-Melik'te sosyal yapı başlığının ardınan, eserde hükümdar, devlet adamları, halk ve ordu için dile getirilen nasihat ve öneriler sıralanmıştır.

Düstûrü'l-Mülk Vezîrü'l-Melik hakkında kısa bir sonuç ve çalışmada yararlanılan kaynakların sıralandığı bir bibliyografyanın ardından çalışma, Düstûrü'l-Mülk Vezîrü'l-Melik'in transkripsiyonu ve orijinal metni ile sona ermektedir. Eserin transkripsiyonu yapılırken, transkripsiyon ve imla kaidelerine bağlı kalınmaya çalışılmıştır. Eserin orijinal metnindeki numaralandırma varak yerine sayfa esas alınarak yapıldığı için transkripsiyondaki numaralandırma da sayfa düzeni esas alınarak yapılmıştır. Eserdeki ayetlerin hangi surelere ait olduğu dipnotlarda gösterilmiş, ayrıca, metinde Arapça ve Farsça olarak yazılmış olan hadis, dua, nazm parçaları ve kelam-ı kibarların anlamları tespit edilenler dipnotlarla gösterilmiştir.

Bu çalışmanın hazırlanmasındaki temel amaç, tarih ve kültür mirasımız olan bu eseri gün yüzüne çıkararak konuyla ilgili araştırmacıların hizmetine sunmaktır. Ayrıca eserde hükümdar ve devlet adamları için verilen nasihat ve önerilerin sadece yazıldığı dönem için değil; günümüz idarecileri ve devlet yöneticileri içinde faydalı olacağı da düşünülmektedir.

1. SİYASETNÂME

İnsanoğlunun toplu olarak bir arada yaşamasının belli bir aşamasından sonra ortaya çıktığı iddia edilen devlet ve devlet düşüncesi, ilkçağlardan beri insanoğlunun daha iyi, daha adil bir yönetim biçimine ulaşmak çerçevesinde hep gündeminde yer almıştır. Bu anlamda modern devlet fikrinin esasları ilk çağlardan günümüze kadar uzanan bir gelişimin eseridir.

Devlet, sınırları çizilmiş bir toprak parçasında, ortak bir yönetime ve kanunlara bağlı bir şekilde yaşayan insanların meydana getirdiği,[1] topluluk (millet), ülke, hakimiyet ve siyasal örgütlenme[2] gibi temel unsurlardan teşekkül eden siyasi bir kurumdur. Bir başka yönüyle devlet, insan davranışlarını düzenlemede maddi yaptırım gücü olmayan ahlâk kuralları yerine geçer. Ahlâk alanında insanların ilişkilerini yöneten ilkeler varsa, bir topluluk içinde yaşayan insanların eylemlerini birbirleriyle olan ilişkilerini yönetip düzenleyen ilkeler ve bu ilkelere dayanılarak konulan kural ve kanunlar vardır ki bunların tümüne hukuk sistemi adını veriyoruz. Bu hukuk sistemini düzenleyen ve uygulayan gerçek güç devlettir.[3]

Sosyolojik açıdan baktığımızda "devlet", milletin örgütlenmiş siyasi mekanizmasıdır. Dolayısıyla devlet idaresi, toplumun bütün fertlerini ilgilendiren bir konudur.[4] Başka bir ifade ile Devlet, milletin siyasi, sosyal ve ekonomik örgütlenme ile ortaya çıkardığı siyasi kişiliğidir.

İnsanlar tarihin ilk dönemlerinden itibaren kendileri için en ideal, en iyi devlet teşkilatını oluşturabilmek için fikirler üretmiş, eserler kaleme almıştır. İnsanoğlunun düşünce ve felsefe birikiminin yazıya dökülmesiyle ortaya çıkan siyasetle ilgili eserler, devleti bir ideal olarak tanımlama ve bu devleti eksik ve yanlış devlet türlerinden ayırt edebilme alanında fikir yürütmüştür.

İslâm dünyasında devlet yönetimi ve hükümdarlara yol göstermek, öğüt vermek maksadıyla yazılan eserlere genel olarak Arapça "siyaset", Farsça mektup anlamına gelen "name" kelimelerinden oluşan bir terim olan "siyasetnâme" adı verilmektedir. Arapça s.y.s

---

1 Mehmet Doğan, **Temel Türkçe Sözlük,** Birlik Yayınları, Ankara, 1982, s. 179.
2 Mehmet Dikici, **Türklerde Devlet,** Akçağ Yayınları, Ankara, 2005, s. 11.
3 Takiyettin Mengüşoğlu, **Felsefeye Giriş,** İÜEF Yayınları, İstanbul, 1968, s.19.
4 Nevin Güngör Ergan, "Siyasetnâmelerimizde Çizilen "Devlet Adamı" Portresinin Temel Özellikleri", **Bilig,** Sayı 8, 1998, s. 28.

kökünden gelen siyaset; at bakmak, memleket idare etmek ve ceza anlamlarına gelmektedir. Ancak zamanla hükümet işleri, politika, diplomasi kelimelerinin karşılığı olarak kullanılmaya başlanmıştır.[5] Bir başka görüşe göre siyaset, "halkın yönetilmesi sanatı" dır.[6]

Siyasetnâme, sözlük manası olarak, "padişahlara ve büyük devlet adamlarına devlet işlerinde ve halka adaletli davranmaları yolunda öğüt veren, mensur ve manzum didaktik eser"[7]ler olarak tanımlanmaktadır. Siyasi, ahlâki ve idari tavsiyeleri ihtiva eden siyasetnâmeler; yönetenlerle yönetilenler arasındaki ilişkiyi düzenlemek, adaletin hakimiyetini sağlamak, devlet adamlarına yol göstermek gayesiyle yazılmışlardır.[8]

Siyasetnâmeler, devlet yönetimiyle ilgili eserler olduklarından ve bütün erk ve yetki de hükümdarda bulunduğuna göre, çoğunlukla hükümdarlar için kaleme alınmışlardır. Siyasetnâmelerde, hükümdarlarda bulunması gereken vasıflar belirtilir; saltanatın esasları ve şartları sıralanır. Zamanın anlayışına ve inanışına göre en uygun örgütün nasıl olması gerektiği, bu amaca hangi yollardan ulaşılacağı gösterilir. Halkın durumu, toplumun hali anlatılarak hükümdarlara öğütler verilir. Kötü yönetimin zararlı sonuçları açıklanır.

Hükümdarların yanı sıra devlet yöneticileri ve vezirler için yazılmış siyasetnâmeler de vardır. Bu siyasetnamelerde de vezirliğin şartları ve yetkileri anlatılır. Vezirlerin görevleri, hükümdarlara karşı tutumları, halkla olan temasları anlatılarak öğütler verilir. Devlet yönetiminin şerefli, fakat güç bir sanat olduğu açıklanır.[9]

Hükümdar ve vezirler için yazılan siyasetnâmelerin dışında, genel konuları ihtiva eden siyasetnâmeler de bulunmaktadır. Bu tür siyasetnâmelerde genellikle, siyaset sanatı, teşrifat, insanların mensup olduğu sosyal gruplar, adalet, cesaret vb. konular işlenmektedir.[10]

Siyasetnâmeler; hükümdarda ve devlet adamlarında bulunması gereken özellikler hakkındaki tespitleri, devlet yönetiminin şartlarını ve esaslarını irdelemeleri, çağlarının

---

5 Ferid Develioğlu, "Siyaset", **Osmanlıca-Türkçe Alfabetik Lugat,** Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara, 1993, s.959.

6 Aydın Kezer, **Türk ve Batı Kültüründe Siyaset Kavramı,** Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1987, s. 9.

7 Develioğlu, s. 959.

8 Coşkun Yılmaz, "Siyasetnâmeler ve Osmanlılarda Sosyal Tabakalaşma" **Osmanlı: Toplum,** Cilt 5, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, s. 69.

9 Agâh Sırrı Levend, "Siyaset-Nâmeler", **Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten,** 1962, s.168.

10 Coşkun Yılmaz, s. 69.

toplumsal hayatını ve kurumlarını, sosyal değerlerini ortaya koymaları, ele aldıkları sosyal yapı ve problemlere eleştirel bir yaklaşımla eğilip çözüm önerileri getirmeleri, hükümdarların ve devlet adamlarının sahip olmaları gereken özellikleri belirlerken; sosyal yapıdaki problemlere çözüm önerileri getirirken ortaya koydukları sosyal değerler ve ilkeler ile bugüne de ışık tutmaları açısından son derece önemli kaynaklardır.[11]

Bu konuda yazılmış eserlerden çağının sosyal ve toplumsal hayatını, askerî ve malî örgütlerini, yasa ve tüzüklerini, toplumun dayandığı gelenek ve görenekleri öğrenmek mümkündür.[12]

1.1. Siyasetnamelerin Genel Özellikleri

Siyasetnâmeler yazıldıkları çağın anlayışına göre, devlet ve devlet yönetimiyle ilgili öneriler sunan, iyi bir idarenin ve yönetimin nasıl olması konusunda yol gösteren eserlerdir. Bu bağlamda Eflatun'un Devlet isimli eseri de, Yusuf Has Hacib'in Kutadgu Bilig'i de, Montesquieu'nun Kanunların Ruhu isimli eseri de siyasetnâmedir. Bu eserlerin aralarındaki fark ise; her biri yazıldığı dönemin dini, siyasi, sosyal ve ekonomik anlayışının çerçevesinde en ideal devleti ve yönetimi şekillendirmiş ve bu yönde öneriler sunmuş olmalarıdır.

Siyasetnâmelerin amacı, hükümdarlara ya da devlet yöneticilerine idare sanatı hakkında nasihatlerde bulunmaktır. Bu tür eserler aynı zamanda Nasihatnâme olarak da nitelendirilebilirler. Siyasetnâmeler, karakter ve muhteva bakımından ahlâki eserler arasında yer alır; bu türün önemli dallarından biri sayılır. İlk ve orta çağlarda ahlâkın temeli din olduğuna göre, bu dönem siyasetnâmeleri genellikle dini esaslara dayanır.[13] Genellikle adalet, hamaset, cesaret, cömertlik gibi ilke ve kavramları bolca işleyen siyasetnâmelerin, örnekleri genellikle eski krallar, filozoflar ve tarihe mal olmuş şahsiyetlerdir.[14]

Siyasetnâmelerin yazılış sebeplerini ve gayelerini daha adil ve daha iyi bir yönetim isteği, devlet teşkilatında ve devlet yönetiminde görülen eksikler ve kusurların tespit edilerek bunları döneminin şartlarına göre siyasi çözüm öneriler sunmak, halkın ya da belli bir sınıfın dilek ve isteklerini devlet erkine iletmek… vb. olarak sıralandırmak

---

[11] Ergan, s. 28.
[12] Levend, s. 167.
[13] Levend, s. 167.
[14] Ahmet Uğur, **Osmanlı Siyasetnâmeleri,** Kültür ve Sanat yayınları, Kayseri, [t.y.], s. 22.

mümkündür. Bunların yanı sıra başka kültür ve medeniyetlerin etkileriyle ya da dönemin hükümdarının isteğiyle ve birden fazla hükümdarın mücadelesinde bir tarafın haklılığını ortaya koymak amacıyla da siyasetnâmeler yazılmıştır.

Devletin toplumsal temellerine atıfta bulunmaları, siyaset, toplum ilişkileri, devletin bekası için gerekli olan siyasi ve sosyal şartlar gibi konularda içerdikleri bilgiler, yazıldıkları dönemlerin sosyal, kültürel, siyasi ve ekonomik durumları ve olaylarına dair sundukları bilgilerle siyasetnâmeler, tarihsel birer belge gibi yazıldıkları toplumun mazisinin sosyolojik çözümlemesini yapmamızda bize oldukça yararlı veriler sunmaktadır.[15]

1.2. Tarihte Siyasetnâmeler

Tarihin ilk çağlarından itibaren devlet ve devlet yönetimi, düşünce ve fikir adamlarının zihnini meşgul eden bir konu olmuş; bu alanda birçok eser yazılmıştır. Bu çalışmada tarihsel gelişimleri bağlamında siyasetnâmelerin, Eski Doğu Medeniyetleri, Batı Medeniyeti ve İslâm Medeniyeti olmak üzere üç başlık altında ele alınması uygun görülmüştür.

1.2.1. Eski Doğu Medeniyetlerinde Siyasetnâmeler

Kadim Doğu Medeniyetlerinde devlet yönetimi ve siyasetle ilgili kaynakların çok eski ve köklü bir geleneği vardır. M.Ö. 2500 yılında Mısır Kralı Merikare'nin oğluna bıraktığı öğütler ve yine Mısır'da 12. hanedanın kurucusu Kral Amenemhat'ın oğlu için yazdığı kitap meşhurdur.[16] M.Ö. VI. yüzyılda yaşadığı kabul edilen ve Taoculuk'un ilk büyük düşünürü olan Lao-tse, insanın saadeti için erdemli olması gerektiğini, erdemliliğin devlet yönetimi içinde zaruri olduğunu söylemektedir. M.Ö. VII. yüzyılda Çin'de yaşayan Konfüçyüs, hükümdarların ahlâki kanunlarını ele almıştır. Eski Ahit'in çeşitli bölümlerinde[17] yaşadığı devrin siyasi düşüncelerini aksettiren kısa ara sözler vardır.

Eski doğu medeniyetlerinden Hint ve İran Medeniyetlerinin konumuz açısından ayrı bir önemi vardır. Zira bu medeniyetlerin devlet ve hakimiyet anlayışları, siyasi düşünceleri ve bu alanlarda yazdıkları eserleri kendilerinden sonraki medeniyetleri, özellikle de İslâm

---

[15] Mustafa Şen, "Nasihatu'l Muluk ve İl Principe'in Siyasal Sosyoloji Bağlamında Karşılaştırılması" Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sakarya, 1997, s. 36.
[16] Uğur, s. 66.
[17] Bkz. **Kitab-ı Mukaddes** (Yargıçlar Kitabı, Samuel Kitabı, Krallar Kitabı)

Medeniyetini derinden etkilemiş ve İslâm Medeniyeti'nde yazılan siyasetnâmelere kaynak teşkil etmiştir.

Hindistan'da Miladi 300 yılında hükümdarlara hikmet dersi vermek amacıyla yazılmış Pançatantra, siyasetnâme geleneğinin öncüsü olarak kabul edilebilecek bir politika ve devlet idaresi kitabıdır. Eserin yazarı hakkında kesin bir bilgi yoktur. Bir iddiaya göre eser Beydaba isimli bir Hint filozofu tarafından telif edilmiştir.[18] Başka bir görüşe ise yazar olarak gösterilen "Beydaba" âlimlerin başı anlamına gelen bir unvan olduğu için eserin yazarı meçhuldür.[19] Daha sonra Kelile ve Dimne adıyla Pehlevice'ye, Farsça'ya daha sonra da Arapça'ya çevrilen eser, İran ve İslâm Siyasetnâme geleneğinde derin izler bırakmıştır.

Eldeki bilgiler İslâm öncesi İran Uygarlığında da çok köklü ve eski bir siyasetnâme geleneğinin olduğunu göstermektedir. Ahamenidler'e ait bir yazıtta şöyle denilmektedir. "Hak ve adalet esaslarına göre hareket ettim. Ne yoksula, ne de yetime karşı şiddet kullanmadım. Evimde hizmet eden adama iyi davrandım. Haksızlık edeni şiddetle cezalandırdım… Ey, sen ki benden sonra kral olacaksın; yalancı adamı dost edinme! Yalancı adamı şiddetle cezalandır" Darius I'in mezarı üzerinde krallar doktrini şöyle ilan edilmektedir: "Adaleti sevdim. Yalanı sevmedim. Arzu ve iradem, yetime, dula karşı hiçbir şekilde adaletsizlik yapılmaması olmuştur. Yalancıyı şiddetle cezalandırdım. Fakat tarlasını süreni de ödüllendirdim.[20] Sasani Hükümdarı Parviz'in de, ağır vergilerle halkı yoksullaştırmakla suçlandığında, "hükümdarı ayakta tutan ve gücünü güvenceye alan, Tanrı'dan sonra para ve ordudur." dediği rivayet edilir.[21] Sasani Şehinşah'ı I. Hüsrev Nuşirevan'a atfedilen altı maddelik yasa, adil bir hükümetin ilkelerini özetlemektedir. Bunlar; köylünün gücüne göre vergi almak, halkın can ve mal güvenliğini sağlamak, kamu yollarını koruyup kervansaray ve köprüler yapmak, ordu kurmak, adil yargıç ve valiler görevlendirmek, ülkeyi dış düşmanlara karşı korumaktır.[22]

Sasani Devleti'nin son zamanlarında, hükümdarlara iyi bir devlet idaresinin esaslarını öğretmek gayesini güden nasihat kitapları Andarznâme veya Pendnâme adı

---

[18] Beydaba, **Kelile ve Dimne,** Çev.: Ö.R. Doğrul, Kültür ve Turizm Bakanlığı yay. Ankara, 1985, s. 3.
[19] **Kelile ve Dimne,** Çev.: Hayreddin Karaman ve Bekir Topaloğlu, nesil yayınları, İstanbul, 1990, s. 3.
[20] BREASTED, **The Davun of Conscience**, (Darius'un yeni Kitabesi), s.345'den aktaran Mahmut Arslan, **Eski İran Devlet Geleneği ve Siyasetnâmeler,** İÜEF Sosyoloji Dergisi, İstanbul, 1988-1989 sayı 1, s.232.
[21] Halil İnalcık, **Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ:1300-1600,** 4. basım, Çev.: Ruşen Sezer, YKY, İstanbul, s. 71.
[22] İnalcık, **Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ:1300-1600,** s. 74.

altında çok yayılmış bulunuyordu. Bunlardan en meşhuru I. Hüsrev Nuşirevan zamanına ait Tansar'ın Mektubu, o devirde hayali bir durumu ele alarak ahlâki ve siyasi nasihatler vermektedir. Başka bir tanesi, Buzurcmihr Risalesi'dir ki, Ortaçağ İslâm tarihinde çok meşhur olduğu gibi Osmanlı Türkçesine de çevrilmiştir.[23]

Yukarıda zikrettiğimiz kaynaklar dışında, Sasani Kisrası Hüsrev I. Nuşirevan zamanında (531–579) tabip Bürzüye'nin (Berzüye) Pançatantra ile birkaç Sanskritçe kaynaktan yararlanarak Pehlevi dilinde tercüme ve telif suretiyle meydana getirdiği Kelile ve Dimne, çok önemli bir siyasetnâme örneğidir.[24]

İran medeniyetindeki devlet yönetimine ve siyasete dair kaynaklar incelendiğinde çok kuvvetli bir ahlâk ve adalet anlayışı olduğu görülmektedir. İran devlet geleneğinde her şeyin üstünde hükümdarın mutlak otoritesi vardır. Hatta bu otorite kanun üzerindedir. Bu sınırsız otoriteyi yalnız adalet düşüncesi sınırlar. Pendnameler'in çoğunda adaletin de yine hükümdarın menfaatini göz önünde tutan pragmatik bir gayeye tabidir (adalet olmazsa huzursuzluk ve kargaşalık doğar, halk fakirleşir, hükümdarın gelir kaynakları kurur). Adaletin yerine getirilmesi, tamamıyla hükümdarın bir bağışlama hakkıdır. Onun mutlak otoritesini sınırlayan objektif kaideler şeklinde maddeleşmemiştir. Adalet, büyük divanda hükümdarın bir lütuf ve ihsanı şeklinde tecelli eder. Pendnameleri yazanlar, adaletin garantisi olarak hükümdarın adil olması, insaf ve hilm sahibi bulunması gibi ahlâki prensiplere dayanmaktan başka yol bulamamışlardır.[25]

Eski Hint-İran Nasihatname ve Siyasetnâmeleri'nde devlet, hükümdarın kuvvet ve kudretinden, otoritesinden başka bir şey değildir. Siyaset ise, hükümdarın bu otoritesini koruma ve kuvvetlendirme ve bunun vasıtalarını, yani askeri ve parayı halkın hoşnutsuzluğuna sebep olmadan sağlama yoludur. Halkın huzursuzluğu ve hoşnutsuzluğu otoriteyi tehlikeye düşüren, fakirliğe yol açan bir durumdur. Hükümdar bundan olabildiği kadar kaçınmalıdır. Bu da ancak adil olmakla mümkündür. Bu eserlerde adalet esas itibariyle, halkın üzerinden zulmü gidermek, kuvvetlinin zayıfı ezmesine meydan vermemek, tebaanın can ve malını emniyette bulundurmak şeklinde anlaşılır. Hülasa, hâkimiyet adalete sıkı sıkıya bağlı bir kavram olarak meydana çıkar. Başka bir deyimle, iyi bir siyaset hükümdarın şahsi, ahlâki meziyetlerine gelir dayanır. Hükümdar insaflı,

---

[23] Uğur, s. 14.
[24] Adnan Karaismailoğlu, "Kelile ve Dimne"**, TDVİA,** TDV Yayınları, c 25, S. 210.
[25] Halil İnalcık, "Kutadgu Bilig'de Türk ve İran Siyaset Nazariye ve Gelenekleri", **Reşid Rahmeti Arat için,** Türk kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara, 1966, s. 268.

yumuşak ve af edici karakterde ise adil bir hükümet kurmak mümkündür. Onun içindir ki siyaset ahlâktan ayrılmaz.[26]

1.2.2. Batı Medeniyetinde Siyasetnâmeler

Eski Yunan Medeniyeti'nde şairler, nesircilerden daha önce siyasetle ilgili eserler vermeye başlamışlardır. Bunların başında M.Ö. IX. yüzyılda yazılması muhtemel olan Homeros'un şiirleri gelir. Şair devrinde, sayılı krallar baştadır. Bunlar kavimlerin çobanıdır. Çoğunluğun idareyi ele almasını bir delilik sayar. Şair Hosiodos (M.Ö. VIII. yüzyıl), Arkhilokhos (M.Ö. VII. yüzyıl), Alkeos, Theognides (M.Ö. VI. yüzyıl). Pittakos, Heraklites (M.Ö. VI. yüzyıl) meşhur tarihçi Herodot (M.Ö. V. yüzyıl) ve M.Ö. V. yüzyılın sonunda sofistler, bu konuya ilk ışık tutanlardır. Bunlar eserlerinde siyasi konulara dokunmuşlar ve idareyi yer yer tenkit ederek uyarmışlardır.[27]

Yunan siyaset felsefesinde konumuz açısından üç isim öne çıkmaktadır. Bunlar; Sokrates, Eflatun ve Aristo'dur. Sokrates, "doğası gereği en iyi olan siyasal düzenin gerçek bilgisini araştıran ilk kişi olarak bilindiği için" siyaset felsefesinin kurucusu olarak takdim edilir. Bazı düşüncelerinde sofist düşüncenin izleri görülen Sokrates, toplumu bilgili ve erdemli kişilerin yönetmesi gerektiğini düşünmektedir. Filozof, kişi-toplum ilişkisine de bu açıdan yaklaşmaktadır. O'na göre toplumda; toplumu yönetenlerin yaptıkları yasalar (yazılı yasalar) ile genel ahlâk kuralları (yazısız yasalar) olmak üzere iki türlü yasa vardır. Sitenin varlığı ve sürekliliği için tüm site halkının bu yasalara riayet etmesi zorunludur.[28]

Aristokrat bir aileye mensup olan Eflatun'un devlet nazariyesinde de tam bir aristokrasi hâkimdir. O'na göre toplumda üç sınıf vardır: Yöneticiler, yardımcılar ve üreticiler. Yardımcılar ve üreticiler alt sınıflardır. Yönetime karışamazlar. Onlar sadece yöneticilerin emirlerini yerine getirir. Yönetici sınıf ise bilgili, adaletli ve erdemli kişilerden oluşmalıdır. Hatta yazara göre ya hükümdarlar filozof olmalı, ya da filozoflar hükümdar olmalıdır. [29]

Eflatun'a göre beş türlü devlet vardır. Bunlar; monarşi, aristokrasi, tiranlık, oligarşi ve demokrasidir. Hakimiyetin tek bir kişide toplandığı devlet türü olan monarşi ile,

---

[26] İnalcık, "Kutadgu Bilig'de Türk ve İran Siyaset Nazariye ve Gelenekleri", s. 262.
[27] Gaetano Mosca**, Siyasi Doktrinler Tarihi: Eskiçağdan zamanımıza kadar,** Çev: Samih Tiryakioğlu, Varlık Yayınevi, İstanbul, 1968, s.21-27.
[28] Mehmed Akad, **Genel Kamu Hukuku,** Filiz Kitabevi, İstanbul, 1993, s. 6,7.
[29] Donald Tannenbaum ve David Schults, **Siyasi Düşünce Tarihi: Filozoflar ve Fikirleri**, Çev: Fatih Demirci, Adres yayınları, Ankara, 2005, s. 50.

hakimiyetin belli bir sınıf yada zümrede toplandığı devlet türü olan aristokrasi en iyi yönetimlerdir. Zira politika çok zor bir sanattır. Avam hâkimiyetine dayanan demokratik bir yönetim ile iyi bir politika uygulanamaz. Bundan dolayı, yönetimi ve hâkimiyeti bir ya da birkaç kişiye bırakmak en doğrusudur.

Eflatun'un üzerinde önemle durduğu iki husus, adalet ve kanundur. İyi bir yönetim için adalet şarttır. Eflatun, iyi bir yönetimde her ne kadar kanuna gerek olmadığını söylese de her zaman iyi bir yönetim kurmanın mümkün olmayacağı için keyfi yönetimi önlemek ve gelenekleri korumak için kanunlar gereklidir ve kanunlara uymak şarttır.[30]

Batıda kral ve hükümdarların başucu kitapları olmuş olan Thomas More'un Ütopya'sı T. Campanella'nın "Güneş Sitesi", Machiavelli'nin "Prens"i gibi eserlerin ilk örneği Eflatun'un "Politeia (Devlet) " adlı eseridir. Devlet önce VI. yüzyılda Pehlevi ve Süryani dilline, VII. yüzyılda Arapça'ya çevrilerek, Doğu'da kaleme alınacak ilk siyasetnâmeleri de etkilemiştir. Yusuf Has Hacip'ten bir yüzyıl önce aynı çevrede yaşayan ve Kutadgu Bilig üzerinde büyük etkisi bulunan Farabi "Medinet'ül Fazıla"sını yazarken elinin altında Platon'un Devlet'inin Arapça çevirisi bulunmaktadır. Görülüyor ki, Doğu'da ve Batı'da ünlü olan siyaset kitaplarının ilk kaynağı ve örneği, "Devlet" kavramını ilk defa olarak ayrıntılı bir şekilde ele alan Platon'un Devlet'i olmuştur.[31]

Yunan siyasi düşüncesinin bir diğer önemli ismi olan Aristo'nun, devlet ve siyaset üzerine görüşlerini içeren en önemli kitabı "Politika"dır. O'na göre devlet, insanların ihtiyaç ve gereksinimleri sonucu ortaya çıkmış bir organizasyondur. İnsanı sosyal-siyasi hayvan olarak tanımlayan ve bu açıdan tek başına yaşamasının imkânsız olduğunu savunan düşünüre göre insanların bir araya gelmesiyle aileler, ailelerin (ihtiyaç ve gereksinimlerinin zorlamasıyla) birleşmesiyle köyler kurulur. Köylerin kusursuz ve büyük bir topluluk halinde birleşmesiyle de devletler kurulmaktadır.[32] Şüphesiz bu tanımda Aristo'nun yaşadığı dönemde Yunan Yarımadası'nda yaygın olan site devletlerin etkisi büyüktür.

Aristo'ya göre iyi bir yönetim üç şekilde mümkündür. Monarşi, aristokrasi ve cumhuriyet. Aristo'da Eflatun gibi demokrasiyi benimsememektedir. O'na göre her kavim karakterine uygun bir yönetimi kabul eder. Devletin esası, kanunların niteliği, yönetimi ele

---

[30] Murat Sarıca, **100 Soruda Siyasi Düşünce Tarihi**, Gerçek yayınevi, İstanbul, 1973, s. 20-21.
[31] Ergan, s. 28-29.
[32] Akad, s. 11-12.

alan kişiye ya da sınıfa göre değişmektedir. Adalet mutlak değildir. Yönetimin aldığı şekle göre uygulanır. Politikanın temeli ahlâktır.[33]

Aristo'nun siyaset felsefesinde, devletin üç temel görevi vardır: Karar vermek, yönetmek ve hükmetmek. Ona göre bu üç esas dışında hâkimiyetin hiçbir şekli meşru sayılmaz. Bu düşünceler günümüzde de geçerliliğini koruyan güçler ayrılığı ilkesinin temelini oluşturmaktadır.

"İdeal devlet" kavramında Eflatun ile Aristo metotta birleşmektedirler. Ancak, aile, mülk iyeliği ve sınıf hakkındaki görüşleri farklıdır.[34] Eflatun (M.Ö. 427–347) ve Aristotales (M. Ö. 384–322) tarafından, "İyi bir devler nedir? ve Nasıl olmalıdır? İyi bir yönetim nedir? Nasıl ve kimlerden teşekkül etmelidir? Nasıl korunmalı? ve Hedefleri ne olmalıdır? Ahlâki temeller çerçevesinde neler iyidir? ya da İyi nedir?" gibi sorular çerçevesinde şekillenen klasik siyaset felsefesi, daha sonraları Musevi, Hıristiyan ve Müslüman filozoflar tarafından büyük ölçüde bu klasik yaklaşım göz önünde bulundurularak zenginleştirilmiştir.[35]

Roma İmparatorluğu dönemi siyasi düşüncesinde kökeni Yunan düşüncesine dayanan "stoacılık" hâkimdi. Dünya devletini ve dünya yurttaşlığını savunan bu görüşe göre, insanlar evrene egemen olan "Logos'un çocukları" olduklarına göre tek bir devlet altında yaşamalı ve aklın ortaya koyduğu bir hukuk sistemi bütün dünyada geçerli olmalıdır. Roma döneminin önemli siyasi düşünürlerinden biri olan Marcus Tullius Çiçero, stoacı düşüncenin önde gelen temsilcilerinden biridir. Yazarın devlet ve siyasetle ilgili görüşlerini anlattığı "Devlet Üstüne" ve "Yasalar Üstüne" isimli iki eseri bulunmaktadır.[36]

Orta Çağ'da Batı Siyasi düşüncesine Skolâstik düşünce hâkimdir. Augustinus "Civitas Dei" (Tanrı Devleti) adlı eserinde, Tanrı Devleti'nin gelecekteki Tanrı ülkesinin bütün yurttaşlarından kurulacağını söyler. Bunun karşıtı olan yeryüzü devleti ise, şeytana boyun eğmiş olanları kapsayacaktır. Augustinus Hıristiyan Kilisesi'nin anlam ve görevini kuramsal olarak temellendirmeye çalışmıştır. Aslında, ortaçağın devlet anlayışı evrenseldir. Devletin görevi yeryüzünde tanrısal devlet düzenini gerçekleştirmektir.[37]

---

[33] Sarıca, s. 21-27.
[34] Levend, s. 176.
[35] Şerafettin Severcan, "Âlî'nin Siyaset Felsefesi", **İslâmiyat,** Cilt II, Sayı, 4, Ankara, 1999, s. 123.
[36] Tannenbaum ve Schultz, s. 85-92.
[37] Dikici, s.12.

Rönesans döneminin en önemli eseri ise siyasi düşünce tarihinde de çok önemli bir yere sahip olan "Prens"tir. Eserin yazarı Machiavelli (1469–1527) modern siyaset biliminin kurucusu olarak kabul edilmektedir. Yazar, eserinde siyasi yazın tarihinde ilk kez siyaseti ve iktidarı dinsel yada ahlâki kaygıları dikkate almaksızın irdelemiştir. Ona göre gayeye ulaşmak için her yol meşrudur.[38] Siyasi düşünce tarihinin bir diğer önemli ismi Thomas More, 1516'da yayınladığı Ütopya adlı eserinde ideal bir devlet düzeni tasarlamıştır. Tommasso Campanella da "Civitas Solis" (Güneş Devleti) adlı eserinde tasarladığı devletten söz eder. Yine Francis Bacon "Nova Atlantis" (Yeni Atlantis) adlı eserinde bilime dayanan ideal bir devlet tasarlar.

Bunlardan başka genellikle öğüt verici mahiyette hayvanları konuşturan Fabl yazarı, La Fontaine (1621-1695) Fenelon, Les Aventures de Telemaque…vb. gibi Batı Siyaset düşüncesine eserler kazandırmış bir çok yazar ismi saymak mümkündür.[39]

1.2.3. İslâm Medeniyetinde Siyasetnâmeler

İslâm tarihinde gerek fiili, gerekse nazari siyaset, Müslüman dünyanın hayatına ilk andan itibaren girmiş ve bu alanda, zamanla literal bir gelenek vücut bulmuştur. İslâm siyasi düşüncesinde devlet ve siyasete dair yazılan eserler, genellikle fıkıh, kelam, felsefe, tarihi-sosyolojik ve siyasetnâme türündeki eserler olarak sınıflandırılmıştır.[40]

Fıkıh merkezli eserlerde, devletin oluşturulması hukuki bir zorunluluk olup, devlet ve kurumlar belirli bir hukuki yaklaşım içerisinde ele alınıp, var olan siyasi gerçekliğin meşruiyet zemini ele alınmakta, yorumlanmakta ve yönlendirmeler yapılmaktadır. Bu tür eserlerde devletin esas idari fonksiyonları asker, hazine ve adalet temellerine dayanan kadim İran devlet anlayışına paraleldir.[41] Maverdi'nin el-Ahkamu's-Sultaniyesi ile İbn Teymiye'nin es-Siyasetü'ş-şer'iyye'si bu geleneğin tipik örneklerindendir.[42]

Fıkıhçıların yanında ehlisünnet kelamcıları da bu konuyu ele almışlar ve eserlerinde siyasi konulara değinmişlerdir. Kelam alanında kaleme alınan eserlerde genellikle imamet meseleleri ele alınmıştır. Bu tür eserlerde bir devlet modeli ve yaygın bir devlet

---

38 Sarıca, s. 51-54.
39 Uğur, s. 15.
40 Ahmet Davutoğlu, "Devlet", **TDVİA,** Cilt 9, TDV Yayınları, İstanbul, 1994, s, 238–240.
41 İnalcık, "Kutadgu Bilig'de Türk ve İran Siyaset Nazariye ve Gelenekleri", s. 264.
42 Coşkun Yılmaz, "XVI. ve XVII. Yüzyıl Islahatnamelerine Göre Osmanlılarda Siyaset ve Toplum Düşüncesi" Yayınlanmamış Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sakarya, 2002, s. 44.

anlayışından ziyade, dini inanç ve siyasi liderlik arasından da bir bağ kurulmaktadır.[43] Bunların başında Maverdi (974–1058), Bağdadi (ölm.1037), Gazali (1058–1111), İbn Cemâ'a (1241–1333), İbn Teymiye (1263–1328) gelmektedir.[44]

İslâm siyasi düşüncesinde, İslâm filozofları tarafından kaleme alınan eserler de önemli bir yere sahiptir. Siyaset felsefesinin yapıldığı bu eserlerde devlet ve idari kurumlar, tarihi pratik, siyasi gerçeklik ve tecrübeden uzak, teorik bir anlayışla değerlendirilmektedir. İslâm filozofları Müslüman da olsalar, sistemlerini genelde Eflatun ve Aristo'nun görüşleri ışığında kurmuşlardır. Bu nedenle de ilimler tasnifinde üstatları gibi siyasete de yer vermişler ve onu ameli ilimlerin alt bölümünde ahlâk ile beraber düşünmüşlerdir.[45] Kindi, Razi, Farabi, İbn Sina, İbn Bacce, İbn Tufeyl, İbn Rüşd, Sühreverdi, Kutbuddin-i Şirazi bu alanda eser veren İslâm düşünürlerinden bazılarıdır.[46]

Devlet ve kurumlarını tarihi tecrübe ve sosyal gelişmeler ışığında ele alan eserler ise tarihi-sosyolojik olarak nitelendirilebilecek kaynaklardır. Bu türün en önemli örneği İbn Haldun'un Mukaddime isimli eseridir.[47]

Siyasetnâme türündeki eserler, İslâm Siyasi Düşüncesi kaynakları arasında ayrı bir yere sahiptir. Nasihatnâme, Pendname, Âdâbu'l-mülûk, Nasihatü'l-mülûk gibi isimlerle de anılan bu eserler, aynı zamanda ahlâki ve edebi eserler olarak da değerlendirilmişlerdir.[48]

İslâm dini ve medeniyetinde, gerek Kur'an'da gerekse hadislerde siyasi konularla ilgili pek çok işaretler vardır. Bu iki temel kaynağın dışında, Hz. Peygamber'in siyasi icraatları, yazdığı diplomatik mektupları, ilk dört halifenin kendi dönemindeki idarecilere, komutanlara yazılı veya sözlü nasihatleri ve sahabenin halifelere yaptıkları tavsiyeler, İslâm siyasetnâme geleneğine temel teşkil eden ilk örneklerdir. Daha sonraki dönemlerde kaleme alınan siyasetnâme ve nasihatnamelerde bu kaynaklardan bolca alıntılar kullanılmıştır. Özellikle Dördüncü Halife Hazreti Ali'nin Mısır'a vali olarak atadığı Malik bin El-Haris El Eşter'e göndermiş olduğu emirname, İslâmi siyasetnâme geleneğinin ilk

---

43 Harun Anay, "Celaleddin Devvani Hayatı Eserleri Ahlâk ve Siyaset Düşüncesi", Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul, 1994, s. 224-225.

44 Uğur, s. 70.

45 Erwin I.J. Rosenthal, **Ortaçağda İslâm Siyaset Düşüncesi,** Çev.: Ali Çaksu, İzYayıncılık İstanbul, 1996, s. 164-174.

46 Charles E. Butterworth, **İslâm Felsefesinde Siyasi Düşüncenin Gelişimi**, Pınar Yayınları, İstanbul, 1999, s, 164

47 Yılmaz, "XVI. ve XVII. Yüzyıl Islahatnamelerine Göre Osmanlılarda Siyaset ve Toplum Düşüncesi" s. 45.

48 Rosenthal, s.113.

örneklerinden biri olarak kabul edilebilir. Zira bu emirname aynı zamanda devlet yönetimiyle ilgili esasları içeren bir siyasetnâme özelliği de taşımaktadır.[49]

İslâm siyasetnâme geleneğinin oluşmasında, yukarıda zikrettiğimiz İslâm dini ve medeniyetinin yazılı ve sözlü kaynakları dışında, Kadim Hint, İran ve Yunan Medeniyetleri'nin de önemli etkileri olmuştur. Bu etkiler ilk olarak Emeviler döneminde başlamıştır. Emeviler devrinde yönetimin hanedanlık şekline dönüşmesinde Bizans yönetim şeklinin tesiri görülmektedir. Çünkü Emevi hükümeti eskiden Bizans'ın hâkimiyetinde bulunan topraklar üzerinde kurulmuştu. Emevi Halifesi Hişam (724–743) geniş boyutlu İslâm fetih hareketinden sonra devleti kurmak ve organize etmek amacıyla, İran ve Bizans gibi kadim devletlerdeki yönetim metotlarına ilgi gösterdi. Emevi küttabları bu konuda faydalı olabilecek kitapları onun kullanımı için tercüme ettiler. Dönemin önde gelen bürokratı Mevlâ Ebû'l-Alâ Sâlim, Aristo'nun İskender'e yazdığı zannedilen risaleleri tercüme etti. O'nun Horasan'da artış gösteren yönetim zorluklarına çözüm bulmak amacıyla Emevi valilerine yazdığı pratik amaçlı "Kitâbu fi's-siyaseti'l-ammiyye" adlı risalesi özellikle çok önemlidir. Bu dönemde İran krallarının hikâyelerini içeren eserlerin de Arapça'ya çevrildiği bilinmektedir. Tarihçi Mes'udi (ölm. 956) Halife Hişam için Arapça'ya çevrilmiş İran Kralları'nın hikâyelerini anlatan bir eseri gördüğünü zikretmektedir.[50] Daha sonra bu devirde Ebû'l-Alâ Sâlim'in halefi ve Emevilerdeki Dîvânu'r-Resâil'in meşhur bürokratlarından Abdülhamid b. Yahya el-Kâtib, Son Emevi Halifesi Mervan b. Muhammed (744–750) 'in veliahdını tayin için uzun ve detaylı bir risale yazdı. Bu risale, adaletli bir yönetim oluşturabilmek için gerekli ahlâki yeterlilikleri içeren, siyasi ahlâk bölümü ile askeriyenin organizasyonu üzerine ayrıntılı pratik bilgilerden oluşmaktaydı.[51]

Abbasiler döneminde İslâm kültür ve medeniyeti üzerinde, İran Medeniyeti'nin etkisi ziyadesiyle görülmeye başlanmıştır. Abbasiler Eski İran'ın Büyük İmparatorluğu'nun kurulduğu yerde kurulmuştu ve Abbasileri zafere ulaştıranlar Fars kökenliydiler. Bu sebepten, aydın zümre ve siyasi düşünürler İran'ın siyasi mirasına yöneldiler ve onlardan esinlendiler. Bu süreçte İran asıllı vezir ailesi Bermekiler'in, şüphesiz çok büyük etkisi olmuştur. Abbasiler'in iktidara gelişinden, Me'mûn'un halifeliğine kadar (750–813) geçen

---

[49] **Hz. Ali'den Devlet Adamlarına Öğütler,** Seha Neşriyat, Ankara, [t.y.], s. 4-32.

[50] Hamilton, A. R. Gibb, **İslâm Medeniyeti Üzerine Araştırmalar**, Çev.: Kadir Durak, Endülüs Yayınları, İstanbul, 1991, s. 78.

[51] Mustafa Demirci, **Beytü'l-Hikme,** s. 93-94'den aktaran H. Hüseyin Adalıoğlu, "Siyasetnâmelerin Klasik Kaynakları" **Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,** Cilt 5, Sayı 2, 2004, s. 47.

sürede Farsça, Hintçe ve Yunanca kaynakların çevirileri yapılmıştır. Bu çeviriler arasında siyasetnâmelerin yeri şüphesiz çok önemlidir. Bu dönemde İran kültür ve medeniyetinin etkilerini taşıyan bir çok tercüme ve te'lif siyasetnâme türünde birçok eser kaleme alınmıştır. Cahiz'in Kitabu't-tâc'ı, Muhammed b. Turtûşî'nin Sirâcü'l-Mülûk'ü, Abdurrahman b. Nasr eş-Şeyzerî'nin Nehcü'l-mesbûk fi siyâseti'l-mülûk'u, İbn-Mukaffa'nın Kelile ve Dimne çevirisi, Keykavus'un Kâbusname'si ve Marzuban b. Rüstem'in Marzubannâme'si bunların en önemlileri arasında yer almaktadır.[52]

1.2.3.1. Kelile ve Dimne

Orijinali Sanskrit dilinde yazılan ve asıl adı Pancatantra olan Kelile ve Dinme, İslâm Medeniyetine İran Kültür ve Medeniyeti üzerinden geçmiştir. Meşhur İran Hükümdarı Hüsrev Enûşirvan (Nûşirevan) döneminde Sanskritçe'den Pehlevi diline tercüme edilen eser, İbnü'l Mukafaa tarafından bir mukaddime ve bazı masalların ilavesiyle Arapça'ya tercüme edilmiştir. Bu tercümeyle birlikte Kelile ve Dimne, İslâm Medeniyetinin çok önemli ve temel kaynaklarından biri olan siyaset ve devlet idaresi kitabı olmuştur.

Eserin günümüze kadar ulaşmasında büyük payı olan İbnü'l-Mukaffa, 720 yada 724 yılında İran'ın Cûr (Firûzâbâd) kasabasında dünyaya geldi. İlk eğitimini doğduğu yerde Fars kültürü ve Mecusi geleneklerine göre aldığı anlaşılan İbnü'l-Mukaffa, babasının kâtiplik görevi nedeniyle küçük yaşta Basra'ya gitti. Dönemin dini, ilmi ve felsefi fikirlerin harmanlandığı, zengin bir kültür merkezi olan Basra'da önde gelen âlimlerin, ediplerin ve yöneticilerin meclislerine devam ederek başta Arap dili ve edebiyatı olmak üzere Fars, Hint, Yunan kültürleri hakkında geniş bilgi sahibi oldu.

Memuriyet hayatına babası gibi kâtiplikle başlayan mütercim, ileriki yıllarda dönemin halifesi Mansur ile tanışma imkânı bulur ve O'nun isteğiyle bazı Yunan klasiklerini Farsça'dan Arapça'ya çevirir. Daha sonra Kirman Valisi İsa b. Ali'nin hizmetine girer. Bu dönem hayatında önemli bir dönüm noktası olur. Zira o döneme kadar Mani ve Mezdek dinleriyle karışık Mecusi inancına sahip olan müellif, bu dönemde İslâmiyet'i kabul eder ve İbnü'l-Mukaffa ismini alır. Yine kendine çok büyük şöhret kazandıracak olan te'lif ve tercüme eserlerini de bu dönemde yazmıştır. Müslüman olduktan sonra fazla yaşayamayan İbnü'l-Mukaffa çok genç sayılabilecek bir yaşta, 759

---

[52] Zencani, **Sultana Öğütler: Alâeddin Keykûbat'a Sunulan Siyasetnâme**, Haz.: H. Hüseyin Adalıoğlu, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2005, s. 12-20.

yılında Basra'da öldürülmüştür. Öldürülüşünün nedeni tam olarak bilinemese de siyasi veya dinsel kutuplaşmanın neticesinde öldürüldüğü tahmin edilmektedir.[53]

Abdullah İbn-el-Mukaffa, İranlı olmasına rağmen Arap Edebiyatı'nın en kuvvetli şahsiyetlerinden biridir. Özellikle İran Edebiyatı, kültürü ve medeniyetini Arap âlemine yaymak hususunda önemli bir rol oynamıştır. Mukaffa'nın başlıca eserleri İran hükümdarlarının tarihi olan "Hüdaname", İranlılar'ın nizamlarından örf ve adetlerinden bahseden "Âyinname" ve mezdekten bahseden "Taç"dır.[54]

Kelile ve Dimne, adı Arapça metinde Beydaba şeklinde verilen bir filozofla Debşelim adındaki hükümdar arasında geçen konuşmalar şeklinde kaleme alınmıştır. Kitabı oluşturan masalların kahramanları hayvanlardır. Kitabın konusu daha çok ailevi ve siyasi terbiye üzerinedir; ancak yeri geldikçe ferdi ahlâka da göndermeler yapılır. [55]

Kelile ve Dimne'deki bölüm başlıkları: 1- Aslan ve Öküz (dedikoducu ve arabozucu kişilerin sözünden sakınmayı öğütler) 2- Dimne'nin Durumunu Araştırma (kötü davranışlıların layık oldukları kişilerle karşılaşması ve sonlarının kötü olmasını anlatır.) 3- Gerdanlıklı Güvercin (dostların anlaşmasının yararlarını ve yardımlaşmalarının faydalarını anlatır.) 4- Baykuş ve Kargalar (düşmanların durumlarını gözlemlemek ve onların hilesinden emin olmayı anlatır.) 5- Maymun ve Kaplumbağa (gafletin zararı ve istenenin kaybedilmesini anlatır.) 6- Zahid ile Gelincik (acele etmenin zararlarını anlatır.) 7- Fare ve Kedi (metin olma, tedbir alma ve düşmanların belasından hileyle kurtulmayı anlatır.) 8- Melik ve Kuş Fenze (Kin sahiplerinden kaçınmak ve bunların dalkavukluklarına güvenmemeyi anlatır.) 9- Aslan ve Çakal (hükümdarların en iyi sıfatı ve güçlülerin en güzel özelliği olan affetmenin faziletini anlatır.) 10- Dişi Aslan, Okçu ve Çakal (davranışların aynı muameleyle karşılık bulacağını anlatır.) 11- Îlâz, Belâz ve İrâht (özellikle padişahlar için gerekli olan hilim, vakar, sukûnet ve kararlılığın faziletini anlatır.) 12- Zahid ve Misafir (kendi durumuna uygun olanları başkasını istemenin zararını anlatır.) 13- Gezgin ve Kuyumcu (hükümdarların gaddar ve hain kişilerin sözünden kaçınması gerektiğini anlatır.) 14- Şehzade ve Arkadaşları (zamanın şartların değişmesine aldırmamak ve işleri kaza ve kadere bağlamayı öğütler) 'dır. Ayrıca bazı çevirilerde bu

---

[53] İsmail Durmuş, "İbnü'l-Mukaffa", **TDVİA,** Cilt 20, TDV Yayınları, İstanbul, 1999, s.132-133
[54] Beydaba, s. 11-12.
[55] Karaismailoğlu, s. 210-211.

bölümlerin yanı sıra "Güvercin, Tilki ve Leylek", "Fareler Kralı", ve "Balıkçıl Kuşu ile Ördek" hikayeleri de yer almaktadır.[56]

Kelile ve Dimne, Hint-İran siyasi ve toplumsal ideallerinin Müslüman toplumlara aktarımının en bilinen örneklerinden biridir. Eserde Hint ve İran gelenekleri kendilerini ziyadesiyle hissettirmektedir. Örneğin esere göre herkesin ayrı bir sosyal mertebesi vardır. Düzenin sıhhati ve kişinin mutluluğu, bireyin bu sosyal mertebeye sadık kalmasına bağlıdır.[57] Hint-İran geleneğinde de akıl ve bilgi üzerinde ehemmiyetle durulur. Kelile ve Dimne'ye göre akıl saadetin temel direğidir ve gayeye erişme için bir anahtardır.[58] Yine Kelile ve Dimne'ye göre "raiyetin emniyeti padişaha ve memleket işinin düzende olması; takvaya, akıl ve sebata ve adle bağlıdır". Hükümdar adalet, acıma ve şefkat ile kötülere karşı otoritesini gösterme ve cezalandırma suretiyle mutluluğa ve dünyayı hükmü altına almağa muvaffak olur.[59] Bu örnekler Kelile ve Dimne'den sonraki siyasetnâme geleneğini de etkileyen Hint ve İran siyaset düşüncesini yansıtan düşüncelerdir.

Kelile ve Dimne'nin hemen hemen dünyanın bütün dillerine çevrisi yapılmıştır. Sanskrit diliyle yazılmış aslı ve Pehlevi diline yapılan çevirisi kayıp olduğu için, günümüze ulaşan çeviriler, İbnü'l-Mukaffa'nın bir mukaddime ve bazı masalları ilave ederek oluşturduğu te'lif ve tercüme eserine dayanmaktadır. Günümüze kadar ulaşan Kelile ve Dimne nüshaları arasında gerek mukaddimeleri gerekse masallar açısından büyük farklılıklar görülmektedir. Gazneli Sultan Behrâmşâh (1118–1152) adına Munşî Ebu'l-ma 'âli Nasrullah tarafından ilavelerle Arapça'dan Farsça'ya çevrilen[60] eserin, Türkçe birçok çevirisi de bulunmaktadır. Cevheri'nin I. Murad adına yaptığı çeviri ve Ali Çelebi'nin Kanuni Sultan Süleyman'a takdim ettiği "Hûmayunnâme" isimli çeviri bunlardan en önemlileridir.[61]

Mevlana Celaleddîn-i Rumi'den La Fontaine'a kadar kişiye ve esere kaynaklık eden Kelile ve Dimne, konusuyla ve hikâyeleriyle dünyada âdeta bir "Kelile ve Dimne

---

[56] Karaismailoğlu, s. 211.
[57] Boğaç Ergene, "Osmanlı'da Adalet Söylemi Üzerine Uzunca Bir Not", **Mürekkep,** Ankara, 1998, sayı 10-11, s. 210.
[58] İnalcık, "Kutadgu Bilig'de Türk ve İran Siyaset Nazariye ve Gelenekleri", s. 262.
[59] İnalcık, "Kutadgu Bilig'de Türk ve İran Siyaset Nazariye ve Gelenekleri", s. 263.
[60] İnalcık, "Kutadgu Bilig'de Türk ve İran Siyaset Nazariye ve Gelenekleri", s. 262.
[61] Agah Sırrı Levend, "Ümmet Çağında Ahlâk Kitaplarımız", **TDAY-Belleten**, Ankara, 1963, s.108-109.

Edebiyatı" oluştururken, yazmalarındaki minyatürlerle de İslâm minyatür sanatında dikkat çekici bir geleneğin doğmasına sebep olmuştur.[62]

1.2.3.2. Marzubân-nâme

Marzubân-name, Taberistan'da Bavand sülalesinden bir hükümdar olan Marzubân b. Rustam tarafından X. yüzyıl sonlarında yazılmış mensur bir siyasetnâme kitabıdır.[63] Kıssadan hisse özelliği taşıyan mensur hikâye ve masallara dayanan eser, kıssa ve masallarda hayvanların konuşturulması açısından Kelile ve Dimne ile benzerlik taşımaktadır.

Taberistanın yerli halk dili ile yazıldığı sanılan eserin asıl nüshası günümüze ulaşamamıştır. Ancak eserin XIII. Yüzyılda farsçaya aktarılmış iki ayrı metni bilinmektedir. Bu çevirilerden birincisi Sa'd al-Din al-Varâvini'dir. Sa'd al-Din al-Varâvini, asıl metne kendi eklemeleriyle çevirdiği eseri, M. 1210–1225 yılları arasında Azerbaycan atabeyi olan Abu'l-Kâsım Rabib al-Din'e ithaf etmiştir. Marzubannâme'nin aslının Taberistanın yerli halk diliyle yazıldımış olduğu bilgisi bu çevirinin önsözünde geçmektedir. Eserin farsçaya yapılan ikinci tercümesi Muhammed Gazi al-Malatyavi'ye aittir. Malatyavi'nin, Ravzat al-ukül ismini verdiği eser, yazılış ve muhteva bakımından Sa'd al-Din al-Varâvini'nin çevirisinden oldukça farklıdır.[64]

Marzubannâme'nin Sa'd al-Din al-Varâvini tarafından yapılan Farsça tercümesi dokuz babdan teşekkül etmektedir. Bu bablar;

Bâb-ı avval: Dar tar'if-i kitâb va zikr-i vaz'ı va bayân-ı ashâb-ı vaz-'ı Marzubân-nâma.

Bâb-ı dovvom: Dar malik-i nikbaht va vaşaya-'i kih farzandanra ba vakt-ı vafât farmûd.

Bâb-ı sovvom: Dar Malik-i Ardaşir va Dânây-ı Mihran-bih.

Bâb-ı çahârrom: Dar div-i gâv-pây ve dânây-ı dini.

---

62 Karaismailoğlu, s.211.

63 J.H. Kramers, "Merzubân" **İslâm Ansiklopedisi**, cilt 7, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1979, s.787.

64 Sadreddin Mustafa Şeyhoğlu, **Marzubannâme Tercümesi: İnceleme, Metin, Sözlük, Tıpkıbasım,** Haz: Zeynep Korkmaz, AÜDTCF Yayınları, Ankara, 1973, s. 67-68

Bâb-ı pancom: Dar Dâd-Mah va Dâd-stân

Bâb-ı şaşşom: Dar Zirek va Zarvi

Bâb-ı haftom: Dar şir ve şah-ı pilân

Bâb-ı haştom: Dar şator va şir'i parhiz-gâr

Bâb-ı nohhom: Dar 'ukab va Azad-çahra va Îrâ'dır.[65]

Sa'd al-Din al-Varâvini'nin bu tercümesi, XIV. yüzyılın ikinci yarısında Germiyanoğlu hükümdarının isteğiyle Şeyhoğlu Mustafa tarafından Türkçe'ye çevrilmiştir.[66]

1.2.3.3. Kabus-Nâme

İslâmi siyasetnâme geleneğinin en önemli kaynaklarından biri olan Kabusname'nin yazarı Keykavus b. İskender, İran'ın Taberistan ve Gürgan eyaletlerinde hüküm süren Ziyariler Devleti emirlerindendir. Eserinden iyi bir eğitim gördüğü anlaşılmaktadır. Keykavus'un, hükümdar olmadan önce Sultan 1. Mesud'un kızı ile evlenerek Gazneliler ile akrabalık kurduğu bilinmektedir. Sekiz yıl Sultan Mevdûd b. Mes'ûd'un sarayında hükümdarın nedimi olarak bulunan müellif, onunla birlikte Hint Seferine de katılmıştır. Hacca gidip döndükten sonra da Şeddadiler'den Ebü'l-Esvâr Şâvur b. Fazl ile (Fazlun) birlikte Anadolu akınlarına iştirak etti. Sultan Mevdûd'un 441 (1049) yılında ölümü üzerine Ziyârî tahtına oturdu. Ancak emirliğini Tuğrul Bey ve Alparslan'a tabi olarak sürdürebildi. 475'te (1082) yazdığı Kabûsnâme'yi tamamladıktan birkaç yıl sonra vefat etti.

Keykavus'un devletin başına geçtiğinde nasıl davranacağı konusunda oğluna bilgi vermek amacıyla kaleme aldığı Kabusname, Enderznâme, Pendnâme, Kitabü'n-Nasihat, Nasîhatnâme isimleriyle de bilinir. Bir önsöz ve kırk dört bölümden meydana gelen eser, Moğol istilası öncesi İslâm Medeniyeti'nin bir özeti olup bu dönemin siyasi, içtimai, iktisadi, ilmi, hukuki durumu, eğitim öğretim, sanat ve meslekleri hakkında güvenilir bir

---

[65] Sadreddin Mustafa Şeyhoğlu, s. 73-74.

[66] Zeynep Korkmaz, "Kabus-Nâme ve Marzuban-Nâme çevireleri kimindir?" **TDAY,** Ankara, 1966, s.267-265.

kaynaktır.[67] Nasihat, görgü kuralları, eğitim ve ahlâk, ilimler, meslekler, devlet adamları ve görevleri hakkında bilgi veren Kâbûsnâme, Nizâmülmülk'ün Siyasetnâmesi ile aynı çağda yazılmıştır ve Farsça nesrin seçkin örneklerinden biridir.[68] Müellif Kâbûsname'yi yazmaya kendisini sevk eden sebepleri kitabının giriş kısmında yazar ve oğluna şöyle hitap eder: "Aziz oğlum! Bil ki ben şimdi bir ihtiyarım. Senelerin yükü ve hasenatımın yokluğu beni çökertti. Biliyorum ki ak saçlarımla yazılmış olan hayatımın zevali hükmünü yeryüzünde hiçbir kudret silemez. Şimdiye kadar göçüp gitmişlerin defterinde kendi ismimi de görür gibi olduğumdan, devrin sisteminden kendi öğrendiklerimi ve karşılaşacağın çeşit çeşit desiseleri sana öğretmeyi babalık vazifesi sayıyorum."[69]

Kâbûsname'de Eski Hint-İran Medeniyetleri'nin izleri ziyadesiyle hissedilmektedir. Bu geleneği aksettiren "Adalet" anlayışını eserde şu şekilde formüllendirilmiş buluruz: "Şunu bil ki, hükümdarlık askerle, asker de altınla kudret kazanır, altın da bayındırlıkla ele geçer, bayındırlık ise adl ve insafla yayılabilir. Onun için adl ü insaftan gafil olma".[70]

Netice olarak Kâbûsname, temelinde İslâm düşüncesinin olduğu, başarılı bir bileşimin gerçekleştirildiği, ilim ve sanatın doruğunda bulunduğu bir çağın ürünüdür. Yazar kendisinin de söylediği gibi az ve öz söylemiş ama çağının toplum yapısı, ilim, sanat açısından bütünüyle yansıtabilmiştir. [71] Daha sonraki dönemlerde Türkçe'ye de tercüme edilen Kâbûsname, Türk kültürünü ve siyaset düşüncesini de derinden etkilemiştir.

1.2.3.4. İslâmi Siyasetnâmeler ile ilgili Bibliyografik Çalışmalar

İslâmi Dönem Siyasetnâmeleri'yle ilgili bibliyografik çalışmalar arasında iki tanesi önemlidir. Bunlar Bursalı Mehmed Tahir Bey'in "Siyaset'e Müteallik Âsâr-ı İslâmiye" isimli risalesinde hazırladığı bibliyografya ile Agah Sırrı Levent'in "Siyaset-Nâmeler" isimli makalesinde hazırladığı bibliyografyadır. Bu alanda yapılmış başka bibliyografya çalışmaları bulunmasına karşın[72] bu bibliyografyalar belli bir zaman dilimini, yeri ya da milleti esas alan sınırlı çalışmalardır.

---

67 Keykavus b. İskender, **Kabusname,** Haz. Atilla Özkırımlı, Tercuman Gazetesi Yayınları, İstanbul, 1974, s. 12-16.

68 Rıza Kurtuluş, "Keykâvus b. İskender" **TDVİA,** cilt.25, TDV Yayınları, İstanbul, 1999, s. 357.

69 Harun Han Şirvani, **İslâmda Siyasi Düşünce ve İdare Üzerine Araştırmalar**, Çev.: Kemal Kuşçu, İrfan Yayınevi, İstanbul, [t.y.], s. 141.

70 İnalcık, "Kutadgu Bilig'de Türk ve İran Siyaset Nazariye ve Gelenekleri" s. 266.

71 Keykavus b. İskender, **Kabusname**, haz. O.Ş. Gökyay, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1974, s.36.

72 bkz. Orhan M. Çolak, "İstanbul Kütüphanelerine Göre Siyasetnâme Türü Eserler Bibliyografyası", Yayınlanmamış Lisans Bitirme Tezi, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arşivcilik bölümü, İstanbul,

Aşağıda oluşturulan bibliyografya, konuyla ilgili en kapsamlı bibliyografik çalışma olarak değerlendirilen Agah Sırrı Levent'in hazırladığı bibliyografya esas alınarak listelenmiştir. Ancak Bursalı Mehmed Tahir Bey'in hazırladığı bibliyografyada bulunup Agah Sırrı Levent'in hazırladığı bibliyografyada yer almayan isimler ve eserler bibliyografyaya tarafımızca eklenmiştir. Bibliyografya hazırlanırken Orhan M. Çolak ve Halil Uysal ile Mehmet Harmancı tarafından hazırlanan bibliyografya çalışmalarından da istifade edilmiştir.

1.2.3.4.1. Arapça Siyasetnâmeler

Şihâbü'd-din Ahmed b. Muhammed b. Ebi'r-Rebî ', Sülûkü'l-mâlik fi tedbiri'l-memâlik, Abbasi halifelerinden El Mu'tasım bi'llah için.

Tahir b. Hüseyin, Horasan'da Beni Tahir Devleti'nin kurucusu (Ö. H. 207= M. 822) Ruk 'a, (oğlu Abdullah'a övütler).

Câhız Ebû 'Osmân 'Amr b. Bahr, (Ö. H. 255=M. 869), Ahlâku'l-mülük (padişahlar, vezirler ve devlet adamları hakkında). Eserin Câhız'a ait olduğu şüpheli görülmektedir.

İbnü Kuteybe 'Abdu'llah b. Müslim (Ö. H. 276=889), Kitâbü's-Siyâseti ve'l-imâme.

Farabi Ebu Nasr Mehmet b. Mehmet b. Tarhan b. Uzluk (Ö. H. 339-M. 950), Risâle fi ârâ'i ehli'l-medineti'l-fâzıla. Es Siyâsetü'l-medeniyye (Kitâbü Tedbiri siyâseti'l-'âlem)

İbni Sina Ebu Ali Hüseyin (Ö.H.428=M. 1036),Kitâbü's-siyâse (Tanrı ile yaratık arasındaki münasebet, hükümdarın millete, insanın nefsine, eğitimi ve yönetimi altında onlara, halkın hükümdarlara ve büyüklere karşı görevleri ve tutumları, bunların gerektirdiği şartlar).

Şa 'âlebî Ebû Mansûr 'Abdü'l-Melik b. Muhammed b. (Ö.H.450=M.1037) Âdâbü'l-mülûk.

Mâverdî Ebû'l-Hasan 'Alîb. Muhammed (Ö. H. 450=M. 1058), Ahkâmü's-sultâniyye (kamu hukukuna ait sorunlar), Kânûnü'l-vizâre, Teshilü'n-nasr ve Ta 'cilü'z-zafer (politika ve yönetim sanatı)

[t.y.]; Halil Uysal ve Mehmet Harmancı, "Osmanlı Çağı Türkçe Siyaset Kitabiyatı" **Makâlât,** sayı 2, 1999, s. 109-131.

Sühreverdî Ebû'n-Necib 'Abdü'r-Rahman b. Nasr (Ö. H. 563=M.1167) Nehcü'l-meslûk fi siyaseti'l-mülük (20 bab, bazı nüshalarda Nehcü's-sülük)

Sühreverdi Ebû'l Hasan Muhammed?, Muhtaşar fi cümeli'l-ahkâmi's-sultaniyye.

Tartûşî Ebû Bekir Muhammed b. Velid (Ö. H. 520=M. 1126), Sirâcü'l-mülük (peygamberlerin siyerinden, evliyanın eserlerinden, bilgin ve halifelerin hizmetlerinden, sözlerinden ve davranışlarından bahseder; hükümdarlarla vezirlere öğütler de verilir.).

'Ali b. Ebî Bekir Hirevî (Ö. H. 611=M. 1214), Tezkiretü'l-Hireviy-ye fi'l-hıyeli'l-harabiyye.

İbnü'l-Halili'l-Hazînedâri'l-Ermevi, Âdâbü'l-mülük bi'l 'adl, yazıldığı tarih : H.681=m. 1282.

İbnü Teymiye Takiyyü'd-din Ahmed Harrânî (Ö. H. 728=M. 1327), Es Siyâsetü'ş,şer 'iyye fi İslâhı'r-râ 'i ve'r-ra'iyye.

Ceyli Ahmed b. Muhammed, Minhacü'l-vüzera ve Sirâcü'l-ümerâ, yazıldığı tarih: H. 729= M. 1328.

Şemsü'd-din Ebu 'Abdi'llah Muhammed b. Ebi talib Dımışki (Ö. H. 737=M. 1336), Es Siyase fi 'ilmi'l-firase

İbnü'l-Ekfani Muhammed b. İbrahim b. Sa 'idi'l-Ensari (Ö.H.749=M. 1348), Risale fi adabi sohbeti'mülük.

İbnü Zeyyan Musa b. Yusuf Tilemsani (Ö.H. 791=M. 1388) Vasıtatü's-sülük fi siyaseti'mülük

Cizri Mahmud b. İsma'il b. İbrahim (Ö. H. 844=M. 1444) Ed Dürretü'l-garra fi naşayıhı'l-mülük ve'l-vüzera (Mısır, Sultanı Ebu Said Çakmak için, yazıldığı tarih: H. 843=M.1439, 10 bab: İmamlık, şartları, imamın hükmü, kuralları, vezirlik, askerlik, saltanata ait hükümler, şer'i hileler, görevlileri uyarma, türlü sorunlar).

İbarhim b. Ebu Zeydi'l-Hindi,İrşadü'l-mülük li sedadi's-sülük, yazıldığı tarih: H.849=M.1445,Kahire)

Togan Şeyhü'l-Eşrefi,Minhacü's-sülük fi sireti'l-mülük yazıldığı tarih:H. 875=M.1470.

Ebu Abdillah Mehmet Kafiyeci (Ö. H.879=M. 1474), Seyfü'l-mülüki ve'lhukkam

Kemal b. Hacı İlyas, Adabü'l-mülük ve Naşayıhu's-salatin, yazıldığı tarih: H. 920=M. 1514.

Ahmed b. Muhammed b. Keşirü'l-fergani, Kitabü's-siyase fi tedbiri'r-riyase, yazıldığı tarih: H.953=M.1446.

Dede Cöngi Amasyalı (Ö.H.975=M. 1567), Siyasetü'ş-şer'iyye (şeriat hükümlerine göre siyaset)

Münavi Zeynü'l ağabeydin b. Abdir-Raüf (Ö:H.1022=M.1613), El Cevahirü'l-muzıa fi'l-ahkami's-sultaniyye (2. bölüm: I. Sultanların halleri, 10 bab;II. Vezirlerin halleri, 20 bab)

Demenhüri Ahmed b. Abdi'l-mün'im b. Yusuf (Ö. H. 1192=M. 1778) En Nef'ül-gazir fi salahi's-sultani ve'l-vezir

Yasincizade Seyit Abdülvehhab b. Osman b. Mustafa, Şeyhülİslâm (Ö. H.1249=M: 1833), Hulaşatü'l-burhan fi ita'ati's-sultan

Abdullah Cemalettin,Berketzade damadı, Mısır kadısı (Ö: H. 1318=M. 1900), Es Siyasetü'ş-Şer'iyye fi hukukı'r-ra'i ve sa'adeti'r-ra'iyye

Lütfi Paşa, Halasu'l-ümme fi ma'rifeti'l-e 'imme, yazıldığı tarih: H. 961=H. 1553

Yazarları Bilinmeyen Eserler

Adabü'l-vüzera

Dürerü's-sülük fi siyaseti'l-mülük

Kitabü siyaseti'd-dünya ve'd-din (itikat, iman, imamet, hilafet, itaat, cihad, emaret, dünya ve din işleri ile ilgili öğütler

'Umdetü'l-mülük ve Tuhfetü'l-memlük fi'ssiyase

Necatü'l-ümme fi ta 'ati'l-e'imme

Nazmü's-sülük fi adabi'l-mülük

Naşihatü'l-mülük

1.2.3.4.2. Farsça Siyasetnâmeler

Gazali Ebu Hamid Muhammed b. Muhammed (Ö. H. 505=M. 1111) Naşihatü'l-mülük, Sultan Sancar'ın emriyle (Gazali, hükümdarın huzurunda geçen kelâm bahisleriyle ilgili konuşmaları ve tartışmaları bu ad altında kaleme almıştır. Eserde Sancar'a " Deradl ü siyaset ve siret-i mülük ve zikr-i padişah-ı pişin ve tarih-i her yegi" başlığı altında övütlerde vardır.) Esersin Arapçası Et Tibrü'l-mesbük fi Naşihati'l-mülük adını taşır.

Büzürcmihr, Nasihat-name, Nuşirevan (Ö. H. 579=M. 1183) için

Seyyid Aliyyül-Hemedani (Ö. H. 786=M.1384), Zahiretü'l-mülük (10 bab: Şeriat ve iman hükümleri, kulluk haklarının ödenmesi, iyi huylar, ana baba hakkı, saltanatın hükümleri, saltanat-ı maneviye, emr bi'l-ma'ruf ve nehy ani'l-münker, nimete şükür, müsibetlere sabır, kibir ve öfkenin kötülüğü)

Muşannifek Alaü'd-din Ali b. Muhammed Bıstami (Ö: H. 875=M: 1470), Tuhfe-i Mahmudiyye, vezir Mahmut Paşa için H. 861 M. 1456'da yazılmıştır. (Padişahlara ve vezirlere övütlerle birlikte Mahmut Paşa'nın hallerinden ve eserlerinden bahseder, 10 bab üzerine)

Vassaf Reşidü'd-din Fazlu'llah Şİrazi, tarihci (XIV. Yüzyıl) Ahlâku's-saltanata (İlhanlılardan Sultan Mehmet Hudabende adına)

Muhammed b. Ali b. Muhammedi's-Katibi'l-Semerkandi, Agrazü's-siyase fi ilmi'r-riyase

Cafer b. İshak, Mizanü'l-mülüki ve't-tava'if

Yazarı Bilinmeyen Eserler

Halaşu'l-ümme fi ma'rifeti'l-e'imme

Tuhfetü'l-vüzera

Türlü Çeviriler

Türkçeye çevrilmiş şu dört eserin asılları hakkında bilgi edinilemedi. Ebu'l -kasım Haşiri, Nasihat-name (memleket yönetimine dair Sultan İbrahim b. Mes'ud Gaznevi'ye övütler)

Mehmed Sinobi, Siyasetnâme (Minkarizade Dede adında birinin Arapça eserinden çeviri)

Hasan Beyzade Ahmed (XVII. yüzyıl ortalarında) Uşulü'l-hikem fi nizami'l-ümem (ibnü'l-Hatib Kasım'ın Ravzatü'l-ahyar'ından bazı bölümler özet olarak alınmıştır.), Güzelce Ali Paşa (Ö: H. 1030=M. 1620) adına (1 başlangıç, 4 fasıl, 1 sonuç. Eserin sonunda yazarın manzum bir Hasb-ı hali vardır.)

Şanizade Ataullah (Ö. H. 1242=M. 1826), Kavaninü'l-asakiri'l-cihadiyye, ya da Tedbirü'l-memaliki ve'l-cihad (Fransızca'dan genişletilmiştir.), yazıldığı tarih: H. 1221=M. 1806.

1.2.3.4.3. Türkçe Siyasetnâmeler

Yusuf Has Hacib, Balasagonlu, Kutadgu Bilig Karahanlılardan Tafkaç Bogra Karahan Ebu Ali Hasan b. Süleyman Arslan Karahan adına H. 462=M.1069'da yazılmıştır.

Şeyhoğlu Mustafa, Kenzü'l-kübera, yazıldığı tarih: H.803=M.1400 (4 bölüm; padişahların gidişi, melikler ve ulu beyler derneği vezir ve naiblerin gidişi, bilginlerin, kadıların, vezirlerin halleri).

II. Murat, Nasîhat-ı Sultân Murat (oğlu Fatih'e öğütler).

Kasım b. Seydi El Hafız Ankari, Enîsü'l-celis (padişahlara öğütler). II. Murat'a sunulmuştur.

Hacıoğlu Hüsamettin, Miftâhu'l-adl (Çağatayca) Şehzade-i muazzam Timur Beğ adına.

Derviş Mehmet (papazdan dönme), Risâle, yazıldığı tarih: H.926=M.1519 (Padişahların zulmü ve adaleti hakkında şeyhin kerametleri).

İbn-i İsa Saruhani Akhisarlı (Ö.H. 967= 1559), Rümûzü'l-künûz, (padişahlara, vezirlere öğütler; şehzadeler, lalalar, müftüler, kazaskerler, kadılar, beylerbeyleri, sancakbeyleri, bendeler, şeyhler).

Lûtfi Paşa (Ö.H.961=M.1553) Âsaf-nâme (atvar ve ahlâk-ı vezir-i a'zam, tedbir-i hazine, tedbir-i reaya).

Kadı Fadlullah Efendi, Düstûru'l-Mülk fi Nesâihi'l-Mulûk, Türkçe, Halis Efendi Kütüphanesinde bulunmaktadır.

Zaifî Pir Mehmet b.Evrenos b. Nurettin, Gülşen-i mülûk, yazıldığı tarih: H. 964=M. 1559 (padişahlara nasihat ve bu konu ile ilgili hikâyeler).

Mustafa Âli Gelibolulu (Ö.H. 1008=M. 1599), Nasîhatü's-salâtin, yazıldığı tarih: H. 989=M. 1581, Halep (1 başlangıç, 4 bölüm, 1 sonuç; başlangıçla I. bölümde padişahların yapmakla yükümlü olduğu işler; II. Bölümde kanun dışı meydana çıkan devrimler; III bölümde yakışıksız bazı hallerden dolayı cumhurun aczi anlatılmaktadır;IV. Bölümde ise yazar uğradığı haksız işlerden bahsetmekte, sonunda da faydalı bazı övütler vermektedir). Fusûlü'l-halli ve'l-'akd ve usûlü'l-harci ve'n-nakd, yazıldığı tarih: H. H. 1007=M. 1598 (III. Mehmed zamanında düzenin bozulması üzerine kaleme alınmıştır; uzun bir önsöz ile 32 fasıldır; hicretten beri 1000 yıl içinde kurulan devletlerin yıkılması nedenlerini anlatmaktadır).

Nev'i Yahya, Malkaralı (Ö.H. 1007=M. 1598), Fazâ'ilü'l-vüzerâ ve Hasâ'ilü'l-ümerâ.

Mehmet Şerif, Esat Efendizade, Şeyhulislâm (Ö.H. 1024=M. 1615), Fusûlü'l-ârâ fî şâni'l-mülûki ve'l vüzerâ (yazar "nâehillere vezaret verilmesinden şikayet ediyor)

Katibî Sadık (I. Ahmet zamanı), Gencîne-i 'adâlet.

Mehmet b. Hüsamettin Amasi (Ö. H. 1033=M. 1623), Mir'atü'l-mülûk.

Abdülmecit Sivasî, Şeyhî (Ö.H. 1049=M. 1639) Naşâyıhu'l-mülûk, yazıldığı tarih: H. 1013=M. 1604 (I. Ahmet adına).

Nergisi Mehmet Bosnalı (Ö. H. 1044=M. 1634), El Vasfü'l-kâmil fi ahvâli'l-vezîri'l-'âdil (yazar Banolaka hakimi iken Budin valisi Murteza Paşa hakkında 5 vasıf üzerine kaleme alınmıştır).

Abdurrahman Yüsri, Kebirizade (I. Mustafa zamanı), Nasîhtü'l-mülûk.

Pertevi Ali (Ö. H. 1076=M. 1665), Rebî'u'l-mülk ve Âdâbü sülû-ki'l-mülûk (II. Osman adına).

Sarı Abdullah (Ö. H. 1071=M. 1660), Tedbîrü'n-neş'eteyn ve İslâhü'n-nüshateyn (sultanlara övütler, 15 bölüm). Nasîhatü'l-mülûk tergîbe'n li hüsni's-sülûk (genel ahlâk ile ilgili övütler olmakla birlikte, içinde padişahlara övütler de vardır. Yazar "Adl ü ihsana tergıb ve zulm ü tugyandan terhib olunduğuna binaen" bu adı verdiğini söyliyor.)

Abdullah Mahir, Enîsü'l-mülûk, yazıldığı tarih: H. 1115=M. 1703, III. Ahmet'in tahta çıktığında (yazar Et Tibrü'l-mesbûk, Ahlâk-ı Muhsinî, Zahîretü'l-mülûk gibi eserlerden faydalandığını söyliyor).

Defterî Mehmet Paşa, Kavalalı (Ö. H. 1129=M. 1716), Nasâyıhu'l-vüzerâ'i ve'l-ümerâ, (sadrazamların ahlâkı ve görevleri, menasıp halleri ve rüşvetin zararları, defterdarlar ve hazine ile ilgili işler, yeniçeriler, reaya, seraskerlere düşen görevler, hasislik, cömertlik, hırs, haset, alçak gönüllülük, iyi ve kötü huylar, sadık dost, çekiştirmenin kötülüğü, zeamet ve timar).

İsmail Hakkı Bursalı, (Ö. H. 1137=m. 1724), Sülûkü'l-mülûk (padişahlara övüt), Vezir Ali Paşa'ya sunulmuştur.

Nahifi Süleyman (Ö. H. 1151=M. 1738), Nasîhatü'l-vüzerâ.

Ebu Âdem Dede Hatem, Akovalizade (Ö. H. 1168=M. 1754), Min-hâcü'l-ümerâ fi ahvâli's-salâtîni ve'l-vüzerâ.

Haşmet (Ö. H. 1182=M. 1768), İntisâbü'l-mülûk, III. Mustafa adına.

Pirizade, (hangi Pirizade olduğu belli değil), Kitâbü's-siyâse. (Atvâr-ı hamse: Harp ve ganaim, komşu devletlerle iyi münasebet, umur-ı maişet ve içtimaiyat ve iç yönetim, bizden önce gelenlere uymak, ahlâk ve içtimaiyat ve siyasete dair övütler. Yazar Katip Çelebi'nin eserinden faydalanmıştır).

Ömer Faik, Nizâmü'l-'atîk fi'l-bahri'l-'amîk, yazıldığı tarih: H. 1219= M. 1804.

Edip Mehmet Emin b. Ali (Ö. H. 1216=M. 1801), Ravzatü'l-hikem fi'l-ahlâki'l-ümem, yazıldığı tarih: H. 1209=M. 1794.

Naili Seyyit Mehmet (II. Mahmut zamanı), Mir'âtü'n-nizâm fî devleti'l-fihâm

Şakir, Teşrifâtü'd-düvel, yazıldığı tarih: H. 1261=M. 1845.

Seyyit Mehmet Münip, Dervişzade, Tuhfetü'l-mülûk fî irşâdi's-sülûk.

Vahidi, Tecâribü'l-insân (padişahlara ahlâkî övütler).

Şeyh Osman b. Ali, Umûrü'l-ümerâ

El Hac Ahmet Giritli, Mısır kadısı, Nasîhat-nâme (siyaset-i şer'-iyye)

İshak, Risâle fi âdâbi hıdmeti's-sultân

Mahir Ubeydullah, Enîsü'l-mülûk

Mahmut Hamdi, Esrâr-ı siyâsiyât

Yazarı Bilinmeyen Eserler

Hırzü'l-mülûk, (padişahlar, büyük vezirler, beylerbeyleri, bilginler, şeyhler, seyyitler, defterdarlar vb. hakkında), IV. Murat'a sunulmuştur.

Risâle, (siyaset-i medeniye hakkında) I. Abdülhamid'e sunulmuştur.

Siyasetnâmeler

Tedbîrât-ı devlet Umûr-ı saltanat

Risâle fî tedbîri'l-mülûk

Naşâyıhu'l-mülûk

Tuhfetü'l-mülûk (devlet yönetimi hakkında padişaha övütler)

Nasîhatü'l-mülûk

Risâle (umur ve adab-ı vezarete dair)

Risâle (siyasete dair)

Risâle (esas-ı umur-ı devlete dair)

2. TÜRKLERDE SİYASETNÂME GELENEĞİ

Türk siyasetnâmeleri üzerine yapılan çalışmalarda başlangıç noktası olarak genellikle Türklerin İslâmı kabulünden sonraki dönemler kabul edilmektedir. Ancak İslâm öncesi döneme ait tarihsel kaynaklar ve komşu milletlere ait yazılı kaynaklar incelendiğinde Türklerin, çok eski ve köklü bir devlet ve siyaset geleneğine sahip oldukları görülmektedir. İslâm öncesi Türklere ait yazılı kaynaklar ve kitabeler Türk Siyasetnâme geleneğinin ilk kaynakları olarak kabul edilmelidir. Bundan dolayı Türk Siyasetnâmeleri'ni İslâm öncesi dönem, İslâm'ın kabulünden Osmanlı Devleti'ne kadarki dönem ve Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan XVI. yüzyıl sonuna kadarki dönem olarak dönemlendirerek, konunun üç bölüm halinde incelemesi uygun görülmüştür

2.1. İslâm Öncesi Dönemdeki Kaynaklarda Siyasetname Geleneği

İslâm öncesi dönem tarihi kaynaklarında Türk devlet ve siyaset düşüncesine ilişkin birçok bilgi ve ipucu bulunmaktadır. Hun hükümdarlarının mektuplarının başında "Tanrı'nın tahta çıkardığı Kun milletinin büyük Tanyu veya Şanyu'su" ibaresini kullandıkları bilinmektedir.[73] M.Ö. 55 yılında cereyan eden hadise dolayısıyla Çin yıllığı Ts'ien Han-shu Hun devlet meclisinde yapılan şu konuşmayı nakleder: "Cesarete karşı hayranlık duymak ve tabiiyeti yüz kızartıcı sanmak bizim geleneğimizdir. Atalarımızdan toprakla birlikte devraldığımız devletimizi feda edemeyiz. Mücadele edecek savaşçılarımız hala mevcut iken devletimizi kurmalıyız."[74] Asya Hun Tanhusu Mo-tun tahta çıktığı günlerde komşusu Moğolların vergi olarak atını ve karısını istemelerine fazla itiraz etmemiş olmasına rağmen onların toprak talebi karşısında kaldığı zaman (M.Ö 209) devlet meclisinde "toprağın kendine ait şahsi mülk değil, milletin malı ve devletin temeli" olduğunu söyleyerek kendisinin kimseye toprak vermeye yetkisi bulunmadığını söylemiştir.[75]

İslâm öncesi Türk tarihinin en önemli yazılı kaynakları Orhun Kitabeleri'dir. Orhun Kitabeleri, Göktürk Devleti Hükümdarı Bilge Kağan döneminin eseridir. Birinci kitabe olan Kül Tigin Abidesi, 732 yılında Bilge Kağan tarafından kardeşi Kül Tigin için diktirilmiş, ikinci kitabe Bilge Kağan Abidesi de ölümünden bir yıl sonra 735 yılında oğlu

---

[73] Osman Turan,**Türk Cihan Hakimiyeti Mefkuresi Tarihi,** 14. bs. Ötüken yayınları, İstanbul, 2005, s. 203.
[74] İbrahim Kafesoğlu, **Türk Milli Kültürü**, Ötüken Yayınları, 25. bs., İstanbul, 2005, s. 234.
[75] Kafesoğlu, s. 235-236.

olan Kağan tarafından diktirilmiştir. Tonyukuk Abidesi ise 720–725 yılları arasında kendisi tarafından dikilmiştir.[76]

Orhun Kitabeleri, Türk milletine ve Türk hükümdarlarına hitaben yazılmış ibret dolu bir siyasetnâme eseri olarak değerlendirilmeli ve Türk Siyasetnâme geleneğinin ilk ve en önemli kaynaklarından birisi olarak kabul edilmelidir. Bu gözle incelendiği zaman Orhun Kitabelerinde döneminin devlet ve siyaset anlayışını yansıtan ve hakimiyetin meşruiyeti, sınırları, kullanılışı hakkında bilgi ve ipuçları veren birçok satır bulmak mümkündür. Orhun Abideleri'nden seçip aşağıda sıralanan satırlardan Türk siyaset geleneğinde ve düşüncesinde il (devlet) 'in, il tutmanın, töre (kanun) nin ve bağımsızlığın ne kadar önemli bir yere sahip olduğunu görmek mümkündür.[77]

Üstte Mavi gök, altta yağız yer kılındıkta, ikisi arasında insanoğlu kılınmış. İnsanoğlunun üzerine ecdadım Bumin Kağan, İstemi Kağan oturmuş. Oturarak Türk Milletinin ilini töresini tutu vermiş. (Kül Tigin Abidesi, Doğu cephesi satır 1; Bilge Kağan Abidesi, Doğu cephesi satır 3)

Türk, Oğuz beyleri, milleti, işitin: üstte gök basmasa, altta yer delinmese, Türk Milleti ilini töreni kim boza bilecekti? (Kül Tigin Abidesi, doğu cephesi 23. satır-Bilge Kağan Abidesi, Doğu Cephesi 19. Satır)

…pek teşkilatsız Gök Türkü düzene sokarak öylece oturuyormuş. Bilgili kağan imiş, cesur kağan imiş buyruku bilgili imiş tabii, cesur imiş tabii. Beyleri de milleti de doğru imiş onun için ili öylece tutmuş tabii ili tutup töreyi düzenlemiş. (Bilge Kağan Abidesi, Doğu cephesi 4.satır)

…Beyleri, milleti ahenksiz olduğu için, Çin milleti hilekâr ve sahtekâr olduğu için, küçük kardeş ve büyük kardeşi birbirine düşürdüğü için, bey ve milleti bey ve milleti karşılıklı çekiştirdiği için, Türk milleti il yaptığı ilini elden çıkarmış, kağan yaptığı kağanını kaybedivermiş. (Bilge Kağan Abidesi, Doğu cephesi 6-7.satır)

---

[76] Ayrıntılı bilgi için bkz. Ali Öztürk, **Ötüken Türk Kitabeleri**, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1996. ve Mustafa Gökmen, **Eski Türk Kitabeleri,** Nakışlar Yayınevi, İstanbul, 1981.

[77] Abidelerin Tercümelerinin alındığı kaynak: **Orhun Abideleri**, haz. Muharrem Ergin, 3. bs. Boğaziçi yayınları, İstanbul, 1975.

…illi millet idim, ilim şimdi hani, kime ili kazanıyorum der imiş. Kağanlı millet idim, kağanım hani, ne kağana ne kağana işi gücü veriyorum der imiş. (Bilge Kağan Abidesi, Doğu cephesi 9.satır)

…o töre üzerine amcam kağan oturdu. Oturarak Türk milletini tekrar tanzim etti, tekrar besledi. Fakiri zengin kıldı, azı çok kıldı. (Bilge Kağan Abidesi, Doğu cephesi 14. satır)

Ben on dokuz yıl şad olarak oturdum, on dokuz yıl kağan olarak oturdum, il tuttum. Türküm için, milletim için iyisini öylece kazanı verdim. (Bilge Kağan Abidesi, Güney cephesi 10.satır)

Doğuda gün doğusuna, güneyde gün ortasına, batıda gün batısına, kuzeyde gece ortasına kadar, onun içindeki millet hep bana tabidir. Bunca milleti hep düzene soktum. O şimdi kötü değildir. Türk kağanı Ötüken ormanında otursa ilde sıkıntı yoktur. (Bilge Kağan Abidesi, kuzey cephesi 2.satır)

…dört taraftaki milleti düzene soktum ve tertipledim. (Orhun Abideleri, Bilge Kağan Abidesi, kuzey cephesi 9.satır s.49)

Orhun Kitabeleri'nde "töre" kelimesi on bir yerde geçmekte, bunun altısında "il" ile birlikte kullanılmaktadır. Diğer beş yerde de yine "il" ile alakası açıkça belirir. Demek ki Türk Devleti özel kanunlara (töre hükümlerine) dayalı bir kuruluştur. Devletin varlığı töre varlığına bağlıydı.[78] Kitabelerde Türklerde hâkimiyetin kaynağına ilişkin önemli bilgilerde bulunmaktadır. Hükümdar hâkimiyetini Tanrı'dan almış Kut'lu insandır ve Türk devlet ananesinde törü, ilahi menşeli hâkimiyetten (kut) ayrılmaz.[79]

Türk milletinin adı sanı yok olmasın diye, babam kağanı, annem hatunu yükseltmiş olan tanrı, il veren tanrı, Türk milletinin adı sanı yok olmasın diye, kendimi o tanrı kağan oturttu tabii (Orhun Abideleri, Kül Tigin Abidesi, doğu cephesi 25. satır)

Yukarıda türk Tanrısı, mukaddes yeri, suyu öyle tanzim etmiştir. Türk milleti yok olmasın diye, millet olsun diye, babam İltiriş kağanı, annem İlbilge hatunu göğün tepesinden tutup yukarı kaldırmıştır. (Bilge Kağan Abidesi, Doğu cephesi 11.satır)

---

[78] Kafesoğlu, **Türk Milli Kültürü,** s. 246.
[79] Halil İnalcık, "Kutadgu Bilig'de Türk ve İran Siyaset Nazariye ve Gelenekleri", s. 268.

…Tanrı kuvvet verdiği için babam kağanın askeri kurt gibi imiş, düşmanı koyun gibi imiş… (Bilge Kağan Abidesi, Doğu cephesi 9.satır)

Tanrı lütfettiği için illiyi ilsizletmiş, kağanlığı kağansızlatmış, düşmanı tabi kılmış, dizliye diz çöktürmüş, başlıya baş eğdirmiş. Babam kağan böylece ili töreyi kazan[mış.] (Bilge Kağan Abidesi, Doğu cephesi 13.satır)

Tanrı buyurduğu için on dört yaşımda Tarduş Milleti üzerine şad oturdum. (Bilge Kağan Abidesi, Doğu cephesi 15.satır)

… Tanrı bahşettiği için ben kazandığım için türk milleti kazanmıştır. (Bilge Kağan Abidesi, Doğu cephesi 33.satır)

Tanrı buyurduğu için, kendim devletli olduğum için kağan oturdum… (Orhun Abideleri, Bilge Kağan Abidesi, kuzey cephesi 8.satır)

Tanrı buyurduğu için kendim oturduğumda dört taraftaki milleti düzene soktum ve tertipledim. (Orhun Abideleri, Bilge Kağan Abidesi, kuzey cephesi 9.satır)

Kitabelerde kağanların unvanları, yalnız hanlık hâkimiyetinin değil, kendilerinin de tanrısal menşeini belirtir ve kut taşıdıklarını ifade eder. Bu unvanlarda Tengri'de bulmuş veya Tengri'de kut bulmuş yahut kutluk daima tekrar eden esaslı unsurlardır. Hanın Tanrı tarafından indirildiği ve bu makama getirildiği telakkisi, milattan önceki asırlarda Orta Asya göçebe imparatorluklarının ilk teşkilat örneğini vermiş olan Hsiung-nu'lara kadar takip edilebilmektedir.[80]

Eski Türk devlet yapısı ve hâkimiyet anlayışı, dönemin Mısır, Çin, Hint, İran ve Roma gibi devlet ve medeniyetlerinde hâkim olan, hükümdarın mutlak mülkiyetini esas alan; halkı da kul ve köle olarak gören İlahi vasıflarla donanmış "Kral-Tanrı" anlayışından oldukça farklıdır. Türklerde hükümdarın hâkimiyetini sınırlandıran en önemli unsur töredir. Hükümdar hâkimiyetini meşru kılmak için töreye riayet etmelidir. Ayrıca hükümdarın yetkilerinin yanında sorumlulukları da vardır. Hükümdar, gerek Tanrı'ya gerekse halkına karşı sorumludur.

---

[80] Halil İnalcık, "Osmanlılarda Saltanat Veraseti Usulü ve Türk Hakimiyet Telakkisiyle İlgisi", **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi,** Cilt XIV, Sayı 1, Ankara, 1959, s. 75.

Türk milleti için gece uyumadım, gündüz oturmadım küçük kardeşim Kül Tigin ile iki şad ile öle yite kazandım. Öyle kazanıp bütün milleti ateş, su kılmadım. (Orhun Abideleri, Kül Tigin Abidesi, doğu cephesi 27. satır, s.25)

Tanrı bağışlasın devletim var olduğu için, kısmetim var olduğu için ölecek milleti diriltip besledim. Çıplak milleti elbiseli, fakir milleti zengin kıldım. Az milleti çok kıldım. Değerli illiden değerli, değerli kağanlıdan daha iyi kıldım. Dört taraftaki milleti hep tabi kıldım, düşmansız kıldım. Hep bana itaat etti. (Kül Tigin Abidesi, doğu cephesi 30. satır)

Kağan oturup aç fakir milleti zengin kıldım. Az milleti çok kıldım. (Orhun Abideleri, Bilge Kağan Abidesi, kuzey cephesi 8.satır s.49)

Babamızın amcamızın kazanmış olduğu milletin adı sanı yok olmasın diye Türk milleti için gece uyumadım, gündüz oturmadım. Küçük kardeşim Kül Tigin ile iki şad ile öle yite kazandım. Öyle kazanıp bütün milleti ateş, su bırakmadım. (Bilge Kağan Abidesi, Doğu cephesi 22.satır)

Kağan oturup aç fakir milleti zengin kıldım. Az milleti çok kıldım. (Orhun Abideleri, Bilge Kağan Abidesi, kuzey cephesi 8.satır s.49)

Sarı altınını, beyaz gümüşünü, kenarlı ipeğini ipekli kumaşını, binek atını, aygırını Türküme, milletime kazanı verdim, tanzim ediverdim. (Bilge Kağan Abidesi, kuzey cephesi 13.satır)

Orhun Kitabeleri'nde hükümdar imgesi halkı besleyip doyurmakla vazifeli bir baba gibidir. Aynı bakış açısı Uygur Kitabeleri'nde de geçerlidir. Uygur Kitabeleri'nde Uygur Hükümdarı Kutluk Kağan'dan "Bir tavuk civcivlerini nasıl koruyorsa oda ulusunu öyle koruyordu"[81] diye bahsedilmektedir. Günümüzde bile çokça kullanılan "Devlet Baba" ya da "Kerim Devlet" tabir ve anlayışının kökenlerini bu kitabelerde görmek mümkündür. Hükümdarın halkına karşı vazifesi, onları müreffeh ve zengin kılmaktır. Halkın refahı ve zenginliği hükümdarın övünç sebebidir. Kitabelerde, yapılan savaşların bile milleti beslemek için yapıldığı zikredilmektedir. Bu durumu dönemin Türk devlet yapısının iktisadi temelini, savaş ekonomisine dayandığı şeklinde yorumlamak da mümkündür.

---

[81] Ali Kemal Meram, **İlk Türk Devleti ve Yazılı Anıtları,** Kitapçılık Tic. Lmt. Şti. Yayınları, İstanbul, 1968, s. 269.

Ben kendim kağan oturduğumda her yere gitmiş olan millet yaya olarak, çıplak olarak, öle yite geri geldi. Milleti besleyeyim diye kuzeyde Oğuz kavmine doğru; güneyde Çin'e doğru on iki defa ordu sevkettim savaştım. Ondan sonra tanrı buğurduğu için, devletim, kısmetim var olduğu için ölecek milleti diriltip besledim. Çıplak milleti elbiseli kıldım. Az milleti çok kıldım. Değerli illiden değerli kağanlıdan daha iyi kıldım, düşmansız kıldım. Hep bana itaat ettiler. (Bilge Kağan Abidesi, Doğu cephesi 23–24.satır)

Elbette hükümdarın halkına karşı sorumlulukları ve vazifeleri olduğu gibi halkında hükümdarına karşı sorumlulukları ve vazifeleri vardır. Halk hükümdara karşı sadık, itaatkâr olmalıdır. Hükümdar emrinden ayrılmamalıdır.

Bu kağanından, bu beylerinden Ayrılmazsan Türk milleti, kendin iyili göreceksin, evine gireceksin, dertsiz olacaksın, (Bilge Kağan Abidesi, kuzey cephesi 14.satır)

Yukarıda verdiğimiz örneklerden de anlaşılacağı gibi bu kitabeler, İslâm öncesi dönem siyaset ve devlet düşüncesini yansıtan çok önemli kaynaklardır. Devlet idaresi, hakimiyet, töre ve kanun anlayışı, bağımsızlık gibi konularda Orhun ve Uygur Kitabeleri ile İslâm'ın kabulünden sonra yazılan siyasetnâmeler arasındaki büyük benzerlikler dikkat çekicidir. Tarihçi Osman Turan'a göre: Türk hakan ve sultanları milletin babası olduğu için halkı beslemek vazifeleri, cihanın sahibi ve efendisi oldukları için de yabancı milletlere şefkat ve adalet muameleleri bu eski anlayış ve inanışlardan doğmuş; İslâm'ın kabulünden sonraki dönemde de İslâm medeniyeti ile birleşerek birçok müesseselerin meydana gelmesine ve köklü bir devlet ve siyaset anlayışının ortaya çıkmasına zemin oluşturmuştur.[82]

2.2. İslâm'ın Kabulünden Osmanlı Devleti'ne Kadar Türklerde Siyasetnâme Geleneği

Türklerin İslâmiyet'i kabulü, gerek Türk tarihi gerekse de İslâm tarihi açısından son derece önemli bir hadisedir. Türklerin İslâm dinini kabul ettikten sonra İslâm dinine ne derecelerde büyük hizmetler ettiği bilinen bir gerçektir. Birçok tarihçiye göre İslâm âleminin Haçlılar'ın istilasına düşmemesini, Türklerin İslâm'ı müdafaa etmeleri önlemiştir.[83] Özetle Türkler İslâm alemine taze bir kan olarak güç katmış yüz yıllarca Orta Asya'dan Avrupa ortalarına kadar İslâm'ın bayraktarlığını yapmışlardır.

---

[82] Turan, s.127.
[83] Şehbenderzade Filibeli Ahmed Hilmi, **İslâm Tarihi**, Sağlam Kitabevi, İstanbul, 1979, s. 427.

İslâmiyet'in Türkler'e ve Türk tarihine kazandırdıkları da çok önemlidir. Yeni dinleri Türklere yeni bir ruh ve kuvvet vermiş, Asya steplerinden Avrupa içlerine kadar uzanan sahalarda büyük ve uzun ömürlü devletlerin kurulmasında başlıca sebep olmuştur. Bunlardan daha önemlisi İslâm dininin ortaya koyduğu nizam ile Türk töre ve yaşayışı birbirine uyduğu ve birbirini tamamladığı için Türkler milli varlıklarını devam ettirmişlerdir. İslâm dinini kabul eden Türk boylarından hiçbirisi, diğer dinleri kabul eden Macarlar, Bulgarlar, Hazarlar ve Peçenekler gibi milli varlıklarını kaybetmemişlerdir.

Türkler islamiyeti kabul ettikten sonra yeni bir medeniyet dairesi içerisine girmişler, çok kısa zamanda da siyasi, askeri, ilmi, edebi ve kültürel sahalarda bu medeniyetin hâkim unsuru haline gelmişlerdir. Bu dönemde Türkistan'da ve Anadolu'da türklerin hâkimiyeti bulunan birçok şehir ilim ve kültür merkezi haline gelmiştir.

İslâm medeniyetinde seçkin bir yere sahip olan siyasetnâme geleneği Türk siyaset düşüncesinde de önemli bir yere sahiptir. Türklerin İslâmı kabulünden sonra gerek tercüme gerekse te'lif olmak üzere bir çok siyasetnâme kaleme alınmıştır. İslâmiyet'in kabulünden sonra yazılan Türk Siyasetnâmelerinde İslâm siyasetnâmelerinde görülen İran-Hint ve Yunan Medeniyetleri'nin etkilerinin yanı sıra İslâm öncesi Türk gelenekleri ve töresinin izleri ziyadesiyle görülmektedir. İslâm kültür çevresine girmiş olmakla beraber Uygur kültürünü kuvvetle temsil ve devam ettiren[84] Karahanlı Devleti döneminde kaleme alınmış olan ve İslâmi dönem ilk siyasetnâme eserleri olarak kabul edilen Yusuf Has Hacib'in Kutadgu Bilig'inde, Yüknekli Ahmed'in Emir-ı Dad Muhammed Bey namına hazırladığı Atabetü'l-Hakayık'ında ve Batı Karahanlı hükümdarlarından II. Mesud adına hazırlanan Agrâz'üs-Siyâse fî ilm'ir-riyase'de bu gelenek ve törelerin izlerini görmek mümkündür.

Bu dönemin önemli siyasetnâme eserlerinden birisi, Melikşah'ın oğlu Sultan Muhammed Tapar'a hitaben yazılan Gazali'nin Nasihatü'l-müluk'udur. Kendisinden sonraki dönemlerdeki siyasete dair eserleri de etkileyen bu eser, Musul Atabegi adına Âlî b. Mübarek tarafından et-Tibrü'l-mesbuk fi nasihati'l-müluk adıyla Farsça'dan Arapça'ya çevrilmiştir. Türk ve Osmanlı siyasi düşüncesinde derin izleri olan Gazali'nin bu eserinin Türkçe'ye de beş ayrı çevirisi yapılmıştır.[85]

Eyyubi Devleti'nde Selahaddin Eyyubi döneminde yaşayan Ebü'n-Necip Sühreverdi'nin Nehcü's-süluk fi siyaseti'l-Müluk ve Şeyzeri'nin en-Nehcü'l-meslûk fi

---

[84] İnalcık, "Kutadgu Bilig'de Türk ve İran Siyaset Nazariye ve Gelenekleri", s.259.
[85] H. Bekir Karlığa, "Gazzali", **TDVİA**, Cilt 13, TDV Yayınları, İstanbul, 1996, s.524.

siyaseti'l-mülûk adlı eserleri Osmanlı öncesi Türk siyasatnameleri arasında önemli bir yere sahiptir. Her iki eserin Eyyubi Devleti'nde yazılmış olması, siyasetnâme geleneğinin farklı İslâm devletlerindeki konumu ve gelişimi açısından önem taşımaktadır.[86]

Siyasetnâme geleneği, Anadolu'da özellikle Anadolu Selçukluları dönemindeki siyasi, sosyal ve kültürel bunalımların da etkisiyle çok rağbet görmüştür. Dönemin Anadolu Selçukluları Sultanı I. Alaüddin Keykubad'a sunulan Ahmed b. Sa'd b. Mehdi b. Abdi's-Samed el-Usmani'nin Kitâbu'l-letâifi'l-alâiyye fi'l-fevâili's-seniyye'si ve Nizameddin Yahya b. Said b. Ahmed'in Kitâb-ı hadâiku'l-siyer fi âdâb'il-mülûk'u ve Malatyavi'nin Ravzatü'l-ukul isimli eseri, Anadolu'da yazılmış önemli siyasetnâmelerdendir.

XIII. yüzyılın sonlarına doğru İsmaili emirlerinin isteği üzerine kaleme alınan, Nasırıruddin Tûsî'nin Ahlâk-ı nasıri'si ve Akkoyunlular döneminde yazılan Celaleddin Devvânî'nin Ahlâk-ı celali'si birer ahlâk kitabı olmalarına rağmen, siyaset ahlâkı ve yönetim meselelerinin ayrıntılı olarak ele alan ve Osmanlı siyaset literatürüne derinden tesir edip örneklik oluşturan eserlerdir.[87]

Beylikler döneminde de bu eserlere canlı bir alaka gösterilmiş, erken döneme ait bazı eserler Anadolu Türkçesi'ne tercüme edilmiştir. Kelile ve Dimne Aydınoğlu Umurbey'in[88] Kâbûsnâme ve Marzubânnâme ise Germiyan Beyi Süleyman Şah'ın isteğiyle Şeyhoğlu Mustafa tarafından Türkçe'ye tercüme edilmiştir. Bu tercümeler daha sonra Osmanlılara da intikal etmiştir. [89]

İslâmiyet'in kabulünden Osmanlı Devleti'ne kadarki dönemde yazılan Türk Siyasetnâmeleri'nde iki eser öne çıkmaktadır. Bunlar Yusuf Has Hacib'in Kutadgu Bilig'i ve Nizamü'l-Mülk'ün Siyasetnâme'sidir. Türk Siyasetnâmeleri'nin şaheserleri olarak kabul edilen her iki eser de, kendinden sonra yazılan Türk-Osmanlı siyasetnâmelerini derinden etkilemişlerdir. Bu özelliklerinden dolayı bu iki siyasetnâmenin ayrı bir başlık altında ele alınması uygun görülmüştür.

---

[86] Yılmaz, "XVI. ve XVII. Yüzyıl Islahatnamelerine Göre Osmanlılarda Siyaset ve Toplum Düşüncesi" , s. 49.

[87] Yılmaz, "XVI. ve XVII. Yüzyıl Islahatnamelerine Göre Osmanlılarda Siyaset ve Toplum Düşüncesi" , s.49-50.

[88] Beydaba, s.7.

[89] Yılmaz, "XVI. ve XVII. Yüzyıl Islahatnamelerine Göre Osmanlılarda Siyaset ve Toplum Düşüncesi", s. 50.

2.2.1. Kutadgu-Bilig

Türklerin İslâmiyet'i kabulünün ilk yıllarında yazılan Kutadgu-Bilig, isminden de anlaşılabileceği gibi insana her iki dünyada da tam manasıyla kutlu olması için gereken yolu göstermek amacıyla yazılmış bir eserdir. Müellif Yusuf Has Hacib, Türk dili ve kültürü açısından çok önemli bir yeri olan eserini Hicri 462 (m. 1069–1070) yılında tamamlayarak dönemin Karahanlı Hükümdarı Süleyman Arslan Hakan oğlu Tavgaç Uluğ Buğra Han'a sunmuştur.[90]

Yusuf Has Hacib'e hakkında günümüze ulaşan bilgiler, Kutadgu Bilig'e sonradan eklenmiş olan biri mensur, diğeri manzum iki mukaddime ve eserin içindeki bazı beyitlerdeki bilgilerle sınırlıdır. Eserdeki bilgilere göre Yusuf Has Hacib Balasagunlu'dur ve tahmini olarak 1018–1019 yıllarında Balasagun'da dünyaya gelmiştir.[91] Yazar eserini Karahanlı hükümdarına takdim ettikten sonra, hakanın takdirine mazhar olmuş ve hükümdar tarafından saray teşrifatından sorumlu Has Haciblik makamına getirilmiştir.[92]

Ekleriyle birlikte seksen sekiz başlıktan oluşan eserin başında yer alan tevhid, na't ve dört sahabenin zikrinden sonra parlak yaz mevsiminin tasviriyle Hakan Tavgaç Uluğ Buğra Han'ın methiyesi gelir. Bunu insanoğlunun bilgisi ve aklı sayesinde hürmet kazanması ile dilin meziyet ve kusurları, yarar ve zararları hakkındaki bablar takip eder. Kutadgu Bilig dört esas (neng "şey") üzerine düzenlenmiş olup bunlardan doğru kanun (köni törü) kün-toğdı (hakan), saadet (kut), ay-toldı (vezir), akıl (ukuş), ögdülmiş (vezirin oğlu), hayatın sonu (akibet) odgurmış (zahid) tarafından temsil edilmektedir. Bunların dışında Ay-Toldı'nın Hâcib ile buluşmasını sağlayan Küsemiş, huzura kabulü sağlayan Hâcib, arada hizmet gören Oğlan, haber getiren Yumuşçı ve zahidin yanında çalışan Kumaru da görevli olarak temsili mahiyet taşımaktadır. İnsanların her iki dünya için ele geçirmek istedikleri saadetle (Ay-Toldı) bütün kainatın üzerine kurulduğu doğru kanun (Kün-Toğdı) arasındaki konuşmalarda o devrin ferdi ve ictimai ahlâk ilkelerine; akılla (Ögdülmiş) sürdürdüğü konuşmalarda da cemiyet hayatının bilgi nazariyesinin ve hayat felsefesinin meselelerine temas edilmektedir. Yazar, hayatın anlamı, dünya zevkleri ve her iki dünyada da mutlu olmak için kişilerin nasıl davranması gerektiği üzerinde ayrıntılı

---

[90] Mehmet Kara, **Bir Başka Açıdan Kutatgu Bilig**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1998, s. 1.
[91] Agop Dilaçar, **Kutatgu Bilig İncelemesi,** Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1999, s. 1.
[92] Dilaçar, s.2.

olarak durmaktadır. Eserde sosyal kurumlarla bunlar arasındaki münasebetlere de geniş yer verilmiştir.[93]

Eserde sırasıyla hakan, vezir, kumandan, hâcib, mabeyinci, sefir, sır kâtibi, hazinedar, aşçıbaşı, şarabdar mansıpları ve bunları işgal eden kişilerin nitelikleri ve görevleri ayrı bablar içinde anlatılmaktadır. Daha sonra hakanlara hizmet etmenin usul ve adabı, kapıdaki adamlar, halk, seyyidler, bilginler, tabibler, efsuncular, rüya tabircileri, müneccimler, şairler, çiftçiler, tacirler, hayvan besleyiciler, zenaatçılar ve fakirlerle münasebet, evlenme, çocuk terbiyesi, hizmetçilere karşı muamele, ziyafete gitme ve ziyafete davet gibi kişilerin devlet idaresinde ve toplum hayatındaki hareket tarzları ile ilgili malumat verilmektedir. Asıl konunun 6425. beyte kadar sürdüğü eserde bundan sonra müellif kendi döneminden şikayet ederek bunu tasvir ettiği ideal bir devirle karşılaştırmaktadır. Ardından tekrar esere dönerek yazılış yılına ve önemini belirtip sözlerine dua ile son verir.[94]

Eserde ortaya konan fikirler dönemin Türk devlet teşkilatının felsefesini ve ahlâki temelini teşkil etmektedir. Eserde İslâm öncesi eski Türk devlet gelenekleri ile İslâm devlet geleneğinin kaynaştırılarak bir sentez ortaya konulması esere ayrı bir değer katmaktadır. Eserdeki Türk ve İslâm Medeniyeti'nin etkileri dışında başka kültür ve medeniyetlerinin etkileri ve izleri hakkında da birçok iddia bulunmaktadır. Örneğin eserin Uygurlar'dan Karahanlılar'a geçmiş olduğu yönünde bir görüş vardır. Bir başka görüşe göre ise eserde Uygur kültürü üzerinden Çin kültürünün özellikle de Konfüçyüs felsefesinin izleri bulunmaktadır. Tarihçi Halil İnalcık, bir makalesinde "Konfuçius'un eserlerinden bazılarının Uygurca'ya tercüme olunduğunu gösteren deliller mevcuttur ve onun ahlâk, hukuk ve devlet idaresi hakkındaki görüşleriyle Yusuf'un fikirleri arasında " inkâr olunamaz benzerlikler vardır" diyerek bu etkiye işaret etmektedir.[95] Ancak ünlü Türkiyatçı W. Barthold'a göre Kutadgu Bilig, "Padişahlara, memurlara vesaire halka ahlâk öğretmek için" yazılan, Şarkta, bu arada İran'da, çok yaygın eserler grubu arasına sokulabilir. Eser " baştan sonuna kadar İslâm ruhiyle" yazılmıştır ve Uygurlar'dan geçmiş olması ihtimali azdır.[96]

---

[93] Mustafa Kaçalin, "Kutatgu Bilig" **TDVİA**, TDV Yayınları, cilt 26, İstanbul, 1996, s. 478.
[94] Kaçalin, s. 478-479.
[95] İnalcık, "Kutadgu Bilig'de Türk ve İran Siyaset Nazariye ve Gelenekleri", s. 262.
[96] İnalcık, "Kutadgu Bilig'de Türk ve İran Siyaset Nazariye ve Gelenekleri", s.259.

Kutadgu Bilig'deki Hint-İran kültür ve medeniyetlerinin izleri dikkat çekicidir. Yusuf şüphesiz, büyük İran destanı Şehnâme'yi görmüştür. O, Türklerin efsanevi kahramanı Tonga Alp'er'e İranlılar'ın Afrâsiyâb dediklerini kaydeder. (beyit 280) Dahhâk ile Ferîdûn'un akıbetine dair sözleri (b. 241) kendi çevresinde Şehnâme'nin iyi bilindiğine delil olarak alınabilir. Nihayet Kutadgu Bilig, Şehnâme vezninde (faûlun faûlun faûlun faûl) yazılmıştır. Fakat hemen söylemeliyiz ki Yusuf'un eserindeki görüşler, idare sanatı hakkında XI. asırda İran-İslâm dünyasında yayılmış ve kökleşmiş bir takım telakkilere irca olunabilir ki, bunlar da çok daha eski Hint-İran kaynaklarına götürülebilir.

Kutadgu Bilig'de adalet, ananevi İran-İslâm devletlerinde olduğu şekliyle ve aynı ehemmiyetle belirtilir. (bilhassa Kün-Togdı'nın adaletin ne olduğu hakkında XVIII. fasıl, beyit792-822). Beg der ki: Taht üçayak üzerindedir, hiçbir tarafa eğilmez. " hareketim ve sözüm bütün halk için aynıdır". " Ben işleri doğruluk (könilik) ile hallederim; insanları bey veya kul olarak ayırmam.. Ben işleri bıçak gibi keser atarım, hak arayan kimsenin işini uzatmam". Zulme uğrayarak kapıma gelen ve adaleti bulan kimse benden tatlı tatlı ayrılır. Benim sertliğim zalimler içindir. Kanun karşısında herkes eşittir. (b. 812: törü bulsa mindin kapugka kelip; burada kapı: Osmanlılarda kullanıldığı gibi hükümdarın hükümet işlerine başkanlık ettiği yer, yani divandır).[97] Yine Kutadgu Bilig'e göre (bkz. 2057–59) : " Memleket tutmak için çok asker ve ordu lazımdır, askerini beslemek için çok mal ve servete ihtiyaç vardır, bu malı elde etmek için halkın zengin olması gerekir. Halkın zengin olması içinde doğru kanunlar konulmalıdır. Bunlardan biri ihmal edilirse dördü de kalır. Dördü birden ihmal edilirse beylik çözülmeğe yüz tutar". "Adalet dairesi" olarak da adlandırılan bu formül daha sonraki siyasetnâme ve nasihatname türündeki eserlerde de sıkça zikredilmiştir. Ancak bir önemli ayrıntı üzerinde durmakta yarar var ki Kutadgu Bilig'deki adalet anlayışı ile İran medeniyetindeki adalet anlayışının temelde büyük farkları vardır. Zira eserdeki köklü Türk devlet anlayışı İran devlet anlayışındaki adalet kavramını hayli değiştirmiştir. Yusuf Has Hacib'e göre adalet, hükümdarın bir bağışlama fiili değil, törünün doğru ve tarafsız bir şekilde uygulanmasıdır.

Yukarıdaki örneklerden de anlaşılacağı üzere, Kutadgu Bilig'de devlet anlayışının ve siyaset ve ahlâk kaidelerinin Hint-İran kaynaklarından etkilendiğine şüphe yoktur. Yusuf Has Hacib'in X-XI. asırda Doğu İran'da Maveraünnehir'de kuvvetle canlanmış olan eski İran geleneklerini ve buna dair eserleri tanımış olması tabiidir. Ancak şu da bir gerçektir ki

[97] İnalcık, "Kutadgu Bilig'de Türk ve İran Siyaset Nazariye ve Gelenekleri", s. 265.

bu telakkiler bütün Müslüman milletlerin ortak kültür mirası haline gelmiş ve İslâm medeniyetiyle özdeşleşmiş telakkilerdir.[98]

Kutadgu Bilig'de idare edenin başta gelen vasıflarından biri hilmdir, tebaasına karşı yumuşak ve bağışlayıcı olmasıdır. " Kim halka hakim olursa onun tabiatı yumuşak, tavr ve hareketi asilane (tüzün) olmalıdır… Onun dili ve sözü tatlı olmalı, kendisi tevazu göstermelidir". Hükümdar adalet, kanun ve cezalandırmayı temsil ettiği için hislerine tabi değildir. Fakat idare başında olan vezir mutlaka yumuşak ve tatlı sözlü olmalıdır.[99]

Netice itibariyle Ünlü Türkolog W. BARTHOLD'un "XI. Yüzyıl Türk dilinde böyle bir eserin yazılmış olması bir mucizedir" dediği Kutadgu-Bilig sadece Türk Edebiyatı Tarihi bakımından değil, aynı zamanda Türk Sosyolojisi, Türk Devlet Felsefesi, Türk Kültür Tarihi açısından da ele alınıp incelenmesi gereken bir hazine olarak karşımızda durmaktadır.[100]

2.2.2. Siyasetnâme (Nizamü'l Mülk)

Nizamü'l Mülk ismiyle tanınmış olan Siyasetnâme müellifinin asıl ismi Hasan bin Ali bin İshak el-Tusi'dir. Horasan'ın eski kültür merkezlerinden biri olan Tus şehrinin Nukan kazasında 1018 yılında dünyaya gelmiştir. Babası Nukan Dihkanı[101] Ali bin İshak'dır. Nizamü'l-Mülk, dönemin meşhur fakihlerinden biri olan Ebu'l Kasım Abdullah'ın yanında tahsil görmüştür. On bir yaşında Kur'an-ı Kerim'i ezberlemiş ve genç yaşta ismi fıkıh âlimleri arasında zikredilir olmuştur.[102]

Gençlik yıllarında babası ile birlikte Gazne Devleti'nin Horasan Valisi Ebü'l-Fazl es-Suri'nin mahiyetinde çalışan Nizamü'l-Mülk, Dandanakan Savaşı'ndan sonra, Tuğrul Bey zamanında, Belh Valisi Ebu Ali bin Şadân'ın emrinde görev alarak Selçuklu Devleti'nin hizmetine girmiştir. Tuğrul Bey'in ölümünden sonra yeni hükümdar Alparslan'ın maiyetine girerek 1063 yılında baş vezir olan müellif, görevinde gösterdiği üstün başarılardan dolayı dönemin halifesi el-Kaim bi Emrillah'ın teveccühüne mazhar olmuş ve

---

98 İnalcık, "Kutadgu Bilig'de Türk ve İran Siyaset Nazariye ve Gelenekleri", s.265-267.
99 İnalcık, "Kutadgu Bilig'de Türk ve İran Siyaset Nazariye ve Gelenekleri", s.266.
100 Mahmut Arslan, **Kutatgu Bilig'de Toplum ve Devlet Anlayışı**, İÜEF Yayınları, İstanbul, 1987, s.3.
101 H. Nihal Atsız, **Türk Tarihinde Meseleler**, Baysan Yayınları, İstanbul, 1992, s. 54.
102 İbrahim Kafesoğlu, "Nizamü'l-Mülk" **İslâm Ansiklopedisi,** cilt IX, MEB Yayınları, Ankara, 1974, 329-333.

devletin düzeni anlamına gelen Nizamü'l-Mülk ve Kıvam'üd-Devleve'd-Din ünvanlarıyla onurlandırılmıştır.[103]

Nizamü'l-Mülk, devlet örgütlenmesinde Gazneliler ve Samanîler'in devlet sistemlerini incelemiş ve eski İran devlet geleneklerinden etkilenmiştir. İdari, adli, mali, sosyal ve kültürel alanlardaki düzenlemeleriyle Selçuklu devlet idaresinde önemli yenilikler ve gelişmeler sağlamıştır. Gerçekleştirdiği sistem ve düzenlemeler bazı değişikliklerle sonraki Türk-İslâm devletlerince de uygulanmıştır.[104]

Nizamü'l-Mülk'ün Türk ve İslâm kültürüne bir büyük katkısı da döneminde yayılan bozuk fırka ve cereyanların yıkıcı etkilerine karşı ehl-i sünnet akaidini sistemli bir biçimde öğretilmesini sağlamak amacıyla kurduğu medreseleridir. Bağdat, Belh, Nişapur, Herat, İsfahan, Basra ve Musul gibi birçok şehirlerde kurulan bu medreselerin XI. yüzyıldaki karışıklıkların giderilmesinde çok önemli fonksiyonları olmuştur. Bu medreselerin en meşhuru Bağdat'ta bulunan Nizamiye Medresesidir. Nizamü'l-Mülk'ün adıyla anılan bu medrese, yeryüzünün ilk üniversitesi olarak kabul edilmektedir. Ebû İshak-ı Şîrâzî ve İmam Gazali gibi İslâm dünyasının büyük isimleri bu medresede ders vermiştir.

Nizamü'l-Mülk; 1092 yılında Selçuklu coğrafyasında bir Batıni suikastçi tarafından hançerlenerek öldürülmüştür. 29 yıl süren vezirliği döneminde devletini ve ülkesini refah ve huzur içinde yaşatan Nizamü'l- Mülk, yukarıda zikrettiğimiz idari, siyasi, sosyal ve ekonomik icraatlarıyla Türk tarihine altın harflerle ismini yazdırmış bir kişidir.

Nizamü'l-Mülk, dönemin Selçuklu Hükümdarı Melikşah'ın isteği üzerine kaleme aldığı eserinde; bildiklerini, gördüklerini bürokrasi hayatı boyunca edindiği tecrübeleri ve üstatlarından öğrendiklerini yazmıştır.

Elli bölümden oluşan eserde nasihat ve tavsiyeler genellikle bölümlerin başında verilmiştir. Nasihat ve tavsiyelerin ardında destekleyici, tamamlayıcı hikâyeler yer almaktadır. Bu hikâyeler genellikle tarihte isim bırakmış halifeler, emirler, sultanlar ve İslâm öncesi büyük İran kisralarıyla ilgilidir. Yine eserde Hz. Peygamber'e atfedilen çoğu zayıf hadislere ve konulara uygun ayetler de sıkça kullanmıştır.

---

[103] Şirvani, s. 84.
[104] Coşkun Alptekin, "Büyük Selçuklular" **Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi,** ed. Kenan Seyithanoğlu, cilt 7, Çağ Yayınları, İstanbul, 1992. s.184-202.

Büyük kısmı itibariyle Eski İran devlet geleneklerini aksettiren Nizam'ül- Mülk'ün Siyasetnâme'sinde (ilk üç fasıl) hükümdarın vazifeleri; asileri cezalandırıp itaat altına sokmak, her hizmet sahibini kendi kifayetine göre yerine ve mertebesine getirmek, adalet ile reayanın huzurunu sağlamak, kanallar ve köprüler yaparak, yeni köyler ve şehirler kurarak memleketi kalkındırmaktır. Hükümdarın başta gelen vazifesi; haftanın belli günlerinde bizzat reayanın şikâyetlerini dinleyip doğrudan doğruya adaleti yerine getirmek ve herkese mertebesine göre muamele etmektir.[105]

2.3. Osmanlı Devleti'nde Siyasetnâme Geleneği

Osmanlı Devleti'nde kaleme alınmış tercüme ve te'lif siyasetnâmeleri incelemeden önce bu siyasetnâmelerin hangi tarihsel, siyasi, sosyal ve ekonomik şartlar altında yazıldığını anlayabilmek için XVI. yüzyıl sonuna kadar Osmanlı Devleti'nin siyasi, sosyal ve ekonomik gelişimini ana hatlarıyla ele alınması gerekmektedir.

2.3.1. XVI. Yüzyıl Sonuna Kadar Osmanlı Devleti

Kuruluşundan XVI. yüzyıl sonuna kadar Osmanlı Devleti'nin gelişimi ciltlerce kitaba sığmayacak kadar geniş ve hacimli bir konudur. Ancak konunun sınırlılıkları gereğince, Osmanlı Devleti'nin siyasi, sosyal ve ekonomik gelişimi, Osmanlı siyasetnâmelerinin yazıldığı dönemdeki tarihi, siyasi, sosyal ve ekonomik şartları anlamak ve bu şartların Osmanlı siyasetnâmelerindeki izlerini takip etmek çerçevesinde çok kısa bir özet olarak ele alınmıştır.

XIII. yüzyılın sonlarında, Anadolu'da, bir uç beyliği olarak ortaya çıkan Osmanlı Devleti'nin kuruluşu ve ilk dönemlerinde gerçekleşen siyasi olaylar hakkında yeterli ve sağlam bilgiler vermek mümkün değildir. Bu döneme ait elimizdeki bilgiler, dönemin Bizans kaynakları ile en erkeni XV. yüzyılda yazılmış Osmanlı tevarih kitapları ve menkıbelerine dayanmaktadır. Bu eserler, yazıldıkları dönemin siyasi, sosyal ve dini düşüncesinin etkisinde kalarak, yazıldıkları dönemin bakış açısıyla geçmişi şekillendirmiş olmalarına rağmen Osmanlı'nın kuruluşuyla ilgili önemli ipuçları veren temel kaynaklardır.

1071 yılında gerçekleşen Malazgirt Savaşı'ndan sonra Orta Asya'dan akın akın Anadolu'ya gelen Türk boylarından biri olan Kayılar önce Ankara yakınlarında bir yere,

[105] İnalcık, "Kutadgu Bilig'de Türk ve İran Siyaset Nazariye ve Gelenekleri", s.264.

daha sonraları da Söğüt ve Domaniç çevresine yerleşmişlerdir. Kayılar'ın başlarında bulunan Ertuğrul Bey'in 1281'de ölümü üzerine yerine geçen Osman Bey, Osmanlı Devleti'nin kurucusu ve ilk hükümdarı olarak kabul edilmektedir. Osmanlı Devleti'nin kuruluşu birçok tarih kitaplarında 1299 olarak zikredilmekteyse de; bazı kaynaklar, bu tarihi Osman Bey'in Bizans'a karşı ilk büyük zaferi "Koyunhisar Savaşı"nın tarihi olan 1302 yılı olarak kabul etmektedir.[106] Zira Koyunhisar Savaşı'ndan sonra Osman Bey'in hem içerideki otoritesi sağlamlaşmış hem de "Gazi" olarak şöhreti İslâm memleketlerinde yayılmıştır.

Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda gaza ülküsü önemli bir etmen olmuştur. Sınır beylikleri toplumunun kültürü, sürekli gaza ve Dârülislâm'ın bütün dünyayı kapsayana dek sürekli yayılması ülküleriyle kuşatılmıştı. Gaza, her türlü girişim ve özveri için esin kaynağı olan dini bir ödevdi. Sınır toplumunda bütün toplumsal erdemler gaza ülküsüyle uyumluydu.[107] Osman Gazi'nin batıda Bizans'a karşı giriştiği gaza faaliyetleri neticesinde Anadolu'nun farklı bölgelerinden gelen Türkmen Gaziler onun bayrağı altında toplanmışlardır. Girişilen gaza faaliyetleriyle Anadolu'nun uç bölgesinin dağınık ve karmaşık yapısı yavaş yavaş beylik-devlet şekline dönüşmeye başlamıştı.

Osmanlı Devleti'nin gaza faaliyetleri ve genişleme siyaseti ikinci hükümdar Orhan Bey döneminde de hızla devam etmiştir. 1326 yılında Bursa, 1331 yılında İznik ve nihayet 1337 yılında İzmit'in fethiyle Bizans'ın Anadolu'daki hakimiyetine son verilmiş ve Karesioğulları'nın ilhakıyla Trakya topraklarının fethi için zemin hazırlanmıştır. 1352 yılında Bizans İmparotorluğu'na yardım amaçlı olarak Gelibolu'ya geçen ve Çimpe Kalesi'nde üs kuran Osmanlılar, Trakya topraklarında önemli bir tutunma noktası elde etmişlerdir. Ardından başlayan Gelibolu ve Trakya'daki Osmanlı fetihleri, 1361 yılında Edirne ve Doğu Trakya'nın fethiyle sonuçlanmıştır. Edirne'nin fethi Türk tarihi bakımından olduğu kadar Balkanlar ve Avrupa tarihi içinde bir dönüm noktasıdır.[108]

Osmanlı Devleti'nin Trakya ve Balkanlar'daki genişlemesinin bu kadar hızlı ve kolay olmasının sebebi, Balkanlar'ın o dönemde içinde bulunduğu siyasi kargaşa ve bölünmüşlük olduğu kadar; Osmanlıların bu coğrafyada uyguladığı uzlaşmacı ve barışçı siyasettir. Zira Osmanlılar, buralarda yaşayan yerli halkın can ve mal güvenliği sağlayıp,

---

[106] İnalcık, **Osmanlı İmparatorluğu Klâsik Çağ: 1300-1600,** s. 12.
[107] İnalcık, **Osmanlı İmparatorluğu Klâsik Çağ: 1300-1600,** s. 12.
[108] Caroline Finkel, **Rüyadan İmparatorluğa Osmanlı: Osmanlı İmparatorluğu'nun Öyküsü: 1300-1923,** Çev.: Zülal Kılıç, Timaş Yayınları, İstanbul, 2007, s. 16-17.

dinlerini yaşamalarında serbestlik tanınıyorlardı. Bu uygulamalar, feodal düzenin getirdiği ağır siyasi ve dini baskılar altında ezilmiş olan yerli halkın güçlü ve yerleşik bir devlet güvencesi vaad eden Osmanlı yönetimine olan bağlılığını arttırıyordu.

I. Murad döneminde (1362–1389) Balkanlar'daki Osmanlı yayılması hızla devam etti. Sırp despotu, Stefan Duşan'ın ölümünden sonra siyasi birliği parçalanmış bölgenin yerli hanedanları Papa ve İtalya'nın destekleriyle Osmanlı yayılmasına karşı durmaya çalıştılar. Önce Sırpsındığı Savaşı'nda (1364), daha sonra Çirmen Savaşı'nda bozguna uğrayan bu ittifak, Balkanlar'daki Osmanlı hakimiyetini kabul etmek zorunda kalmıştır. 1388 yılında Osmanlı akıncılarının Bosna'ya düzenledikleri bir akın sırasında pusuya düşürülüp bozguna uğratılması, Balkan Devletleri'ni cesaretlendirdiyse de; Osmanlıyı Balkanlar'dan atmak için birleşen Haçlı ittifakına karşı kazanılan Kosova Savaşı (1389), bu ümitleri boşa çıkarmıştır. Kosova Zaferi, Balkan Yarımadası'nın geleceğini şekillendirmiş, bu savaştan sonra, Balkanlar'da Macarlardan başka Osmanlıların karşısına çıkacak bir güç kalmamıştır. Kosova Savaşı'nın tarihsel açıdan bir önemli sonucu da, Hükümdar I. Murad'ın savaşın sonunda bir Sırplı tarafından şehit edilmesidir.[109]

Kuruluş dönemi Osmanlıların Anadolu Beylikleri ile olan ilişkilerinde meşruiyet zemini oluşturma gayretinde olan Osmanlıların komşu beylikler üzerindeki baskıyı arttırmaları daha ziyade I. Murad döneminde, özellikle Rumeli'ye geçiş ve Bizans ile yakın ilişkiler sonrasında gerçekleşti. I. Murad'ın faaliyetleri ile Osmanlılar Konya'ya kadar ilerlemişler, Karamanoğulları üzerindeki baskıyı arttırmışlardı. I. Murad'ın bir taraftan Hamidoğulları topraklarına öte yandan Amasya'ya doğru yayılması, Candaroğulları ve Karamanoğulları'nı dehşete düşürdü. 1387'deki Frenkyazısı Savaşı Karamanoğulları'nın yenilgisi ile sonuçlandı, Konya kuşatıldı. Selçuklu vârisi iddialarıyla diğer Türkmen Beylikleri'nin koruyuculuğunu üstlenmiş olan Karamanoğulları I. Murad'ın üstünlüğünü tanımak zorunda kaldı; Batı Anadolu beyleri de ona bağlılıklarını bildirdiler. Murad Hüdavendigar'ın bu faaliyetleri Anadolu'da Türk birliğini oluşturma yolunda atılmış önemli bir adım niteliği taşımaktadır.[110]

I. Murad dönemi, Osmanlı Devleti'nde fetihlerin olduğu kadar devlet ve ordu teşkilatında düzenlemelerde de önemli gelişim ve değişimlerin yaşandığı bir dönemdir. Bu dönemde daimi bir ordu olan Kapıkulu Ordusu kurulmuştur.

---

[109] İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Büyük Osmanlı Tarihi**, 4. bs. c 1, TTK Basımevi, Ankara, 1982, s. 252-260.
[110] Feridun Emecen, "Kuruluştan Küçük Kaynarca'ya" **Osmanlı Devleti Tarihi,** cilt 1, ed. Ekmeleddin İhsanoğlu, Feza Gazetecilik A.Ş., İstanbul, 1999, s. 11.

Kosova Savaşı sonrası tahta geçen I. Bayezid dönemi, Osmanlı'ya tabi devletlere son verilip, topraklarının birer Osmanlı vilayeti haline getirilerek merkeziyetçi bir devlet politikasının temellerinin atıldığı bir dönem olmuştur.

Balkanlar'daki Osmanlı yayılması Bayezid döneminde de hızla devam etmiş, Bulgaristan Krallığı'na ve Dobruca despotluğuna son veren I. Bayezid, 1391 tarihinden itibaren İstanbul'u abluka altına almıştır. İstanbul kuşatması, Mora ve Eflak'a akınlar düzenlenmesi gibi Osmanlı faaliyetleri, Papa'nın teşviki ve Venedik ile Macaristan'ın öncülüğüyle bir Haçlı ordusu oluşturulmasına sebep olmuştur. Balkanlar'dan Türkleri atmak amacıyla bir araya gelen Haçlı ittifakı 1396 yılında Niğbolu'da büyük bir bozguna uğramış, Osmanlı'nın bu zaferi aynı zamanda Türklerin Rumeli'den çıkarılamayacağını da göstermiştir.

Bayezid'in Anadolu beylikleriyle olan ilişkilerinde de merkeziyetçi devlet anlayışının etkilerini görmek mümkündür. Tahta oturmasının ardından Anadolu'da Osmanlı'ya tabi olan beylikler, Osmanlı'ya karşı başkaldırmışlardır. Bunun üzerine yıldırım hızıyla Anadolu'ya geçen I. Bayezid, Batı Anadolu'daki Saruhan, Aydın, Menteşe, Germiyan Beylikleri'ne son verdi. 1392'de Candaroğulları, 1397'de Karamanoğulları, 1398'de Sivas'taki Kadı Burhaneddin Devleti'ni ortadan kaldırdı. Daha sonra Memlük Devleti'nin Doğu Anadolu'daki topraklarına girerek Elbistan ve Malatya'yı Osmanlı sınırlarına kattı. Doğu sınırları Orta Fırat'a kadar ulaşmış olan ve bölgesinde önemli bir güç olan Osmanlı'nın bu genişlemesi Doğudaki Türk hükümdarı Timur ile çatışmasını kaçınılmaz kılmıştı.[111]

Timur'dan kaçan Celayirli ve Karakoyunlu hükümdarlarının Osmanlı'ya sığınmaları, Yıldırım'ın ülkesine sığınan hükümdarları Timur'a teslim etmemesi, Yıldırım Bayezid tarafından toprakları zapt edilen Türkmen hükümdarlarının Timur'dan yardım istemeleri, Timur'un bazı Osmanlı şehirlerine saldırarak bu şehirleri yakıp yıkması üstünlük iddiasındaki iki hükümdar arasında bir savaşı kaçınılmaz hale getirmiştir. 1402 yılında Ankara'da yapılan meydan savaşının sonunda Osmanlı ordusu bozguna uğramış, Osmanlı hükümdarı Bayezid savaşta esir düşmüştür. Savaşın neticesinde dünya siyasetinde önemli bir güç haline gelen Osmanlıların büyük devlet olma iddiaları çöktü. Anadolu'daki siyasi birlik dağıldı ve beylikler tekrar tarih sahnesine çıktı. Yıkılma tehlikesiyle karşılaşan

[111] Yılmaz Öztuna, **Osmanlı Devleti Tarihi,** cilt 1, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1998, s. 77-80.

Osmanlı Devleti'nde, şehzadeler arasında 1413 yılına kadar devam edecek olan mücadele ve kargaşa dönemine daha sonraları "Fetret Devri" adı verilecektir.

Ankara Savaşı'ndan sonra güçlü uç beyleri sayesinde Rumeli'de varlığını koruyan Osmanlı Devleti'nin Anadolu'daki sınırları I. Murad döneminin başlarındaki durumuna çekildi. Timur Anadolu'daki bütün beyliklere topraklarını vermiş ve onları kendine bağlamıştı. Bayezid'in büyük oğlu Süleyman Edirne'de, Mehmed Amasya'da, İsa Bursa'da bulunuyorlar ve Osmanlı Devleti'nin birliğini kendi hükümdarlıkları altında sağlamak için birbirleriyle mücadele ediyorlardı. Önceleri Süleyman'ın diğer kardeşlere olan üstünlüğü daha sonraları Mehmed'e geçmiş ve Fetret Devri'nin sonunda diğer kardeşlerini bertaraf ettikten sonra Osmanlı tahtına oturarak devletin birliğini sağlamıştır.[112]

Çelebi Mehmed, devlet otoritesini yeniden sağladıktan sonra Anadolu topraklarını tekrar ele geçirmeye çalıştı. Karamanoğulları'nın artan nüfuzunu kırdı. Simavnalı Şeyh Bedreddin'in çıkardığı isyan ile kardeşi Mustafa Çelebi'nin isyanını bastırdı. I. Mehmed, doğuda ve batıda mutedil bir siyaset izledi. Timur'dan ve Avrupa'dan gelebilecek tehdit ve tehlikeleri tahrik etmekten kaçındı. Bizans'a sığınmış Osmanlı şehzadelerinin bir tehdit vasıtası olarak kullanılmaması için gayret etti. I. Mehmed, birçok tarihçi tarafından Osmanlı'nın ikinci kurucusu olarak kabul edilmektedir.

Çelebi Mehmed'in 1421'de ölümünden sonra yerine geçen oğlu II. Murad zamanında, Osmanlı Devleti'nde büyük bir canlanma görüldü. Önce amcası Mustafa Çelebi ve küçük kardeşi Mustafa'nın isyanlarını bastıran Murad, bu isyanların kışkırtıcısı olan Bizans'ı kuşattı. Aydın, Menteşe, ve Hamidoğulları'nın Teke Kolu'nun topraklarını Osmanlı hakimiyeti altına aldı. Timur'un oğlu Şahruh'dan çekindiği için Karamanoğulları ve Candaroğulları'na karşı ölçülü bir siyaset takip etmek zorunda kaldı.

Bu dönemde batıda Osmanlı hakimiyetini kuvvetlendirmek için çalışıldı. Bir Haçlı ittifakından çekindiği için 1430'a kadar savunma politikası izleyen II. Murad, bu tarihte Selanik'i fethedip Venedik'le bir antlaşma yaptı. Macar Kralı Sigismund'un ölümünden sonra Sırbistan ve Eflak üzerine düzenlenen akınlarla buralardaki Macar etkisi silinmiş ve Sırp despotluğu ortadan kaldırıldı.[113]

---

[112] Uzunçarşılı, s.316-347.
[113] Finkel, s. 37-40.

1440 yılındaki başarısız Belgrad kuşatması ve ardından gelen Macar ordusunun bazı askeri başarıları ile Karamanoğulları'nın Osmanlı'nın sıkışık durumundan yararlanmaya çalışmak istemesi II. Murad'ı tekrar uzlaşmacı bir siyaset izlemeye zorladı. Macarlarla, Edirne-Segedin Antlaşması (12 Haziran 1444) imzalanıp taraflar Tuna'yı aşmamayı taahhüt ettiler. Aynı yıl Karamanoğulları ile yapılan Yenişehir Antlaşması ila Hamit ili Karamanoğulları'na bırakıldı. Bu antlaşmalarla barışı temin ettiğine inanan II. Murad, oğlu II. Mehmed lehine tahttan feragat etti. Çocuk yaştaki Mehmed'in tahta geçmesini kendileri için bir fırsat olarak gören Macarlar, antlaşmayı bozarak Papa'nın da teşvikiyle yeni bir Haçlı seferi hazırlıklarına giriştiler. Bohemya, Eflak, Hırvat, Polonya ve Papalık kuvvetleri Balkanlar'a doğru ilerlerken, Venedik donanması da Çanakkale Boğazı'nı tuttu. Bu gelişmeler üzerine Manisa'dan kalkarak ordusunun başına geçen II. Murad, Varna'da karşılaştığı (1444) Haçlı ittifakına karşı büyük bir zafer kazandı. Bu zaferle birlikte Haçlıların, Türkleri Rumeliden atmak ve İstanbul'u Türklerden kurtarmak ümitleri sönmüştür. Dört yıl sonra son ümitle Balkanlar'da ilerleyen Haçlı ittifakına karşı kazanılan II. Kosava Zaferi ile Osmanlı'nın Tuna'nın güneyindeki hâkimiyeti daha da güçlenmiş ve bu savaş Haçlıların Türkleri Rumeli'den atmak ve İstanbul'u kurtarmak yolundaki son teşebbüsleri olmuştur.

Varna Zaferi'nin ardından Osmanlılar, kışkırtmalarıyla olayların bu hale gelmesinin müsebbibi olan Bizans'a karşı saldırı planları kurmaya başladı. II. Mehmed'in güvence içinde tahtta oturmasını sağlar düşüncesiyle Zağanos ve Şihabeddin gibi genç hükümdara yakın devlet adamları planı şiddetle desteklerken; Çandarlı Halil, devlet üzerindeki kendi nüfuzunu ve gücünün azalması ve devletin tekrar büyük sıkıntılar içerisine düşmesi endişesiyle bu plana karşıydı. Osmanlı içindeki bu çekişmenin neticesinde Çandarlı Halil bir Yeniçeri isyanı düzenleyerek, II. Mehmed ve akıl hocalarını iktidardan uzaklaştırıp, II. Murad'ı tekrar tahta çıkardı. Bu olay ilk dönem Osmanlı Devleti'nde devlet adamları ve beylerin gücünü ve nüfuzunu göstermesi açısından dikkat çekici bir hadisedir.

1451 yılında vefat eden II. Murad'ın ardından ikinci kez tahta oturan II. Mehmed, Yıldırım Bayezid zamanındaki fetih siyaseti, merkeziyetçi idare ve cihan hâkimiyeti ideallerini uygulamaya çalıştı. 54 günlük bir kuşatmanın ardından İstanbul'u fetheden II. Mehmed, bu muazzam başarısı ile "Fatih" unvanını aldı ve devlet içindeki otoritesini ve iktidarını güçlendirdi. İstanbul'un fethi ile Fatih, İslâm dünyasının en büyük sultanı durumuna geldi. Avrupa, doğudaki en önemli Hıristiyan merkezini kaybetti. Osmanlı

Devleti'nin toprak bütünlüğü sağlandı. İstanbul, askeri, idari ve ekonomik konumu dolayısıyla imparatorluğun yeni başşehri oldu. Kuzey ve doğu Avrupa'dan gelen ticaret yolları ile Karadeniz ile Akdeniz arasındaki suyollarının denetimi Osmanlıların eline geçti. Tahta oturduğu ilk günden beri içten içe çekişme yaşadığı ve mutlak hâkimiyeti önündeki en büyük engel olan Sadrazam Çandarlı Halil'i zaferin hemen ardından tutuklatarak ihanet ve düşmanla işbirliği suçlarından idam ettirdi. Bu fetihle kendi iktidarını sınırlandıran kişi ve unsurları da bertaraf etme imkânı bulan Fatih, devlet içinde bütün iktidarı kendi elinde topladı.[114]

İstanbul'u fetheden genç Fatih kendisini Roma'nın varisi olarak görmeye başlamış ve unvanları arasında "Roma Kayzeri"ni eklemiştir. Fatih'in düşündüğü cihan devletini kurmak için giriştiği fetih hareketleri, stratejik bir plan dahilinde yapılmıştır. Bizans tahtında hak iddia edebilecek hanedanların (Trabzon, Mora, Midilli ve Enez'de) ortadan kaldırılması, ataları tarafından fethedilip sonradan elden çıkmış olan Tuna ile Fırat arasındaki toprakların geri alınması, Boğazlar ve Karadeniz'e hakim olmak için, Limni, Taşoz, Eğriboz gibi Ege Adaları'nın fethi ve Ceneviz kolonilerinin ortadan kaldırılması, Kırım'ın himaye altına alınarak Karadeniz'in bir iç deniz haline getirilmesi yukarıda zikrettiğimiz plan dahilindeki faaliyetlerdir.[115]

Fatih, 1454 ile 1463 yılları arasında Balkan hâkimiyeti için faaliyetlerde bulundu. Önce Balkanlar'a, Macar etkisinin yayılmasına aracı olan Sırbistan'a 1454 ve 1455 yıllarında iki sefer düzenleyerek bu coğrafyadaki Osmanlı hakimiyetini kuvvetlendirdi. 1456'da Belgrad kuşatıldı fakat Macarlar karşısında başarılı olunamadı. 1459 yılında Sırbistan Osmanlı egemenliği altına alındı. 1458–1460 yılları yapılan iki seferle mora yarımadası fethedilerek buradaki Rum despotluklarına son verildi. Mora'nın fethi, Osmanlılarla Venedikliler arasında on altı yıl sürecek uzun bir savaşa yol açtı. 1463 yılında Bosna fethedildi. 1466–1467 yıllarında Arnavutluk'a iki sefer düzenlendi. 1479 yılında Venedik'le bir barış antlaşması yapıldı. 1480 yılında başarısızlıkla sonuçlanan Rodos kuşatmasının ardından, 1481 yılında İtalya'nın fethi için Otranto ele geçirildi. Ancak Fatih'in 1481 yılında vefat etmesiyle Otranto fethinin devamı gelmedi.[116]

---

[114] Nicolae Jorga, **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi,** cilt 2, Çev.: Nilüfer Epçeli, Yeditepe yay. İstanbul, 2005, s.49-61.
[115] Şahin, 123
[116] Feridun Emecen, s.23-25.

Fatih döneminde Anadolu'da Osmanlıları meşgul eden başlıca sorunlar; Karamanoğulları ve Akkoyunlular'ın faaliyetleri olmuştur. Osmanlı'nın Anadolu Türk birliğini sağlamalarında en büyük engel olan Karamanoğulları, 1468 yılında Osmanlı topraklarına katıldı. Timur'un siyasetini benimseyen, Akkoyunlu Hükümdarı Uzun Hasan, Anadolu'daki siyasi gelişmelere müdahil olup topraklarını yitiren Anadolu Beylerine kucak açmaktaydı. 1472 yılında Osmanlı'ya karşı Venedik, Kıbrıs, Rodos şövalyeleri ile ittifak yapan Uzun Hasan, ordusu ile Akşehir'e kadar ilerledi. Bunun üzerine kalabalık bir ordu ile Akkoyunlular üzerine sefere çıkan Fatih, 11 Ağustos 1473 yılında Uzun Hasan ve ordusunu Doğu Anadolu'da Otlukbeli mevkiinde yenilgiye uğrattı. Bu zaferle Osmanlılar, Venedik Savaşı sırasında oluşturulan ittifakın önemli bir tehlikesini etkisiz hale getirdiler.

Karadeniz Bölgesi de 1454 yılından itibaren hızla Osmanlı hâkimiyetine girmeye başladı. 1459'da Amasra, 1461'de Sinop ve Trabzon, 1475'de Kefe fethedildi. Aynı yıl Kırım Hanlığı Osmanlı himayesine girdi.[117]

Fatih Sultan Mehmed, yukarıda zikrettiğimiz fetih ve faaliyetleriyle üç kıtada dört yüz yıl, hükümranlık kuracak imparatorluluk yönetiminin temellerini atmıştır. O, yalnız fethettiği topraklarla değil, Osmanlı müesseselerini ve devlet teşkilatını geliştirerek de cihanşümul Osmanlı İmparatorluğu'nun gerçek kurucusu olmuştur. Fatih, idari ve mali konularda yaptığı düzenlemeler, koyduğu kanunnameler, kurduğu medreselerdeki bilimsel faaliyetler ile devlet teşkilatında uyguladığı merkeziyetçi siyaset ile Osmanlı ve Türk tarihinde ayrıcalıklı bir yeri olan hükümdardır.

Fatih Sultan Mehmed'in 1481 yılındaki ölümünü, büyük bir Yeniçeri isyanı, oğulları Cem ve Bayezid arasındaki taht kavgası ve izlediği maliye ve yönetim politikalarına karşı genel bir tepki izledi. Fatih'in savaşçı politikası ülkeyi yormuştu. Fatih iktidarı sınırsız, sert bir hükümdardı. Kışın bile süren uzun seferlerden bitkin düşmüş Yeniçeri Ordusu asileşmişti. Fatih, bu seferlere kaynak sağlamak için gümrük vergilerinin yanı sıra köylünün ödediği bazı vergileri arttırmış, akçenin gümüşünü birçok kez düşürmüş, çok sıkı bir mali denetim getirmişti. Ayrıca önceleri vakıf ya da emlak haline dönüşmüş yirmi bin kadar köyü ve çiftliği devlet denetimi altına almış ve tımar olarak askerlere dağıtmıştı. Fatih'in bu faaliyetleri özellikle eski ve etkili aileler, ulema, şeyh ve dervişler başta olmak üzere toplumun birçok kesiminde alttan alta genel bir hoşnutsuzluk yaratmıştı. Fatih'in bu siyasetinden zarar gören bu zümreler, iki şehzadenin taht mücadelesinde, Fatih'in

[117] İsmail Hakkı Uzunçarşılı**, Büyük Osmanlı Tarihi**, 4. bs. cilt 2, TTK Basımevi, Ankara, 1982, s.87-110.

siyasetini takip edecek karakterde görünen Cem'e karşı, Bayezid'i destekledilerler. Daha da önemlisi asker üzerinde büyük nüfuzu bulunan Gedik Ahmed Paşa'nın da Bayezid'i desteklemesiyle Bayezid Osmanlı tahtına oturdu. Yenişehir'de Gedik Ahmed Paşa komutasındaki orduyla yaptığı savaştan mağlup olarak ayrılan Sultan Cem, önce Mısır'a oradan da Rodos Şövalyeleri'ne sığındı. Daha sonra Avrupa'ya götürülen Sultan Cem, burada Osmanlı'ya karşı bir koz olarak kullanılmış ve yaşadığı sürece Osmanlı için büyük bir tehdit olmuştur.[118]

Tahta oturan yeni sultan, çevresinden gelen baskılarla babasının izlediği siyaseti terk etmeye zorlamıştır. Bu dönemde vakıfların çoğu eski durumuna getirilmiş, tımara dönüştürülen emlak ta eski sahiplerine geri verilmiştir. Ancak talepler sadece toplumsal ve siyasi yaşamla ilgili değildi. Toplumun güçlü bir kesimi yaşamın her alanında şeriatın uygulanmasını istiyor, yeni sultanı adalet ve şeriatın savunucusu ilan ediyorlardı. [119]

İktidarı kazandıktan sonra ilk fırsatta, ordu içindeki saygınlığı ve gücüyle, hâkimiyeti önünde engel teşkil eden Gedik Ahmed Paşa'yı idam ettiren (1482) Bayezid, ardından Gedik Ahmed Paşa'nın kayınpederi olan İshak Paşa'yı sadrazamlık görevinden azletti. Bu gelişmelerden sonra içerideki hâkimiyetini ve otoritesini güçlendiren Bayezid, dış siyasette ise mutedil ve uzlaşmacı bir siyaset izlemek zorunda kaldı. Şehzade Cem'in Papa'nın elinde bulunması ve her an bir Haçlı seferi tehlikesinin mevcut olması Bayezid'i özellikle Venedik ve Macaristan'a karşı daha dikkatli bir siyaset izlemeye zorlamıştır. Ancak yine de bu dönemde yavaş, dikkatli ama kararlı bir fetih politikası izlendiği söylenebilir. 1484 yılında yapılan Boğdan Seferi ile kuzey ticaretinin zengin limanları Kili ve Akkirman'ın fethedilmesi bu dönemin önemli Osmanlı fetihlerinden biridir. Boğdan Zaferini, Memlüklülere karşı düzenlenen uzun ve yıpratıcı bir sefer (1485–1491) izledi. Altı yıl içindeki, altı büyük savaş sonunda bir sonuç alınamayınca savaş öncesi durumu geçerli sayan bir antlaşma imzalandı. Bu başarısızlık Bayezid'i ordusunu yeniden biçimlendirmeye ve ateşli silahların sayısını arttırarak modernleştirmeye yöneltti.

II. Bayezid döneminde Osmanlı Devleti, denizcilikte Akdeniz'in büyük devletleri arasına girdi. Hıristiyan tehdidi altındaki Endülüs Müslümanları'nın yardım taleplerine Cem sorunundan dolayı doğrudan yardım edilemese de; Akdeniz'deki Türk denizcileri vasıtasıyla buradaki Müslüman ve Yahudiler, Kuzey Afrika ve Osmanlı topraklarına

---

[118] Uzunçarşılı, **Büyük Osmanlı Tarihi,** cilt 2, s.161-179.
[119] İnalcık, **Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ:1300-1600,** s. 33-35.

taşındılar. 25 Şubat 1495 yılında Cem'in ölümünden sonra, Avrupa'ya karşı uyguladığı siyasette eskisi kadar ihtiyatlı olmayan Bayezid, Venedik'e savaş ilan etti. Venedik'le müttefik olan Macaristan ve Sırbistan'a da saldırdı. İnebahtı, Modon, Koron gibi önemli limanların ele geçirildiği bu savaş, Osmanlı donanmasının artık Venedik'e açık denizlerde meydan okuyabileceğini göstermiştir.

XVI. yüzyıl başlarından itibaren Anadolu'daki Osmanlı hâkimiyeti Azerbaycan ve İran toprakları üzerinde kurulmuş olan Safevi Devleti'nin tehdidiyle karşılaştı. Erdebilli bir şeyh soyundan gelen Şah İsmail Safevi'nin 1500 dolaylarında Akkoyunlu Devleti'nden boşalan siyasi otoriteyi doldurmasıyla dini ve siyasi bir güç olarak ortaya çıkan Safevi Devleti, propaganda faaliyetleriyle, Anadolu'da yaşayan ve Osmanlı'nın uygulamaya çalıştığı merkeziyetçi idareye uyum sağlayamayan yarı göçebe Türkmenler arasında nüfuzunu arttırmaya başladı. Şah İsmail, kısa zamanda Anadolu'daki Türkmenlerin dini-siyasi önderi olmuştu. Bu propaganda faaliyetleri Anadolu'da patlak veren büyük bir ayaklanma ile sonuçlandı. 1511 yılında Şah İsmail'in halifelerinden Şahkulu'nun, Güneybatı Anadolu'da çıkardığı ayaklanma kısa sürede yayıldı. Ayaklanmanın bastırılması bir sadrazamın canına mâl oldu. Bu ayaklanma, aynı dönemde meydana gelen Bayezid'in oğulları arasındaki taht mücadelesinin neticesini de belirlemiştir. Ayaklanma öncesi babası Bayezid ile Sadrazam Hadım Ali Paşa'nın desteğini alan ve tahta en yakın olan Şehzade Ahmed, bu ayaklanmalar sırasında isyanı bastırmak yerine kendi hükümdarlığını ilan etmenin derdine düşünce, Kapıkulu askerlerinin gözündeki itibarını yitirdi. Ayaklanmada Şehzade Ahmed'in en büyük destekçisi Sadrazam Hadım Ali Paşa'nın da öldürülmesiyle taht yolu Şehzade Selim'e açıldı.[120] Hükümdarlık mücadelesinde Yeniçerilerin desteğini alan Şehzade Selim, babasını tahttan çekilmeye zorlayarak 24 Nisan 1512'de padişah oldu.

I. Selim, padişah olduktan sonra ilk iş olarak saltanatı için tehdit unsuru olan kardeşlerini ve yeğenlerini etkisiz hale getirdi. Anadolu'da çok büyük bir tehlike unsuru olan Safeviler üzerine askeri bir sefere girişmeden önce Avrupa devletleriyle barış görüşmeleri yaparak batı sınırlarını emniyet altına aldı. Ardından Anadolu'daki Şah İsmail taraftarlarına karşı ekonomik ve askeri tedbirler aldı. Bu tedbirler çerçevesinde Anadolu'da kırk bin civarında şah taraftarı Türkmen, tatbikata uğradı ve birçoğu idam edildi. İran'a ekonomik ambargo uygulandı ve Bursa'daki İranlı ipek tüccarları Balkanlar'a sürüldü. Bundan sonra Şah İsmail üzerine sefere çıkan Osmanlı ordusu, Doğu Anadolu'da,

[120] Uzunçarşılı, **Büyük Osmanlı Tarihi,** cilt 2, s. 230-245.

Çaldıran'da karşılaştığı Safevi ordusunu mağlup etti. Savaşın sonucunda, Osmanlı ordusunun kullandığı üstün ateşli silah teknolojisinin payı büyük olmuştur. Osmanlılar savaşın ardından Tebriz'e kadar ilerledi. İran'ı tamamen ilhak edip Safevi sorununu kökünden çözmek isteyen Sultan Selim, yorgun durumdaki ordusunun içindeki huzursuzluğu görerek geri dönme kararı aldı. Dönüş yolunda İran Seferi sırasında Osmanlı'ya düşmanca tavır takınan Dulkadiroğlu Beyliği'ne son verildi.[121]

Çaldıran Savaşı'nın en önemli sonucu, Anadolu'nun Doğu'dan gelebilecek Safevi tehlikesine karşı güvenlik altına alınmış olması ve İpek Yolu üzerindeki önemli merkezlerin Osmanlı Devleti'nin yönetimine geçmesidir. Ayrıca, Çaldıran Savaşı ile Osmanlıların bölgede güçlendiğini gören Doğu Anadolu'daki yerli hanedanlar ve aşiret reisleri hızla Osmanlı hakimiyeti altına girmişlerdir.

Yavuz Sultan Selim, İran Seferi'nden sonra Memluklular üzerine sefere çıktı. 1516 yılında harekete geçen Osmanlı ordusunun, önceleri hedefinin İran olduğu bildirildi. Memluklular'ın hareket halindeki Osmanlı ordusunun, sınırları içerisindeki Malatya'dan geçmelerine müsaade etmeyeceğini bildirmesi üzerine Malatya'yı alan Osmanlı ordusu güneye yöneldi. 24 Ağustos'ta Mercidabık'ta karşılaştığı Memluklu ordusunu büyük bir bozguna uğrattı. Memluk sultanı harp meydanında öldü. Savaşın neticesinde Suriye ve Filistin'i topraklarına katan Osmanlılar, Mısır üzerine harekete geçti. Yeni Memluk Hükümdarı Tûmân Bay ve ordusunu Ridaniye'de mağlup eden Osmanlılar, bu zaferle Memluk Sultanlığını ortadan kaldırdı. Zaferden kısa bir süre sonra Mekke Şerifi ve oğlu kutsal şehrin anahtarını göndererek bağlılıklarını bildirdiler. Aynı yıl Yemen'de Osmanlı topraklarına katıldı. Katılan yeni ülkeler ve topraklarla Osmanlı Devleti yüzölçümü olarak çok genişlemiş ve bu memleketlerden gelen gelirlerin de Osmanlı ekonomisine katkısı çok büyük olmuştur. Dünyanın en önemli ticaret yolunun Osmanlıların denetimine geçmesiyle devlet geliri iki katına çıkmış, saray hazinesi dolup taşmıştır. Yavuz'un halefi I. Süleyman, dünya çapındaki fetih planlarını bu kaynaklarla desteklemiştir.[122]

Mısır Seferi'nin en önemli sonucu halifelik kurumunun Osmanlılara geçmesidir. Osmanlı padişahlarının İslâm dünyasındaki fiilî liderliğinin yanında "halife" olarak dini liderlik konumları güçlenmiştir. Bu gelişmelerden sonra Osmanlı sultanları kendilerini

[121] Öztuna, s. 152-156.
[122] Emecen, s. 30-33.

artık yalnız sınırlarının değil, bütün İslâm dünyasının koruyucusu ve hamisi olarak görmeye başlamıştır.

Yavuz Sultan Selim'in 1520 yılındaki vefatıyla tahta çıkan; tarihte Kanuni, muhteşem gibi unvanlarıyla da anılan I. Süleyman zamanı, Osmanlı Devleti'nin her alanda en parlak dönemidir. Kanuni döneminde Osmanlılar dünya siyasetine yön vermişlerdir. Bu dönemde Osmanlıları bir biçimde ilgilendirmeyen uluslararası tek bir politik sorun olmamıştır.

Yavuz döneminde Doğudaki sorunların büyük ölçüde çözülmüş olmasından dolayı, yeni padişah gözünü batıya çevirdi. 1521'de Belgrad'ı, 1522'de Rodos'u fetheden Kanuni, bu fetihlerle Orta Avrupa'da ve Akdeniz'de geniş çaplı hareket yapabilmek için elverişli şartlar sağladı. Bu dönemde Avrupası'ndaki Habsburg, Fransa mücadelesi, Protestanlık hareketi ve Avrupa'nın içinde bulunduğu siyasi ve mezhepsel parçalanmışlık Osmanlılar için elverişli bir durum ortaya çıkarmaktaydı. 1525 yılında Fransa Kralı I. Fransuva'nın Habsburg Kralı Şarlken'e esir düşmesiyle Fransa, Osmanlı Devleti'nden yardım istedi. Bunun üzerine 1526 yılında Macaristan Seferine çıkan Kanuni, Macar ordusunu Mohaç Zaferi ile mağlup ederek Budin'e girdi. Macaristan'da merkezi idareye bağlı bir beylerbeyilik teşkil etmeyi zahmetli ve masraflı görüldüğünden, ilk etapta himaye politikası uygulandı. Ancak Habsurbglar'ın kısa bir süre sonra Budin'e girmesiyle yeni bir Macar Seferi düzenlendi ve Budin geri alındı. Bu sefer sırasında başarısız bir Viyana kuşatması (1529) yapıldı. 1541 yılına kadar Habsburg ve Osmanlılar arasında nüfuz ve hâkimiyet mücadelesinin ana sahası olan Macaristan, 1541 yılında yapılan seferin neticesinde Budin Beylerbeyliği olarak merkeze bağlandı. Macaristan'ın Ferdinand'ın elinde kalan kısımlarını da fethetmek için 1543 yılında bir Macar Seferi daha düzenlendi. Estergon, Sikloş, İstolni gibi önemli kalelerini kaybeden Ferdinand, barış istemek zorunda kaldı. 1547 yılında hem Ferdinand hem de Şarlken'in taraf olduğu bir antlaşma imzalandı.[123]

Ferdinand, Erdel topraklarına saldırınca üç yıllık barışın ardından, 1550'de savaş yeniden başladı. Savaş Osmanlıların 1551 yılında merkezi idareye bağlı Temeşvar Beylerbeyliği'ni kurmalarıyla sonuçlandı. Kanuni'nin son Macaristan Seferi, 1566 yılında yaptığı Zigetvar Seferi olup, bu seferin sonunda sınırlarda önemli bir değişiklik olmamıştır.

[123] Öztuna, s.184-228.

Yavuz döneminde Çaldıran Savaşı ile sindirilen Safeviler'in, fırsat buldukça Osmanlılar aleyhinde faaliyete geçmek için teşebbüste bulunmaları dolayısıyla Kanuni döneminde de zaman zaman doğuya seferler yapılmak zorunda kalınmıştır. Kanuni döneminin ilk doğu seferi olan 1533-1534 Irakeyn Seferiyle, Osmanlılar Tebriz ve Bağdad'ı aldılar. Gilan ve Şirvan'daki yerli hükümdarlar Osmanlı hakimiyetini tanıdılar. Bu sefer sonunda, İpek ve Baharat yollarının kontrolü Osmanlıların eline geçmiş ve bu yollar güvenlik altına alınmıştır. Safeviler'in Tebriz'e saldırıp şehri ele geçirmeleri üzerine 1548 yılında düzenlenen ikinci İran Seferi ile, Van ve çevresi, Gürcistan'ın bir kısmı Osmanlı topraklarına katıldı. Safeviler, Osmanlıların her iki seferinde de ataları Şah İsmail'in akıbetine uğramamak için Osmanlı ordusunun karşısına çıkmaktan kaçınmışlar, Osmanlı ordusu gittikten sonra saldırıya geçip kaybettikleri toprakları geri almaya çalışmışlardır. Bu durum da Osmanlının doğu sınırlarında sürekli bir kargaşa ve huzursuzluğa yol açmaktaydı. Kanuni Sultan Süleyman, soruna kesin bir çözüm bulmak ve Bağdad'ın emniyetini sağlamak amacıyla, üçüncü kez İran Seferi'ne çıktı. Osmanlı ordusunun Nahcivan'a kadar ilerlemesiyle zor duruma düşen Safeviler, barış istemek zorunda kaldı. 1555 yılında yapılan Amasya Antlaşması ile Çaldıran Savaşı'ndan beri devam eden savaş hali sona erdi. Antlaşmayla Bağdad, Tebriz ve Doğu Anadolu'daki Osmanlı hakimiyeti Safevilerce kabul edilmiş oldu.[124]

Kanuni dönemi, denizcilik alanında da Türk tarihinin altın çağı olmuştur. Bu dönemde Akdeniz'de birinci güç haline gelen Osmanlıların en büyük rakibi İspanyollar olmuşlardır. 1532'de Andre Doria, Mora'da stratejik öneme sahip olan Koron limanını, Habsburglar adına işgal edince, Osmanlılar Akdeniz'deki üstünlüklerini tehdit altında hissettiler ve donanmayı geliştirmeye daha da önem verdiler. Kanuni öncelikli olarak tecrübeli bir denizci olan Barbaros Hayreddin Paşa'yı donanmanın başına getirdi. 1533 yılında Koron geri alındı. Aynı yıl Tunus Osmanlı topraklarına katıldı. Fransa ile ortak bir hareketle İtalya'yı fethetmeyi planlayan Kanuni, 1535 yılında Fransa'ya kapitülâsyonları verdi. Bu plan çerçevesinde Fransızlar Lombardiya'ya girerken Osmanlılar da Arnavutluk'tan Otranto'ya çıkacaklardı. 1537 yılında Avlonya'ya gelen Osmanlı ordusu, Adriyatik'teki Venediklilere ait Korfo Adası'na çıkartma yaptı. Osmanlılara engel olmak isteyen Andrea Doria komutasındaki Haçlı donanması, 27 Eylül 1538'de Preveze'de Barbaros Hayreddin Paşa komutasındaki Osmanlı Donanması tarafından bozguna uğratıldı. Preveze Deniz Zaferiyle Osmanlı Devleti Akdeniz'in tartışmasız hakimi olmuştur.

[124] Muhammet Şahin, **Türk Tarihi ve Kültürü,** Gündüz Yayıncılık, Ankara, 1999, s. 131.

Akdeniz'de Osmanlı üstünlüğüne son vermek amacıyla 1541 yılında Cezayir'e saldırı girişiminde bulunan Şarlken, bozguna uğrayarak canını zor kurtarmıştır. Bölgeden İspanyolları uzaklaştırmakta kararlı olan Osmanlı Donanması, 1551'de Turgut Reis'in gayretleriyle Trablusgarb'ı ele geçirdi. 1560'da Cebre Adası fethedildi. Fakat 1565'deki Malta Seferi yenilgiyle sonuçlandı.[125]

Osmanlı Devleti'nin denizlerdeki bir diğer rakibi de Portekizliler olmuştur. Osmanlılar Kızıldeniz'deki Hıristiyan Portekizlilerin tehdidini ortadan kaldırmak ve Portekizlilerin sekteye uğrattığı ticari faaliyetlere canlılık kazandırmak amacıyla bu coğrafyadaki denizcilik faaliyetlerine hız vermişlerdir. Süveyş'te inşa edilen bir Osmanlı donanmasıyla 1538 yılında Hint Seferine çıkan Hadım Süleyman Paşa, yol üzerinde Aden'i zaptetti. Hindistan'daki Osmanlı hâkimiyetini kuvvetlendirdi. 1547'de Basra, Osmanlı Devleti'ne bağlandıktan sonra Basra Körfezi'nde bir donanma inşa edildi. Portekizliler, Maskat ve Hürmüz'e kaleler yaparak Osmanlıların bölgeye yerleşmesine engel olmaya çalıştılar. 1553 yılında Seydi Ali Reisin komutasındaki Hint Seferi ile Portekizlilerin Aden ve Basra Körfezi kıyılarına yerleşmeleri önlenip, Yemen ve Güney Arabistan kıyılarında hâkimiyet kuruldu. 1565 yılında Sumatra'daki Müslüman sultanın, Portekiz tehdidine karşı Osmanlılardan yardım istemesi ve bu isteğin olumlu karşılanması Osmanlıların denizlerdeki, dünya siyasetindeki ve İslâm âlemindeki konumunu göstermesi bakımından dikkat çekicidir.[126] 1570'li yıllarından sonra dünyada ve Akdeniz'deki yeni gelişmelerin meydana gelmesinden dolayı Osmanlılar bu denizlerdeki üstünlüğünü yavaş yavaş kaybetmeye başlamış, denizlerdeki faaliyetlerini sürdüremez olmuştur.

1566 yılında Zigetvar Seferi'ndeyken vefat eden Kanuni Sultan Süleyman, Türk ve dünya tarihinin en önemli kişilerinden biridir. Döneminde Osmanlı İmparatorluğu, siyasi, sosyal ve ekonomik alanlarda Türk tarihinin altın çağını yaşamıştır. Ancak birçok tarihçinin de söylediği gibi Osmanlı gerilemesinin ilk işaretleri de bu dönemde hissedilmeye başlanmıştır.[127]

Kanuni'den sonra tahta oturan II. Selim döneminde 1571'de Kıbrıs fethedilmiştir. Aynı yıl Osmanlı Donanması İnebahtı Deniz Savaşı'nda yenilmiş; bu savaş Osmanlıların Akdeniz'deki Osmanlı üstünlüğüne gölge düşürmüştür. Kısa sürede toparlanan Osmanlı

---

[125] Colin İmber, **Osmanlı İmparatorluğu:1300-1650**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2006, s.74,75.
[126] Emecen, s. 39-41.
[127] **Koçi Bey Risalesi**, haz. Zuhuri Danışman, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1985, s.89-90.

Donanması 1574 yılında Tunus'u fethetmiştir. Bu dönemdeki fetih hareketlerine rağmen Osmanlının askeri gücünün Avrupa karşısında denizde ve karada eski etkisini kaybettiği gözlenmektedir. Devletin idaresini dönemin sadrazamı Sokullu Mehmed Paşa'ya bırakarak sarayına çekilmeyi tercih eden II. Selim'le birlikte Osmanlı padişahları, bizzat ordusunun başında cephelerde savaşan bir başkumandan değil, sarayına kapanmış, çevresindeki insanların tesiriyle kararlar veren, memleketinin durumundan habersiz kişiler halini almıştır. Engin devlet tecrübesi ve birikimiyle Sokullu Mehmet Paşa döneminde iktidar boşluğu hissedilmemiştir. Fakat Sokullu'dan sonra gelen devlet adamları aynı liyakatı ve dirayeti gösterememişlerdir.

III. Murad döneminden itibaren devlet idaresi, valide sultanlarla padişah kadınları ve saraydaki nüfuzlu görevlilerin müdahaleleriyle bozulmaya başlamıştır. Padişahların ve devlet yöneticilerinin dirayetsizlikleri sonucunda rüşvet ve kayırma ile iktidarsız insanlar hak etmedikleri işlerin başına gelmiştir.

Doğu ve batı sınırlarında bitmek bilmeyen savaşlar askeri teşkilatı da olumsuz yönde etkilemeye başlamış, uzun muharebelerin neticesinde ihtiyaç üzerine ocaklara devşirme kanununa aykırı olarak askerler alınmış, savaşlarda kullanılan ateşli silahlara uyum sağlayamayan tımarlı sipahiler ihmal edilmişti. Beylerbeyilerine verilen haslarla, tımarlı sipahilere verilmesi gereken zeamet ve tımarlar, saray mensuplarına verilmeye başlanmıştı. Netice olarak Osmanlı İmparatorluğu'nu bir cihan devleti haline getiren sağlam esaslara ve disipline dayalı olan Osmanlı siyasi ve askeri teşkilatı, on altıncı yüzyılın sonlarından itibaren eski yapısından uzaklaşarak bozulmaya başlamıştı.[128]

On yedinci yüzyıla girerken Osmanlı İmparatorluğu, bir yandan sosyal ve ekonomik sorunlarla boğuşurken diğer yandan batıda Habsburglar ile, doğuda İranlılarla iki cephede mücadele etmek zorundaydı.

XV. yüzyılda yazılmış Osmanlı tarih kaynaklarındaki bilgi ve ipuçlarından, Osman Bey'in konar-göçer bir Türkmen grubunun önderi olduğu anlaşılmaktadır.[129] Aynı kaynaklarda Osmanlı'nın kuruluşunda, bir Vefai şeyhi olan Edebali'ye atfedilen rol,

---

[128] Emecen, 45-54.
[129] **Aşık Paşaoğlu Tarihi,** haz. H. Nihal Atsız, MEB Yayınları, İstanbul, 1992, s. 17.

Anadolu'daki tasavvuf cereyanlarının ve tarikatların, kuruluş dönemi Osmanlı siyasi ve sosyal hayatındaki yerini göstermesi açısından dikkat çekicidir.[130]

Osmanlı Devleti'nin kuruluş dönemindeki sosyal yapısına ait bilgi veren en önemli kaynaklardan biri olan Aşık Paşazade Tarihi'nde zikredilen dört toplumsal zümrenin Kuruluş dönemi Osmanlı toplum yapısının önemli unsurları olduğunu söylemek mümkündür. Bu zümreler: Gaziyân-ı Rum (Anadolu Gazileri), Ahiyân-ı Rum (Anadolu Ahileri), Abdalân-ı Rum (Anadolu Abdalları), Bâciyân-ı Rum (Anadolu Bacıları) 'dur.[131] Anonim Tevârih-i âl-i Osmanlara bakıldığında bu zümrelerin yanı sıra; Alpler, Türkmen Beyleri, Fakihler, Hetorodoks dervişler ve yerleşik Rumların da kuruluş dönemi Osmanlı toplum yapısının önemli unsurlarından oldukları anlaşılmaktadır.[132]

Anadolu'da bir uç beyliği görünümündeki Osmanlıların, Orhan Gazi ve I. Murad dönemlerinde topraklarının genişlemesiyle birlikte, sosyal ve ekonomik yapısında da köklü değişimler baş göstermiş; gün geçtikçe büyüyen ve gelişen Osmanlılar, idare ve yönetimde Selçuklu gelenek ve kurumlarını benimsemeye başlamışlardır.[133] Bu süreçte uygulanmak istenen merkezi ve yerleşik yönetim sistemine uyum sağlamakta zorlanan konar-göçer Türkmen grupları, kuruluş dönemindeki Osmanlı sosyal hayatının merkezindeki konumunu kaybederek, toplumsal alanın uçlarına doğru yönelmeye başlamışlardır.

Geleneksel dünya görüşü uyarınca Osmanlı Devleti, ikili bir yapıya dayanmaktadır: Asker/reaya, mülk/şeriat, örfi/şer'i hukuk, avam/havas, divan/halk edebiyatı gibi. Osmanlı toplumu da, bu geleneksel dünya görüşü uyarınca iki büyük tabakaya ayrılıyordu: Asker (yönetenler) ve reâyâ (yönetilenler). Padişah beratı ile resmi hizmet yapan, üretim ve vergiden muaf asker ise kendi içinde dört tabakaya ayrılıyordu: a) Mülkiye (bizzat sultan tarafından yönetilen imparatorluk yürütme mekanizması, mülki amirler), b) Seyfiyye (fetih ve savunmadan sorumlu askeri kurum), c) Kalemiyye (Hazine-i Amire'yi yöneten merkezi bürokrasi), d) İlmiye (eğitim ve yargı fonksiyonlarını gören din bilginleri). Padişah, bunlar

---

[130] Mehmet Öz, "Tarihi ve Sosyolojik Açıdan Osmanlı Beyliği" **Beylikten Cihan devletine,** Türk Ocakları Eskişehir Şubesi ve Osmangazi Üniversitesi, 3-4 Aralık 1999, Eskişehir: Ankara, 2000, s.147.
[131] Aşık Paşazade, **Tevârih-i Âl-i Osmân,** haz. Kemal Yavuz ve M.A. Yekta Saraç, Gökkubbe Yayınları, İstanbul, 2007, s.486.
[132] **Anonim Tevârih-i Âl-i Osman**, haz. Nihat Azman, M.Ü. Yay., İstanbul, 1992, s. 9-30.
[133] Halil İnalcık, **Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ: 1300-1600,** s. 13.

arasında kökü İbn Sina'ya giden bir kavramla ' nefs-i natıka' rolü oynayarak, dengeyi veya bir anlamda 'elit dolaşımı'nın sağlıklı bir şekilde akışını 'siyasi meşrutiyet'i sağlıyordu.[134]

Toplumsal felsefe bakımından ise klasik dönem Osmanlı sentezini belirleyen dördü yatay ve biri dikey olmak üzere beş kanal vardır. Bunlara kabaca ikiye ayırırsak, doğudan Çin-Hint-İran, batıdan Grek kanallarını sentezleyen Nasîruddîn Tûsî ve Celâleddîn Devvânî vasıtasıyla Osmanlılara intikal eden bu geleneksel dünya görüşüne göre organizmadaki dört karışıma (akhlat-ı erba'a) tekabül eden dört toplumsal tabaka/direk (erkan-ı erba'a) vardı. (Kâtip Çelebi'den) : Ulema (dem), asker (balgam), tüccar (safra), reaya (sevda). "Bu dört khılt muvazene halinde olmak gerektir, ta ki bedenin mizacı bozulmasın". Osmanlıdaki temel ahlâki düsturu ifade eden hadd (haddini bilmek) kavramı da bu düzen anlayışının yansımasıdır.[135] Bu tarz toplumsal sınıflamaya Katip Çelebi öncesi Osmanlı siyasetnâmelerinde de sıkça karşılaşılmaktadır. Örneğin Usû'lü'l-Hikem fî-Nizami'l-Âlem'in müellifi Hasan Kafi, eserinin mukaddemesinde insanları dört sınıfa ayırmaktadır. Birinci sınıf, kılıç ehli yani ümeradır. Yazara göre bu sınıfın en temel görevi; adalet ve hüsn-i siyaset ile diğer sınıfları zaptetmek ve onları koruyup gözetmektir. Ancak idare işlerini kendi bildikleri üzere değil; alimlere ve ulemaya danışarak yapmalıdırlar. İkinci sınıf ulemadır. Bunların en önemli görevi ise Allah'ın emir ve yasaklarını gözetip şeriat dairesi içinde kalmaktır. Üçüncü sınıf, reaya yani ziraatla uğraşanlardır. Vazifeleri; ekin ekmek, bağ ve yemiş yetiştirmek, hayvan beslemek olan ziraatçılara reaya ve berâya denildiğini belirten müellif, bunların işini, ilim tahsili ve gazadan sonra en efdal iş olarak nitelemiştir. Reaya ve köylülerin cebren savaşa götürülmesini mahzurlu bulan Hasan Kâfi, böyle yapıldığı takdirde ekinler ekilip biçilmeyecek ve ülkede kıtlık başlayacaktır. İnsanlar arasında dengenin sağlanması için her sınıf, kendi işiyle meşgul olmalıdır.[136]

Osmanlı kaynaklarında dört başlık altında toplanan toplumsal sınıflar, yukarıda da belirtildiği üzere temelde iki sınıftan teşekkül etmektedir. Birincisi, hükümdarın otoritesini temsil eden yönetici sınıf ki bunlara Osmanlılar askeriler derdi. İkincisi de reaya idi. Birincisini her kademedeki yönetici ve askerlerle ilmiye mensupları teşkil ediyordu. İkincisi ise bunların dışında kalıp üretim yapan bütün tebayı kapsıyordu. Yönetenler ile yönetilenleri birbirinden ayıran en önemli özellik, birinciler vergi vermez, fiili üretimde

---

[134] Bedri Gencer, "Osmanlı Siyasi Felsefe ve Rejimi: Kuruluşunun 700. Yıldönümü Münasebetiyle Bir İcmal" **Akademik Araştırmalar Dergisi**, sayı 4-5, İstanbul, 2000, s. 114.
[135] Gencer, s. 130.
[136] Mehmet İpşirli, "Hasan Kâfî el-Akhisari ve Devlet Düzenine ait Eseri Usûlü'l-Hikem fi Nizami'l-Âlem" **İÜEF Tarih Enstitüsü Dergisi,** sayı 11, İstanbul, 1981, s. 252.

bulunmazlar iken, ikincilerin vergi yükümlüsü üreticiler olmalarıdır. Yönetici sınıf, başlıca iki kola ayrılmakta idi: Ümera ve Ulema.[137] Bu iki kol, Osmanlı Devleti'nin yönetimindeki ikili yapıyı temsil etmektedir. Zira Osmanlı Devleti'nde en küçük bir bölgeyi yönetmek için bile ilk dönemden itibaren hep iki yetkili atamışlardır. Askeri sınıf kökenli ve sultanın yürütme yetkisini temsil eden bey (umera),ulema kökenli ve sultanın yasal yetkisini temsil eden kadı. Bey, kadının hükmü olmadan hiçbir ceza veremez, kadı da hiçbir kararını kendi icra edemezdi. Yönetimdeki bu güçler ayrımı, Osmanlıların adil yönetiminin temeli olmuştur. Osmanlı toplumunda yöneten sınıfın dışında kalan geçimini tarım, ticaret ile uğraşarak temin eden kesime reaya ismi verilmektedir. Görevi; üretimi gerçekleştirip, vergi vermek olan reaya, çeşitli din, ırk ve mezheplere mensup topluluklardan oluşuyordu.

Osmanlı Devleti'nin ekonomisinin temel unsuru tarımdır. Tarımın yapıldığı topraklar ise miri arazi, mülk arazisi ve vakıf arazisi olmak üzere üç isim altında sınıflandırılmıştır. Mülk toprakları, her türlü tasarruf hakkı sahibine ait olan topraklardır. Vakıf toprakları, vergi gelirleri dini, ilmi ve sosyal amaçlı kurulmuş vakıflara tahsis edilen topraklardır. Miri araziler ise çıplak mülkiyeti devlete ait olan kamu arazileridir. Devlet bu arazilerin kullanım hakkını onu işleyen reayaya vermiştir.

Reaya topraktan elde ettiği ürün üzerinden vergisini ödemekle yükümlüdür. Halkın büyük bir kısmı şehirlerde ve köylerde tarımla uğraşmaktaydı. Ülke düzeninin sağlanması reayanın huzur ve adalet ortamı içinde hayatını ve o arada üretim faaliyetini sürdürmesinde gören ve ancak bu yolla hazinenin dolacağına, ordunun ihtiyacının karşılanacağına ve devletin ayakta duracağına inanan Osmanlı hükümdar ve yöneticileri, tarım üretiminin kanunlarda belirtilen çerçevede yürütülmesine büyük önem veriyorlardı. Osmanlı köylüsü, ürettiklerinin önemli bir kısmını vergi olarak vermekle birlikte bu oranın köylünün gücünü zorlamayacak boyutlara ulaşmamasına çalışıyordu. Tarım üretiminin büyük kısmı tahıllardan oluşmakla birlikte bazı yörelerde pirinç, pamuk, baklagiller, meyvecilik, bağcılık vb. ürün dağılımında belirli bir dengeyi sağlayabiliyordu. [138]

Osmanlı Devleti'nin ekonomik ve sosyal açıdan dayandığı temel kuruluşlardan en önemlisi Tımar Sistemi'dir. Osmanlı eyalet idaresi, ekonomik ve sosyal düzen ile askeri teşkilatlanma tımar sistemi ile şekillendirilmiştir. Devletin tarım gelirlerini askeri sınıfa

---

[137] Yaşar Yücel, "Osmanlı İmparatorluğunda Desantralizasyona Dair Genel Gözlemler", **Belleten**, cilt 38, sayı 152, Ankara, 1974, s.662-663.

[138] Mehmet Öz, "Osmanlı Klasik Döneminde Tarım", **Osmanlı:İktisat**, cilt 3, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, s. 66-73.

mensup kişilere maaş yerine tahsis etmesi olarak özetlenebilecek bu sistemde, devlet hem vergi toplama zahmetinden kurtulmuş oluyor, hem de askerlerine nakdi maaş vermekten kurtuluyordu. Tımarlı sipahi, barış zamanında köyde yaşar ve vergileri kolaylıkla tahsil ederdi. Bu sistemin bir diğer üstünlüğü de ortaçağ ordularının temel öğesi olan sipahinin yaşadığı köyde atına kolayca bakabilmesidir. Devlet, tımar sistemini kurmak ve merkezi denetimi sağlamak için eyaletlerdeki bütün gelir kaynaklarını ayrıntılı olarak saptamak ve bu kaynakların tımar olarak gösteren defterler düzenlemek zorundaydı. Bu sebepten dolayı bir bölgenin fethinin ardından tahrir yapılır ve bölgenin sosyo-ekonomik yapısı ayrıntılı olarak kayıt altına alınırdı.[139]

Sahib-i Arz adı verilen tımar sahibi, reayadan belirlenen miktardan fazla vergi alamazdı. Böyle bir durum söz konusu olursa tımarı elinden alınırdı. Tımar bir çeşit maaş gibi olup görev süresince vergi toplama hakkına sahip olan tımar erbabı, bir mülk gibi bunu satamaz, başkasına devredemez ve miras bırakamazdı. Ancak sipahinin ölümü halinde yetişkin oğlu varsa bunlardan birine verilmesi prensip olarak kabul edilmiştir. Tımarlı sipahi, görev yaptığı yerin asayişinden de sorumludur.[140]

Osmanlılarda, bir esnaf teşkilatı olan Ahilik müessesesinin ilk dönemden itibaren varlığı bilinse de; kuruluş dönemlerinde ticaretin ekonomideki payının az olduğu bir gerçektir. Osmanlı Devleti büyüdükçe ve kurumsallaştıkça Osmanlı ticareti de buna bağlı olarak büyümüştür. Daha XIV. yüzyıl sonunda Osmanlı Devleti'nin hem siyasi hem de ticari merkezi olan Bursa, Anadolu'nun en önemli ticaret merkezi ve doğu-batı ticareti için bir ambar olmuştu.[141] Yıldırım Bayezid döneminde Erzincan, Amasya ve Tokat'ın alınmasıyla İpek Yolu Bursa'ya bağlanmış, Antalya ve Alanya'nın alınmasıyla da Batının Hindistan ve Arap ülkeleriyle olan Baharat Ticareti, Osmanlıların denetimi altına girmiştir.

II. Murad'ın hükümdarlık süresi önemli bir ekonomik gelişme dönemi olmuştur. Ticaret artmış, Bursa ve Edirne gibi Osmanlı şehirleri önemli ölçüde büyümüştü. Casus Bertrandon de la Brocquiere, 1432 yılında Osmanlı gelirinin 2.500.000 altın dükaya çıktığı, Murad'ın elindeki kaynakları kullansa Avrupa'yı kolayca istila edebileceği gözleminde bulunur.[142]

---

[139] Mehmet İpşirli, "Klasik Dönem Osmanlı Devlet Teşkilatı" **Osmanlı Devleti Tarihi,** c 1, İstanbul,1999, s. (139-247) 239-244.
[140] Erol Özbilgen, **Bütün Yönleriyle Osmanlı: Adab-ı Osmaniye,** İz Yayıncılık, İstanbul, 2003, 679-681.
[141] İnalcık, **Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ: 1300-1600**, s.130.
[142] Halil İnalcık, "Murad II" **İslâm Ansiklopedisi,** cilt VIII, MEB Yayınları, Ankara, 1974, s. 598-615.

Fatih, Akdeniz ticaretini canlı tutmak için bir taraftan Venediklilere ticari imtiyazlar verirken bir taraftan da İngilizlere çağrıda bulunup kapitülasyon vermek istemiştir. Venedik, XVI. Yüzyıl ortalarına kadar Osmanlıyla en hacimli ticareti gerçekleştiren devletti. Daha sonra Osmanlı pazarında Venedik'in yerine Fransa ön plana çıkmaya başlamıştır.

Osmanlı Devleti XVI. yüzyıl sonuna kadar dünya ticaret hayatındaki üstünlüğünü bu dönemden itibaren Avrupa'daki siyasi ve ekonomik gelişmelerin de etkisiyle yavaş yavaş kaybetmeye başlamıştır. Özellikle, Coğrafi Keşifler sonrasında dünya ticareti Akdeniz'den okyanuslara kaymaya başlayınca Osmanlı Devleti'nin dünya ticaretinde aldığı pay azalırken, yerli ticari mamullere karşı da ciddi dış rakipler ortaya çıkmıştır.[143]

Osmanlı Devleti adını, kurucusu Osman Gazi'den almış olup devletin başında onun soyundan gelen bir hükümdar bulunurdu. Osmanlı Devleti'ni bu hanedan olmaksızın düşünmek olanaksızdır. Tarih boyunca kurulmuş Türk devletleri arasında uzun ömürlü oluşu, teşkilatı ve çok uluslu yapısı ile Osmanlı'nın ayrı bir yeri vardır. Osmanlı Beyliği'nin Selçuklu Devleti'nin dağılmasından sonra Anadolu'da kurulan beyliklerin en küçüğü iken uyguladığı siyaset ile kısa zamanda gelişip büyüyerek bir cihan devleti oluşu hala tarih araştırıcıları tarafından inceleme konusu olmaya devam etmektedir. [144]

Kuruluş döneminde Osmanlı hükümet ve hukuk işleri, iç bölgelerin yüksek kültür odaklarından gelmiş ulemanın elindeydi. İlk Osmanlı vezirleri ulema sınıfındandı. XIV. yüzyılın ilk yarısından itibaren Osmanlı yönetiminde yer almaya başlayan Ortadoğu devlet gelenekleri, bu yüzyılın sonlarına doğru etkisini arttırarak hissettirmeye başlamıştır. Bu dönemde yöneticiler, Anadolu'daki Selçuklu merkezleriyle İran ve Mısır'dan gelerek eski Ortadoğu devlet ve yönetim anlayışını, bu yeni ve hızla büyüyen devlete sıkıca yerleştiriyordu. Hint-İran kaynaklı bu devlet ve idare anlayışı, İslâm öncesi dönemde gelişmiş, İranlı ve Hıristiyan katiplerin istihdamı yoluyla da Abbasi Halifeliği'ne geçmişti. XI. Ve XIII. yüzyıllar arasında Orta Asya Türk-Moğol gelenekleriyle değişmiş haliyle de Osmanlılara geçmiştir.[145]

---

[143] Şahin, s. 200-201.
[144] Abdulkadir Özcan, "Türk Devlet Geleneğinde Osmanlı'nın Yeri", **İslâmi Araştırmalar,** cilt XII, sayı 2, Ankara, 1999, s.113
[145] Halil İnalcık, **Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ: 1300-1600**, s. 71.

Osmanlı Devleti'nde kuruluşundan kısa bir süre sonra çekirdekleri atılan fakat I. Bayezid'le başlayan ve II. Mehmed'le birlikte bütün kurumları ile yerleştirilmeğe çalışılan bir merkezi idare uygulaması vardır. Henüz I. Murad döneminde alınan tedbirlerle Osmanlı hükümdarının merkezi kuvvetinin arttırılması için yeni fethedilen yerlerin, sancaklar halinde teşkilatlandırılarak Osmanlı hükümdarının şahsına bağlanması gayreti içine girilmişti. Bu dönemde doğrudan doğruya hükümdarın emrine bağlı ve daima harekete hazır bir Yeniçeri Ordusu'nun kurulması, devlet hizmetlerinin padişahın kullarına verilmeye başlanması ve kadıların merkezde kazaskere tabiiyeti gibi uygulamalar, merkezi yönetimi güçlendirmeye yönelik girişimlerin öncüsü olan uygulamalar olmuştur.

Devletteki bu şekillenme çabaları I. Bayezid zamanında daha da kesin çizgileri ile ortaya çıkmıştı. Şöyle ki, Yeniçeriler'in sayıları devşirme usulünün tatbiki ile artırılmış ve ordunun en seçkin birliğini teşkil eder hale getirilmiştir. Bu uygulamanın en mühim fonksiyonu, hükümdarın merkezi otoritesini takviye etmiş olmasıdır. Denilebilir ki tüm Osmanlı devlet yapısına damgasını vuracak kul sistemi, kadılar ve tımar sistemi temel direkler olarak XIV. yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkmıştır. Ayrıca vilayet tahriri, İran-İlhanlı idaresinde gelişmiş maliye usulleri ve merkezi hazine ile başkentte ve ülkenin her tarafında devlet kontrolünü tesise çalışan bir bürokrasi de bu devirde gelişmiştir.

Bayezid'in hayata geçirmeye çalıştığı merkezi idare uygulaması usullerine karşı uç geleneklerini korumak isteyen çevrelerin reaksiyonu, gazilere hitap eden anonim tarihlerde açıkça ifade edilmektedir.[146] Bu dönemde yapılan uygulamalarla, şeri'atın çiğnenmiş olduğu, bütün şikayetlerin ortak iddiası halini almıştır. Bununla beraber, devrinde Mısır uleması tarafından büyük saygı ile anılan Osmanlı alimi Mehmed Fenari, şeri'atın mümessili sıfatı ile Bayezid zamanında devlet işlerinde nüfuz sahibiydi. Bu uygulamalarıyla Bayezid, büyük bir Müslüman İmparatorluğun sahibi olarak kanun koyma ve teşkilatlandırma alanında yeni bir aşamayı temsil etmektedir.[147] Ancak 1402 Ankara Savaşı'ndaki bozgunla, Bayezid'in merkeziyetçi imparatorluk girişimi başarısızlıkla sonuçlanmıştır.

Elli yıl kadar süren bir toparlanma döneminin ardından Fatih Sultan Mehmet döneminde, merkeziyetçi yapılanmaya yeniden hız verilmiştir. İstanbul'un fethinin ardından Osmanlının en nüfuzlu ailelerinden birine mensup olan Sadrazam Çandarlı Halil

---

[146] Yücel, s. 657-659.

[147] Halil İNALCIK, "Türk Devletlerinde Sivil Kanun Geleneği", **Türkiye Günlüğü**, sayı 58, Ankara, 1999, s. 8.

Paşa'nın idamıyla merkezi ve otoriter devlet teşkilatlanmasının önündeki en önemli engel olan Anadolu'daki güçlü ve nüfuzlu Türk aileleri ve beyleri sindirilmiş; devlet kademesindeki görevlere daha ziyade devşirmeler atanmaya başlanmıştır. Bu dönemde vakıf ve mülk türündeki toprakların büyük bir kısmı miri arazi haline sokulmuş bilahare de tımar olarak askeri sınıfa tahsis edilmiştir. Bu reformun asıl gayesi her ne kadar asker dirliklerini çoğaltmak gibi görünüyorsa da bunun yanında idari sistemde desantralizasyonu güçlendirme eğilimi gösteren ulema, şeyhler ve eski Türk-Müslüman ailelerinin nüfuzlarını kırmak arzusunun varlığı da inkâr edilemez bir gerçektir.[148]

Fatih'in ölümünden sonra Fatih icraatlarından hoşnutsuz kalan zümrelerin desteğiyle başa gelen II.Bayezid, aynı zümrelerin baskılarıyla babasının uyguladığı politikalardan tavizler vermek zorunda kalmıştır. Bu dönemde, vakıfların çoğu eski durumuna getirilmiş, tımara dönüştürülen emlakların bir çoğu da eski sahiplerine iade edilmiştir. Fatih döneminin hızlı büyüme ve gelişmeden yorgun düşen imparatorluk için bir dinlenme imkânı olan bu dönemde ekonomide ve şehirleşmede önemli gelişmeler kaydedilmiş, daha sonraki I. Selim ve Süleyman'ın büyük fetihleri için gerekli koşulların alt yapısı hazırlanmıştır. I. Selim döneminde, padişahın otoriter ve mutlak yönetim anlayışıyla Fatih dönemi uygulamalarına geri dönüş yaşanmıştır. Selim'den sonra tahta çıkmış olan Kanuni Sultan Süleyman (1520–1566) da babasının birçok sert tedbirlerini, bid'at (şeriata aykırı) sayılan birçok vergilerini kaldırmış ve bir kanun ve adalet devri açmak azminde olduğunu ilan etmiştir.[149]

Kanuni Sultan Süleyman döneminden sonra devlet yönetiminde devlet adamları, valide sultanlar, padişah kadınları ve saraydaki nüfuzlu kişilerin etkileri ziyadesiyle hissedilmeye başlanmıştır. XVI. yüzyılın son çeyreğinden itibaren karizmatik, güçlü ve otoriter padişah tipi yerine; sarayına kapanarak ülkesinin ve halkının durumundan habersiz çevresinin etkileriyle kararlar veren bir padişah tipi ortaya çıkmıştır. Bu dönemden itibaren ulema ve Yeniçeri Ordusu'nun da yönetimde önemli etkileri olmuştur.

Kuruluşundan itibaren Osmanlı devlet anlayışını ve yapısını şekillendiren önemli unsurlardan biri de şüphesiz İslâm olmuştur. Büyüme ve gelişmeye paralel olarak dinin devlet ve siyaset üzerindeki nüfuzu da artmıştır. Kuruluş döneminde Osmanlı toplumunun önemli bir unsuru olarak yaşayan ve göçebe müritleriyle sınır boylarında gaza faaliyetlerini

---

[148] Yücel, s. 661

[149] Halil İnalcık, "Osmanlı Padişahı", **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi**, cilt XIII, sayı 4, Ankara, 1958, s.79.

sürdüren hetorodoks dervişlerin ve şeyhlerin, sünni İslâm düşüncesiyle çelişen tavır ve hareketleri hoşgörüyle karşılanmaktayken bu zümrenin zamanla merkezi ve yerleşik düzene uyum sağlayamamasıyla durum değişmeye başlamıştır. Özellikle doğudan gelen Safevi tehdidiyle birlikte Osmanlı sultanları Ortodoks-Sünni Müslümanlığın temsilcileri ve koruyucuları rolünü üstlendiler.[150] On altıncı yüzyılın başlarından itibaren Osmanlı İmparatorluğu özellikle Hıristiyanların ve Şiilerin aleyhine ve sünnilerin lehine olmak üzere sınırlarını ve nüfusunu genişletme dürtüsünün etkisindeydi.[151] Yavuz Sultan Selim'in Memluk Seferiyle halifeliğin Osmanlılara geçmesi ve İslâm'ın kutsal şehirleri olan Mekke ile Medine'nin Osmanlı egemenliğini tanımasıyla Osmanlı İmparatorluğu bir İslâm halifeliği halini almıştır. Bu tarihten sonra Osmanlı sultanları yalnız kendi sınırlarının değil, bütün İslâm dünyasının hamisi ve koruyucusu haline gelmişlerdir. Bu çerçevede Selim'den sonra Osmanlı tahtına oturan Kanuni, Sumatra'daki Açe Sultanına ve Hindistan'daki Gucerat Kralına Portekizlilere karşı askeri yardım göndermiş, aynı zamanda Akdeniz ve Orta Avrupa'da Habsburglar'a karşı şiddetli savaşı devam ettirmiştir. 16, yüzyıldan itibaren Cihad'ın cihanşumûl olduğunu ve Osmanlı Devleti'nin İslâm dünyasının koruyucusu olarak her cephede aktif olarak bulunduğunu görülmektedir.[152] Bu dönemde İslâm düşüncesi iç siyasette de önemli bir yeri işgal etmeye başlamıştır. Yavuz Sultan Selim döneminden itibaren Osmanlı padişahının hükümdarlık ve devlet telakkisi, şeraite gittikçe daha uygun bir hale getirilmeğe çalışılmış, bunda Kemal Paşazâde ve Ebussuud gibi nüfuzlu şeyhülislâmların büyük rolü görülmüştür.[153]

Osmanlı hâkimiyet anlayışı, esas itibariyle İslâmi anlayışa dayanmaktadır. Ancak bu hâkimiyet anlayışında eski Türk töresinin de izlerini görmek mümkündür. Kendinden önceki Türk ve İslâm devletlerinde olduğu gibi Osmanlılarda da hâkimiyetin kaynağı tanrısaldır. Tahta geçen Osmanlı hükümdarının ilk fermanlarında "Allah'ın lütfuyla kendilerine saltanatın müyesser olduğunu" ifade etmesi[154] ve I. Süleyman tahtı ele geçirmek için düzen kuran oğlu Bayezid'e "geleceğe ilişkin her şeyi Tanr'ıya bırakmalısın; çünkü hükümdarlıkları ve yönetimleri düzenleyen kişiler değil, Tanrı'nın istencidir. Tanrı ülkenin benden sonra senin olmasını istemişse, yaşayan hiç kimse bunu engelleyemez"

---

[150] Suraiya Faroqhi, **Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam: Ortaçağdan Yirminci Yüzyıla**, Çev.: Elif Kılıç, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 4. bs, İstanbul, 2002 s. 27-28.

[151] Albert Howe Lybyer, **Kanuni Sultan Süleyman Devrinde Osmanlı İmparatorluğunun Yönetimi**, Çev.: Seçkin Cılızoğlu, Süreç Yayınclık, İstanbul, 1987, s.138.

[152] Halil İnalcık, "Osmanlı Tarihinde Dönemler", **Osmanlı Geriledi Mi?**, haz. Mustafa Armağan, Etkileşim Yayınları, İstanbul, 2006, s.88

[153] Halil İnalcık, "Osmanlı Padişahı", s. 71.

[154] İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı**, TTK Yayınları, Ankara, 1977, s. 49.

demesi[155] bu anlayışı gösteren örneklerdir. Bu anlayış çerçevesinde Osmanlılarda kuruluş ve yükselme döneminde, tahta çıkışı düzenleyen her hangi bir yasa, kanun ya da düzenleme yapılmamıştır.

Eski Türk devletlerindeki devletin, hanedanın ortak mülkü olduğu anlayışının aksine Osmanlılarda, hâkimiyetin bölünmezliği prensibine dayanan bir anlayış benimsenmiştir. 1422'de II. Murad'ın kardeşi Mustafa'nın, 1481'de II. Bayezid'in kardeşi Cem'in, imparatorluğu bölüşme teklifleri kat'i bir şekilde reddedilmiştir. Bu anlayış kardeşler arasında taht için yapılan ölümcül kavga ve mücadeleleri de beraberinde getirmiştir.

Osmanlı Devleti'nde erginlik yaşına erişen şehzadeler, devlet idaresi ve yönetimde tecrübe kazanmaları için Anadolu'nun eski yönetim merkezlerine lalaları eşliğinde vali olarak atanır, orada başkenttekine benzer bir saray ve yönetim kurarlardı. Şehzadelerin lalaları ve diğer yöneticileri büyük bir özenle saray içinden seçilir, bunlar da merkezi yönetimin buyruklarına göre davranırlardı. Bu şehzade valiler, daha babaları yaşarken başkente yakın bir valilik elde etmeye, saray içinde ve kapıkulu askerleri arasında destek bulmaya girişirlerdi. Şehzadelerin sabırsızlıkları kimi zaman kanlı taht mücadelelerine, hatta iç savaşa yol açardı. Taht mücadeleleri sonunda tahtı kaybeden şehzadenin düşman topraklarına sığınması ya da iç savaş tehlikesine karşı öldürülmesi devletin bekası ve bütünlüğü için olağan karşılanıyordu. Kuruluş döneminden itibaren yaygın olan bu adet, Fatih Sultan Mehmed'in "Tanrı'nın saltanatı bağışladığı oğlum, devletin iyiliği için kardeşlerini yasal olarak öldürebilir. Ulemanın çoğu bunu mubah buluyor." dediği kanunnamesiyle yasaya bağlanmıştır.[156]

Osmanlılarda teoride hükümdarı Tanrı belirler anlayışı kabul görse de; uygulamada Osmanlı devlet teşkilatı içindeki nüfuzlu güç odaklarının destekleri taht mücadelesindeki taraflardan hangisinin hükümdar olacağı hususunda belirleyici olmuştur. Devletin bir uç beyliği olduğu dönemlerde ahilerin ve nüfuzlu beylerin, fetret döneminde ise uç beylerinin desteği taht için belirleyici olurken; 1421'den itibaren tahtı elde etmek için temel etmen Yeniçeriler'in desteği olmuştur. II. Murad'ın tahta çıkmasına amcasıyla kardeşi muhalefet etmişler, ancak yeniçerilerin desteğini alan Murad, Osmanlı tahtına oturmuştur. Yeniçeriler, 1446 yılında Vezir-i azam Halil Paşa'nın kışkırtmasıyla II. Mehmed'i tahtını bırakmaya zorlamışlar, babası Murad tahta ikinci kez oturmaya ancak Yeniçeriler'in

---

[155] İnalcık, **Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ: 1300-1600**, s. 65.
[156] Özbilgen, s. 88-93.

onayını aldıktan sonra rıza göstermiştir. İshak ve Gedik Ahmed Paşalar'ın buyruklarına göre davranan Yeniçeriler, 1481'de II. Bayezid'in tahta geçmesinde etkili olmuşlardır. 1511'deki taht kavgası sırasında da Sultan II. Bayezid'in ve vezir-i azamının, Şehzade Ahmed'i desteklemesine rağmen, Yeniçeriler'in desteğini alan Selim, babasını tahtı bırakmaya zorlayarak, yerine geçmiştir.[157] Selimden sonra tek oğlu olan Süleyman her hangi bir mücadele olmaksızın tahta oturmuştur. Ancak Süleyman henüz sağlığındayken oğulları arasındaki taht mücadelesine engel olamamış ve 1553–1561 yıllarında oğulları Mustafa ve Bayezid'i kendi hükümdarlığına karşı çıkmaları suçuyla idam ettirmiştir. Bu dönemde yaşanan trajik taht kavgalarının etkisiyle, Süleyman'dan sonra tahta oturan II. Selim ve III. Murad, sadece büyük oğullarını valiliğe atamışlardır. Yeni uygulamayla büyük şehzadeler, babalarının ölümünden sonra direnişle karşılaşmadan tahta oturmuşlar, saraya hapsedilmiş olan diğer kardeşlerinden de kolayca kurtulmuşlardır. Tahta oturur oturmaz III. Murad'ın ilk işi, beş kardeşini boğdurtmak olmuştur. III. Mehmed ise on dokuz kardeşini öldürtmüş ve şehzadeleri vali atama adetine son vermiştir.[158] Bu dönemden itibaren şehzadeler, harem içinde "kafes" diye adlandırılan özel bir bölüme yerleştirilmiştir. Kafes kurumunun ortaya çıkmasıyla Yeniçeriler, valide sultanlarla haremağalarının çevirdiği dolapların maşası; vezir-i azamda bu iki gücün oyuncağı olmuştur. XVII. yüzyıl başlarından itibaren şeyhülislâmlar da Yeniçeri ve ulema ile işbirliği yaparak vezir ve sultanları devirme gücünü elde etmeye başlamışlardır.

Osmanlı padişahları, devlet yönetiminde mutlak hakim olarak görünseler de; uygulamada yetkilerini elde tutabilmek için devlet teşkilatındaki nüfuzlu unsurlara özellikle de Yeniçerilere hoş görünmek zorunda kalmışlardır. Fatih Sultan Mehmed ve Yavuz Sultan Selim gibi güçlü, otoriter ve karizmatik padişahlar bu durumun istisnalarıdır. Zira her iki padişahın dönemi hükümdarın mutlak hâkimiyet anlayışıyla tüm devlet teşkilatını ve askeri teşkilatı etkili bir denetim altında tuttukları dönemler olmuştur.

Kuruluş döneminden itibaren padişahların kullandıkları unvanlar ve bunların kullanıldığı yerler Osmanlı hakimiyet anlayışı açısından önemlidir. İlk Osmanlı hükümdarları olan Osman ve Orhan'a atfedilen "Gazi", I. Murad'ın kullandığı "Hüdavendigar", I. Bayezid'in kullandığı "Sultan-ı Azam" ve "sultanü'r-Rum" unvanlarında, Osmanlı hâkimiyet anlayışındaki değişimi ve gelişimi takip etmek mümkündür.

---

[157] İnalcık, **Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ:1300-1600**, s. 68-69.
[158] Uzunçarşılı, **Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı**, s. 67.

İstanbul'un fethiyle "Ebu'l-Feth" ve "Fatih" ünvanını alan II. Mehmed, şahsında üç unvanı birleştirerek (Türk Hanı, İslâm Sultanı, Roma Kayzeri) Cihanşumul bir İmparatorluğun hükümdarı olduğunu ilan ediyordu. Yavuz Sultan Selim'in kutsal toprakları fethiyle aldığı Hadim-i Haremeyn-i Şerifeyn unvanıyla Osmanlı padişahları İslâm topraklarının koruyucusu ve tüm Müslümanların siyasi ve dini lideri halini aldı. Bu dönemden itibaren Osmanlı unvanlarında ve hâkimiyet anlayışında İslâmi etkinin arttığı gözlenmektedir. Selim'den sonra tahta gelen Kanuni Süleyman, Mekke Şerifi'ne yazdığı cülüs, mektubunda hadimu beyt'illah ve'l harem (Mekke ve Medine hadimi) unvanını kullandı ve kendisinin hilafet'ül-kübra (en yüksek hilafet) makamına oturduğunu bildirmiştir.[159]

2.3.2. XVI. Yüzyıl Sonuna Kadar Osmanlı Siyasetnâmeleri

Siyasetnâmeler, Osmanlı siyasi düşünce geleneğinin teşekkülü, gelişimi, kaynaklarının tespiti, ilkelerinin belirlenmesi, sosyal, iktisadi ve teşkilat yapısı bakımından önemli; siyaset ve yönetim tartışmaları açısından da incelenmesi zaruri eserlerdir.[160]

Osmanlılarda, kuruluş döneminden itibaren siyasetnâme geleneği, tercüme ve te'lif siyasetnâmelerin yanı sıra diğer alanlarda yazılmış eserlerde de kendini hissettirmiştir. Osmanlı dönemi, ilk yazılı kaynaklarında siyasetnâmelere özgü cümle ve bölümlere sıkça rastlamak mümkündür. XV. yüzyılın önemli yazarlarından ve Sultan II. Murad'ın hocalarından olan Ahmedi'nin İskendernamesi'nde siyaset kuramı açısından önemli fikirler bulunmaktadır.[161] Yine ilk dönem müelliflerinden Ahmed Dai, Aşık Paşazade, Oruç Beğ ve Tursun Beğ gibi şair, yazar ve tarihçilerin eserlerinde devlet yönetimiyle ilgili önemli ipuçları ve siyasetnâmelere özgü öneriler ve fikirler bulunmaktadır.

Kronolojik olarak bakıldığında Osmanlı siyasi düşünürlerinden ilk dikkat çeken kişi, saltanat kurumu hakkındaki düşünceleriyle tanınan Tarih-i Ebu'l-Feth'in yazarı Tursun Beğ (ö. 1490'dan sonra) 'dir. Hayatı hakkında tek kaynak olan eserinden anlaşıldığına göre genç yaşta tımar sahibi olarak parlak bir yükseliş çizgisi izleyen Tursun Beğ, İstanbul'un fethinin ardından burasının iskânına esas olmak üzere bizzat Fatih Sultan Mehmed'in emriyle mukaataların tahririne tayin edilmişti. Bu güç işin üstesinden gelerek yükselmesine

---

[159] İnalcık, **Osmanlı Padişahı**, s. 70.
[160] Yılmaz, "Siyasetnâmeler ve Osmanlılarda Sosyal Tabakalaşma", s.69.
[161] Yılmaz, XVI. ve XVII. Yüzyıl Islahatnamelerine Göre Osmanlılarda Siyaset ve Toplum Düşüncesi", s. 52.

devam eden Tursun Beğ, aynı dönemde defterdarlık makamına geçmiş, böylece Fatih gibi bir hükümdarın güvenine mazhar olduğunu göstermişti. Daha sonra Veziriazam Mahmud Paşa'nın da hizmetinde bulunan müellif, II. Bayezid döneminin başlarında da itibar görmüştür.[162] Eserinin mukaddimesinde saltanat kurumunu ele alan Tursun Beğ' e göre her insanı kendi kabiliyetine göre mevkiinde hakkına razı tutmak ve başkasının hukukuna saldırmaktan men etmek zarureti bir padişahın vücudunu zaruri kılar. Padişah olmazsa insanlar mahvolur, nizam kalmaz. Bu sebeple padişaha mutlak itaat lazımdır. Kur'an da bunu emreder. Padişah, istediği gibi yüksektekileri alçaltır, aşağıdakileri yükseltir. Tanrı'nın zatına mahsus bu sıfat onda tezahür eder. (yani mutlak otorite) Padişah zahiren kendi ihtirasını tatmin için hazine ve asker toplar, fakat asıl maksat iyi bir siyasetle bu hazineyi yerli yerine harcamak ve asker sayesinde düzeni korumak, İslâm dinini müdafaa etmektir. Bu tutum öbür dünyada kendi saadeti için şarttır. Tursun Beğ'e göre herhangi bir toplulukta bir şahıs sivrilip hüküm ve emrini yürütmezse o topluluk dağılmağa mahkûmdur. Diğer taraftan adaletsiz ülke ayakta kalmaz. Adalet, insanlar arasında düzenin temelidir.[163] Tursun Beğ'in yakın adamı olduğu Veziriazam Mahmud Paşa'dan naklettiği şu sözlerde konumuz açısından dikkat çekicidir. "Hükümdar, saltanata şükrederek insanlara adl göstermeli, hizmet edenlerin hakkını bilmeli, memleketin genişliğine bakarak raiyetin emlâkine tema etmemeli, zulme uğramışlara adaletle yetişmeli, reayanın evlerine asker yerleştirmekten mümkün mertebe kaçınmalıdır."[164]

Tarihi Ebu'l-Feth, XV. yüzyılın en önemli tarih kaynaklarından biridir. Eser hem üslup hem içerik hem de ihtivasıyla aynı dönemde yazılmış tarih kaynaklarından ayrılmaktadır. Müellif, çağdaşı olan tarihçilerden farklı olarak eserinde sosyolojik ve siyasi konular üzerinde ayrıntılı olarak durmuş ve bu konularda teşhislerde bulunmuştur. Örneğin yazar, eserinde toplum üyeleri arasındaki uyumun, her ferdin toplum içinde kabiliyetine göre belirlenmiş yerini muhafaza etmeyi gaye edinen devlet politikası ile gerçekleşeceğini vurgulamaktadır.[165]

İlk Osmanlı tarih kaynaklarından biri olan Aşık Paşazade Tarihi'nde de genellikle siyasetnâmelerde kullanılan üslup ve cümlelere rastlamak mümkündür. Eserde geçen "Bu

---

[162] Ahmet Yaşar Ocak, "Düşünce Hayatı: XIV-XVII. Yüzyıllar" **Osmanlı Medeniyeti Tarihi,** cilt I, ed. Ekmelettin İhsanoğlu, Feza Gazetecilik, İstanbul, 1999, s.166-167.
[163] İnalcık, **Osmanlı Padişahı**, s. 75.
[164] İnalcık, **Osmanlı Padişahı,** s.75.
[165] İnalcık,"Osmanlı Toplum Yapısının Evrimi", **Türkiye Günlüğü**, Ankara, 1990, sayı 11, s.30.

Osmanlı hanedanı ne yaparsa kanun üzere yapar"[166] cümlesi konumuz açısından dikkat çekicidir. Eserde hükümdarın kanun ve töre dairesi içinde hükmetmesi için yapılan telkinler siyasetnâmelerde de sıkça vurgulanmaktadır. Yine eserde geçen Osman Gazi'nin oğlu Orhan Gazi'ye verdiği rivayet edilen vasiyette "Bir kimse sana Tanrı'nın buyurmadığı sözü söylese sen onu kabul etme, eğer bilmezsen Tanrı ilmini bilene sor, sana itaat edenleri hoş tut. Bir de nökerlerine daima ihsan et ki senin ihsanın onun halinin tuzağıdır."[167] sözleri siyasetnâmelerde verilen nasihatlerle aynı doğrultuda bir nasihattir. Aşık Paşazade Tarihi'nde bu türden cümlelere ve bölümlere bolca rastlamaktadır.[168] Buna benzer ifadelere aynı dönem tarih kaynaklarından biri olan Oruç Beğ Tarihi'nde ve Anonim Osmanlı Tarihleri'nde de rastlamak mümkündür.[169] Özellikle gazilere hitap eden Anonim Tevarih-i Âl-i Osman'da bahsedilen ideal hükümdar tipi dikkat çekicidir. Bu eserlere göre ideal hükümdar, meselâ Hazarlar'da olduğu gibi mal ve hazine yığmaktan kaçınan, fakir fakat son derece adil bir hükümdar olarak tasvir olunur.[170]

Siyasetnâmelerde, sıkça vurgulanan ve devlet yönetiminin esası olarak kabul edilen adalet kavramı, XV. yüzyıl diğer Osmanlı yazarlarının da üzerinde önemle durdukları bir konu olmuştur. Adâletin devletin temeli olduğu noktasında, İskendername'nin yazarı Ahmedî ve Ahmed Dâî de ısrarla durmuştur.

Ahmet Dai'nin hükümdara hitaben yazdığı şu mısralar siyasetnâme geleneğindeki nasihatlerle örtüşmektedir.

Cihân sensin ve lîkin cân sensin,

Kamu âlem kulun Sultan sensin,

Vücudun bir güherdir kân-î devlet,

Müretteb cümlesi erkân-î devlet,

Sana haktan atâdır adl ü insâf,

Senin adlin talebidür Kaf tâ Kaf[171]

---

[166] **Aşık Paşaoğlu Tarihi**, s. 19.
[167] **Aşık Paşaoğlu Tarihi**, s. 34
[168] **Aşık Paşaoğlu Tarihi**, s. 44, 160, 161.
[169] **Oruç Beğ Tarihi**, haz. H. Adsız, Tercüman Gazetesi, İstanbul, [t.y], s.17, 49, 52.
[170] İnalcık, "Osmanlılarda Saltanat Veraseti Usulü ve Türk Hakimiyet Telakkisiyle İlgisi", s. 80
[171] İnalcık, **Osmanlı Padişahı**, s.75-79.

Yukarıda örnekler verdiğimiz eserler, şüphesiz siyasetnâme değildir. Ancak örnek olarak sıraladığımız ve siyasetnâme türündeki eserlerde de çokça karşılaştığımız fikir ve görüşler, siyasetnâme geleneğinin Osmanlı yazınına etkisini göstermesi bakımından önemlidir.

Siyasetnâmelerin, Osmanlı coğrafyasına ilk girişi tercüme eserlerle olmuş, daha sonra bu tercüme eserlerinde etkisiyle birçok te'lif siyasetnâme yazılmıştır. Bu durum göz önüne alınarak bu bölümde Osmanlı Siyasetnâmeleri; Tercüme Siyasetnâmeler ve Te'lif Siyasetnâmeler olmak üzere iki başlık altında incelenmiştir.

2.3.2.1. Tercüme Siyasetnâmeler

İslâm Medeniyetine ilk olarak tercüme yoluyla giren siyasetnâmeler, Osmanlı dünyasına da tercümeler yoluyla girmişlerdir. Hemen hemen tamamının Arapça ve Farsça'dan tercümesi yapılan bu eserlerin en önemlileri; Kelile ve Dimne, Kâbûs-name ve Marzuban-name'dir.

Osmanlı döneminde yapılan ilk Kelile ve Dimne çevirisi, Aydın Emiri Umur Bey için Kelile ve Dimne tercümesini yapan Kul Mesud'un eserinin nazma çevrilmesiyle olmuştur. Kimliği meçhul yazar, eseri 1. Murad'a ithaf etmiştir.[172] Osmanlı döneminde yapılan diğer bir önemli Kelile ve Dimne tercümesi de, Ali Çelebi (Ali b. Salih) 'nin, Kaşifi'nin Farsça tercümesi olan Envâr-ı Suheyli'nin Türkçe tercümesi olan Hümayûn Name'dir. Mütercim eserini dönemin hükümdarı Kanuni Sultan Süleyman'a ithaf etmiştir.[173]

Osmanlı döneminde Türkçe'ye tercüme edilen bir diğer önemli siyasetnâme ve nasihatname kitabı Keykavus'un Kâbûsnamesi'dir. Eserin Anadolu'da yapılan ilk tercümesinin Germiyan Beyi Süleyman Bey'in emri ile Şeyhoğlu tarafından yapıldığı bilinmektedir.[174] Osmanlılarda yapılan ilk tercüme ise sultan II. Murad döneminde, Akkadıoğlu diye birisi tarafından yapılmıştır.[175] Yine Sultan II. Murad (824–855/1421–1451) 'a ithaf edilmiş mesneviler arasında, Bedri Dilşad b. Muhammed b. Oruç Gazi b.

---

[172] Beydaba, s.7.
[173] Uğur, s.78.
[174] Zeynep Korkmaz, " Kabus-name ve Marzuban-name Çevirileri Kimindir?", **Türk Dili Araştırmaları Yıllığı**, Ankara, 1966, s.267-275.
[175] Uğur, s.80.

Şa'ban'ın Murad-namesi'de farklı isimle yapılmış bir kabusname tercümesidir.[176] Bu eserden beş altı yıl sonra Mercimek Ahmed tarafından hicri 835 (m. 1431–1432) yılında tamamlanan tercüme, en önemli ve en kapsamlı çevirilerden biridir.[177]

İlk dönem tercüme siyasetnâme kitaplarından önemlilerinden biri de Marzubân-nâme'dir. Eser, XIV. yüzyılın ikinci yarısında Sadru'd-din Şeyhoğlu tarafından Türkçe'ye kazandırılmıştır. [178]

Bu üç önemli eser dışında siyasetnâme ve nasihatname türünde Sadi'nin Bostan isimli eseri Sururi (ölm.1561) : Sem'î (ölm. 1591) ; tarafından şerhedilmiştir.[179] Gazali'nin Terüme-i Tiberu'l-Mesbûk fi Nasayıhî'l-Mulûk adlı eserinin şahıs tercümesi olan ve Rüstem Paşa kanalıyla Kanuni'ye sunulan eserin mukaddimesinde aynı eserin daha önce iki defa tercüme edilerek birincide Sultan II. Bayezid (slt. 1481–1512) 'e, ikinci defa da Sultan Selim I (slt. 1512–1520) 'e sunulduğu ifade edilmektedir.[180]

Kuruluş ve yükselme döneminde tercüme yoluyla Osmanlı kültür ve medeniyetine kazandırılan bu siyasetnâmeler, hem Osmanlı'da siyasetnâme geleneğinin oluşmasına ve te'lif siyasetnâmelerinin yazılmasına öncü olmuşlar hem de yüzlerce yıllık kadim devlet geleneklerini ve yönetim usullerini Osmanlı sultanlarının ve devlet yöneticilerinin bilgisine sunmuşturlar.

2.3.2.2. Te'lif Siyasetnâmeler

Osmanlı Devleti'nde ilk siyasetnâmelerin yazılışı XV. yüzyılın başlarına kadar gitmektedir. Bilinen ilk Osmanlı siyasetnâmesi, Kâbûsname ve Marzubanname'nin Osmanlıdaki ilk tercümelerinin sahibi Şeyhoğlu'nun Kenzü'l-Küberâ ve Mehekkü'l-Uleması'dır. Bu eserden sonra kaleme alınan Ankaravi'ni Enisü'l-Celis'i, Hacıoğlu Hüsameddin'in Miftahü'l-adl'i, Şeyh İbn İsa'nın Rumûzü'l Kunûs'ü ve Derviş Mehmed'in Risalesi ilk dönem Osmanlı siyasetnâmelerindendir.

Osmanlı dünyasında yazılan siyasetnâmeler genellikle devlet kademesinde görev yapan kişiler tarafından yazılmıştır. Bunun dışında Osmanlı şehzadelerinin de

---

[176] Amil Çelebioğlu, "Kabus-name Tercümesi Murad-Name'ye Dair", **Türk Kültürü**, cilt XVI, sayı 192, Ankara, 1978, s.720.
[177] Keykavus b. İskender, **Kabusname**, haz. Atilla Özkırımlı, Tercüman Gazetesi, İstanbul, 1974, s.51-55.
[178] Korkmaz, s.267-275.
[179] Uğur, s.85.
[180] Uğur, s.86.

siyasetnâmeler yazdıkları söylenmektedir. Örneğin II. Bayezid'in oğlu Şehzade Korkud'un bir siyasetnâmesi olduğu ve Ebu'l –Hayr Muhammed Korkud takma adı kullandığı bilinmektedir. Ama bu eser günümüze kadar bulunamamıştır.[181]

Kuruluşundan XVI. yüzyılı sonuna kadar Osmanlı Devleti'nde yazılmış başlıca önemli siyasetnâmeler şunlardır:

2.3.2.2.1. Kenzü'l Kübera ve Mehekkü'l-Ulemâ

Şeyhoğlu Sadrüddin Mustafa'nın, Germiyanoğlu ve Osmanlı saraylarındaki deneyim ve birikimini yansıttığı Kenzü'l Kübera ve Mehekkü'l-Ulemâsı Osmanlı Devleti'ndeki bilinen ilk te'lif siyasetnâmedir. Yazar hakkındaki bilgilerimiz eserlerinde geçen bilgilerden ibarettir. Büyük ihtimalle Germiyan ülkesinde doğmuş olan müellif, Kenzü'l-Kübera'sında yaşının atmış iki olduğunu belirttiğine göre 1340 yılında dünyaya gelmiş olmalıdır.Kenzü'l-Kübera'yı yazdıktan sonraki hayatı hakkında hiçbir bilgi bulunmayan Şeyhoğlu'nun nerede ve ne zaman öldüğüne dair herhangi bir bilgi yoktur.

Türk kültür ve edebiyat tarihine büyük katkıları olan yazarın Kabus-name ve Marzuban-name'yi Türkçe'ye tercüme ettiği bilinmektedir. Tercüme eserlerinin yanı sıra, te'lif eserleri olan Hurşid-name (1389) ve Kenzü'l- Kübera ve Mehekkü'l-Ulema, Türk yazınının önemli kaynaklarındandır.[182]

Kenzü'l-Kübera, 1401'de tamamlanıp Osmanlı devlet erkânından Paşa Ağa b. Hoca Paşa'ya sunulmuştur. Geniş bir devlet tecrübesine dayanan eser, Prof. Dr. Kemal YAVUZ tarafından Türkçe'de Kutadgu Bilig'den sonra devlet idaresi ve cemiyet işlerini etraflıca ele alan ikinci eser olarak nitelendirilmektedir.[183] Dört babdan oluşan eserde genel olarak padişahların ve meliklerin sahip olmaları gereken vasıfları, kime nasıl davranacakları, idarecilerin yapması gerekenler ve özellikleri, ulemanın önemi ve görevleri vs. anlatılmaktadır.[184]

---

[181] Uğur, s.109.
[182] Şeyhoğlu Sadreddin Mustafa, **Kenzü'l-Küberâ ve Mehekkü'l-Ulema: İnceleme, Metin, İndeks**, haz. Kemal Yavuz, Atatürk Kültür Merkezi, Ankara, 1991, s.1-2.
[183] Şeyhoğlu Sadreddin Mustafa, s.6.
[184] Şeyhoğlu sadreddin Mustafa, s.7-37.

2.3.2.2.2. Nasihatü Sultan Murad

Nasihatü Sultan Murad, II. Murad'ın oğlu II. Mehmed'e çocuk yaştaki bir şehzadenin anlayabileceği bir dille yaptığı siyasi, sosyal ve ahlâki öğütlerinden meydana gelmektedir. Eserde baba-oğul arasında yapılan konuşmalar bir üçüncü kişi ağzından nakledilmektedir. Nasihatü Sultan Murad'da hükümdarların nasıl davranması ve hareket etmesi gerektiği üzerine nasihatlerin yanı sıra dünya ve ahiret hayatında mutluluğun nasıl yakalanacağına yönelik tavsiyeler de bulunmaktadır.

Eserin mukaddimesinden de anlaşılacağı üzere eser, II. Murad döneminde saraya girerek padişahın maiyetine giren ve iltifatına mazhar olan Venedik Elçisi Andrea Coscolo tarafından yazılmış ve torunu tarafından 1559 yılında tercüman Murad Bey'e tercüme ettirilerek dönemin sultanı Kanuni Sultan Süleyman'a sunulmuştur.[185]

2.3.2.2.3. Enisü'l Celis

Kasım b. Seydi el-Hafız Ankaravi tarafından II. Murad döneminde Arapça olarak yazılan eser, aynı padişahın isteğiyle Türkçe'ye çevrilmiştir. Yazılış gayesi adalet ve ahlâk fikrini padişaha telkindir. Klasik İslâm düşüncesinin temel özelliklerini yansıtan eser, 29 fasıldan teşekkül etmektedir.[186]

2.3.2.2.4. Tuhfetü'l-Vüzera

XV. yüzyıl önemli te'lif siyasetnâmelerden birisi de Ali b. Mecdüddin eş-Şahrudi [Musannifek]'nin Fatih'in vezirlerinden Mahmud Paşa adına yazdığı, O'nun tarafından da hükümdara takdim edilen Tuhfetü'l-Vüzera'dır. On bir bölümden oluşan eserde ağırlıklı konu, emir ve vezirlerin durumu ve halkla ilişkileri ele alınmıştır. Sultanların sosyal uyumu ve barışı sağlamakla sorumlu olduğunu belirten müellif, vezirlik müessesesinin önemi, yöneticilerin Allah'a ve halka karşı sorumlulukları, ahlâk ve temel yönetim ilkeleri üzerinde durmuştur.[187]

---

[185] Sultan Murat Han, **Fatih Sultan Mehmed'e Nasihatler**, Tercüman Gazetesi, İstanbul, [t.y], s.10-33.
[186] Yılmaz, "XVI. ve XVII. Yüzyıl Islahatnamelerine Göre Osmanlılarda Siyaset ve Toplum Düşüncesi" s.51
[187] Yılmaz, "XVI. ve XVII. Yüzyıl Islahatnamelerine Göre Osmanlılarda Siyaset ve Toplum Düşüncesi", s.51

2.3.2.2.5. Kanûn-ı Şehinşahî

Kanun-ı Şehinşahî, Yavuz Sultan Selim dönemi önemli siyasetnâmelerinden biridir. İçeriği tamamen eski fakihlerin Es-Siyâset-üş-Şer'iyye veya El-Ahkâm'üs- Sultâniye adlı eserlerini yansıttığından ve zikredilen hükümler, şer'i esaslara dayandırıldığından en az bir kanun gibi padişahı ve diğer yetkilileri bağlamaktadır. Bu özelliklerinden dolayı Fatih Kanunnâmesi'nden sonra Osmanlı Âmme Hukukuna dair en mühim kaynaktır.[188]

Eserin müellifi İdrîs-i Bitlisî 15. yüzyılın ortalarında Bitlis'te doğdu. Bölgenin hatırı sayılı alimlerinden ve şeyhlerinden biri olan Hüsameddin Ali'nin oğludur. İlk eğitimini babasından alan İdris-i Bitlisi, onunla gittiği Diyarbekir ve Tebriz'de akli ve dini ilimleri tahsil etti. Akkoyunlu Sarayı'nda münşilik ve hükümdar çocuklarına lalalık hizmetinde bulundu. Bu görevleri sırasında döneminin önemli alimleriyle tanışma imkanını da buldu. Akkoyunlu Devleti'nin Safeviler tarafından ortadan kaldırılmasından sonra Şah İsmail'in Tebriz'e davetini reddedip Osmanlı Devleti'ne sığındı.[189]

İkinci Bayezid döneminde devlet yönetimindeki bazı isimler ile arası açık olduğu için beklediği izzeti ve makamları bulamayan müellifin, Yavuz Sultan Selim'in hükümdarlığıyla birlikte talihi değişir ve Yavuz'un şark siyasetinde danışmanlık görevini üstlenir. Yavuz'un emriyle bölgenin aşiret beyleriyle görüşerek bu bölgelerin savaşsız olarak Osmanlı yönetimine katılmasını sağlar. Ömrünün son yıllarını İstanbul'da ilmi çalışmalar yaparak geçiren İdris-i Bitlisi, 1520 yılında İstanbul'da vefat etmiştir.[190]

Pek çok alanda Arapça, Farsça ve Türkçe te'lif-tercüme eserler kaleme alan İdris-i Bitlisi'nin konumuz olan eseri Kanun-ı Şehinşah'ı Yavuz Sultan Selim'e takdim etmek üzere hazırlamışsa da muhtemelen Kanuni Sultan Süleyman'a sunulmuştur.

Kanun-ı Şehinşah'i mukaddime ve dört bölümden teşekkül etmektedir. Müellif eserine Allah'a hamd, peygamber ve aline salât ü selâm ve Hanedanı Âl-i Osman'a medhü sena ile başlar. Eserin adını zikrettikten sonra eseri neden kaleme aldığını (gayem duaya vesile olmaktır.) bildirir. Mukaddimede saltanat ve hilafetin anlamı, gerekliliği üzerinde durmuştur.

---

[188] Ahmet Akgündüz, **Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri**, cilt 3. Fey Vakfı Yayınları, İstanbul, 1991, s. 11.
[189] Abdulkadir Özcan, "İdris-i Bitlisi", **TDVİA**, cilt 21, TDV Yayınları, İstanbul, 1994, s.485-486.
[190] Özcan, s.486-487.

Birinci bölümde, saltanat ve hilafet sahibinin dağılma ve sarsılma tehlikelerinden uzak tutacak esaslar sıralanmıştır. İkinci bölümde, bir padişahta olması gereken ahlâki faziletler anlatılmaktadır. Üçüncü bölüm, sultana yakışır işler ve davranışlar hakkındadır. Dördüncü bölümde ise hükümdara dünya ve ahiret saadeti için verilen öğütleri içermektedir.[191] Beşinci bölüm, tamamen ülkenin ve halkın yönetim kurallarına ayrılmıştır. Burada özetle şöyle denilmektedir: "Padişahlar, kendi nefislerine ve halkına kerîm ve cömert olmalıdır. Nefsine düşkün sultanlar ayıplanır, bu da zulüm ve egoistliktir. Kendine cömert olmayan sultanlar da halkına karşı keremsiz olur. Halkın iyi idaresi önemli bir iştir ve zarurettir. Böylece halkın sevgisi kazanılır ve memleket selamet içinde kalır;sultanın da saltanatı uzun ömürlü olur. Halkın nefretine maruz kalan hükümdarlar ise payidar olamaz. Halkı gözetmenin en doğru yolu onlardan güçleri oranında malî vergi alınmasıdır. Halktan aşırı talepte bulunmak ülkenin harap olmasına, onların da perişanlığına yol açar. Aşırı vergi almakla halkı zayıflatmak sultanın gücünün azalmasına sebep olur. Bu da devleti zayıflaştırır, düşmanı ise güçlendirir. Halk, meyve veren ağaç gibidir, ona ne kadar masraf yapılırsa karşılığı kat kat alınır. Halkın ırz ve namusunu zedelemekten de sakınmalıdır, zira ırza yapılan zulüm, aşırı vergi toplama zulmünden daha şiddetlidir. Birinci zulümde teselli ve sabır mümkün olabilir ama ırz ve namusa yapılan zulme tahammül olunamaz". sözlerini sık sık âyet ve hadislerle süsleyen İdris-i Bitlisî şöyle devam etmektedir: "Hükümdarlar, vezir ve emirlerini de halka zulüm yapmaktan alıkoymalıdır. Ayrıca padişah evlat ve akrabaları da halkı ezmemelidirler. Halktan vergiler belirli zamanlarda meselâ mahsul mevsimlerinde toplanmalıdır. Böylece onlar hazırlıklı olurlar ve sıkıntıya düşmezler… Her hususta halkın yararı göz önünde tutulmalıdır".[192]

İdris-i Bitlisi'nin Kanuni Şehinşah'ın dışında Heşt-bihişt isimli eserinde de siyasetnâmelerde yer alan değerlendirmeler bulunmaktadır.[193]

---

[191] İdris-i Bitlisi, **Kanûn-i Şehinşahi**, Ahmet Akgündüz, **Osmanlı Kanunnameleri,** cilt 3, FEY Vakfı Yayınları, İstanbul, 1991. s.13-40.

[192] Abdulkadir Özcan, "Osmanlı Siyasetnâmelerinde Reaya Hukuku" **Türklerde İnsani Değerler ve İnsan Hakları: Osmanlı İmparatorluğu Dönemi: II. Kitap**, Türk Kültürüne Hizmet Vakfı, İstanbul, [t.y], s.93.

[193] Yılmaz, "XVI. ve XVII. Yüzyıl Islahatnamelerine Göre Osmanlılarda Siyaset ve Toplum Düşüncesi", s.51.

2.3.2.2.6. Yavuz Sultan Selim'in Manisa Sancakbeyi Şehzade Süleyman'a Gönderdiği Siyasetnâme

Siyasetnâmenin hangi tarihte yazıldığı ve Manisa'ya ne vakit varmış olduğuna dair her hangi bir işarete rastlanmamıştır. Fakat Yavuz Selim'in 1512 tarihinde padişah olduğu bilindiğinden padişahlığın ilk yılında veya yıllarında Manisa'ya gönderilmiş olması mümkündür. Siyasetnâmenin yazısı okunaklı ve üslubu açıktır. Terimler tamamen halk dilinde kullanılan kelimelerdir. Siyasetnâmeyi içine alan defterin birkaç yaprağı yırtılmış olduğu için ele geçen maalesef eksiktir.[194]

Siyasetnâme, Manisa sancağını idareye memur olan Şehzade Süleyman'ın isteği üzerine Yavuz Sultan Selim tarafından gönderilmiş bir ceza kanunnamesi mahiyetindedir. Hükümleri Manisa sancağının merkezi için olduğu kadar bu merkeze bağlı şehir, köy ve kasabalar için de caridir. Meriyet mevkiine konulmazdan önce münadiler vasıtasıyla halka bildirilmesi ve tanıtılması şart koşulmuştur. Siyasetnâme hükümlerinin, suç işlenen yerlerin kadıları tarafından tatbik edileceği işaret edilmiştir.

Bu siyasetnâme beş bölümden teşekkül etmektedir.

1- Zina üzerine hükümler

2- Katil vakası üzerine hükümler

3- Hırsızlık vakası üzerine hükümler

4- Yankesicilik ve cerh üzerine hükümler

5- Şehirlerde ve köylerde kundakçılık üzerine hükümler.[195]

2.3.2.2.7. Kitâb-ı Mirâtu'l-Mulûk

Ahmet b. Hüsameddin el-Amasi tarafından kaleme alınan Kitab-ı Mirâtu'l-Mulük, 86 varaktan oluşan bir siyasetnâme kitabıdır. Eserde geçmiş yazarlardan yararlanılmış, Ayet, hadis, hikâye ve teşbihler çokça kullanılmıştır. Dili ağdalı ve ağır olan bu siyasetnâmenin sonundaki tarihten 943/1536 yılında kaleme alındığı anlaşılmaktadır.[196]

---

[194] Enver Ziya Karal, "Yavuz Sultan Selim'in Oğlu Şehzade Süleyman'a Gönderdiği Siyasetnâme", **Belleten**, cilt 4, sayı 21, s.37-38.
[195] Karal, s.37-40.
[196] Uğur, s.89.

2.3.2.2.8. Asafnâme

Asafname, Kanuni Sultan Süleyman dönemi sadrazamlarından, önemli devlet ve fikir adamı Lütfi Paşa tarafından vezirlere yol göstermek ve rehberlik etmek için yazılmış bir siyasetnâme kitabıdır. Yazarının doğum tarihi hakkında herhangi bir bilgi olmamasına rağmen getirildiği görevlerden hareketle 1488 yılı civarında dünyaya geldiği tahmin edilmektedir. Arnavut kökenli bir devşirme olan Lütfi Paşa, II. Bayezid'in saltanatının ortalarında saraya alınmış ve burada iyi bir tahsil görmüştür. Yavuz Sultan Selim döneminde çeşitli devlet kademelerinde çalışan müellif, Kanuni Sultan Süleyman döneminde sancakbeyliği, beylerbeyliği, III. Vezirlik, II. Vezirlik gibi makamların ardından, 1539 yılında sadrazamlık makamına getirilmiş ve Kanuni Sultan Süleyman'ın kız kardeşi ile evlenerek saraya damat olmuştur. İki yıl boyunca bu görevi sürdürdükten sonra 1541 yılında görevinden azledilen Lütfi Paşa, bundan sonraki ömrünü Dimetoka'daki çiftliğinde eserlerini yazmakla geçirir. 1563 yılında Dimetoka'da vefat eden Lütfi Paşa'nın Tevarîh-i Âl-i Osman ve Halaşü'l-ümme fi ma'rifeti'l-e'imme isimli çok önemli iki eseri bulunmaktadır.[197]

İsmini Süleyman Peygamber'in veziri Asaf'tan mülhem Asafname, başlıksız bir giriş ve dört bölümden teşekkül etmektedir. Müellif, giriş bölümünde Allah'a hamd, peygambere salat getirdikten sonra kısaca kendinden bahseder ve ardından eseri neden yazdığını izah eder. (yazar, eserini kendinden sonraki veziriazamlara rehber olması için hediye etmiştir. Onlardan istediği sadece duadır) Birinci bölüm, veziriazamın davranış ve hareketleri nasıl olmalıdır; padişah ile münasebetleri nasıl yürütmelidir ve halk ile ilişkileri nasıl olmalıdır gibi konuları içermektedir. Yazar, ikinci bölümde savaş ile ilgili tedbir ve önlemleri açıklar. Üçüncü bölümde ise; hazine ile ilgili tedbirler anlatılmaktadır. [198] Eserin dördüncü bölümü tamamen reaya hukukuna tahsis edilmiştir. Burada özetle reaya kayıtlarının Divanhâne defterlerinde bulundurulmasının gereği; her otuz yılda bir tahrir yani arazi yazımı yapılarak toprak tasarruf edenlerden ölenlerin, hastalananların tespit edilmesi, yeni doğanların yazılmasının lüzumu belirtilmiştir. Bir yerin reâyası zulümden kaçıp başka bir yere gitse, o yerin valisi onları eski yerlerine göndermelidir. Böylece memleketin harap olması önlenmiş olacaktır. Reâyadan sık sık avarız vergisi alınmasının

[197] Mehmet İpşirli, "Lütfi Paşa" **TDVİA**, cilt 27, TDV Yayınları, İstanbul, 1994, s. 234-236.
[198] Lütfi Paşa, **Asafname**, haz. Ahmet Uğur, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara, 1982. s.11.

iyi bir şey olmadığı; reâyadan sipahi olanların da hısım ve akrabalarını himaye etmesinin doğru olmadığı ifade edilmiştir.[199]

Lütfi Paşa'nın emeklilik döneminde yazmış olduğu eser, Osmanlı siyasetnâmeleri arasında özel bir yere sahiptir. Zira bu eser, yapısı ve muhtevası bakımından Klasik İslâm-Türk siyasetnâmelerinden oldukça farklıdır. Müellif, eserinde teorik öğüt ve nasihatlerin yerine; uygulanması mümkün olan ve yapılabilecek şeyleri önerir. Yapanlardan örnekler verir. Laf kalabalığına kaçmadan özlü ve kısa şeyler anlatır. Tumturaklı uzun bir giriş ve sonuç eserde yoktur. Anasır-ı erbea (su, ateş, hava, toprak), âlemin yaratılışı ve bunların Yunan felsefesine göre izahı, halifenin Kureyş soyundan olup olmaması gibi konular burada tartışılmaz. Yazar, her fikrini desteklemek için kendisini ayet, hadis ve atasözleri bulmaya zorlamaz. Her cümlesi bir yasa maddesi gibi özlüdür. Eserdeki örnekler, diğer siyasetnâmelerde olduğu gibi başka medeniyet ve milletlerden (Arap, Acem, Hint, Yunan…) değildir. Eserdeki örnekler Osmanlı padişahları (Yavuz Sultan Selim, Kanuni Sultan Süleyman…) ve devlet adamları (Piri Mehmed Paşa, Kemal Paşazade…) gibi Osmanlı dünyasının seçkin kişileridir. [200]

Lütfi Paşa'nın birikimi ve devlet tecrübesi eserine ayrı bir önem kazandırmaktadır. Paşa, aynı zamanda Osmanlı sistemindeki aksamaları ve sarsıntıyı fark eden ilk siyasi düşünür olması bakımından da dikkat çekmiştir. Eser, klasik siyasetnâme geleneğinin dışına çıkan ilk eser olması sebebiyle kendisinden sonra yazılan Hırzü'l-Mülûk, Kitâb-i Müsteâb, Nesayihü'l-Vüzera, ve'l Ümera gibi eserlerin de referans noktası olmuştur.[201]

2.3.2.2.9. Kitâbu Mesâlihi'l Müslimîn ve Menâfi'i'l-mü'minin

Kanuni Sultan Süleyman'ın son dönemlerinde kaleme alınan eserin yazarı bilinmemekle birlikte, eserdeki bilgilere göre devlet yöneticisi olduğu ve ilmiye sınıfına mensup olduğu anlaşılmaktadır.[202]

Müellif girişte eserini 60 bab üzerine düzenlediğini belirtmesine rağmen risalede 52 bab vardır ve eser 141 sahifeden oluşmaktadır. Eserdeki 52 bölümün içerisinde ilim ehline ilişkin düşünce ve öneriler, örf ehline ilişkin düşünce ve öneriler, mali ve sosyo-ekonomik

---

[199] Özcan, "Osmanlı Siyasetnâmelerinde Reaya Hukuku", s. 94.
[200] Lütfi Paşa, s.7.
[201] Yılmaz, "XVI. ve XVII. Yüzyıl Islahatnamelerine Göre Osmanlılarda Siyaset ve Toplum Düşüncesi", s.55.
[202] Yaşar Yücel, **Osmanlı Devlet Düzenine Ait Metinler III, Kitabu Mesâlihi'l-Müslimin ve Menâfi'i'l-Mü'minin**, AÜDTCF Yayınları, Ankara, 1981, s. 9-10.

konulara ilişkin görüş ve öneriler, sosyal konulara ilişkin görüş ve öneriler ve kalem ehline ilişkin görüş ve öneriler dile getirilmektedir. Bu görüş ve önerilerin dışında eserde; Osmanlı Devleti'nin dayandığı yönetim anlayışı ile ilgili genel değerlendirmelere de yer yer rastlanmaktadır.[203]

2.3.2.2.10. Ahlâk-ı Alai

Kınalızade Ali Efendi'nin 1564 yılında kaleme aldığı eser, isminden de anlaşılacağı üzere bir ahlâk kitabıdır. Ancak içinde yer alan devlet ahlâkı, memleketlerin idaresi, hükümdarlıkla ile ilgili kurallar ve bu konularla ilgili ilahi kanunlar gibi devlet ve siyasetle ilgili bölümler Osmanlı siyaset düşüncesi açısından önem taşımaktadır.

Eserin üçüncü bölümü devlet idaresi ve siyasi ahlâk ile ilgilidir. Bu bölümde müellif, Türk milletinin asırlardır içinde yaşadığı ve yaşattığı devlet modelini anlatmaktadır. Mülkün korunması ve adaletin hakim kılınması, devlet reisinin vasıf ve görevleriyle devlet adamlarının seçiminde uyulması gereken kurallar, devletin halk ile münasebeti, ordunun gücü vb. konular bu bölümün önemli mevzularıdır. Eserin bu son kısmında adalet kavramı üzerinde ısrarla durulduğu görülür. Bölümün sonuna eklenen adalet dairesi şeması ile devlet-ordu-halk bütünleşmesine işaret edilmekte, mülkün ancak adaletle ayakta durup devam edebileceği anlatılmak istenmektedir. Ayrıca bölümün sonunda Eflatun ve Aristo'ya ait olduğu söylenen bazı öğütlere yer verilmiştir.[204]

2.3.2.2.11. Hırzü'l-mülûk

Yazarı bilinmeyen eserin Sultan III. Murad'a sunulduğu kabul edilmektedir. Eserde geçen ifadelerden müellifin III. Murad'ın saltanatının ilk yıllarında Sadrazam Sokullu Mehmet Paşa'nın karşısında yer alan dirlik sahibi bir yönetici olduğu anlaşılmaktadır. Eser, müellifin gözleme imkânı bulduğu çevresinde, olup biten olayların padişah tarafından da bilinmesi amacıyla yazılmıştır.

Eserde bölümler kendi içlerinde cüzlere ayrılmaktadır. Padişahın, vezirlerin, beylerbeyi ile ulema ve ümeranın durumları değerlendirilmektedir. Devletin kurumlarını

---

[203] Yücel, **Osmanlı Devlet Düzenine Ait Metinler III, Kitabu Mesâlihi'l-Müslimin ve Menâfi'i'l-Mü'minin** s. 19.

[204] Ahmet Kahraman, "Ahlâk-ı Alai", **TDVİA**, cilt 2, TDV Yayınları, İstanbul, 1994, s.15.

bütüncül bir anlayışla ele alan müellif, klasik düzene aykırı uygulamaları eleştirmekte, yakın gözlemlere dayanan bilgiler vermektedir.[205]

2.3.2.2.12. Nushatü's-Selatin

Türünün en önemli örneklerinden olan Nushatü's-selâtîn üslup ve içeriğiyle Osmanlı edebiyat ve siyasal düşünce tarihinde de çok önemli bir yeri işgal etmektedir. Eserin yazarı Mustafa Ali, 1541yılında Gelibolu'da dünyaya gelmiş, medrese tahsili gördükten sonra idari hayata atılmıştır. Kanuni Sultan Süleyman, II. Selim, III. Murad ve III. Mehmed dönemlerinde çeşitli devlet kademelerinde divan katipliği, defterdarlık, sancak beyliği ve beylerbeyliği gibi görevlerde bulunan Mustafa Ali, son görev yeri olan Cidde'de Sancak Beyi görevindeyken 1600 yılında vefat etmiştir. Yazarın, birçoğu mevki ve makam elde etmek için kaleme aldığı atmışın üzerinde eseri bulunmaktadır. Eserlerinde ilmi ve kültürel birikiminin yanı sıra mevki ve makam hırsı da ziyadesiyle göze çarpmaktadır.[206]

Edebiyat ve tarih alanlarında birçok değerli eser kaleme alan Gelibolulu Mustafa Ali'nin konumuz açısından en önemli eseri Halep defterdarlığı görevinde iken hicri 990/1582 tarihinde yazdığı Nuşhatu's-Selatin adlı siyasetnâme türündeki eseridir. Yazar eserine bir önsöz ile başlar, konuları dört bölüm halinde işler ve sonuç bölümü ile tamamlar. Birinci bölümde sultanların yapması gereken işler; ikinci bölümde kanunlara aykırı olarak ortaya çıkan karışıklıklar; üçüncü bölümde bazı kötü hallerden dolayı halkın zor durumda kalmasını anlatan Ali, dördüncü bölümde, bizzat kendisinin uğradığı haksızlıkları dile getirir. Nushatu's-Selatin, Ali'nin özgün kişiliğinin esere yansıyan farklılığı dışında, klasik bir Osmanlı siyasetnâmesidir. Eserin farklılığı ise diğer siyasetnâmeler kullandıkları örnekleri geçmişten seçerken, Ali'nin yaşadığı dönemin uygulamalarındaki yanlışlıkları, acil çözüm bekleyen sorunları konu edinerek, bunlarla ilgili çözüm önerilerini ve siyasi tavsiyeleri kendi gözlemlerinden ve yaşadıklarından çıkarmasıdır. Ali bu eserinde " ekonomik, toplumsal ve siyasal değişim sorunlarını ve kurumsal kargaşayı bu kadar açık ve kapsamlı olarak irdeleyen ilk Osmanlı siyasal yorumcusudur.[207]

---

[205] Yılmaz, "XVI. ve XVII. Yüzyıl Islahatnamelerine Göre Osmanlılarda Siyaset ve Toplum Düşüncesi", s. 57-58.
[206] Bekir Kütükoğlu, "Ali Mustafa Efendi", **TDVİA**, cilt 2, TDV Yayınları, İstanbul, 1994, s.414-416.
[207] Severcan, s.29.

2.3.2.2.13. Fuşül-i Hall ü ‘Akd ve Uşül-i Harc ü Nakd

Gelibolulu Mustafa Ali’nin vefatından bir yıl önce, hicri 1007 Safer/Eylül 1598 yılında yazdığı Fuşül-i Hall ü ‘Akd ve Uşül-i Harc ü Nakd adlı eseri de bir siyasetnâmedir. Klasik siyasetnâme üslubu ile yazılmış olmakla beraber, ağırlıklı olarak devletlerin yükseliş ve yıkılmalarına hasredildiği için, Nuşhatu’s-Selatin ve diğer siyasetnâmelerden farklıdır. Bu eserini yazma sebeplerini kendisi şu şekilde ifade eder:

Hicret’in bin yedinci yılına girdik, dünyanın düzeni bozuldu. Dürüst insanlar görevlerden azlediliyor, hilekâr dalavereciler bir yolunu bulup öne çıkmışlar… Padişah zulme rıza göstermemekte; ama vezirler ehliyetsiz kişilere görev verip rüşvetçilik ile dünyanın düzenini bozuyorlar; gerçekleri, korkularını bahane ederek padişaha söylemiyorlar.

Mustafa Ali’nin siyasetnâme türündeki eserleri ve siyasi düşünceleri, Osmanlı siyaset felsefesi açısından önem taşımaktadır. Zira Mustafa Ali’nin Siyasetnâme türündeki eserleri aynı zamanda klasik siyasetnâme geleneğinden kopuşu simgeleyen eserlerdir.

2.3.2.2.14. Usû’lü’l-Hikem fî-Nizami’l-Âlem

Eserin müellifi Hasan Kafi Akhisari, 1544 yılında Bosna eyaletine bağlı Akhisar’da doğmuştur. On iki yaşında iken ilim tahsiline memleketinde başlayan yazar, 1566 yılında İstanbul’a gelmiş ve burada dönemin önemli ilim adamlarından dersler almıştır. İstanbul’daki tahsilini tamamladıktan sonra 1575 yılında memleketi Akhisar’a dönerek burada tedris görevine başlamış ve ilk eserlerini telif etmeye başlamıştır. 1580 yılından itibaren kafi mahlasını kullanmaya başlayan müellifin kendi kaydına göre ilk eseri Risâle fî Tahkîkı Lafzı Çelebi’dir.

1583 yılında Akhisar kadısı olan Akhisari, daha sonra İstanbul’da kısa bir mülazemetlik döneminin ardından Sirem Kadılığı’na atanmıştır. 1591–1592 yıllarında hacca giden, 1596 yılında Eğri Seferi’ne ve 1605 yılında Estergon Seferi’ne katılan Akhisari, 28 Ağustos 1616’da memleketi Akhisar’da vefat etmiştir.[208]

Bir çok alanda eser kaleme almış olan Hasan Kafi’nin başlıca eserleri; Filoloji alanında; Risâle fi Tahkîkı Lafzı Çelebi, Temhîsu’t-telhîs fî İlmi’l Belâga, Şerhu

[208] İpşirli, “Hasan Kâfi el-Akhisari ve Devlet Düzenine ait Eseri Usûlü’l-Hikem fi Nizami’l-Alem”, s. 240.

Temhîsu't-telhîs. Fıkh alanında; Hadîkatü's-salât fî Şerhi Muhtasarı's-salât, Risâle fî Hâşiyeti Kitâbu'd-da 'Va li Sadrı'ş-şerî 'a, Seyfü'l-kuzât fi't-ta 'zir, Risâle fî ba 'zı Mesâlihi'l-fıkh, Şerhu Muhtasarü'l-Kudûrî, Semtü'l-vusûl ilâ İlmi'l-usûl, Şerhu Semtü'l-vusûl ilâ İlmi'l-usûl. Kelâm alanında; Ravzâtü'l-cennât fî Usûli'l-i 'tikâdât min İlmi'l-kelâm, Ezhâru'r-ravzât fî Şerhi ravzâtü'l-cennât, Nûrü'l-yakîn fî Usûli'd-dîn. Felsefe alanında; Muhtasaru'l-kâfî Mine'l-mantık, Şerhu Muhtasaru'l Kâfî Mine'l-mantık. Tarih alanında; Nizâmu'l-ulemâ ilâ Hâtemi'l-enbiyâ ve Osmanlı siyasetnâmelerin en önemlilerinden biri olan Usu'l-Hikem fi-Nizami'l-âlem'dir.

Usu'l-Hikem fi-Nizami'l-âlem, müellifin yukarıda zikrettiğimiz eserleri arasında en önemlisi ve üzerinde en çok çalışma yapılmış eseridir. 1596 yılında kaleme alınan ve Eğri Seferi sırasında dönemin padişahı III. Mehmed'e takdim edilen eserin aslı Arapça'dır. Takdim edildiği kimselerin tavsiyesi üzerine açıklamalı olarak Türkçe'ye çevrilen eser, başlıksız bir girişten sonra bir mukaddeme, dört asl ve bir hatimeden oluşmaktadır.

Başlıksız girişte yazar, eserini neden yazdığını anlattıktan sonra devlet yapısında baş gösteren gerilemenin, siyasi, soysal ve askeri alanlardaki bozulmanın sebeplerini irdelemiş ve bu sebepleri üç noktada toplamıştır. Birincisi; ülke yönetiminin ihmali ve idarecilerin adalet dairesi içinde kalmamalarıdır. Bunun sebebi; memleketin ve halkın işlerinin ehliyetsiz ve dürüst olmayan kimselere verilmiş olmasıdır. İkincisi; devlet idaresinde müşaverenin ihmal edilmesidir. Bunun sebebi ise devlet adamlarının gurur ve kibre kapılarak ulemanın görüş ve fikirlerini almamaları ve onlarla müşavere etmekten kaçınmalarıdır. Üçüncüsü; askeri alandaki düzensizlik, savaş silahlarının kullanılmasında gösterilen ihmaldir. Bu da disiplin ve itaat eksikliğinden kaynaklanmaktadır.

Eserin Mukaddemesinde insanlar dört sınıfa ayrılmıştır. Birinci sınıf, kılıç ehli yani ümeradır. Yazara göre bu sınıfın en temel görevi; adalet ve hüsn-i siyaset ile diğer sınıfları zaptetmek ve onları koruyup gözetmektir. Ancak idare işlerini kendi bildikleri üzere değil; alimlere ve ulemaya danışarak yapmalıdırlar. İkinci sınıf ulemâdır. Bunların en önemli görevi ise Allah'ın emir ve yasaklarını gözetip şeriat dairesi içinde kalmaktır. Üçüncü sınıf, reâya yani ziraatla uğraşanlardır. Vazifeleri ekin ekmek, bağ ve yemiş yetiştirmek, hayvan beslemek olan ziraatçılara reâya ve berâya denildiğini belirten müellif, bunların işini, ilim tahsili ve gazâdan sonra en efdal iş olarak nitelemiştir. Reâya ve köylülerin cebren savaşa götürülmesini mahzurlu bulan Hasan Kâfî, böyle yapıldığı takdirde ekinler ekilip biçilmeyecek ve ülkede kıtlık başlayacaktır. İnsanlar arasında dengenin sağlanması için her

sınıf kendi işiyle meşgul olmalıdır. Padişahlar da halka yumuşak davranmalıdır. Vergiler halktan zora başvurulmadan toplanmalı ve onlara yol güvenliği sağlanmalıdır.[209] Dördüncü sınıf ise sanat ve ticaret erbabıdır. Bunlar ise yaptıkları işte halkın menfaatini ve faydasını gözetmelidirler. Yazar, bu sınıfları görev ve sorumluluklarıyla zikrettikten sonra bu dört sınıfın içinde yer almayan insanlara değinmiştir. Yazara göre cemiyet için tehlike unsuru olan bu insanlar bu dört sınıftan birine girmesi için zorlanmalıdır. Hatta daha da ileri giderek bu insanların katledilebileceğini söylemektedir. Bu radikal yaklaşımda o dönemde Anadolu'yu kasıp kavuran Celali Ayaklanmaları'nın ve bu ayaklanmaları yapan işsiz güçsüz yığınların payı şüphesiz çok fazladır.[210]

Netice olarak Usû'lü'l-Hikem fî-Nizami'l-Âlem, siyasetnâme türünün temel özellikleri ile Osmanlı islahatnamelerinin karakteristik özelliklerinin bir arada resmedildiği, dış dünyadaki gelişmelere ve tesirlerine de yer verilen ıslahatname türünün önemli bir eseridir.[211]

2.3.2.3. Osmanlı Siyasetnâmelerinin Genel Özellikleri

Osmanlı Devleti, genelde düşünce tarihi; özelde siyasi düşünce tarihi itibarıyla, İslâm medeniyetinin bir parçasıdır. Osmanlı siyasi düşüncesinin yansıması olan Osmanlı siyasetnâmeleri de İslâmi siyasetnâme geleneğinin bir parçası olarak değerlendirilmelidir.

Siyasetnâmelerin Osmanlı coğrafyasına ilk girişi tercüme yoluyla olmuştur. Genellikle Hint-İran medeniyeti kökenli olan ve İslâm medeniyetinin ilk dönemlerinde Arapça ve Farsça'ya çevrilen bu eserlerin Türkçe'ye tercümesiyle; eski Hint-İran ve Yunan siyasi düşüncesinden önemli ölçüde etkilenmiş olan İslâm düşüncesi de Osmanlı siyasi düşüncesine taşınmıştır. Kuruluş döneminde Türkçe'ye tercüme edilen Kelile ve Dimne, Kâbusnâme, Marzubannâme gibi eserlerin, Osmanlı siyasetnâme geleneğinin şekillenmesinde önemli etkileri olmuştur.[212] Hint-İran ve Yunan siyasi düşüncesinin dışında ilk dönem Osmanlı siyasetnâmelerinde Türk siyasi telakkilerinin izlerini de görmek mümkündür.

---

[209] Özcan, "Osmanlı Siyasetnâmelerinde Reaya Hukuku" s.94

[210] Mehmet İpşirli, "Hasan Kâfi el-Akhisari ve Devlet Düzenine ait Eseri Usûlü'l-Hikem fi Nizami'l-Alem", s.140-145.

[211] Coşkun Yılmaz, "XVI. ve XVII. Yüzyıl Islahatnamelerine Göre Osmanlılarda Siyaset ve Toplum Düşüncesi", s.59

[212] Mehmet Öz, "Klasik Dönem Osmanlı Siyasi Düşüncesi: Tarihi Temeller ve Ana İlkeler" **İslami Araştırmalar,** Cilt, XII, Sayı, 1, Ankara, 1999, s.28.

Netice olarak, Klasik Dönem Osmanlı Siyasetnâmeleri, İslâm şemsiyesi altında varlığını sürdüren başlıca üç ana siyasi felsefe ve düşünce temeline dayanmaktadır.

1. Yusuf Has Hacib'in Kutadgu Bilig'inde kısmen eski Hind felsefesiyle karışmış bir halde somutlaşan eski Türk siyasi telakkileri

2. Tipik örneğini ünlü Selçuklu Veziri Nizamü'lmülk'ün Siyasetnâmesi'nin oluşturduğu eski Hint siyasi düşüncesiyle karışmış İran siyasi felsefesi

3. Eflatun ve Aristo'nun fikirlerine dayanmak suretiyle IX. yüzyılda ünlü filozof el-Kindî'nin risaleleri ile başlayıp Farabi'nin el-Medînetü'l-Fâzıla ve Kitabü's-Siyase isimli meşhur eseriyle devam eden; ayrıca muhtelif zamanlardan yazılmış Es-siyasetü'ş-Şer'iyye isimli pek çok eser tarafından temsil edilen; eski yunan ve İran siyasi düşüncesi ile İslâm'ın sentezinden oluşan Müslüman arap siyasi düşüncesi.[213]

XIV-XVI. yüzyıl Osmanlı siyasetnâmelerinde yukarıda zikredilen üç ana siyasi felsefe ve düşüncelerin izlerini takip etmek mümkündür. Örneğin Osmanlı siyasetnâmeleri ve nasihatnameleri incelendiğinde genellikle sultan merkezli oldukları ve siyasetnâmelerin sultan ile devletin çıkarlarını çoğu zaman özdeş tutan bir anlayışı benimsedikleri görülür. Temelleri Kadim Hint-İran siyasi düşüncesine dayanan bu anlayışta, "adalet ve hakkaniyet mutlak ahlâki değer ve talepler biçiminde anlaşılmayıp siyasi açıdan yararlı ve devletin ve devlet başkanının çıkarı için gerekli görülürler.[214] Eski doğu geleneğinde "Adalet Dairesi" olarak nitelendirilen formül Osmanlı öncesi siyasetnâmelerinden Osmanlı Siyasetnâmeleri'ne taşınmıştır. Kınalızade'nin Ahlâk-ı Alai'sinde şematik olarak izah edilen bu anlayış Osmanlı hükümdarının mutlak gücü için bir dayanak oluşturmaktaydı: "Adldir mûcib-i salâh-ı cihân, cihân bir bağdır divârı devlet, devletin nâzımı şeraittir, şeraitte olamaz hiç haris illa melik, melik zabteyleyemez illa leşker, leşkeri cem'edemez illa mal, malı cem'eden raiyettir, raiyetti kul eder padişah-ı âleme adl" (Bu özdeyişte kısaca, hükümdarın askersiz gücü olamayacağını; para olmadığı takdirde askerin beslenemeyeceğini; teb'ası müreffeh değilse paranın olamayacağını ve halkın refahının da ancak adaletle sağlanacağını vurgulamaktadır).[215]

---

[213] Ocak, s. 165.
[214] Severcan, s.127-128.
[215] İnalcık, "Osmanlı Toplum Yapısının Evrimi", s.31.

Osmanlı Siyasetnâmeleri'nde kadim Hint-İran siyaset geleneğinin dışında; eski Türk siyaset telakkilerinin izleri de fark edilmektedir. Lütfi Paşa, Hasan Kafi, Mustafa Ali gibi siyasetnâme yazarlarının eserlerinde ısrarla vurguladıkları "kanun" ve hükümdarın kanun dahilinde maslahat yapması anlayışının temelleri Türk tarihinin İslâm öncesi dönemlerine kadar uzanmaktadır. Osmanlı Siyasetnâmeleri'nde kanun, hükümdarın ülkesini adil bir biçimde yönetebilmesi için uyulması ve dışına çıkılmaması gereken temel bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Bir başka ifade ile hükümdarın hâkimiyetini sınırlandıran temel bir unsur… siyastnamelerdeki mülk (devlet) anlayışı da eski Türk devlet anlayışıyla paralellik taşımaktadır. İlk dönem Osmanlı siyasetnâme yazarlarından Şeyhoğlu tarafından "Mülk'ün bekası açısından adil bir kafir hükümdarın, zalim bir müminden yeğ olduğu" açıkça ifade edilmiştir. İbn Kemal'in "tutar küfr ile turmaz zulm ile mülk" ifadeside Osmanlı Siyasetnâme geleneğinde ve siyasi düşüncesinde devletin önemini göstermektedir.[216]

Osmanlı Siyasetnâmeleri'nin en önemli konularından biri de "reaya"dır. Osmanlı Siyasetnâmeleri'nde hükümdarın reaya ile ilişkileri, toplumsal sınıfların birbirleriyle olan ilişkileri önemli bir yer tutmaktadır. Osmanlı Siyasetnâmeleri, Osmanlı toplumunda herkesin bir yeri ve konumu olduğunu savunur. Herkesi kendi yerinde tutmak padişahın işidir ve bunu yapan padişah adildir ve itaate layıktır.[217] Reâya hükümdara Allah'ın emanetidir. İyi yönetilmeli, her türlü zulüm ve baskıdan özellikle aşırı vergilerden korunmalıdır.[218]

XIV-XVI. yüzyıl dönemi siyasetnâmelerinin hemen hemen hepsi ortak bir gayeye yönelmiştir. Bu gaye yazıldığı dönemin ve geleceğin idaresine ve idarecisine ışık tutmak, nasihatte bulunmak ve yol göstermektir. Yazarları genellikle ulema sınıfından ilim adamları veya devlet adamlarıdır. Bu dönem siyasetnâmeleri genellikle besmele, Allah'a hamd ve şükür, peygambere salavat ve sultana, sadrazama ve/veya başka devlet idarecilerine dualar ile başlar. Hatime bölümünde de yine bazı temenniler ve dualar ile eser noktalanır.[219] Siyasetnâmelerdeki şekil benzerliğine rağmen; siyasetnâmelerin içerikleri incelendiğinde eserlerin yazıldığı dönemin siyasi, sosyal ve ekonomik şartlarının ve dini düşüncelerinin üslûp ve muhtevayı etkilediği gözlenmektedir.

---

[216] Gencer, s. 116.
[217] Norman Itzkowitz, **Osmanlı İmparatorluğu ve İslâmi Gelenek**, Çev.: İsmet Özel, Çıdam Yayınları, İstanbul,1989, s.129.
[218] Abdulkadir Özcan, "Osmanlı Siyasetnâmelerinde Reaya Hukuku", s.101.
[219] Uğur, s.150.

Kanuni dönemi sadrazamı Lütfi Paşa'nın Asafname isimli siyasetnâmesine kadar yazılan Osmanlı Siyasetnâmeleri'nde bazı ufak tefek dönemsel farklılıklar bulunmasına rağmen; bu siyasetnâmeler arasında üslûp ve muhteva açısından büyük benzerlikler görülmektedir. Bu dönem eserlerinde, pratiğe yönelik somut önerilerin yerine genellikle soyut, teorik öğüt ve nasihatler verilmektedir. Verilmek istenen mesaj ve nasihater, kıssa içinde kıssa tarzında bir çok sarmal hikayelerin başlangıç ve sonlarında verilir. Siyasetnâme yazarları, eserlerinde fikir ve önerilerini desteklemek için çokça ayet, hadis, kibar-ı kelam ve özlü sözler kullanmışlardır. Eserlerde verilen örnek olarak gösterilen kişiler Osmancı ve Türk dünyasının hükümdar ve devlet adamlarının yerine genellikle peygamberler, halifeler, İslâm büyükleri, Nuşirevan, Ardeşir gibi eski İran hükümdarları, İskender, Eflatun ve Aristo gibi Yunan filozoflarıdır. Yine bu dönem siyasetnâmelerinin bir kısmında, Klasik Yunan Felsefesi'nin izlerini görmek mümkündür. Anasır-ı erbea (su, ateş, hava, toprak), âlemin yaratılışı gibi Klasik Yunan Felsefesi'nin izlerini taşıyan konular bazı Osmanlı siyasetnâmelerinin de ilgisini çekmiştir.

Kanuni dönemi sadrazamlarından Lütfi Paşa'nın Âsafnâme isimli eseri siyasetnâme geleneğinde yeni bir türün başlangıcı sayılmaktadır. Asafaname kendinden önce yazılmış siyasetnâmelerin klasik kalıp ve kavramlarını kullanmakla beraber bu siyasetnâmelerin aksine soyut ve teorik öğütler yerine pratik ve uygulamaya yönelik öğüt ve önerileri ihtiva etmektedir. Yazarın verdiği örnekler, Osmanlı tarihinden hükümdar ve devlet adamlarına aittir. Eserdeki eleştirel üslûp da Asafnâme'yi kendinden önceki yazılmış siyasetnâmelerden ayıran en önemli özelliktir. Lütfi Paşa, kendinden önceki siyasetnâme yazarlarından farklı olarak devlet yönetiminde gördüğü bozulma ve aksaklıkları dile getirerek çözüm önerileri sunmaktadır.

Asafname'den sonra yazılan siyasetnâme türündeki eserlerde, sadece teorik konularla uğraşılmayıp, güncel meselelerle de ilgilenilmiş, problemlere karşı müşahhas gözlem ve çözüm önerilerinde bulunulmuştur.[220] Mustafa Âli ve Hasan Kâfi Akhisari gibi siyasetnâme yazarlarının eserlerinde bu değişimin gelişimini takip etmek mümkündür. On altıncı yüzyılın sonlarından itibaren ise siyasi, sosyal ve ekonomik sorunların büyümesi ve devlet teşkilatındaki aksaklık ve bozulmaların artmasının etkisiyle siyasetnâmelerin layihalardan farksız bir hale gelmeye başlamıştır. Bu dönem siyasetnâmelerinde ahlâki ve

[220] Mehmet Öz, **Osmanlı'da Çözülme ve Gelenekçi Yorumları:XVI. Yüzyıldan XVIII. Yüzyıl Başlarına**, Dergah Yayınları, İstanbul, 1997, s. 16.

dini nasihat ve öneriler bir tarafa bırakılarak mevcut durumu ıslah etmek, siyasi, sosyal, ekonomik ve askeri sorunlara çözüm arayışları ön plana çıkmaya başlamıştır.

3. DÜSTÛRÜ'L-MÜLK VEZÎRÜ'L-MELİK

Düstûrü'l-Mülk Vezîrü'l-Melik, Süleymaniye Kütüphanesi Yazma Bağışlar Bölümü 4959 numarada kayıtlıdır. Cildi ebru kağıt kaplı çahar guşe bordo deri, sırtı bezle tamir edilmiş mukavva cilt içinde 91 varaktır. Rutubet ve nemden mürekkepleri dağılmış olan eserin, bazı bölümleri okunamayacak derecede silinmiştir. 195 X 125 (145 X 90) mm. ebadında, yumuşak krem renkli, az aharlı, orta kalınlıkta bir kâğıda harekeli nesih olarak yazılan Düstûrü'l-Mülk Vezîrü'l-Melik'in ilk sayfası dışında (ilk sayfada 12 satır bulunmaktadır.) her sayfasında 17 satır bulunmaktadır. Kırmızı kalemle yazılan başlıklar, ayet-i kerimeler, hadis-i şerifler, nazm parçaları ve eserde geçen bazı kişi isimlerinin dışında, eserin tamamı tek sütun üzere siyah mürekkeple yazılmıştır. Eserin her sayfası mavi cetvelli ve reddadelidir.

Eserin zahriyesinde: "Düstûrü'l-Mülk Vezîrü'l-Melik Beray Sultan Süleyman Han Ez-Fakir Fadlullah el-Kadî bi't-Tebriz fi'l-Madî" sözleri yazılıdır. Bu sözlerden eserin Kanuni Sultan Süleyman'a sunulduğu ve yazarının da eski Tebriz Kadılarından Kadı Fadlullah olduğu anlaşılmaktadır. yazarın ismi dokuzuncu babın sonunda da geçmektedir.

Tezhipli bir serlevha içine yazılmış besmele ile başlayan eserin hatimesinden 23 Muharrem 946 (10 Haziran 1539) tarihinde İstanbul'da istinsah edildiği anlaşılmaktadır. Eserde müstensihle ilgili her hangi bir bilgi bulunmamaktadır. Yaptığımız tetkiklerde ne eserin başka bir nüshasına ne de Müellif/Mütercim Kadı Fadlullah'ın başka bir eserine rastlayabildik. Bu bilgilerden eserin Kadı Fadlullah'ın tek eseri ve tek nüsha olma ihtimalinin yüksek olduğu söylemek mümkündür.

3.1. Kadı Fadlullah'ın Hayatı

Düstûrü'l-Mülk Vezîrü'l-Melik'in yazarı Kadı Fadlullah hakkında, Osmanlı dönemiyle ilgili bibliyografik kaynaklarda[221] hiçbir bilgi bulunmamaktadır. Ayrıca Yazma Eser Kütüphaneleri kataloglarında ve internet üzerinden Türkiye Yazma Eserleri Toplu

[221] Nev'izade Ataullah Efendi Atai, **eş-Şekaiku'n-Nu'maniyye ve Zeyilleri : Hadaikü'l-hakaik fi tekmileti'ş-şakaik,** haz. Abdülkadir Özcan, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1989; Hacı Halife Mustafa b. Abdullah Katib Çelebi, **Keşfü'z-Zünun an Esami'l-Kütüb ve'l-Fünun** tsh. M. Şerefettin Yaltkaya, Kilisli Rifat Bilge, MEB Yayınları, Bursalı Mehmed Tahir, **Osmanlı müellifleri : 1299-1915**, haz. Ali Fikri Yavuz ve İsmail Özen, Meral Yayınevi, İstanbul, 1972; Franz Babinger, **Osmanlı tarih yazarları ve eserleri,** Çev.: Coşkun Üçok, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1982;

Kataloğu'nda[222] yaptığımız tetkiklerde Kadı Fadlullah'ın başka bir eserine ya da Düstûrü'l-Mülk Vezîrü'l-Melik'in başka bir nüshasına ulaşamadık. Kadı Fadlullah hakkındaki bulabildiğimiz tek ipucu Bursalı Mehmed Tahir'in Siyaset'e Müteallik Âsâr-ı İslâmiye[223] isimli risalesinde geçmektedir. Bu eserde Halis Efendi Kütüphanesi'nde Kadı Fadlullah Efendi'ye ait Düstûrü'l-Mülk fi Nesâihi'l-Mulûk isimli Türkçe Siyasetnâme eseri bulunduğundan bahsedilmektedir. Ancak dermesinde Halis Efendi Kütüphanesi'nin kitaplarını barındıran İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi kataloglarında Bursalı Mehmed Tahir'in zikrettiği yazara ve esere rastlanamamıştır.

Kadı Fadlullah'ın hayatıyla ilgili bilgiler Düstûrü'l-Mülk Vezîrü'l-Melik'teki ipuçlarından ibarettir. Eserin zahiresinde ve dokuzuncu babın sonunda ismi geçen Kadı Fadlullah'ın doğduğu yere ve tarihe ait herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak eserin 1539 yılında yazılmış olmasından hareketle yazar, muhtemelen XV. yüzyılın son çeyreğinde doğmuş olmalıdır. İsminden de anlaşılacağı gibi Kadı Fadlullah ilmiye sınıfına mensuptur, kadıdır. Yine eserin başındaki bilgilerden bir dönem Tebriz'de kadılık yaptığı anlaşılmaktadır.

3.2. Eserin Bölümleri

Düstûrü'l-Mülk Vezîrü'l-Melik; başlıksız bir mukaddime, on babdan teşekkül eden mevzu ve çok kısa bir hatime olmak üzere toplam üç ana bölümden oluşmaktadır.

3.2.1. Mukaddime

Mukaddime Allah'a hamd ve Peygambere salavat ile başlamaktadır. Kadı Fadlullah, ardından eseri yazış sebebini anlatır. Yazar, hükümdar için çeşitli tarih kitaplarından faydalı ve hikmetli meselleri, hikâyeleri ve nasihatleri toplayarak oluşturduğu eserini; kitaptaki hikmetli hikâye ve nasihatlerin faydalarından devletin ileri gelenlerinin yararlanması ve hükümdarın bu sözler ve nasihatler üzere amel etmesi için yazdığını belirtir. Zira hükümdar, bu sözler ve nasihatler üzere amel ederse ismini ve saltanatı daim ve kalıcı olacaktır[224].

---

[222] Türkiye yazma eserleri toplu kataloğu için bkz. www.yazmalar.gov.tr.

[223] Deniz Gürbüz, "Son Dönem Bir Osmanlı Aydını Bursalı Mehmed Tahir Bey ve "Siyasete yönelik İslâmi Eserler" adlı risalesi" **İslâmi Araştırmalar Dergisi**, Cilt XII, Sayı 1, Ankara, 1999, s. 164-197.

[224] Kadı Fadlullah, **Düstûrü'l-Mülk Vezîrü'l-Melik,** Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar, no: 4959. s. 3

Kadı Fadlullah, mukaddimede dönemin hükümdarı Kanuni Sultan Süleyman'ı "Âlemin sığınacağı yer", "Allah'ın yeryüzündeki gölgesi", " Sultanlar Ulusu", "Şahlar Şahı", "Arap, İran, Macaristan, Boğdan, ve Türk Memleketlerinin hakimi", "ehl-i imanın yardımcısı" olarak vasıflandırmaktadır. Ardından kitabın Lütfi Paşa'nın sadareti döneminde vücut bulduğunu ifade ettikten sonra; eserinin ismini söyler ve kaç babdan teşekkül ettiğini zikreder:[225]

Bab-ı Evvel: Melik-i Şirvan ve oğulları hikayetin bildirir.

Bab-ı Sani: Ol hükümdar kıssasıdır ki oğullarına vasiyet eyledi.

Bab-ı Salis: Şah-ı Ardeşir ve Dana-i Nikdin hikâyetidir.

Bab-ı Rabi': Div Gâv-Pay ve Dana-i Nikdin hikâyetidir.

Bab-ı Hamis: Dazime hikâyetidir

Bab-ı Sadis: Zirek ve Zirû hikâyetidir.

Bab-ı Sabi': Arslan ve Piller hikâyetidir.

Bab-ı Samin: Deve ve Perhizkâr Arslan hikâyetidir.

Bab-ı Tasi: Davşancıl ve Azadçehre hikâyetidir.

Bab-ı Aşir: Dost ve düşman ile nice dirilmek ve geçinmek gerekdir anı bildirir.

3.2.2. Mevzu

Eserin mevzu bölümü on babdan oluşmaktadır. Bütün bablardaki kıssa ve hikâyeler başka kıssa ve hikâyelere bağlanmıştır. Bir başka deyişle her bab, hikâye içinde hikâyelerden oluşmaktadır. Bu hikâye ve kıssaların bir diğer özelliği de Kelile ve Dimne'de olduğu gibi kahramanları genellikle hayvanlardır.

3.2.2.1. Birinci Bâb

Birinci bâb, Melik-i Şirvan ve oğulları arasındaki hikâyeyi anlatmaktadır. Hikâye Melikzade Mezzeban'ın hükümdar olan ağabeyine halk huzurunda yaptığı nasihatleri içermektedir. Melikzade'nin hükümdara verdiği nasihatler iyi ahlâk, israf etmemek, gerekli olmadıkça maslahat yapmamak, nasihat dinlemek, mağrur olmamak vb. üzeredir.

[225] Kadı Fadlullah, s. 3-4.

Birinci bölümde ana hikâyenin içinde beş ayrı hikâye daha bulunmaktadır. Bu hikâyeler: Süleyman Peygamber'in bir kıssası (mağrur olmamayı öğütler), Henbûye adlı bir kadının hikâyesi (kardeşlik hakkının önemini anlatmaktadır), çiftçi ile hükümdar Behram'ın hikâyesi (Raiyetin hükümdarı hoşnut tutmasını öğütlemektedir.), kurdun hikâyesi (ataların tecrübe ve geleneklerinden ayrılmamayı öğütlemektedir), çakal ile eşeğin hikâyesi (batıl söze kanıp hak yolundan çıkmamayı öğütlemektedir) dir.

3.2.2.2. İkinci Bâb

İkinci babda yaşlı hükümdarın şehzadelerine olan vasiyeti ve kendinden sonra nasıl hareket etmeleri ve nasıl davranmalarına yönelik nasihatleri anlatılmaktadır. Bu babda iyi ahlâklı olmak, Allah'ın verdiği nimetlere hamd ve şükür etmek, yalan söylememek, kötü niyetli insanlardan uzak durmak gibi öğüt ve nasihatler bulunsa da; babın ana teması dostluktur.

İkinci babda ana hikâyeye bağlı olarak ekinci ile yılan hikâyesi, bezirgan ile kölesinin hikâyesi (Bu hikâye simgesel bir hikâyedir. Simgelerle hakikatte insan hayatı anlatılmaktadır.[226]), fare ile geyiğin hikâyesi, Nevhare'nin hikâyesi, Babil hükümdarının ve oğlunun hikâyesi, demirci ve misafirin hikâyesi, dişi ördek ile tilkinin hikâyesi, bezirgan ve dostunun hikâyesi ve Türkoğlu ve dostları hikâyesi olmak üzere dokuz hikâye daha bulunmaktadır. Bu hikâyelerin hepside dost ve dostluk üzerinedir.

3.2.2.3. Üçüncü Bâb

Üçüncü bab, Meşhur İran Hükümdarı Ardeşir ile damadı Dana-i Mihriban'ın hikâyesini anlatmaktadır. Bu babda hükümdarlara nefslerinin isteklerine boyun eğip dünya malına, zevkine ve sefasına aldanarak hem dünyalarını hem de ahretlerini karartmamaları öğütlenmektedir. Bölümde ana hikâyenin dışında yalnızca bir hikâye vardır. Üç hırsızın nefislerine mağlup olarak nasıl biri birilerini öldürmelerini anlatmaktadır.

3.2.2.4. Dördüncü Bâb

Dördüncü bab Cinler Hükümdarı Div Gâv-pây ile Dânâ-i Nikdin'in hikâyesini anlatmaktadır. Babın ana teması Allah dostlarıyla ve âlimlerle iyi geçinmek gerektiği ve bunlarla uğraşanların akıbetinin iyi olmayacağıdır. Ana hikâyenin içinde misafir ile ev

[226] Kadı Fadlullah, s. 30-31.

sahibinin hikâyesi (bir maslahata girişirken ince düşünüp iyi tedbir almak gerektiğini öğütlemektedir), muabbir olmak isteyen ekincinin hikâyesi (kişinin kendini aşan işlere ve makamlara özenmemesi gerektiğini öğütlemektedir), sıçan ile yılanının hikâyesi (mazlum hakkı yiyenin eninde sonunda cezasını çekeceğini anlatmaktadır), ev sahibi derviş ile misafirinin hikâyesi (kişinin yaptığı işi iyice düşünerek yapmasını öğütlemektedir) ve Buzurc Mihr ile Şah Hüsrev'in hikâyesi olmak üzere beş kıssa bulunmaktadır. Ayrıca ana hikâyeye bağlı olarak Div Gâv-pây ile Dânâ-i Nikdin'in mukalemesinin yer aldığı bir bölüm de bulunmaktadır. Bu bölümde kökeni Klasik Yunan Felsefesi'ne dayanan fikir ve nazariyeler bulunmaktadır.

3.2.2.5. Beşinci Bâb

Beşinci bab, Hükümdar Nedimi Dâzime'nin hikâyetini anlatmaktadır. Bu babın ana konusu; hükümdar hizmetkarlarının hadlerini bilmeleri ve adab dairesini aşmamalarıdır. Ana hikâyenin içinde hırsız ile pire hikâyesi (Sır olan bir şeyi hiç kimseyle paylaşmamayı öğütlemektedir), Hüd Hüd ile oğlan hikâyesi (Kaderde olan hiçbir şeye engel olunamayacağını anlatır), Buzurc Mihr ile Şah Hüsrev Nuşirevan'ın hikâyesi (Bahtın ve talihin insan hayatında önemli bir yeri olduğunu anlatmaktadır), Bezirgan ile karısının hikâyesi (bir iş yaparken yada karar alırken sabırlı hareket etmek gerektiğini anlatmaktadır), Rây Hindi ile Nedimi'nin hikâyesi (ispatı zor sözler söyleyerek zor duruma düşmemeyi salık vermektedir) Hüsrev ile diğer Şah'ın hikâyesi (Baht-ı Devleti anlatmaktadır), serçe ile leklekenin hikâyesi (hayatta kalmak ve yaşamak için herkesin birbirine muhtaç ve bağlı olduğunu anlatmaktadır.) olmak üzere yedi hikâye daha bulunmaktadır.

3.2.2.6. Altıncı Bâb

Zirek ve Zirûy hikâyetinin anlatıldığı altıncı babda ana hikâyenin içinde on hikâye daha bulunmaktadır. Bunlar, balık ile balıkçı hikâyesi (Bir işin öncesini ve sonrasını düşünmek ve hesap etmek gerektiğini salık vermektedir), çoban ile koyun sahibinin hikâyesi (Her yücelenin ve artanın; bir düşüşü ve azalışı olacağını anlatmaktadır), sıçan ile kedinin hikâyesi (Bazen korku ile kişinin kendisini doğru ifade edemeyeceğini anlatmaktadır), karga ile kızının hikâyesi (Hikâyede, devlet adamlarının halkın gözündeki mertebesinin yüksek olması için hükümdar tarafından da hürmet görmesi gerektiği nasihat edilmektedir), misafir ile hurma ağacının hikâyesi (Sözü garaz için söylememek gerektiği

salık verilmektedir), başmakcının hikâyesi (Faydasız sözü ne söylemek ne de işitmek gerektiğini anlatmaktadır), hırsızın hikâyesi (Kişinin başkalarının ayıbıyla uğraşmaktansa kendi ayıbını görmesi gerektiği anlatılmaktadır), Hüsrev ile gazurun eşeğinin hikâyesi (Hükümdarın halkını adalet üzere yönetmesi salık verilmektedir), sazendenin hikâyesi (Hükümdarın halkını insaflı ve şefkatli idarecilere emanet etmesini öğütlemektedir) ve batnuz ile tilkinin hikâyesidir.

3.2.2.7. Yedinci Bâb

Aslan ve fillerin hikâyesinin bulunduğu yedinci babın ana teması; "hükümdarların kendi kuvvetine ve askerinin çokluğuna güvenip başka hükümdarların mülkine tama' etmemesi ve mülk sahibi hükümdarın da yurdunun ve devletinin kadrini bilmesidir. Ana hikâyenin içinde; divane derviş ile Şah Hüsrev'in hikâyesi (Ölen oğlunun ardından, divane dervişin Şah Hüsrev'e verdiği teselli sözlerini içermektedir), hükümdar ile müneccimin hikâyesi (Hükümdarın kötü nam ile dirilmektense iyi ad ile anılmasının yeğ olduğunu öğütlemektedir), avcı ile kedinin hikâyesi (Hükümdar kendi ordusuna gereğinden fazla güvenerek ordusundan güçlü bir ordu üzerine savaşa sürmemesini nasihat etmektedir), deve ile sahibinin hikâyesi (Düşman hakkında bir tedbir alırken çok iyi düşünülmesi gerektiğini anlatmaktadır), sıçan ile ev sahibinin hikâyesi (Güçsüzlerin güçlülere karşı üstün gelebileceği, zafer bulabileceği anlatılmaktadır) olmak üzere beş tane hikâye bulunmaktadır.

3.2.2.8. Sekizinci Bâb

Sekizinci bab, perhizkâr aslan ile devenin hikâyesini anlatmaktadır. Hikâyedeki ana nasihat hükümdarın hizmetinde olanların hükümdara her halükârda sadık ve emrine muti olmaları gerektiğidir. Zira hükümdar emrindeyken fesatlık ve fenalık yapanların kötülüklerinin eninde sonunda yine kendilerine dönecektir. Sekizinci babın içinde, Hüsrev ile çirkin yüzlü adamın hikâyesi (Reayaya hükümdar yüzü görmenin baht ve uğur getirmesi gerektiği anlatılmaktadır), örümcek ile yılanın hikâyesi (Kişilerin hareket ve davranışlarını zamanın ve şartların belirlediği anlatılmaktadır.), yılancı ile yılanın hikâyesi (Düşman helak etmeden önce elden geldiğince tedbir alıp uygulamak gerektiği üzerinedir), ekinci ile kurt ve yılan hikâyesi (Kötü düşünceyi gönülde tutmamak gerektiğini öğütlemektedir), dürger ile karısının hikâyesi ve hükümdar hatunu ile Vezir İraceste'nin hikâyesi olmak üzere toplam altı tane daha hikâye bulunmaktadır.

3.2.2.9. Dokuzuncu Bâb

Davşancıl kuşu ile Azadçehre'nin hikâyesinin anlatıldığı dokuzuncu babda, balık ile balıkçının hikâyesi (Hasım ile yakın olmanın can korkusundan başka bir yararı olmadığını anlatmaktadır), sansar ile karganın hikâyesi (Düşmanın kahrından hiçbir zaman emin olunamayacağını salık vermektedir), atlı ile yayanın hikâyesi (Düşmanını tedbirinden ve fikrinden gafil olmamayı öğütlemektedir), bağban ile Hüsrev'in hikâyesi (Hükümdarların şer üzere hareket etmesini öğütlemektedir) bulunmaktadır. Ayrıca babın son kısmında Hasan-ı Basri Hazretleri'ne ait bir kıssa bulunmaktadır.

3.2.2.10. Onuncu Bâb

Onuncu bab, ayet ve hadislerin ışığında hükümdarların ömrünü arttırmasının yolları ve dost ve düşman ile ilişkilerinin nasıl olması gerektiği anlatılmaktadır. Diğer bablardan farklı olarak bu babda dini unsurların ve İslâmi söylemin ağırlıklı olarak kullanıldığı gözlenmemektedir. Babın içinde Hazreti Ömer'e ait selamlaşmanın önemini anlatan bir kıssa, İsa Peygambere ait sadaka vermenin faydasını anlatan bir kıssa, adil idarenin ömrü arttırdığına ilişkin Surayka Hükümdar ve Şa'ya Peygamberin kıssası, İlyas ve Yunus Peygamberin kıssası, zulüm etmemek ve zulme seyirci kalmamakla ilgili olarak Beni İsrail'de kavmiyle birlikte ilahi gazaba uğrayan bir peygamberin kıssası ve mağarada sıkışıp kalan üç kişinin önceden yaptıkları hayır işlerle nasıl kurtulduklarını anlatan bir kıssa bulunmaktadır. Eserdeki son kıssa ise hükümdarın kıtlık zamanlarında himmet ve gayret göstererek reayasını aç ve açıkta bırakmaması gerektiğini anlatan Behram Şah kıssasıdır.

3.2.3. Hatime

Düstûrü'l-Mülk Vezîrü'l-Melik "hakka şükr olsun habibine selam avni ile oldı hatm iş bu kelam kad vaka' elzag min tahriri hazihi'l-nushai fil yevmis salisi velişrin min şehri muharremi elharam nesnei sitte ve erbain ve ni'ma min hicretil nebeviye fi şehri kostantiniyye el mahmiye 946 temme" sözleriyle sona eren kısa bir hatime ile tamamlanmaktadır. Hatimeden eserin 946 yılının, Muharrem ayının 23'ünde (10 Haziran 1539) İstanbul'da yazıldığı anlaşılmaktadır.

3.3. Eserin Dil ve Üslubu

Düstûrü'l-Mülk Vezîrü'l-Melik, yazıldığı döneme göre sade ve akıcı bir dil ile yazılmıştır. Ancak yazar, devrin genel temayülüne uygun olarak eserinde Arapça, Farsça kelime ve terkiplere de yer vermiştir. Canlı ve hareketli bir üsluba sahip olan eser, düzgün bir konuşma dilinin yazıya aktarılmasından oluşmuş bir metin özelliği taşımaktadır. Eserin yöntemi peşinden gelecek olan hikâyelerin öğrettiği şeyi özetleyen genel bir ifade ya da siyasi bir özdeyişle, gelenek ve anektodları sunmaktır. Böylece muhatabını örnekleme yoluyla öğretmeyi amaçlar. Eserin üslubunun canlılığında eser içinde yerli yerinde kullanılan Ayet, Hadis, Atasözü, Darb-ı Mesel, Kelam-ı kibar ve Nazım parçalarının payı şüphesiz büyüktür.

3.3.1. Ayetler

Kadı Fadlullah, eserinde ortaya attığı bir fikri desteklemek için anlatımını kuvvetlendirmek için ya da ortaya attığı bir iddiaya delil olarak göstermek için ayet-i kerimelere sıkça başvurmuştur. Tespitimize göre eserde otuz dokuz yerde ayet-i kerimeler kullanılmıştır. Genellikle ayeti kerimeden önce "kavlühü teala" ifadesiyle söylenen sözün ayet olduğu belirtilirken, eserin birkaç yerinde ayet olduğu belirtilmeksizin ayet-i kerimelere göndermeler yapılmıştır. Kur'an-ı Kerim'den alıntılar yapılırken bazen ayetin tamamı kullanılırken bazı bölümlerde ise sadece ayeti kerimeden bir cümle ya da söz alınarak verilmiştir. Eserde kullanılan ayet-i kerimelerin bulunduğu surelerin isimleri, ayet numaraları ve mealleri şöyledir:

Şüphesiz Allah, adaleti, iyilik yapmayı, yakınlara yardım etmeyi emreder; hayâsızlığı, fenalık ve azgınlığı da yasaklar. O, düşünüp tutasınız diye size öğüt veriyor. (Nahl Süresi/90) [227]

…And olsun, ben size Rabbimin vahy ettiklerini tebliğ ettim ve size nasihatta bulundum. Fakat siz nasihat edenleri sevmiyorsunuz… (Araf/79) [228]

Sen elbette yüce bir ahlâk üzeresin. (Kalem/4) [229]

…israf etmeyin. Çünkü O, israf edenleri sevmez…. (Enam/141) [230]

---

[227] Kadı Fadlullah, s. 2.
[228] Kadı Fadlullah, s. 7.
[229] Kadı Fadlullah, s. 8.

... eğer ben gaybı biliyor olsaydım daha çok hayır elde etmek isterdim ve bana kötülük dokunmazdı. (Araf/188) [231]

Dinde zorlama yoktur… (Bakara/256) [232]

Şeytan onlara vaade bulunur ve onları kuruntuları sürükler. Oysa şeytan, ancak aldatmak için onlara vaade bulunuyor. (Nisa suresi/120) [233]

….şimdi gerçek meydana çıktı… (Yusuf/51) [234]

…Dünyadan da nasibini unutma… (Kasas/77) [235]

Eli sıkı olma, büsbütün eli açık da olma… (İsra suresi/29) [236]

Sonra o nutfeyi kan pıhtısı haline getirdik… (Müminun/14) [237]

…Onların üzerine (ölüm anında) melekler iner ve derler ki: korkmayın, vaat olunduğunuz cennetle sevinin. (Fussilet/30) [238]

Rableri onları kendi katından bir rahmet, bir hoşnutluk ve kendilerine içinde tükenmez nimetler bulunan cennetler müjdelemektedir. (Tevbe/21) [239]

İşte onlar, hidayete karşılık sapıklığı satın almış kimselerdir. Bu yüzden alışverişleri onlara kar getirmemiş ve (sonuçta) doğru yolu bulamamışlardır. (Bakara/16) [240]

Allah size emanetleri ehline vermenizi emreder… (Nisa/58) [241]

…Allah'ın izniyle körü ve alacalıyı iyi ederim… (Ali İmran/49) [bkz. 18b]

Erkekler kadınların koruyup kollayıcılarıdır. (Nisa/34) [242]

---

[230] Kadı Fadlullah, s. 8.
[231] Kadı Fadlullah, s. 8-9.
[232] Kadı Fadlullah, s. 12.
[233] Kadı Fadlullah, s. 13.
[234] Kadı Fadlullah, s. 23.
[235] Kadı Fadlullah, s. 23.
[236] Kadı Fadlullah, s. 24.
[237] Kadı Fadlullah, s. 30.
[238] Kadı Fadlullah, s. 30-31.
[239] Kadı Fadlullah, s. 31.
[240] Kadı Fadlullah, s. 31.
[241] Kadı Fadlullah, s. 35.
[242] Kadı Fadlullah, s. 40.

…Size helal olan kadınlardan ikişer üçer dörder olmak üzere nikahlayın…. (Nisa/3) [243]

O gün bunlar cehennem ateşinde kızdırılacak da onların alınları, böğürleri ve sırtları bunlarla dağlanacak ve "İşte bu, kendiniz için biriktirip sakladığınız şeylerdir. Haydi tadın bakalım biriktirip sakladıklarınızı"! denilecek. (Tevbe/35) [244]

Eğer biz onlara "hayatlarınızı feda edin veya yurtlarınızdan çıkın" diye yazmış olsaydık, içlerinden pek azı hariç bunu yapmazdı… (Nisa/66) [245]

…Allah kalplerine korku düşürerek kal'alarından indirdi… (Ahzab/26) [246]

Allah her türlü eksiklikten uzaktır, onların söylediklerinin ötesindedir, yücedir. (İsra/43) [247]

…Şüphesiz ona pek çok hayır verilmiş demektir. Bunu ancak akıl sahipleri anlar. (Bakara/269) [248]

…ama şu ağaca yaklaşmayın… (Bakara/35) [249]

Kim güzel bir (işte) aracılık ederse, ona o işin sevabından bir pay vardır. (Nisa/85) [250]

…Allah iyilik yapanların mükâfatın zayi etmez... (Yusuf/90) [251]

…Bana verdiğiniz sözü yerine getirin ki ben de size verdiğim sözü yerine getireyim… (Bakara /40) [252]

Böylece zulmeden o kavmin kökü kesildi. Hamd alemlerin Rabbi Allah'a mahsustur. (En'am/45) [253]

---

[243] Kadı Fadlullah, s. 41.
[244] Kadı Fadlullah, s. 51.
[245] Kadı Fadlullah, s. 59.
[246] Kadı Fadlullah, s. 63.
[247] Kadı Fadlullah, s. 66.
[248] Kadı Fadlullah, s. 67.
[249] Kadı Fadlullah, s. 74.
[250] Kadı Fadlullah, s. 76.
[251] Kadı Fadlullah, s. 76.
[252] Kadı Fadlullah, s. 95.
[253] Kadı Fadlullah, s. 98.

…Sekizincileri köpekleridir… (Kehf/22) [254] [53a]

…iş konusunda onlarla müşaveret et… (Ali İmran/159) [255]

…Kötü tuzak ancak sahibini kuşatır… (Fatır/43) [256]

…dilerse sizi götürürde yerinize yepyeni bir halk getirir. Bu Allah'a hiç de güç gelmez. (İbrahim/19–20) [257]

İnsan için ancak çalıştığının karşılığı vardır. (Necm/39) [258]

…Allah'a tevekkül et… (Ali İmran/159) [259]

Biz İsrail oğullarına Tevrat'ta "yeryüzünde siz muhakkak iki defa fesat çıkaracaksınız" diye hükmettik. (İsra/4) [260]

Ey mülkün sahibi Allah'ım sen dilediğine mülkü verirsin dilediğinden de mülkü alırsın dilediğini aziz edersin dilediğini de zelil kılarsın. (Ali İmran/26) [261]

Şüphesiz İlyas da peygamberlerden idi. Hani kavmine şöyle demişti: "Allah'a karşı gelmekten sakınmaz mısınız? Yaratıcıların en güzelini, sizin ve geçmiş atalarınızın Rabbi olan Allah'ı bırakarak Ba'l'e mi tapıyorsunuz. (Saffat/123–124–125) [262]

3.3.2. Hadisler

Düstûrü'l-Mülk Vezîrü'l-Melik'te geleneğe uygun bir şekilde, anlatılan konuya uygun ayet-i kerimelerin kullanılmasının yanı sıra hadis-i şeriflere de başvurulmuştur. Eserin içinde on üç yerde hadisler kullanılmıştır. Genellikle hadisi şeriflerden önce söylenen cümlenin hadis olduğu belirtilirken eserin birkaç yerinde hadis olduğu belirtilmeksizin hadis ya da hadisten birkaç kelime cümleye göndermeler yapılmıştır. Eserde kullanılan hadislerin Türkçe anlamları şöyledir:

---

[254] Kadı Fadlullah, s. 105.
[255] Kadı Fadlullah, s. 113.
[256] Kadı Fadlullah, s. 118.
[257] Kadı Fadlullah, s. 133.
[258] Kadı Fadlullah, s. 162.
[259] Kadı Fadlullah, s. 165.
[260] Kadı Fadlullah, s. 172.
[261] Kadı Fadlullah, s. 174.
[262] Kadı Fadlullah, s. 174-175.

Kendisine güzel olanı kötüleyinceye kadar çirkin nefs üzerine dünyadan çıkmak haramdır.[263]

Ben Seni, Senin Bize hakkıyla tarif ettiğinle tesbih ederim.[264]

Kişinin boş şeyleri terk etmesi iyi bir Müslüman olduğuna işarettir.[265]

isimler semadan kişilere muvafık olarak indirilmiştir.[266]

Kedi sevgisi imandandır.[267]

bizden olmayan bir şeyi söyleyen bizden değildir.[268]

Vatan Sevgisi İmandandır.[269]

Hikmet Sözleri kayıptır. Her hikmet sahibi onu bulduğu zaman kurtulur.[270]

Abdesti adabı ile almak ömrü ziyade eder.[271]

Her kim ki Müslümanlara gökçek selam verirse ömrünü artırır.[272]

Düşmanlarınızı görmeyi istemeyiniz onlarla karşılaşınca sabrediniz.[273]

Eserde İsa peygambere atfedilen bir cümle de bulunmaktadır.

Sen Rabbin için güvercinler gibi ol, onların boyunları kesilir de uçamazlar.[274]

3.3.3. Dinî Akaid ve Dualar

Eserde ayet ve hadislerin dışında dini akaid ve duaları içeren cümleler de bulunmaktadır. Bunların başlıcaları şunlardır;

---

[263] Kadı Fadlullah, s. 25.
[264] Kadı Fadlullah, s. 68.
[265] Kadı Fadlullah, s. 80.
[266] Kadı Fadlullah, s. 89.
[267] Kadı Fadlullah, s. 95.
[268] Kadı Fadlullah, s. 148-149.
[269] Kadı Fadlullah, s. 160.
[270] Kadı Fadlullah, s. 170.
[271] Kadı Fadlullah, s. 171.
[272] Kadı Fadlullah, s. 172.
[273] Kadı Fadlullah, s. 176.
[274] Kadı Fadlullah, s. 114-115.

Âlemdeki her şey Allah'ın ayetidir ve onun birliğine delildir.[275]

Kişinin İslâm'ının güzelliği boş şeyleri terk etmesidir.[276]

Ey Allah'ım Ey terbiye edicilerin terbiye edicisi, mahlukatın ilahı, türlü noksanlıklardan münezzeh, Ey Rahman, Ey Rahim, Ey Rauf… O öyle bir Allah ki onu ne gaflet basar, ne de uyku.[277]

Benim ve atalarımın ilahı, senin için secde ettim, seni tesbih ettim ve aziz kıldım. Ey mülkün sahibi Allah'ım sen dilediğine mülkü verirsin, dilediğinde mülkü alırsın, dilediğini aziz edersin, dilediğini de zelil kılarsın. Gizli ve aşikarı bilen, batını, zahiri, evveli ve ahiri bilen sensin. Zorda olanların davetine icabet eden ve rahmet eden sensin.[278]

3.3.4. Kıssalar

Düstûrü'l-Mülk Vezîrü'l-Melik'te anlatımı kuvvetlendirmek için kıssa ve hikâyelerden de bolca yararlanılmıştır. Eserin içindeki 10 babda toplam 69 kıssa ve hikâye yer almaktadır. Yazar, devlet yönetimi ile ilgili nasihat ve telkinlerini direk vermek yerine kıssa ve hikâyeler aracılığı ile vermeyi tercih etmiş; hikâye ya da kıssanın ardından "iş bu hikâyetten malum oldu ki" cümlesinin ardından vermek istediği nasihati telkin etmiştir. Kıssa ve hikâyelerin kahramanları genellikle peygamberler, halifeler, İslâm büyükleri, eski İran hükümdarları ve devlet adamlarıdır. Eserde Kelile ve Dimne'de olduğu gibi kahramanlarını hayvanlar olan hikayelerde bulunmaktadır.

3.3.5. Atasözleri ve Özlü Sözler

Eserin içinde bir kısmı günümüze kadar ulaşmış, bir kısmı da zaman içinde unutularak günümüze ulaşamamış atasözleri ve özlü sözler yer almaktadır. Bunların başlıcaları;

Vilayet beği olmaktan, vilayet saklaması müşgildir.[279]

Nasihati söylemek kolaydır ama tutması zordurdur.[280]

---

[275] Kadı Fadlullah, s. 2.
[276] Kadı Fadlullah, s. 114.
[277] Kadı Fadlullah, s. 173.
[278] Kadı Fadlullah, s. 173-174.
[279] Kadı Fadlullah, s. 2.
[280] Kadı Fadlullah, s. 7.

İnsanlar hükümdarın dini üzerinedir.[281]

Sultan değiştiğinde zamanda değişir.[282]

Vali reayası üzerine kötü nazarda olduğu zaman Allah-ü Teala reayanın işlerine noksanlık idhal eder, mahsulüne noksanlık verir.[283]

Cahil ve nadan dostdan akil ve dânâ düşman yeğ bilmek gerek ki bilür kişinün düşmanlığı bilmez kişinün dostluğundan yeğdür.[284]

Kim aza şükr ederse çoğu hak eder.[285]

Eşyanın hayırlısı yeni olanı, dostun hayırlısı eski olanıdır.[286]

Dostlık lokma veya hırka içün ola çün lokma ve hırka bulamayalar düşmandan bedter olurlar anlarun meseli fuka' bardağı gibidür. Nice kim tolu ola ağzında dudağında öperler. Çün boş ola yire bıragurlar.[287]

Kuş yuvasın yıkmak ile hükümdar tahtın harab eylemenün farkı yoktur.[288]

Nefsün iki şakirdi vardur. Namüvafık biri, hırsı ve biri şehvet birünün kastı çok yimek ve çok içmek ve birünün Ranalık ve kendüyi bezemek akil olan kişi gice ve gündüz çalışub bu iki mekkarun elinden kurtılmak gerektür ki sonra nedamed çekmeye ahiri harab olmaya.[289]

Kim ki güzel söz işitse mülayim olur.[290]

Ay aydınıyla göğe ağılmaz ve örümcek ağıyla geyik dutulmaz.[291]

Ateş kış meyvesidir.[292]

---

[281] Kadı Fadlullah, s. 13,134.
[282] Kadı Fadlullah, s. 13.
[283] Kadı Fadlullah, s. 15.
[284] Kadı Fadlullah, s. 22.
[285] Kadı Fadlullah, s. 24.
[286] Kadı Fadlullah, s. 26.
[287] Kadı Fadlullah, s. 44-45.
[288] Kadı Fadlullah, s. 49.
[289] Kadı Fadlullah, s. 49-50.
[290] Kadı Fadlullah, s. 54.
[291] Kadı Fadlullah, s. 59.
[292] Kadı Fadlullah, s. 60.

Uyku ölümün kardeşidir.[293]

Kerim kişi özrü affedendir.[294]

Dostluk ve düşmanlık atalardan mirastır.[295]

Kuş nasıl iki kanadıyla uçarsa insanda himmetle uçar.[296]

Emir tamam olduğu zaman zıttı def' edilir.[297]

Malın hayırlısı insanın istifade ettiğidir.[298]

Hainler korkaktır.[299]

Serçe ağıyla deve dutulmaz.[300]

Cömert insanlar sayılıdır.[301]

Her kalbin bir penceresi vardır.[302]

Söyleyen kişiye bakma, söylediği şeye bak.[303]

3.3.6. Nazm Parçaları

Kadı Fadlullah, eserinde beyit ve mısralardan da istifade etmiştir. Eserin 12 yerinde beyit ve mısra kullanılmıştır. Eserde kullanılan Farsça mısra ve beyitler şunlardır:

Sipas en afernendei yek ra ki küya ve bina kert müşti hak ra.[304]

---

[293] Kadı Fadlullah, s. 70.
[294] Kadı Fadlullah, s. 75.
[295] Kadı Fadlullah, s. 90.
[296] Kadı Fadlullah, s. 90.
[297] Kadı Fadlullah, s. 92.
[298] Kadı Fadlullah, s. 94.
[299] Kadı Fadlullah, s. 96.
[300] Kadı Fadlullah, s. 147.
[301] Kadı Fadlullah, s. 163.
[302] Kadı Fadlullah, s. 164.
[303] Kadı Fadlullah, s. 171.
[304] Kadı Fadlullah, s. 37.

Çün ehengi reftan künd canı pak çiber tahd murdan çiberdür.[305]

Çün pedirsed nefsi insanı ancunan gerded oki gerdeni ve cükalar.[306]

Der zamane bez danış yar nist merdi dânâ ra azan be kâr nist.[307]

Yek rüzgi handide çesd sali bikriyet.[308]

Beyt zeher dergamı üşeker keşti. senk derdesti onu her keşti.[309]

Ya pay resandam bemaksura mera ya serbinehem hemcudli az dest enca.[310]

Eserde Farsça beyit ve nazm parçalarının yanı sıra Arapça beyit ve nazm parçaları da bulunmaktadır.

Ve men yekü zati mürrin merizan.Yecid mürran bihil mek zülalen.[311]

El kavlü kellebenil-mahlub leyse lehu reddün.[312]

La tahsebenne surüren daimen ebeden men serrehü zemenün seetehu ezmanen.[313]

Likullin min'el-eyyami indi adetün fein saeni esbiru ve in serreni eşkuru.[314]

Düstûrü'l-Mülk Vezîrü'l-Melik'te Arapça ve Farsça beyit ve nazm parçalarının dışında bir tane de Türkçe beyit bulunmaktadır.

Men ne didem selameti zahasan. Kötü didi selamı men biresen.[315]

3.4. Düstûrü'l-Mülk Vezîrü'l-Melik'te Tarih ve Metot

Eserin içeriğinden de anlaşılacağı gibi ne Kadı Fadlullah tarihçidir, ne de Düstûrü'l-Mülk Vezîrü'l-Melik bir tarih kitabıdır. Yazarın eserini yazmaktaki gayesi başta hükümdar

---

[305] Kadı Fadlullah, s. 49.
[306] Kadı Fadlullah, s. 51.
[307] Kadı Fadlullah, s. 62-63.
[308] Kadı Fadlullah, s. 72.
[309] Kadı Fadlullah, s. 78.
[310] Kadı Fadlullah, s. 116.
[311] Kadı Fadlullah, s. 3-4.
[312] Kadı Fadlullah, s. 70.
[313] Kadı Fadlullah, s. 72.
[314] Kadı Fadlullah, s. 98.
[315] Kadı Fadlullah, s. 25.

ve devlet adamlarına siyaset ve devlet yönetimiyle ilgili nasihatler vermektir. Nitekim Kadı Fadlullah, mukaddimede eserinin yazılış sebebini "Bu zaif diledi ki ol fevayid-i hikmetden bir mikdar Türki dil ile şerh ide taki faidesı havasu avama amm ve şamil ola ale'l husus hükümdar alem penah zillullah-i fil arz hazretlerinin tab-ı selim ve zihni mustakimlerine hoş gelüb bu nesayih-i pür fasayih ile amel idüb eyü adı ve gökcek hüsi baki ve payende kala ve izzeti ve saltanatı arta"[316] cümleleriyle anlatmaktadır.

Eserde siyaset ve devlet yönetimiyle ilgili geçmiş hükümdar ve devlet adamlarından örnekler verilmiştir. Örnek olarak gösterilen kişiler, Osmanlı tarihindeki hükümdar ve devlet adamları yerine Kadim İran hükümdarları ve devlet idarecileri ile peygamberlerden seçilmiştir. Bu özelliklerinden dolayı eserde Kanuni Sultan Süleyman dönemi ve öncesi Osmanlı tarihiyle ilgili fazla bir bilgi bulmak mümkün değildir. Ancak eser, devlet yönetiminin şartlarını ve esaslarını irdelemesi ve ortaya koyduğu sosyal ve ahlâki değerlerle yazıldığı döneme ışık tutan bir kaynaktır. Bir başka ifade ile Düstûrü'l-Mülk Vezîrü'l-Melik, XVI. yüzyıl Osmanlı Devleti'nin toplumsal temellerine atıfta bulunması, devletin bekası için gerekli siyasi ve sosyal şartlar gibi konularda bilgiler içermesi ve yazıldığı dönemin sosyal, kültürel, siyasi ve ekonomik durumuna ilişkin ipuçları sunmasıyla; Kanuni Dönemi Osmanlı Devleti'nin sosyal yapısının sosyolojik ve tarihsel çözümlemesini yapmamızda bize oldukça yararlı veriler sunmaktadır.

3.4.1. Düstur'ül-Mülk Vezirü'l-Melik'in Dayandığı Kaynaklar ve Bu Kaynakların Kullanılışı

Kadı Fadlullah, Düstûrü'l-Mülk Vezîrü'l-Melik'in mukaddimesinde kaynak göstermeden, eserini tevarih kitaplarından toplayarak oluşturduğunu söylemektedir.[317] Eserde isim verilerek ya da verilmeden birçok kaynaktan yararlanılmıştır. Eserde ismi zikredilen kaynaklar, Kelile ve Dimne, Tefsir-i Sa'lebi, Tefsir-i Kebir ve Sahih-i Meşarîk 'dir.

Düstûrü'l-Mülk Vezîrü'l-Melik'te ilk ismi zikredilen eser Kelile ve Dimne'dir. Ancak Kelile ve Dimne'den bir kaynak eser olarak değil de kıyas amacıyla bahsedilmektedir. "Egerci ki Kelile Dimne dahi kitabı meşhurdur lâkin bunda fevaid-ü hikmet andan artukdur"[318] cümlesiyle eserin Kelile ve Dimne'den daha üstün olduğu

[316] Kadı Fadlullah, s. 3.
[317] Kadı Fadlullah, s. 2-3.
[318] Kadı Fadlullah, s. 3.

vurgulanmaktadır. Eserin onuncu babına kadar Kelile ve Dimne dışında herhangi bir eser ismi zikredilmemiştir.

Onuncu babda zikredilen ve kaynak olarak gösterilen Tefsir-i Sa'lebi[319], Sa'lebi'nin El-Keşfü ve'l-beyan 'an Tefsiril-Kur'an isimli eseridir.[320] Onuncu bab içindeki Hazreti Ömer'e ait bir kıssa, Hükümdar Surayka'nın kıssası ve İlyas Peygamber ile Yunus Peygamber'in kıssasına kaynak olarak bu eser gösterilmektedir. Onuncu babda kaynak olarak gösterilen bir diğer eserde, Fahreddin Er-Razi tarafından yazılmış bir Kur'an tefsiri olan Tefsir-i Kebir'dir.[321] Bu babdaki İsa Peygamber'e ait bir kıssanın kaynağı olarak bu eser gösterilmektedir. Yine onuncu babın içinde yer alan bir kıssanın kaynağı olarak da Sahih-i Meşarîk adında bir hadis kitabı gösterilmiştir.[322]

Düstûrü'l-Mülk Vezîrü'l-Melik yazılırken kaynak gösterilmeden istifade edilmiş eserler de vardır. Kaynak olarak gösterilmemesine rağmen eser kaleme alınırken en fazla istifade edilen kaynak, Marzubanâme isimli bir siyasetnâme kitabıdır. X. Yüzyılın sonlarında Taberistan'da Marzuban b. Rustam tarafından yazıldığı tahmin edilen Marzubanname, XIV. yüzyılın ikinci yarısında Germiyan Beyi Süleyman Şah'ın emriyle, Sadrü'd-din Şeyhoğlu Mustafa tarafından Sa'd al-Din al-Varâvini'nin Farsça metninden türkçeye kazandırılmıştır.

Şeyhoğlunun marzubânnâme çevirisinin elde kalan iki nüshasından biri olan Warşova Üniversitesi İslam Eserleri Kütüphanesi'ndeki nüshasının 1944 yılında çıkan bir yangında yanmasıyla, eserin Berlin Devlet Kütüphanesi'nde bulunan diğer nüshası günümüze ulaşabilen tek nüsha olarak kalmıştır. Bu nüsha tıpkı Düstûrü'l-Mülk Vezîrü'l-Melik gibi on bâbdan oluşmaktadır. Bu bâblar:

Birinci Bâb: Berlin nüshasının birinci kısmın baş kısmı eksik olduğu için bâb başlığı yoktur

İkinci Bâb: Melik-i Nik-baht hikayeti-dür. Kim ölüm vaktinde oğlanlarına kıldı

Üçüncü Bâb: Melik-i Ardeşir ve Dana-i nik-din hikâyetidür

---

[319] Kadı Fadlullah, s. 172-174

[320] Ebû İshak Ahmed b. Muhammed b. İbrâhim Nisaburi Sa'lebi, **el-Keşf ve'l-Beyân fî Tefsiri'l-Kur'un:Tefsirü'l-Salebi**, 6 cilt, haz. Ebû Abdullah Seyyid b. Kesrevi b. Hasan, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2004.

[321] Ebu Abdullah Fahreddin Muhammed b. Ömer Fahreddin er-Razi, **Tefsir-i kebir: Mefatihü'l-gayb,** 23 cilt, ed. Ahmet Hikmet Ünalmış, Çev.: Suad Yıldırım ...[ve diğ.], Akçağ Yayınları, Ankara, 1988.

[322] Kadı Fadlullah, s. 178.

Dördüncü Bâb: Div-i gâv-pây ve dânâ-i nik-din hikâyetidür

Bişinci Bâb: Dâdmeh hikâyetidür.

Altıncı Bâb: Dâsitan-ı Zirek ve zirûy

Yedinci Bâb: Arslan ve Piller hikayeti

Sekizinci Bâb: Başlıksızdır fakat Deve ve Perhiz-kâr arslan hikayeti anlatılmaktadır.

Dokuzuncu Bâb:Keklik ve tavşancıl hikayetidür

Onuncu Bâb: Der beyân-ı ziyadet-i 'ömr u devlet ve zindegan-i ba dost u ba düşmen ve hatimet-i kitab'dır. Bu bâb eserin çevirisinin yapıldığı Sa'd al-Din al-Varâvini'nin Farsça tercümesinde bulunmamaktadır. Onuncu Bâb, doğrudan doğruya şeyhoğlu'na ait te'lif bir bölümdür. Bâbda, muaşeret kurallarıyla ilgili olarak ayet ve hadislere dayanan nasihatlarla, Sa'lebi Tefsiri'ne ve Hadis-i Sahih'e dayanan iki fıkra ve bir menkıbe bulunmaktadır.[323]

Düstûrü'l-Mülk Vezîrü'l-Melik'in bâb başlıkları ise şöyledir:

Bab-ı Evvel: Melik-i Şirvan ve oğulları hikayetin bildirir.

Bab-ı Sani: Ol hükümdar kıssasıdır ki oğullarına vasiyet eyledi.

Bab-ı Salis: Şah-ı Ardeşir ve Dana-i Nikdin hikâyetidir.

Bab-ı Rabi': Div Gâv-Pay ve Dana-i Nikdin hikâyetidir.

Bab-ı Hamis: Dazime hikâyetidir

Bab-ı Sadis: Zirek ve Zirû hikâyetidir.

Bab-ı Sabi': Arslan ve Piller hikâyetidir.

Bab-ı Samin: Deve ve Perhizkar Arslan hikâyetidir.

Bab-ı Tasi: Davşancıl ve Azadçehre hikâyetidir.

Bab-ı Aşir: Dost ve düşman ile nice dirilmek ve geçinmek gerekdir anı bildirir.

[323] Sadreddin Mustafa Şeyhoğlu, s. 73-74.

Her iki eserin başlıkları ve bâblardaki hikâye ve kıssalar karşılaştırıldığında, Kadı Fadlullah'ın Eserini kaynak göstermeksizin Şeyhoğlu'nun Marzubânnâme isimli eserinden aktardığı anlaşılmaktadır.[324] Zira Marzubânnâmenin Farsça metninde bulunmayan Onuncu bâb Şeyhoğlu Mustafa tarafından çevirisine eklenmiştir. Bu bâb, Kadı Fadlullah tarafından aynı şekliyle Düstûrü'l-Mülk Vezîrü'l-Melik'e de aktarılmıştır. Bu bilgiler ışığında Kadı Fadlullah'ın Eserini Şeyhoğlu'nun çevirisinden aktararak oluşturduğu kesinlik kazanmaktadır. Ancak Kadı Fadlullah, hikâye ve kıssaları aktardıktan sonra "bu hikâyetten malum oldu ki" ile başlayan bir cümle ile kıssayı kendine ve dönemine göre yorumlamakta, kıssadan hisse çıkarmakta ve nasihatler vermektedir.

Düsturü-l-Mülk Vezirü'l-Melik'te bulunan bazı hikâye ve kıssalar, Şeyhoğlu Marzubânnâme çevirisinin günümüze ulaşan tek nüshası olan Berlin Devlet Kütüphanesi'nde bulunan nüshada bulunmamaktadır. Örneğin Berlin nüshasında eksik olan birinci bâbdaki hikâyeler Düstûrü'l-Mülk Vezîrü'l-Melik'te bulunmaktadır. Ayrıca Berlin nüshasında bulunmayan Pire ile ogrının hikâyesi, hüdhüd ile oğlanın hikâyesi, hüsrev ile diğer padişahın hikâyesi, tüccar ile karısının hikâyesi, hint padişahı ile nediminin hikâyesi Düstûrü'l-Mülk Vezîrü'l-Melik'te mevcuttur. Bu farklılıklara dayanarak, Kadı Fadlullah'ın aktarmaları yaparken günümüze ulaşamamış farklı bir nüshadan yararlanmış olabileceğini söylemek mümkündür.

Her iki eser arasında yapılan dil ve üslup karşılaştırmasında Kadı fadlullahın aktarmaları yaparken Şeyhoğlu tercümesinde bulunan Türkçe kelimelerin yerine Arapça ve Farsça kelime ve terkipleri kullandığı göze çarpmaktadır. Ayrıca Düsturü'l-Mülk Vezirü'l Melik'te islami söylemlerin Şeyhoğlu çevirisine göre daha fazla kullanıldığı dikkat çekmektedir.

Düsturü'l-Mülk Vezirü'l Melik'te kaynak gösterilmeden yararlanılan bir diğer önemli kaynakta İbn Haldun'un Mukaddime isimli eseridir. Düstûrü'l-Mülk Vezîrü'l-Melik'in dördüncü babında yer alan "Akiller demüşlerdir ki iki nesne bir hal üzere kalmaz. Başta devlet ve tende can bu ikisi baki çün tali döne ve ecel ire ne başta devlet ve ne tende can kalur"[325] cümlesiyle devlet ve insan hayatı arasında benzerlik kurulmakta ve devletlerinde insanlar gibi ömrünün sona ereceği düşüncesi zikredilmektedir. Aynı fikirler

[324] Sadreddin Mustafa Şeyhoğlu, s.207-283.
[325] Kadı Fadlullah, s. 53.

İbn Haldun'un Mukaddime'sinde de görülmektedir.[326] Ayrıca eserde geçen "İnsanlar hükümdarın dini üzerinedir"[327] cümlesini ve Düstûrü'l-Mülk Vezîrü'l-Melik'teki hükümdarı devlet ile özdeşleştiren anlayışı Mukaddime de görmek mümkündür.[328]

Düstûrü'l-Mülk Vezîrü'l-Melik'te isim verilmeden yararlanılmış son eser, İslâm âlimlerinin en büyüklerinden ve ikinci bin yılın müceddidi olarak kabul edilen İmam-ı Rabbani'nin, Mektubat isimli eseridir. Eserdeki beyit ve kelam-ı kibarlar ile Mektubat'dakiler arasındaki benzerlikler dikkat çekicidir. Ayrıca dokuzuncu babda geçen "Vatan sevgisi imandandır"[329] hadis-i şerifi, Mektubat kitabının 155. mektubunda da geçmektedir.[330]

Düstûrü'l-Mülk Vezîrü'l-Melik'in dil ve üslup özelliklerinde ve eserde geçen fikir ve nazariyelerde kendinden önce yazılmış eserlerle benzerlik ve paralellikler bulunmaktadır. Örneğin eserinin dördüncü babında yer alan "Hikâyeti Mükalime Gâv-Pây ba Dindar" isimli kıssada, Dana-i Nikdin'in söylediği sözlerin bir çoğu (Âlemin Kısımları, Anasır-ı Erba ve Anasır-ı Erbaanın âlemdeki tertibi, Ruh-i Tabi', Ruh-i Hayvani, Ruh-i Nefsani vb.) Klasik Yunan Medeniyeti'nden islâm düşüncesine geçmiş nazariyelerdir.[331] Yine Düsturü'l-Mülk Vezirü'l Melik'in hemen hemen tamamına hâkim olan, İran geleneğini yansıtan monarşik söylem ile İslâmi söylemin sentezini, çağdaşı ve daha önceki dönemlerde yazılmış Osmanlı kaynaklarında görmek mümkündür. Kadı Fadlullah'ın, Düstûrü'l-Mülk Vezîrü'l-Melik'in başında hükümdarı "Allah'ın yeryüzündeki gölgesi"[332] olarak vasıflandırması bu sentezin en önemli örneklerinden birisidir. Bu sentezin gelişimini Tursun Bey, Oruç Bey gibi ilk dönem Osmanlı müelliflerinin eserlerinden itibaren takip etmek mümkündür.[333] Özellikle kutsal beldelerin alınmasıyla Osmanlı İmparatorluğu'na asıl islâmi rengini veren hükümdar olarak kabul edilen Yavuz Selim döneminden sonra yazılan eserlerde yoğun bir şekilde bu sentezi görmek mümkündür. Örneğin Yavuz devrinde yetişen imparatorluğun en ünlü âlim ve şeyhülislâmlarından İbn Kemal'in yazdıklarında da çift yönlü bu söylem belirgindir. Hükümdarlık hakkındaki telakkisi İran

---

[326] İbn Haldun, **Mukaddime**, cilt 1, haz. Süleyman Uludağ, Dergah Yayınları, İstanbul, 1982. s. 505.
[327] Kadı Fadlullah, s. 13,134.
[328] İbn Haldun, 538-539.
[329] Kadı Fadlullah, s. 160.
[330] İmam-ı Rabbani, **Mektubat,** Çev.: Abdulkadir Akçiçek, cilt 1, Merve Yayınevi, İstanbul, [t.y.], s. 340.
[331] Y Kumeyr, İslâm Felsefesinin Kaynakları, Çev.: Fahrettin olguner, Dergah Yayınları, İstanbul, 1992, s. 73-118
[332] Kadı Fadlullah, s. 3.
[333] Oruç Beğ, Tarihi, s. 17.; Tursun Bey, **Tarih-i Ebü'l-Feth,** haz. A. Mertol Tulum, İstanbul Fetih Cemiyeti, İstanbul, 1977, s. 14

monarşik geleneğini yansıtır. II. Bayezid için " ki nur-ı cihân zıll-ı bârîdir ol" diyen İbn Kemal, hakimiyetin menşeinin de ilahi olduğuna inanır.[334] XVI. yüzyılda yazılmış olan Selimname ve Süleymannamelerde de bu söylem kendini ziyadesiyle hissettirmektedir.

3.4.2. Olayların Anlatılış Şekli

Düstûrü'l-Mülk Vezîrü'l-Melik, padişaha ve devlet adamlarına, devlet yönetimi ile ilgili nasihat ve öneriler vermek amacıyla yazılmış bir siyasetnâme kitabıdır. Gerek nasihatler ve önerilerini verirken kullandığı anlatım tarzı Klasik Türk-İslâm Siyasetnâmeleri ile aynı özelliklere sahiptir. Kadı Fadlullah, eserinde diğer klasik dönem Türk-İslâm siyasetnâmelerinde olduğu gibi günce sorunlara değinmek yerine teorik meseleler üzerine yoğunlaşıp öğütleyici bir yaklaşım izlemiştir. Eserde yaşadığı döneme ilişkin sorunlara çözüm önerileri ve eleştiri yok denecek kadar azdır. Bir başka deyişle eser, olan durumu yorumlamak ve eleştirmek yerine; olması gerekeni tavsiye ve nasihat etmekle yetinmektedir. Bu tavsiye ve nasihatler, uygulamaya yönelik olmaktan ziyade teoriye yöneliktir. Bu bakış açısı eserdeki anlatımı da etkilemiştir. Eserde verilen örnekler Osmanlı dönemi yerine; Eski İran dönemi ve peygamberler döneminden verilmektedir. Eserde örnek olarak gösterilen hükümdar ve devlet adamları da Osmanlı-Türk hükümdarları ve devlet adamları yerine Eski İran hükümdarları ve devlet adamları ile peygamberler ve din büyükleridir.

3.4.3. Sebep-Sonuç İlişkisi

Eserde konular çok sağlam bir sebep-sonuç örgüsü içinde anlatılmaktadır. Yazar, anlatmak istediği nasihati ya da mevzuyu sağlam bir sebep-sonuç ilişkisi dâhilinde muhatabına telkin etmektedir. Örneğin hükümdarın Kur'an ve hadis hükmünü bilmesi gerektiğini ve geçmiş halife ve adil hükümdarlar kanunlarından haberdar olması gerektiğini "Bir kimesne Kur'an ve hadis hükmini bilmese ve geçmiş halifeler ve adil padişahlar kanunundan habir olmasa ol kişi vilayet tutmak a'san olmaz"[335] sözleri ile ifade ederek hükümdarın Kur'an ve hadis hükmünü bilmezse ve geçmiş halife ve adil hükümdarlar kanunundan haberdar olmazsa (sebep) o kişiye devleti idare etmenin kolay olamayacağını (sonuç) anlatmaktadır.

---

[334] Gencer, s. 122.
[335] Kadı Fadlullah, s. 2.

Başka bir örnekte ise hükümdarın, alim ve akillerin nasihatlerini dinlemesi gerektiğini "İy şahı cihân hükümdarlara gereklüsü oldur ki nasiyhat dinleyüb kabul eyleyeler yüz döndürmeyeler şöyle ki nasiyhat kabul kılmayacak olursa itidal-i mizac bozulub tabib-i hazıka muhtac olur[336]." sözleri ile ifade ederek hükümdarın nasihat dinlemez ise (sebep) yumuşak mizacının bozulup tabib-î hazıka muhtaç olacağını (sonuç) anlatmaktadır.

Bu örneklere birçok örnek daha eklemek mümkündür. Çünkü yazar, eserinde vermek istediği mesajların hemen hepsini yukarıda anlattığımız sebep-sonuç ilişkisi çerçevesinde telkin etmektedir.

3.4.4. Tenkitçiliği

Daha önce de bahsettiğimiz üzere Kadı Fadlullah, eserinde diğer klasik dönem Türk-İslâm siyasetnâmelerinde olduğu gibi güncel sorunlara değinmek yerine teorik meseleler üzerine yoğunlaşıp öğütleyici bir yaklaşım izlemiştir. Bu anlayış eserdeki eleştiri üslubunu da etkilemiştir. Eserde yaşadığı döneme ilişkin eleştiri yok denecek kadar azdır. Eser, olan durumu yorumlamak ve eleştirmek yerine, olması gerekeni telkin etmekle yetinmektedir.

Eser içinde yaşadığı döneme ilişkin tek eleştirel cümle "Zahir aceb zamanedür ki zulm itmen diyenleri düşman dutarlar zulm idenleri dost dutarlar"[337] cümlesinden ibarettir. Bu cümle dışında eser içinde eleştiri ve tenkide yönelik başka bir cümle bulunmamaktadır.

3.4.5. Eserde Geçen Kişi ve Yer İsimleri

Kadı Fadlullah, Düstûrü'l-Mülk Vezîrü'l-Melik'te yaşadığı dönemdeki kişilerden veya Osmanlı tarihindeki hükümdar ve devlet adamlarından örnek ve misaller kullanmamıştır. Yazar sadece eserinin mukaddimesinde döneminin hükümdarı Kanuni Sultan Süleyman ile babası Yavuz Sultan Selim'in ve dönemin sadrazamı Lütfi Paşa'nın isimlerini zikretmektedir. Ancak bu isimleri de dua ve methiye amaçlı anmaktadır.[338] Eserin mevzu bölümünde örnek ve misal olarak gösterilen şahsiyetler peygamberler, halifeler, İslâm büyükleri, Eski İran şahları ve devlet adamları ile efsanevi hükümdar ve kişiliklerdir.

---

[336] Kadı Fadlullah, s. 9.
[337] Kadı Fadlullah, s. 177.
[338] Kadı Fadlullah, s. 3-4.

Eserde Hazret-i Muhammed başta olmak üzere, Adem Peygamber, Süleyman Peygamber, Davut Peygamber, İlyas Peygamber, Yunus Peygamber, İsa Peygamber, Şa'ya Peygamber'in isimleri zikredilmiş ve bu peygamberlerle ilgili kıssa ve misaller verilmiştir. Düstûrü'l-Mülk Vezîrü'l-Melik'te peygamberlerin yanı sıra halife Hazret-i Ömer ve İslâm büyüklerinden Hasan-ı Basri Hazretleri'ne ait kıssa ve misaller de bulunmaktadır.

Düstûrü'l-Mülk Vezîrü'l-Melik'te dini kişiliklerin dışında Eski İran hükümdarları ve devlet adamlarından da çokça bahsedilmiştir. Eserde, Sasani hanedanının kurucusu Ardeşir (224–241) başta olmak üzere Behram (276–293), I. Hüsrev Nuşirevan (531–579) gibi eski İran hükümdarlarına ait kıssa ve hikâyeler bulunmaktadır. Ayrıca adaletiyle meşhur Nuşirevan'ın veziri Buzurc Mihr'in eserdeki iki hikâyede ismi geçmektedir. Babil hükümdarı Buhte Nasr, Ben-i İsrail hükümdarı Surayka ve Efsanevi hükümdar Dahkân, eserde isimleri ve kıssaları geçen diğer isimlerdir.

Eserde, Taberistan, Babil, İsrail, Belh, Hindistan, Bağdad, Azerbaycan, Horasan, Antakya, Hoten gibi ülke ve şehir isimleri de geçmektedir.

3.5. Düstûrü'l-Mülk Vezîrü'l-Melik'te Temel İlke ve Kavramlar

Düstûrü'l-Mülk Vezîrü'l-Melik'te geçen temel ilke ve kavramları beş ana başlık altında ele alınmıştır. Bunlar; devlet, hâkimiyet ve saltanat, adalet, kanun-gelenek ve müşaveret'dir.

3.5.1. Devlet Kavramı

Kadı Fadlullah eserinde, devlet ile hükümdarı özdeşleştiren bir bakış açısı sergilemektedir. Yazar, eserin birçok yerinde hükümdar kelimesi yerine devlet kelimesini kullanmıştır. Örneğin "Olur olmaz kimesnenün batıl sözine inanub hakkı sarihden çıkmak devlete layık değül imiş"[339] cümlesinde kasdedilen aslında hükümdardır. Yine eserin onuncu babında "ömrü devleti ziyade olmağa sebeb"[340] olan hareket ve davranışların anlatıldığı bölümde "ömrü devlet" ile kasdedilen hükümdarın ömrüdür.

Düstûrü'l-Mülk Vezîrü'l-Melik'in dördüncü babında yer alan "Akiller demüşlerdir ki iki nesne bir hal üzere kalmaz. Başta devlet ve tende can bu ikisi baki çün tali döne ve ecel

[339] Kadı Fadlullah, s. 22.
[340] Kadı Fadlullah, s. 171.

ire ne başta devlet ve ne tende can kalur"[341] cümlesi de dikkat çekicidir. Zira bu sözlerle devlet ve insan hayatı arasında benzerlik kurulmakta ve devletlerinde insanlar gibi ömrünün sona ereceği düşüncesi zikredilmektedir. Ancak tenden giden canın geri gelmesi mümkün olmasa da; esere göre baştan giden devletin geri gelmesi mümkündür.[342] Yine dördüncü babda devlet bir büyük ırmağa benzetilerek, bir yana döndürmeyince dönmeyeceği söylenmektedir.[343] Bu büyük ırmağı döndürecek olanda "Allah'ın yeryüzündeki halifesi" olan hükümdardır.

3.5.2. Hâkimiyet ve Saltanat Kavramı

Düstûrü'l-Mülk Vezîrü'l-Melik'te hâkimiyetin menşei Allah'tır. Hükümdar hâkimiyeti Allah adına kullanır. Hâkimiyet ve saltanat önce peygamberlere, sonra halifelere ve nihayetinde padişahlara verilmiştir. Padişah hakkın orundulanmış (makamlandırılmış) ve inayetine mazhar olmuş kuludur.[344] Âlemin koruyucusu ve Allah'ın yeryüzündeki gölgesi,[345] yardımcısı, elçisidir[346] ve hükümdarın buyruğu Tanrı'nın kazası menzilinedir.[347] Bu bakış açısı eserin hemen hemen tamamında kendini hissettirmektedir. Esere göre hükümdar bir güneş gibidir, O'nun ışığı bütün ülkeye ve halka ışık verir, halk ancak hükümdarından gelen ışığı yansıtır. Bundan dolayı halk hükümdarının dini üzeredir ve hükümdar değiştiğinde zaman da değişir.[348]

Esere göre hükümdarın hâkimiyeti mutlak ve sınırsız değildir. Egemen olduğu halk, devlet ve servet ona Allah'ın bir emanetidir[349] hakikatte padişah halkın malı bekçisidir[350] ve bu emanetlerinden dolayı Allah'a karşı sorumlulukları vardır.[351] Kadı Fadlullah eserinde, "Hak Teala namazı ve orucu ne vech ile emr itiyse hükümdarlık hakkın yirine getürmeği dahi öylece emreylemiştir." sözleriyle hükümdarlığı layıkıyla yerine getirmenin oruç ve namaz gibi Allah emri olduğunu söylemekte ve bu sözlerine delil olarak da Nahl süresinin 90. ayetini göstermektedir.[352]

---

[341] Kadı Fadlullah, s. 53.
[342] Kadı Fadlullah, s. 67.
[343] Kadı Fadlullah, s. 63.
[344] Kadı Fadlullah, s. 13.
[345] Kadı Fadlullah, s. 3.
[346] Kadı Fadlullah, s. 113.
[347] Kadı Fadlullah, s. 9.
[348] Kadı Fadlullah, s. 13-14.
[349] "Bilkil Ey Hükümdar Hak Teala seni raiyyet üzere çoban kıldı." Kadı Fadlullah, vr. 26a.
[350] Kadı Fadlullah, s. 8.
[351] "iş bu hal ki altun ve gümişdür tamu odındadur. Eger hakkını müstahakkına virmeyesin yarın kıyamet gününde seni anlar ki tağlayacaklardur." Kadı Fadlullah, vr. 26a.
[352] Kadı Fadlullah, s. 2.

Eserde geçen "padişah adil ol imiş ki eli altındaki **mahlûkatı** adalet üzere gözleye"[353] cümlesi eserin hâkimiyet telakkisini yansıtması açısından dikkat çekicidir. Zira yazar, bu cümleyle hükümdarın sadece halkından değil, "Allah'ın Yeryüzündeki Gölgesi" sıfatıyla emri altındaki tüm canlı varlıklardan sorumlu olduğunu dile getirmektedir. Eserin onuncu babında geçen bir kıssada da Ben-i İsrail'de bir hükümdar-peygamberin, birkaç çocuğun bir tavuğa eziyet ettiğini görüp engel olmaması nedeniyle Allah'ın gazabına uğraması[354] bu anlayışı yansıtan bir örnektir.

Hükümdarlık bütün zorluk ve sorumluluklarına rağmen bu makama oturan için "kut"lu ve "baht"lı bir makamdır.[355] Eserde geçen bir hikâyede saray müneccimi, yirmi günlük yeni hükümdara yaşını sorduğunda yirmi gün cevabını alır. Bu cevabın manasını sorduğunda hükümdar: "Ömür oldur ki devlet kişiye yar olub gönül muradı ile geçe mihnet ile geçen ömrüne ömür olsun. Ömrümden yigirmi gün menfaat buldım ki gönlüm dileğince"[356] cevabını verir. Bu kıssa hükümdar için tahtın ve saltanatın değerini göstermesi açısından dikkat çekicidir.

3.5.3. Adalet

Klasik siyasetnâmelerin hemen hemen tamamında olduğu gibi Düstûrü'l-Mülk Vezîrü'l-Melik'inde üzerinde ısrarla durduğu temel konulardan biri adalettir. Eserde halkın sosyal refahı ve huzuru için adalet belirleyici bir ölçü olarak benimsenmektedir. Eski İran hükümdarlarından ve din büyüklerinden örnekler verilerek ve Kur'an-ı Kerim'den ayetlerle deliller gösterilerek Hükümdarın halkını adaletle yönetmesi gerektiği dile getirilmektedir. Esere göre adalet, iktidar ve devamlılığın bir garantisi olarak görünmektedir. Eğer padişah saltanatının devamını istiyorsa halkını adaletle yönetmelidir. Hükümdar, adalet üzere bir yönetim sağlayamazsa zulüm ortaya çıkar, zulmün olduğu yerde de eninde sonunda isyan çıkar, isyanda devletin zevaline sebeptir.[357] Hükümdar, halkını adaletle yönetip onlara zulmetmemek hususunda Allah'a karşı da sorumludur. Bu sorumluluğunu yerine getirmezse her iki dünyada da bunun karşılığını görecektir.

---

[353] Kadı Fadlullah, s. 108.
[354] Kadı Fadlullah, s. 177.
[355] Kadı Fadlullah, s. 86.
[356] Kadı Fadlullah, s. 121.
[357] Kadı Fadlullah, s. 177.

3.5.4. Kanun ve Gelenek

Kanun (şer'), Düstûrü'l-Mülk Vezîrü'l-Melik'te üzerinde önemle durulan konulardan biridir. Eserde sosyal ve ekonomik hayatı düzenleyen referansı ayet ve hadis olan şeriat kanunları, hükümdarın devlet yönetiminde esas alacağı ve hâkimiyetini sınırlayan bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Esere göre Hak Teala, cihanı iki nesne sebebi ile imaret kılmıştır. Bunlardan biri akıl diğeri ise şer'dir. Hükümdar da her iki cihanda mamur olmak için dünya imaretini akıl ve şer' ile yapmalıdır.[358] Eserin birçok yerinde hükümdarların şer' dairesinden dışarı çıkmaması ve halkını şer're uygun olarak yönetmesi nasihat ve telkin edilmektedir.[359]

Eserde üzerinde durulan bir diğer konu da eski gelenek ve törelerdir. Esere göre padişah, geçmiş gelenek ve tecrübeleri terk etmemelidir.[360] Nitekim eserdeki hikâye ve kıssalardaki hükümdarlar eski gelenek ve törelere riayet eden,[361] onları çiğnemeyen ve yaptıkları iş ve maslahatlarda bu töre ve gelenekleri dikkate alan[362] kişiler olarak tasvir edilmektedir.

3.5.5. Müşaveret

Düstûrü'l-Mülk Vezîrü'l-Melik'teki bütün kıssa ve hikayelerde hükümdarların bir maslahata girişmeden önce ya da bir karar arifesinde, devlet erkanıyla yada çevresindeki âlim ve akil insanlarla müşavere etmesi, eserde müşaverete verilen önemi göstermesi bakımından dikkat çekicidir.

Esere göre hükümdarlar, Allah'ın dünyadaki elçileri ve yardımcıları olsalar da bütün tasarruf ve emir onların elinden çıksa da ve hükümdarın bilgisi cemi' halk bilgisinden ziyade olsa da; yapacakları maslahatlarda ve alacakları önemli kararlarda kendi başlarına karar verip hareket etmemelidir. Zira Allah Kur'an-ı Kerim'de Hazreti Peygambere bile müşaveret etmeyi (Ali İmran/159) emretmektedir. Nitekim görünüşte iyi ve hayır gibi görünen bir hareket ya da maslahatın içinde gizli noksanlar ve kötülükler olabilmektedir.[363] Bu noksan ve kötülüklerin önüne geçmenin tek yolu hükümdarın yapacağı işlerde ve

---

[358] Kadı Fadlullah, s. 169.
[359] Kadı Fadlullah, s. 8,76,169.
[360] Kadı Fadlullah, s. 18.
[361] Kadı Fadlullah, s. 127.
[362] Kadı Fadlullah, s. 126.
[363] Kadı Fadlullah, s. 113.

alacağı önemli kararlarda emrindeki insanlarla müşavere etmesi ve farklı bakış açılarını dinledikten sonra karar vermesidir.

3.6. Düsturü'l-Mülk Vezirü'l Melik'te Sosyal Yapı

Genel bakış açısı çerçevesinde, Düstûrü'l-Mülk Vezîrü'l-Melik'te fazla hareketli olmayan ve statik bir toplumsal yapının idealize edildiğini söylemek mümkündür. Zira esere göre herkesin ayrı bir sosyal mertebesi vardır. Toplumsal düzenin sıhhati ve kişinin mutluluğu, bireyin bu sosyal mertebeye sadık kalmasına bağlıdır. Eserin dördüncü babında; bir çiftçinin muabbir olma sevdasına kapılıp nasıl başını derde soktuğunu anlatan "Hikâyeti Merdi Dihkân"da hikâye içinde ve sonunda verilen nasihatte bu görüş ifade edilmektedir.[364]

Eserde yöneten-yönetilen ilişkisi çerçevesinde hükümdar, idareciler, halk ve bunların statüleri ile karşılıklı görev ve sorumlulukları üzerinde yoğunlaşılmaktadır. Düstûrü'l-Mülk Vezîrü'l-Melik'te resmedilen sosyal yapı, hükümdar merkezlidir. Eserin birinci babında; Vezir ile Melikzade Mezzaban arasındaki diyalog bu bakış açısını yansıtmaktadır. Melikzade kendisine idarecilerin ve halkın mizacının bozulmasından şikayet eden vezire verdiği cevapta; padişahları güneşe benzeterek güneş nasıl tüm cihanı ışığıyla aydınlatıyorsa, hükümdarların da emri altındaki idarecilerini ve halkını öyle aydınlattığını ve hükümdarın ışığının yanında halkın bir çıra kadar ışığının olduğunu söylemektedir. Güneş doğduğu zaman çıranın ışığı ne kadar aydınlatırsa, hükümdar güneşi doğduğunda da emri altındaki idarecilerin ve halkın ışıklarının bir hükmü kalmayacak ve onlar hükümdarlarından gelen aydınlığa göre şekilleneceklerdir. Eserde bu görüşler "insanlar hükümdarının dini üzeredir" ve "sultan değiştiğinde zaman da değişir" sözleriyle desteklenmektedir.[365]

Eserde bahsedilen sosyal sınıf ve zümreleri; hükümdar, idareciler (devlet adamları) ve halk (reaya) olmak üzer üç ana başlıkta ele almak mümkündür.

3.6.1. Hükümdar

Düstûrü'l-Mülk Vezîrü'l-Melik'e göre toplumsal yapısı ve sosyal hayatı şekillendiren temel unsur hükümdardır. Esere göre toplumların adet ve müesseselerindeki

---

[364] Kadı Fadlullah, s. 56.
[365] Kadı Fadlullah, s. 13-14.

değişiklikleri meydana getiren sebeplerden en önemlisi; hükümdarın benimsediği ve aşıladığı zihniyet, siyaset ve değerlerdir.

Esere göre Hak Teala, hükümdarı halkın üzerine çoban kılmıştır[366] Toplumsal hayattaki düzeni korumak, emri ve eli altındakileri yaradılış ve kabiliyetlerine göre en uygun mevki ve makamlara getirmek sultanın işidir.

3.6.2. Devlet Adamları

Eserde, devlet adamları hükümdarın halkını insaf, şefkat ve adalet üzere yönetmesi için ısmarladığı kişiler olarak betimlenmektedir.[367] İdareciler, halk ile hükümdar arasında olması gereken muhabbeti[368] tesis edecek zümredir. Düsturü'l-Mülk Vezirü'l Melik'e göre devlet adamları toplumsal hayatın düzenlenmesinde ve şekillenmesinde etken değil, edilgen rol oynamaktadır. Zira yöneticileri de seçen ve mevkilerine oturtan hükümdardır. Hükümdar, adil, güvenilir, mutemet ve raiyetperver devlet yöneticileri göreve getirirse raiyet emniyet, huzur ve refah içerisinde hayatlarını idame edeceklerdir.[369]

3.6.3. Halk

Eserde halk, hükümdar tarafından adalet ve şer' üzere yönetilecek[370] Allah'ın hükümdara emaneti olan bir zümre olarak tasvir edilmektedir. Reaya, toplumsal hayatın ve kendi selameti açısından işini ve sorumluluklarını hakkıyla yerine getirmeli ve hükümdarını hoşnut kılmalıdır.[371] Sosyal mertebesine bağlı kalarak, yapamayacağı işlere burnunu sokmamalıdır. Dördüncü babda geçen Hikâyetı Merdi Dihkân'da bir ekincinin muabbir olma sevdasına kapılıp nasıl başını derde soktuğu anlatılarak hikâyenin sonunda "ilim da'vasın her kişi itmek caiz değül imiş" sözleriyle bu görüş savunulmaktadır. [372]

3.7. Düstûrü'l-Mülk Vezîrü'l-Melik'teki Nasihat ve Öneriler

Düstûrü'l-Mülk Vezîrü'l-Melik, yazıldığı dönemin hükümdarı olan Kanuni Sultan Süleyman için yazılmış bir siyasetnâme kitabıdır. Bundan dolayı eserdeki nasihat ve önerilerin çoğunluğu hükümdarlara yöneliktir. Ancak eserin değişik bölümlerinde devlet

---

[366] Kadı Fadlullah, s. 51.
[367] Kadı Fadlullah, s. 109.
[368] Kadı Fadlullah, s. 93.
[369] Kadı Fadlullah, s. 16-17,108-109.
[370] Kadı Fadlullah, s. 8,169-170.
[371] Kadı Fadlullah, s. 15.
[372] Kadı Fadlullah, s. 56.

yöneticilerine, orduya ve halka yönelik nasihat ve öneriler de bulunmaktadır. Eserde genellikle somut ve uygulamaya yönelik nasihat ve öneriler yerine, soyut ve teoriye yönelik nasihat ve öneriler telkin edilmektedir.

3.7.1. Hükümdarlar İçin Nasihat ve Öneriler

Yazar eserinin girişinde hükümdarın Kur'an ve hadis hükümlerini bilmesi gerektiğini ve geçmiş halifeler ve adil hükümdarlardan haberdar olup kendisi için onları örnek alması gerektiğini söylemektedir. Eğer bunlar olsazsa hükümdarın ülkesini yönetmesinin ve korumasının kolay olmayacağını belirtir. [373]

Düstûrü'l-Mülk Vezîrü'l-Melik'e göre hükümdarın yönetimi akıl ve şer' istikametinde olmalıdır. Çünkü Allah, alemi iki nesne sebebi ile imaret kılmıştır: Bunların biri akıl diğeri şer'dir. Hükümdar, her iki dünyasını da mutlu kılmak için dünya imaretini akıl ve şer' ile yapmalıdır.[374] Akıl ve şer' üzere hükmedilen halk da emniyet içinde ve huzurlu olur.[375]

Eserde iyi bir devlet yönetimin bir diğer unsuru da adalet olarak görülmektedir. Düstûrü'l-Mülk Vezîrü'l-Melik'e göre adil hükümdar eli altındaki mahlûgatı adalet üzere gözlemeli ve ülkesini adl ü dad ile korumalıdır. Kadı Fadlullah bu nasihatine delil olarak Nahl Suresi'nin 90. ayetini göstermekte ve Allah buyruğundan dışarı çıkmanın devletin zevaline sebep olacağını söylemektedir.[376] Zira Esere göre, adaletin olmadığı yerde zulüm ortaya çıkar, zulümde dayanılamaz olduğu zaman isyana sebep olur ve nihayetinde isyan devleti yıkıp helak eder.[377]

Düstûrü'l-Mülk Vezîrü'l-Melik'te hükümdarlara bir maslahata girişirken dikkat edeceği hususlarla ilgili pek çok nasihat ve öneri sunulmuştur.[378] Esere göre hükümdarlara zorunluluk olmayınca ve sonucunda çok büyük hayırlara vesile olmadıkça maslahat gerekmez. Maslahatda gayet iyi tedbir ve ince fikir eylemelidir. Zira hükümdar emri Tanrı'nın kazası menzilinedür. Ve Tanrı emri gibi ne olursa olsun çaresiz uygulanır. Tedbirsiz ve düşünmeden verilecek emir hükümdarın izzetini düşürür. Hükümdarlar geçmiş gelenek ve tecrübeleri terk edip, yaramaz insanların sözüne uymamalıdırlar. Aksi

---

[373] Kadı Fadlullah, s. 2.
[374] Kadı Fadlullah, s. 169.
[375] Kadı Fadlullah, s. 7-8.
[376] Kadı Fadlullah, s. 176-177.
[377] Kadı Fadlullah, s. 98,177.
[378] bkz. Kadı Fadlullah, s. 8,17-18,56,61,82,91-92,98.

takdirde işin sonı ziyana varır ve hükümdarlık esasına zarar gelir.[379] Maslahat yapacak hükümdarlara hafiflik yakışmaz. Hafif olan hükümdar büyük maslahatların üstesinden gelemez.

Esere göre hükümdarlar, devlet yönetiminde ve yapacakları maslahatlarda vezirleri ile ve etrafındaki âlim ve akillerle müşavere etmelidir. Nitekim eserdeki bütün kıssalarda hükümdarlar verecekleri bir karar öncesi ya da yapacakları bir maslahat öncesi vezirleriyle ya da çevresindeki âlim ve akil insanlarla müşavere etmektedir. Her ne kadar tasarruf hakkı ve hakimiyet hükümdarın elinde olsa da ve hükümdarın malumu herkesten ziyade olsa da Allah onları kendi bildiklerine koymayıp, çevresi ile müşavere etmesini emretmektedir. Ayrıca âlim ve akil insanlardan işitilmiştir ki görünürde iyi gibi görünen bir fiili hemen uygulamak doğru bir davranış değildir. Zira iyi gibi görünen fiilin içinde gizli, eksik ve kötülükler olabilir. [380] Bundan dolayı hükümdar, devlet yönetiminde ve maslahatlarında hemen karar vermemeli, âlim ve akiller ile müşavere etmeli ve onların nasihatlerini kabul etmelidir. Eğer nasihat kabul etmeyecek olursa devletin ve hükümdarın yumuşak mizacı bozulup tabib-î hazıka'ya muhtaç olur. [381] Hükümdar, alimlerin, akillerin ve Tanrı dostlarının sözünü dinlemeyip onlarla uğraşırsa, onlara yaramazlık kasd ederse ve onları hor görürse Allah da hükümdarı dünyada ve ahirette hor ve hakir görür. [382]

Düstûrü'l-Mülk Vezîrü'l-Melik'te hükümdarın emrindeki devlet görevlilerine ve halkına karşı nasıl davranması gerektiği ve onlarla olan ilişkilerinin nasıl olması gerektiğine yönelik nasihat ve öneriler bulunmaktadır. Esere göre hükümdar, devlet yöneticileri ve halk arasındaki ilişkiler birbirine bağlı ve bağlantılı olarak gelişir. Örneğin; devlet yöneticilerinin mertebesi hükümdarının gücü ve kudreti ile bağlantılı olarak yükselmektedir. Eğer devlet yöneticisinin mertebesi, hükümdar sayesinde yükselmezse halk arasında da heybeti ve kudreti kalmaz. Düşmanları gözünde de korku ve endişe yaratmaz. Bu durum başta hükümdarlık kurumunu ve devlet otoritesini sarsar.[383] Bir başka ifade ile devlet idarecisinin, hükümdar huzurunda sözü makbul olmazsa halk arasında da hürmeti kalmaz.[384] Hükümdarın saltanatının daim olması için halkı ile arasında karşılıklı muhabbetin olması gerekir.[385] Bu muhabbeti tesis edecek kişiler de devlet idarecileridir.

---

[379] Kadı Fadlullah, s. 17-18.
[380] Kadı Fadlullah, s. 113.
[381] Kadı Fadllulah, s. 9.
[382] Kadı Fadlullah, s. 54,69.
[383] Kadı Fadlullah, s. 98.
[384] Kadı Fadlullah, s. 97.
[385] Kadı Fadlullah, s. 93.

Bundan dolayı hükümdar halkını yönetmek için tabiatında Tanrı korkusu olan, dindar ve salih insanları görevlendirmelidir ki halka zulm etmeden insaf ve şefkat çerçevesinde bir yönetim olsun.[386] Zira zulm, devlet giderir. Yazar, bu iddiasını Kur'an-ı Kerim'den bir ayet ile (Enam/45) delillendirmektedir.[387]

Düstûrü'l-Mülk Vezîrü'l-Melik'e göre hükümdarın, emri altındaki yöneticileri ve halkı ile olan münasebetlerinde dikkat edeceği bir husus da acele karar vermekten kaçınmaktır. Zira emri altındakiler, zaman zaman art niyet olmaksızın korkudan ya da sevinçten adaba aykırı bir davranışta ya da harekette bulunabilirler. Böyle durumlarda hükümdar, acele karar verip emri altındakilerin mahvına sebep olmamalıdır. Çünkü kişinin ettiği kötülük yine kendine döner.[388]

Eserde üzerinde durulan bir başka nasihat konusu da yurt sevgisi ve hükümdarın yurdunu terk etmemesi ile ilgilidir. Kadı Fadlullah'a göre üç büyük günah ve ağır ziyan vardır. Bunlardan birincisi; haksız yere kan dökmek, ikincisi; hak yemek, üçüncüsü ise kadim yurdunu terk etmektir.[389] Hükümdarın vatanını terk etmesi büyük günahtır; Zira vatan sevgisi imandandır.[390] Hükümdar vatanını sevmeli ve vatanının kadrini bilmelidir. Bu çerçevede bir hükümdara ne düşman korkusu ile yurdunu terk etmek yakışır, ne de kendi kuvvetine ve askerinin çokluğuna güvenip sebepsiz yere başka hükümdarın devletine tama' etmek.[391]

Kadı Fadlullah, eserinde yukarıdaki nasihat ve önerilerin dışında israf etmemek,[392] şükretmeyi bilmek,[393] yalan söylememek ve yalan söze itibar etmemek,[394] iyi dostu tanıyabilmek, kötü ve yaramaz insanlarla dostluk etmemek[395], nefsine mağlup olup hırs ve şehvetin esiri olmamak,[396] affedici olmak,[397] düşkünün elinden tutmak,[398] boş söz söylememek,[399] hayır işlemek[400] gibi konularda dini ve ahlâki öğütler de vermektedir.

---

[386] Kadı Fadlullah, s. 109.
[387] Kadı Fadlullah, s. 97-98.
[388] Kadı Fadlullah, s. 96-97.
[389] Kadı Fadlullah, s. 113-114.
[390] Kadı Fadlullah, s. 160.
[391] Kadı Fadlullah, s. 133.
[392] Kadı Fadlullah, s. 8-24.
[393] Kadı Fadlullah, s. 24.
[394] Kadı Fadlullah, s. 24,93.
[395] Kadı Fadlullah, s. 24-25-26.
[396] Kadı Fadlullah, s. 49-50-51.
[397] Kadı Fadlullah, s. 75-76.
[398] Kadı Fadlullah, s. 33.
[399] Kadı Fadlullah, s. 98-100-102.
[400] Kadı Fadlullah, s. 180.

Düstûrü'l-Mülk Vezîrü'l-Melik'in onuncu babında hükümdarın ömrünü arttıran davranış ve hareketler sıralanmıştır. Bunlar sırası ile sıla-i rahim yapmak, abdesti adabı ile almak, güzel selam vermek, sadaka vermek, adil olmaktır.[401] Yazar, bu davranış ve hareketleri sıralarken Tefsir-i Sa'lebi, Tefsir-i Kebir ve Sahih-i Meşarık adlı dinî kaynaklardan örnekler sunmuştur.

3.6.2. Devlet Adamları İçin Nasihat ve Öneriler

Kadı Fadlullah, eserinin muhtelif yerlerinde hükümdar emrinde çalışan devlet görevlileri için de nasihat ve önerilerde bulunmuştur. Bu nasihat ve öneriler genellikle hükümdar merkezlidir. Eserdeki devlet adamı profili, hükümdarına mutlak bağlı ve onun hükümleri üzerine hareket eden, yaptığı iş ve hareketlerle hükümdarının adını ve izzetini yücelten bir tip olarak karşımıza çıkmaktadır.

Eserde devlet adamlarına yönelik nasihat ve önerilerin çoğunluğu dokuzuncu babda hükümdarın emrine girmek için yola çıkan Ira'ya karısı Azadçehre'nin ağzından söyletilmektedir. Eserde Azadçehre'nin ağzından devlet adamlarına; hükümdarın emrini aziz ve azim bilmek, hiçbir durumda hükümdarına ihanet etmemek, kendi hizmetini ve kulluğunu onun bahşettiği nimetlerden az görmek, eğer istemeden bir hata ve günah işlerse hatasından ve günahından hemen dönerek özür ve af dilemek, hükümdarın huzurunda asık yüzlü ve acı sözlü olmamak, hükümdarın düşmanı ile gizli dostluk kurmamak, her şartta ve durumda hükümdarını yüceltip kendini onun ardında tutmak, hükümdarın verdiği görevleri karşılık beklemeden yerine getirmek, hükümdarın yumuşak söz ve davranışına kanıp küstahça hareket etmemek[402] gibi nasihatler telkin edilmektedir.

Dokuzuncu bab dışındaki bölümlerin içinde devlet adamlarına yönelik nasihat ve öneriler bulmak mümkündür. Kadı Fadlullah'a göre maslahat ve hizmet üzere olan kimse güvenilir olmalıdır. Ayrıca düşünceli ve ölçülü olmalıdır. Halkını sevmelidir. Mazlumu korumalı ve kollamalıdır. İnsaflı olmalıdır. Aksi takdirde hükümdarlık esası ayakta kalır.[403] Ayrıca iyi bir devlet adamı; hükümdarına mu'ti ve sadık olmalı, hükümdarın ayıbını dahi hüner olarak görmeli[404], hükümdara hizmet ederken haddini bilip adap dairesinden dışarı çıkmamalı[405], hükümdar sormayınca söz söylememeli ve buyurmayınca bir maslahata

---

[401] Kadı Fadlullah, s. 171-172.
[402] Kadı Fadlullah, s. 165-166.
[403] Kadı Fadlullah, s. 16-17.
[404] Kadı Fadlullha, s. 70.
[405] Kadı Fadlullah, s. 82-83.

girişmemeli[406], söylediği sözde bir menfaat görmüyorsa söylememeli[407] , kendisine verilen sırrı hiç kimse ile paylaşmamalıdır.[408]

Devlet idaresinde adil olmalı, halka zulm etmemeli[409], yaptığı işi hak yolunda sabır ile ve geleneklere uygun olarak yapmalıdır.[410] Devlet hizmeti sırasında diğer meslektaşları ile iyi geçinmelidir. Çünkü devlet adamları ve idareciler her zaman için birbirine muhtaçtırlar ve birbirileri sayesinde dirilirler[411]

3.6.3. Halk İçin Nasihat ve Öneriler

Eserde reaya (halk) ile ilgili nasihat ve telkinler daha ziyade hükümdar ve devlet adamlarına verilmiştir. Eserdeki bakış açısına göre hükümdar ve ona bağlı olarak devlet adamları, adalet ve kanun istikametinde iyi yönetim ile halkı yönetirlerse halkta emniyet içinde müreffeh, huzurlu bir hayat sürecektir. Eserin birçok yerinde halkın adalet ve şer' ile yönetilmesi ve hükümdarın halkın başına dindar, Salih, insaflı ve şefkatli yöneticileri ataması telkin edilmektedir. [412]

Eserde halka yönelik nasihat ve öneriler ise halkın görev ve sorumluluklarını layıkıyla yerine getirmesi, yönetici ve hükümdarlarına bağlı kalarak onları hoşnut tutmasıdır. [413] Ayrıca reaya sosyal mertebesine bağlı kalarak yerini ve haddini bilmeli ve yapabileceği işlerle uğraşmalıdır. Kendisini aşan ve yapamayacağı işlere heveslenip başını derde sokmamalıdır.[414]

3.6.4. Ordu ve Savaş Hakkında Nasihat ve Öneriler

Yazara göre dört nesne vardır ki hor görülemez. Bunlardan birincisi ateş, ikincisi zahmet, üçüncüsü borç ve dördüncüsü düşmandır. Düşman, ne kadar zayıf olsa da küçümsemek ve hor görmek büyük hatadır[415]. Düşman karşısında ise yapılacak üç maslahat vardır. Bunlardan birincisi sulh, ikincisi hile ve üçüncüsü savaştır[416]. Düşmanla

---

[406] Kadı Fadlullah, s. 10.
[407] Kadı Fadlullah, s. 80.
[408] Kadı Fadlullah, s. 72.
[409] Kadı Fadlullah, s. 98.
[410] Kadı Fadlullah, s. 82,98.
[411] Kadı Fadlullah, s. 86-87.
[412] Kadı Fadlullah, s. 108-109.
[413] Kadı Fadlullah, s. 15.
[414] Kadı Fadlullah, s. 56.
[415] Kadı Fadlullah, s. 127.
[416] Kadı Fadlullah, s. 122.

yapılan savaşta asker, hükümdarın emir ve direktiflerine mu'ti olup muhalefet etmemelidir. Eğer muhalefet ederlerse zafer o ordudan uzak olur. Yazar bu söylediklerine delil olarak Uhud Savaşı'nda İslâm askerlerinin Hz. Muhammed'in emir ve buyruklarını dinlememelerinden dolayı Hak Teala'nın nusreti müşriklere vermesini göstermektedir[417].

[417] Kadı Fadlullah, s. 176.

4. SONUÇ

Düstûrü'l-Mülk Vezîrü'l-Melik Türk-İslâm Siyasetnâme geleneğinin klasik örneklerinden biridir. Eserde Klasik Türk-İslam Siyasetname geleneğinin bütün özelliklerini görmek mümkündür.

Eser tamamıyla te'lif bir eser değildir. Kadı Fadlullah eserinin büyük bir kısmını Şeyhoğlu Mustafa'nın Marzubânnâme çevirisinden aktarmalar yaparak oluşturmuştur. Her iki eserdeki bâbların ve bâb içindeki hikaye ve kıssaların karşılaştırılmasında Düstûrü'l-Mülk Vezîrü'l-Melik'in büyük bir kısmının kaynak gösterilmeden bu eserden aktarıldığı anlaşılmaktadır. Kadı Fadlullah, hikaye ve kıssaları aktardıktan sonra, genellikle "bu hikâyetten malum oldu ki" ile başlayan bir cümle ile kıssayı kendine ve dönemine göre yorumlamakta, kıssadan hisse çıkarmakta ve nasihatler vermektedir. Düstûrü'l-Mülk Vezîrü'l-Melik'in içindeki bazı bölüm ve satırlarla kendinden önce yazılmış olan İbn Haldun'un Mukaddime'si ve İmam-ı Rabbani'nin Mektubat'ı arasındaki benzerlikler de dikkat çekicidir.

Eserin yazarı Kadı Fadlullah ilmiye sınıfına mensup bir bürokrattır. Eserin bir devlet görevlisi tarafından yazılması üslup ve muhtevasını etkileyen önemli bir unsurdur. Zira Osmanlı devlet yapısı ve ulemanın devlet ile olan ilişkileri, Düstûrü'l-Mülk Vezîrü'l-Melik yazarına, hanedana hizmet etmenin ötesinde var olandan bağımsız, yeni bir siyasi arayış alanını bırakmamıştır. Bu sonuç Kadı Fadlullah'ı, yenilik ve yaratıcılık yerine, eski siyasi düşünürlerin eserlerini ve düşüncelerini tekrar etmeye sevk etmiştir. Nitekim Düstûrü'l-Mülk Vezîrü'l-Melik'te işlenen konuların bir çoğu kendinden önce yazılmış siyasetnâmeler ile benzerlikler taşımaktadır. Yazar, kendinden üç dört asır önce daha farklı ve değişik siyasi şartların ürünü olan, klasik İslâm Siyasetnâmeleri'ndeki fikirleri, değerleri ve yargıları hiçbir eleştiri süzgecinden geçirmeden ve kendi döneminin siyasi ve sosyal şartlarını dikkate almadan tekrarlamakla yetinmiştir. Eserde değişime fazla açık olmayan statik bir yapıyı ve mevcut durumu muhafazaza etmeyi savunan bir anlayış hâkimdir. Yazar, her fırsatta hükümdarın çok gerekmedikçe maslahat yapmaması gerektiğini telkin etmektedir.

Düstûrü'l-Mülk Vezîrü'l-Melik'te devlet ile hükümdarı özdeşleştiren bir yaklaşım görülmektedir. Eserin birçok yerinde hükümdar kelimesi devlet kelimesinin yerine

kullanılmıştır. Eserde devlet ve insan hayatı arasında benzerlik kurulması ve devletlerinde insanlar gibi ömrünün sona ereceği düşüncesi de dikkat çekicidir.

Düstûrü'l-Mülk Vezîrü'l-Melik'e göre hâkimiyetin kaynağı Allah'a dayanmaktadır. Hükümdar onun makamlandırdığı, halkı üzerine çoban kıldığı kuludur, Allah'ın Yeryüzündeki gölgesidir. Bu vasıflarından dolayı hükümdarın muazzam yetkileri vardır. Ancak; hükümdarın yetkilerinin yanında sorumlulukları da bulunmaktadır. Eğer hükümdar saltanatını daim kılmak istiyorsa bu sorumlulukları yerine getirmelidir. Eserde bu noktada kendinden önceki siyasetnamelerde pek de rastlanılmayan bir söylem bulunmaktadır. Yazara göre Allah insanlara nasıl namazı ve orucu emrettiyse, hükümdarlara da hükümdarlık görevini hakkıyla yerine getirmesini, devletini ve saltanatını muhafaza etmesini emretmiştir. Eserin tamamında bu bakış açısını görmek mümkündür. Eserde hâkimiyet ve saltanatın kaynağı Allah olarak kabul edildiği için, saltanatın ve hâkimiyetin nasıl ele geçirileceği konusuyla ilgili hiçbir bilgi bulunmamaktadır. Ancak devlet ve saltanatın korunmasına büyük önem verilmektedir. Eserdeki nasihat ve telkinlerin hemen hemen tamamı hükümdarın devletini ve saltanatını nasıl koruyup güçlendireceğine yöneliktir.

Eserde dile getirilen Adalet, Kanun, Müşavere gibi temel ilke ve kavramlar da hükümdarın devletini ve saltanatını koruması ve devam ettirebilmesi için elzem görülen unsurlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Hükümdarın saltanatının selameti için devleti yönetirken bu ilke ve kavramları esas alması gerekmektedir. Bu esaslar dairesinde hareket etmek aynı zamanda hükümdarın Allah'a karşı da mesuliyetidir.

Düstûrü'l-Mülk Vezîrü'l-Melik'te resmedilen toplumsal yapı da tamamıyla hükümdar merkezlidir. Esere göre toplumsal huzuru ve düzeni sağlayacak temel etken hükümdardır. Toplumun adet ve müesseselerindeki değişiklikleri meydana getiren sebeplerden en önemlisi; hükümdarın benimsediği ve aşıladığı zihniyet, siyaset ve değerlerdir. Eserde hükümdarın dışında kalan idareciler ve reaya, hükümdara mutlak sadakatle bağlı olması gereken, mertebelerini ve hadlerini bilmesi gereken toplumsal zümreler olarak tasvir edilmektedir. Toplumda huzur ve düzenin olabilmesi için herkesin toplumdaki mertebesine bağlı kalarak, görev ve sorumluluklarını en iyi şekilde yerine getirmesi ve toplumsal mertebesini aşan işlere ve makamlara heves etmemesi salık verilmektedir.

Düstûrü'l-Mülk Vezîrü'l-Melik'te hükümdar, devlet adamları, halk ve ordu için dile getirilen nasihat ve öneriler de çalışmamız açısından son derece önemlidir. Çünkü bu nasihat ve önerilerde döneminin devlet, siyaset ve ahlak anlayışı hakkında önemli bilgi ve ipuçları bulunmaktadır. Ancak eserde dile getirilen nasihat ve önerilerin sadece dönemini kapsayan tarihi birer malzeme olarak görmek de yanlıştır. Eserde zikredilen nasihat ve önerilerin birçoğu günümüz sosyal ve siyasi tartışmalarına da katkıda bulunacak mahiyettedir.

Sonuç olarak Düstûrü'l-Mülk Vezîrü'l-Melik'te ortaya konan fikirler Kanuni Sultan Süleyman döneminin devlet ve siyaset anlayışını ve ahlâki temelini yansıtmaktadır. Eser bu yönüyle önemli bir kaynaktır. Ayrıca eserdeki fikir ve nasihatlerin ilmiye sınıfına mensup bir bürokrat tarafından dile getiriliyor olması eserin değerini arttırmaktadır. Bu bağlamda çalışmanın bu alanda araştırma yapanlar ve ileride yapılacak çalışmalar için faydalı olacağı düşünülmektedir.

BİBLİYOGRAFYA

YAZMA ESERLER:

Kadı Fadlullah, **Düstûrü'l-Mülk Vezîrü'l-Melik**, Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar, No: 4959, İstanbul, H. 946/M.1539.

KİTAPLAR:

Akad, Mehmed, **Genel Kamu Hukuku**, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1993.

Akgündüz, Ahmet, **Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri**, Cilt 3. Fey Vakfı Yayınları, İstanbul, 1991.

Anonim Tevârih-i Âl-i Osman, Haz.: Nihat Azman, M.Ü. Yayınları, İstanbul,1992.

Arslan, Mahmut, **Kutatgu Bilig'de Toplum ve Devlet Anlayışı**, İ.Ü.E.F. Yayınları, İstanbul, 1987.

Aşık Paşazade, **Aşık Paşaoğlu Tarihi**, Haz.: H. Nihal Atsız, M.E.B. Yayınları, İstanbul, 1992.

Aşık Paşazade, **Tevârih-i Âl-i Osmân**, Haz.: Kemal Yavuz ve M.A. Yekta Saraç, Gökkubbe Yayınları, İstanbul, 2007.

Atsız, Hüseyin Nihal, **Türk Tarihinde Meseleler**, Baysan Yayınları, İstanbul, 1992.

Babinger, Franz, **Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri**, Çev.: Coşkun Üçok, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1982.

Beydaba, **Kelile ve Dimne**, Çev.: Ö.R. Doğrul, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1985.

Bursalı Mehmed Tahir, **Osmanlı Müellifleri : 1299-1915**, Haz.: Ali Fikri Yavuz ve İsmail Özen, Meral Yayınevi, İstanbul, 1972.

Butterworth, Charles E., **İslam Felsefesinde Siyasi Düşüncenin Gelişimi**, Pınar Yayınları, İstanbul, 1999.

Çetin, Nurullah, **Türkçe-Arapça Arapça-Türkçe Sözlük: Kavramlar, Terimler ve kalıpmİfadeler,** Birleşik Yayın-Dağıtım, Ankara, 1990

Develioğlu, Ferit, **Osmanlıca-Türkçe Alfabetik Lûgat**, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara, 1993.

Dikici, Mehmet, **Türklerde Devlet**, Akçağ Yayınları, Ankara, 2005.

Dilaçar, Agop, **Kutatgu Bilig İncelemesi**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1999.

Doğan, Mehmet ,**Temel Türkçe Sözlük**, Birlik Yayınları, Ankara, 1982.

Ebu Abdullah Fahreddin Muhammed b. Ömer Fahreddin er-Razi, **Tefsir-i kebir**: **Mefatihü'l-gayb**, Cilt 23, Ed.: Ahmet Hikmet Ünalmış, Çev.: Suad Yıldırım ...[ve diğ.], Akçağ Yayınları, Ankara, 1988.

Ebû İshak Ahmed b. Muhammed b. İbrâhim Nisaburi Sa'lebi, **el-Keşf ve'l-Beyân fî Tefsiri'l-Kur'un:Tefsirü'l-Salebi**, Cilt 6, Haz.: Ebû Abdullah Seyyid b. Kesrevi b. Hasan, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2004.

Faroqhi, Suraiya, **Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam: Ortaçağdan Yirminci Yüzyıla**, Çev.: Elif Kılıç, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 4. Baskı, İstanbul, 2002.

Finkel, Caroline, **Rüyadan İmparatorluğa Osmanlı: Osmanlı İmparatorluğu'nun Öyküsü: 1300-1923**, Çev.: Zülal Kılıç, Timaş Yayınları, İstanbul, 2007.

Gibb, Hamilton**,** A. R., **İslam Medeniyeti Üzerine Araştırmalar**, Çev.: Kadir Durak, Endülüs Yayınları, İstanbul, 1991.

Gökmen, Mustafa, **Eski Türk Kitabeleri**, Nakışlar Yayınevi, İstanbul, 1981.

Hacı Halife Mustafa b. Abdullah Katib Çelebi, **Keşfü'z-Zünun an Esami'l-Kütüb ve'l-Fünun,** Haz.: M. Şerefettin Yaltkaya, Kilisli Rifat Bilge, M.E.B. Yayınları, Ankara, 1974.

Hz. Ali'den Devlet Adamlarına Öğütler, Seha Neşriyat, Ankara, [t.y.].

İbn Haldun, **Mukaddime**, Cilt 1, Haz.: Süleyman Uludağ, Dergah Yayınları, İstanbul, 1982.

İdris-i Bitlisi, **Kanûn-i Şehinşahi**, Osmanlı Kanunnameleri, Haz: Ahmet Akgündüz Cilt 3, FEY Vakfı Yayınları, İstanbul, 1991. s.13-40.

İmber, Colin, **Osmanlı İmparatorluğu:1300-1650**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2006.

İmam-ı Rabbani, **Mektubat**, Çev.: Abdulkadir Akçiçek, Cilt 1, Merve Yayınevi, İstanbul, [t.y.].

İnalcık, Halil, **Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ:1300-1600**, 4. Baskı, Çev.: Ruşen Sezer, YKY, İstanbul, 2004.

Itzkowitz, Norman, **Osmanlı İmparatorluğu ve İslami Gelenek**, Çev.: İsmet Özel, Çıdam Yayınları, İstanbul,1989.

Jorga, Nicolae, **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi**, Cilt 2, Çev.: Nilüfer Epçeli, Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2005.

Kafesoğlu, İbrahim, **Türk Milli Kültürü**, 25. Baskı, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2005.

Kara, Mehmet, **Bir Başka Açıdan Kutatgu Bilig**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1998.

Kelile ve Dimne, Çev.: Hayreddin Karaman ve Bekir Topaloğlu, Nesil Yayınları, İstanbul, 1990..

Keykavus b. İskender, **Kâbûsnâme**, Haz.: Atilla Özkırımlı, Tercüman Gazetesi, İstanbul, 1974.

Keykavus b. İskender, **Kâbûsnâme**, Haz.: O.Ş. Gökyay, M.E.B. Yayınları, Ankara, 1974.

Kezer, Aydın, **Türk ve Batı Kültüründe Siyaset Kavramı**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1987.

Kitab-ı Mukaddes: Eski ve Yeni Ahit. Kitabı Mukaddes Şirketi, İstanbul, 1958.

Koçi Bey Risalesi, Haz.: Zuhuri Danışman, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1985.

Kumeyr, Y., **İslâm Felsefesinin Kaynakları**, Çev.: Fahrettin Olguner, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1992.

Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Meali. Haz: Hayrettin Karaman, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları Ankara, 1999.

Kütükoğlu, Mübahat S., **Tarih Araşırmalarında Usûl**, Kubbealtı Neşriyat, İstanbul, 1995.

Lütfi Paşa, **Asafname**, Haz.: Ahmet Uğur, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara,1982.

Lybyer, Albert Howe, **Kanuni Sultan Süleyman Devrinde Osmanlı İmparatorluğunun Yönetimi**, Çev.: Seçkin Cılızoğlu, Süreç Yayınclık, İstanbul, 1987.

Mengüşoğul, Takiyettin, **Felsefeye Giriş**, İ.Ü.E.F. Yayınları, İstanbul, 1968.

Meram, Ali Kemal, **İlk Türk Devleti ve Yazılı Anıtları**, Kitapçılık Tic. Lmt. Şti. Yayınları, İstanbul, 1968.

Mosca, Gaetano, **Siyasi Doktrinler Tarihi: Eskiçağdan Zamanımıza Kadar**, Çev.: Samih Tiryakioğlu, Varlık Yayınevi, İstanbul, 1968.

Nev'izade Ataullah Efendi Atai, **Eş-Şekaiku'n-Nu'maniyye ve Zeyilleri : Hadaikü'l-hakaik fi tekmileti'ş-şakaik**, Haz.: Abdülkadir Özcan, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1989.

Olgun, İbrahim ve Cemşit Drahşan, **Farsça –Türkçe Türkçe-Farsça Sözlük**, Elhan Kitabevi, Ankara, 1984.

Orhun Abideleri, Haz.: Muharrem Ergin, 3. Baskı, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1975.

Oruç Beğ, **Oruç Beğ Tarihi**, Haz.: H. Nihal Atsız, Tercüman Gazetesi, İstanbul, [t.y].

Öz, Mehmet, **Osmanlı'da Çözülme ve Gelenekçi Yorumları:XVI. Yüzyıldan XVIII. Yüzyıl Başlarına,** Dergah Yayınları, İstanbul, 1997.

Özbilgen, Erol, **Bütün Yönleriyle Osmanlı: Adab-ı Osmaniye**, İz Yayıncılık, İstanbul, 2003.

Öztuna, Yılmaz, **Osmanlı Devleti Tarihi**, Cilt 1, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1998.

Öztürk, Ali, **Ötüken Türk Kitabeleri**, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1996.

Rosenthal, Erwin I.J., **Ortaçağda İslam Siyaset Düşüncesi**, Çev.: Ali Çaksu, İz Yayıncılık İstanbul, 1996.

Sadreddin Mustafa Şeyhoğlu, **Kenzü'l-Küberâ ve Mehekkü'l-Ulema: İnceleme, Metin, İndeks**, Haz.: Kemal Yavuz, Atatürk Kültür Merkezi, Ankara, 1991.

Sadreddin Mustafa Şeyhoğlu, **Marzubanname Tercümesi : İnceleme, Metin, Sözlük,Tıpkıbasım**, Haz.: Zeynep Korkmaz, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara, 1973.

Sarıca, Murat, **100 Soruda Siyasi Düşünce Tarihi**, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1973.

Sertoğlu, Mithat, **Osmanlı Tarih Lûgatı**, Enderun Kitabevi, İstabul, 1986.

Sultan Murat Han, **Fatih Sultan Mehmed'e Nasihatler**, Tercüman Gazetesi, İstanbul, [t.y].

Şehbenderzade Filibeli Ahmed Hilmi, **İslam Tarihi**, Sağlam Kitabevi, İstanbul, 1979.

Şahin, Muhammet, **Türk Tarihi ve Kültürü,** Gündüz Yayıncılık, Ankara, 1999.

Şirvani, Harun Han, **İslâmda Siyasi Düşünce ve İdare Üzerine Araştırmalar**, Çev.: Kemal Kuşçu, İrfan Yayınevi, İstanbul, [t.y.].

Tannenbaum, Donald ve Schults, David, **Siyasi Düşünce Tarihi: Filozoflar ve Fikirleri**, Çev.: Fatih Demirci, Adres Yayınları, Ankara, 2005.

Turan, Osman, **Türk Cihan Hakimiyeti Mefkuresi Tarihi**, 14. Baskı, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2005.

Tursun Bey, **Tarih-i Ebü'l-Feth**, Haz.: A. Mertol Tulum, İstanbul Fetih Cemiyeti, İstanbul, 1977.

Uğur, Ahmet, **Osmanlı Siyasetnameleri**, Kültür ve Sanat yayınları, Kayseri, [t.y.].

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, **Büyük Osmanlı Tarihi**, Cilt 1, 4. Baskı, T.T.K. Basımevi, Ankara, 1982.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, **Büyük Osmanlı Tarihi**, Cilt 2, 4. Baskı, T.T.K. Basımevi, Ankara, 1982.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, **Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı**, T.T.K. Yayınları, Ankara, 1977.

Yücel, Yaşar, **Osmanlı Devlet Düzenine Ait Metinler III, Kitabu Mesâlihi Müslimin ve Menâfi'i'l-Mü'minin**, A.Ü.D.T.C.F. Yayınları, Ankara, 1981.

Zencâni, **Sultana Öğütler: Alâeddin Keykûbat'a Sunulan Siyasetnâme**, Haz.: H. Hüseyin Adalıoğlu, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2005.

MAKALELER:

Adalıoğlu, H. Hüseyin, "Siyasetnamelerin Klasik Kaynakları" **Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt V, Sayı 2, 2004, s. 43-52.

Alptekin, Coşkun, "Büyük Selçuklular" **Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi**, ed. Kenan Seyithanoğlu, Cilt 7, Çağ Yayınları, İstanbul, 1992. s.184-202.

Arslan, Mahmut, "Eski İran Devlet Geleneği ve Siyasetnameler", **İ.Ü.E.F. Sosyoloji Dergisi**, İstanbul, 1988-1989, Sayı 1, s.231-262.

Çelebioğlu, Amil, "Kabus-name Tercümesi Murad-Name'ye Dair", **Türk Kültürü**, Cilt XVI, Sayı 192, Ankara, 1978, s. 719-728.

Davutoğlu, Ahmet, "Devlet", **T.D.V.İ.A**., Cilt 9, T.D.V. Yayınları, İstanbul, 1994, s. 234-240.

Deniz, Gürbüz, "Son Dönem Bir Osmanlı Aydını Bursalı Mehmed Tahir Bey ve "Siyasete yönelik İslami Eserler" adlı Risalesi", **İslami Araştırmalar Dergisi**, Cilt XII, Sayı 1, Ankara, 1999, s.58-64.

Durmuş,İsmail, "İbnü'l-Mukaffa", **T.D.V.İ.A**., Cilt 20, T.D.V. Yayınları, İstanbul, 1999, s.130-134.

Emecen, Feridun, "Kuruluştan Küçük Kaynarca'ya" , **Osmanlı Devleti Tarihi**, Cilt 1, Ed.: Ekmeleddin İhsanoğlu, Feza Gazetecilik A.Ş., İstanbul, 1999, s. 5-64.

Ergan, Nevin Güngör, "Siyasetnamelerimizde Çizilen "Devlet Adamı" Portresinin Temel Özellikleri", **Bilig**, Sayı 8, 1998, s. 27-43.

Ergene, Boğaç, "Osmanlı'da Adalet Söylemi Üzerine Uzunca Bir Not", **Mürekkep**, Ankara, 1998, Sayı 10-11, s. 206- 21.

Gencer, Bedri, "Osmanlı Siyasi Felsefe ve Rejimi: Kuruluşunun 700. Yıldönümü Münasebetiyle Bir İcmal" **Akademik Araştırmalar Dergisi**, Sayı 4-5, İstanbul, 2000, s. 103-151.

İnalcık, Halil, "Kutadgu Bilig'de Türk ve İran Siyaset Nazariye ve Gelenekleri", Reşid Rahmeti Arat için, **Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü**, Ankara, 1966, s. 259-271.

İnalcık, Halil "Osmanlı Padişahı", **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt XIII, Sayı 4, Ankara, 1958, s 68-79.

İnalcık, Halil, "Osmanlılarda Saltanat Veraseti Usulü ve Türk Hakimiyet Telakkisiyle İlgisi", **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt XIV, Sayı 1, Ankara, 1959, s. 69-94.

İnalcık, Halil, "Osmanlı Tarihinde Dönemler", **Osmanlı Geriledi Mi?**, Haz.: Mustafa Armağan, Etkileşim Yayınları, İstanbul, 2006, s. 81-100.

İnalcık, Halil, "Osmanlı Toplum Yapısının Evrimi", **Türkiye Günlüğü**, Ankara, 1990, Sayı 11, s.30-36.

İpşirli, Mehmet, "Hasan Kâfî el-Akhisari ve Devlet Düzenine ait Eseri Usûlü'l-Hikem fi Nizami'l-Âlem", **İ.Ü.E.F. Tarih Enstitüsü Dergisi**, Sayı 11, İstanbul, 1981, s. 239-278.

İpşirli, Mehmet, "Klasik Dönem Osmanlı Devlet Teşkilatı", **Osmanlı Devleti Tarihi**, Cilt 1, İstanbul,1999, s. 239-244.

İpşirli, Mehmet, "Lütfi Paşa", **T.D.V.İ.A.**, Cilt 27, T.D.V. Yayınları, İstanbul, 1994, s. 234-236.

Kaçalin, Mustafa , "Kutatgu Bilig", **T.D.V.İ.A.**, T.D.V. Yayınları, Cilt 26, İstanbul, 1996, s. 478-480.

Kafesoğlu, İbrahim, "Nizamü'l-Mülk" **İslam Ansiklopedisi**, Cilt 9, M.E.B. Yayınları, Ankara, 1974, s. 329-333.

Kahraman, Ahmet, "Ahlak-ı Alai", **T.D.V.İ.A.**, Cilt 2, T.D.V. Yayınları, İstanbul, 1994, s. 13-16.

Karaismailoğlu, Adnan, "Kelile ve Dimne", **T.D.V.İ.A**., Cilt 25, T.D.V. Yayınları, İstanbul, 1999. s. 210.

Karal, Enver Ziya, "Yavuz Sultan Selim'in Oğlu Şehzade Süleyman'a Gönderdiği Siyasetname", **Belleten**, Cilt 4, Sayı 21, s.37-44.

Karlığa, H. Bekir, "Gazzali", **T.D.V.İ.A.**, Cilt 13, T.D.V. Yayınları, İstanbul, 1996, s.524.

Korkmaz, Zeynep, " Kabus-name ve Marzuban-name Çevirileri Kimindir?", **Türk Dili Araştırmaları Yıllığı**, Ankara, 1966, s.267-275.

Kramers, J.H. "Merzûbân", **İslam Ansiklopedisi**, Cilt 7, M.E.B. Yayınları, Ankara, 1979, s.787.

Kurtuluş, Rıza, "Keykâvus b. İskender", **T.D.V.İ.A.**, cilt 25, T.D.V. Yayınları, İstanbul, 1999, s. 357.

Kütükoğlu, Bekir, "Ali Mustafa Efendi", **T.D.V.İ.A.**, Cilt 2, T.D.V. Yayınları, İstanbul, 1994, s.414-416.

Levend, Agâh Sırrı, "Siyaset-Nâmeler", **T.D.A.Y.-Belleten**, 1962, s.167-194.

Levend, Agah Sırrı, "Ümmet Çağında Ahlâk Kitaplarımız", **T.D.A.Y.-Belleten**, Ankara, 1963, s.89-115.

Ocak, Ahmet Yaşar,"Düşünce Hayatı: XIV-XVII. Yüzyıllar", **Osmanlı Medeniyeti Tarihi**, Cilt 1, Ed.: Ekmelettin İhsanoğlu, Feza Gazetecilik, İstanbul, 1999, s.159-193.

Öz, Mehmet, "Klasik Dönem Osmanlı Siyasi Düşüncesi: Tarihi Temeller ve Ana İlkeler" **İslami Araştırmalar,** Cilt, XII, Sayı, 1, Ankara, 1999, s.27-39

Öz, Mehmet, "Osmanlı Klasik Döneminde Tarım", **Osmanlı:İktisat**, Cilt 3, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, s. 66-73

Öz, Mehmet, "Tarihi ve Sosyolojik Açıdan Osmanlı Beyliği" **Beylikten Cihan Devletine,** Türk Ocakları Eskişehir Şubesi ve Osmangazi Üniversitesi, 3-4 Aralık 1999, Eskişehir: Ankara, 2000, s.144-151.

Özcan, Abdülkadir, "İdris-i Bitlisi", **T.D.V.İ.A.**, Cilt 21, T.D.V. Yayınları, İstanbul, 1994, s.484-488.

Özcan, Abdülkadir, "Osmanlı Siyasetnamelerinde Reaya Hukuku", **Türklerde İnsani Değerler ve İnsan Hakları: Osmanlı İmparatorluğu Dönemi: II. Kitap**, Türk Kültürüne Hizmet Vakfı, İstanbul, [t.y], s.91-101.

Özcan, Abdülkadir, "Türk Devlet Geleneğinde Osmanlı'nın Yeri", **İslâmi Araştırmalar,** Cilt XII, Sayı 2, Ankara, 1999, s.113-115.

Severcan, Şefaettin, "Âlî'nin Siyaset Felsefesi", **İslamiyat**, Cilt II, Sayı 4, Ankara, 1999, s. 123-144.

Uysal, Halil, Mehmet Harmancı, "Osmanlı Çağı Türkçe Siyaset Kitabiyatı" **Makâlât**, Sayı 2, 1999, s. 109-130.

Yılmaz, Coşkun, "Siyasetnameler ve Osmanlılarda Sosyal Tabakalaşma" **Osmanlı: Toplum**, Cilt 5, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, s. 69-81.

Yücel, Yaşar, "Osmanlı İmparatorluğunda Desantralizasyona Dair Genel Gözlemler", **Belleten**, Cilt 38, Sayı 152, Ankara, 1974, s. 657-708.

TEZLER:

Anay, Harun, "Celaleddin Devvani Hayatı Eserleri Ahlak ve Siyaset Düşüncesi", Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi S.B.E., İstanbul, 1994.

Çolak, Orhan M. "İstanbul Kütüphanelerine Göre Siyasetname Türü Eserler Bibliyografyası", Yayınlanmamış Lisans Bitirme Tezi, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arşivcilik Bölümü, İstanbul, [t.y.]

Şen, Mustafa, "Nasihatu'l Muluk ve İl Principe'in Siyasal Sosyoloji Bağlamında Karşılaştırılması" Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sakarya, 1997.

Yılmaz, Coşkun, "XVI. ve XVII. Yüzyıl Islahatnamelerine Göre Osmanlılarda Siyaset ve Toplum Düşüncesi" Yayınlanmamış Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sakarya, 2002.

Yılmaz, Coşkun, "Siyasetnâmelere Göre XVI. ve XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda İktisadi Düşünce" Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul, 1994.

5. DÜSTÛRÜ'L-MÜLK VEZÎRÜ'L-MELİK'İN TRANSKRİPSİYONU

Bismillahirrahmânirrahîm

[1] Hamd-u senâ'lar ol hallâka ki anun zikr-i şevkınden maşrık şulesi şevk virür ve şükrü sipâs ol rezzâka ki anun fikr-i ıtrından sabaplı dimağ insanı muattar kılur. Celle celâlühü ve amme nevalühü ve dürüvdü tahiyyât ol mefhar-ı mevcûdât ve hâce-i arasat Muhammede'n Mustafa'nun alî ve şerîf ravzasına olsun ki rıdvân ucmak bâğçelerin anun bir katre dürriyetim ile dûzer ve hezarân rahmet anun âlî ve ashâbu ve ehline ve anı candan sevenlere olsun ki pâk-u güzidelerdür ve **ba'de** bilmek gerekdir ki andan berü âdem peygamber aleyisselâm yaradıldı. Her akl issi bu Âlem-i Kevn ü fesâdı görüb tefekkür ve endişe eylediler. İş bu ulu sayvan ve keyk-i eyvân ve içinde bu nice tertibat ve canavarlar ve muhtelif din ü diller ki vâki olmuştur. Galib güza fin yaradılmadı. Belki **[2]** ibret ve tecribe içün yaratıldı. **Fefi külli şey'in lehu eyyehu tedül'ü ala ennehu vahidün**[418] ve bes ol akl sahipleri bu âlemi ne vech ile teferrüc eylediler ve kendülerden sonra gelenler nice dirilmek gerekdür. Tevârih kitaplarında yazılmışdur. Mütalâa olunurken bir lâtif kitâba uğrayub ibarât-i pür fasâhât ve hikâyeti dop dolu hikmet ve meselleri beyân-ı ibret ve dutması padişâhlara kemâli devlet ve ukalâ' bilmekte çok saadet ve keramet vardır. Zîrâ vilâyet beği olmaktan vilâyet saklaması müşkildir. Nitekim tevbe kılmaktan tevbe saklamak müşkildir. Hak Teâlâ namazı ve orucu ne vech ile emr itdi ise padişâhlık hakkın yirine getürmeği dahi eylece emr eylemişdir. Kema fi kavli Teâlâ **innallahe ye'müru bil adli vel ihsâni ve ıtai kurba ve yenha anil fahşai vel münkeri vel bağy yeızüküm lealleküm tezekkerun**[419] bes bir kimesne Kur'ân ve hadîs hükmini bilmese ve geçmiş halîfeler ve adil padişâhlar kanunundan habir olmasa ol kişi vilâyet tutmak a'san olmaz. Ve

---

[418] "Âlemdeki her şey Allah'ın ayetidir ve O'nun birliğine delildir."

[419] "Şüphesiz Allah, adaleti, iyilik yapmayı, yakınlara yardım etmeyi emreder; hayasızlığı, fenalık ve azgınlığı da yasaklar. O, düşünüp tutasınız diye size öğüt veriyor." Kur'ân-ı Kerîm, Nahl Suresi/90

ol hâssalarki vilâyet anun ile bakî ve ömrü devlet öğüş olmağa sebebdir. Cümlesini tevârih kitaplarında bulub bu kitâbda derc eyledük. Kadrü'l **[3]** imkân muvâfık ibarat ve meselleri getürüb zikr eyledük. Egerci ki Kelile Dimne dahi kitâbı meşhûrdur. Lâkin bunda fevâid-ü hikmet andan artukdur. Bu zaif diledi ki ol fevâyid-i hikmetden bir mikdar Türki dil ile şerh ide. Taki fâidesi havasu avâma amm ve şâmil ola. Ale'l husus padişâh âlem penah zillullah-i fil arz hazretlerinin tab-ı Selîm ve zihni mustakîmlerine hoş gelüb bu nesâyih-i pür fasayih ile amel idüb eyü adı ve gökcek hüsi bâkî ve pâyende kala ve izzeti ve saltanatı arta. Kimdir ol sultânü'l-muazzam şehinşâhı mükerrem Mevla mülüki el-Arabî ve'l-Acemi kahirü'l Engürüs ve'l-Boğdani ve'l-Türki ve'l-Deylem nasırı ehli'l-îmân el müeyyidi min indirrahman es-sultân bin es-sultân ibn es-sultân es-sultân Süleymân Şâh ibn es-sultân Selîm Hân etalaallahü bekaühü ve da'afe alel âlemin birruhu ve ihsânuhû ve ümiddür ki padişâhı adalet penahun hüsn-i kabul ile bu kitâb rüzigâr ehlinin gözine hubb ru'ylar cemâli gibi müzeyyen ve mergub ola. Mütaalâ kılanlar letayifi pür mulâtefesinden ağızları dadı gitmedi ise mütelezzîz ve behremend olalar. Hased rencine düşmeyeler. Nitekim şâir demişdir: **Beyt ve men yekü zâti mürrin merizan.[4]Yecid mürran bihil mek zülalen.**[420] Ve bu kitâb padişâh-ı saadet encamın sâhibi reylü ehli insaf ismi şerîfi gibi lütfi ve keremi çok vezîr-i azamı devrinde vücud bulmağın Düsturü'l-Mülk diyü ad virildü ve on bâb üzre tertib olundı. Bâb-ı Evvel Meliki Şirvan ve oğulları hikâyetin bildirür. Bâb-ı Sânî ol padişâh kıssasıdır ki oğullarına vasiyet eyledi. Bâb-ı sâlis Şâhı Ardeşir ve Dânâ-i Nikdin hikâyetüdir. Bâb-ı Râbi' Div Gâv-pây ve Dânâ-i Nikdin hikâyetidür. Bâb-ı Hâmis Dazime hikâyetidür. Bâb-ı Sâdis Zîrek ve Zirûy hikâyetidür. Bâb-ı Sâbi' Arslan ve Piller hikâyetidür. Bâb-ı Sâmin Deve ve Perhizkâr Arslan hikâyetidir. Bâb-ı Tâsi Davşancıl ve Azadçehre hikâyetidir. Bâb-ı Âşir dost ve düşman ile nice dirilmek ve geçinmek gerekdür anı bildirür.

Bâb-ı Evvel: Meliki Şirvan ve oğulları mabeyninde vâki olan hikâyeti bildürür. Zamânı evâilde bir padişâh var idi. Taberistan meliki idi. Bu Şirvan'un beş nefer oğulları olub her birisi aklu dâniş, issi padişâhlığa lâyık ehl-i rey olmuşlar idi. Kazayi nagehanı babaları Şirvan fevt olub ulu oğlu babası yerine padişâh oldı. **[5]** Bâkî karındaşlaru ulu kardaşunun emrine mûti' olub hic bir vech ile muhalefet göstermediler. Nice müddetten sonra aralarına haset girüb nâ-sezâ ıgvaya uyub padişâhlık sevdası dimağlarını harâb idüb mülk taleb etmeğe başladılar. Kici kardaşının adı mezzeban idi. Aklu kiyâset ve fehmü fikrü ferâsetde cümleden kavi idi. Fikr eyledi ki padişâhun sem'ine biraderlerünün bu

[420] "Hasta olana tatlı su bile acı gelir."

tedbirleri nâgâh yetüşüb beni dahi ol tedbirde müttefik eğleyüb hiyanet töhmet nazarı ile nazar eyleye. Hiyanet çirkin addur diyüb tefekkür bahrine daldı. Ahir bunı rey'i savab gördi ki hareket idüb kendü vilâyeti dairesinden çıkub aharr yire varub sakin olmağ ile karındaşı ve kendü emn üzre olalar. Aralıkda cirk şübhesi kalmaya, muhabbet bünyâdına halel gelmeye. Pes melikzâdenün bu tedbirini birkaç ulu begler ve kethüdalar ve ekâbir ve ayan haberdar oldular. Cem' olub melikzâde katına geldiler. Eyitdiler: Çün hazreti şerîfünüz gitmek tedarüki kılub bizi hasret ve firkat ile terk idersiz zihnünüz pür menba-ı ma'rifet ve fevâidi letâifi hikmetdür. Lütfü mürüvvet buyurub bize bin kavânîn ve usül üzere **[6]** dünya ve âhiret ahvalimize münasib nasîhati pür fâsihat buyurub ol nasîhat safha-i haturumuza nakş idüb daima anun ile mütenassıh olub saadet-i dareyn hâsıl idüb ve sizlere dahi hayır dua olunub sıfat-ı kerîmeniz efvahi lisanda ta devri kıyâmet söylenmeğe sebeb ola ve padişâh sem'ine labüdd yetüşüb zihni pâkdur. Ol kelime-i hikmetten behre almamak ihtimâli yokdur. Rûzigâr-i mütezayid ve devlet-i mütesaid ve irtifa-i memâlik ve imtina-i mehalik ola didiler. Pes melikzâde bu sözleri dinleyüb kelimâtların red eylemeği reva görmeyüb durdı. Padişâh huzuruna vardı. Bu diyardan gitmeli olub ve bu halkun nasiyhat taleb itdüklerin diyüb icazed murat idindi. Padişâh habbında sâkit olub melik zâde kalkub gittikden sonra vezîriyle bu hususı meşveret idüb bu işde tarîk nedür deyicek. Vezîr eyitdi: Karundaşın gitmesi maslahatdur. Zirâ bir düşman eksilür ama halka nasîhat itmekden murâd senin padişâhlığın zemm idüb mesavini âlem ağzına bırakmakdur. Kendü faziletin izhâr idüb mertebesin senün mertebenden tercih kılmakdur. Bu câiz değüldür. Lâkin bu da'vasında yalan iddüğüne şübhe yokdur. Bu hususa icazet verilsün. **[7]** Ammâ dinilsün ki bu nasiyhat padişâh huzurunda olsun. Tenha yerde olmasun. Padişâhın dahi şübhesi zail olsun dinilsün ta ki anun bu batıl endişesinün kusurını padişâh öninde izhâr eyleyem. Padişâh vezîr kelimâtına muvâfık haber gönderdi. Yarında issi cem'i ayan-ı devlet ve erkan-ı saltanat yerlü yerine geçüb padişâh makarr saltanatına cülus idüb aklu kiyâset ve fikrü ferâset kimesneler cem' idüb padişâh melikzâdeye hitâb idüb dih imdi ol dinilecek sözlerün mahallidür, söylensin. Davaya mâni aşıka nişan gözike didi. Melikzâde ilerü gelüb fâsih zeban ve şirin beyân ile evvela padişâha duayı devlet ve senâyı rıflet eda itdükten sonra eyitdi: Çün şâh-ı cihân bu kulına hikmet emir ve nasiyhat engin söz söylemek buyurdu. **En nasiyhatü sehlün vel müşkilü kavlüha**[421] dur. Ve dahi nasiyhat âdem oğlanlarınun tabiatına iken muvâfık gelmez. Nitekim Hakk Teâlâ kelâmı kadîminde buyurur. Kavlühü Teâlâ **le kad eblağtüküm risalate rabbı ve nasahtü leküm ve lâkil la**

[421] "Nasîhati söylemek kolaydır. Tutması zordur."

tühıbbunen-nasihiyn[422]. Bilgil ey şâh-ı cihân! Âdem oğlanına canib-i hakdan virilen atâyânun büzürgi, cevheri akuldur ve insanı **[8]** akılun neticesi dahi gökçek hulkudur. Nitekim server-i kâinat ve hülâsa-i mevcûdât anunla mahsusdur ve kavli Teâlâ **ve inneke le'ala hulukın 'aziymin**[423] eyu hulk ile saadeti dü cihânı hâsıl olur. Ey şâh-ı cihân! Padişâhlara eyü hulkun lisanı adl ü dâdü istikâmeti şer'dür. Pes müktezâ-i hulki hûnî olmayacak raiyet emnü eman icrâ olub düveli halâyık padişâh-ı huviyn hulanur. Ey şâhı cihân! Padişâhlara yeğnilik lâyık değüldür. Hafif olan maslahat-ı uzma hakkından gelimez. Ey şâh-ı cihân! Padişâhlığa israf sığmaz. Zirâ padişâh hakikatte halkın mâl bekcisidür. Kişi kendi mâlına tasarrufu endaze ile gerekdür. Bu kanda kaldı ki gayrun mâlın bu ma'ninün sıdkına delil. Kavlü Teâlâ **Vel a tüsrifu innehü la yühibbü'l müsrifin**[424]**.** Ey şâh-ı cihân! Padişâhlara lazımdır ki teemmül-i bisyar ve endişe-i savab kılmayınca bir maslahat emr eylemeyeler. Zirâ padişâh buyuruğı Tanrı Teâlânun kazası menzilinedür. Bilâ teşbîh cün kaza nâzil ola, redde mecâl olmaz. Tedbirsüz olıcak nâ-çâr emr yerine varur, varmasa padişâh izzetinden düşer. Sonra nedamet ve peşiymanlık hâsıl olur. Nitekim kelâmı kadîminde Hakk celle va ala buyurur. Kavlühü Teâlâ **ve lev küntü a'lemü'l ğaybe lesteksertü [9] minel hayr ve ma messeniyes-suü**[425]**.** Yani kıyamet güninde asiler, aydalar; eğer biz bilsek hal böyle olacağını ef'alümüz ekvalümüzde hayrı artururduk. Ta bu azab bizi tutmayayıdı. İy şâh-ı cihân! Padişâhlara gereklüsü oldur ki nasiyhat dinleyüb kabul eyleyeler, yüz döndürmeyeler. Şöyle ki nasiyhat kabul kılmayacak olursa itidal-i mizac bozulub tabib-i hazıka muhtac olur. Nitekim Süleyman Peygamber aleyhisselâm zamanında düveli insü cinün ulusı idü. Karıncadan hor canavar olmaya andan öğüt alırdı. La cerem div peri insü cin ve bil cümle yir ile gök arasında olanlar hükmüne mûti' ve emrine ferman oldılar. Sonra kendüzini görüb uluğlığına mağrur olub asaf sözine dahi iltifat itmez oldı. İşitdük ki ne vech ile balıkçı şakirdi oldı. Hal bu mertebeye irdi ki bir gün bir dam altında durur idi. Yukarıdan bir kişi Süleyman'ın başına işedi, ayağına indi. Begayet özi güyinüb münkesirü'l-hal olub tedarrü' ve zari kılub: İlahi Davud oğlu Süleymân'un hali buna irdi didi. Hitâb-ı izzet geldi. Ya Süleyman çünki suçunu bildin, tevbe ve istiğfar eyledün. Günahını afv eyleyüb geri padişâhlığını virdik **[10]** didi. İy şâh-ı cihân! Padişâhlar sormayınca söylemek ve bir işi buyurmayınca bitirmek yokdur. Çün padişâhtan bu bendeye kelimât etmeğe işaret vâki oldı. Nesâihi meknuneden bir mikdar

---

422 "…And olsun, ben size Rabbimin vahy ettiklerini tebliğ ettim ve size nasihatte bulundum. Fakat siz nasihat edenleri sevmiyorsunuz…" Kur'ân-ı Kerîm, Araf/79

423 "Sen Elbette yüce bir ahlak üzeresin" Kur'ân-ı Kerîm, Kalem/4

424 "…İsraf etmeyin. Çünkü O, israf edenleri sevmez…" Kur'ân-ı Kerîm, En'am/141

425 "…Eğer ben gaybı biliyor olsaydım daha çok hayır elde etmek isterdim ve bana kötülük dokunmazdı." Kur'ân-ı Kerîm, Araf/188

beyân olınub karındaşlık hakkın yerine getürdüm ki ulular dimişlerdür: Şol nesne ki tîğı ebdar ile kat'i mümkin olmaya. Ol karındaşlık alakasıdur. Bin mertebe ciddü cehdi olunsa uhuvvet bendü bâğı kesilmek olmaz. Nitekim henbuye nam hatun kıssasında vâki oldı. Padişâh melikzâdeye eyitdi: Nicedir ol hikâyet aydun işidelüm. **Hikâyet-i henbûye** ba Şâh-ı Dahhak. İşiddüm ki Şâh-ı Dahhak'ın iki omzında iki yılan başı zâhir olmuş idi. Hergün bir taze yiğit beynisi ol yılanlarun öğini idi. Vilâyet halkından adam alub padişâhın sıhhati içün helâk idüb beynisini yılanlara yidürürler idi. İttifâk kazayı cereyan henbüya nam hatunun oğlına ve karındaşına ve erine vâki oldı. Ücüni dahi dutub ol zalim katına iletdiler ki helâk eyleye. Mezkûr hatun Henbüye Dahhak kapusuna varub zulm-i hakin başına saçub feryadu figan idüb çağırdı ki padişâhun **[11]** resm-i âdeti üzere her evden bir adam alınur idi. Bu gin ne sebeb oldı ki benim evimden üç nefer kişi bir defadan alındı. Çün Dahhak bu kavli işitdi. Özi güyinüb eyitdi: Ol ücden birin bağışladım. Henbüye kankısını ihtiyar kılırsa alsun didi. Henbüye zindan kapusuna iletdiler. Gözi evvel erine dokındı. Ülfet ve muvafakat sevgüsi deprendi. Diledi ki erini ihtiyar eyleye. Oğlın gördi diledi ki ciğer köşesinin elin alub selâmete cıka. Nâgâh karındaşı ileri gelüb gözükdi. Anı görüb başın aşağa eyleyüb hasret yaşı akıdub eyitdi: Bilmezem gözim nurı ve gönülüm sururi ve dirliğüm arasından kankısın ihtiyar kılayın. Amma nic'e ideyim. Hic karındaşdan kesilmeğe mecalim yokdur. Mısra berzi bedel ceküne. Ger bendi kesi bedel pes eyitdi: Taze avratam câizdür. Bir ere dahi varam. Oğlum ola. Bunların firak odın anlarun visal soyı ile teskin-i kalem ve bunlarun fevt ağusuna anlarun bekası tiryakını deva kılam. Mümkin değüldir ki ol geçmiş ata ve ana ile bir kardaş dahi bulam ve bunun sevgisün ana bırağım diyüb karındaşunun elin alub zindandan taşra geldi. Bu haber Dahhak semine değdi. Bu avratun bu vechile **[12]** karındaşına maile ile olub bu asıl söz söyledi ki azîm hoş gelüb buyurdı. Üçini dahi ana bağışladı. Avrat şadan ve hıraman erini ve oğlunı ve karındaşını aldı, evine gitdi. Bu hikâyet andan yadigâr kaldı. Pes padişâh, melikzâdeye eyitdi: Bu eddükleri davanın sıhhati akidemde muhakkak ve mükarrer oldı. Duavenet tekellüf idüb dimezsiz amma diler mi ki bu bâbda vezîrin cevâbın dahi işidüb aranızda su'al cevâb fasl olub endişe gözün safası malûm ola melikzâde eyitdi: Bilümüki vezîr şübhe sözinin rey ve tiz tab-ı ve safi himmetdür. Dilerse nokta-i kalb ve icab-ı selb eyleye amma nasiyhat engelülik sevmez. Üüs-i takat kadar yoldan gubarı götürüb esrâr-ı rabbanı ala vech-ül hakiyka keşf eylemekdür. Dilerse vezîr kabul eyleye, dilemezse **la ikrahe fid dini**[426]dur. Pes vezîr melikzâdeden bu sözleri işidüb yumuşaklık yönünden söze başladı.

[426] "Dinde zorlama yoktur…" Kur'ân-ı Kerîm, Bakara/256

Eyitdi: Melikzâde dânâ ve âhâh ve sâhib-i ray devleti payidar olacak kimesnedür. Her ne kelimâtki ider. Ahkam-ı devlet ve bünyâdıdur. Nimet ve sebebi nizam-ı intizam-ı memleketdür. **[13]** Şek değüldür. Velâkin biz şöyle bilürüz ki bu vilâyetin saklanması siyaset iledür. Rüzigâr ehli mizacı fasid olmuşdur. Hak teatin korlar, şeytana uyarlar. Le kavlihi Teâlâyı **Yeıdühüm ve yümennıhim ve ma yeıdühümü'ş-şeytanü illa ğurura**[427] ve bilmezler ki padişâh hakkun orundulanmış ve inâyetine mahzar olmuş kulıdur ve ezelü ezelde olan bahşe yişana delalet ider. Evvel saltanat peygamberlere deydi. Andan hulafa andan padişâhlar üstine düşdi ve bu vilâyet kavmi Mekke revgadarlardür. Hile ve hud'a kullanurlar. Zâhire itaat ve batına huluf iderler. Biz dahi zarûrî anlarun ahvallerin kendülere bildirürüz. H**itâb** melikzâde ba düstur melikzâde eyitdi: Padişâhlar şemsi münevvere yekzar ki cem'i âleme ziya virür. Ve raiyet çırağ aydınına andaki şems tuluğ eyleye. Çırağ ne kadar şule vire? Padişâhun raiyete yahşi nazır reng ruy virür ve raiyyet dahi padişâh hükmi üzere olur ki **en-nasu ala din-i mülükihim**[428] bes zamâne padişâh gönline sâbi'dür. Nice dönerse zamâne dahi eylece döner. Nitekim dimişlerdür. **[14] İza tegayyare's-sultânu tegayyare'z-zamânu**[429] Nitekim ol çiftçi ile Behrâmı göre vâki oldı.**Hikâyet** dehkan ba Behrâm'ı gör. Melikzâde eyitdi: Şöyle istima olındı ki bir gün Behrâm gür şikâra çıktı. İttifâk ol gün yağmur olub şikâra mecâl olmayub zarûrî ehli şikâr perakende olub Behrâm yalunuz bir karye yire dişüb şiddeti berdden bir münice kimesnenün evine indi. Sâhib hâne biçare bilemedi ki gelen padişâhdur ki ana lâyık nüzul nimet götürüb konuklaya hizmetde kusur kıldı. Behrâm sâhib hâne kendüye iltifat itmedüğünden begayet, mükedderülhal olub ve lâkin asla izhâr eylemedi. Giceye karıy sâhib hânenün çobanı yabandan gelüb haber virdi ki bu gün koyunumuz bayağıleyin süd virmedi. Bilkülliye südü kesildi didi. Meğer sâhib hânenün bir akıle kızı var idi. Cemâli kemâline nazır yoğıdı. Güler yüzlü ve şirin sözlü pâkize damane idi. Babasına ol halde eyitdi: Aceb değüldür. Padişâhumuzun bizim hakkumuzda yanlış nazarı oldı ola gayet nazarın üzerimizden kesmişdür. Ol sebebden davarımızdan bereket **[15]** kesildi. Nitekim dimişlerdür. **İza hemmel vali bilcevri ale'r-reaya edhalallahü'n- naksa fi emri'l-hemmi hatta'z-zerüa**[430] Sâhib hâne eyitdi: Pes bize bu hal gelicek yikeriki oldu ki bu diyardan gidüb ayruk padişâh sâyesine varavuz. Kız eyitdi: Cün eyle idersin bundan gidicek burada çok nimet kalur, görülmeğe mecal olmaz. Bari bu nimetlerden biraz nesne bu gelen konuk

---

427 "Şeytan onlara vaadde bulunur ve onları kuruntuları sürükler. Oysa şeytan, ancak aldatmak için onlara vaadde bulunuyor." Kur'ân-ı Kerîm, Nisa/120

428 "İnsanlar Hükümdarının dini üzeredir."

429 "Sultan Değiştiğinde zamân da değişir."

430 "Vali reayası üzerine kötü nazarda olduğu zamân, Allah (reayanın) işlerine noksanlık idhal eder, mahsulüne noksanlık verir."

hakkıyçün sarf olınsa konuk ağırlamak sünneti resuldur. Sünnet dahi yirine gelüb konıcağın gönlüceği ki hoş olırdı. Bize hayır dua kılurdu, didi. Sâhib hâne kızının sözin kabul idüb buyırdı. Nüzlü nimetleri yarağ idüb konuk önüne götürdi. Safi şarablar ve kafi na'leler hâzır idüb sâhib hâne nefsiyle varub konığına tağzim idüb telzef bir ile zevkü sohbete meşgul oldılar. Cün birkaç davar gecdi. Teatiz gözü yüzden hayamı götürdi. Behrâm zevk arasında eyitdi: Nolaydı bize gökcen yüzlü kara ve şen varise gelüb bu meclisde yar-ı müsacib ola. Biz anun tegame cine kanaat idüb gurbet ve haşasında essi olub cemâli visaliyle def'i gam eyleyevüz. Ev sâhibi durdı, haremine vardı. Kızına eydür. İy ciğer köşem! Konuğun gillesi kızdı. Bizden mahbube dahi ister. Temaşa ide. Bizim ana lâyık melahatlü cariyemüz yokdur ki anı bir dem **[16]** eğleye ammâ babaca fi ben hod senün pâklığun ve kendüzüni sakladığun bilürem. Bu konuğumuzun bir dem karşusuna varub otur. Giri özr dileyüb yirü ki kel pâk olana. Pek nazar ne ziyan eyler didi. Kız atası emrine mûti' olub şâh Behrâm katına vardı. Sana dünki güneş cimşid tahtına çıkdı. Pes Behrâm ol hubb ruydan temaşa-i nazara kani' olub canı dilden aşıkı bi karar oldı. Gönlinde şöyle karar eyledi ki yarın tahta varıcak. Ev sâhibini dostları ile götürdüb ağırlayub ve bu karyeye nice kayra dahi katulub ev sâhibine bağışlaya ve kızını akdü nikâh kılub saraya götüre. Cün sabah oldı. Çopan girü geldi. Eydur gice süd virmeğen tavarun emciği süd ile mâla mâl olmuş ki kab kacak kalmadı. Süd ile tolmaya didi. Kızı girü eydur, aceb değüldür. Padişâhun giru ben nazarı oldı. Davarımıza bereket geldi didi. Behrâm kızın bu sözine tee'ccüb idüb tahtına varınca canı az kaldı ki çıka. Çün tahtına vardı. Buyurdı. Ol köyi ve dahi köyleri ev sâhibine berat idüb halefler hâzır idüb dostları ile ağırladı. Bu kızı kayın idüb izzet ve ikrâm ile saraya götürdiler. Pes bu hikâyetdan malûm oldı ki rüzgar padişâh hatırına muvâfık ve veran ider imiş ve dahi melikzâde eyitdi: Maslahat ve hizmet üzere olan **[17]** kimesneler gerekdür ki emin ve mutemed ehl ray ve ahir endiş ve raiyet perver ve mazlum nevaz insaf bulında sâbiti kadem ola, padişâhlık işi ayakda kalmaya ve padişâh dahi ata ve ecdadı tavrın terk etmek münasib değüldür ki ol kurd uğraduğı vakaya uğramaya. Padişâh eydür. Nicedür ol hikâyet buyurun işidelim. **Hikâyetu kurd** melikzâde eyitdi: İşitdim ki bir kurdı bir mişede vatan dutmuş idi. Bir gün kendü şikârı yerlerin gezdi. Yeyecek nesne bulamadı. Bir çoban heymesine geldi. Kurd ırakdan koyun kolayladı ammâ çoban korkusundan fursat bulamadı. Çevre yana yügürüb çok zahmet ve meşakkat çeküb gayetile acıkdı. Giceye yakın oldı. Çoban koyunın eve gönderdi. Meğer bir oğlak süriden giri kaldı. Kurd oğlakı gördi, sevinüb sanki murde canına taze hayat geldi. Oğlaka kasd eyledi. Oğlak dahi kurdı görüb belâ daimine giriftar olmış, kendüye eyitdi: Âkil oldır ki kendüyi belâ daimine bırakmadan halâs eyleye derhal yügirüb kurd önine geldi. Hizmet ve

temellük gösterüb eyitdi: Beni çoban size gönderdi ve eyitdi: Bu gin kerem lütuf idüb kendi çirkin huyunı terk idüb bizim sürümizi korkudub dahl eylemedi. Bizden ana bu oğlak armağan olsun. Bu gice gıda eylesün ammâ bu oğlak hünermenddür. **[18]**Hoş eren latifül hander bi bedel Türkiler çağırur. Yimedin avazesin dinleyüb iştihaları artub andan yisünler didi. Kurdun zahmetsüz şikâr eline girdi. Mağrûr olub hunanda dinleyeyin, andan yiyeyin. Ne vakt ise hâzırumdur diyüb oğlaka eydur. Çün bunun gibi hünerün var söyle. İşidelüm oğlak çün çağırmağa ruhsat buldı. Şöyle çağırdı ki dağ ve taş yankulandı. Çoban oğlak ünin işitdi. Desti cevâb eline alub kurd zevkinden başın salarken üstine yetişdi. Bin dürlü zeva ile kaçub bostını kurtarıbildi. Magbun ve mahzun ac-ı zelil başını dizi üzerine koyub göğsin geçirir idi ve eydur idi. Bu ne ahmaklık idi ki ben eyledüm. Evsan olub oğlak yalanına inandım. Ac kaldum. Benüm atam ve anam göyen delerle. Hun yidü ki var idi ki ben dahi oğlakı arladub fursatıyla virdüm. Mahrûm kaldım didi. Pes bu hikâyetdan anlandı ki padişâhlar geçmiş ayini terk idüb hurde sözine uymayalar, sonı ziyana varmaya, padişâhlık benyadına halel gelmeye. Şol çakal misali gibi padişâh melikzâdeye eydur. Nicedür hikâyet aydun işidelüm. **Hikâyeti çakal-ı har suvar.** Melikzâde eyitdi: İşitdim ki bir çakalun bir bâğ yanında ini var idi. Her gün divar deliğünden girüb yemiş yiyüb telef ider idi. Bağuban anun elinden aciz **[19]** kalmış idi. Bir gün bâğuban bâğa gelüb gördi. Çakal üzüm yemiş gaflet uykusuna düşmiş yatar. Bâğbân tizcek deliği bergidüb çakalı belâ damına giriftar eyledi. Bir ağaç ile eyle döğdi ki ölüm haline vardı. Bi hoş oldı. Kendü zin ölüre urdı. Bâğbân kuyruğundan çeküb taşra atdı. Çün ol zarıdan bir zamân yatdı, giri öni gelüb kalkdı. Fikr eyledi. Kendüğe eydur bana bu bâğuban konşılığından rahat kalmadı. Gövdede canım var iken gitmek gerekdür diyüb meğer bir mişede atası dostlarından bir kurd var idi. Durdı ol kurd katına vardı. Yüzi yere urub selâm ve dua kıldı. Kurd eyitdi: Nicesin ne sebeb oldı. Bu hale girmişsin. Çakal eyitdi: Bu zamâne belâsına uğramışın. Halini ve kıssasını sorma ki uzundur. Melalet götürür meman bana ol saadet yiter ki hizmeti şerîfünüze sıhhat ile yetüşdüm. Çokdan arzu iderdüm. Düveli zahmetim rahmete döndi. Kurd eyitdi: Ey kardaş! Şad geldün, şadi götürdün. Elhamdülillah mübârek cemâlini gördük. Müşeref olduk. Biri birine iki canibden envai mühabbet ve mevvadetler arz itdükden sonra kurd eyitdi: Ey kardaş! Senün gibi müsâhib yoldaş geldi. Önine hunı ziyafet hâzır nesne bulınmadı. Davarın şikâra çıkayın. Olaki tali'kde nesne ele gire ögününe getürüb özr dileyevüz. Nitekim demişlerdür. **Şib'ül feta levmün İza ca'a zayfuhu**[431] Çakal eyitdi: Size zahmet olmasun benüm iş bu yakında bir eşek dostum **[20]** vardur,

[431] "Misafirin aç kalmasını isteyen ev sâhibi ayıplanmıştır."

varayın anı uydurayın, senün katuna getireyüm. Anun eti bize birkaç gün öğin olur. Kurd bu sözi maslahat gördi. Pes çakal ile iler geldi, gördi. Bir değirmen öninde bir eşek durur. Arkasından bir ağır yük indirmüşler ki dört hamâl yerinden depredimez. Oğrılayın eşek katına geldi. Rüzgâr zahmetinden sordı. Eyitdi: Ey kardaş! Niceye değin bu âdem oğlanları elinde esir ve bu ağır yük altında zebun olasın ve bu zahmet içinde kendüzüni öldüresin. Eşek eyitdi: Hic bu belâdan kurtulmağa çare ve derman var mıdur? Çakal eyitdi: Benim iş bu yakın yerde murguzar vatanum vardur. Tenha yerden varılur. Çevre suları çağlayub akar. Yırtıcı canavarlardan tenha otlağı ve ifr maslahat görürsen gel, anda varalum. Huzur üzere birkaç gün rüzgarumuz geçürelüm. Eşeğe bu söz beğayet hoş geldü. Yularun çakal eline virüb tiz tiz yola girdi. Cün bir mikdar gitdiler. Çakal darb imiş, bedeni süst idi. Eşeğe eyitdi: Kardaş varacak yirümüz ırakdur. Ma'kul oldur ki nöbet ile biribirimizi götirevüz. Taki yolı esenliğe alavuz. Eşek eyitdi: Sen beni nice götirebilesin. Ammâ ben seni götürmekden aciz değilem, gel ben getüreyin didi. Çakal sıçrayub eşek üstine bindi. Sanasın saltanat tahtına geçdi. Cün ol mişeye yakın vardılar. Eşek ırakdan kurdı, **[21]** gördi. Kendüye eydur. **Te'ti'l hatube ve ente anha nayimü**[432] Ey haris nefs, kendü ayağunla ölümüne karşu varursın ve kendü elinle belâ çengeline asılursın. Eşekliğinden çakal söziyle mekr daimine düşersin. İmdi aklunı cem' idüb gözini ac, gör neye uğradun. Pes eşek tizçek döndi, eydür. Kardaş ırakdan ol eyit düğün gül makamun eseri göründi ve çiçekleri goncası dimağımı muattar eyledi. Bu gin varayın sevdüğüm yoldaşları devşirüb yarın gelelüm mübârek saatde. Bunda mukim olalum didi. Çakal eyitdi: Acab görürin bir kişi bu güni yarına koya. Eşek eyitdi: Gerçek dirsin ammâ benim atamdan bana bir pend nâme miras değmişdür. Ol pendnâmei kendüzümden ayurduğum yokdur. Gice anı başım altında komayınca perişan düşler görürüm ve bana fasid hayâller arz olur. Varayın anı bile alub geleyin. Külli mevani'den farig olub huzur eyleyeyin. Bunun gibi yir benüm kanda elüme gire didi. Çakal gördi ki eşek giriye döner. Eyitdi: Yolunuz korısam girü gelmeye. Bununla belâ vereyin. Girü başdan çıkarub alub geleyin. Bu cevâblu kamai nice koyayın diyüb eşeğe kardaş yüri bile varalum. Ol asıl fâidelü nesnei nice koyub gidelüm didi. Andan çakal mülayemet yüzinden billah kardaş ol pendnâmeden yadunda nesne varsa bize dahi eydivir. Fâidelenelüm didi. Eşek eyitdi: Ol pendnâme dört öğütdür. **[22]** Bir öğüdi yadumdadır. **Pend-i Evvel,** atam eyitdi: İş bu pendnâmei kendüzünden ayırmayasın didi. Kalanı yadımda değüldür. Pendnâmei bulıcak anı dahi okuyıvirem didi. Çün köye yakın vardılar. Eşek eyitdi: Kardaş ol öğütlerün biri dahi haturuma geldi. **Pend-i Sânî,** cün bir

[432] "Ey Haris Nefs kendi ayağınla ölümüne karşı gidersin."

katılık zahmet arzı ola andan dahi katıragın zahmeti fikr eyleyüb şükr eyleyesin. **Pend-i Sâlis,** câhil ve nadan dostdan âkil ve dânâ düşman yeğ bilmek gerek ki bilür kişinün düşmanlığı bilmez. Kişinün dostluğundan yeğdür. Çakal eyitdi: Ey kardaş öğüdlerün var imiş. Eşek eyitdi: Ya ben niçün te'cil idüb anı isterin. Cün köy arasına geldi. Eşek eydur. Ol bi öğüd dahi haturuma geldi. Çakal eyitdi: Nicedür ol dahi işidelüm. **Pend-i Râbi'** atam bana didi. Bir yerdeki kurd sana konşı çakal sana yar ola. Anda sana ne kadar rahatlık ola. Zinhar anda varma didi diyüb köy arasında bir muhkem ağırdı. Çakal üstünden enince itler yetüşüb çakalun postını pâre pâre eyledüler. Pes bu hikâyetden ma'lum oldı ki olur olmaz kimesnenün batıl sözine inanub hakkı sarîhden çıkmak devlete lâyık değül imiş. Çün melikzâde bu hikmet sözlerin dür-i mercan gibi nisar eyledi. Vezîr bu pendü ve nesâyihi işidüb canı dil ile savab görüb eyitdi. Melikzâde didü ki tarîk salah ve necahdu. Nitekim Hakk Teâlâ **[23]** kelâmı mecîdünde buyurur: Kavlü Teâlâ el'ane **hashase'l-hakka"**[433] **ve asase'l-batıle**[434] zahmet insaf ehli vezîrlere gelsin ki Hakk sözi işüdüb i'raz eylerler. Pes padişâh karındaşı melikzâdeye telatef ve ihsânlar buyırub nevâhat kıldı. Sad hezarân rahmet ol padişâh ki hamaki ve nesâih eğleyüb da'nalık hakkın yirine götire. Pes padişâh melikzâdeye eyitdi: İhtiyâr elünde vilâyet benüm değül senündür. Her kankı bu kai ki ihtiyâr idersin. Tamir eyle ve kelimâtı tayibe cem'i afaka müntesir olsun ve bu sen didüğün sözler hikmeti sayrusına şifâdur. Va-llahu a'lem

Bâb-ı sânî: Melik Nik-baht hikâyetidür. Zamânı evvelde bir ulu padişâh vardı. Altı oğlı olub cümlesi aklu dâniş ve atafeti tab' ve seneha ve şecaât ve dindarlık birle ara seta ve meşhûrlar idi. Ammâ ulu oğlu kavisinden güzide nazarı Hakk çehresinde zâhir ve ruşen idi. Cün padişâhun ömrü ahirine irdi. Fevt âlemin ma'lum idincek oğıllarını katına davet idüb eyitdi: Ben Hakk Teâlâ emriyle âhiret canibine mütevecce oldım ve rüzigarın acusın ve datlusın dattım. Kema fi kavlühü Teâlâ **ve la tense nesiybeke mine'd-dünya**[435] hükümlerle âhiret azığın alub ve hasenât ikinin mahdum önime bir yol uğradı ki giri dönme ki mümkin değül. Nacar varmak gerek ammâ şükrüm budur ki sizün gibi oğullar koyub giderin. Hayr halef olasız inşallah. **[24]** Teâla sizlere bir kac vasiyetim vardur. Dileğüm budur ki benüm vasiyetimi saklayub anun ile amel idüb saadet dereyin hâsıl idesiz. Bilün ey oğllarum! Evvela sizlere gerek olan hulk-ı hasenedür. Hak Teâlânın virdüğü nimetlere şükr eyleyesiz. Zirâ şükr sebebi izdiyadı nimet ve ra'fetdür. Nitekim dimişlerdür. **Men**

---

[433] "…Şimdi gerçek meydana çıktı…" Kur'ân-ı Kerîm, Yusuf/51
[434] "Batıl zail oldu."
[435] "…Dünyadan da nasibini unutma…" Kur'ân-ı Kerîm, Kasas/77

şekere'l- kalile istehakka'l-cezile[436] Ey oğllarum! Yük götürici olun. Belâdan emin olasız. Ey oğllarum! Telefkârlığı cömertlik sanmak ve dahi imsakı ululuk eğlemek ne kati cömerd olub verin, virüb muhtac olan ve ne iken bahil olub halk arasında bed nam olun. Hakk celle celâluhu kelâmı kadîminde ve Kur'ânı aziyminde habibi Muhammed Mustafa'ya buyurur: Kavli Teâlâ **Ve la tec'al yedek mağluleten ila unukike ve la tebsutha külle'l beşti**[437] ve dahi. Ey oğlanlarum! Sözünüzi yalancılık ile söylemek hakiykat bilün ki şol ayıb ki bir yalanla hâsıl olur. Bin gerçek ile gitmez ve şol kişi ki yalancılık ile meşhûr ola. Eğer doğrı dahi söyler ise inanmazlar ve dost ve düşman ile dost dirliğin dirilün ki dostluk arta düşmanlık eksile. Ey oğullarım! Bed nefs, bed huy olan kimesneler ile mema bir vechile bilişlik idüb yakın olmak taki size dahi ol ekinciye değen hazret vâki olmaya. Şâhun ulu oğlı eydur. Buyurun nicedür ol hikâyet **[25]** işidelüm. **Hikâyet-ı Dahkan ba mar** padişâh eyitdi: Zamânı evvelinde bir ekinci var idi bir dağ eteğinde bir yılanıyla bilişlik eyledi. Arazi bu idi ki bilişliğün faydası olub yılandan bu ki zarar ve ziyan değmeye düyü ümid ider idi. Daima ol araya gelüb yılan dahi ininden çıkub ekincinün öğinde yere yuvalanub temelluk gösterür idi. Bazi yiyecekden ekinci dahi ati virür idi. Bunun üzerine nice rüzigar gecdi. Bir gün ekinci bayakı âdetince girü ol dağ eteğine vardı. Gördü ki ol yılan sovukdan buymış yatur. Ekinci esirgeyüb kaldırdı. Eşeğinin beteresine asa kodı ki nefesinden ısınub dirile. Eşeğini ol arada bağlayı kodı. Kendi odun cem' etmeğe gitdi. Bir lahzadan hayatı geldi. Cibilli habbaseti ve tai şakaveti harekete gelüb eşeği burnıra sokub öldürdi, varub inine girdi. Nitekim resulullah hadîs buyurur: **Haramün ale'n-nefsi'l-habbiseti En tahruce mine'd-dünya hatta tesie ila men ahsene ileyha** [438]**.** Pes bundan anlandı ki bed huy ve hasis kimesneler ile dostluk eylemeden hayır gelmez imiş. **Beyt men ne dîdem selâmeti zahasan. Kötü didi selâmı men biresan.** Ey oğlanlarum! Gerek kim ni'metü hoşlık vaktinde birbiriniz ile nice dirilürseniz mihnet ve darlık vaktinde dahi eylece dirilün ve kadîmi dostlar **[26]** ile nice dirilürseniz mihnet ve darlık vaktinde dahi eylece dirilik ve kadîmi dostlar ile müsâhebet idün ki anlar sınanmışlardur. Nitekim dimişlerdür. Yad firiştahdan biliş div yekdir ve dahi dinildi. **Hayrü'l-eşyai cedidüha ve hayru'l ihvanı kadîmüha**[439] Ey oğlanlarım! Ahiret bünyâdını bu cihânda bergidük ve ol bâkî devleti bunda kesb eylen yarınki işi bu gin işlen. Nitekim ol bir bezirgânın kulı işledi. Melikzâde yolu buyuruk nicedür ol hikâyet işitelüm. **Hikâyet-i gulâm-ı bezirgân** melik eyitdi: Zamânı sabıkda bir bezirgânın bir kulı var idi.

---

[436] "Kim aza şükrederse çoğu hak eder."
[437] "Eli sıkı olma, büsbütün eli açıkda olma…" Kur'ân-ı Kerîm, İsra/29
[438] "Kendisine güzel olanı kötüleyinceye kadar çirkin nefs üzerine dünyadan çıkmak haramdır."
[439] "Eşyanın hayırlısı yeni olanı, dostun hayırlısı eski olanıdır."

Aklu kemâl ile arasta ve hevâcesi hezametinde kavi ve zinde idi. Bir gün hevâce eyitdi: Ey oğlan! Eğer bir kez dahi deniz seferin idersen girü gelecek seni everem, çok mâl virem bir ulu hevâce olasın. Oğlan eyitdi: Hevâce her ne buyurur eyle olsun. Zirâ üc nesne vardur ki nezavü namazda iken kişi namazdan ferâgât idüb anı işleye. Evveli kadı kığrısa namazın koyub gele. İkinci avratı eri kığrısa gele. Üçünci hevâcesi kulı kığrısa koyub gele, namazın terk ide. Pes bu kul yükin gemiye koyub tevekkül tanrıya deniz yüzüne revân oldı. Cün birkaç gün geçdi, nâgâh muhâlif yıl çıkdı. Gemi taşa çalub helâk itdi. Bu kul bir tahta üstünde kurtuldı, kenara çıkdı. Bir kaç gün ol arada bulduğı azığı yidi. **[27]** Ahır durdı, yola girüb bir mikdar müddetden sonra bir şehre yakın vardı. Sankim behşitdür gördi. Şehr din yanadan erü avrat, atlu ve yayak sancak ve ne kare çalub cüvşü tarab yirle gelürler. Çün yakın geldiler. Cümlesi atdan inib yayak olub ırakdan durdılar, yüz yire urdılar. Ayandan bir kac muteberler ilerü gelüb bu bezirgânın kulun elin öpüb nefis donlar geydürüb dürri cevâhir nisar eylediler. Arabî atlara bindirüb şehirden yana revân oldılar. Bir saraya götirdiler ki hubblukda diller şerh eyleyimez. Yigidi tahta geçirüb padişâh nasb eylediler ve eyitdiler: Sen bizim padişâhımızsın. Biz, düvelimiz, emrine mûti münkadavuz. Gulâm fikr eyleyüb kendü kendüye eyitdi: Bunca kimesne seni beyliğe kabul kıldılar. Sen dahi gönlini ve gözini açub bu maslahata düşen nazar ile nazar eyle. Ta hazineyi gayibden ne gelür? Şükrü hamd şartun yerüne getür didi. Pes yiğit padişâhlıkda karar kıldı. Halkun her birini bir maslahat üzere koyub tertibi divan ve ayn selatin her nice ise yerine getürüb aralarında bir taze cüvan yigidi ki çehresinde saadet asarı zâhir idi. Anı kendüye yaru vezîr idindi. Bir gün halvet vezîr ile oturub kelimât iderler idi. Padişâh vezîre hitâb **[28]** idüb eyitdi: Seni bu cümle halâyık arasında sadakatün anlayub yaru vezîr idünüb eşhasdan seni tenzil eyledim. Diledim ki iş bu işün hakiykatin bana bildüresin. Ol kişi eyitdi: Ey şâh! Bilkil ve âhâh olgıl. Her yıl iş bu vakit ol sen geldüğün tarafdan bir kişi gelüb sana itdükleri izzeti ana dahi iderler. Bir yıl padişâh olur, tamam oldukda belâ hengamesi başına üşüşüb bu halk giri cem‘ olub padişâhı tahtdan indirüb belâ pelhengini boynuna dakub bu şehrün anaru yanında bir ulu deniz vardur, ol denizin anaru yanında bir ulu beyâbân vardur. Şöyle ki dört beş günlük yol su bulunmaz. Denizi geçüb ol beyâbânda tenha koyub giderler. Aç susuz kalub helâk olur didi. Padişâh bir dem başın aşağa salub tefekkür eyledi. Kendüye eydür gecen padişâhlar bu işün sonın sanmayub bu yalan izzete mağrûr olub ol mahlık yezide meded bulamayub helâk olmuşlar. Eğer sen dahi bir çare eylemezsen bu müşkil vâkıadan halâs olmayub ol beyâbân içinde esir olasın. Andan başkaldurub vezîre eydur. Ey yarı muvâfık ve müşfik sadık! Senün rai tedbir ki nihayet yoktur. Diler mi ki bu işün tedbirin kılam, eğer sen bana yar ve muavin olursan bu devlet **[29]** bize de bâkî kala.

Vezîr eyitdi: Buyur ne buyurursan. Semaavata ata endek padişâh eyitdi: Sözime kulak dut. Her ne dirsem ihmâl kılma ki bu zahmetin rahmeti ve bu acınun melavetin görecek. Sensin gerektür ki ol deniz kenarında çok gemiler eyleyesin ve çevre şehirlerü yaptırasın yapıcılar ve dürgerler cem‘ idesin. çün bizi alub ol denizi öteye geçüreler giri şehirler ve vilâyetler bulub beylik eyleyevüz. Pes ol yiğit her kanda ki hazık üstadu çabuk mühendis varidi cem‘ eyledi ve esbâbı müheyya kılub ol denizi geçüb bir hoş yirdeki eker bâğ ve bosıtandur olmağa yarar idi ihtiyâr idüb şehirler ve köyler bünyâd idüb ekinler ve bâğlar ve bâğçeler dikdürdü padişâh dahi hazinede neki var idi anda götirdi çün yıl tamam oldı saltanat güneşine zeval irdi. Şehr kavmi derildiler bayakı adetlerince bu yalan padişâhun kapusuna geldiler izzet tahtından indirüb iletüp ol deryâyı öteye geçürüb ol beyâbânda bıragub gideler ol yakadan gözciler gözlerler idi. Derhal karşu gelüb tablu nekara ve sancak çözüb cem‘iyet birle istikal idüb padişâhu alub giri izzet tahtuna geçürdüler ki ol beyâbânda bıragub gideler ol yakadan gözciler gözlerler idi . Derhal karşu gelüb tabla nekara calub sancak cözüb gatim cem‘iyet **[30]** ile padişâhu alub girü izzet tahtına geçürdiler bu def’a rahat ve huzur ile padişâhlık eyledi. İmdi ey benim oğlanlarım can kulağıyla iş bu hikâyetun remzin ona müteca dikilün ol gemi ile koldan murâd ana karnındagı oğlandur ki evvel nezafadan kala döndi ve her bir kırk günde bir halden bir hale döndi nitekim Kur’ân haber virir kavli Teâlâ **sümme halakne’n-nüt fete alakaten**[440] ili ahiri alayeti ta Ana değin ki sûret hâsıl ola vucuda gele ve ol gemiysınduğından murâd budur ki meşiymedirler.Ana rahminde bir yir vardur. Oğlan anda hâsıl olur. Doğmalı oluncak ol neşime yarılub doğar, andan ana ve ata ve daya ve hısım ve kavîm oğlan doğdığına sevinüb beşük tahtı yaraklayub tahta çıkardular. Kaftanlar giydürüb envayi arazü ve ikrâmlar birle beslerler. Kalluluklar kılurlar. Ana değin ki âkil beliğ ola eger saadet yar kılub aklın başına divşrüb fikr idüb bizden ögüdin gelenlerün halü ne oldu. Varacak yerleri kabir oldı diyüb anı imaret kılmağa meşgul olalar dünya kesesini âhiret imaretine sarf eyleyeler. La cerem ol vakt de beşaretciler biribiri akaca gele nite kelâmı kadîminde Hak celle ve Ali buyurur kavlü Teâlâ **tetenezzelü (aleyhimü’l) -melaiketü ella tehafu ve la tehzenu ve ebşiru bi’l-cennetilleti küntüm [31] Tuadun**[441] yani çün ölüm vakti gele firişteker çalab beşaretin getürüb aydala eğer fani mülkten, variyedten ve tatlu helallükten ayrılduksa korkma ve üşenme üşde ravzatün min riyazi el cenneti gör senün içün uçmak hurileri yaraklanmışdur. Kemafi kavlühü Teâlâ **yübeşşiruhüm rabbühüm bi rahmetim minhü ve Rıdvâniv ve**

---

[440] “Sonra o nufteyi kan pıhtısı haline getirdik.” Kur’ân-ı Kerîm, Müminun/14

[441] “…Onların üzerine (ölüm anında) melekler iner ve derlerki: korkmayın, vaat olunduğunuz cennet ile sevinin.” Kur’ân-ı Kerîm, Fussilet/30

cennatil lehüm fiha neıymüm mukıym[442] **halidine fiha** ve eğer iyazu billahi bu gurur izzet ve sürüvir nimete dünyaya aldanub bu fani derün azacak hoşluğu ki eğlenmeyüb geçer âhiret mülkinden behremend olmaklıktan mağbun ve mahrûm olasıs. Kemafi kavlü Teâlâ **ülaike'llezine'şteravü'd-delalete bi'l-hüda fe lemma rabihat ticaretühüm vema kanu mühtedin**[443] andan Melikzâde eyitdi: "Ey müşfiku mihrübân ata bu fâsih nasih kelimâtı pür nesâyih birle mürde kalbimizi ihya eyledün. Ammâ benüm kardeşlerüm egerci dânâlardur. Velâkin sizden sonra bunların rayıgân ellerine mâl girüb dimağları müfsid ığvasıyla aza dostlukları düşmanlığa dönüb memlekete fitne düşe şimdiki memleket tasarrufı licamı elündedür. Ben bendeki rüzigar elinde üftâde koma desti gir ol hakdan kaldurki âkiller dimüşlerdür her kim düşmüşün elin kaldurmaya ana ol kıssa vâki olaki çaylak sıçana eyledi melik eyitdi nicedür ol hikâyet **[32]** aydun işidelüm **hikâyet-ı ukâb ba mûş** melikzâde eyitdi işitdümki zamânı evvelde bir geyik avcısı bir gün ağ kurdı geyik duta nâgâh ol ağa bir geyik girdi çekini gördi kurtulmağa mecâl bulamayub mayus olıcak cevre yanına bakdı bir sıçan bunun haline temaşa eyler pes geyicek sıçana çağırdı ki ey aziz egerciki bizüm aramızda münasebeti ülfet ve hakkı sohbet yog ise sende hüsni hulk eğleyüb tevekkü iderüm ki ben düşmüşün elin kaldurub beni bu belâdan kurtarasın çün bu mehlekeden kurtılam. Ölünce kulun ve duagüğün olam sıçan ol cehlettenki huyı deni ve hulkı laim idi. Eyitdi ağrımaz başı bağlamak ve sağ adam kendüzini Tabib eline virmek bilmezlikden ola ve ben kendü hakirliğim ve avcınun tes huylığın bilürüm eger ben salıvirdüğüm bilürse balta ile evim yıkub viran eyleye geyikden yüz döndürüb şöyle mihnetde koyub gitdi inine varınca bir çaylak kanda imiş çalub hevaya dügdi. Bu kez evi harâb olub korkduğuna uğradı. Avcı geldi gördü bir mahbub geyicek öldürmeğe kıyamayub dirice bağlayub alub şehre getürdi ki sata. Yolda gelürken bir ehli mürüvvet bir sahi vücud merd rast gelüb geyiceğin hüsn ve cemâlini ve letafet ve melahatini müşâhede idüb bunun gibi mahur bendü zincirde olduğuna vech görmeyüb **[33]** avcuya bir altun verüb geyiceği nebedden azâd eyledi pes bu hikâyetdan anlandı ki düşmüşlerün börk deminde elin dutmak gerek imiş eyle olacak sultân ben seresinün maslahatın bir kimesneye ısmarlayaki benüm ile anlarun ortasını ıslah eyleyüb karındaşlık alakasını kesmeği reva görmeğe melik eyitdi benüm yük çekici dostlara vardur ısmarlayam. Hâcet vaktinde seni saklayalar ammâ horasan vilâyetinde bir dostum vardır. Hüsn ve hulkı begayet eyudur. Seni ana ısmarlayayın didi. **Melikzâde** eyitdi dostluk dürlü dürlü olur. Bir nicesi eyle olur

---

[442] "Rableri onları kendi katından bir rahmet, bir hoşnutluk ve kendilerine içinde tükenmez nimetler bulunan cennetler müjdelemektedir." Kur'ân-ı Kerîm Tevbe/21

[443] "İşte onlar, hidayete karşılık sapıklığı satın almış kimselerdir. Bu yüzden alışverişleri onlara kâr getirmemiş ve (sonuçta) doğru yolu bulamamışlardır." Kur'ân-ı Kerîm Bakara/16

ki senün katunda bir maksudi veya hud bir tamai ola çün ol maksud hâsıl ola febiha ve illa arada dostlık kalmayub belki sonı düşmenliğe döne nitekim ol bir tama'dar kimesne ile nevhare arasında oldı.melik eyitdi nicedür ol hikâyet aydun işidelüm **hikâyetı nevhara** zamânı evvelde bir padişâh var idi. Aküli dânâ adlü ve insafi birle ârâste ve pîraste idi. Şam vilâyetinde hakim idi ittifâk ol padişâhun nedimleri arasında nevhara adlu bir nedim var idi bir gün bu nevhara katına bir yigit geldi zâhiri gökcek ve sûreti mevzun ve nükdedan şöyle ki padişâhlar hüccetine yarar maksudı ol idi ki nevhara sebebiyle padişâh katında yir bula zamâne keydinden emin ola nevharaye sıdk üzere dostlık gösterdi bir iki yıl anun hüccetinde **[34]** oldı her vakit garazın nevharaye bildürür idi. Nevhara eydurdı bu kişi sınanmış kişidür bunun dostlığı garaziçündür. Bunı padişâha bildürmeğe de fâide yokdur. Belki ziyan vardur diyüb mukayyed olmaz idi çün ol yiğit gördi maksudı.Bundan hâsıl olmaz. Habbaset tamarı deprendi bir ruk'a yazub padişâha sundı nevharada aliyazu billah cüzam marazı vardur. Mübdeladur. Bunun ile bir sofraya sunmak ve söyleşmek olmaz bunda olan maraz emraz seri yadandur. Padişâh sakınsun dimiş padişâh çün bu kıssai malûm idindi buyurdı ki nevhara ayruk meclise gelmeye ve divanhâneye dahi koymayalar nevhara miskin bu kıssadan bihaber bir gün beyakı adetince nevhara durdı ki padişâh hazretine vara çün padişâh kapusuna geldi kapucılar ellerin nevhara göğsine kodılar ki ayruk destur yokdur. Şimdiden girü bu asitaneye girmeğe icazet yokdur didiler nevhara miskin bi huzur gam-gin giri döndi çok zamân bu minval üzere kaldı ahirel emir bu kıssaya ne sebebden oldığın Nevhara malûm idindi. Padişâhun haslarından birkaç mu'temet kişiler kığrıdı ve anlarun katında soyunub tenin gösterdi hiçbir yerde nişanın görmediler nevharaya acıyub padişâh katına vardılar ol kişünün hile ve mekr itdüğin bildirdiler padişâh eyitdi gerçekdür Nevhara bu didükleri töhmedden arıdur **[35]** ammâ nice iderim anı göricek gönlüm ürker. Hücceti beka ağır gelür. Ana biraz mâl virsünler bir ayruk yere varsun, dirülsün didi. Pes bu hikâyetdan anlandı ki bu ehil dostlık garaz içün olub sonra zarar ider imiş. Ve dahi bir dürlü dostlık oldur ki hısım arasında dostlık ola hısım dostlığı dahi garaz içündür ki andan assı göre şöyle ki fâide-mend olmaya anun dahi sevgüsi düşmanlığa döner. Nitekim Bâbil padişâh ile şehzâde arasında vâki oldı. Melik eyitdi: Nicedür ol hikâyet aydın işidelüm. **Hikâyetı Şehriyârı Bâbil ba şehzâde** Melikzâde eyitdi: Bâbil vilâyetinde bir padişâh var idi. Âleme ancak bir oğul götirdi. Henüz dahi tıfıl iken padişâh hasta olub ölüm haddine vardı. Ve eyitdi: oğlum küçüktür. Padişâhlığı beceremeye bari kendü elümle padişâhlığı kardeşüme bildireyim. Ola ki oğlum şevkat idüb buyurub padişâhlığa yaraduğu zamânda Müslimânlık idüb ana ısmarlaya pes kardeşin kığrıdub eyitdi: Ey gerçek mihruban kardeş! Padişâhlığı sana ısmarlayıb iş bu

oğlancığa seni vasi kıluram.kacan kim padişâhlığa yaraya.Müslimânlık idüb ana ısmarlayasın. Sen anun fermanı altında olasın. Anı istiklal sadrine geçüresin. Bu ayeti kerîme mucibi üzere kavlü Teâlâ **innallahe ye'murüküm en tüeddü'l-emanati ila ehliha**[444] **[36]** amel idesin ahdü muahede eylediler. Padişâh dünyadan rahled idüb bir nice zamân karındaşı padişâhlık sürdi. Oğlan dahi buyırdı. Mülk istemeğe başladı. Padişâhlık atası karındaşı amucasınun dimağına sirayet idüb saltanat sevdası canını almış idi. Endişe eyledi ki şimden bu oğlan padişâhlığın istese gerektür. Eger virmezsem çevre yanumdan begler ve serverler yardım idüb dirdimez hakaret ile elümden alalar. Ol yeğdür ki bunun vücudunu yolumdan giderüb mülki abadı tasarruf eyleyem. Pes bir gün av kasdına çıkub ol şehzâdei bile alub av yerine vardukda leşger ava tağılub şâh oğlını alub bir halvet yire varub esirgemeyüb iki gözin çıkarub zaru nizar ol beyâbânda bıragub gitdi. Hakkun hikmetin gör. Ol miskünün eger zâhir gözi gitdi ise hakkun emri ile batın gözi açılub nitekim kelâmı kadîminde Hakk Teâlâ buyurur: kavli Teâlâ **ve übriül ekmehe ve'l ebrasa (ve uhyil mevta) bi'iznillahi**[445] canibi Hakka naliş zarı kıldı. Elhamdülillah yatışub tefekkür eğledi. Ol gice ol beyâbânda yırtıcılar vehminden eli ile arayu bir ağaç bulub ol ağaca çıkub oturdu. Münâcâta başladı. Hak Teâlâ inâyet idüb meğer periler melikünün bu ağaç dibi oturacak yeri idi beyakı adetince gelüb ol ağaç dibünde otururdı. Çevreden periler katına derülüb **[37]** birdem sohbet itdiler. Esnai kelâmda aralarından bir kişi çıkıb eyitdi: Bugin bu aralıkta dahi bir aceb hadîse vâki oldu ki ciğerümüz pür hun oldı. Şunun gibi masumı şâhı Bâbil kadr idüb gözin çıkardı. Diğicek periler meliki işüdüb gayet ile acıyub merhamet damarları çoşa geldi. Andan dönüb mecliste oturanlara hitâb idüb padişâhzâdeye işütdürmek acıl çün yüksek avaz ile eydur eğer padişâhzâde bilse bu üzerinde oldığı ağacın yaprağında ol hasiye vardur ki suyın çıkarub gözlerine sürse gözi açıla ve falan Haristanda bir yılan vardur. Ol ilanun tali ile emmüsi Bâbilün tali birdür. Şöyle ki ol yılanı öldüre atası karundaşı Bâbil dahi bunda öle şerrinden emin ola didi. Padişâhzâde bu sözleri cümle işüdüb Cenabı Hakka şükürler eyledi.**Beyt sipâs an afernendei yak ra ki küya vü bina kert müşti hak ra** çün ol ağacun yaprağun sıkub suyundan gözlerine sürdi. Gözleri açıldı. Sabah kalkub ol yılanı bulub fursat bulub öldürdü. Atası mülkine padişâh oldı. Ey baba! Eger anun dahi dostlığı bu tarîka olursa beni ana ısmarlama. Bir neva dostlık dahi şöyle olur ki çün kendü bir belâya uğraya kendü halâs olmak içün dostını belâya düşirib kendü variyetlik ister. Nitekim ol bir demirci eyledi melik eyitdi nicedür ol hikâyet aydun. **[38]** işidelüm **hikâyetı merdi ahenger ba misafir**

---

[444] "Allah size emanetleri ehline vermenizi emreder…" Kur'ân-ı Kerîm, Nisa/58
[445] "…Allahın izniyle körü ve alacalıyı iyi ederim…" Kur'ân-ı Kerîm Ali İmran/49

işiddüm ki bir müsafir kimesne var idi. Âlemi geşt idüb maşrık ile mağrib arasında görmediğü yir yog idi. Bir gün giderken gördü bir köy ucında oğlancıklar bir kör kuyuya taş bıragurlar. Müsafir kuyu katına geldi. Gördü bir div kuyu bucağında büsmiş durır. Müsafir endişe eğleyüb kendüye eydur gerçeği div cümleyi mahlukatun yavuzragıdur. Ammâ çünki bu mihnet kuyusına düşmüş ve hiç kimesneye mazereti ve günâhı yetişmemiş mürüvet değüldür ki bunı belâ damında giriftar koyub gidem. Kereminden ileri gelüb div kuyudan çıkardı. Div bu işü begayet acabladı. Zirâ div ile Âdem oğlanı arasında hiç vech ile münasebet ve dostlık müyesser değüldür. Pes div eyitdi ey kardaş çün benümle bu eyilüği eyledün. İmdi dünyadur. Eger sana dahi bir vakıa olursa benüm adımı okıyub beni davet idesin. Ben dahi seni kurtarub Bu eyiliğin mükefatın eğleyem diyüb biribirinden ayrıldılar. Müsafir zamhiran şehrine vardı. Bunun anda bir demürci dostı var idi. Doğrı anun evine vardı ol şehrün resmi adeti eyle idi ki her yıl bir günde bir garib kişi kurban iderler idi. Garib bulunmasa şehir kavmi arasında kuraya bıragub kurada kim düşerse anı kurban iderler idi. Kaza ile ol gün kura demirciye **[39]** düşti idi. Demircü dostı misafir geldiğin görüb su başıya yigürüb işte garib geldi didi. Pes asasler gelüb müsafiri siyasetgaha iletdiler. Müsafir div adın okudı. Div derhal hâzır oldı. Neydüğini bildi.Ol padişâhun bir sevgülü oğlu var idü. Dutub deli eğledi. Ata ve anasının hayranu serverden kaldılar. Ne çare ideceklerin bilmezler. Çün oğlan ölüm halüne vardu. Div çağırdı ki bunun sağalması müsafürün halâsı iledür. Şöyle ki ol bi günâhı koyuveresiz. Bu dahi halâs olur didi. Derhal müsafiri koyuverdiler. Ol dahi oğlanı koyuverdi. Pes ol kişünün dostlığı bu hikâyet üslub üzere ise ol kişiye melik ben bendesini ısmarlamaya. Melik eyitdi: ol dost bu sen didüğün kimesnelerden değüldür. Andan melikzâde eyitdi: bir dürlü dost dahi oldur ki heva ve heves iktizasından kopar az nesne ile bozılub düşmanlığa döner. Nitekim dilgü ördeği ciftinden ayırdı. Melik eyitdi: nicedür ol hikâyet aydun işidelüm. **Hikâyetı rübahbabat** melikzâde eyitdi: işitdüm ki bir cıft ördek bir su kenarında yurt idinmişler idi. Ve anlarun bir dilgü konşısu var idi. Bu dilgü dau's-sa'leb rencine mübtela olmuş idi. Eti ve tusi dökülüb bir bucakda kalmış idi. Bir gün bir kaplubağa bu dilgüyi sora geldi. Renç neydiğün bildi. Eyitdi. Kardaş bu senün rencüne ördek ciğeri devâdur. Eger anu elikdürürisen. **[40]** hakikat bu renç senden gider didi. Dilgü eyitdi ördek ciğerin kanda bulam. Meğer konşılıkda bir ördek vardur. Ammâ konşı hakkın nice yıkam yahut anı nice ele götürem. Meğer bu su kenarında sinüb oturam. Bu ördeğin birini hile ile daimine bıragam diyüb bir yerde sinüb gözledi. İttifâk ol ördeğün dişisi dilgü katına yakın geldi. Zaifliğinden sıçrayub tutmağa mecâli olmayıb hile kılmağa başladı. Eyitdi nicesin iy eyu konşı bana senden çok rahatlar hâsıl olubdar ol senün helalün dahi senden hoşnuttur.

Ammâ ol uslu kişi değül imiş bu gin bir haber işidüb begayet teacüb eyledüm galiba şöyle eglenür ki ol senden usanmış ola bir ana bir kızın istemiş adam göndermiş ördek bu sözi işidüb na huzur olub ammâ cevâb virüb eyitdiki Hak Teâla avratları erenlere mahkum kıldı ki **er-ricalü kavvamüne alennisai**[446] dur. Nice etmek gerek şer'i buyuruğuna mûti' olub anun murâdı üzere olmak gerek didi dilgü eyitdi gerçek eydursın illa çün ol ayruk avrat senün üzerüne ihtiyâr kıldı sen dahi gayrı kişi istesen ayıb olmaya çün ol tanrıdan korkmayub buncadan olan duz etmeği ve hakkı sohbeti bilmeyüb böyle eyledi. Bes sen dahi andan ayrılub başuna buyruk olursun. Seni bir kişiye viremki anun hiç misli olmaya ördek **[41]** eyitdi: Her ne dirsin cümlesi şevkat ve müctedandır. Lâkin er dört avrat almak revadur nitekim Hakk celle ve ali kelâmi kadîminde buyurur kavle teale **fenkihu ma tabe leküm (minen nisai) mesna ve sülase ve rubaa**[447] ammâ ol dahi benim hakkuma teadül eylemeyi reva görüb hayıf eylemeye ben dahi anun çevrine tahammül eylemeyi reva görem Dilgü eyitdi yalunuz ol iş değül. Eydürmiş kim felan ile düzüldi diyüb adun çeker imiş.Bu söz anun içinden çıkmak ihtimâli hod yoktur. Ördek çün bunı işitdi. Bir kezden incinüb eyitdi. İmdi ben bundan nice kurtulam Dilgü eyitdi bende Hindistan otlarından ot vardur. Bir zerre andan virürsen derhal ölür kurtılursın ördek eyitdi: İmdi andan biraz getürivir. Dilgü eyitdi varayın getüreyin dedi gitti. Girü gelmedi. ördek küye-gördi gelmedi. Ördek durdı Dilgünün evine vardı. Dilgü gökte istedüğün yirde buldı. Ördeği berk dutdı. Ne etin kodı ne ciğerin yidi. Pes bu hikâyetdan anlandı ki bunun gibi dosta tekye ve itimat câiz değül imiş. Melik eyitdi: Ciğer köşem ol dost bunu gibi garazlardan azâddur. Nice kez sınanmuşdur. Nitekim ol bezirgân dostın sınadı Melikzâde eyitdi: Nicedür ol hikâyet aydun işidelüm **hikâyetı bezirgân ba dost-ı [42]** dânâ. Melik eyitdi: İşitdüm ki bir bezirgânun bir hubb ray ve matbu' sirat oğlı var idi bir gün atası yanında oturub nasîhat dinler idi atası esna-i kelimâtda eyitdi ey oğul bilgil ve âhâh ol gılki dünyada gereklü ve mühim olan oldır ki kişinün müşfik dostı ola hâcet vaktinde dostı gir ola imdi sana lazım ve labüddür ki kalkub sekare varub mâl harç idüb yarı muvâfık ve dostu sadık tahsîl eyleyesin. Mevsiminde sana gerek ola zahmet çekmeyesin didi. Pes bu oğlan babası sözü ile kalkub çok mâl alub sefere gitdi. Az zamândan giri geldi. Atası eyitdi: Ey oğul! Bu nice mâl harç eyledün nice dost tahsîl eyledün. Ben dahi göreyim ve malûm ideneyin. Oğlan eyitdi: Ey baba! Elli dost buldum ki her biri yüz hüner birle ara ârâste ve pîrestedür. Atası eyitdi: Korkarım ki ol dostların şol bir Türk oğlanı dostu gibi olmaya oğlan babasına eydur buyurun nicedür ol hikâyet aydün işidelüm. **Hikâyetı dihkân bâ piser-i hod.** Bezirgân

---

[446] "Erkekler kadınların koruyup kollayıcılarıdır." Kur'ân-ı Kerîm, Nisa/34

[447] "…Size helal olan kadınlardan ikişer üçer dörder olmak üzere nikahlayın…" Kur'ân-ı Kerîm, Nisa/3

eyitdi: Zamânı kadîmde bir Türk var idi. Mâlı mülkü besyar idi. Âlemde bir oğlu var idi. Hemişe ol oğlana öyüd virüb **[43]** eydurdı hâsıl olan nakdi saklayub telef itmek gerekdür dahil ve haric bilinmek gerek ey oğul mâlı israf eyleme ki akibet teşviş çekmeyesin dost kim ihtiyâr idersin fikr idüb dostlığa lâyık olanı ihtiyâr eyle sonra pişman olmayasın mâlüki aklu dâniş ehline sarf ve harc eyleki sonra fayda mend olasın dir idi. İttifâk atası fevt olub düveli mâlu ve mülki oğlına degdi israf itmeğe başladı. Nadanlar ile meclis ve sohbet idüb mâlunun ekserin telef eyledi bunun bir âkile anası var idi. Eyitdi: Ey oğul! Atan nasiyhatun dutmadun ki bu mâl sana kol kanad ola nadanlara sarf eyledün dost sanduğun kimesne sınanmayınca dost dimek câiz değüldür. Pes bu oğlan anası sözü ile dostların tecrübe etmeğe başladı. Bir gün durdı bir dostunun yanına vardı. Eyitdi: Bizüm evde bir sıçan var. Çok ziyanlar eğler. Kimesne anı def etmeğe kâdir değüldür. Dün gice on vâkıye heveni bilkülliye yedi dir. Dostları eyitdiler: Hevanı cerbidi. Ola sıçan cerb yimek baid değüldür. Yimüşdür didiler. Oğlan dostları kendü sözüni tasdik ettiklerine kendüye yarar müsâhib sadık eğledi. Zi gerçek yaranki benüm bu asıl **[44]** yalanımı gerçek yirine geçürdiler didi. Anası katına geldi ana bugün vardum. Dostlarımı tecribe eyledüm. Benüm iş bunun gibi yalanımı gerçek yirine duttılar didi. Anası eyitdi: Ey oğul! Bu sözi âkil olan gerçekdür dimez. Dost oldur ki seni bu asıl yalan söz söylemekden men eyleyeler oğlan anasına yüzin çevürüb eyitdi gerçek dimişlerdür avrata raz açmak hatadur. Pes anası sözine iltifat eylemeyüb cümle mâlını hevesi yolına nice eylelere harc eyledi, telef itdi. Ahirü alamer nimet güni mihnet gicesine tebdil olub atlas limasa palasa denşürdi. Bir gün giri ol tecribe etdügi dostlar katına vardı. Söz arasında eyitdi: Dün gice sofrada bir etmek kalmış bir sıçan ol etmeği külli yimiş didi. Ol dostlarki bunun sarîh yalan ve terahhatlarına inanub on vâkıyye havanı sıçan yimeği câiz görüb dürlü teavilat itmişler idi. Bu kez çağrışub eyitdiler: Müslimânlar bu yalan sözi görün bir gicede bir sıçan bir etmiğe nice yiyebilür. Pes bezirgân eyitdi: Ey oğul! Bilesin ki dostlık lokma veya hırka içün ola çün lokma ve hırka bulamayalar düşmandan bedter olurlar anlarun meseli fuka' bardağı gibidür. Nice kim tolu ola ağzında dudağında öperler. Çün boş ola **[45]** yire bırağurlar. Ey oğul! Korkaram ki senün dostlarun dahi iş bu taifeden ola. Yitmiş yaşar kişiyem cihân ahvalin görmişem. Dostlık yolında çok mâl ve menal sarf idüb nice kez tecribe idüb durırın. Bunca zamânda bir buçuk dost ancak bula bildüm sen bir kac gün içinde elli dost nice bula bildün ol dostlarun bana göster her birinün mertebesin sana bildireyin didi uğlan babasınun bu sözin kabul eyledi gice oldı ol bezirgân bir koyun boğazladı şöyle kanı ile beze sarub cuvala koydı bir hizmetkara götürtdi oğlınun bir dostı kapusına vardı evinden taşra çıkartdılar eyitdiler iş bu cuval icinde olan meyyit şehrün ayanından falan

kimesnedür. Gice bizüm ile yiyüb içüb esnai müsâhabetde savaşub nâgâh kendüye bıçak ucı dokındı eyle olsa sen dost sadık ve yarı muvâfıkdan dilerüz. Kim bu gövdeyi evünde gizleyüb bizi belâdan ve korkudan halâs idesin ol dost cevâb virüb bizüm evümüz dardur. Oğlancuklarumuz vardur sığamazuz bir gayrı yir görün anı koyub bir gayrı dosta dahi vardılar ol dahi kabul eylemeyüb bir vechile cevâb virdi ol oğlanun elli dostından bir tam dost bulunmadı ki bunlarun **[46]** murâdlarınca olub gövdeyi kabul eyleye. Bezirgân eyitdi: Ey oğul! Cem'i dostlarun dîvâr nakşı imişki menfaate yaramaz. Gel imdi dostlaruma varalım. Evvel ol yarım dosta vardılar, kığırdılar, taşra geldi. Sûreti hali didiler. Ben bir muflis kimesne am avandan ve şâhnâdan korkmazam Bu işde bahil değül am bir evim vardur tarrakdur ve yetişmiş kızlarum vardur.Sizi gizleyimezin ammâ ol gövdeyi gizleyeyin ki hiçbir ferd müttali olmaya andan geçdiler ol tamam dosta vardılar kıssai takrir eylediler. Sair dostlara didikleri gibi şerh eylediler. Bu dost bunlarun ahvalin dinleyüb beseri çeşm her ne dürlü zahmetünüz var ise kabul iderin dost dostdan bunun gibi günde yüz döndürmek olmaz.Bir zir-i zemiynüm vardur hayli derindür karanlukdur. Gövdei anda saklayım kimesne görmesün ve bir halvet hücrem vardur latif makamdür sizi anda gizleyeyim her ne gelse tanrıdan hoş geldi gelün beri deyüb içerü aldı. Bezirgân bu doğruluğu ve bu sıdkı gördi. Eyitdi: İr garir ve mihrüban dost sağ ve var ol ve bilgil ki ben bu töhmetden beri ve halısdan bu sûreti bu vechile göstermekden murâd bu oğlanun dostlarun tecribe etmek idi şükür ki gördi imdi. Ey oğul ben seni âkil ve müşfik **[47]** dostlara kulağuzların ki bunun gibi müsayağa ve katında sana yaru ve muin olalar ve railarıyla asıl idesin bes melik çok zamân geçmeyüb darü'l-gururdan sereni servere nakl eyledi. Padişâhlık ulu oğlına degdi.Ve sair karındaşları dahi ataları nasîhatin kavlü idüb kardeşi buyurığında oldılar. Lacerem mürehfehe el hal ve fariga elbal vilâyet dutub tavili ömür sürdiler. Bu hikâyet anlardan yadigar kalub tedavir kıyâmet söylenür tamam oldı. Bâb ve Allahü el rücu vel mab

Bâb-ı sâlis: Meliki ardaşîr ve dânâ-i mihrüban hikâyetudur. Meliki ardaşîr kadîmi padişâhlardan ve ulu selatinlerden idi. Adlü vedâd ve mürüvet sâhibi idü. Âlemde oğul vücud götürmeyüb ancak bir kız hâsıl eylemiş idi. Hubb sûret ve ve nik sIrat nakaşı çün nakış hüsnünde aciz olub cemâline hiç hatdu gayet bulunmaz idi. Padişâhlar rağbet eyleyüb taleb iderler idi. Kız kimesneye rıza vermeyüb nefret ider idi. Bir gün şâh katına vardı. Şâh eyitdi: Ey oğuldan sevgülü Mihriban kızım eğerciki sen atadan ve anadan sevgülisin ammâ erden kaçmak sana maslahat değüldür. Kız ata evinde çok durmak suya benzer ki su çok dursa yuyısa gerekdür. Pes yikrek oldur ki rıza veresin. Seni fülan padişâh

oğluna verem. **[48]** ve endişemi senden farig kılam. Kız eyitdi: Ey baba! Kişiye erkek oğlan nimet ve nimet sebebi hasenâtdur. Ve kız oğlan mihnet ve mihnet sebeb mağfirettür. Ve ana ata anun zahmetine sabr kılmak mucibi rahmetdür. Pes babaya lazumdur ki anun haline nazar idüb küfvine sevk eğleyeler ki avrata lâyık olmaya ana virmek hatadur. Belki virmemek yeğdür. Ammâ kefaet mâl ve hesap ve nesep cehdinden cehdündendür. Senün ol kefaet değüldür. Belki kefaet oldur ki iki cihânda zevâil olmaya mâlı her gin eksilmeye. Melik eyitdi: Sen padişâhzâdesin. Lâbut kızı padişâhzâdeye virsek gerekdir. Kız eyitdi: Padişâh oldur ki kendüye ve ıraga eylüği hâsıl ola âkil piyşuva idine ve dünya âhiret padişâh olub kimesne ayıbına nazar eylemeye melik bâkî ola ben anun gibi kimesne isterin didi. Padişâh eyitdi anun gibi kimesne kanda bulunur pes etrafı memâliğe adamlar gönderüb haber aldılar ki padişâh istedüği adam ki dünya muhabbetinden ferâgât idüb âhiret ahvaline meşgul ola. Ol falan şehirde mukimdür adına dânâ-i mihruban dirler. Melik fikr eyledi ki kızını ana vire pes ol dânâ-i mihrubanı davet idüb izzetü ikrâm birle kızını ana virüb akdü nikâh eyledü. Cem‘ olub biribirilerünün tabiatına muvâfık gelüb hoş hal üzere dirlik eylediler. Bir nice müddetden sonra meliki ardaşir atalık şefkatinden **[49]** durdı. Kızı evine vardı. Halin ve dirliğin sordı. Kız eyitdi: Cem‘i halinden razı ve hoşnudun illa bir nesneden incinürüm. Evümüz birdür. Cem‘i esbâb bir yerde durur. Ol sebebden bi huzurum didi. Melik eyitdi: Ben andan dilek eyleyem. Bir ev dahi idine. Pes güyegüsin kığırdı eyitdi: Her nesnenün mahalli vardur. Esbâbunun oldığı yerde sizler olmak müşkildir. Bir ev dahi gerekdür ki helalün ile halvetce olasız didi. Dânâ-i mihruban eyitdi: Ben cihânın eczasın bir yire cem‘i bir ev içüne koyub kanaat mühri ile mühr örmişem. Ve eğer gerü dağıdam her birine bir yir ve bir bekçi ve becerici lazım olur. Eyle ola ben anlarun işinden kaçan ferâgât bulam. Pes hırs ki uyur ilendür. Uyarmış olam. Anun ağusuna nice katlanam. Şâh eyitdi: Ev içün kayırma ki evlerüm ve esbâblarım çokdur. Ve hizmet idici kullarum bisyardur. Ve libas kısmından dahi her ne murat olunursa hâzır eylesünler didi. Dânâ-i mihrüban eyitdi: Malûmdur ki ol saraylar yıkıcı ve lezzetler giderici Melekü’l-mevt heybeti ire. Kuş yuvasın yıkmak ile padişâh tahtın harâb eylemenün farkı yoktur. **Beyt çün ehengi reftan künd canı pâk çiber tahd murdan çiberdür.** Hak pes ey Padişâh nefsün iki şakirdi vardur namuvâfık. Biri, **hırs** ve biri **şehvet [50]** birünün kastı çok yimek ve çok içmek ve birünün Ranalık ve kendüyi bezemek âkil olan kişi gice ve gündüz çalışub bu iki mekkarun elinden kurtılmak gerektür ki sonra nedamed çekmeye ahiri harâb olmaya nitekim ol üç şerike vâki oldı. Padişâh eyitdi: Nicedür ol hikâyet aydun işidelüm **Hikâyetı seraniyan ba yekdiger** dânâi mihruban eyitdi: Zamânı sabıkda üç şahs şerik olub haramilik iderler idi. Çok kimesnenün yolın

basub ve nice nefsler telef idüb garetler kılmışlar idi. Akıbet eyledükleri işün cezasın bulacak zamân gelüb bir gün bir viranda bir sandıkca altun buldılar hatırları begayet şadan olub yoldaşlarunun birünün eline bir altun virdiler. Ta'âm getürmeye gönderdiler. Ol kişi vardı. Ta'âm aldı. Hırsından ta'âma ağu kattı ki yoldaşlarına yidürüb mâl kendüye kala ol ta'âma gidicek bu ikisi dahi fikir eylediler. Ta'âmdan gelicek öldürüb mâlı ikisi üleşe çün ol kişi ta'âmı getürdi. Durdılar. Öldürdiler. Ta'âmı önlerine alıb yidiler. Derhal anlar dahi öldiler. Bu hikâyettan malûm oldı. Nefs hevesi ve mâl ve mülke haris olub kişi dünya ve ahretin harâb eylemek reva değüldir ki nice öğredürsen ol vech üzere kalur. Nitekim demüşlerdir **beyt [51] Çün pedirsed nefsi insanı ancunan gerded oki gerdeni ve cükalar** dimişlerdür ki teamüli büsyar idüb tolu amel fikrinden sakınalar ki dünya mekkarü gadardur duzağına düşmeyeler çün karnun tok ola açlık gussasın yimeyesin zirâ çok toklar gördiğini acıkmağa irişmedi ve çün libasun bütün ola yalıncaklık gussasın yeme zirâ çok libaslu kişi gördük ki libası eskimedin kefene girdi ey padişâh bilkil ne kadar ki nefsi dünyaya bağlayasın ol artuk şeşilür ve ne kadar ki sen ana ulaşasın ol senden kesilür. Bilkil ey padişâh Hakk Teâlâ seni raiyyet üzere çoban kıldı iş bu hal ki altun ve gümişdür tamu odındandur eger hakkını müstehakkına virmeyesin yarın kıyâmet gününde seni anlar ki tağlayacaklardur. Nitekim Kur'ân buyurur: **Yevme yühma aleyha fi narı cahenneme fe tükva biha cibahühüm ve cünübühüm**[448] alayat iy melik iş bu nasîhatleri işüdüb kendüzüni dünyaya esir ve anun mekrinde giriftar kılmayasın çün meliki ardaşir.bu hikmet sözlerin canu dil ile dinleyib kabul halkasın can kulağına geçürdi. Pes durdı. Kızı katına varub nasîhat eyledi. Erünün ol dahi efhaline razı olub buyruğuna mûti ve münkad oldı. **[52]** Dindarlığın ihtiyâr eyledi. Dünya zilletin ihtiyâr idüb âhirette rahat ve saltanat issi oldılar. Bu hikâyet anlardan yadigar kaldı.

Bâbı râbi: div gâv-pây ve dânâ-i nikdin hikâyetidür. Zamânı evvelde divler âdemiler arasında âşikâre yüriyüb halka batıl hayâller gösterürler idi. Ahirül ahir Bâbil vilâyetinde bir salih ve dindar alim kopdı. Bir dağ içinden savma'a idüb ibadet etmeye meşgul olub halkı din yoluna davet idüb az zamânda çok kimesne kendiye tabi kılıb irşat etmiş idi. Eyu adı âleme yayılmış idi. Hal bu vech ile olucak divlerün kerleri batıl ve amelleri kâsid olub bir yire cem' olub div gâv-pây katına geldiler. Bir kezden feryadı figan kılub çağrıştılar. Eyitdiler: Bu veli halk arasında bize izzet komadı. Bizüm vesvesemüz hergiz keçmez oldı. Bugin yarınki bu dindar kalkub âleme yürüye cihânı bir kezden kendüye uydura ayruk bize

[448] "O gün bunlar cehennem ateşinde kızdırılacak da onların alınları, böğürleri ve sırtları bunlarla dağlanacak ve "işte bu, kendiniz için biriktirip sakladığınız şeylerdir. Haydi tadın bakalım biriktirip sakladıklarınızı!" denilecek." Kur'ân-ı Kerîm, Tevbe/35

dirlik kalmaz. Çün div gâv-pây bu kaziyye'i işitdi. Şeytanlık odı içinde yandı. Gazab yeklileri çevre saçıldı. Eyitdi bir zamân bana mühlet virün bu maslahat endişesüz olmaz. Bir tedarik olunsun didi. Bunlar birkaç gün farig oldılar. Bu div gâv-pâyunun üç vezîri var **[53]** idi. Her biri ray u tedbir ve mekruhile bâbında areste idi. Anları cem' idüb meşveret etmek üzere oldı. Evvela ulu vezîrine sordı ki ne dirsin bu işte senün tedbirün nedir. Vezîr eyitdi: Âkiller demüşlerdir ki iki nesne bir hal üzere kalmaz. Başta devlet ve tende can bu ikisi bâkî çün tali döne ve ecel ire ne başta devlet ve ne tende can kalur. Bugün ki ol kişinin tali kuvvetde ve canı tendedür. Define her ne kast ve tedbir idersen rast gelmeye pes sabr kılmak gerek kim anun devleti güneşe zeval bula biz dahi anun helâkine cehdü sem idüb mekrimüz zayi olmaya ve eğer uğraşursavuz. Fethü zafer bizüm ola div gâv-pây ikinci vezîre yüz dönüb eyitdi: Senün reyün nicedür nice itmek gerek ikinci vezîr buyurdığı makuldür. İlla anun definden farık olavuz. Ana dahi hariçden yirden ola kuvveti ziyâde olub dibelin mafbun olub biz kendü hakkımızda gehel ve taksir etmiş olavuz. Kuvvetimüz yettikçe anun karini ve bünyâdını yıkmak gerekdür. Andan üçüncü vezîre eyitdi: Senün tedbirin nicedir. Vezîr eyitdi: Ne kim anlar didiler. Galib padişâhın gönlüne hoş gelüb tabiatında makar dutmuşdur. Zirâ adeti nas bunun üzeredir ki ne işitse elbette **[54]** hatırına eser eylese gerekdür ki dimüşlerdir **men yesme' yehal**[449]_tatlı dil ile taş bağırlu adamlar mülayim olur. Ve nice behiyeler ve mühnesler latif şiirler ve nükdedan haberler ile cömert ve bahâdur olur. Ammâ benüm reyüm budur ki eğer elimüzden dahi gelirse bu dindarun kanun dökmek eyü olmaz. Akibet anun vebali bizüm canımıza yetişe bir kimesne içün cümlemüz helâk olmayavuz. Nitekim beni İsrâilde bir salih Müslümân var idi. Nahak yere anı öldirdiler. Anun içün Hak Teâla yedi yüz bin kişi helâk eyledi. Tanrı dostları ile pençe vurmak olmaz. Eğer anu öldürevüz yirine bir kimesne dahi koyalar. Bu fitne kıyâmete değin kala ayruk tedarüke mecâl olmaya. Ama maslahat oldur ki vesvesei şeytaniye ve sihri iblisiyye ile anun gönlüne dünya sevgüsin bıragub ve gözüne şehvet hayâlin nakş idüb ve ağzına hırs balını çalub bil zarûrî yolundan çıkarub kanaati terk ittürüb ol sebeb ile halkın gönlinden ve gözinden çıkarub sözine inanmaz olalar dirliği ve bazarı kesad ola didi. Div gâv-pây bu sözi işiddi. Gönlüne hoş gelüb eyitdi: Benüm râyüm dahi oldır ki cem'iyetde dindar bilüb esrârı ulûmdan **[55]** ve hakayık eşyadan ana suaal eyleyem. Çün suâlümden aciz kala cehlini halka bildürem. Andan kanın dökem. Eger anun işin vesveseye ve el demeye tevakuk eyleyem. Rüzigarım zayi ola. Andan bir vezîre dahi yüz döndi. Eyitdi: Bu vezürün râyine nedirsiz. Eyitdiler çün sizin tedbirünüzün iki nesne arasına düşdi

[449] "Kim ki güzel söz işitse mülayim olur."

birin koyub dahi birin itmek olmaz akl kullanmak gerekdür nice yanlış işler nazara gerçek ve mergub gözi gör ve nice eğriler hayâle doğrı gelür nitekim ol konuk ile ev issi arasında oldı div gâv-pây eyitdi nicedür ol hikâyet aydun işidelüm **hikâyetı müsafir ba sâhibi hâne** Vezîr eyitdi: Bir cömerd kimesene var idi. Konuk ağırlayıcı garib dost idi daima kendü yanından nüzül nimetler bişürüb müsafirin hun ziyafetinden müşerref ve müftenem idi bir gün bir dostı ana konuk oldı i'zâz ü ikrâm idüb dürlü nimetler ile ağırladı çün ta'âmı yediler ev issi konuğa eyitdi ma'zur dutasiz şarab eksüklüğünden bahillık eğlemeyesiz ammâ bir şişede biraz gizlemişem bir mikdar şarab vardur ne kadar az ise getürsünler hatırumuz eğleyelüm. Konuk eyitdi: Ne ola ev sâhibinün bir ahval oğlu var idi. Oğlına eyitdi: Gir içerü şişe ile şarab vardur, götür oğlan içeriye girdi gözine şişe **[56]** İki göründi taşra çıkdı şişe ikidür kankısın götürelüm didi ev sâhibi konıkı birin gözledi buhl itdi sanmasun diyü oğlına şişenün birin eved birisin getür didi oğlan taş ile şişeye utdı yerinde ayuruk nesne bulamadı oğlan girü gelüb eyitdi birin evetdüm biri bilmezin noldı didi konuk bildiki halel oğlanun gözindedür bes malûm oldıki bu maslahatda gayet eyü tedbir ve ince fikr eyleyesiz maslahata andan nübaid öresizki galat vâki olmaya bizüm ilmümüz şol ebleh ekinci tabir ilmin bildüğüne dönmeye didi. Div gâv-pây eyitdi nicedür ol hikâyet aydun işidelüm **Hikâyetı merdi dihkân** Vezîr eyitdi: İşitdim ki zamânı evvelde bir ekinci var idi bir gice düş gördi ki karnından kilid açar sabah oldı. İyveran durdı muabbir katına vardı. Düşün sorub tabir taleb eyledi. Muabbir eyitdi: Bir altun virürsen tabir eyleyeyin didi. Bir altun virdi. Tabir itdürdi. Oğlun doğar didi. Avratı yükli idi. İttifâka oğıl doğdı bir kac gün geçdi ayağı ağrıdı girü muabbire vardı. Bir altun vir devâsın bildüreyin didi. Bir altun virdi var ayağuna bal ile kaygana vur didi. Bal ile kaygana urdı. Ayağı dahi eyü oldı. Çiftçi kendü kendüye eydür muabbirlik ilmin öğrendüm çift ve ekin belâsından **[57]** kurtulayın bu kadar ma'yidar nesne olmaz pes çiftü ekini satdı birkaç pâre kitâb satun aldı bir muabbirr dükkânın açub muabbir ata donlar geydi dükkâna geçüb otırdı halk başına üşdi şehre bir muabbir gelmiş garib acaib tabirler ider imiş diyü ile ve güne namı yayıldı. Kaza ile padişâhun makbul hadimlerinden bir kimesne düş görüb muabbir sora bazara geldi ol çiftçi gösterdiler hadim sordı ki tabir bilür misin? Eyitdi: Bilürem bu işde begayet hadık üstadım hadim düşin beyân eyledi muabbir eyitdi bir altun vir bir altun virdi Eyitdi var iş bu yakında oğlun doğa eyitdi kardeş ben hadımven. Muabbir eyitdi altun vir gökcek ta'bir ideyin bir altun dahi virdi Eyitdi var ayağını bal ile kaygana vur didi hadım kakıdı elindeki ağaç birle döğe döğe bazardan sürüb çıkardı. Eyitdi ey merdeki har sen adam görüb neydüğin bilemezsin gördüğün düşin nice ta'birin idsen gerekdür. Pes ma'lum oldı ki ilim da'vasın her kişi itmek câiz değül imiş. Olmaya ki biz dahi ilim da'vasın idüb

erenler mahfiline girüb kendü elimizle cehlümüz perdesin açavuz. Hacil ve şermsar meclisden girü dönevüz didi. Div eyitdi: Gerçek didün illa ehli akl **[58]** olanlar dimüşlerdir düşman eriyle zur-i bazu itmek mümkin olmayacak aklu tedbir ile galib oluna cehd gerekdür. Nitekim sıçan yılan ile eyle itdi. Vezîr eyitdi: Nicedür ol hikâyet aydun işidelüm hikâyetı mûş bâ mâr. Div eyitdi: İşitdüm ki bir gani kimesnenün evinde bir sıçan yuva etmişidi. Ve yuvadan anbarlarına birer delik idüb bir yol dahi anbardan bâğa idüb daima anbarlardan dane ve gayrı yiyecek çeküb oldığı yiri pür nimet idüb ferâgât ile tena'um ider idi bir gün bir yılan şur yazılarda gezmekden ciğeri pür hun olub su isteyü ol bâğa uğradı. Nâgah ol sıçanun evin gördi. Bir hoş yirde yapılmış ve çevre zâhireler yığılmış. Sanasın kim bir ulu hâce sarayudur. Azîm hoş geldi.Kadîmi yurdını terk idüb başını ferâgât ceybine ceküb kıvrılub yatdı. Sıçan evine geldi. Yılanı evinde kara gün gibi dürülüb yatar gördi. Ah idüb eyitdi: İlahi bu kankı mazlumun gönli dütünidür ki bana yetişdi. Ve yahut konşılara ittüğüm hiyanetlerdir ki başıma geldi diyüb yas ve matemler eyledi. Ma'el kıssa sıçan bu derd ile hasta olub gözi yaşlı bağrı başlı anası katına vardı. **[59]** Hal nice oldığın beyân eyledi. Def'ine çare ve helâkına derman vechile sordı anası eyitdi:var ayruk ev isteme farig ol. Senün ol kuvvetün yoktur ki yılan ile pençe urasın. iy oğıl eğerci kişi evinden ayrılmak katı zahmet ve ulu meşakkatdür ki Hakk Teâlâ anı ölüme beraber kılmuşdur. Kemafi kavli Teâlâ **eniktülü enfüseküm ev harricu min diyariküm**[450] ammâ adam oldur ki çün zaruret vâki ola azîmeti sefer kılıb bir gırı muvâfık mekan ihtiyâr kıla ol nesne ki telef olmağun giri yirine getire sıçan eyitdi: bu kazıyye her çenddir ki makuldür. İlla adam oldur ki hamiyeti elden komaya daima gayret kuşağını beline muhkem bağlaya düşmana mukabele terk eylemeye vaka haller libasın geymeye. Anası eyitdi: Eğer sen bu düşman ile sıçanlar yardımı birle çıkışam dirsen ol maksuda yetişmezsin ki dereceden giren ay aydınıyıla göğe ağılmaz ve örümcek ağıyla geyik dutulmaz. Sıçan eyitdi: Gerçek ayitdün ammâ men makul tedbir ile ümidim vardur ki bu yılanı bâğbân eliyle öldürem didi. Anası eyitdi: Eğer bu işi becere bilirsen adın nemadar koyayın. Pes birkaç gün sıçan bu maslahat üzere yürürken yılan ininden çıkıb bahçede bir gül dibinde arkasın güneşe virüb **[60]** gaflet uykusuna boyanub yatur. Bunı görüb sevindi biraz anarurak gördi bâğbân dahi yatmış uyur. Sıçan derhal bâğbânun yüzine sıçradı bâğbân belinleyü düri geldi kakıyup desti çöb eline aldı ardına düşdi sıçan bâğbânı doğrı yılan üzerine uğrattı bâğbâna sıçan kayusı kalmayub yılan yıka el hal desti çöb ile muhkem darb idüb öldürdi pes malûm oldı ki bir mazlumun nâ-hak yire evin alan lacar cezasın çekse gerek imiş niteki sıçan ana zafer buldı. Biz dahi dindarı

[450] "Eğer biz onlara "hayatlarınızı feda edin veya yurtlarınızdan çıkın" diye yazmış olsaydık, içlerinden pek azı hariç bunu yapmazdı." Kur'ân-ı Kerîm, Nisa/66

mekrü hile ile evinden çıkaravuz. Bu işte zulm itmiş oluruz nice nüsret bulavuz korkaram mekrü hile ile zafer bulmak kasdın iderken şermsarlığa uğrayasız anun ayıbın isterken ayubunuz açasız nitekim ol ev issi ile konuk arasında vâki oldı. Div eyitdi nicedür ol hikâyet aydun işidelüm **hikâyetı misafir ba sâhibi hâne** vezîr eyitdi işitdüm ki bir derviş kişi var idi garib dost misafir sever ittifâk evine bir kimesne konuk oldı ol gice begayet sovuk olub taş çatlasa ölür idi ev sâhibi adeti kadîmisi üzere konuğu riayet kasd idüb avratına tor tenur yak konuğı ağırla didi ki **en- narû fakihetüş-şitai**[451] dur avrat dahi kalkub tennur yakdı konuk er ve avrat **[61]** tennurı ortaya alub çömelüb otırdılar ittifâk avrat iç donun gerüb oturdı meger donunda bir delik varimiş ol mevsi' mübârek mukabelesine rast gelüb aybı gözükdi avratun haberi olmayub eri ve konuk bu kıssaya vakıf oldılar ev issi avratına konukdan hicâb idüb aşikâre ört önüni dimeğe utandı bir ağac ile ol delüğe dürtdi avrat gayet belinleyüb çatadak üzdi ev issine hacalet dahi ziyâde oldı pes bu hikâyetdan anlandı ki bir kişi işledüği fiili ona nice fikr idüb işleye. sonra nedamet dehacalat hâsıl olmaya bir dindar kişi ile dilersiz ki esrârı ulûmdan bahs eyleyesiz sizün işinüz cem'i zamânda şerrü fitne ve mekrü hiledür. Anun faslı cem'i zamânda ilmü hikmetden bahs etmekdür bir kişi bir fiili çok işlese ol işde üstad ve kâmil olur. Husûmet ve ol maslahatun esenliğle hakkundan gelür bu dindar alim ve mesnehis kişidür sen her hususta mütevakıf ve müterddidsin korkaram ki dindar ile bahs ü münazara kılasın anun fazileti senün faziyhatüni izhâr eyleye nitekim Buzurc Mihr ile Hüsrev arasında vâki oldı div gâv-pây eyitdi nicedür ol hikâyet aydun işidelüm **hikâyeti buzurc mihr bâ Hüsrev** Vezîr **[62]** eyitdi: İşitdüm ki buzurc mihr sabah Hüsrevün tahtı önine gelüb padişâha sana senâ itdükden sonra bu kelâmı söyleyüb döner idi **şeb hıyz baş ta kâmiyab başı** yani irken kalkıcı ol ta hâcetün reva ola padişâh bu sözden melül olur idi zirâ lehv ü taraba meşgul olub ol sebebden gaflet galebe idüb gic uyanur idi. Bu söz padişâha serzeniş etmek gibi olur idi buzurc mihrin her gün kendüye bu vechile itab emir kelimât itdüğünden incünüb birkaç yarar adamlarına buyurdı hâcei yolda gelürken soydılar. Hâce girü dönüb evine vardı ayruk libas giyüb şâh tapusuna geldi şâh sordı ki hâce bu gin ne hoş gic geldünüz. Hâce eyitdi: Gelürken ogrılara rast gelüb yolda libasımı soydılar giri dönüb don giyince eğlendüm didi. Şâh eyitdi her gün bize sözün bu idi ki şeb hıyz baş ta kâmiyab başıdir idün sana bu afet erken kalkmakdan oldı hâce derhal cevâb virüb eyitdi ki benden ögin ol ogrılar durmişlar idi bana anun içün zafer buldılar Hüsrev hâcenün hâzır cevâblığın görüb ta'accüb eyledi mülzem olub insafa geldi nitekim dimişlerdür **beyt der zamâne bez dâniş**

[451] "Ateş kış meyvesidir."

yar nist [63] merdi dânâ ra azan be kâr nist Hüsrev eğerciki dânâ ve Zîrek idi ammâ hâce cevâb gılmanda üstad idi. Hüsrevün heybeti ve şevketi fayda itmeyüb mağlub oldı olmaya kim bizüm dahi halümüz ancılayın ola dânâ-i dindar ile demki kişi kelimât itmeğe kâdir değildir didi. Div gâv-pây bu sözden kakıyub ulu vezîre yüz döndi vezîr dahi eyitdi: Ulu vezîre yüz duttı. Vezîr dahi eyitdi: Bu gin rüzgar dindarun murâdıncadur şimdi biz anun düşmanlığına bil baglayub imlâkine kasd eyleyevüz. Halk bizden nefret idüb sonra nefret anun olursa ayruk bizüm bu diyarda duracak yerümüz kalmaz didi. Div gâv-pây eyitdi: Dahi anun ile savaşa ibtida itmedin korkub mağlubane kelimât eylersiz kavlü Te'âlâ **ve gazafe fi gulubihimür ru'be**[452] ayeti sanın sizün hakkunuzda nâzil oldu. Bu devlet bir büyük ırmağa benzer bir yana döndürmeyince dönmez ben cüret idüb anun devleti ırmağına ark kazub yüce niye akıdam didi. Vezîr gördi ki div gâv-pâyun dimağı fesada varub salahı fesada değşinmiş eyitdi ayruk söz söylemek fâide eylemez olmayaki hıyanete hal idüb bize zarar vâki ola diyüb sâkit olub ferman sizündür didi. Pes div gâv-pây şöyle tedbir eylediki bin divki her biri nice **[64]** abidü zaşid izlal eylemiş ola yanına uydurub dindar ile varub mükaleme idüb yoldan çıkarub ihlâk eylemek kasdına cem' eyleyüb ve mukırama bir divki hiyle ve hûda' kılmakda kâmil ve mahir ola evvela ilçi resmince dindara bir biti yazub gönderdi mektubda şöyle yazdurdu ki cihânın pişvası alai'l-ilmin çıkub firiştahlardan söz dimekleyin ve cümle yir ehli ezdürüb kendü mezhebi habiysesine koyan div gâv-pâyem mektub sana ve asıl olıcak bilesin ve agâh olasın ki şimdiki halde bu diyarda gelüb dindarlık davasın kılub halkı zerk u sağluz duzağına bıragub aldarsın tezviründen vilâyetüm müşevveş el hak oldı geldüm kim alayi vech ila ihtizar yanımda olan dâniş ehli ile senün ile esrâr-ı ulûmdan bahs eyleyem cehlüni halk arasında izhâr eyleyem dimiş div mel'un mektubla çün dindar katına geldi dindarun heybeti divün gönline cüret bıragub hergiz söylemeğe mecâli kalmadı. Bir nice zamândan sonra dindar sordı sen ne divsin ne işe geldün. Maksadun nedür div eyitdi div gâv-pây katından gelürin iş bu dağ yanına mübalağa çeri ile yatur çok ifritler cem' eylemüşdür ki senün ile mücadele ve muharebe eyleye diyüb mektubı sundı dindar cevâbı virüb **[65]** eyitdi ki bu kast u bu tedbir ki siz idüb geldünüz merkeb balcığa ve gögercin ağa düşdüğine benzer getürmedi sizi illa yavuz bahtunuz getürdi ki dimişlerdür **ka demüke ıza ka demüke**[453] meğer Hak Teâlanun iradesi şöyle oldı ki sizün habasetünüz yir yüzünden pîr götürülmek yakın geldi. Ahir zamân erenleri sizün şerrünüzden halâs olalar çünki ol na div gâv-pây Bizümle mükamele kasdına geldi vaktine hasır olsun Hakk Teâlânun ulûmi hikâyesine haddü gayet

---

[452] "…Allah kalplerine korku düşürerek kal'alarından indirdi…" Kur'ân-ı Kerîm, Ahzaf/ 26

[453] ayakların geldiği zaman sen geldin.

yokdur ammâ biz kulunda ol kader behre vardurki div gâv-pâyün suâlinden aciz kalmayavuz didi div giri dönüb div gâv-pây katına geldi gâv-pây sordı dindarı nice gördün zâhir batının nice bildün didi. Div eyitdi: Dindarı gördüm hakk yolunda sa'yi ziyâde gözü yaşlu bağrı başlu teni aruk benzi saru bakışı heybetlü sözi datlu işinde muhkem ve müccedde div gâv-pây bu evsafı işidüb içine korku düşdi.Eyitdi: İş bu söyledügül evsaf anun perhizkârlığına ve müteşerri' ve istikâmetine delildür şek değüldür ki bu kişi bir müstecabu'd-daük olub Hakk Teâlâ ana muin ve zâhir olacakdur. Hakkun makbul kullarına düşman olmak münasib ve mübârek olmaz illa nice idelüm şerü' itmiş olduk lazım geldi ki dönmeyüb mübaşerete kadem uravuz tanamumuz ayakda kalmaya **[66]** didi. Yarındası sabah vaktinde gâv-pây çok şeyatin yerle ol dağ eteğine kondu münadilere nida itdürüb âdem oğlanlarından div yeriden cümle halâyık cem' idüb div gâv-pây ile dindar buluşub söyleşüb kavlü ahd eylediler i eger dindar gâv-pây suâline cevâbı şâfî virirse divler ayruk âdem oğlanları arasında durmayub yir altına ve hali harâbe yerlere gizleneler eğer cevâb virmeyecek olursa dindarı helâk ideler **Hikâyetı mükalime gâv-pây ba dindar** evvela gâv-pây sordı ki cihân kaç kısımdur ve cihânı yaradan kaçdur didi.dindar eyitdi cihânı yaradan birdür ki şerik ve mişli yokdur alidür münezzehdür şol zalim kâfirler didüklerinden kema kavlellahi Teâlâ **Teâlâllahü ammâ yagulü zalimüne uluvven kebiran**[454] ve cihân üç kısımdur kısmı **evvel** cevâhir ü araz durki anâsırı erba' od, su, yel ve toprakdan mürekkebdür kısmı **sânî** eflâkdur ve eflâkda olan kevkebdür kısmı **sâlis** akl u nefsdür ki cümleden alidür. **İkinci** suâl âdem oğlanınun teni ne şeyden yaradıldı ve âdemi kime dirler ve canları kacdur canları adem oldıkdan sonra kanda varur dindar eyitdi Âdemilerün teni dört nesnedür ki yukaruda zikr olundı ki anâsırı erba od ve su yel toprakdur ve âdemi egedirler ki kuvveti temyiz ola **[67]** eyüyi yavuzdan sahihi fasidden hakkı batıldan gercegi yalandan hayrı şerden fark eyleye ve bu cevher nefsi natıka dirler ve can üç aza ile kaimdür birine ruh-ı tabi'i dirler anun yiri cigerdür gıda ile yakıdur **ikincisine** ruh-ı hayvani dirler anun yiri gönüldür kuvveti eflâk ve cünbüşi ilduzlar cünbüşidür **üçüncisine** ruh-ı nefsâni dirler anun mekânı dimâğdur tefekkür ve endişe andan kopar kuvveti mümeyyize dahi dirler. Saadeti düvin ve şekâvet ana raci'dur nitekim anun hakkında Hakk Teâlâ kelâmı kadîminde buyurur kavli Teâlâ **fe kad ütiye hayran kesira ve (mey yü'tel hikmete fe kad utiye hayran kesira ve) ma yezzekkeru illa ulü'l elbâb**[455] ve bu canlarun varacak yirleri âlemi gaybdur sevâb u ikâb anda olur **üçüncü** suâl

---

[454] "Allah her türlü eksiklikten uzaktır, onların söylediklerinin ötesindedir, yücedir." Kur'ân-ı Kerîm, İsra/43

[455] "…Şüphesiz ona pek çok hayır verilmiş demektir. Bunu ancak akıl sahipleri anlar." Kur'ân-ı Kerîm, Bakara/269

eyitdi bu dört anâsır nice tertib olunmuşdur dindar eyitdi. kankısıki tabiattda ağırdı anı aşağı kodı ve kankısı yiyniydi anı yukarı kodı **dördüncü** suâl cem‘i nesnelerden sana yakın nedür ve cem‘i nesnelerden sana ırak nedür ve ne nesnedürki girü gelmeğe dimek nedür ve ne nesnedür anı bulmağa yaramaz ve ne nesnedürki bilmeğe yarar **cevâb** dindar ol nesne ki dügelinden yakındur eceldür ve ol nesne ki dügelisinden ırakdur mukader olmamış rızıkdur. Ve ol nesne kim giri bulmağa yaramaz yigitlikdür ve ol nesne kim girü gelmek mümkündür devletdür ve ol nesne kim anı bulmağa yaramaz **[68]** zîreklikdür. Ol nesneki anı bilmeğe yaramaz zâtı valis Teâlâdur âdem oğlanları anı idrak itmekde aciz ve kahırdur olki eşrefi mevcûdât ve ekmeli maznuaatdur ya’ni Muhammedül Mustafa sallallahü aleyhi ves sellem buyurur **sübhâneke ma arafnake hakka marifetike**[456] didi. çün div gâv-pây dindar ile bahs bu mertebeye iletdi gice oldı söylemeğe mecâlleri kalmayub yarınki gün davayı tamam olmağa kavlü karar idüb yirlü yirine gidüb alai’s-sabah girü halâyık cem‘ olub mutazır olub durdılarki bugin bahs ahir olub kankısı mansur ve muzaffer ola dirler idi div gâv-pây girü suâle başlayub eyitdi: Aklun insana fâidesi nedür dindar eyitdi fâidesi oldur ki çün Hakk yolın yanılasın akl dahnuma olub seni doğrı yola ulaşdura ve çün gussa veya vakıba düşesin ol akl sana dest gir ola ve çün fakir olasın kimyai saadet kisesinden sermaye vire **girü div** suâl idüb âdemiler arasında âkil kimedür dindar eyitdi çün güç ideler tahammül eyleye ve eli altında olanlara hoş nazarı ile nazar eyleye ve suçlu güci yiterse afv eyleye fani dünyanun amelin âhiret endişesine Sarf eyleye gafil olmaya didi çün gâv-pây suâllerin tamam idüb dindarun fazlu kemâli ve şanı kani cevâbları cümle nas ortasında **[69]** günden düşen ve karadan enver olub div gâv-pây şer mesar mağbun ve mahur zipan olub suâlden aciz ve kahır olub giri döndü ki giceye afaka sac ve münteşi’r oldı div gâv-pây hacaletinden ahdi mucibince yir altındaki mağaraları ve beyâbânları mesken idüb âdemiler arasında olan artanların Bil külliye terk eylediler bes bundan malûm oldı ki Hakk yolında durışan kimesneye kimki bir yaramazlık kasd iderse ve anı hor kılmak dilerse Hak Teâla anı dünyada ve ahretde horu hakir eyler tamam oldı bâb vallahül âlem bil zub

Bâb-ı hâmis: Dâzime hikâyetıdur zamânı evvelde bir arslan var idi perhizkâr za’if-nevaz ra‘iyet-perver meğerki bir miyşede vatan tutmış idi ve ol aslanun iki çakal nedimi var idi zîrek tab birinün adı dâzime ve birinün adı dâsitân ve bu aslanun bir ayu vezîri varidi anları padişâh sohbetinden günileyüb korkar idi ki padişâh tekarrüb bulub ve zâtına halel gele bir bahane isterdi ki anları padişâh huzurundan devr eyleye idi ittifâk şöyle vâki

[456] “Ben Seni, Senin Bize hakkıyla tarif ettiğinle tesbih ederim.” (hadîs-i Şerîf)

oldı ki bunda ma padişâh mahzırında otururken padişâh gaflet gelüb uyudı nâgâh padişâhdan yel vâki oldı padişâhun bu fi'iline dâzime kendüni **[70] padişâh** bil zarruri ola ey kıssai malûm idinüb girü kendüyü uyurlığa vurdı bunlarun kelimâtların dinlediği kendü hakkına ne söylerler dâsitân Dâzimeye kakıyub eyitdi ne teaccüb idecek mahal idi ve ne olmayacak kaziyye idi ki senden gülmek sadir oldı bu malûmdur ki esrükden ve mecünden dânâ beliğden ve uyurdan teklif sâkitdür anlar bu hususdan mazurlardur ve cümleden uyır özri artukdur ki dimişlerdir **en-nevmü ehû'l mevti**[457] ve ahlâk kitâbında yazılmışdır âkil oldır ki şol ayb ki kendüde vardur ol ayb ile gayrı ayıblamaya alai'l husus padişâh ola anun ayıbını dahi hüner görmek gerekdür dâzime eyitdi bu gülmek benden hata ile vâki oldı lâkin sözki dilden gele ve okki yaydan çıka girü dönmeğe mecâl yokdur **mısra el kavlü kellebenil-mahlub leyse lehu reddün**[458] ve bu dahi malûmdurki günâh aşikâre olmayacak ukuvbetden korkmak olmaz hatanun ziyanından emin olurum zirâ bu macera benüm ile senün aranda oldı ve dimişlerdür raz kimesnenün gönlünde karar kılmaz. Meğerki dost sadık ola sizlerden ümid iderüzki dostlık gözlenüb raz saklayasız **dâsitân** eyitdi iki nesne hamle adetindendür biri oldır ki kendü akçanı ayruğa ödünç viresin **[71]** Yüz takasa ile eyleyesin ikinci razuki bir kişiye diyesin girü gılazu şidad ile and virüb razuki saklasın diyüb yalvarasın ve dimişlerdür razı bir nesnedürki saklaması müşkil ve razı ki dilden gele saklanması begayet asır olur nitekim pîre ile ogrı arasında vâki oldı dâzime eyitdi nicedür ol hikâyet aydun işidelüm **Hikâyetı ogrı ba pîre** zamânı evvelde bir ogrı var idi hurda esbâb ogrılamakdan usanub külli ogurlanığa kasd idüb murâd idindiki Hüsrev hazinesine gireni kıyas mâl ogrılayub ol nice anun ile geçine bu tedbir gönlinden geçürüb çok zamân bu razı gönlünde sakladı ahirül emr razı saklamağa takati kalmayub bir razdaş tetebbü eyledi yarı muvâfık kimesne bulamadı aciz kaldı bir gün ayak donunda bir pîre buldı eyitdi iş bu pîre bir zaif hayvandur dili Yokki kimesneye söyleye eger dili dahi olsa benüm kanım ile Beslenmişdür söylemeğe reva görmeye pes ol razı pîre kulağına didi. Kendüvizin ol renceden kurtardı andan bir gice hazar hile ile Hüsrev sarayına girdi tahtı altında gizlendi pîre ogrı donından sıçarı sıçarı sultân koynuna girdi birkaç yerde sultânı ısırub **[72]** sultânı incitdi pes hadimlere kakıyub çağırdı hadimler geldiler. Pîreyi istediler pîre kaça kaça girü taht altına indi ardınca indiler ogrıyı görüb dutub siyaset meydanına götürüb berder eylediler pes bu hikâyetdan malûm oldı ki razı canlu kimesneye dimek olmaz imiş pes arslan sıçrayu uykudan uyanub oturdı dâzime habs buyurdı elin ayağın bağlayub zindânâ iletdiler dâsitân bu ahvali görüb bi huzur olub gice ile zindan kapusuna vardı dâzimeye çok

---

[457] "Uyku ölümün kardeşidir."
[458] "Söz sağılmış süt gibidir, reddedilemez."

itab ve şitablar idüb eyitdi ki ukala yanında soz oldur ki kadri hâcetce söylene taki mertebesi kişinün eksilmeye hamuşlık cehl perdesidür ve alimlerün azameti hayatıdur çün sen kendüzüni görüb dileği sabr kılmayub suçunı ikrar kıldun labüd serencamun görsek gerekdür **dâzime** eyitdi çün padişâhdan ol fiili mazur dutarsın pes beni neiçün mazur dutmazsın ki benden dahi bi ihtiyâr sadır olmuşdur âdemi zadun hali budur ki kâh güle kâh ağlaya **beyt mısra yek rüzgi handîde çesd sali bikriyet beyt Arabî la tahsebenne surüren daimen ebeden men serrehü zemenün seetehu ezmanen**[459] ey dâsitân bilkil ki çün tali' döne **[73]** cehd assi kılmaz ve az nesneki andan sayadir ola çok görünür şol Tirendez gibi ki ne kadar bileği sustı ölseye çün tali yar ola her okki atar nişana doğrı verür ve çün andan baht yüz döndide düşen göre karagü olub nişana varmaz nitekim ol nik merd ile hüd hüde vâki oldı dâsitân eyitdi nicedür ol hikâyet aydun işidelüm **hikâyetı hüd hüd ba nik merd** dâzime eyitdi: Zamânı evvelde bir alim var idi ehil keşfü keravet olub kuşlarun lisanı ve sair hayvanat ne kelimât eyleseler kerametle ana malûm idi. İttifâk bu aziz bir yire giderken bir hüd hüdi gördi divar üstinde farig oturur ana eyitdi iy hüd hüd bu arada nice otururs ın düşmandan korkmaz mısın? hüd hüd eyitdi ey aziz şunda bir oğlan beni görüb hüsnü ruyima tema' idüb duzak kurdı ki beni duta ana güleremki ömrin zayi gecürüb fâidesüz renc çeker didi bu aziz maslahıtına varub tiz giri döndi gördi ol oğlan hüd hüdi dutmış oynar eyitdi ey zîrek kuş sen ol değül müsün ki bu oğlana gülerdün duzakı gördün ne hoş düşdün. Bu duzaka didi. Hüd hüd eyitdi ben okkayı kaftan geyüb başuma **[74]** mürassa tacı geyüb çabukluk ile uçar idüm ve kendü zîrekliğime mağrûr idüm cünki ezelü ezelde kaza ve kader levhine çalınmış idi ki ben bu oğlan oyuncağı olam dânâ altında duzağı nice görebilem **hazreti âdemi safi** selavatullahü ve selâmuhü ki cem'i firiştahlardan âlem iken bir dane Bağdai ile kaza duzağına giriftrar oldı kavlü Teâlâ **vela tekraba hazihi'ş-şecerate**[460] Buyuruğun unutdı didi pes bu azin ol oğlana iki akca virüb hüd hüdü aldı.azâd eyledi.andan sonra dâzime eyitdi: Ey dâsitân!Bu hikâyetı anuncün didüm ki ayruk beni serzeniş kılmayub ve bu belâ çengelinde giriftar komayasın didi dâzimenün bu sözleri dâsitânun gönlüne tesir idüb dâzimeye özigöyinüb eyitdi hic mübârek hatıraki havf getürmeki senün ile bunca müddeti mediyde dürki nan ü nemek yiyüb uhrevi karındaşlık vardur bu demki bir belâya uğrayasın senden yüz döndürmek reva değüldür pes dâsitân melik katına vardı gördiki ayu vezîr melik yanında oturur eyitdi eğer şimdi dâzimeden söz açarsam bu vezîr ana düşmandur nâgâh itiraz eyleye melik sözüm kabul eylemeye eğer sonra ana dutsam bensüz söz söyledi diyüb hased idüb didi çok

---

[459] "Zamanın kendisine saadet verdiği kişiyi ebedi ve daimi saadette zannetme."
[460] "…Ama şu ağaca yaklaşmayın…" Kur'ân-ı Kerîm, Bakara/35

tefekkür ve tereddüd itdikden sonra melike çok dua **[75]** ve senâ idüb eyitdi ey şâhı zamân kerîmü'l-halk olanlarun adeti oldur ki eli altında olanlara ayru nazar ile nazar eyleye hic bir ferd günâhdan kurtulmak ihtimâli yokdur dâzime günâhkardur çünki bir kişi kendü günâhını bilür anun hakkında şefaat kabul eylemek kemâli mürüvvetdür nitekim dimişlerdür **elkerîmü men afa an özrihi**[461] Melik çün bu sözü işitdi bildiki dâsitânun kasdı padişâhun ırzın saklayub eyu adın duy âleme bırakmakdur bir mikdar gönli yumuşayub ammâ başın aşağı salub fikre vardı melikün vezîri ayu eyitdi her kim günâhkârun günâhın gizleye ve batıl özrler eyleye ol kişi zalim ve hain olmış olur. Dâsitân eyitdi: Her kim ki günâhkâr hakkında yaramaz söz söyleye ol kişi ehli insafdan değüldür âkil olan kimesne eyu işe özr diler. Ve eyu işden kimesneye hacalet gelmez padişâhlarun ulu hil'ati afdur nitekim ukala dimişlerdür günâhki beni âdemden sadır olur. Dört nevi' üzeredür **evvel** zilletdür **ikinci** taksirdür **üçüncü** hiyanetdür. **Dördüncü** mekruh ve her günâhun bir dürlü akubeti vardur. Zilletün akubetü itabdur taksirün akıbeti melametdür hiyanetün akubeti bend u hûlûkdur. Mekruhun akubeti girü mekruhdur ve dâzimenin günâhı bu dertden zilletdür. [**76**] Padişâh lütf idüb bu kadar günâh afv iderse ulu padişâhlar ve mürüvvetlü sultânlar yolın vermiş ola dâzime padişâh hizmetine lâyık kuldır kadîmi nedimi dür eğer sehvile andan bir günâh sadır oldı ise beğenilecek hüner dahi vardur bu kadar zâhir ana kafidür alai'l husus padişâh hizmetinden ana bir lahzadur olmak ölümden artukdur eğer melik anun suçundan geçe kendü ve kulı hakkında şefkat itmiş ola didi andan melik döndi ayuya eyitdi ben kendümi şefi'ler dairesinde kodum sen dahi bana bu hususda yoldaş ol nitekim Hak Teâla kelâmı kadîminde buyurur kavlü Teâlâ **ve mey yeşfa' şefaaten hasenetey Yekül le (hu nesiybüm minha ve mey yeşfa'şefaaten seyyietey yekül lehu) kiflüm minha**[462] sâhib vakı'aya fırsat bulub muaraza eyleme ta sen dahi şefaat nasibinden mahrûm olmayasın kemafi kavlü Teâlâ **innallahe la yüdiy'u ecra'l-muhsinin**[463] çünki bu söz bu araya geldi padişâh bu mecbuar icazet virüb kalkub gitdiler dâsitân toğrı zindânâ varub hikâyeti dâzimeye takrir eyledi ve eyitdiki gussa yime inşallah necatı suç yüz gösterdi an karıb merhamet müştecisi husurki beşerat ile gelür melül olma didi dâzime eyitdi iy karındaş gökçen buyurursın ammâ korkaramki taliüm nehusetdedür taliğ' nehusetinden **[77]** ciddesi' assı kılmaya sizlerden ümid varmıki saadetüm ilduz ne nazar idüb andan bu işe mübaşeret kılasız taki fâidemend olasız nitekim hâce buzurc mihr ile Hüsrev arasında vâki oldı. Dâsitân eyitdi nicedür ol hikâyet aydun işidelüm **hikâyeti**

---

[461] "Kerîm Kişi Özrü Affedendir."
[462] "Kim güzel bir (işte) aracılık ederse, ona o işin sevabından bir pay vardır." Kur'ân-ı Kerîm, Nisa/85
[463] "…Allah iyilik yapanların mükafatını zayi etmez…" Kur'ân-ı Kerîm Yusuf/90

buzurc mihr ba Hüsrev. Dâzime eyitdi: Zamânı sabıkda bir gün hâcei buzurc mihr Hüsrev ile saray bâğcelerinde havz kenarında oturub teferrüc iderler idi ol havzun ördekleri kimi su üstünde yüzmede kimi behrivar talmada kimi kendüyi cenabetden gusl etmede her biri bir nevaa' efhalde idi Hüsrev bunları temaşa iderken elinde bir ağır bahâlu cevher oynadur idi gafletle elinden havzuna düşirdi derhal bir ördek anı yuddı. Hâce anı göre durur idi ammâ Hüsrev gafil idi ba'de Hüsrev kalkub halvetine gitdi ana geldi ki cevher elinden gitmiş gussaya betub tiz hâceyi davet eyledi hâce ol nazenin cevher zai' oldı anun endişesi beni helâk itdi encileyin cevher ben kanda bulam anı gönlümden giderimezin bir tedarük eylen didi hâce te'amül eyleyüb kendü tali'in arayub gökbin vebalde gördi fikr eylediki ol bi nehaya **[78]** ördekdür kankısını yudduğı malûm değül eger cümle kırdıravuz yelhatmil bulmayayım. Beni cehle ve hamakate nisbet eyleyeler diyüb sâkit olub cevâb virmedi çün tali' vebalden döndi ki ağu ağzında şeker olur ve doprak avcında cevher ola. **Beyt zeher dergamı üşeker keşti. senk derdesti onu her keşti.** derhal durdu Hüsrev katına vardı dua kıldı eyitdi padişâhun ömrü ziyâde olsun ol zayi' olan cevher ol ördeklerün birinün karnındadur anlarun bir kaçınun terkin vurub aramak gerekdür pes evvel ördek ki kursağın yardılar cevher anda zâhir oldı Hüsrev cevheri görüb nihayeti mertebede mesûd olub hâceye in'am ihsânlar eyledi eyitdi iy hâce bu kıssaı hod senün malûmun idi nicün ol gün dimeyüb bunca gün tehir eyledün didi. Hâce eyitdi: Ol gün tali'imi gayetile nehusetde buldum tali'üm şomlığından olmaya ki anun gibi kıymetlü cevhere halel gele didüm bugin ki tali'üm müavin gördüm ve rüzigarum muvâfık buldum söyleyüb murâda irdüm didi imdi iy karındaşum dâsitân olmaya benüm içün dahi bi hüda kelimât vâki olub işüm ziyana vara dâsitân eyitdi iy karındaş inşallah evvel şâhan samirin görem eğer benüm sözüme muvâfık olursa söyleyem didi andan **[79]** durdı Şehriyâr katına vardı dua kılıb çok tazaru' ve niyâz kıldıkdan sonra dâzimenin şefaatini taleb eyledi halâs itmesin söyledi müşâhün vezür ayu cün bu şefaati haberin işitdi gazaba gelüb eyitdi her kimesneki günâhkârun günâhını sehl göre padişâhun ırzın saklamaya ol kimesne mutlak doğrı olmaya didi melik bu sözi işidüb hoş gelmeyüb yüzin cevrüb eyitdi bu alüm gün mekan vücuda geleli halk içinde ola gelmişdür ki kiçiler suç işleyüb ulular afv kılalar ve arada sulh idenler müsab olalar pes sen didüğün özden fitne vire pişmanlık kopar dâsitânın kelimâtı maslahat amiddür ve sen didüğün melaletengîz dür didi. Çün ayu melikden dâzime hakkında bu inâyet haberin işidüb haciyle şer meser kalkub evine gitdi gussalu mütefekkir oturub eyitdi: Dâzime halâs oldı benüm düşmanlığım ancak bana kaldı diyüb bu endişeyle otururken ayunun bir tavşan dostı varidi adı Ferruhzâd idi. Âkil dânâ düşmüşler kaldırıcı ve gussalar giderici veliaht zâdeler öğitleyici kimesne idi nâgâh

kapudan içeri girdi ayuyu gördü perişan gussa deryâsına düşmiş sordı nicün gussalısun ayı halin arz eyledi Ferruhzâd eyitdi her kim işün sonun fikr idüb işlemeye ahir ola her pişman **[80]** olacakdur sen şöyle eğledün ki dâzime melik hergiz kabul eylemeye kavi raylu âdem oldurki kendü sözinde menfaat görmeyince söylemeye nitekim peygamber hazretleri aleyhül ves selatühü vesselâm buyurur **min hüsni İslâmi'l-meri terkü mâla ya'nihi**[464] âkil oldır ki düşmanı şol bir billur tob gibi dutub bir latif hokkaya koyub dem bu dem çıkarub pâk yüyub arıdub ihtiyat birle saklaya bir gün kati taşa uğrayub alai'l gafle şöyle çarpaki pâre pâre dize dize olub giri devşirilmeğe mecâl olmaya evmeyüb kendüzin düşman çengeline vurmaya nitekim ol bezirgân avratı ile itdi ayu eyitdi nicedür ol hikâyet aydun işidelüm **hikâyeti bezirgân ba zeni hud** belh şehrinde bir bezirgân var idi mâlı esbâbı ve ifr deniz metaından ve mevdan gencinden her ne isteseler kendinde bulunur idi bir nice zamândan sonra hali ayruksı olub her ne meta'ki aldıysa ziyan eyleyüb biri biri ardınca ziyanlara uğrayub ehli beyti ve yarenleri arasında hörmeti kalmayub ahirü'l-amer elinde bulunan metaı ile terki diyar idüb mağrib canibinde bir şehre varub bir mikdar zamân ikâmet eyledi eğlendiki ziyan girü yirine gele biraz müddetden sonra tali'i işleyüb**[81]** mübalağa mâl tahsîl eyledi ammâ gurbeti ehli ayal canına kâr idüb vatanına gitmek içün yarak görüb yola girdi çün kendü şehrine yakın geldi kendüye ayruk evvel varayın uğurlayın evimi ve avratımı göreyin ne hal üzeredür benüm ahdumda mukarrer midür yoksa ayrılub ayruklar ile düzülmiş müdür alai'l fevri vela mitehan varub göreyin sonra hacil olmayayın didi yalınuzca şehre gelüb ahşama değin sabr eyledi çün gice oldı damının üzerine çıkdı derehamdan nazar eyledi gördü hatun bir yiğit ile eyle dolaşmışki aralarında su sızmaz bezirgân erlik hamiyetinden kasd eyledin ki inüb ikisini dahi pâre pâre eyleye girü fikr idüb aceb değüldürki avrat nafakasuzlukdan kadı huzurına varub kadı dahi fâsih nikâh idüb bir kimesneye eylemiş ola diyüb durdı bir konşı kapusına vardı içerü girdi ahvali konşıdan istifsar eyledi konşısı haber virüb eyitdi ol bezirgân gideli çok zamân oldı haber dahi gelmedi avrat nafakasuz dirilmeyüb kadı nikâhın fesh idüb haliya bir yiğide nikâh-ı şer' ile virdiler didi bezirgân bu haberi işidüb hamd şükr eyledi ki sabrum bereketinde bu fiili **[82]** şani' ve bu yüz günâhdan halâs oldım pes bu hikâyetden malûm oldıki her kimesne itdüği fiili sabr ile ve teamül bisyar ile işlemek gerek imiş sonra fâidemend ola pes Ferruhzad ayuya eyitdi avli budurki dâzime ile sulh eyleyüb düşmanlığı dostlığa değişesin. Ayu eyitdi: kardaş her ne ki dirsin sevab ve gerçek eydursın. Senün sözinden çıkmazam. Ferruhzad buradan kalkub dâsitâna vardı. Anı dahi teselli eyleyüb ve

[464] "Kişinin boş şeyleri terk etmesi iyi bir Müslüman olduğuna işaretdir."

dâsitânı uydurub zindânâ dâzimeye vardılar. Hatırın sorub halâs olması canibin mukarrer gösterüb ümit var eyledüler. Andan Ferruhzad dâsitânı kaldırub ayu katına geldiler. Ayuyı dahi kaldırub ittifâk ile dâzimenin halâsı içün Şehriyâr hazretine vardılar. Cümlesi bir kezden dâzimenin şefaatin dilediler. Padişâh dahi sözlerin reddetmeyüb şefaatlerin kabul eyledü. Gelüb dâzimeyi zindandan alub padişâh huzuruna ilettiler. El öpüb bayakı adetince menziline geçüb baş aşağı salub hacalet birle oturdu. Andan padişâh nevâhat kılub eyitdi: dâzimenin günâhını af eyledüm. Ve bu kadar tehdit anun çün ittüm ki bâkî hizmetkârlar dahi kendü hatlerün bilib adab dairesinden çıkmayalar ve bir hareket etmeyeler ki nice zahmet ve meşakkat **[83]** ve nice şefaat ve hecaletden sonra ol söz kabul oluna nitekim rai Hindi'nün nedametine vâki oldı oturanlar nazar' eyledilerki padişâhun lütfu kereminden ba'yid olmayaki buyura ol hikâyet nicedür işidelüm **hikâyeti ray Hindi ba nidim hud** Şehriyâr eyitdi işitdimki rây Hindi'nun bir nedimi var idi. Hünermend dâniş perver sebükruh kimesne idi acayib hikâyetler garib masallar söyler idi bir gün ittifâk söz acıldı esna-i kelimâtda padişâh huzurunda bu nedim eyitdi bir kuş gördüm od yudar ve demür ceyner gıdası oddur şütürmür'durlar diyüb anı vasf eyledi sair nedame ve hâzırun bu söze inkâr eyleyüb bu kanda olacakdur diyüb yalana nisbet eylediler nice delai'l getüri gördi kabil olub inanmadılar gayet ile câhil olub kalkub gitdi ve kendüye eydur kişiye yalan söylemek ayb olur. Alai'l husus padişâh huzurunda ola boşuna bunların gönlünden çıkmaz. Ta gözleri ile görmeyince didi. Derhal yola girip birkaç gün içinde Bağdat'a vardı. Bağdat padişâhı yardımı ile gemiye girip mahlen yerlerden geçüp sarp mevziler kesüp Hindistan vilâyetine girdi. Birkaç şetürmü satın alıp giri döndü. Çok zahmetten sonra evine geldi. Biraz tuhve ile ol kuşları **[84]** padişâh huzuruna iletti. Dua ve senâ eyledi. Padişâh sordu. Kanda idün ve canavrları kandan bulup getirdin didi. Nedim eyitdi: falan vakit şâh huzurunda bir kuş vardur. Gıdası oddur. Od yudar ve demir ciğner. Şutermurgdırlar diyüp dururdum. Beni yalana nispet edüp inanmadılar. Ol kuşlardan birkaç kuş ele götürdüm. Ta adum yalancılığa mensup olmaya Bağdat'a varup Bağdat padişâhı muaveneti birle birkaç kuş ele götürdüm. Ta gözleri ile görüp inanalar didi. Padişâh eyitdi: Vakıa sözünde gerçek imişsin. Söz kaldı zirâ bir kişünün aklı kemâl üzere olucak andan yalan söz gelmek ba'iddür. Ammâ bu kadar vardur ki bir söz ki anun gerçekliği bir yıl dürlü zahmet ve meşakkat çekmek ile nabit ola. Âkil olan ol sözi söylemeye andan padişâh eyitdi: Pes hikâyetten malûm oldu ki hasu'amm adet üzere olup bir iş işlemeyeler ki dâzime gibi bunca zamân zindan zahmetin çeküp ve bunca şefaatciler güç göre andan Ferruhzâd eyitdi: vacibdür ki bu arada Hakk Teâlâya şükr eyleyib padişâha dua ve senâlar idevüz ki bahtu tali' bize yar kıldı. Eğer bize bahtu tali' yar olmasa kimesnenin şefaati kimesneye fâide

kılmaya idi. Niteküm Hüsrev ile ol bir padişâh **[85]** ortasında vâki oldu. Şâh eyitdi: nicedür ol hikâyet aydun işidelüm **hikâyeti Hüsrev ba şâhı diger** Ferruhzâd eyitdi: işittim ki zamânı evelinde bir padişâh bir padişâh ile yağı olub aralarında husûmet ziyâde oldu. Akıbet biri zafer bulub birini sıyub ilden çıkardı. Kaçub Hüsrev katına geldi. Hüsrev karşı varub çok izzet ile bir ulu saraya kandardı. Çok nüzlü nimet ve yarak ve asak virdi. Andan birkaç beyler gönderdi. Eyitdi: ne buyurur öşde mâl ve çeri ne kadar dirse virelüm düşmanı kahreyleyüb tanrı inâyeti ile vilâyeti elinden alalım didi. Bu padişâh Hüsreve haber gönderüb şimdi yardım vakt değildür. Ammâ diler mi ki şol bâğçede bana bir yurd viresin. Arkamı ol bâğçe dağı hurma ağacına söygeyüb oturam. Hüsrev ol bâğçeyi ana virdi. Ol ağaç dibinde dahtın kurub oturdı. Nâgâh ol ağacun tepesi kurudı. Bir zamân bunun üzerine geçti. Bir gün bu ağaca nazar eyledi. Gördi ki girü yeşermiş. Hüsreve haber gönderdi. Eyitdi: Şimdiki halde yardım vakti geldi. Mürüvetdir. Asker koşup yardım iderlerse dik didi. Hüsreve bunu diyecek teacüb idü. Eyitdi: Meğer bu kimesnenin aklına halel vâki oldı ola **[86]** ol vakt henüz düşman kendü elinde karar dutmuş idi def'ine kasd idüb yardım dilemedi şimdiki düşman vilâyetde yuva bağladı vilâyet ana tabi oldı anun defi' nice ve mümkin olur şimdi bizden yardım taleb ider didi padişâh Hüsrevden bu kelimâtı işidincek giri haber gönderdi padişâhun ömri uzun olsunki gökcen buyurur ammâ ben kendü tali'm ol bâğçede arka virdüğüm hurma ağacıyla sınadum ol vakit bahtu devlet benden yüz çevürüb dururdı ağaca arka virmeğile benüm şomlığumdan ağac kuruyub dururdı korkdum.Benüm tali'm nuhusetünden padişâh ve askerine halel yetişe idi şimdi girü ol ağaç yeşerüp pür oldu. Bildüm ki baht bana yüz döndi. Her ne işlesem rast gelür. Pes Hüsrev emreyledi. Yarak ve yasak görüp varup düşmanı kahr eyleyib vilâyetine alıverdiler. Pes bu hikâyetten malûm oldu ki bahtu devlet kişiye yar gerek imiş ki murâd hâsıl ola. Padişâh hazretlerünün ömrü devleti ziyâde ola ayu fikr-i veraset tedbir eyledi ki yalunuz melik başarılmak demeğin değüldür. Hak celle zikre bu halâyık biri birine muhtaç yaratdı ki biri biri sâyesinde dirileler. Nitekim ol serçe lekleke didi. Şâh eyitdi: nicedir ol hikâyet aydun işidelim. **[87] Hikâyetı serçe ba lekleke** Ferruhzâd eyitdi: işütdüm ki br gün Süleymân Peygamber aleyhisselâm seyredüb gider idi. Bir ulu ağaç üstünde çok kuşlar yuva düzüb çağruşurlar idi. Süleymân peygamber aleyhisselâm bu kuşların kelimâtın dinleyüb durdı. Bir leklek bir serçe eydur.Bana şükr eylemek gereksin. Zirâ benüm sâyem altında dirilürsin. Serçe eyitdi: ne sebebten leklek eyitdi: eğer ben olmasam yılan ne seni kordı ve ne yavrını serçe eyitdi: var abes söyleme sen bana şükreyle ki eğer ben olmasam karınca ne seni koyadı ve ne yavrını ikinüzi dahi boğar idi didi. Andan serçe insaf idüb eyitdi: her cend ki kadiyye böyledür ammâ sahih budur ki ikimiz dahi tanrıya şükr eylemek

gerekdür. Zirâ sana bir burun virdi ki yılan depelersün ve bana dahi bir burun virdi ki karınca depelerüm. İkimizi konşı eyledi ki biri birümüzden sebeblenevüs didi. Pes bu hikâyetten malûm oldı ki cemimüs ve padişâh dahi Allaha şükr eylemek gerek imiş zirâ cümlemizi birbirimize muhtaç bir yire cem‘ idüb ve bahtiyar kıldı. Padişâhımız bize mihrüban biz anun emrine mûti ferman eyledi.

Bâbı sâdis: Zîrek ve Zirûy hikâyetidür. Zamânı evâilde bir çoban var idi. Anun **[88]** bir süri koyunı olub ol süride bir gürbüz teke var idi. Adına Zirûy dirler idi.Sürünün pitvaşı idi ammâ bu Zirûy hic bir gün olmazdı ki bir iki koyun vurub sakatlamaya çoban bunun elinden aciz olmış idi kasd eyledi ki zarûrî dutub bazara iletüb sata eyledüki ziyanları bahâsından tahsîl eyleye pes bâğlayub sürüb bazara getürdi mezad eyledi Zirûy bazar içinde dururken gördi karşıdan bir zişt sûret kimesne gelür…girlü alnı yülük bir bir pâre ip yanında bâğlu cevre yanında bıcaklar salınur belinde masadı sokılur kılur aceb değül ol kassâb didiklerü şahs bu değül ise diyü içine korku düşdi galib bu benüm helâkuma sebebdür eğlenende budur ki benüm kanımı dökmeğe gelür didi.Ben kendü halime hâzır olayın diyüb durdı kassâb ilerü gelüb zirûy karvayub semizin ve aruğun gördi bahâ virüb satun aldı. Süriyerek dükkânına iletdi yire bıragub ayakların bağladı. Zirûy eyitdi gördün mi ne belâya uğradum eğer buradan kurtulabilürümse kurtuldım kurtulamazsam ayruk bana necat yokdur didi andan kassâb dükkâna girdiki bıçak ele Zirûy bir kezden zor idüb cümle eyledi. **[89]** Çeküb ipini kırdı katı yaydan ok çıkar gibi kaçdı kassâb yalıncak bıçak elinde ardına düşdi meğer kassâbun evi yanında bir bâğce var idi. Kassâbun avratı ile bir herif dost olub ol bâğcede kâh kâh buluşurlar idi ittifâk buluşdukları zamân idi ki ol yigid ile avrat sarmaşub yatarlar idi Zirûy kasabı doğru onların üzerine uğratdı kassâb hışm ile irüb anları ol halde göricek. Zirûy kaysı kalmadı anlara dolaşdı halk cem‘ oldı kavga büyüdi Zirûy genince bâğceden taşra düşüb vardı bir mağaraya sığındı o gece anda dünedi ertesi oldı taşra çıkdı ki müvakıf yoldaş bula bir yakadan it üni geldi bakdı gördi bir heybetlü it kuyruğın eksesine diküb gelür karşu varub meşfık karındaş gibi görişdi. **Zirûy** eyitdi her çendki arada bilişlik yokdur illaki mübârek yüzün gördüm. Can dil ile sevdüm kandan gelirsin kanda gidersin didi. İt eyitdi benüm adum **zîyrekdür** süri ile koyunum vardı anı beklerdüm anı yitürdüm isteyi geldüm didi Zirûy eyitdi **elelkabü tenzil ü minessemai**[465] kendün gibi adın dahi gökçendür her ne murâd idersen hayr ile bulasın ammâ nice yıldurki ol çobanun sürüsin gözlersin **[90]** ne fâidesin gördün uyku dedin görmezsin dostu işden everesin çobandan kalan arpa etmeğine muhtac olub hezar feryadu

[465] “İsimler Semadan kişilere muvâfık olarak indirilmiştir.” (hadîs-i şerîf)

gavga kılub gezersin eger bir gün çoban yidüğü çanağa ve bardağa ağa değsen ki çoban göre başun çeneğin eşdeür andan ol ceneği altı kez yüye andan bir dahi toprağlı yüye andan ol çanakdan menfaat görür çoban yanında bu kadar hürmetün vardur fikr sevab oldur sebk bu zilleti terk idüb ve horlığı azl idüb iş bu ulu yazunun sibaına padişâh olasın ben işün yarağını kayurub ve müşkilleri hal eyleyem. Zirâ biz daima sizün himayetünüz ile dirlik iderüz farig' yoruruz. **Zîyrek** eyitdi: Doğrı dirsin biz sizün sevgünüzden dükeli siba'ı behayime düşman olmışuzdur atalarumuzdan ve dedelerümüzden böyle adet kalmışdur. Niteküm serverü enbiya buyurur **el hubbü yetevarasü velbuğzu yetavaresü**[466] dostlık ve düşmanlık atadan ve anadan mirasdur ammâ beğlik istemek müşkil imüşdür. Yardımsız olmaz ikümüz dahi müflis bi-sermayeyüz. **Zirûy** eyitdi: Gerçek dirsin ve illa bu hassa senün zâtunda vardur himmetüne bağludur ki dimişlerdür **el mer'ü yadiyru bihimmetihi keddayru yadiyru bicena hayhi**[467] ... **[91]** ümitdür ki cem'i canavarlar senün emrüne mûti olalar lâkin sen dahi evvelki çobanı terk eyleyesin yırtıcılığı ve canavar azarlığı terk idüb kutlu kutsuz kakımayasın hilmü kem azarlığı pişe idinesin çevre yırtıcılardan evirgen canavarlar senün himayetüne sığınalar ve kaleni yırtıcılar senün korkundan didreşeler. **Zîrek** eyitdi: her kim bir matlubı bulmağa kasd eyleye. Anı becerimeye sonra perişan olmak mükerrerdür. Bize dahi ol pişmanlık hâsıl olmaya ki balık ile balıkcıl arasında vâki oldı. **Zirûy** eyitdi: nicedür ol hikâyet aydun işidelim. **Hikâyetı balık ba balıkcıl** Zîrek eyitdi: Bir gün bir balıkcıl rızkın isteyi bir su kenarına vardı. Göz dikib ta rızk ne gele diyü müntezir olub durur idi. Bir balık önine uğradı. Balıkcıl sıçrayıb dutdı. Dilediğim yuda balık eyitdi: Beni yutmaktan fâide nedür? Toymak ihtimâl hod yoktur. Eğer bana aman verürsen her gün on balık uydurub önünden geçürem bir bir düşüresin toyasın. Bu sözime inanmazsan mugallazaya and vir ki bu söze hilaf itmeyim. Balıkcıl and virmek içün ağzın açub vallahidi diğince balık andak sıçrayub suya düşti. Pes bu hikâyetden malûm oldu ki bir işün evveline ve ahirine nazar eylemek gerek imiş. Andan Zirûy eyitdi: devlet kişiye yar olucak eyi tedbir anı **[92]** ileri getürür. Az iş çok görinür. **Zîrek** eyitdi: gerçekdirsin. Yüceler mâl genç artmağı eksilmek bildiler. Zirâ her gelele bir zeval ve her cema'âte bir perakendelik mukrardür. Orta iş dutmak gerekdür ki zeval bulmaya. Nitekim ol çobana koyun sâhibi cevâb virdi. **Zirûy** eyitdi: Nicedür ol hikâyet aydun işidelim. **Hikâyetı çoban ba mavli hud** Zîrek eyitdi. Ol koyun sürüsinde ki ben olurdum. Koyun sâhibi bir aziz devletlü âkil dânâ kimesne idi. Daima adeti bu idi ki koyunu bin adede varsa bir iki koyun eksildüb ya satub veya tesaddük ider idi. Şöyle ki kozlayub artsa fukaraya ulaşturur idi.

---

[466] "Dostluk ve Düşmanlık atalardan mirastır."
[467] "Kuş nasıl ki iki kanadıyla uçarsa; insanda himmetiyle uçar."

Bin tamam itmez idi. Bir gün çoban eyitdi: Ey Mevlana! Ayruklar senün kulun yerine değüllerdür. Koyunlarunun sürisi on binden az artukdur. Senün koyunun bine varmaz. Sebebi nedür? didi. Mevla eyitdi: Ey oğlan! Anun çün artuk itmez mi ki bin sağışta nihayet gibüdür. Her nesne kü gayete ve nihayete ire nâ-çâr eksülür. Niteküm demüşlerdir **iza temme emre Düna yaksuru**[468] benüm koyunum binden eksik olduğu çün zeval irmez didi. Pes bu hikâyetden malûm oldu ki işin yücelüb tamam olmayun istememek gerek imüş. **Zirûy** eyitdi: nice az nesnelü artar ve nice çoklar eksülür. İşün onarucısu vardur. Ana tevekkül eylemek gerekdür ki dilesez biz kimi **[93]** ve kimi dilese hor ider. **Zîrek** bunı işüdüb baş kaldurub eyitdi: İmdi tanrı Teâlâya sığınub bu sarb işün tasarrufun ve bu tosunn atun uyanın senün elüne virdüm zirâki Zîrek ve âkil ve kafi tebasın bildüğün gibi işle kâhallik kılma **Zirûy** eyitdi çün gönlüni bir murâd hâsıl olmaklık içün teveccüh iderdün hiç gönlüni korku bırakma ta bu iş sana yüz göstere ve dahi benüm sana bir kac sözüm vardur şimdiki fırsatdur diyeyin yarınki padişâhlık heybeti sende zâhir ola değme kez sana söz söylemeye kolay gelmeye işimüze halel ola **evvel** şartum budur ki yalan söyleyenleri ve bed endişeleri kendüvüzünden ırak kılasın **ikinci** her ne kim eyiden ve yavuzdan işidesin tizcek hükmetmeyesin ol işün hakiykatin bilmeyince ve bir işki sonı pişmanlık ola anı işlemekse ivmeyesin. **Ücünci** mesavi dinlemeyesin padişâh mesavi söylemek ve dinlemek reva değüldür zirâ padişâh mesavi söylese ol mesavi söyledüği kişi işitse padişâhun muhabbeti gönlünden gider ve mesavi dinlese ol mesavi işitdiği kişinün sevgisi padişâh kalbinden gider. Raiyyet ile padişâh ortasında muhabbet gerekdür ki padişâhun padişâhlığı payidâr ola eğerci mesavi derhal eser kılmazsa rüzgâr ile eseri zâhir olur. **[94]** Niteki ol bir sıçan ile çetüg arasında vâki oldı. **Zîrek** eyitdi: Nicedür ol Desitan aydun işidelüm **hikâyetı muş ba gurba**. Zirûy eyitdi bir derviş kimesne var idi ka'yirü'l-hal olmağın evinde olan çetügi açlıkdan beğayet zaif olmış idi ve evinün bünyazı içinde bir sıçan vatan dutub çevre yanına delükler idüb bir ulu hâce anbarına yol itmişdi ol anbardan ve ifr zâhire cem' eylemiş idi. Sıçanun hatırına geldiki bu çetügün kuvveti yirine gele bu gin ki küstâh katından geçdü ki eküb kasd idüb evleyüb beni aman virmeyüb yiye ol yekdürki bunun müzayakası ve katında dostlık eyleyem. Ümitdür ki sonra dostlığı egüb bana ziyanı değmeye. Nitekim dimüşlerdür **Hayrül mâli maün vefi bihin-nefsü**[469] bu endişe ile ol anbarlardan götüri bildüği denlü ta'âm ki çetük yimeye yarar olub çetük önüne getürdi. Gayet tevazu idüb karşusuna durdı. Çetük eyitdi: Hoş geldün. Nite oldı biz dervişleri müşerref kıldunuz. Sıçan eyitdi: Ey server seni gayet âkil görirem ve seni bu

[468] "Emir tamam odlumu zıttı def edilir."
[469] "Malın hayırlısı insanın istifade ettiğidir."

zayif hal içinde rencide görmek bana hayf gelir ve bilürem bu za'ifün sebebi açlukdur. Şimdi ma-hazarı bu ta'âmı götürdüm. Mağzur dut şimden girü ol **[95]** devve der ki mebbüm sekü ecbüm yiter. Eksük itmeyem tizcek kuvvet dutasın ammâ senden dileğim oldurki beni kullığa kabul kılub korkudan emin kılasın benüm hakkuma endişen eyü ola. Çetük eyitdi: Dilersen bu ahd üzere and içeyim. Ömrüm oldukça şükrüne ki meşgul olayım. **Hubbü'l-hirreti mine'l-îmâni**[470] ile amel eyleyüb îmânun bütünlüğünden bana şefkat idesin. Kavlü Teâlâ **evfu bi ahdi üfi biahdiküm.**[471] Ayetü altunda dahil olasın. Pes çetük gılazu şirad ile and içüb sıçanu inandurdı. Andan sonra çetük sıçanın getürdegi nimetler ile tay, at gibi tolub semürdü. Raksa taraba geldi. Bu üslub üzre nice müddet gitdi.Meğer çetükün bir **batnuz** dostı var idü. Çetükün bu vech ile huzura düşti ki halini görüb içinden haset baş kaldurdu. Eyitdi: Çün bunlar biri biriyle böyle dost oldılar. Beni aralarından çıkardılar.Bari ben dahi bu dostlığı harâb kılayın didi. Çetük katuna geldi. Sordı ki nitesin çetük sıçandan çok şükürler eyledi. Batnuz güldi. Çetük sordı. Neye gülersün? Batnuz eyitdi: Sen kendü halkundan ol bed ehl bed şikülliye murdar ile dostlık idersin. Ol senün mesadun muylar revamudur ki bi vefa ve nasipâs ve kul karar bilmez. **[96]** Benüm sebebümden nimet bulub dirülür. Hızır gibi ağbı hayat benden içdi. Ve bu cümleden sonra yüridüği yerde gümürdeni anun mekrinden emin olmayazındır imiş. Çün anun itikatı böyle ola. Anun dostlığı berkarar olmayub bir garaz içündür. Münkündür ki senü bir gün mekr kuyusuna bıragadur. Şevb çıkamayasın. Çetük bu söze inanmadı. Lâkin hatırı melül olub hayâle düştü, döndi. Batnuz eyitdi: Kardaş bu sözleri kimden işüddün. Gerçeğin nice bilevüz ve bunun alameti ne ola eyitdi: Alameti oldur ki katuna geldük de baş eşenme burakub otura hemişeleyin açılmaya. Zirâ hayindür. **El hainü hayifün**[472] bunlar bu sözde iken sıçan miskin içerü girdi. Batnuzı görüb tuğsi uru berdi. Giri denüb gidemedi. Durdığı yerde kaldı. Çetük eyitdi: Batnuz sözi gerçek imiş. Eğri eğri sıçana baktı. Sıçanı ditremek dutdı. Çetük sıçrayub sıçanı pençesine aldı aralarında olan ahdü yemin unıdıb kendüyi kana koydı. Pes bu hikâyetden malûm oldı ki çok vakitde kişi korkudan veya hod kakımakdan ya gayet sevinmekden tepdil ahlâk idüb bir türlü dahi olur ahdu muahede unudur. Bunun gibi vakitlerde yahut bir ayak tayınmakda tizcek ukubet **[97]** kılmayasın taki ol ziyan akıbet kendüne olmaya zirâ kişi etdüğin bulmayınca olmaz. **Zîrek** eyitdi: Her ne didün ise kabul eyledüm zirâ devleti maslahatdur. Dahi ne dileğin var ise dile didi **Zirûy** eyitdi dilerem ki dükeli taifeden katunda hürmetüm artuk ve sözüm makbul

---

[470] "Kedi Sevgisi İmandandır." (Hadîs-i Şerîf)

[471] "…Bana verdiğiniz sözü yerine getirinki bende size verdiğim sözü yerine getireyim…" Kur'ân-ı Kerîm, Bakara/40

[472] "Hainler Korkaktır."

ola herki kavmin ağırlaya kendüzin ağırlamış olur. Her kim tanrı Teâlâ aziz kılduğu kimesneye hürmet eyleye tanrı emrin dutmuş ola ve vezürün padişâh yanında sözi makbul olmayacak olursa halâyık arasında ne kadar hürmeti ola. Nitekim ol karga yavrusu ile vâki oldu. **Zîrek** eyitdi: Nicedir ol hikâyet aydun işidelim. **Hikâyeti zağ ba peçe-i-h'iş** Zirûy eyitdi: Bir karkanun bir kızı var idi. Cilvesi tavas gözin gibi gönülleri hira ider idi. Dürlü kuşlar anun aşkı dâsitânın okurlar idi. Meğer bir baykuş bu kızı sevdi. Diledi ki ol hubblar serveri ile çift ola dileci viri bidi anasından diledi. Anası bu işi maslahat gördü.kızı katına vardı. Eyitdi: Ciğer köşem çevreden ulular senün eyü adun adu dirilmeğün işüdüb canu gönül birle seni dilerler. Lâkin ben dilerem ki bir kişiye virem ki ol senün buyruğunda ola ve elün altında mahkumun gibi ola şol felan baykuş diledi. Ol dükelden sana muvâfıkdır ki çift olasın. Zirâ **[98]** Herhalde sana mûtidir. Güvercün değül ki tavkından kahr eyleye.Hüd hüd değül ki murassa' tacından naz eyleye. Eğer hoş tutarsan şükrede. Eğer cevr edersen şikayet etmeye nitekim dimüşlerdür. **Beyt likulin mine layyam indi adetün zifanı şani aç birü vain serrani aşku**. Kız eyitdi: İy ana! Eyü dersün senün bu sözün benüm rahatum ve huzurum içündür. Lâkin bir erki ben anun başını dövem. Anun sair kuşlar yanunda ne kadar hürmeti ola. Erüm hürmetsiz olacak benüm kardeşlerim yanında ne kadar hürmetim ola. Pes kimün avratıdur diyü izzet ideler. Öyle olsa bu horlığı kendüzüme reva görmeğin didi. Pes bu hikâyetden malûm oldu ki eğer senün sâyende benüm mertebem yücelmeye. Mahlugatda benüm heybetüm olmaya düşman arasında korku kalmaya ve padişâhlık dahi başarılmaya. **Zîrek** eyitdi: Bu sözi can kulağı ile işitdim. Tedbire ray senündür. Sana mûti oldum. Ammâ gerekdür ki sen dahi benüm işümde usan olmayasın. Kendü maslahatını benüm işime takdim eylemeyesin. Ve beni çevre zulmeyletmeyesin. Zirâ zulüm devlet giderür. Bu ki delil Kur'ânı azîmdir. Kavlühü Teâlâ **fe kutia dabirül kavmi'l-lezine zalemü vel hamdü lillahi rabbi'l-âlemin**[473] ve işün düvelü hak içün olsun ki işün ilerü gele ve sözün geri kalmaya**.[99]** Nitekim ol misafir ile dırahtı merdüm perest arasında vâki oldu. **Zirûy** eyitdi: Nicedür ol hikâyet aydun işidelüm.**hikâyeti** misafir ba dırahıt merdüm perest işitdüm ki bir vilâyetde bir ulu hurma ağacı var idi. Ol vilâyet kavmi anun öğünde yüzlerün yire urub ol ağaca taparlar idi. Bir gün bir misafir ol araya uğradı. Anı görüb Te'accüb eyleyüb ol kavmi melamet eyleyüb eyitdi: iy eblehler tanrıdan kormazmızız. Bu bir ağaçdır. Ne gözi ve ne kulağı var ki göre ve işide ve yürümeye fermanı ve ne size assısı dokunur. Ve ne mazereti eyle. Olucak bu ki ne sebebden tabarsız çün gice oldı. Ağaç katında kimesne kalmadı. Misafür eline balta alıb geldi ki ağaç kese. Şeytan ağaç içinden

[473] "Böylece zulmeden o kavmin kökü kesildi. Hamd alemlerin Rabbi Allaha mahsustur." Kur'ân-ı Kerîm, En'am/45

söyledi. Ey yiğit sana ne ziyanum değdi kesersin.Müsafir eyitdi: Dilerem ki senün acizliğini halka bildürem. Ta senün ucunda halk azub gümrah olmayalar. Şeytan eyitdi: Bu işi terk eyle beni kesmekden sana fâide ne ammâ kesmezsen sana her gün bir mağribi altun başun altunda bulasın. Az zamânda çok nimet issi olasın.didi. Çün müsafür bu haberi işitdi. Tama' gönli gözin örtdi. Andan müsafür ağaç kesmeden vaz geldi. Birkaç gün başı altında birkaç **[100]** altun buldu. Sevünüb şad oldu. Az zamândan altun kesülüb gelmez oldı. Misafür bi huzur olub bir gün kendi eline balta alub geldi ki kese şeytan çağırdı ki giri neye geldün. Müsafür eyitdi: sana kakıyam bunca zamândan altun gelmez oldı. Ben dahi seni keserin. Şeytan eyitdi: Ey ebleh! Ol birkaç altunu sana esirgedüğümden virdüm bir kişi kendüye menfaat değdüğin bile mazeret değdüğün dahi bilür. Yürü gid yoksa elündeki baltanı başına vururım. Beynün burnundan getürürün didi. Çün müsafür bu sözü işitdi. Korkusundan ardına baka baka gidüb ayruk ol aralığa basmadı. Pes bu hikâyetden malûm oldu ki sözi garaz içün söylememek gerek imüş. Müsafür evvel altuna tamah kılmasa ağaç keser idi. Çün garez ile geldi. Ol murâd hâsıl olmadı ve dahi sözi fikr ile söyleyesin.beyhude kelimât itmeyesin. Eğer sözin nama'kul ve nâmerbut ola işitmezsem sana incinmek vâki' ola. Eğer işüdürsem bana hacalet hâsıl ola. Nitekim ol başmakcıya hâsıl oldı. **Zirûy** eyitdi: Nicedür ol hikâyet aydun işidelüm. **Hikâyeti keşf ger ba zeni hud** Zîrek eyitdi: işitdüm ki bir harir satıcı kimesne var idi. Anun bir mahbube avradı var idi. Daim ol avrat **[101]** gussasından emin olımaz idi. Bir gün bazara vardı gördi. Bir kişi bazarda devlüngeç satar. Sordı ki bu ne kuşdur. Hüneri ve hasiyyeti nedür? Ol kişi eyitdi: Buna devlüngeç dirler. Hüneri oldur ki evde ne görse ev issine haber virür. Gammâzdur. Harir satıcı eyitdi: Zâhir nesne kim günde istedüğüm yirde buldum. Murâdumdur bana sad didi. Bazar idüb alıb evine götirdi. Avratına eyitdi:İş bu kuşu hoşca dut ki bu bir acaib kuşdur. Evde ne görse bana eydi virür. Avrat eyitdi: Nemüz göre görürse gördüğini eydi virsin didi. Ammâ gönlüne korku düşdi. Ve bu avradun hot bir başmakcı yiğit ile sevdası var idi. Bir lahsa biri birin söz olunmaz idi. Bir gün bayakı adetince mâşukın isteği geldi. Hatun elin alub ve sâlis serayına girdi. Yiğit kuşu görüb sordu ki bu ne kuşdur. Avrat eyitdi: Bu gammâz imiş. Evde ne görse ev issine eydürmüş.Bunun katunda bana el uzatma didi. Yiğit avratdan bu sözi işüdüb güldi. Eydur gerçek eydurlar ki avratlar kem akıl olur. İş bunun gibi söze inanur. Yiğit mugallaza and içdiği ben elbette **[102]** senün ile maslahat görürin andan altımı bunun burnına sürerin ki sen dahi didüğün ve gammâzlığın bilesin gördüğin nice aydı virürki dili yok işaret hod bilemez pes başmakcı evvelki adeti üzere aletini zene baturub maslahat tamam oldukdan sonra getürüb devlincek yüzine sürdi devlingec hod açlığından köpük kusar idi sandığı her gün yidüği kızıl et pâresidür

dırnağıyla eyle yapışdıki ayruk başmakcunun aleti maslahata yaramaz oldı ağrısından oğınub feryadu figan eyledi avrata eyitdi gelsen. Ta'cil kendü a'zanı iş bu murdar canavara karşu dut öleki anı görüb bunı koyuvire avrat ilerü geldi azasın açup ana karşu dutdı devlüngec bir pençesiyle dahi ana yapışdı. İkisin çeküb bir yere götürdi ol halde dururken avratun erü gavga işidüb çıkageldi anları ol halde gördü sormaki başmakcınun hali ne oldı pes bu hikâyetden malûm oldu ki fâidesüz sözi ne söyleyüb ve ne işitmek gerek imiş andan Zirûy eyitdi. Her ne kim dirsin mûti oldum. Bismillah diyüb işe şuru' kıl didi bunlar Bu sözde ikide bir **güvercini** ağaç öninde oturub anlarun bu **[103]** maceralarun işidür idi kendüye eydur bunlar biri biriyle bu ittifâkı ki eylediler şek değüldür murâdları hâsıl olur. İğerki oldurki andan öndin kim bunun saltanatı vücud bula kapusında galebe arta şimdi ittifâklarında olalum câizdürki beni dahi bir maslahata koyalar ağacdan aşağı inüb yüz sıra örüb padişâhlık mübârek olsun ömrü devlet bir mezid didi gövercine sordular kandan gelürsin. Eyitdi: Benüm evim iş bu ağac üstündedür bu gece sizün sohbetünüz ve ittifâkunuz ve ahdu peymânunuz gördüm ve şükr eyledüm. Kapunuza kul olmağa geldüm bana dahi ,bir maslahat buyurun **Zirûy** bunı görüb Tanrı Teâlâya şükr eyledi ki bunun gibi yarı muvâfık ve dost sadık ruzi kıldı maslahatumuz el virmeğe delalet iderki kutlu gün doğuşundan bellüdür şad geldün şadi getürdün karındaş didi pes ittifâk eyle güğercini kuşlara elci gönderdilerki varub tatlu dil ile kuşlaru padişâha da'vet eyleye güvercin yir olub hizmeti kılub hevaya ne pervaz eyledi bir kac menzilde kuşlar dirnegine yetişdi kuşlar onı görüb karşu geldiler izzet ikrâm eylediler andan sordılar gelmeğüzün sebebi nedür ne mayil esdi getürdiler güvercin eyitdi elçiğün sizi davete **[104]** geldüm. **Zîrek** adlu bir it ki şecaâti arslandan ziyâde ve himmetünde dağlardan yüce kem-azar kani'perver cem'ibed huyların terk idüb padişâhlığa havas eyledi her gin kimesne andan ziyâde görmek ihtimâli yokdur anun zamânında kimesneden güç görilmeye belki anun sebebiyle avcılar şerrinden emin olasız yiyüb içüb kanda dilersenüz kanub gücesiz her nice dane dilersenüz yiyüb içesiz didi pes kuşlar güvercinden bu öğüdi işitdiler canu dil ile kabul eyleyüb hasu amm bir yirde cem' olub takatleri kadar pişkeş ihzar idüb Zîrek şâh tarafına gitdiler mukIram güvercin bunlarun gelmesi haberin getürdi Zirûy vezîr bunlarun gelmelerine hayli sevinüb istikale çıkub ayın selatin ve erkanı ümara her nice ise kılub önlerine düşüb padişâh huzuruna getürdi her birine yir gösterüb karşuda bil bağladı durdı padişâh hâzır bunları mikdarlu mikdarınca nevâhat kıldı ve güvercin vasf itdüğin mu'ayinete gördiler **Zîrek** şâhun elin dutub biat eylediler andan güvercin şikaz kuşlarun davet itmeğe elci viribidiler anları dahi Bu zikri olan üslub üzere meli turub padişâh buluşdurmak kasd eylediler meğer içlerinde bir zirk düşman var ise güvercinün sözin **[105]** kabul kılmayub bunları cehalete

ve ableliğe nisbet eyledi it nedür necisdür necise nisbet hatadur bu kanda kaldıki padişâh ola didi güvercin cevâb virüb eshabı kehf itine ne dirsin necisliği ne ziyan eyledi Hakk Teâlâ anı erenler safında eğdi kema fi kavli Teâlâ **ve saminühüm kelbühüm**[474] bel'am ba'üra âdemiliği ne assı eyledi takdiri ilahi anı itler dairesinde kıldı âkil oldurki hamişe getdü aybın görüb anı gidermeğe sai eyleye nitekim ol düzd-i dânâ itdi davşan eyitdi nicedür ol hikâyet aydun işidelüm **hikâyeti düzd'i dânâ** Güvercin eyitdi: İşitdümki zamânı sabıkda bir üstadı kâmil ogrıı var idi. Halâyık anun elinden aciz ve ser gerdan kalmış idi bir gice kendü adetince bir mahfi yerde gizlenüb bir mazlum gele soyayım dir idi. Nâgâh bir bölük kavm bir yaramaz hullü avratı sürüb şâhnaya iletürler ol avrat çağurur kim ey Müslümânlar ogrılık eyledüm ve kimseye bühtan kılmadum bu ne belâdur ki bana iderler çün ogrı anı işitdi kendü kendüye eydur bu ne işdür ki sen idersin rosbi avrat dahi andan a'r dutar pes tevbe eyleyüb doğrı yola döndi pes bu hikâyetden malûm oldı ki kişi kendü ayıbın görüb gayrun aybın müşâhede eylememek gerek **[106]** dür girü güvercin eyitdi benüm sözüme inanmazsanuz bir kimesne gönderevün. Zîrek padişâh ve Zirûy vezîri görsünler ben vasf itdüğümden artuk bulamazlarsa gelmesünler didi. Andan bunı sevab görürlerki geyiği casus koşub göndereler geyik kabul idüb yirinde cüste çapuk var sencerdi. Avane olub gitdi geyik yerine gelicek güvercin evvel varub haber virdi Zirûy bir kac ulu kuşlara buyurduki geyiği karşulayalar kendü izzetde mesnedinde girda balışa dayanub oturdı geyik izzetle divanı aliye getürüb padişâha yakın yerde yir gösterdiler gecdi oturdı. **Zîrek** padişâh baş kaldurub saltanata müteallik ve bunlarun ahvallerine mülayim kelimât idüb geyiği nevâhat ve çok istimâlet dutdı. Geyik eyitdi: şek değüldür sizün sâyenüzde cem'i afetlerden emin olavuz. Ammâ bizüm yirümüz parakendedür kimi tağ ve kimi mişedür ve nice dürlü düşmanlarumuz vardur koyun gibi değilüz ki nice saklayıbile **Zîrek Zirûy'a** bakdı buna cevâb nedür? didi **Zirûy** eyitdi şâhun himmeti ve şevkati cem'i vilâyete yetüşür güneş misalindedür nitekim güneşün şulei tağa taşa ve berre bahre yetüşür. Padişâhun adl ü dâdi dahi **[107]** âleme yayılub yanına asker cem' ola ve siz padişâha müteallik idevünüz. Lacirem düşmenden emin olmağuz muhakkak olur **andan geyik** eyitdi bizüm bir dileğümüz dahi vardur padişâh bizüm ahvalümüzi daima yoklaya teftiş eyleye sesleğe bize bir kimesne güc göre ol zalimün muhkem hakkından gele giynümüz ele ve kimesneye hor nazar ile nazar eylemeye nitekim Hüsrev gazur merkebine itdi **Zîrek** eyitdi nicedür ol hikâyet aydun işidelüm **hikâyeti Hüsrev ba har-ı gazur** geyik eyitdi işitdümki Hüsrevi tacindar adlü dar issi sultân idi ra'iyyete gayet şefkat ider idi raiyyetün hic bir

[474] "…Sekizincileri köpekleridir…" Kur'ân-ı Kerîm, Kehf Suresi/22

halinden gafil değil idi sorub teftiş idüb cem‘i ahvallerine vakıf idi. Bir zincir eylemişdi zincirün bir ucın tahtına bir gidüb bir ucın saraydan taşra yirde bağlayub çığravular takub asakirmuş idi. Bir kimesne güc görse gelüb ol ağacı debredür idi. Andan bir sada zâhir olub padişâhun malûm olub ol mazlum getürdüb maslahatun görür idi olmaya kapucılar ve yavuz irler rişvet alub mazlumun hakkın tamam görmeyeler beni mazlemeye koyalar mümkündür. Bu vechile ölçeği memlekete halel gele diyü ihtiyat ider idi meğer bir gün saray etrafı halvet kalur. Bir eşek gayet aruklığından durdı saray tamından nazar eyledi merkebi **[108]** Gördi sordı bu gülük kimindür eyitdiler bir bezirgânundur karıdı işden kaldı ol dahi beslemez oldı şöyle yorur halk esirgeyüb kimi saman ve kimi arpa virüb ac tok dirilür Hüsrev buyurdı gazurı getürdiler Merkebün yemiş vir diyü buyurdı merkeb işden kalıcaksa yemin kesmek reva olmaz ve dahi münadilere emr eylediler ki çağıralar olmaya davar işden kalıcak.Yemin keseler pes bu hikâyetden malûm oldı ki padişâhı adil ol imişki eli altunda olan mahlukatı adalet üzere gözleyüb adnı ve ala’i dimiye beraber raiyet eyleye **andan geyik** eyitdi bizüm padişâhdan bir dileğümüz dahi vardır bizüm üstümüze hakim koyacak dindar ve Salih kimesnei koyaki gönli uyanuk ve tabiatında tanrı korkusu ola zirâ kişünün tabiatı neye öğrenürse anı işlemeyince olmaz nitekim ol honanda güyegü ulak yigide didi **Zîrek** eyitdi nicedür ol dâsitân aydun işidelüm. **Hikâyeti honanda ba damad** geyik eyitdi işitdümki bir yigid var idi bir kıza nikâh idüb almak kasd eyledi adetlerince düğün yarağında olub bir sazende var idi çenginde hüzemat ve avazında bülbül cicek olurdı bir adam gönderüb anı davet eylediler sazende sordı bu yigit ol. Kızını kendü dileyüb mü aldı? yoksa atası anası mı alıverdi eyitdiler nedirsin **[109]** Sana ne gerek kendü isteyüb alsun gerek atası anası alı virsün didiler. Sazende eyitdi soraram anuncün eğer kendü sevüb aldı ise benüm saz-u sözüm ana asar eyler ve bana dahi in’am artuk vâki’ olur ve eğer anası ibra mıyla alub tabiatunda ana mail yoğısa davud avazı ve zümre çengi asar eylemez pes bu hikâyet anun cün söylendiki raiyyet padişâh bir kişiye ısmarlayaki anda insaf şefkat ve diyanet ola **Zirûy** eyitdi: Geyik kardaş aferin zihni pâküle işün hakikâtin bilüb iş yoldaş gussasın yirsin diyüb tahsinler eyledi andan geyik dua ve senâ idüb **Zîrek** padişâh ve vezîr **Zirûy** kelimâtını hıfz idüb güvercin yoldaş olub giri döndi sürüb kendü kavmine irdi çevreden canavarlar işidüb cem‘ olub haber ne oldı diyü sordılar geyik Zîrekün hubb sıratın ve mehasin ahlâkın fasiycu illesan ve şirin beyân ile takrir eyledi. Hatırları hoş olub cem‘iysi bu haber getüren kimesnenün sözini kabul idüb itaat gösterdiler pes hami’si yarak pasak kılıb yola girdiler güvercin ulak resmince ilerü varub haber virdi. **Zîrek** Zirûy’ye eyitdi: Eğerci şimdi anlarun gönli bizüm korkumuzdan safi olmakdur ve tasavvurları bizüm mekrümüzden emindür.ammâ şeklümüz **[110]** Heybeti anlarun

nihadinde kaimdür çün bunlar bize yakın geleler müşayedeki beni görüb ürkeler yahud gönüllerine korku gele yahud bizüm ile olan ahdden ba'zunun haberi olmaya nitekim dilgü batnuz arasında vâki oldı.**Zirûy** eyitdi nicedür ol dâsitân aydun işidelüm **Hikâyeti horos ba rübah** Zîrek eyitdi meğer bir batnuz var idi cihânı dîde çok işler görmiş ve duzaklar sökmiş ve çok dilgü dâsitânın okumış bir gün bu batnuz köy arasında yürirken bir yüksecük yir bulub üstine çıkub avazı bülend ile Tenad kakub ötdi ol yirde bir dilgü bunun avazın işidüb Tama' idüb hırsından becdi batnuz katına geldi batnuz derhal divar üstine sıçradı dilgü eyitdi benden ne kaçarsın falan yire geçerken gökçen avazun ve latif elhanun sem'uma değüb safa kesb eyledüm diledümki bir dem senün ile müşerref olam ve dahi sana bu haberi bildürmeğeki padişâh münadılara çağırtdıki olmaya kimesne kimesneye güc eyleye kurd koyunla dilgü tavuğ ile bir birde dünya diyü muhkem yasağ oldı eyle olsa benüm ile senün aranda ayruluk kalmadı didi batnuz divardan aşveri yukaru ve yukaru bittevi herkez **[111]** Dilgü sözin itibar kılmaz idi dilgü sordı şol bana neye bakarsın batnuz eyitdi söz kayusı yok iş bu yazıdan bir canavar gelür kırığı uzun, kulakları büyük, yüzin bizden yana dutmış şöyle gelürki tozına yiller ermez dilgü bu sözü işitdi batnuz kayusı kalmadı gizlencek yer isterki can kurtara batnuz eyitdi kanda gidersin dilgü eyitdi nice gitmeyeyün bu sen didüğün tazı it nişandur bana anı görmekden ne rahat ola batnuz eyitdi ne korkarsın padişâh nida itdürdi kimesne kimesneye zulm eylemeze dilgü eyitdi ne bileyin ol haber buge değdiği ola didi kuyruğın göte kısub tevidince buradan ayak getürdü pes bu hikâyeti anuncün didimki mümkindir bu çok canavarlar arasında bizüm muvafakatımuz haberin bir nicesi işitmemiş ola güvercine eyitdi sen var ardınca Zirûy varsun ta külli anlarun gümanı gitsün zirâ anlar sizden vahşet idüb ürkmezler pes güvercin ve Zirûy karşu vardılar. Hazer izzet ile padişâh huzurına getürdiler bu canavarlar dahi ilerü gelüb padişâha dua ve senâlar kıldılar ve kendülerin padişâh kullığına mahsus kıldılar ve çevreden canavarlar işidüb gelüb hâzır olub **[112]** Biat itdiler zirekün padişâhlığı ve Zirûy'nin vizeratı nice zamânlar karar dutub pes bu hikâyeti cem'i pür letafenün nicesini bu oldığı bunlar gibi zaif ve hun canavarlar arasında ittifâk muhkemliğinden ve ittihad barklığından ve ahlâk biadı kalub ve evzaı zâhire terk ülimden vilâyet dutup halâyık anlarun himayetinde gecinürler sûreti insanda bu ahlâkı olucak izhârı vilâyetde nesebde kalur ve allahü âlem

Bâb-ı Sâbi': arslan ve piller hikâyetidir. Hindistan vilâyetinde piller vatangâhında bir pil zuhur itmiş idi Gayet azîmü'l-cism ve heybetlü ve cem'i Hindistan pillerine padişâh sairleri anun hükmine müti' yanda ferman olmışlar idi. Bir gün anun yanında falan mevzi

ota ve suya kolay nimeti bol latif çayır çemre dürlü dürlü yemişleri binihaye sanasın ve ravza-ı cennetdür diyü medh idüb saadet değül müdür kişi anun gibi yerde sakin olayı duki ta'âmun ve icdüğü suyun lezzetin bula didiler ammâ bir aslan ol yire padişâh olub kendü nefsinde kaviyyi'l-kalb ve adlü dad ve insaf ehlidür ol diyarı şikârgâh idinüb cem'i yırtıcı canavarlar anun emrine mûti dür didiler piller sultânı **[113]** ol makamun vasfın işidüb bi ihtiyâr aşık oldı sabru kararı kalmadı bu piller sultânunun ikı karındaşı var idi vezîrleri idi. Birinün adı **Henc** cihân dîde salah perver ve maslahat güzâr idi ve birinün adı **Zenc** kan dökici fitneler koparıcı nitekim zehrü Tiryak bir ma'dinden hâsıl olur sünbül iğrek bir yerde biter. Pes padişâhı piylan ol iki vezîrini halvet cem' eyleyüb, ben ol vasf olınan yire asker çeküb varmak dilerün siz ne tedbir idersiz ve nice ray savab görürsiz didi **Henc** eyitdi padişâhlara Hakk Teâlânun yardumu ve tevfikı mu'indür cem'i tassarufat emri hakkıyla anlarun elinden zuhur bulur anlarun malûmı Cem'i halk ma'lumundan artukdur ammâ Hakk Te'âlâ anları girü kendü bilülerine komayub ekmeli mevcûdât ve serveri kâinata buyurdı Ve şavirhüm fi'l-emri[475] didi ve dahi dânâlardan işidülür bir nesne ki zâtında eyü ola anı dahi eyü eyleyeyin dimek olmaz şayedki tebdilden noksanlarım gele ve bir nesneki elde olmaya anun husuli içün nakdi nisyaya harc eylemeyeler haliya bu yurdı elden çıkaravuz ol dahi ele girmeye hasaret hâsıl ola ve dimişlerdür üc kimesne ulu **[114]** günâh ve ağır ziyandur.biri bigünâh kanı dökmek ikinci ayruklarun bi vech hakkın yimek üçinci kadîmi yurdı terk itmek şimdi ol arslan padişâh oğlı padişâhdur adlü dad issidür ve anun sana asla ziyanı değmemüşdür ne bahane idüb bu işe mübaşeret idersin. Bir nesne-i işlemeğe zaruret olmaya anı işlemek münasib değüldür. Nitekim ehli şer' buyurur **min hüsni İslâmi'l-mer'i terkü mâli Ya'nihi**[476]andan şâh yüzin Zenc'e dutdi **Zenc** eyitdi Henc sözi cümle hikmet ve maslahat üzeredür ammâ ol arslanun zaifler hayfı ve zülim mukarrerdür padişâhun azîm ana varmağa mail oldı labdü işe şer'ü ve endişe-i amel itdürmek münasibdür didi **Henc** eyitdi ehli hikmet şöyle dirler herki kendü menfaatin gayrılarun ziyanında göre ol iş hâsıl dahi olursa fâidemend olmaya hâsıl olmazsa halk arasında bednamlık görine padişâh âkil oldur ki. Çün harc dahlinden arta tedbir ile harcın dahline uydura bir nesne içündür şub taleb eylemeye ki bir kac günden giri elinden gide nitekim ol divane Hüsreve didi **şâh** eyitdi nicedür ol hikâyet aydun işidelüm **hikâyeti divane ba Hüsrev [115]** Henc eyitdi: İşitdüm ki Hüsrevün bir oğlı var idi âkil dânâ ve hubb ruy idi ecel yetişüb fevt oldı Hüsrev anun furkatından ziyâde bi huzur olub tacu tahtını bırağub leylü nehar ağlamakdan hali olmadı meğer divane meşreb azizlerden bir

[475] "…İş konusunda onlarla müşaveret et…" Kur'ân-ı Kerîm, Ali İmran/159
[476] "Kişinin islamının güzelliği boş şeyleri terk etmesidir."

kimesne var idi. Daima Hüsrev huzuruna varub nasîhat ider idi Hüsrev anun letâifi ile eğlenür idi bir gün Hüsrev huzuruna varub kaygılu mütefekkiri gördi Hüsreve sordı şâha neye kaygulusuz Hüsrev eyitdi şunun gibi oğıldan çıkdum cihân gözüme karanu oldı ve anun fırakı ile gönlüm dağıldı aziz eyitdi iy şâh ıssi peygamber aleyhisselâm bunun gibi musibete uğrayana ta'ziye buyurub eyitdi **künli rabbike kelhimâmi illa lif tezbehüne firahahü velayetirü anhüm**[477] ammâ iy padişâh bir suâlüm vardur. Cevâb vir eyitdi söyle aziz eyitdi dilermidün ki ol oğlan hic olmaya eyitdi yok lâkin dilerdim ki iş bu cihânda bir mikdar zamân temettü' bulub andan gide aziz eyitdi bir zamânki lezzet buldı hic kendü ile bile alub gitti mi? eyitdi yok eyitdi ya bulmadığı lezzetden alub gitti mi? Eyitdi: Yok. Aziz eyitdi: İmdi malûm oldı ki bulduğı lezzet ile bulmadığı lezzet beraber imiş şöyle tasavvur eyle ki bulmadığı lezzet dahi **[116]** buldı da anı kim yimedi idi yidi çok dirildi öldi Zenc hikâyeti tamam eyledi andan **Zenc** eyitdi Henc didüği cümle dâniş asarıdur illa bu dünya duralı padişâhlar mülkün memleket taleb ide gelmişlerdür her padişâh izdiyadı memleket istemededür niceler isteyüb buldılar padişâh himmeti bezirgân himmetünden eksük değüldür bezirgân cümle mâla sebeb ile gemiye girüb herkezi gark olmak ve harami olmak endişesin eylemez. Nitekim dimişlerdür **beyt ya pay resandam bemaksura mera ya serbinehem hemcudli az dest enca**. Andan sonra Zenc eydur ol canı padişâhdur ve kan dökücü raiyyet anun elinden aciz kalmışdur ve anun bir nicesi andan korkmışdur bir çare isterler ki anun şerinden kurtulub adil ve kemazar melik himayetine sığınalar ve yeni padişâh ve taze devlet bulalar anun sâyesinde cahave mensıb issi olalar şek değüldür. Anlar bizi göricek nusret be yardım iderler didi andan şâh yüzin **Henc** dutdı bu söze ne dirsin didi Henc eyitdi bu söz haddi zâtında mümkündür tasavvurı akla sığar illa bizüm tabiatumuz anlarun tabiatuni gibi değüldür anlar bizüm ile üns dutmak ihtimâl yokdur **meseli** meşhûrdur ki it itle dalaşurken çün kurd göreler bir birine yardım **[117]** idüb kurda üşerler çün bizüm ile anlarun arasında cinsiyet ve ülfet yokluğun bilürler bizden kacub arslan cevrine boyun virirler bir nice düşman aşikâre gelürler arslan gibi ve nicesi busu eyleyüb sinerek gele kaplan ve pars gibi ve nicesi gelince fursat gözleye ayu gibi be nicesi tiz gele yetişe it ve kurd gibi ve nicesi hile ve aldamak ile ceng ide dilgü ve çakal gibi ve bizüm cerimüz huc bir yanadan cenk idüb hile ve hod saha ve busuv tavrın bilmezler. Eger arka bir giderüb savaş bir yanadan düşerse ümiddür ki zafer bizüm ola ve illa nevroz billahi bu ecnası hayvan çevre yanumuzdan üşüb cenge meşturul olub hile ve hüda iderlerse biz bin yanumuzadur nice işimüz tamam olur didi **Zenc** sözleri padişâhun

[477] "Sen rabbin için güvercinler gibi ol, onların boyunları kesilirde uçamazlar."

gönlüne kâr eylemiş idi **Henc'ün** bu kelimâtları te'sir eylemeyüb çeri cem' eyledi. Bahadur demür ciğneyici piller istimâlet idüb yarak yasak idüb arslan üzerine gelmek ardınca oldı meger bir karga ol araya garib varmış idi kadîmi ol arslan vilâyetinden idi. Pillerün bu aslı tedbirlerinden haberdar oldı olmayaki nâgâh **[118]** varub ol vilâyeti harav eyleyeler ve benüm dahi yurdum ve hısımlarumun yurdı harâb ola be nice kanlar dökile ve bunlar varmadın varub arslan padişâha haber vireyin olaki bir çare ve derman eyleye ve hem minnetdar olam didi derhal yirinden kalkub havaya perran oldı kuvveti bazuya getürüb tarfetü'l-a'yda içere arslan katına geldi havaslarından birine buluşub beni padişâha buluşdurun ırakdan gelürün ana bir mühim haberim vardur diyüb icazet taleb eylediler arslan huzuruna iletdiler karga padişâha dua kılub piller sultânı vilâyetinde idüm bu vilâyeti ana med' eylemişler askeri enbuh ve esbâbı bi kiren cem' idüb bu vilâyeti kendünün idinmek ister asker ile kalkub galiba iş bu yakın mevziğe gelmişlerdür. Ve tedbirleri budur ki gice ile şebi hun kılub sizi yurdunuzdan ayıralar bu bende elden geldükce Cidde cehd idüb yügürdüm vakı'i hal budur ne tedbirünüz var ise eylen ümiddür ki anların mekrileri girü kendü başlarına dokuna nitekim Hakk Teâlâ buyurur kavlü Teâlâ vela yahiku kul mekrusseyyiü illa bi ehlihi[478] pes bu kaziyeden arslan gönlüne neva' **[119]** Havf yürendi iş görmüş ve ömür sürmüş âkil dânâ kimesneler hâzır kıldı bu işün çaresi nedür ve bu zahametün def'i nicedür diyü sordı her biri kendü bilüsi kadar cevâb virdi. Her biri kendü müktezası üzere söz söyledi andan şâhun ray bunun üzere oldığı her cins canavara kendü cinsinden bir göz idesin serdar ve serasker eyleye arslanlara könli kavi bir arslan reis eylediler **kablan**lara cenk isteyici ve giyse çekici bir kablan baş dikdiler. **Kurd**lara saflar yerici hasma kıyıcı bir kurd serdar eylediler **dilgü**lere bir ayyaru ve mekar hilyebaz dilgü reis eylediler bunlar cem'i tavaif cem' eyleyüb padişâhı halvet idüb ol arslanlarun ulusı adına Şehriyâr dirler idi ana yüz dutub ne dirsin mühlik işün halâsı nice olur didi. **Şehriyâr** eyitdi. Ey melik bizüm kurtılmamuz Hakk Teâlânun inâyetine kalmuşdur lâkin çün düşman bize kasd eyleye bizüm halimüz ikyadan hali değüldür ya anun ile mukabele idüb ceng idevüz yahud önünden kaçub halâs olavuz ammâ bihamdullah şimdiye değin adımuz bahadırlık ile çıkmışdır ümiddür ki mekreleri giri kendilere uğraya eger neuzubillah anları nusret bulub biz helâk olavuz mertebei şehadeddür. eğer avrat ve oğlan **[120]** hanüman terk idüb kaçarsavuz tanrı ol güni göstermesün adumuz muhazzesliğe çıka halâyık arasında bed nam olavuz ki dimişlerdür. Eyu ad ile ölmek yeğdür yavuz ad ile diri olmakdan nitekim ol bir mağzul padişâh müneccim didi melik

[478] "…Kötü tuzak ancak sahibini kuşatır…" Kur'ân-ı Kerîm, Fatır/43

eyitdi nicedür ol desitan aydun işidelüm. **Hikâyeti padişâh ba müneccim**. Aslanı Şehriyâr eyitdi Bâbil vilâyetinde adet bul lesa imişki şâhlık reaya elinde olur imiş diledüklerin azl ve nasb iderler imiş kura' bırağub kimün adına çıkarsa anı padişâh idilüb ana mûti ve münkad olurlar imiş resmü adetlerince bir padişâhı ma'zul eylediler miskin saltanat ve hükümete öğürenmiş çün tahtdan inmek zamânı geldi fikr eyledi kendüye ayandur eğer ol vaktiki padişâhlık tahtına culus eyledim. İhtiyar-ı mes'ud ve ittisal-i mahmud burcında iken tahta geçmiş olsam imkân var idi ki baht benden tiz yüz döndürüb erkanı devlet defaten azl eylemeyeler idi çün evvelinde ihtiyâr eylemedüm bari ahirinde bu hususı gürleyeyin bir hoş vaktde tahtından aşağı ineyin olaki mihnet rüzgarı tiz geçe didi sordı bu şehirde müneccim kim vardur bir müneccimden nişan virdiler ki ol ilmün hakayıkında kâdir ve ol fennün dakayıkında mahir **[121]** hâzır kıldılar padişâh eyitdi bir mübârek gün ve eyü saat ihtiyâr it müneccim sordıki tali'un kankı burcdandur ve yaşun ne kadardur tali' doğdığı günden bilünür padişâh eyitdi ömrüm yigirmi gündür artuk değüldür müneccim bu söze ta'accüb eyledi sordu bu sözün ma'nası nedür sen doğduğun hod yigirmi güzden ziyâdedür yigirmi gün demenün manası nedür? Padişâh eyitdi ömür oldur ki devlet kişiye yar olub gönül murâdı ile geçe mihnet ile geçen ömrüne ömür olsun ömrümden yigirmi gün menfaat buldım ki gönlüm dileğince oldı pes bu hikâyetden malûm oldı ki eyu ad ile ölmek yiğdür yavuz ad ile dirilmekden andan melik yüzin kaplana döndi ki sen ne dirsin eyitdi onlarun çoklığı ve kuvveti zahürdür eger biz anlara karşu varavuz kendü elimiz ile ölüm kemendin boynumuza dakavuz evümüz ve oğlancıklarımuz anlarun elinde esir ola tedbir oldur ki bir hünermend fâsihü'z-züban kimesne elci gönderevüz tarîkinden pendü nasîhat eyleye ümiddir ki gazabları bir mikdar sakin olub geldüklerine peşîmân olub girü dönerler eger dönmezlerse cerimüz hâzır gazletde iken şeb hun idüb kaza-i mübrem gibi anlarun duzağın dağıdavuz didi andan melik canavarlardan kurda işaret kıldı ki sen ne dirsin. **[122]** Kurd eyitdi: Ben âkil ve dânâlardan ve ömür görmüş kimesnelerden şöyle işidüb durdum ki çün bir kişiye yaramaz düşman kasd eyleye yumşak söz ve ve bezl-i mâl ve eyü vaad ile dürişüb döndürmek gerekdür didi. Andan yüz **dilgüye** döndi. Bu tedbirlerden kankısı yikrekdür didi. Dilgü eyitdi: Maslahat üç nesneden hali değüldür ya sulh veya hile veya ceng ammâ evümüz koyub anlara karşu varmak hatadur zirâ câizdür ki azığa bu gelevüz cerümüze zaiflik gele cenge usan olalar ve çerimüzü cenge ve işe yarar sanub ve düşman çerisin mağlub eğleyevüz karşu varavuz ol avcıya gelen belâ bini bize dahi bir kaza gele didi. Melik eyitdi: Nicedür ol hikâyet aydun işidelüm **hikâyeti sayyad**. Dilgü eyitdi: İşitdüm ki bir avcı var idi. Beğayet avcılığında üstadı kâmil idi adeti gündüzin avlayub gice sayd fikrin ider idi. Daima ferâset ciheti şikâr idi ve ol avcının bir

yükrük tazısı var idi bir gün avında oturub av tahayyül iderken pencereden bir serçe ev içine girdi gördi ev bucağından bir çetük sıçrayub dutdı. Avcı anı gördi sevindi ne hoş çabuk hayvan olur bunun ile av olmak ne gökçendür yarın bunı bile ava itüb tecribe eyleyeyin **[123]** göreyin nice olur didi. Cün irte oldı atına bindi itin yıdulub çetüki koltuğuna alıb av yirine vardı nâgâh bir calu dibinden bir keklik ucdı çetük kekliğe atdı çetük iti görüb korkusundan diledi ki girü avcı koltuğına gire atınun başına dokındı at bekledi.İssini yire urub helâk eyledi pes bu hikâyetden malûm oldu ki sen kendü çerini kavi çeri sanub enbuh çeriye girmeyesin ki bizüm çerimüz ana mukabele kılamaz ve kaplan didiğinleyin anı şebhun kılmanun hic vech yokdur. Şebhun ol vakt olur ki gafil yete ammâ ol işinde hâzır gözleyüb dururken şebhun nice müyesser olur mümkindür ki ol bir dürlü dahi tedbir eyleye nitekim ol deve issi devesi ile itdi **Şehriyâr** eyitdi nicedür ol hikâyet aydun işidelüm **hikâyeti Şuturban ba şütur** dilgü eyitdi işitdimki bir deveci devesine tuzladan her gün ağır yük vurub bazara götürüb satar idi. Bir gün bu deveyi esirgeyüb ota saldı ki kendü dileğince yüriye ta biraz asayiş olub rahat bula ittifâk bu devenün kadîmden bir tavşan dostı var idi sahrada deve yürürken deveye buluşub halinden ve ahvalinden sordı deveyi gayet arık ve zaif gördi. Eyitdi: Kardaş seni gayet semüz tali' gibi görüb dururdum şimdi ne acaib **[124]** şekle girmişsin seni bilemi yazdım sana ne hal oldı didi. deve ah idüb eyitdi böyle zaif olmama sebeb oldır ki saruman çok zamândur ki her gün halimden artuk yük yükledüb katı sürer ol acilden halüm böyle oldı bilemezinki ne tedbir eyleyem. Davşan eyitdi: Bu derde devâ mümkindür deve eyitdi medet eyle kerem eyle uluca sana dua güy olayın didi davşan eyitdi tedbir oldur ki cün giri tuz yüklede ziyâde suda ol yolda bir su vardur zarûrî ol suya olmaz nedür girüb gecersin çün sunun ortasına varasın çökekil ve egerü beri yuvalan duzın yarusı sudan eriye yükün yiynilüb cün bir iki defa böyle idesin deveci dahi yükin yiynilde didi. Deve bunı işidüb şad oldı çün arta oldı saruban deveyi sorub duzlaya gitdi bayağı adetince deveye duz yükü vurub tiz sürüb yola girdi cün deve su arasına girdi derhal çökdi saruban bir kac urub durgurunca duzun yarusı eridi yüki yiynilüb yola girdi devenün yüki tiz tiz yürümeğe başlaya bir kac kez bu vechle eyleyüb yükden bir mikdar halâs oldı saruban devenün bu hilesine vakıf olub deveye duz yerine yün yüki **[125]** yükletdi sürüb yola girdi deve gönlinden eydür nahoş dinlendüm. Rahmet davşana gelsün bana bu hile öğretdi suya çökersem hod yüküm dahi yiynülüb yükden yiynilürem diyüb sevinerek suya geldi. Develigi adetince çökdü suya çökdi saruban mukayyed olmayub suda ve ifr yatdı yükdür su yudub eyle ağır oldı ki deve duzlu yükini unıtdı. Saruban güle güle gelüb deveyi durgudı bir kac urub becid sordı deve şöyle oldu ki yürimeğe mecâli kalmadı. Andan dahi eyitdi ey ahmak hayvan sen beni

aldatayım dirdün benüm fikrim senden artuk oldı pes bu hikâyetden malûm oldu ki ona müccei fikrü tedbir eyleyesiz olmayaki anlarun tedarüki bizden artuk olmaya ammâ münasib budurki elci gönderelüm senün şecaâtün ve adlü dadun ve mürüvvet şevkatün eğledüb ve varan adam haber götürüb ana göre bir dahi tedarük kılalum **bir kurd** ki padişâhun yanında mukarrüb makbul idi. Anı ihtiyâr kılub haber ısmarlayub eline biti yazub gönderdiler ki varub tiz haber götüre andan kurd yelerün sordı piller sultânı katına vardı mektubı sundı açub okudılar dinilmiş ben ki arslanlar sultânıyım cengi cuy ve saflar yırtıcı düşman kahr edici maba'an hıra bu makam **[126]** bana mirasdur şimdiye değin kimesne bizüm ile ceng idüb zafer bulmadı ve hiç kimesnenün evine kasdumuz dahi olmadı adlü dad ile cem'i yırtıcıları emrüme mûti kıldum önümde can virirler bu cümle ile Hakk Teâlâya tevekkül idüb sen zalimin elinden ana sığınurum ve bu fiil ki sen idersin Hakk Teâlâ yanında mazmum ve şeriatde haram ve mürüvetden birun sen ki ana kasd idüb yurdumuz üzere gelüb helâkümüze kasd idersin münasib değüldür yigirki budurki bu fi'ilüne pişman olub giri dönüb İslâmat yolun dutasın ve illa bu bizüm askerîmüz harb askeridür, mümkindür. Zebun eyleyüb sizi tarumar eyleyeler ve bu nasiyhat emin haber göndermek ayin selatindur bu değüldürki korkub ihtiyatdan gönderevüz vesselâm dimiş piller sultânı bu mektubun mefhumın ma'lum idicek bir mertebe kakıyub kıçgırdı aşüfte ve divane misal hareketler idüb bir yirde durmağa sabru kararı kalmadı balahar bir ziştüni lehce tünd huy bed fi'ili pile buyurdı var ol arslanlar sultânına di sen mareke erenlerin kanda gördük kendüni cenk huy sanursın ona tece fikr eyle ne takdirün vardurki bu kadar laf'u-güzaf vurub **[127]** pehlivanluk davasın kılasın aklunı cem' eyle fursat elde iken başun yarağun pey oğlun kızun esir olmadın memleketden çıkub git ve yahud aru namusı giderüb bizüm fermanumuza boyun vir her kanda dilersen yüri su ve otlak beratumuz ile yi ve illa her ne ki göresin kendüzükden pil cün ilçi arslana bu Tarîk ile mektub getürdi arslan kasd eylediki elci pâre pâre eyleye. Girü eyitdi: Elciye zeval yokdur ulu gelen adeti bozmayalum **dilgü** hâzır kıldılar bu söze cevâb nedür virmek gereksin didi. Dilgü eyitdi: İş bu sözki pil mektubunda geldi rayı süst ve endişe-i perişan alametidür zirâ hic bir âkil kendü kuvvetine itimad kılmak câiz değüldür ve dimişlerdür dört nesne ekerciki hakir gözi gör hor görmek olmaz biri **od** ve biri **renc** ve biri **borc** ve biri **düşman** ve düşman ne kadarki zaif ola hor nazar hüda gecse mansur olur her çendki anlarun gövdeleri arızdur çün dönmek ve akdarılmak ve kaçmak vakti olsa zebun olurlar ve çokluk ile dahi iş olmaz meğerki tanrıdan Nusret gele bize münasib budur ki dürüst ray ve istikâmet gönül ile düşmana karşu **[128]** varavuz nice zaifler eyü ray ile azîm düşmana zafer bulmuşlardur. Nitekim ol yumuda uğrusı sıçan ol sâhibi hâne zafer buldı **arslan** eyitdi nicedür ol hikâyet

aydun işidelüm **Hikâyetı muş ba sâhibi hâne** dilgü eyitdi zamânı evvelde bir kimesnenün eli begayet dar fakirü'l-halü bikarar idi anun bir kani' avratı var idi ve bunlarun bir cift tavuçakları olub ol tavuk yumurdladukca bir sıçan anı ugrılar idi eri sanur idiki avrat harcına sürer idi daima er avratıyla bu hususdan savaşurlar idi. Avrat mugallazaya and icüb inanduramaz idi bir gün gördi. Sıçan yumurdai inine çeker tiz erine haber virdi eri gelüb anı eyle görüb avratı esirgedi bir duzak eyleyüb sıçanun ini kapısuna kurdı ki duta ittifâk bir gün ol uğrı sıçana bir gayrı sıçan konuk geldi konuk önine koyacak hâzır nesne bulunmadıki ağırlaya kanuğa yumurda kıssasın söyledi meğer bunun kazası gelmiş imiş ben varayın duzağı atlayub yumurda alayın diyüb geldi ki duzakdan geçe ecel cenberi burnına gecüb duzak altında yassılandı. O sıçan konuk böyle olduğundan begayet bi huzur olub eyitdi: **[129]** Aceb nice olaydı ev isinden intikam alı bileydüm ben kendü nefsüm ile intikam almağa kâdir değülüm meğer bir m'uavin ola anun sebebiyle ola didi meğer bu sıçanun bir akreb dostı var idi durdi ol akreb vardı selâm virüb çok tevazu gösterdi ev sâhibi konuğın öldürdüğün hikâyet eyledi.Ve kendü anun hasretinden melilü mahzun olub intikam almak kasd idüb yüreğin sovıtmak mühhim ve murâd idündüğin bildürdi ve bu kaziyye senün mu'avenetün ile olur bunca zamândur yoldaş ve kardeşler üz senden dileremki becerivirüb konuğun intikamını bana ev sâhibinden alıviresin ki kin çekmekden senden yek âdem yokdur didi. Akreb eyitdi: Merrih gibi kin çekmede benüm gazab ile içüm dolmuşdur eğer evüme gelmesen bir darb ile senün dahi işün yirürdüm mukayyed olma ümid dürki ol biçare konuğun kanın ev sâhibden olub kısas kılam didi sıçanun evine varub zühal ve merrih gibi hubbs evinde cem' oldılar akreb gelüb sıçan delüğünde gizlendi gidüb üç altun çıkarub birini ev ortasında bırakdı birini sıçan delüği yarılayıb kodı birini av ortasında bırakdı birüni birü seni taşra **[130]** yarusın içerüde kodı çün ev sâhibi ev ortasında bir altunı buldı sevinüb bağrına basdı bir lahzadan ol birin dahi gördi Anı dahi alub harca sürdi andan üçünci altunun dahi kenarı görindi. Kazâdan gafil olub ana dahi tama' elin uzatdı yapışdıki çeküb ala derhal akreb ağulu dikenin ev sâhibine değürdi sıçanun kanın canı tamarından aldı pes bu hikâyetden malûm oldıki sıçan kamurca nerelerden zaif iken bunun gibi iş elinden gelse biz dahi ümitdür ki düşmandan girü kalmayavuz. Gelün imdi tevekkül tanrıya kılub savaş yarağın kılalum cün onlara ögüt kâr kılmadı **ahirü'd-davai'l-key**[479] mânisi üzere darb ve harb ile kuvveti bazuya götürelüm didi andan kurda giri biti yazub piller sultânına gönderdiler mektubun mazmunı buydı ki sen büyüklüğüne dayanub bizüm yurdumuza kasd idersin şek yokdur ki Hakk Teâlâ

[479] "Devanın sonu ilkeydir."

mazlumları saklayub sizi mağlub ide bekdür piller sultânı çün biti mefhumını bildi gazabdan içi tobtolu kan oldı diledi kim kurdı öldüre andan piller sultânı emr eyledi cem‘i pil askeri hâzır olub yata ırağ’ **[131]** ile kalkdılar ve ol kondukları vilâyeti ayakları altında hurur haşhaş eylediler kurd meclisden bir hiyleyle ugrılanub gelüb arslanlar padişâhına haber götürdü ki işte piller sultânı yurdı yıkub yakub gelür bu tarafdan dahi arslanlar sultân dahi askerine tenbih idüb arslan alayıyla kaplan alayıyıla kurd alayıyla dilgü alayıyla ve bilcümle her nevi yırtıcı canavarlar fırka fırka olub ittifâkı muhkem eyleyüb piller sultânına karşu azm eylediler. **Musaf gerdan pili ve şir nusret yaftan ber pil** iki asker bir mubalağa sahrada biri birine mukabil oldular meğer aslanlar sultânunun ordısına yakın yirde bir ulu su var idi arslan buyurdı ol suyı ol canun olacak sahraya salıvirdiler. Sahra bir gezden batak ve çökek oldı ve buyurdı ki siz bir kezden alay olun biri birinüzden ayrulmak görelüm anlar ne düzene gelürler pes cümle ve hoş saf bağlayub durdılar. Canibi hakdan kaza nice nâzil ola ve nusret düğmesi kime değe diyüb muntazar oldılar andan bahâdur ve mübazirler ilerü yüridi dilgü ve çakal ve kurd gibi canavarlarki gövdede yiynidür anları ilerü **[132]** yürütdiler ayu ve kaplan ve arslan gibi cüssede ağır canavarları giride bunlara kafadar kodılar andan arslanlar sultânı buyurdı ol hurda canavarlara siz bu batağı ana rav geçün biz iri canavarlar ile berü tarafında duralum cün bunlar size cem‘le kılalar bizden tarafa kaçasız gövdeniz yiynidür ayağınız batmaz segirdüb berü geçün biz dahi kaçar gibi olalum anlar göz karardub bu batağa uğrayalar andan anlarun maslahatını görevüz didi piller sultânı firavun gibi kendüyi göreb kuvvetine ve azametine dayanub ilerü yürüdi ve sair filler dahi anı görüb yürüdiler kasd eylediler ki bu uvak canavarları hortumlarına alub göğe töndüreler andan ayakları altında hord eyleyeler bu uvak hayvanlar önlerinden iri canavarlar tarafına doğrı kaçdılar piller bunlarun kaçdığun görüb arslan askerin sıduk diyü ardlarına düşdüler bunlar iri canavarlar tarafına gelüb anlar dahi bir mikdar yirinden irildi muhakkak arslan çerisi sindi diyü piller sultânı cem‘i alayıyla ol azîm batak ve kesek yirlere göz karardub alai’l gafla uğradılar boyumlarına değin batdılar. Bir ayakların çıkarub birin batırınca bu uvak canavarlar piller **[133]** sultânı direk gibi bir ayağın çıkarub birin basınca uvaklar giri dönübde dişin çıkarub azasın ayırdılar ve sair askeri dahi münhezim olub tağılub gitdi pes bundan malûm oldı ki kişi kendü kuvvetine ve çerisi çoklığına inanub kimesnenün mülkine tama’ eylemeye ve yurd issi dahi yurdınun kadrin bilüb

Elinde olan nakdiyle kani’ ola gayrılarun milkine varub sen tanrınun mülk kadrin bilmedün çık gid mülk gayra virildi dimeye melikinde tasarruf allahundur kemafi kavle

Teâlâ **in yeşe' yüzhibküm ve ye'ti bi halgın cedidin vema zelike al'allahi bi azizin**[480] Tamam oldı bu bâb vallahül âlem ma sevab.

Bâb-ı sâmin: berhizgâr arslan ile deve hikâyetidür. Zamânı sabıkda bir arslan var idi berhizgâr et yemez ve canavar incitmez raiyet perver sebun ruh yirmişde vatan dutmuşdı ol havzımun ab havası letafetine nihayet yoğıdı. Bir gün ol mişede oturub adam iderken bir ayu önine çıka geldi arslanı görüb yüz yire koyub dua resmin yirine götürdi arslan sordı kandan gelürsin ve kanda varursın.Maksadun nedür ayu eyitdi Hüdavendigarın ömürü çok olsun. **[134]** Falan vilâyetden gelürem sultânumun adlü dadın ve ahlâkı pesendîdesin işidüb hizmet itmeğe geldüm ta rüzgârum senün ile geçürem eğer padişâhun şefkatinden ben zaifi hizmete kabul eyleye bu kapunun sıdku salah üzere mülazîm olam didi arslana ayunun bu sözi begayet hoş gelüb eyitdi farig ol yadlık vahşetin gönlünden girer sana yanmada dirlik eyleyem dirilesin diyüb kendü resmi ayının talim eyledi. Şöyle ısmarladı ki canavar etin yimeye ve kem azar olmaya ve padişâhun hükmine mûti munkad ola pes ayu dua kılub kullağa bil bağladı buyurdığı vasiyete rıza gösterdi bir zamân bunun üzerine gitdi ki **ennasü ala dini mülükihim**[481] dür günden güne arslan katında kurbeti ziyâde olub ta haddi vezarate vardı. Bir gün bu aslan hademü haşemiyle seyrana çıkmış idi meğer bir deve dahi kârubândan kalmış hayran ol aralıkda yürür idi nâgâh bu ceriye uğradı. Kurd ve kaplan hırslarından dilediler ki deve eti ile bayram eyleyeler arslan çağırdı ki ol canavardan elünüz çekün ol miskine dahi bizi görmekden elem gelmeyeki ol bir çirkin yüzlü kişiye Hüsrev taciidar görmekden geldi. Hâzırlar eyitdiler: Sultân mürvetdür buyurursa ol hikâyet nicedür **[135]** işidelüm **hikâyeti Hüsrevi tacidar ba merdizişt ruy.** Arslan eyitdi: İşitdimki bir gün Hüsrev şikâr kasdına sahraya çıkdı. Nâgâh bir çirkin yüzlü kimesne tavaş oldı ol şahıs fali mübârek dutmayub buyurdı birkaç urub yoldan dönderdiler ammâ bu kişi egerciki sûretde hakir idi ve lâkin ma'nide gey dânâ ve hısalı hamide birle araste idi. Kendü kendüye eyitdi: Hüsrev bu işde namakul iş işledi itdüği işe bunı peşîmân kılayın didi varub av itdükleri yerde durdı. Çün Hüsrev şikârdan giri döndi şikâr etlerinden terküleri dolmış geyikler ve davşanlar yüklenmiş cün Hüsrev irişdi ol kimesne çağırdı padişâha bir suâlim vardur padişâhun mürüvvetinden durub ben kulunı dinleye Hüsrev at başın çeküb durdı. Eyitdi: Görün ne suâl ider didi. Ol kimesne eyitdi: Ey padişâh! Bugin şikârun nice oldı padişâh eyitdi tamam murâd mecedür. Eyitdi: Ya hazine ve padişâhluğun hali nicedür ol dahi yirinde murâdca eyitdi ya bir tarafdan na muvâfık haber yetişmek vâki'

---

[480] "…Dilerse sizi götürürde yerinize yepyeni bir halk getirir. Bu Allaha hiçde güç gelmez." Kur'ân-ı Kerîm, İbrahim/19-20

[481] İnsanlar hükümdarlarının dini üzeredir.

oldı mı ? Eyitdi: Yok ya askerüne avda bir halel değdi mi? Eyitdi: Yok.Ol kişi **[136]** eyitdi: Öyleye benüm bulışmam padişâha mübârek fal olmış ammâ ben fakir padişâhun yüzin görelden halüm diğer gün bunca günden işden ve maslahatdan avare yimek içmek yok döğüldüm söğüldüm şomlık bende midür? Yahud padişâhda mudur? didi. Hüsrev tacidar ehl insaf ve sâhibi mürüvvet kimesne idi kemâli kerîmandan bu kimesnenün sözi hoş gelüb çok bahşişler idüb teselli eyledi andan arslan eyitdi diler ki bu hikâyet üslûb üzere deveye dahi benüm yüzüm görmek mübârek ola eyle olıcak devenün ihtiyârınca oldılar ol dahi padişâhun hizmetün kabul eyledi mukarrer binden oldı şol mertebeye vardı ki ayu ana hased ider oldı cün deve vardukca semirüb doldı. Şekli latif oldı padişâh gönlinde mücceti arttı ayu tamağından dişin bilemeğe başladı endişe eyledi ki buna nice fursat bulam meğerki arslanı helâkine kındıram bir sebeb bulam öldürem andan etine diş uram didi andan bir gün ayu deveye eydür kardaş benüm senünle bir razum vardur ammâ dimeğe havf iderin sana müteallik kaziyyedür ol sebebdenki raz değme kişiye dimeğe yaramazki âkiller dimişlerdür üç kişiye raz dimek olmaz **evvela** gönili açuk kişiye **ikinci** çok söylenene **üçüncü** içkiciye **[137]** zirâ bunlar raz gizlemeğe kâdirler değüldür deve eyitdi bilürsin benden hata gelmez ammâ eğer inanmazsan mügaleze and içeyin didi. Pes ahdi muhkem idüb raz kimesneye dimemeğe and içdi andan halvet yere vardılar ayu eyitdi kardaş hiç haberün var mıdur? arslanun gönlünden ne geçer eğer çiyki zâhire seni hoş dutub gözler gönlinden senün kasdun içindedür zirâ anun şanı et yimek ve kan dökmekdür. Bir kac gün perhiz itmek ile sanmaki ol evveliki huyundan kesile senün ile karundaşlar sen anun yanında durmak hatadur ben dahi senün ucundan ziyan görem eğer gidebilürsen gitmek avlıdur didi deve miskin tabi' sanılım ayunun sözin kabul idüb eyitdi her neki dirsin cümle muhabbet şevkatinden dirsin mümkündür ki pîrlik irüb ot ve yimiş yemekden usanub girü et yimeğe meşgul ola benüm ile dostlığı düşmanlığa döne ayu eyitdi çün sen bilürsin ayruk sana ne dimek hâcetdür kişi gerekdür ki hemişe rüzigâr halinde cülah ile ılan ahvalin tasavvur idüb ana göre kendüyi kayura **deve** eyitdi: Nicedür ol hikâyet aydun işidelüm **hikâyeti cülah ba mâr [138]** Ayu eyitdi: zamânı sabıkda bir cülah var idi anun bir hubb ruy avratı olub bir herif ile baş koşmuş idi bir saat ansuz olumaz idi. Ahürü'l-emr cülah bunun ahvaline vakıf ve haberdar oldı ve eyitdi bu işi ona nice bileyin andan hakkından geleyin didi bir gün avratına iy helal ben falan şehre işlemeğe giderin bu kış anda olurın sana harclık koyayın ben gelince kapunı yap otur kimesne ile geleci eyleme aru namus gözle avrat eyitdi gussa yime benden nâmeşru' fiil sadır olmaz didi andan er avratıyla esenleşüb gitdi uğırlayın giri evine gelüb tahtı altında gizlendi hemen saat avrat sevinüb durdı tekellüf ile yimek bişürdi getürüb tahtı altında gizledi kendü carın örtünüb

dostın isteyü gitdi eri yatdığı yirden kalkub çömlekde olanı bi'l-külliye kotarub yidi girü çömleği örte kodı avrat dostın alub geldi ki aşı kotara gördi ki çömlek boş kalmış bakdı taht altında erinün ayağın gördi eyitdi ha kördümki er benüm ile havf eyledi dostın giri dönderdi kendü işine meşgül oldı **[139]** Eri fikr eyledi ki şimdi kalkub öldürüb kana gire bunun bığlına kim inanur kim inanmaz bu işi kardeşlerine diyeyim nice bilirse eylesünler pes Bu işi görmeze urdı avrat gönlinden eyitdi bu er bana fursat ister bundan gafil olmak olmaz Avrat bu fikirde ikenki erek mekrini nice def eyleyem dirken ittifâk padişâh düş görür düşin giri unıdır muabbirler getür durdu senün tabirin sorar muabbirler eydurlar padişâh gördüği düşüni unutmayub bize dise biz dahi tabirin eylemek dinleyen ve bilinmeyen düşün tabir mümkin değüldür didiler padişâh ol bilinmeyüb ve tabiri olınmadığından gussalanub elbette bilinmek gerekdür diyü vezîrlerine gazab eyledi vezîrler eyitdiler bu husus vilâyetde cağırdılsun.Akai nasdur malûm idinsün şayed iclerinde bir bilür kimesne bulına munadiler şehri nida itdilier ki padişâh düş gördü düşin gizi unutdı her kim düşin eğdüre ve tabir eyleye padişâh bin kızıl altun vire avrat bunı işitdi zihi fursat bu adam diyüb çağırdıcılara eyitdi: Benim adam defayet muabbir kimesnedür. İlla bir acaib adeti vardur döğilüb ölüm haddine varmayınca tabir **[140]** eylemez didi.Cağırdıcılar eyitdiler dönmek ağandur pes varub padişâha haber virdiler padişâh dahi herifi getürtdi eyitdi düş gördüm unutdum eğer eğdürüb tabir idersen bin altun vireyim didi.cülah eyitdi iy padişâh ben bir cülah kişiyim tabir ilmin nice bileyin didi padişâh buyurdı bir kac ağac urdılar cülah gördi ki döge döge öldürürler Eyitdi :Aman dileyeyim ümiddür ki tanrı bir kapu aça aman diledi üc gün aman virdiler şehre girdi yürür ağlar çare sorar cün üçüncü gün oldı korkısı hIran gecdi bir virane içinden yolı uğradı inâyeti hak ile Hızır yetüşüb gördi. Bir yılan bir delükden başın çıkarmış durur sordı ki ey yigit bu zarlığına sebeb nedür neye uğradun cülah kıssasın şerh eyledi yılan eyitdi eger ben düşi sana öğredüb tabirin dahi bildirürsem padişâh virdüğünden bana ne virürsün cülah eyitdi bana nesne gerekmez ne virirse senün olsun yılan eyitdi cümlesin virmen kanda olur ammâ yarıcuğun viresin didi bunun üzere ahd ve karar eylediler. Yılan eyitdi: **[141]**Padişâh gördüği budur ki gökden arslan, kaplan ve kurd ve dahi bunun emsali yırtıcı canavarlar yağar idi **tabiri** oldur ki bu yıl zalimler ve haramiler yılı ola Müslimânların mâllarını alalar ve hem padişâhun memleketinde bazı zalim kişiler zâhir olub ilügüni garet itmek isteyeler akibet padişâhın kılıcı altında helâk vulalar cülah çün bu haberi işitdi ta'acil padişâh kapusuna vardı öğürdi düşi diyüb sonra tabir eyledi padişâh sevinüb bin kızıl altına kıldı cülah altunı görüb sevinü evine geldi. Eyitdi yılan bunun yarısundan eksüği hot razı olacak değüldür. Ben dahi yarusun virmeye razı değilim.yigreki oldur ki anı öldürem.

gavgasından emin olam didi. Bir ağaç. Eline alıp yılan kapısına vardı yılan anı gördi. Bildiği nice gelür. Öğünden kaçtı. Ardından ilişüb ağaçla çarptı. Kuyruğuna dokunub kuyruğı bir mikdar üzdi.Cülah bu fiiline güle güle evine gelüb altuna diş urdı çün yıl tamam oldı. Padişâh girü düş gördi buyurdu ki müneccim tabirün kığırdılar geldi padişâh giri düşin sordı cülah eyitdi ben bir cülah kişiyin düş tabirin nice bileyin didi padişâh eyitdi. **[142]** Bunun huyın hud bilirsiz ne söyledürsiz girü aşağı aldılar bir kac leker çaldılar aman diledi girü aman virdiler didi. Zar u ser gerdan ve mütehhir gezer aceb nice ideyin girü yılan yüzine nice bakayın dirdi canu nacar durdı utanı kızarı yılan kapusuna vardı mülayemet gösterdi yılanı ininden çıkardı eyitdi ma'zur dut tama' gözümi örtdi bana senün bu kadar eylüğün değmiş iken hakkun bilmedüm ahir girü sana muhtac oldum kerem it ben itdüğüm itme suçum başığla giri ben miskinün elin dut bu defa padişâh ne virürse cem'isin sana vire. Ol nice dua göyün olam. Yılan özrin kabul eyledi. eyitdi padişâh gördiği düş gökten çakal ve dilgü ve maymun bunun gibi canavarlar yağardı. **Tabiri** oldur ki bu yıl Mekkârlar yılı ola. Mekru hile ile mislümanların mâlların alalar ve padişâha Mekkâr düşmanlar zâhir ola lâkin giri kendi mekrileri daimine düşeler padişâh devleti anları kahr eyleye cülah bu haberi işidüb tiz padişâha varub düşi diyüb tabirin eyledi padişâh begayet şad olub bunun gibi **[143]** kişiye timar eylemek gerekdür. Bu niceleyin alim kanda bulunur. Hala şimdilik bin altun ve hilat vireg diyü buyurdu. Çün cülah altun görüb gözi örtüldi. Evi yolın dutdı. Ve eyitdi: yılanu öldürmedüğüm yiter. Altun ol nider. Çün yıl tamam oldı. Padişâh bayakı adetince düş gördi. Çün sabah oldı. Cülaha adam gönderdiler. Geldi. Padişâh giri düşin sordı .Girilet idi. Aman diledi. Girü yılan kapısına vardı. Eyitdi: İy girçek yar ve doğru dost! Kankı yüz ile sana bakam ve kankı dil ile özür dileyem. Hak Teâlâ ki bu aklı dânişi ki virmiştür. Sana ne eksik ola. Ve bana bu hıyanet ile ne dirlik ola ve âhiret de hür ne rahat ben beşeriyetim ile yılandan bedter oldum. Zirâ sen ki iki defa bana eylük eyledin. Ben iki kez sana zahmet virdüm. Bu kez insafa geldim. Ümütdür ki tazir bil ihsân idüb senün affun benüm cürmüme galib ola. Bu defa dahi ben düşmüşün elin dut didi. Yılan eyitdi: Özrün kabul eyledim ammâ şartum öyle olsun ki her ne kim padişâh vire bana viresin. Ve hıyaneti gönlünden **[144]** çıkarasın bu söz üzere kabul eylediler yılan eyitdi padişâhun düşi oldur ki gökden koyun ve kuzu iner idi **tabiri** bu yıl adlü eman yılı ola ve padişâh gönlünden kibr ü kin gidüb adl ü insaf muhkem ola ve cümle halâyık gönline padişâh sevgüsi dola ve fisku yirine sulh salah ola ucuzlık ve bereket ola cülah cün bu sözi işitdi sevindi şâh hazretine yügürüdi pes dua kılub düşi diyüb tabirin müşdeledi yılan didüğü gibi söyledi padişâh begayet şad olub cülaha bin kızıl dahi virdi cülah eyitdi insafa gelüb bu ful viriyi iletüb yılan önünde koyub özr dilemek gerekdür

andan altunı aldı yılan kapusına vardı. Ey ahdi bütün keremi çok karındaş padişâh virdüğü altun budur cem‘i cuni senün olsun sana getürdüm didi. Yılan eyitdi: Ey karındaş bu şindi itdüğün vefaya minnetüm yokdur ve evvel itdüğün cefaya dahi ıtabum yokdur zirâ ol zamân anı iktiza eyledi anı itdün ve bu zamân bunı iktiza eyledi bunı itdün. Seni insafa zamâne getürdi ol vaktin dahi hataya zamâne koydı. Ol altunı al ferâgât birle harc eyle benüm ana ihtiyacum yokdur. **[145]** Andan ayu eyitdi: bu hikâyeti anun için didim ki bilesin ve âhâh olasın.Mümkündür arslanı dahi zamâne azdura. Cibilli huyın duta. **Deve** eyitdi: eyle olsa anun katında bana ne rahat ola. Ayu eyitdi: Sana ve bana ol beğ idi ki bunun yanın terk idüb bir şüphesüz yire varub emin olavuz. Ve illa kimin yanuna varub bunun mekrinden emin olavuz. İger ki oldur ki bunun vücudın ortadan götürüb yirin dutub fari’ olavuz. Nitekim ol yılan yılancıya eyledi. Deve eyitdi: nicedür ol hikâyet aydun işidelüm **hikâyeti yılancı ba mâr** ayu eyitdi işitdüm ki bir gün bir büyük yılan bir dağ dibinde kıvrılub yatur idi bir yılancı üstüne geldi yılan kendüye eydur eğer kaçarsam kurtulamazın eğer delüği girersem çıkacak yolum alur ol yigdir ki kendüzümi ölürlüğe verem mümkindür ki koyub gide yılancı yılanı görüb hayf olmış eğer didi ölmüş olsa çok fâidesin görürdüm bari kafasında zemmürd mühresin alayın didi bu ümid üzere yılandan tarafa geldi ki mühresin ala yılan gördü ki yılancı kendüye kasd eyledi bildi ki mühresin almak ister anuncün gelür eyitdi bari yılancıya ben dahi bir darb urmış olayın didi yılancı ki el uzatdı mühre çıkara **[146]** yılan bir darb vurdı ayak saldurmayub öldürdi bu hikâyet anun cün didüm ki andan evvelki bu aslan bizi helâk eyleye biz dahi elümüzden gelen işi taksir eylemeyüb işleyevüz **deve** eyitdi vallahi kardaş bana şol hoş gelür ki kendü elüm ile kendüzümi belâ çengeline asmayam tevekkel tanrıya kılub takdire havale eyleyem şimdi arslan beni hoşca duta yürür olursam ana yavuz kasd kılmayam tevekkül bereketinde bir meded ayıra nitekim ol bir ekinci yılan ile kurd vehminden tevekkül eyledi **ayu** eyitdi nicedür ol hikâyet aydun işidelüm **hikâyeti bezr-ger ba mar u ba gurk** deve eyitdi işitdüm ki bir ekinci yalunuz Hakka tevekkül idüb bir beyâbânda gider idi nâgâh bir kurd önine çıka geldi ayruk çare bulmayub cevfinden bir ağaca çıkdı gördi ol agac burağında bir yılan uyur kendü kendüye eyitdi eğer yılandan kaçub enersem kurda duramazın helâk eyler eğer buradan kurda çağırursam yılan uyanur yigrek oldırki bu ikisinin şer’inden Hakka sığınam olaki bir meded ire bu endişede iken bir şir merd çıka geldi kurd anı gördi eyle kaçdı ki tozı dahi görinmedi ekinci şükreyleyüb ağacdan inüb yolına gitdi bu hikâyetden anlandı ki fâide fasid endişe-i **[147]** gönülden çıkarmak gerekdür ki kişi fâidemend ola didi.**Ayu eyitdi**:Ukala akibete nazar eylemüşlerdür her kimesnede ki bir renc belüre elbette anun devâsı vardur devâsın tedarük idüb tanrıdan istemek gerekdür. Devâsın itmeyüb

istemek şuna benzerki bir kişinün bir tarafın od duta tanrı kurtara diyüb sebebine mübaşeret eylemeye yana gide andan **Deve** eyitdi iy kardaş serce ağıyla deve dutulmaz ben arslanla nice pence dutam ve yahud anun kanın dökmeğe nice razı olam etim iliğüm anun nimeti ile doldı ve benüm anun ile mahdumluk ve kullık sabit oldı.Bu eylügi ben nice unıdam devletüm ayağına balta vuram didi ol arada meğer bir sıçan var idi bunlarun maceraların durub dinler idi. Bir gün ola sorula ol vakt haber virem diyü gönlinde bu kıssai sakladı andan deve günden güne bu gussadan arıklayub zaifü'l-beden oldı arslan devenün bu halin görüb te'accüb idüb bu miskin deveye ne oldı diyü acırdı. Meğer arslanun bir karga vezîri dahi var idi ana ısmarladı ki deve bu halinden teftiş eyleye böyle zaif olmasına hikmet nedür sora karga deveye varub iştiyak arman kılıb ahvalinden sordı deve hergiz **[148]** raz acmadı bir gün deve bir su kenarına su içmeğe vardı. Karga dahi ardınca bir taş ardına gizlenmiş devenün andan haberi yok idi deve miskin bir ah idüb su içinde yüriyen balıçıklar eydur iy balıçıklar ne hoşca huzur gan dardurki evinüzde fari' elbal yürürsiz beni gör ki baş can korkısından ölmem kaldı bilemezin selâmet sahile idamı mı yoksa belâ girdabında helâk olma mı didi çün karga deveden anı işitdi arslan katına vardı işitdüğün didi arslan gussaya yatub eyitdi cün kavmüm benden emin olmaya benüm padişâhlığım nice payidar ola diyüb ululardan bir kac kimesne davet idüb deveyi dahi kığrındı çok izzet ikrâm eyledi andan arslan cümleye hitâb idüb siz bilürsiz ki ben canavar etin yemen ve kan dökmekden el çeküb dururam bunca zamândur Hakk buyrığından taşra olmadum bu gin sizden murâd idinürin eğer benüm nihadumda azacuk ayb görüb bana bildüresiz ve yahud benden bir yanlış fiil görürsenüz tenbih eyleyesiz ol bana gökcen armağandur nitekim serveri enbiya muhammedül Mustafa buyurur **ve men gaşşana galayi [149] minna**[482] yani her kim benüm mübârek zâtımda na muvâfık nesne eğleye benden anı gizleye ol benüm tarîkumdan taşradur eyle olsa benden günâh gitdi şimden girü dahi benden kimesneye ziyan değer diyü korkarsa Söylesün anı her vechile inandurayın benüm içün bi vech kimesne incinmesün didi pes padişâhdan bu vechile kelimât sadır olıcak bir kezden dua ve aferin okuyub Hakk Teâlâyı padişâhdan ve hademü haşeminden kimesne rencinde olmamuşdur ihtimâl dahi yokdur. Padişâhdan razı ve şekürüz didiler çün padişâhdan ayu bir kıssaı işitdi bildi ki deve ile kendü ortasında olan maceradan egilüb bir şemme söylenmiş eğer padişâh kıssanın tamamın duyarsa bana akibet mükarrerdür tedbir oldur ki deve vakıaya çekem anı belâ kuyusuna bırağam kendü hıyanetüme anı kalkan eyleyem pes durdı. Arslan katına vardı. Eyitdi şöyle eğlenür ki padişâh kimesneden, bed endişelik

[482] "Bizden olmayan bir şeyi söyleyen bizden değildir."

eğledi bir kac kelimât işitdüm dilemedüm ki padişâha melalet gele söyleyecek ammâ cünki bu mertebe söylendi acıldı söylemek lazım oldı didi arslan bunı işidüb ayuyı halvete çeküb ahvali sordı ayu eyitdi: **[150]**İy padişâh devenün aklı eksükliğindendür ve padişâh haddinden artuk izzet ve rağbet kıldığından fil lokmasu serce kursağında sığmadı ray-ı hamlığından haddinden artuk nesneye kahr eyledi ki padişâh huzurunda eğilmek terk-i edebdür daire-i saltanatda edeb haddinden taşra değül imişse dir idüm didi **arslan** ayunun bu sözinden mutagayyir olub ayu kalkub gittikden sonra kargaya adam saldı karga gelüb ayunun bu kelimâtına ne dirsin didi karga eyitdi işe hak ayinesi sakidür iki zamirün gerçeğin yalanun bilür benüm aklum şöyle şehere ider ki devede olan tevazu hic kimesnede olmaya şâhun korkısı dahi devede artukdur eğer ol kendüvizin mücrim bilse hiyanet ile cenabı izzetünüz yöresinde durmağa kudreti olmaya idi hususaki başında yuları ve ayağında bendi yokdur şöyle eğlenür ki bu macerayı ayu eylemişdür. Diriğdür anun gibi sâhib-i garaz söziyle nazenin canavarı mücrim bilüb yanlış nazar ile nazar eyleyesiz didi pes padişâh deveyi halvet kığıırtdı eyitdi cem‘i canavarlardan sana nazarum artukdur. Bana mûti’ ve münkadısın senden eylerün bilür kimesnem yokdur elbette hakiykat hali **[151]** Nice oldı.ayu ile ortanuzda kelimât ve ahdu muahede vâki’ oldı tanrı hakkı cün benüm içün her ne söyledünse günâhıki yağşılarum ve nice dir sen seni inandurayın didi deve fikr eyledi eğer ahvalden bir mikdar dirsem ayu ile ahdum bozılur eğer günâhsuz kendizümi suçlu gösterem padişâhun itikadi bozıla halimiz bir dahi ola insaf oldur ki kişi kendüyi belâya reva göre dostını belâ çengeline asmaraya andan devâ padişâha eyitdi: şek değüldür şamdan gönlüme bir korku düşdi padişâh eyitdi bu gümanı bilünüz benim fiilimi gördün ve yahud gayrı kimesnelerden mi işiddüm deve baş aşağı salub cevâb viremeyüb aciz kaldı. Karga eyitdi: Ey gardaş doğrı söylemekten artuk çare ve derman yokdur. Eğer söylemezsen padişâh adli çerahığla anı görür. adun gerçekler defterinden buyılır didi. Meğer burada bir **kirpi** hâzır idi bu sözleri işidib yügürüb Ayuya haber virdi. Ayu dahi derhal aslan katına vardı. Gördi. Deve başın aşağı bıragub oturur. Eyitdi: bu hal ile delalet ider ki sırrum perdesin. Açа bu benim sırrım. Açmadan ben ziyan fasâhât ile ilzem eyleyeyim diyüb başladı. Eydur iy eyle ahmak ağzunu bükde **[152]** mühür vurunca ol göre vurub melik hakkına anun gibi naşa istese kelimât idmek gerek idün didi. Deve eyitdi: ey na insaf ve nâ-pâk ve iy asımu afak sefan ben ol sözü melik hakkında dediğüm vaktin ol mecliste kimesne var mıydı? Yohsa yalınunz sen mi? idün. Eğer kimesne var ise getür görelim. Eğer kimesne yoğısa çünki padişâhsun. Doğrısı idün. Ol vakt demeyüb bu vakte tehir eyledün. Bundan artuk miyanet nice olur ki padişâh hakkına bunun gibi geleci işidegiz ayasın. Bu senün hikâyetin ol dürger avratunun hikâyetine benzer. Şâh eydur

nicedür ol dâsitân aydun işidelüm. **Hikâyeti dürger bâ-zinahış** deve eyitdi: İşiddüm ki bir dürger var idi. İlminde kâmil ve hazlık idi. Bunun bir mekkare avratı olub her gice dürgeri gaflet uykısına bıragub mâşuk talebinde olur idi. Dürger uykuda iken dostı murâdın görüb irte yakın olıcak gire evine gelür idi. Dürger firasetle bu işi anlamıştı. Bir gece bayakı adetince giri mâşukına gitti. Dürger eyitdi nice değin bunun bu belâsın çekeyim kendüzümi il arasında destur kılub mazhake olayum megerki oldur ki bunun aybından perde açub talak virüb la bavdan sürüb bir mesture **[153]** alub gavgadan emin olam didi kalkub dürger avratun üstine kapuyı bağladı arta yakın olıcak avrat geldi erı kapuyı bağlamış çağırdı kapuyı nicün bağladun eri eyitdi iy bihaya niceye değin senden bana bu cefa şimdiye değin kanda isen girü var anda irte olsun ördüreyin seni şehneye bende başka gecüre bu kılı karında avrat eyitdi ya gel aç kapuyı itme gavga yahud ataram kendümi iş bu kuyuya senünle dirilmekten yeğdür. Boğulam kuyuya eri eyitdi: Ah bu avrat dedüğin işledi. Kendüye diyüb te'acil kapuyı açtı. Deşre çıktı. Ki göre avrat hod sinüb dururdı. Kapu ardında derhal içerü girüb kapuyı ardından bağlayub şivan eyleyüb çağırdı. Halk üstine üşüb bu işi acabladı. Avrat eydur görün ey Müslümânlar bu tanrıdan korkmaz her gice beni uyudur. Kendü kanda varur. Eri kılaz şiddet ile and içer ki kadıya aksedür. Halkun kimi inanır. Kimi inanmaz. ahirü'l-emr er ve avrat kadıya vardılar. Erün doğrılığı ve suhuretin mekri zâhir olub hükim şer nisa yirine kodular. Bu hikâyetten malûm oldu ki er de avrat saffeti galib olsa avrat huyın hulanub mühşeleg alametidür. Şub işidtüği gelici gizler. El kıssa arslan padişâh **[154]** buyurdı. Ayu ile deveyi maan zindânâ saldılar. Bir dilgü var idi. Mukarebi padişâh adı **cazu** idi. Anı üstlerine müvekkil kodılar. Bes kıssa bu vech ile olıcak ol sıçan ki evvelde bunlarun bahslerin işüdüb ve razların malûm idünüb bir zamânda gerek ola diyü. Niha dinde ber gitmiş idi. Kalkub zindânâ cazu katına vardı. Eyitdi deve ile ayunun hali ne mertebeye vardı. Cazu eyitdi: Henüz malûm olmayub zindanda yaturlar didi. Sıçan eyitdi: Billah padişâhın meyli kankısınadur. Kimün işi hayra dönüb ve kimin mekri kendüye irişe didi. Cazu eyitdi: bunların ahvallerin sorduğundan meğer senün esrârlarına vukufun vardır. Bilürsen söyle. Suçlu ile suçsuz malûm olub mümtaz olsun. Biz dahi zahmetten kurtulalum. Ve bi günâh olan bimesa rencide olmasun ki ukala dimüşlerdür. Ehli kemâl ve ehli fitnat ol. Kimesnedür ki padişâhına ziyanlı sözi işitse gizlemeye. Padişâhun ziyanına razu olmaya. Ve padişâhın ahiri akıbeti cem' idesin. Fikredüb günâha koymaya. Nitekim ol hatun hakkına vezîr iraceste idi. Sıçan eyitdi: nicedür ol hikâyet eydur işidelüm. **Hikâyeti hatun ba vezîr iraceste**. Cazu eyitdi: İşitdüm ki Hüsrevün **[155]** avratı bir ulu padişâhzâde idi. Saltanat tahtında nazar nimet ile besleyüb ismet perdesinde saklanmış idi. Hüsrev anun ışkında hıfza idi. Lâkin Hüsrev ol kızın

atasını ve anasını ve kardaşlarını saltanat açlıçün katl eylemiş idi. Ol sebepten gönil ol.halinden emin olımaz idi. Bir gün halvet iksi izzet döşeğinde ob iderler idi. Şâhun arzusı galib olub dilediği hatunun hüsni bâğından temette' kıla. Ol uzadub hatun kenara çekti. Hatunun gözi perde ardında duran cariyelere düş oldı. Bunlardan istihaya idüb çekindi. Halk gözine karşı fiili şeniyye eyleyüb rızayı göstermedi. imtina eyledi. Şâhun elinden halâs olmak içün çekünürken eli Hüsrevin yüzine dokınıb tahtından aşağı düşti. Hüsrev eyitdi: ha gördün mi? Bunun gönlinden atası ve anası kini çıkmamış. Meseldür ki yavuz huylu kimesne huyın terk itse olmaz. bu hod avrattır. Düşmandır. Düşmanı evde beslemek câiz değildür didi. Hüsrevün bir vezîri var idi. İlmi kemâl ile araste adı iraceste idi. Şâh anı kığrıttı. Halü bildirdi. ve eyitdi. Elbet bu hatunı bir halvet yirde depele. Kimesne duymasın. didi. Vezîr padişâhı öğitli gördi. Fâide kılamadı. Vezîr avratı **[156]** aldı. Evine gitti. hatun eyitdi: Eğer ben suçli isem bu karnumdagı pâk nutfede mi suçludur. Anun sulbinden balığıl bende zâhirdür. Nice dua ve tazarruh' ile bulduk. Lâyık mudur ki benüm için ol bir günâh dahi helâk ola. Anun hörmetine benüm suçımı dahi bağışlasın ki sonra pişman olmaya didi. Hüsrev bu sözleri asla kabul eylemeyüb vezîre haber gönderdi ki tiz öldüresin yoksa kendü bilir. Vezîr fikreyledi öldürmeğe. Ruhsat bulamadı. Bir gün oğlan sevgüsi gönline düşe. Pişman ola. Kabul eyleye ve yahut bu zulm ittüğümden tanrı Teâlâ bana hışm eyleye. Ol hışımdan ne ben ve ne şâh kala diyüb avratı bir yirde penhan idüb padişâhı varub taziye eyledi. Çün avratun haml ıtdeti tamam oldı. Ayun on dördine benzer günden münevver oğlan doğdı. Vezîr Mihriban ata gibi dayalar bulub türlü tertibatla besletti. Oğlan yidi yaşına girdi. bir gün padişâh ava vardı. Nâgâh önünden bir canavar çıktı. Erkeği ve dişisi ve oğlağı ile şâh oğlağa bir ok verdi. Anası anı gördi. üstine düşti. Şâh anı dahi vıracak erkeği dahi anı görüb anları halâs itmek içün üstlerine düşti. Şâh bunlarun bu hamle **[157]** biri birine meylin göricek elinden yayı bırakdı eyitdi yaban hayvanı çift ve oğlagı içün iş bu şefkati eyledi sen âdemiliğün ile şunun gibi sülale ve anasını esirgemeyüb kanların yire dökdün bilmezem bu gussai neyle def eyleyem didi vezîr hâzır kıldılar ol vaktin sözün kabul kılmadum oş şimdi pişman oldı diyüb çok ağladı vezîr eyitdi padişâh nitmek gerek sabrdan artuk çare yokdur vezîr şadu Hürrem hatuna varub beşaret eyledi andan oğlan ile anasını ziybe ziyure gark eyleyüb halvet saraya getürüb kendü evvel varub padişâha muştıladı ki arşda ciger köşen ve hatunun geldi hatun gelüb padişâhun elin öpüb padişâh dahi nevâhat kılub alub ciger köşesin bağrına basdı ve vezîre aferinler tahsisler okuyub çok inam ve ihsânlar idüb ölince veliahd idindi pes bu hikâyet anuncün didim ki bilüb tamam malûm idinesinki eğer bu işün perdesin hakikat ile açasın şek değüldür şâh katında cahü münasib issi olasın sıçan eyitdi benüm ol yüzüm yokdur ki padişâh huzurında söz söyleyüb

tekerrüb bulam ammâ cünki murâd idinürsin bu iki kimesnenün ahvalleri **[158]** hakikate üzere keşf idüb ol sebebden padişâh huzurında merteben arta senün haturun icün bildüğüm sırı sana söyleyeyin ve azub padişâha bildür ammâ benüm şanumdan söyleme dilgü and icdi sıçanı inandurdı sıçan ayudan padişâh hakkında hiyânet kasd idüb deve miskini veli nimetümdür ben ana yaramaz kasd itmezin didüğün işitdügi özre dilgüye takrir eyledi dilgü bu kıssa sahih salilem malûm idünüb tiz padişâh huzuruna varub dua kılub andan sıçandan işitdiği işi tamamını padişâh iğlam eyledi padişâhun tamam itikadı oldı andan döndi. padişâh kargaya eydur ne dirsin ayunun bu hiyâneti içün ne vechile akibet itmek gerekdür didi karga eyitdi nâgâh divanı ali idüb andan ol mücrim müfsid bedbahtı ortaya getüreler anun halini halka bildürüb andan akubet eyleyeler ki ne vechile oldığın halk dahi bilüb bizi ayblamayalar yarındası oldı padişâh mekri saltanata hulus idüb mahmuğ halka hitâb idüb eyitdi bir kişi padişâhunun nimetin yirken padişâhına hiyânet kasd idüb ve bir aziz yoldaşını in günâha koyub devr itdürmek kasd eylese anun cezası nedür nedürlü gazab ile öldürmek gerekdür didi cem'i **[159]** oturan ecnas bir kezden eyitdiler anun cezası kendü gözi bakarken diş kılıc ile pâre pâre eylemekdür didiler pes ayu bi siyaset meydanına götürüb arslanlar ve kaplanlar ve kurdlar ve çakallar ve dilgüler padişâh emriyle bir kezden hamle eyleyüb gözi bakarken bu kamalu kama yırtub yoldaşlarına eleşdürdiler ve deveye padişâh envai' izar ve ikrâm idüb ayunun vezîrâtı mertebesini virüb hürmet ile sadra geçürdüler himayesine müfsidlerün mekrleri giri kendülere uğrayub ve doğrularun akibetleri iki cihânda ola sehmed ise bu bâb oldı tamam vesselâm ali seyyid ila nam

Bâb-ı tâsi': Davşancıl ve Azâdçehre hikâyetidir Azerbayıcan vilâyetinde bir yüksek dağ var idi eteğinde bir cift keklik vatan dutmış idi erkeğinün adı Ira ve dişisünün adı Azâdçehre idi ol dağdan yukar ve bir dağ dahi var idi anda bir davşancıl padişâh vechile kuşlaranun emrine mûti bende ferman idi evveli bahar olıcak ki yavrı vakti ola ol davşancıl gelüb dağı avlayub ol keklüklerün yavrularun yeyüb cigerlerin pür hun ider idi bir gün ol iki keklik bir yirde oturub yavrıların ağlaşular idi **Ira** eyitdi oş yıl **[160]** başı ve yavru vakti geldi giri ol davşancıl gelüb gözimüz karşusında ol nazarın yavrumuzı yeyirdür elümüzden gelmez ki def eyleyevüz acaba buna ne çare ola idine az kaldı ki cihândan neslümüz kesile nice ola idi Hakk Teâlânun yardımı gönlümüz gözin açub anun cengelinden kurtılmağa derman ola idi pes yigrek oldur ki o yirden gidüb ayruk vilâyetde yurd dutub bir zamân dirilevüz ümiddür ki anda tanrı oğlancıklar vire yüzlerine bakub şadu handan olavuz **Azâdçehre** eydur gerçeğe eydursın bu mihnetde ben dahi senün ile bileyin ve bu endişeden

hali değülem ammâ hübbü'l-vatanı minel îmânıdur.[483] vatanı elden çıkarmak begayet müşkildür bi hamdüllah yirümüz gayrı avcıdan ve âdemi zâdeden ırakdur bu yurddan nakl eyledüğümüz takdirce gurbet havası bize muvâfık olmaya işimüz ziyana vara neuzu billah terki vatan bize oğul kız fırakından artuk ola ve eğer hakiykata üzre nazar idersen oğlı kız alakası dünya bezegidür dünya bezegi hod adi yanıdır pes ol yeğdür ki anlarun fıraklarına tahammül idüb sevab dev cihânı bulavuz **Ira** eyitdi eyü dirsin bu sözün halâsına asıldur lâkin kişi kendüyi görinür **[161]** kazaya karşu dutmak ne akla ve ne şer'a ve ne tab'a uyar nâgâh birümüz anun çengeline giriftar olursak ayruk bizüm dirlüğümüz olmaz benüm rayüm oldur ki davşancıl vilâyetine varavuz anun kanadı altında dirilevüz her çendki ol kan döküci ve canavar iza idicidür lâkin padişâh sıfatın dutar padişâhlarun himmeti ali ve merhameti çok olur A**zâdçehre** eyitdi bize bu mihnetü belâ değeli yılda bir kez davşancıl yüzin gördeğümüzdendür bu defaki cem'i zamânda anun öninde olub kınağı altunda olıcak halince olsa gerekdür senün meselün ol bir balık ile balıkcıl hikâyetine benzer **Ira** eyitdi nicedür ol hikâyet aydun işidelüm **hikâyeti balık ba balıkçıl** dimişlerdürki bir balıkcıl var idi cihân görmiş yaş yaşamış kuvveti hareketi ahirine gelmiş meğer bir gün yiyecek bulamayub nâ-çâr bir ırmak kenarına varub otırdı Rezzâk rızk vire otururken bir balık geldi öninden geçdi balık gördiki balıkcıl begayet zaif terahhum idüb balık balıkcıla sordı ki ne oldun söyle zaifsin balıkcıl eyitdi bilgilki her kişinün ömri uzayub pîrlik âlemi gele labüd kuvayi bedeniyyeye süstlik gelüb zaif olur andan sonra kişiye tevbe idüb şimdiye değin işledüği effali kayıhaya nadim **[162]** olmak gerekdür.ve zulm ile kararmuş yüzin özr ve istigfar suyı ile yunakdan artuk çare ve derman yokdur bugün ben dahi ol yitse geldim bu su kenarınaki cümle balıklar ile helalleşem ve anlardan özr dileyüb mazlemden kurtulam ve anlar dahi bu günâhgarun günâhın afv idüb sevaba gireler balık balıkcıldan bu kelimâtı dinledi bil tabii mail olub balıkcıldan tarafa yakın geldi balıkcıl eyitdi imdi kerem ve lütf ile emeksineyüb benüm haberüm balıklara döner sana dahi sa'yükden sevab hâsıl ola nitekim Hakk Teâlâ kelâmı kadîminde buyurur kavli Teâlâ **ve en leyse lil insani illa ma se'a**[484] Balık eyitdi getür elüni emanet dutışalum ve and içki bu kavlden dönmeyesin balıkcıl balığa eyitdi iş bu otı biribirine katub gel benüm eğnüm bağla dahi farig ol didi balık otı alub geldi ki bağlaya balıkcıl boynın uzadub mecâl virmeyüb balığı yutdı. Bu hikâyet onun içün didim ki bize davşancıl konşuluğında can korkısından gayrı fâide yokdur **Ira** eyitdi vakt olur ki badi saba evvel baharda cihâna çiçekler açdurur vakt olur ki ağaclar başında çiçekleri yire indirür ateş vakt olur ki yoldan azmışlara delil olub maksadı ne

[483] "Vatan Sevgisi İmandandır." (hadîs-i şerîf)
[484] "İnsan için ancak çalıştığının karşılığı vardır." Kur'ân-ı Kerîm, Necm/39

irkürür.Hırmenler göyindürür. Vakt olur ki sah **[163]** mümkindür ki davşancıl bizüm zaifliğimize bakub kendü kuvvetine şükr eyleyüb kerem kanadın döşeye **bikülli kerîmin adetün teste'idüha**[485] **Azâdçehre** eyitdi korkaram davşancıl ivmeğile seni söylemeğe mühlet virmeyüb helâk eyleye nitekim sansar kargaya eyledi **Ira** eyitdi nicedür ol hikâyet aydun işidelüm **hikâyeti zağ ba sansar Azâdçehre** eyitdi işitdimki bir murgızar var idi ol murgızarda bir yüksek agac bitmiş idi ol ağacda bir karga yuva idünüb vatan dutmuş idi bir gün sansar ol aradan gecdi gördüki bir hoş makam murâd idindiki ol ağac dibinde in idine karga anı görüb perişan hatır oldı kendüye eyitdi eğer bu bunda vatan duta bana ayruk bunda rahatlık kalmaz avlı oldurki bunı bundan gidermek gerekdür evvel bunun ile dostlık kılayın göreyin düşman ile nice mukabele kılur ana göre bir tedarük eyleyeyin didi bu fikr ile durdı sansar katına vardı selâm virdi istiyak gösterdi sansar eyitdi bu karga bed güverliğinden yanuma geldi yoksa benüm ile bunun arasında dostlık kaçan olacakdur şek değüldürki bana bir fursat bilüb kanum dökmek ister igerki oldurki fursat benüm elümde iken ben anı şikâr **[164]** layam sıcradı çengelin karga kolına urdı berk yapışdı karga eyitdi ey cüvanmerd ben sana ihlas birle dostlığa geldümki bir dem müşerref olam bu ne işdür ki sen işledün ne mürüvvete sığar ve ne dine ve ne adaba **sansar** eyitdi her kişinün biregü hakkında gönlinde ne var idüki malûmdur **ve bikülli kalbin_ravzenetün**[486] senün sırrundan benüm âhâhum vardur nitekim ol yaya atlı sırrını bildi karga eyitdi nicedür ol hikâyet aydun işidelüm **hikâyeti süvari ba piyade** sansar eyitdi işitdümki bir dellal bir boğca ton getürüb bazara gider idiki sata bir atluya yoldaş oldı atluya dellal eyitdi ne ola mürüvvet idüb biraz bu yükümi atun önine alub getüriver atlu eyitdi atum bir iki gündür yim yimedi getürmeğe takati yokdur didi bunlar bu sözde iken bir tavşan çıkdı ardınca at başın salıvirüb seğirtdi gördiki atı tamam iş virür imiş gönlinden eyitdi hayfki dellalden kaftanı almış olsam şimdiye değin bir iki bilik aşar idüm didi yaya dahi gönlünden gecürüb şükr hakkaki tonı atlu almadı ve illa alsa şimdi kanda yinüşür idüm diyü sevindi atlar girü dolub geldi kardaş atum iş virür **[165]** imiş tonı berü vir götürivereyin didi bayak eyitdi farig ol ben senün fikründen gafil değülem virüb kaftanı virmedi sansara bu hikâyeti söyleyüb tamam itdükden sonra kargayı eyle sıkdıki pençeleri birbirine geçdi pes bu hikâyetden malûm oldıki davşancıl kahrından emin olmayasın **Ira** ben ol davşancıl padişâhlığın ve keremin çok işidüb dururın ümid budur ki bu za'ifleri esirgeyüb sair dua köyleri bülüginden eyleye didi **Azâdcehre** ihtiyâr uyanın erınun eline virdi eyitdi cün Hakk Teâlâ seni benden kavi kıldı mı ve bana senün hükmüne mûti' kılmak buyurdı nâ-çâr

---

485 "Cömert insanlar sayılıdır."
486 "Her kalp için pencere vardır."

sana uymak gerekdür didi bismillah ve tevekkeltü ale'lllah[487] gel imdi ol tarafa gidelüm ammâ sana bir kac sözüm vardur anun ile amil olasın ta sa'adet mend olasın **evvela** gerekdürki davşancıl huzurına varasın fermanın cümle maslahatlardan takdim eyleyesin **ikinci** anun buyruğın aziz ve azîm bilesin **üçünci** hıyaneti kendünden ırak kılasın **dördüncü** kendü kullığını anun ni'meti hakkunda az göresin **beşinci** eğer senden nâgâh hata ile bir günâh sadır olursa kimesne andan kurtılmağa imkân olmaya tiz çek özr ve istiğfar eyleyesin komayasınki vardukca arta **altıncı [166]** anun katunda turş yüzlü ve acı sözlü olmayasın **yedinci** anun düşmanı ile her giz dostlık kılmayasın **sekizinci** her çendki ol yukaru çekesin aşağı olasın **dokuzuncu** çün sana hizmet buyura nesne dileyüb hizmet elin tama' eliyle müşevveş kılmayasın **onuncu** anun yumuşak sözine bakub andan emin olub küstâh var hareket eylemeyesin didi **Ira** her ne kim didün cümle aklu dâniş eseridür senün didigün üzere olam diyüb ikisi dahi raylerin doğrıldub yola girdiler çok dağ ve bayaban geçüb ol dağ eteğine geldiler Ira azâdçehre bir bellü yirde kodı kendü hüd hüd nam kuşı isteyüb buldı ki şâh davşancıl yanında makbul ve mukarrer bilür idi ve cem'i kuşlarun tercümanı idi egerci ki gövde de giçiyidi lâkin akl gıyasetde cümleden kavi ve ulu idi ve da' vakar ile bir murgzarda oturub yiyüb içer idi **Ira** ilerü yürüyüb selâm virdi izzet birle hüd hüd selâmın aldı sordıki kandan gelürsin kanca gidersin kasdun nedür? **Ira** eyitdi: İy server! Durduğum yir Azerbaycan vilâyetidür. Şol dağun ardıdur,hubb mevzi'dür. Mektilik eyyâmında ve tazelik avanında ömri anda geçürdük. Yiğitlikde kişi **[167]** tezevvücden murâd oğıl kız hâsıl eylemekdür. Her yıl kuşlar sultânı vilâyetimize gelüb gözimüz karşısında yavrucaklarımızı cerisine yedirüb bizi mağbun ve mahrûm tevz cün bu kadar havadis okları canumuza kar idüb ve pîrlik âlemi dahi geldi ol cevre tahammül ide meyüb bu canıbe azm eyledük. Taki bu padişâh sâyesinde sığınavuz egerci ki hizmeti şerîfinüz ile şimdiye değin hakkı sabıka yokdur. Lâkin aza oda canlarumuz aşinadur mekarimi ahlâkunuzdan mutuvakka'durki bu gariblere delil olub kuşlar sultânına hizmete iletesiz **hüd hüd** eyitdi şad geldüğüz ve şadı getürdünüz kelimenüz mübârek ola çün bizi ol hizmete kabul eyledünüz farig olun padişâhumuz adildür elcei dafa'dur haturunuz hoş dutun bu maslahat esenliğile tamam olur diyüb **Ira**nun elin dutub padişâhun baş aşatı zamânında huzurına iletdi kuşlar sultânı **davşancıl** Süleymân var saltanat tahtına geçmiş oturur **şâhın** kafasında elmas silah çeküb durur **zerkeşi** üsküfin başına ovmış **Tavus** altun mirvaha omızına almış bad efşanlık eyler **sakka** kuşı meşkin doldurub badı gah sular **dürrac** kebab içün elinde tabak dutar **bülbül** latif Elhân ile nevada padişâhun **[168]**

[487] "…Allaha Tevekkül et…" Kur'ân-ı Kerîm, Ali İmran/159

medhin okur **hezar dâsitân** lehü tarab hengamesin germ ider **bantuz** pâk ünin ayyuka çıkarur **tuti** şeker efşan ibaretler ile acaib garib kelimâtlar eyler **hüd hüd** ki peyki hazretdür beşaret haberlerin virür padişâhun meclisi bu vechile araste pes hüd hüd Iranun ırak vilâyetden padişâha hizmet itmek içün geldüğün bildürdi andan Ira ilerü padişâh huzuruna gelüb evvela baş kapub el kavuşdurub durdı dua ve medh ve Tahsinler eyledi padişâha hoş gelüb istimâlet ve şevkat bâbında eksük komadı ve eyitdi ne yirde dilersen. Karar eyle mesken yaz yad eyle. Gussayıma şimden sonra zahmetin gitdi. Hak Teâlâ oğul kız dahi vire. Geçmişler fırakın anlarun visali suyuyla soyundurasın didi. Padişâhun bu vech ile nazar itdüğinden **Ira**'nun hatrı hoş olub padişâha tekrar dua idüb bundan kalkub Azâdçehre katına geldi, ahvali ana dahi bildürdü. **Azâdçehre** dahi alub padişâh huzuruna geldi. Arz eyledi. Padişâh anı dahi istemâlet birle nevâhat eyledi. Andan padişâh Iraya eyitdi: Sende aklı kifaye eylerim. Dilerim ki cem'i kuşlara tercüman olub ve bana dahi birkaç nasîhatten dile getürüb söyleyesin ki izdiyale devlet ve kemâli saltanat ve sebebi bekayi memleket vâki ola. Tek anun ile **[169]** dünya ve âhiret devletin hâsıl kılam didi. **Nasîhatı Ira padişâh** Hakk Teâlâ cihânı iki nesne sebebi ile imaret kıldı. **Biri** akl **ve biri** şer' dilersen ki ahretin mamur ola bu iki cihâna elden koma. Ve dünya imaretin aklu şer' ile yap. Nitekim ol bâğbân Hüsreve didi. **Padişâh** eyitdi: Nicedür ol dâsitân aydun işidelim. **Hikâyeti bâğbân ba Hüsrev** Ira işittim ki bir gün Nûşirevân adl temaşa resmine sahraya çıktı. Gördi bir koca teni. Zaif yaşı tamam haddine yetmiş bir bâğçede ağaç diker. Hüsrev eyitdi: Ey pîr! Bir ağaç ki şimdi dikersin. Yemişin kaçan yiyesin. Pîr derhal cevâb virib eyitdi: Şâha ayruklar dikdi.Biz yidük. Biz dikelim ayruklar yiyeler. Hüsreve bu söz begayet hoş geldi. Pîrün hatırı tizligin ta'accüb itdi. Buyurdu. Bin altun virdiler. Hüsrev pîre girü hitap itüb eyitdi: Ey pîr! Eğer bu ağacın yemişe irişesin. Bana andan tuhve getür. Gel ki sana çok nesne in'am eyleyem. Pîr eyitdi: Şâha diktiğim ağacun yemişin yidüm. Vireceğün in'amı vir didi. Pes bu söz dahi padişâha zâhir hoş gelüb iki bin altun dahi inam eyledi. Pes bu hikâyetden anlandı ki ehil âkil olanlar dünya mezar ana âhiretdür. Muktezayı şer üzere olub hallerin etrarıg'eylemeyüb âhiret yoluna sarf eylediler. Çün söz **[170]** bu ki yitişdi ki padişâh Iranun cemâlü kamâlün görüb beğenüb vali emr idindi. Raiyet ahvalin gözleyüb adl ile kara güdüğin kedere ve davşancıl her çent kuşlar sultânu iken keklikten nasuh pend taleb eyledi. Ve nasîhat dinleyüb kabul eyledi. Nitekim peygamber aleyhisselatü vesselâm buyurur. **kelimetü'l-hikmeti zalletü külli hükmin mehdi ve ceddehe faze**[488] yani hikmet sözleri düveli dânâlarun yavi kıldığudur. Nitekim

[488] "Hikmet kelimesi kayıptır. Her hikmet sahibi onu bulduğu zaman kurtulur."

bir kişinin bir sevgülü nesnesi zayi olsa anı isteyüb bulamayınca rahat olmaz. gökçen ma'nili sözler dahi âkil olan kimesnenün yavi kıldığudur. Kimsede bulursa alır. Ol kimesne gerek eyü olsun. Gerek yaramaz olsun. Nitekim **hasan-ı** basri hazretleri radyallahu anh bir gün mescide namaz gılmağa varur. Görür bir oğlancık namaz kılar. Ammâ secde kusurı var. şeyh oğlancığa eyitdi: İy oğlancık! Secdeyi niçün gökcen itmezsin. Oğlancık eyitdi: İy şeyh! Firavun birken böyle eylese Müslümân olub tanrıya şirk götürüb düşman olmazdı didi. Giri şeyh bir oğlancığa dahi uğradı. Gördi. Oğlancık çırağ yandırmış. Oğlancığa eyitdi: Bu aydınlığı kandan aldun. Oğlancık çırağa üf didi. Çırağ **[171]** söndi. Şeyhe oğlancık eyitdi ya şeyh sen aydıvir bu çırağun şu'leyi kanda verdi anı dahi aydivireyin bu şulei kandan aldum pes âkil ve kâmil oldur ki hikmet sözlerin işitdükde mutenasih olub can kulağıyla işidüb kabul eyleye Süleymân peygamber aleyisselâm karıncadan ve hüd hüdden öğüt alurdı bunca ulûm hikmet hâzırında mevcud idi pes malûm oldıki sâhib firaset ol kimesne dirler her sözki söylenür andan fâidemend ola kadrü'l-imkân münasib hikâyet ile nasaih derc olındı ümiddürki müellif ve mütercim kadı fadlullah rızaallah hayr dua ile yad idüb fasâhâti ibaratda âdemi bizai issine nazar eylemeyüb sözün ruhuna nazar eyleyeler ki **la tenzür ila men gale venzür ila ma gale**[489] dür avn Hakkla tamam oldı bâb.vallah miftah ile bu bâb

Bâb-ı Âşir: Ömrü devlet ziyâde olmağa sebeb nedür ve düşman ve dost ile nicedir meger geldü anı beyân ider bilkil ey aziz kardaş beş nesne ömrü devlet artmağa sebebdürki Kur'ân ve ahadiyet ile isabit olmuşdur **evvela** sılayı rahm itmek ömrü artdurur. nitekim resul Allah buyurur ikinci vuzu adab otura riayet idüb almak ömri ziyâde ider kema kal … **sallli aleyhivessellam eşya ü ulu zuvai ziyâdetün fil ömri**[490] ve **[172]** üçünci gökcek selâm virmek ömri ziyâde ider Tefsir-i Sa'lebide eydur hazreti ömer radyallahu anh hilafı vaktinde evkat bazardan gecerdi suâl eylediler ya emirül mü'minin bazara girmek halîfelere ayb olmaz mı? eyitdi ben peygamberden işitdim her kim ki Müslimânlara gökcen selâm vire ömrini arturur bazara anuncün girevürmeği Müslimânlara selâm virem dördüncü sadaka ömri ziyâde ider nitekim resulullah buyurur bil sadaka-i devâ ü mezra küm Tefsir-i Kebirde eydur bir gün ıssi peygamber aleyisselâm bir yerde oturur idi bir gazur geçdi ıssi aleyisselâm eyitdi iş bu gazurı bugin akreb sokub öldürse gerekdür didi gazur bir mikdar zamândan sonra giri bu tarafa gecdi hâzır olanlar hazreti issi aleyisselâma eyitdiler. Bugin bu gâzurı ölür didinüz idi. Ölmemiş. Hazreti İssi aleyhisselâm cevâb virüb

[489] "Söyleyen Kişiye bakma, söylediğine bak."
[490] "Abdesti adabı ile almak ömrü ziyade eder."

eyitdi gazur bizide yumağa varıcak iki girdesi var idiki çıkardı yiye bir fakir geldi girdenün birin ana virdi fakir dua eyledi ömrüneki Hakk Te'âlâ bereketli vire didi sadaka ile dua cem' oldı tanrı Teâlâ ol kazâdan saklayub ömr virdi **beşinci** adl eylemekdür adalet ömri ziyâde ider Tefsir-i Sa'lebide kavli Teâlâ ve kazayna ila Beni İsrâile fil kitâbi le tüfsidünne fil ardı merrateyne[491] ayeti tefsirinde eydur Beni İsrâil'de [**173]** bir padişâh var idi adı Surayka idi anun zamânında şa'ya aleyisselâm saber idi bu Surayka peygamber buyrığından taşra iş işlemez idi adil padişâh idi ahirü'l-emr bu padişâhun ayağında baş çıkub ata binemez oldı halk bundan korkmaz oldılar hasrda halk karışub ahkamı Şer' sürilmez oldı Hakk Te'ala Bâbil nam padişâhı Surayka üzerine havale idüb altuyüz alem ile Surayka iline girdi Surayka haber oldı Surayka sordı Hakk Teâlâ canibinden vahi geldi mi, gelmedi mi?yi bunlar bu sözde iken şe'yaya vahi geldiki Suraykaya eyitdi vasiyete eylesün mülküne halîfe kosın ömri tamam oldı didi Surayka bu haber varıcak halvet bir yire girüb namaz kıldı ve hazreti Hakka naliş ve tezzar' kıldı secdeye varub ömr uzunluğın taleb eyledi ve eyitdi **allahümme yarabbe'l erbâbi ilahel halkı kuddüsün mukaddesün ya rahmanu ya rahimü ya raufu ellezi la te'hüzü sinetüvvela nevmün**[492] Hakk Teâlâ duasın müstecab idüb henüz baş secdedan kaldurmadun şa'yaya vahi geldi ki Suraykaya ayit hâcetin reva kıldı on beş yıl dahi ömr olsun cün şa'ya vahi Suraykaya bildürdü şad olub girü secdeye varub bu kelimât üzere şükr şartın yirine getürdi **ilahi ve ilahe abai leke secedtü ve sebbahtü ve kerremtü ve azzemtü [174] (ente ellezi tu'til men teşaü ve tenziu'l-mülke mimmen teşaü ve tüizzü menteşaü ve tüzillü men teşaü)** [493] **âlemi'l-gaybi eş- şehadeti ente el evvelü ve'l ahirü vel zâhirü vel batinü ve ente terhamü ve testecibü davate'l-muztarrine ente ellezi acibdü daveti ve rahimte tezarrrui**[494] cün başın secceden kaldurdı şa'yaya giri vahi geldiki Surayka'ya ayit encir süti ile ayağın yüsin zahmeti gide eyle eyledi ayağınun zahmeti gitdi Bâbil ki adına Sencarib dirler idi geldi şehr üstüne kondı Cibril Hakk emriyle gelüb bir kez çağırdı tamam ceri bir kezden helâk olub ancak dört kişi kurtuldı biri Sencarib biri Buhten nasr ikisi yazıcılar ve hasâkiler Surayka gördi ki düşman çerisi helâk oldı adam gönderiverdiler Sencaribi dutub getürdiler

---

[491] "Biz Kitap'ta (Tevrat'ta) İsrailoğullarına, "yeryüzünde muhakkak iki defa bozgunculuk yapacaksınız" diye hükmettik." Kur'ân-ı Kerîm, İsra/4

[492] "Ey Allahım ! Ey terbiye edicilerin terbiye edicisi, mahlukatın ilahı, her türlü noksanlıklardan beri, ey rahman, ey rahim, ey rauf,! Ol bir Allah ki O'nu ne gaflet basar ne de uyku."

[493] "Ey Mülkün Sahibi Allah'ım sen dilediğine mülkü verirsin dilediğinden de mülkü alırsın, dilediğini aziz edersin, dilediğini de zelil kılarsın." Kur'ân-ı Kerîm, Âli İmrân/26

[494] "Benim ve atalarımın ilahı, senin için secde ettim, seni tesbih ettim ve aziz kıldım.Ey mülkün sahibi Allah'ım! Sen dilediğine mülkü verirsin, dilediğinden de mülkü alırsın. Dilediğini aziz edersin, dilediğini de zelil kılarsın. Gizli ve aşikarı bilen, batını, zâhiri, evveli ve ahiri bilen sensin. Zorda olanların davetine icabet eden ve rahmet eden sensin."

andan giri salıvirdiler iline vardı anda fevt oldı birine buhte nasr padişâh oldı Surayka adlü salah birle nice zamânlar dirlik eyledi lacerem tanrı ömr virüb düşmanı kahr eyledi bu necebdürki ölmeden ömr uzunluğın virdi aceb oldı ki yunus peygamber aleyhisselâm yidi yaşında fevt oldı on dört günden sonra tanrı Teâlâ yunusı dirildüb ömr virdi Tefsir-i Sa 'lebi'de zikr ider kavlühü Teâlâ **ve inne ilyase lemine'l murseline iskale li kavmihi ela tettekun etedune bea'len vetezerune ahsenel [175] halıkın**[495] ayet tefsirinde Beni İsrâil'de bir padişâh var idi adı Acib idi kendüsi adil illa bir avratı var idi zalime padişâhun bir salih kişi konşısı varidi adı mezdeki idi ol mezdekinün evi yanında bir bâğçesi var idi ol avrat bu bahçei mezdekiden dileyüb alımaz idi padişâh taşra çıkdı avratını yirinde hakim nasb eyledi avratı yalan danık düzüb halk içinde danıklık virdilerki mezdeke padişâha söğdi anlarun şeriatlarında eyle idiki bir kişi padişâha söğse kanı helal olub öldürürler idi eyle olsa ol yalan şehadet ile avrat emr idüb öldürtdi bâğcesin aldı padişâh yabandan geldi avratına kakıdı ba'dehü Hakk Teâlâ İlyas peygamberi aleyhisselâm gönderdi buyurduki var icbadı avratını öldürsün bâğcei mezdeki oğlanlarına virsün ve illa anı ve avratını dahi helâk iderem Acib bunı işidicek kakıyub ilyası öldürmek diledi ilyas aleyhisselâm bir mağaraya girüb Acib ardınca kırk kişi vir bidi ol kimesneleri hakkun emriyle anaş dutub yendi İlyas peygamber bir kac gün gecdikden sonra antakıya şehrine vardı bir dul avrat evine kondı ol avrat yunus peygamberün anası idi Yunus yidi yaşında oldı anası varub ilyas peygamberi aleyisselâm **[176]** mağarasına vardı ilyası buldı aldı geldi varub gelince on dört gün gecdi andan yunus peygamberin anası ilyas peygamberden oğlı yunus içün dua kıl dirilsün didi ilyas peygamber duada tereddütde iken Cebrail geldi haber getürdi ki dua kıla anun duası sebebiyle dirile pes ilyas peygamber dua kıldı yunus fevt olmış iken dirildi vücud buldı sonra peygamberlik verildi **faslı derbeyânı zindikanı yek diğer** evvela gerekdür ki bir padişâh bir padişâhla yaği olsa anı görmek istememek gerekdür ve uğraşmak taleb itmemek gerekdür. Eğer istese düşmanı hor nazar ile nazar eylemiş olur ve gendüsi galib bilmiş olur mübârek değüldür. Nitekim peygamber hazreti Ali'ye essalatü vesselâm buyurur. **la tetemennev irael-adüvvi feizalakaytumuhüm fasbiru**[496] yani düşmanı görmek dilemek eğer elbette görmek müyesser olursa yerünüzden deprenmek birbirünüze dayak olub dudun kaçmak ve dahi çeri şöyle gerek kim gönil pîr olub padişâhun buyuruğuna muhalefet kılmayalar eğer muhalefet idermese nusret ol askerden ırag olur nitekim uhud gazasında peygamber esselatu vesselâm çerisi muhalefet itdiler muhalefet

[495] "Şüphesiz İlyas da peygamberlerdendi. Hani kavmine şöyle demişti: "Allaha karşı gelmekten sakınmazmısınız? Yaratıcıların en güzelini sizin ve geçmiş atalarınızın Rabbi olan Allahı bırakarak Ba'l'emi tapıyorsunuz." Kur'ân-ı Kerîm, Saffat/123-124-125

[496] "Düşmanlarınızı görmeyi istemeyiniz onlarla karşılaşınca sabrediniz."

şomlığından Hakk Teâlâ nusreti düşmana virdi ve dahi padişâha lazımdurki vilâyetini adl ü dad **[177]** ile saklaya nitekim Hakk Teâlâ kelâmı kadîminde buyurur kavlü Teâlâ innellahe ye'muru Bal'adli vel ihsân[497] andan padişâhlara emri ma'ruf ve neh'yi münker lazımdur şöyleki emri ma'ruf ve neh'yi münker eylemeye vilâyetün zevaline sebebdür nitekim beni İsrâil kavmine vâki oldı peygamber hazretleri Hakk celle ve aleyye münâcât eyledi ya Allah! beni İsrâil taifesini bir kezden ne sebeb icün helâk eyledün içinde iyüleri dahi vardı hitâbı izzet geldiki ol eyüleri yaramazları kötü fi'ilin görüb def'ine mukayed olmazlar idi emri ma'ruf terk eyledüklerinden ötüri cem'ini helâk eyledüm ve dahi her budur Beni İsrâilden bir kavîm Hakk Te'ala peygamberiyle yire yuddurdı sonra bir ahar gönderdi ol peygamber muk Iram gelen peygamberün ahvalinden Hakka münâcât eyledi ilahi ol peygamberün suçı ne idiki kavîm ile yire yuddurdun hitâbı izzet geldiki ol peygamber namaz kılurdı bir kac küçük oğlancıklar bir tavuğı dutub dirile yolarlar idi tavuğun feryadına peygamber namazın koyub varmaduğı aclıycün hışmım irişdi bir kezden yere yuddurdum zâhir aceb zamânedür ki zulm itmen diyenleri düşman dutarlar zulm idenleri dost dutarlar lacerem memleketde ne kendülerne halk dinlenür bilmek gerekdürki isyan devleti yıkub helâk ider **[178]** ihsân kaza ve belâyı redde ider **sadreti risâlet** sallallahu aleyhi vessellemden merv ider sahih meşarik hadîslerindendür üç kişi bir yavlaca giderken ittifâk peygamberden kacub bir mağaraya girdiler peygamberden sığınub oturdılar nâgâh yukarudan bir kaya yıkılub mağaranun kapusını bir kezden bağladı hergiz ışık girecek yer kalmadı bunlar gussalanub eyitdiler acaba ne eyleyelüm buna ne çare kılalum diriğe hasret birle göz göre helâk öliserevüz diyü ağlaşdılar anlarun arasında ehli ilimden bir kimesne var idi mütedeyyin ve Salihlerden idi eyitdi gelün üçümüz üç kadıyyümüzi analumki tanrı içün işleyüb dururduk anı zikr idüb Hakk hazretini şe'fi getürelim olaki esirgeyüb biz miskinleri bu belâdan halâs eyleye didi evvel sen söyle didiler alim eyitdi karı ve koca anam ve atam vardı avratum ve oğlancuklarum ve sağal davarum dahi varidi her gün davardan südi sağub oğlancuklarıma virmedin atama ve anama virir idüm bir gün davar ırak gitmiş sağub gelince atam ve anam ayurmuşlar oğlancuklarum süd diyü ağlaşurlar münasib görmedümki atamı ve anam içmedin anlar içe uyarmağa dahi reva görmedüm irte olunca südi dutdım. **[179]** durdum çün uyandılar süd virdüm icdiler andan oğlancuklarıma virdüm ilahi eğer bir işi senüncün itdüm ise bu kayayı üstümüzdenden gider ta gün yüzin görelüm.pes kaya bir mikdar yerinden ayrıldı gök yüzi gözikdi gördiler şükr eylediler **biri** dahi eyitdi benüm atam kardaşı ammum kızı var idi ana gönlüm düşmüş idi kati severdüm.

[497] "Şüphesiz Allah, adaleti, iyilik yapmayı, yakınlara yardım etmeyi emreder…" Kur'ân-ı Kerîm, Nahl/90

İttifâk vilâyet gayet kıruluk oldu ol kız ta'âma muhtac olub zarûrî gelüb benden ta'âm taleb eyledi ben andan nefsüm dileginden diledüm. Razı olmadı gitdi girü katlanamamış geldi çaresüz olub razı oldı cün yanına vardumki el verem eyitdi ey tanrı kulı tanrıdan kork mührüm açma illa meğer nikâh ile ola cün andan bu sözi işitdüm ol yaramaz fi'li terk eyledüm ilahi eger ol fi'il senün rızan icün itdüm ise bu kaya biraz dahi acılsun pes duası müsecab oldı. Biraz dahi açıldı. **Biri** dahi eyitdi bir kez çeltük ekdüm idi. Çeltüki getürmeğe ücret ile bir kişi dutdum işi bitdi hakkın virdüm almayub bende koyub gitdi eğlendi gelmedi hakkın sakladım. Giri ekin vakti geldi anun hakkun ekivirdüm ve baci virdüm hal eyledüm çok celtük oldı çeltüki satdum davar aldum davar üredi çok oldı **[180]**Sonra ol kişi gelüb hakkın taleb eyledi eyitdim iş bu davar mecmu' senün hakkundur al git eyitdi tanrıdan kork hakkum vir beni mesneharaya alma eyitdi tanrı bilür senündür al git didüm alkış dua idüb alub gitdi eğer bu işi tanrı içün itdüm ise bu kaya bir kezden gide Hakk Teâlâ duasın müsecab eyledi. Kaya bilkülli gidüb bunlar taşra çıkdılar bu zikr olunan kelimât peygamber kelâmıdur.İnanmak gerekdür Hakk rızası içün işlenen iş nevakat ise hal olmayub cezası olur. Pes padişâhlara layığı budurki daima hayru sevab işleyi dura taki kendü dahi vara aybu belâdan emin olalar hikâyet şâhı Behrâmı gür zamânında dört yıl kıtlık oldı şöyle kim halâyık ot yidiler. Pes Behrâm anbarlar acdı fukaraya tahıl ulaşdurdı vilâyeti besledi ol dört yıl içinde bir kişi açlıkdan öldi Behrâmun andan haberi yok idi. Behrâm işitdi ol kadar gussa ve kaygu itdiki hıran gecdi. Eyitdi:İlahi sen bilürsin ki benüm andan haberüm bu kadar yoksa ben kendüvüzüm ölmeğe razı olurdum anı ac komağa razı olmaz idüm. Pes gice halvetde başın açub zarı kıldı çün ağlamağı hıran gecdi Hakk Teâlâ rahmeti kapusın açub hitâb kıldıki cün kulluğun ile bir kulun ac oldığı icün bile assa kendün bize dahi kendü **[181]** Padişâhluğumuz ile senün hürmetine dört yıl elünden ve vilâyetünden ölümi getürdük ol dört yıl içinde kimesne bilmezki erden ve avratdan ve oğlandan bir ferd ölmüş ola padişâhun himmeti ile gerekdürki anun vilâyetinden ölüm götirile eyle gerekmezki anun sebebinden nâ-hak kan dökile hakka şükr olsun habibine selâm avni ile oldı hatm iş bu kelâm kad vaka' elferagu min tahriri hazihi'n-nushati fil yevmis sâlisi vel işriyne min şehri muharremi'l-haram nesnei sitte ve erbain ve ni'ma min hicretil nebeviyeti fi şehri kostantiniyye el mahmiye 946 temme.

6. DÜSTÛRÜ'L-MÜLK VEZÎRÜ'L-MELİK'İN ORJİNAL METNİ

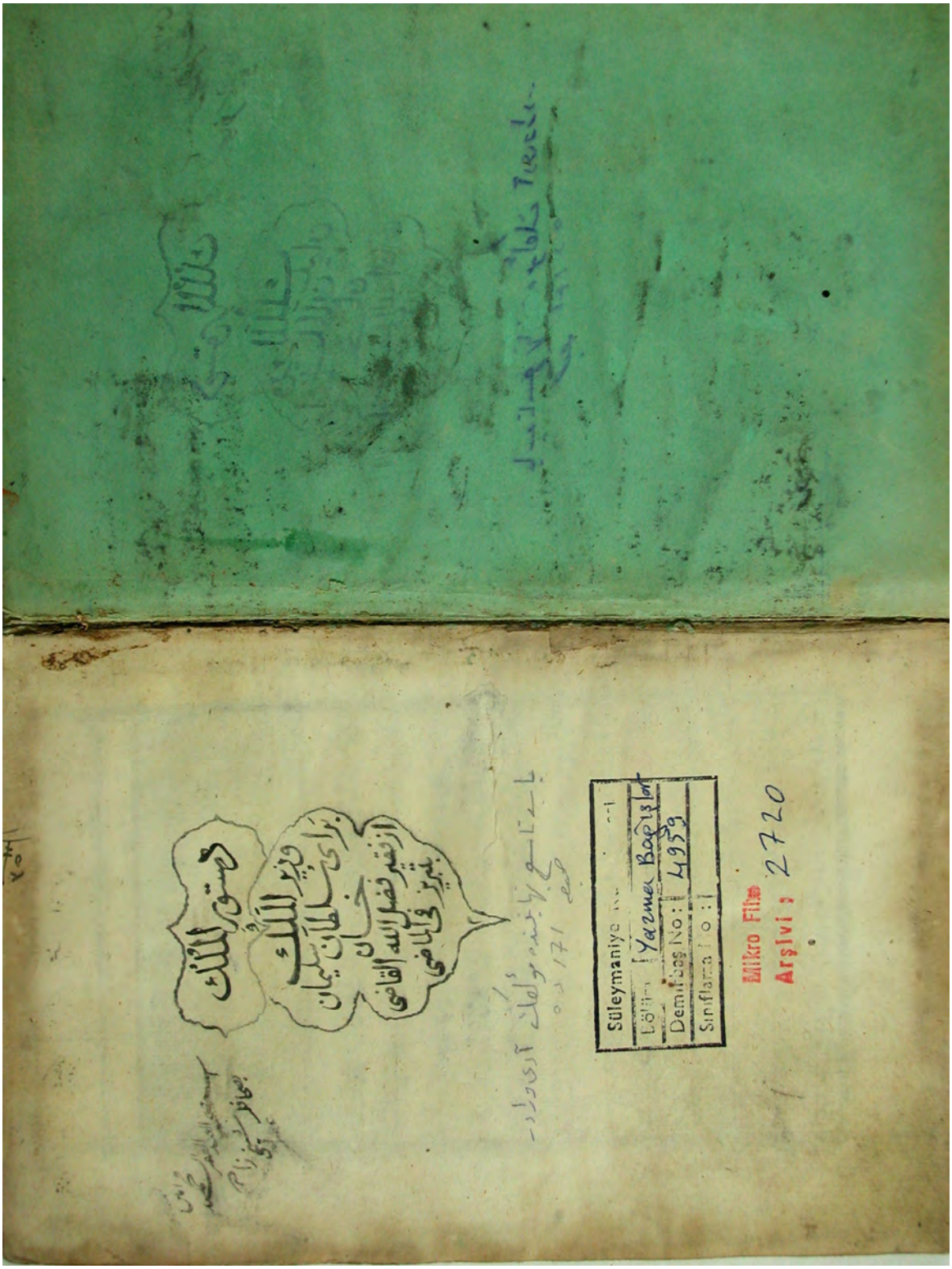

بسم الله الرحمن الرحيم

حمد و ثنا لر اول خلاقه که انك ذکر بشو قندن مشرق
شعله‌سی شوق و یزور • و شکر و سپاس اول رزاقه که انك
فکر عطرندن صبا یلی دماغ انسان معطر قیلور • جل جلاله
و عم نواله • و درود تحیه‌لر • اول مفخر موجودات • و خواجه
عرصات • محمد المصطفی نك عالی و شریف روضه‌سنه اولسون
که رضوان اجماق باغچه‌لرین انك بر قطره دری یتیم ایله
دو زر • و هزاران رحمت انك آل و اصحاب و اهلنه و انی
جاندن سونلره اولسون که پاک کریده‌لردور • و بعد بلك
کرکدر که اندن برو آدم پیغمبرعم یرددی هر عقل اشی بو عالم
کون فساد کورب نظر و اندیشه ایلدیلر انشبو اوصیان
دکیل ایمان داخلندن بو نجه ترتیبات و جالورلر و مختلف
دین دیللر کو واقع اولمشلر غالب کزانین یرددی بلکه

عبرت

عبرت و تجربه ایجون یرددلری فی کل شیء له آیة تدل
علی انه واحد بس اول عقل صاحبلری بو عالم نه وجهله
تفرج ایلدیلر و کندو لردن صنکن کلنلر ینجه درلك کرکدر
تواریخ کتابلرنی یازلمشدر مطالعه اولنورکن بر لطیف
کتابه اوغریوب عبارات پر فصاحت و حکایات طوب طلو
حکمت و مثللری بیان عبرت و دستی پادشاهلره کمال دولت و
عقلا ایلمکده جوق سعادت و کرامت وار در نیترا ولایت بکی اولمقدن
دولایت صقلمسی مشکلدر تنه کیم تربه قلمقدن تربه صقلمق
مشکلدر حق تعالی نمازی و اروجی نه وجهله. امر ایتدی ایشه
پادشاهلق حقنی بیلز نه کتورمکی درخی ایلجه امر ایلمش در
کما فی قوله تعالی ان الله یأمر بالعدل والاحسان وایتاء
ذی القربی وینهی عن الفحشاء والمنکر والبغی یعظکم
لعلکم تذکرون پس بر کمسنه قرآن و حدیث حکمنی بلسه
و کیمسنه خلیفه‌لر و عادل پادشاهلر قانونندن خبیر
اولسه اول کشی ولایت دوتمق آسان اولور و اول خاصه
لرکه ولایت انك ایله باقی و عمر و دولت اکوش اولمغه سبب
جمله سی تواریخ کتابلرنی بولب بو کتابده درج ایلدک قدر

الامکان موافق عبارات و مثللری کتوروب ذکر ایلدوک
اگرچی که کلیله و دمنه دخی کتابی مشهور در لکن بو
فواید حکمت اندن ارتو قدر بو ضعیف دلدیکه اول فایده حکمتک
بر مقدار ترکی دل ایله شرح ایده تا که فایده سی خواص
عوامه عام و شامل اولا علی الخصوص پادشاه عالم ظل
الله فی الارض خضر تلرینک طبع سلیم و ذهن مستنیم لرینه خوش
کلوب بو نصایح پر فضایح ایله عمل ایدوب ایو ادی و کوجک
خوشی باقی و پاینده قله و عزتی و سلطنتی ارته کلدر اول سلطان
المعظم شاهنشاه مکرم مولا ملوک العرب و العجم قاهر الاکاسره
و الخاقان و التبع و الدیلم ناصر اهل الایمان المؤید من عند الرحمن
السلطان بن السلطان ابن السلطان السلطان سلیمان شاه
ابن السلطان سلیم خان اطال الله بقائه و ضاعف علی العالمین برّه
و احسانه و امیددر که پادشاه عدالت پناهک حسن قبول ایله
بو کتاب روزکار اطلنک کوزنه خوب دویلر جمال کبی مزین
و هر غوب اولا مطالعه قلنلر لطایف پر ملاطفه سندن اغز
لری دادی کتمدی ایسه مقلد و بهره مند اولا لن حسد نجنه
دشمیه لن نته که شاعر دیمشدر بیت و من یک ذا نعم من مرضا

بحمد مرایه الملک الاعلا و بو کتاب پادشاه سعادتی انجامدی صاحب رای
لو اهل الاتقان اسم شریف کبی لطفی و کرمی جودی و زو اعظم حبرین و جواد
بن الحسین و ضوء الملک بدی اذ وزیر ادی و اون باب اوزره ترتیب اولندی
باب اول ملک شروین و اوغللری حکایاتی بلدرر باب
ثانی اول پادشاه قصبه سی در که اوغللرنه وصیت ایلدی
باب ثالث ثلاث حیله ارده نفیر و دانای نیک دین حکایتدر باب
رابع ذیرکا و پای و دانای نیک دین حکایت در باب خامس و اذمه
حکایت در باب سادس زیرک و روی حکایت در باب
سابع ارصلان و بیللر حکایت در باب ثامن دوه و پرهیز
کار ارصلان حکایت در باب تاسع دوشنجیل و ازچه حکایتدر
باب عاشر دوست دوستی ایله پنجه درلمک
و کچمک کرکدر انی بلدرر باب اول
ملک شروین و اوغللری ما بینندن واقع اولن حکایات بلدرر
لدمان او ایلدم بر پادشاه و ارایدی طبرستان ملکی ایدی
بو شروینک بیش کز اوغللری اولوب هر بریسی عقل دانش ایستی
پادشاه لغه لایق اهل رای اولمشلر ایدی قضای ناکهانی بابالری
شروین فوت اولوب اولو اوغلی بابا سی یرنه پادشاه اولدی

ریاقی قرندا شیلری ایلیو قوماشسنك امرینه مطیع اولیب هیچ بر وجهله
مخالفت کوستیرمدیکی بیجه مدتدن تصکن نادرا ایرنه حضور
کیزدیب فاسزا اغوایه ایوب پادشاهلی سوداسی دماغنی
خراب ایدوب ملك طلب اتمکه باشلادیلر کچی قرداشلری ادی
ضد بان ایدی عقل کیاست و فهم فکر قراسکر جملدن
قوی ایدی فکر ایلدیکه پادشاهك سمعنده برامر رنك بوزیلیر
امرنی اتمکا و یتشوب بنی دخی اهل تدبیرده مشرف اکلیوب
خیانت تهمت نظر ایلمه نظر ایلیه خیانت جرنی ادیدر
دیوب تفکر بحرنه کمالدی اخر بر نی رای صواب کوردیکه
حرکت ایدوب کندو ولایت دایره سندن چقوب اخیر بره
وارنجه ساکن اولمغله قرنداشی وکندو امن اوزره اوله لر
ارالرنده حرب شبهه سی قالمیه محبت بنیادینه خلل کلمیه
پس ملك زاده نك بو تدبیرنی بر قاچ اولق بکلر و کنخدالر و اکابر
و اعیان خبردار اولدیلر جمع اولب ملك زاده قتیشه کلدیلر
دایندیلر چون حضرت شیر بکلر کتمك تدارکی قلوب بزی حسرت
و فرقت ایله ترك ایدر سنز زهنکز بر منبع معرفت و فواید
لطایف حکمت در لطف معرفت بیوردب بزه بر قوانین و اصول اوزره

دنیا

دنیا و اخرت احوالمزه مناسب نصیحت بر نصیحت بیوردب اول
نصیحت صفحه خاطرمزه نقش ایدوب دایما انك ایله متنعم اولب
سعادت دارین حاصل ایدوب و سیزلر دخی حق دعا اولیوب صفات
کریمه کز افواه لسانلرنه دور قیامت سویلنمکه سبب اولمه و
پادشاه سمعنده لایق یقشوب ذهنی یاکدر اول کلمه حکمتدن
بهره المق احتمال یوقدر روزکار متزاید و دولت متصاعد
و ارتفاع ممالك و امتناع مهالك اوله دیدیلر پس ملك زاده
بو سوزلری دکلیوب کلمات لرین دز ایلکی روا کوره میوب دوردی
پادشاه حضورنه وارمدی بو دیاردن کتملو اولوب و بو خلقك
نصیحت طلب اتدکلرن دیوب اجازت مراد ایدندی پادشاه خواهش
ساکت اولب ملك زاده فالقوب کندکدن صکره وزیر ایله بر
خصوص مشورت ایدوب بو اشده طریق ندر دیجك وزیر ایتدی
قرنداشك کتمسی مصلحت در زیرا بر دشمن اکسلور اما خلقه
نصیحت اتمکدن مراد سنك پادشاه لغك ذم ایدوب مساوی
عالم اغزنه برا قمقدر کندو فضیلتن اظهار ایدوب مرتبه سن
سنك مرتبکدن ترجیح قلمقدر بو جایز دکلدر لکن بو دعوه
سندن یلان ایدوکنه شبهه یوقدر بو خصوصه اجازت ویرسه

اتمام ایلسون که بو نصیحت پادشاه حضورنده اولسون تنها بر دوه
اولسون پادشاهلق دعوی شبهه سی زایل اولسون دینیلسون
تا کلماتک بو باطل الدیغنه سبنک قصدونی پادشاه اوکنده اظهار
ایلیم پادشاه وزیر کلماتنی موثوق حسن کوردی یاد ندایی
جمیع اعیان دولت و ارکان سلطنت یرلو یرینه کجوب
پادشاه مقرر سلطانیتنه جلوس ایتدوب عقل کیا سنت و فکر
فرزانه سنت کمنه کر جمع ایتدوب پادشاه بلاغت زاده یه خطاب
ایلدوب بر ده اولسی اول در الحال سوتلرک محل در سوتلینیوب
دعوی یه معنی عاشقه نشان کوزکه دیدی بلکه زاده الرو
کلوب فصیح زبان و شیرین بیان ایله اولا پادشاه دعای دولت
و ثنای زیاده ایدا الدکدن نصکره ابتدی چون شاه جهان بو قوله
حکمت ارمیه و نصیحت انکیز سوز سویلک پیوردی النصیحة
بثقل والشکل ثقولها در وقتی نصیحت ادم اوغلنلر ینک
طبیعتنه اکر موافق کلمز ایسه کیم حق تعالی کلام قدیمنده بیورور
قوله تعالی لقد ابلغتکم رسالات ربی ونصحت لکم ولکن
لا تحبون الناصحین بلکل ای شاه جهان ادم اوغلانینه
جانب حقدن ورلن عطایاتک بزرکی جوهر عقل در و انسان

عاقلک بنجه سی درجه کی کلک خلقده نشکیم سر فرکانیات
و خلاصه موجودات اینکله مخصوص در لقوله تعالی وانک لعلی
خلق عظیم ایو خلقله سعادت دو جهانی حاصل اولور ای شاه
جهان پادشاه لر ایو خلقک لشیان عدول و ادا استقامت
شرعله پس مقتضی خلق خوش اولمیجاق رعیت امن امان اجسره اولیت
دکل خلایق پادشاه خوش خلقنور ای شاه جهان پادشاهلره بنلک
لایق دکلدر حقیقت اولان عصمت عظمی حقندن کلیماز ای شاه
جهان پادشاه اخوان شروف متعمر زیرا پادشاه حقیقتده خلقک
مالی کبی در کشی کندو مالنده تصرف اندازه ایله کرکدر بو قنع
قلدیکه غیرک مالنی بو معنینک مقدمه دلیل قوله تعالی
ولا تسرفوا انه لا یحب المسرفین ای شاه جهان پادشاه لر
لازمدر که تأمل بسیار و اندیشه صواب قلمیجه بو مصلحت
امر ایلمیه لر زیرا پادشاه بو یرده غی تکلر تعالینک قضاسی نزلنه
در بلا تشبیه چون قضا نازل اوله رده مجال اولمز تدبیر سر
اولیجاق ناچار امر بر نبه وارضه وارمسه پادشاه عزتندن
دوشر صکره ندامت و پشیمانلق حاصل اولور نته کیم کلام قدیمنده
حق جل و علی بیورور قوله تعالی ولو کنت اعلم الغیب لاستکثرت

من الخير وما منني السوء يعني قيامتده اكونلنده عاصيلر ايدلر
اكر بو بلسك حال بويله اولجا غني انعامك اقوالمزده خيري
ايرتورده دوق تاكي عذاب بزي نه وعيده يزدي اي شاه جهان پادشاه
لره كوكلوسي اولدركه نصيحت دركليوب قبول ايليه كوريوردندر
ميه كوشيله كه نصيحت قبول قلميجاق اولورسه اعتدال مزاج
بولنلوب طبيب حاذقه محتاج اولورسه كيم سليمان پيغمبر عم
عليه السلام زمانندن كل انس وجنك اولوسي ايدي قرنجه
خور جانور اولميه اندن اكوك اللوردي لاجرم ديو پري
انس جن وبالجمله بري ايله كوك ارا سنده اولانلر حكمنه مطيع
وامرنه فرمان اولديلر صوكره كندوني كوريوب الولغنه مغرور
اولوب اصف سوزنه دخي التفات ايتمز اولدي ارتشدك كسه
نه وجهله باقي شاكردي اولدي حال بومرتبه ايرديكه بركن
بزدام التشنده ايدي يوقاردن بر كشي سليمانك باشنه
اشدي يا غنه اندي بغايت اوزي كريوب منكسر الحال اولوب
تضرع قلدي قلوب الهي داود اوغلي سليمانك حال بوكه ايردي
ديدي خطاب عزت كلدي يا سليمان جونكه سوجكي بلدك توبه
واستغفار ايلدك كناهكي عفو ايليوب كري پادشالغكي ويردوك

ايردي اي شاه

ديدي اي شاه جهان پادشاه شاهلر صورتنجه سويلك وبزايش
بيورمينجه بيوره ملك يوقدر چون كه شاهدن بر بنده يه كلمات
اكمله اشارت واقع اولدي نصيحت مكنوزه دن بر قدار بيان
اولنوب قوندرا شلوم حقيقين يرينه كتوردم كه اولوردي بشلر درس
شوق ايتسه كه تيغ ابدار ايله قطع ممكن اولميه اول قوندا شلق
علاقه بر شي در بيك مرتبه جد جهد اولنسه اخوت بند
باغ كسلمك اقتضا ايتسه كيم هنيويه نام خاتون قصه سنده
واقع اولدي پادشاه ملك زاده ايتدي بنجه در اول حكايت
ايدرلك اشتده ثم حكايت هنيويه پادشاه ضحاك اشتدكه
شاه ضحاك كلك اكي اميرلرنده اكي ايلانه باشي ظاهر اولمش
ايدي هر كون بر تانه يكت بيتسي اول ايله تلوك ايوني ايدي ولايت
دخلقندن ادم ايوب پادشاهك صحتي ايچون هلاك
ايدوب بيتسي بيلا نكره يدرلر ايدي اتفاق قضاي
جريان هنيويه نام خاتونك اوغلنه دوشرنا شنه واقع
قرانقه ايولدي اوجبي دخي دوب اول ظالم فاتنه التديكه هلاك
ايليه مذكور خاتون هنيوي ضحاك قبوسنه واروب ظلم حاكن
باشيغه صاچوب فرياد فغان ايدوب چاغردي كه پادشاهك

بسم عادت اوزره هر اوزن بر آدم النور ایدی بوکن نه سبب
اولدیکه بهم اوغلن الاوج نفس کشی بر دفعدن ایتدی چون ضحاک
بو قول اشتدی اوزی کوینوب ایتدی اول اوجدن برین باغشلدم
هنبوی قنقسین اختیار قلور سه الکسون دیدی هنبوی
زندان قیوسنه التدیلر کوزی اول ایرنه دن قیدی الفت
دیو اوقت سوکوسی دیرتدی دلدیکم ایدی اختیار ایلیه اوغلی
کوردی دلدیکه چکر کوشه سنك ایکی الوب سلامته جقه ناکاه
قرنداشی ایلکرو کلوب کوزلری انی کوریب باشن اشاغه ایلیوب
حیرت باشن اقدوب ایتدی بلزم کوزم نوری کوکلم سروری دریکم
آنا ایشدن قنقسین اختیار قلین اما بنجه ایدرین هیچ قرنداشدن
کسلمکه مجالم یوقدر مصرع برنی بدل چکوبه کزیند کسی بدل
پس ایتدی تازه عهدیم جایز دریغ ایده دخی وارم اوکلم اوله بونلرک
فراق اوزین انلرک وصال صوری ایله تسکین قلم دیو تلرک
نهایت اغوسنه انلرک بقاسی ترباقنی دوا قلم دیمکن دکلدر که
اول کچمش آتا وانا ایله برتر داش دخی بولم دیو تنک سوکوسن
اکا یاغم دیوب قرنداشنك ایکی الوب زنداندن طشره
کلدی بر خبر ضحاک سمعنه دکدی یوزوندن نور وجهله

قرنداشنه مایله اولنبه بو اصل سوز سیلدوکی عظیم
خوش کلوب بیوردی اوجنی دخی اکا باغشلدی عودت
شادان وخرامان اوینی واوغلنی وقرنداشنی الدی اوند
کتدی بو حکایت اندن یادکار قالدی ایس پادشاه ملک زاده
ایتدی بنی اندوکلوزنجوی تک صحت عقیدیلن محقق وحقرر
اولدی زحوشت تکلف ایدوب دیمز سوز اما دلر ملک بوبان
وزیر کل جوابن بدیعی ایتدوب ادا کرده سوال چوکتب
فضل ادلب اندیشه کوزلک صفاسنی معلوم اوله ملک زاده
ایتدی بلوملکه وزیر شبه سوز تیک رای وتیز طبع وصافی
همت درلر سه تعظیم قلنب واجاب سلب ایلیه اما
نصیحت انکولک سومز وسع طاقت قدر یولدن عبارت
کتوریب اسرار ربانی علی وجه الحقیقه کشف ایلکدر دیو سه
وزیر قبول ایلیه دلمز سه لا اکراه فی الدین در پس وزیر
ملک زاده دن بو سوزلری ایشدوب مشتاق یوزنده
سوزه باشلدی ایتدی ملک زاده دانا واکاه در وصاحب
رای دولت پایدار اولجاق کلسه در هر نه کلمات که ایله
احکام دولت وبنیاد دولت وسبب نظام انتظام مملکت

شك دكلدر ولكن بر شيكه بلورز كه بو ولايتك صاقلنمسى
سياست ايله در روزگار اهل مزاج فاسد اولمشدر
حق طاعتين قورلر شيطانه اويارلر لقوله تعالى
يعدهم ويمنيهم وما يعدهم الشيطان الا غرورا
ويلمز لركه پادشاه حقك اورندلمش وعنايتنه مظهر
اولمش قول در وازل ازاله اولان نخشايسنه دلالت
ايدر اول سلطنت پيغمبرلره دكلدى اندن خلفا ايدن
پادشاهلر اوستنه دشدى وبو ولايت قوم مكار وغدار
لردر حيله وخدعه قوللنورلر ظاهرا طاعت وباطنا
خلف ايدرلر بر درجى ضرورى انلرك احوالرين كندولره
بلدرورز خطاب ملك زاده پادشاه زاده ايندى
پادشاهلر شمس منوره كبى در كه جميع عالمه ضيا ويرور
ورعيت چراغ ايدى بنه انده كه شمس طلوع ايليه
چراغ نقدر شعله ويره پادشاهك رعيته بخشى
نظر رنك روى ويرور ورعيت درجى پادشاه خوبى اوزرن آلور
كه الناس على دين ملوكهم بس زمانه پادشاه كوكلنه تابع
در بيجه دونسه زمانه درجى ايلجه دونن نتديكم عسكر

اذا تغير السلطان تغير الزمان نيته كيم اول
چفتجى ايله بهرام كوره واقع اولدى حكايت دهقان بهرام
كوره ملك زاده ايتدى مشيله استماع اولندبكه بر كون بهرام
كور شكاره چقدى اتفاق اول كون يمور اولوب شكار مجال
اولميوب ضرورى اهل شكار پراكنده اولب بهرام يلوكز
بر قريه ده دوشوب شدت بردن بر مسجده كيندى
نك اوينه ايندى صاحب خانه بيچاره يلديكه كلن پادشاه در
كدا كا لايق نزل نعمت كتورب قتو قليده ضرمتلره قصور
قلدى بهرام صاحب خانه كنده يه التفات ايدوكندن نهايت
مكدر الحال اولب ولكن اصلا اظهار ايلدى كيجه قريب
صاحب خانه نك جوپان بياندن كلوب خبر ويردى كه بوكون
قيو غزه بياغى لين سود ويرملدى بالكليه سودى كسلدى
ددى مكر صاحب خانه نك بر عاقله قزى وار ايدى جمال
كمالنه نظير يوغدى كوكز يوزلو وشيرين سوزلو
پاكيزه دامانه ايدى بابا سنه اول حالده ايتدى عجب دكلدر
پادشاهمزك بزم حقمزده كيكلش نظرى اولدى اوله عنايت
نظرين اوزرمزدن كسمشدر اول سببدن طوارمزده بركت

بوکلت کسلدی نیه کیم دیمشلردی اذا جئتم الدار فاجلسوا
علی الرحبا ادخل الله الفضل فی امرا لبیت حتی
اتزوج صاحب خانه ایتدی پس بنه نوحال کلیک یکری اولدی
بودیارذن کیدوب ایروق پادشاه سایه سنده واره ور قیز ایتدی
چون ایله ایدر سن بوندن کیدیجک بورلده چوق نعمت قلور کورلمکه
محال اولمز بارزی بو نعمتلردن بوز لسنه بوکلن قوق حقیقون صرف اولنسه
قوتق اغرلمی سنت رسولدر سنت دخی بوینه کلوب قوجغل کوکلری
خوش اولوردی بوره حیرد عا قلوردی دیدی صاحب خانه قرینک سوزین
قبول ایدوب بیوردی نزل نعمتلر پراغ ایدوب قوق اوکونه کتوردی
صاحبی سرایلرو کافی تکللر حاضر ایدوب صاحب خانه تفسیله و اردوب قونغی
تعظیم ایدوب تلطف برله دوق صحبته مشغول اولدیلر چون برساح
کجدی بانی تیز کوزو یوزدن حیایی کتوردی بهرام ذوق ادراسنده
ایتدی بو لاندی بوره کوکل یوزلو قرا وشک وارسه کلوب بو مجلسده
یار صاحب اولدیلر انک تنعمجینه قناعت ایدوب عزت وحشتنده انس
اولب جمال وصالیله دفع غم ایلیه ون اوصاحب دردی حرمتنه
واردی قرنداشدر ای بطر کوشم قنوغاک کلسی قردی بوزدن محبوبه دخی
استر کماشاید بوم اکا لایق ملاحتلو جاریمز بو قدر که انی بردم

اکلیه اما بیا جانی بن خود سنک پاک لنکک وکندوزکی صاقلدوغک
بلدرم بو قنوغمزک بردم قرشو سینه واردوب اوکریکی عذر دلیوب
بیرو که کل پاک اولنده پاک نظر نه زیان ایلوه دی قیز اتاسی مرنده مطیع
اولکب شاه بهرام قاتنده واردی صانه دل که کنش جمشید تخته جغدی
پس بهرام اول خوب دوندن تماشای نظره قانع اولب جان دلدن عاشق
بی قرار دل ولدی کوکلین شیله قرار ایلدیکه یاردن تخته واریجاق
اوصاحبنی بو دستلری ایله کتوردوب اغرلیوب وبو قریبه بیجه قریه
دخی قنوب اوصاحبنه بخشلینه وقرنی عقد نکاح قلوب سرایه
کتوره چون صباح اولدی چوپان کیروکلدی ایدر بیجه سوده ویرن
طوائف انجکی بسود ایله مالامال اولمش کم قاب قجاق قالدی سوز ایا
طولمیه ندی قیز کیرو ایدر عجب دکلدر پادشاهک کیروبن نظری اولدی
دوارمزه برکت کلدی دیدی بهرام قرول بوسوزنه تعجب ایدوب تخته
واردیجه جان ازقلدیکه چقه چون تخته واردی بیوردی اول کونی
ودخی کوکلری اوصاحبنه براق ایدوب خلعتلر حاضر ایدوب دوستلری
ایله اغرلدی بو قرنی کابن ایدوب عزت واکرام ایله سرایه کتوردیلر
پس بو حکایتدن معلوم اولدیکه روزکار پادشاه خاطرنه موافق
ایدر ایمش ودخی ملک زاده ایتدی مصلحت وخدمت اوزره اولان

دوران

کمسنه کوکلدرکه آیین و معهد اهل رای و آخر اندیش و رعیت پرور و مظلوم
نواز انصاف یولنده ثابت قدم اولا تا پادشاهلق اشی ایچنده قالمیه دیو پادشاه
دخی باو اجداد طورین ترک اتمک مناسب دیو کلدرکه اول قوردا اوغرده دوغی
واقعه اوغرمیه پادشاه ایدر نیجه در اول حکایت بیورکل اشدم

حکایت اوغلان

ملک زاده ایتدی اشتدیله بر قورد بر میشده وطن دتمش ایدی بر کون
کندو شکاری یرلرن کزدی یکجک نسنه بولیمادی بر جوپان خیمه سنه
کلدی قوردایرا قدن قیون قولا ایلدی اما جوپان قورقوسندن فرصت
بولیمادی جوره یکا یوکورب چوق زحمت و مشقت چکوب غافله
اچقدی کیجیه یقین اولدی جوپان قیونن اده کلدردی مکر بر
اوغلان سوریدن کری قلدی قورد اوغلان کوردی سو نوب
صانکه مرده جانه تازه حیاة کلدی اوغلانه قصد ایلدی اوغلان دخی
قوردی کوروب بلا دامنه کرفتار اولمش کندو یه ایتدی عاقل اولدرکه
کندوی بلا دامنه براقدن خلاص ایلیه در حال یوکروب قورد اوکنه
کلدی خدمت و تملق کوسترب ایتدی بنی جوپان یرنه کندردی
دایتدی بوکن کرم لطف ایدوب کندو چوکن خوبنی ترک ایدوب
بزم سور و مزی قورقودوب خل ایلدی بزدن اکا بو اغلان
ارمغان اولسون بو کیجه غذا ایلسون اما بو اغلان هنر مند در

خوش آواز لطیفی الحانه رنی بدل تورکیلر جاغرو یدین آوازه سین
دکلیوب اشتها کوری ارتوب ایدن یسنو نلر دیدی قورد دل رحمسوز
ترکاره انه کیردی مغرور اولوب حونده حرکلین اندن بیشین دقت
ایسه حاضر مدر دیوب اوغلاقه ایدر چون بونک کبی منزل دار نسیله
اشده لم اوغلاق چون چاغرمغه رخصت بولدی شیشل چاغرد که کلاغ
طاش بنکو لندی چوپان اوغلاق اوتن اشتدی دست چوب الینه
لدوب قوردی دوقیدن باشین صلر کن اوستنه یتشدی بیکز لو زور
ایله قاچوب بو مستیلی قورتوی بلدی مغبون و محذون آج ذلیل
باشی دوزی اوزرنه قیوب کوکسین کچورر ایدی وایدر ایدی بو نه احمق
لق ایدی که بن ایلدم اوسال اولب اوغلاق یلانیه انانمدم آج قلدم بنم
اغم دام کوینده کرله خون بدوکمی دار ایدی که بنی دخی اوغلان ارکدوب
فرصت بیله قیردم محمودی قلدی چیدی پس بو حکایتدن اکلندیکه پادشاهلر
کجش آیین ترک ایدوب خرده سوزنه اوغمه لر صوکی زیانه دارمیه
پادشاهلق بنیادنه خلل کلیه شول چقال مثل کبی پادشاه ملک ادیه
ایدر نیجه در حکایت ایدل اشده لم

حکایت چقال و چوبان

ملک زاده ایتدی اشتدیکه بر چقالک بر بلغ یانده انی واردی سرکون دیوار
دلوب کندن کیروب یمش یوب تلف ایدر ایدی باغبان انک الندن غاجر

قالمش ایدی بو کون باغبان باغه کلوب کوردی چقال ازدم بیش غفلت ایتوب
دشمنی بیتور باغبان بیدیکی دلوکی بر کوب چقال بلا دانه کرفتار ایلدی بر اغاج
ایله دکلدیکه اولم حالنه واردی بی خوش اولدی کندوزین آلوره اوردی
باغبان قیرو غینه دن چکوب طشره اندی چون اول ضوبدن بر زمان یاندی
کری اوکی کلوب قالقدی فکر ایلدی کندویه ایدر بکا بو باغبان قشسو لغندن
راحت قلدی کوده ده جانم وار اکن کتمک کوکدر دیوب مکر بر متیشده آتشی
دوست لوبون بر قوردو وار ایدی دوردی اول قورد قاتیه واردی یوزیره
اروب سلام ودعا قلدی قورد ایتدی بنجه سبب اولدی بو حاله
کرفتار سن چقال ایتدی بو زمانه بلا سنه اوغرمشسک حالنی وقصه
سنی حضورمه کلدونده تلافی کتورز سمان بکا اول سعادت بخش که خدمت
شریفکزه صحبت ایله یتشدم چوقدن آرزو ایدرم دکل دخمتم رحمته دوشدی
قورد ایتدی ای قرداش شاد کلدک شادی کتوردوک الحمد لله مبارک جمالکی
کوردک مشرف اولدق دیدی بر بنه اکی جانبدن انواع محبت ومودتلر عرض
اتدکدنصکره قورد ایتدی ای قرداش شکر کیمی مصاحب بولدانش کلدی اوکنه
خوان ضیافت حاضر قسنه بو نمدی دوران شکار چقالین اوکه کلکده نسنه
اله کیره اوکوکون کتورب عذر دیه وزنته که دیمشلر در شبع الفتی لوم
اذا جاع ضیفه چقال ایتدی سزه زحمت اولمسون بنم اشبو یقنده بر اشک وستم

واردر قرداش ایتدی اوندن صنکره قالنوکه کتوره بنی لاکل ایتمه بر قاچ کون
اولین اولور قورد بو سوزی مصلحت کوردی پس چقال بلیه علمکه کوچی
یوقدر کرمن اوکنده بر اشک درسه ازقاسندن بر اغیو یوکن انفر طشیلر
که دوت حمال بر ندن دیر دیمن اوغرلین اشک قارشی کلمیوب زوبکار رحمتیدن
حضورنی ایتدی ای قرداش بنجه دکن بو آدم اقلا اندی الدنه اسیر
وبو اغیو یوک الشدر دیوب اوله سن دبو رحمت ایچنده کلدوکی
اولدوره سن اشک ایتدی هیچ بو بلادن قورتلمه چاره دوکمز بان وار میدر
چقال ایتدی بنم اشبو یقین برجه بر مرغزار وطم وارده تنها برسن
وار بو رجوره صنولاری چاغلبوب اقرین تجی چاقوز کردن تنها اولمی
دوانر مصلحت کوردر سکز کل انده واوا لم حضورا وزره بر قاچ کون
دوندکلدمز کجوره لم اشکم بو سوز بغایت خوش کلدی یولارین چقال
الندن بوقوب بیم تیز یوله کردی چون بره نغدار اکندیلر چقال ضرب
بیش بدی سمت ایدی انکسکه ایتدی قرداش قرداجاق بر مزار اقدر
معقول اولدرکه نوبت ایله بری بر مزی کوتره وان تاکه یولی اسان بغله اندوز
اشک ایتدی سن بنی بنجه کوتری بله سن اتمابن سنی کتورمکدن عاجز
دکولم کل بن کوتورین دیدی چقال ضیر یوب اشک اوستنه بندی صاحبی
سلطنت تختنه کجدی چون اول میشیه بیتین واردی لر اشک ارادن قوردی

کوره‌دی کنده‌یه ایدر تا رق للنظر و ان عمها تا یم ای حرص نفسی
کیدر دایا غوکله الزمکله قرشو و زرسن وکندو الوکله بلا چنکا لیسه
اصلو رسن اشکلکدن چقال سوریله کلر دامنه دوشرسن ایدی عقلکی
جمع ایدوب کوزکی آچ کورنیه اوغرده‌ک پس اشک تیز چکرندی ایدر
قرداش اوش ایلدن اول دیدوکل مغانک اوزی کوزندی وچکلری
قفوسی دماغمی معطل ایلدی بوکن واره‌ین سودوکم یولدا شکری دوشروب
یارن کلم مبارک ساعتده بونده مقیم اولالم دیدی چقال ایتدی عجب
کوروزین ترکشی بوکیی یاره قویه اشک ایتدی کوجک درسن اما بیم
ایتدن بکا زبند نامه میراث دکمشدر اول بند نامه کندو زندن ایرغم
یوقدر کیجه انی باشم التنده قویمیجه پریشان دشکل کوروزم وبکا
فاسد خیالکز عارض اولور واریسن انی بله الوب کلمه‌ین کل موانعدن
فارغ اولب حضور ایلیه‌ین بونک کبی یرینم قتده الومه کره دیدی چقال
کوره‌دیکه اشک کیدی یه دوز ایتدی یلوکز قورسم کیدر کلمیه بنو کلمه بله اوش
کیدر باشدن چقاروب الوب کلمه‌ین بوجرب لوقه نیجه قویه‌ین دیوب اشکله
قرداش یوزی بله واره‌لم اول اصل فایده‌لو نسنه نیجه تیوب کیده‌لم دیدی
اندن چقال ملایت یوزندن باشه قرداش اول بند نامه‌دن یادکده نسنه‌ار
یوزدخی ایدی ذیر فایده لنلم دیدی اشک ایتدی اول بند نامه درت الوت

بزاکودی

بزاکودی یادمده در **بند اول** اتم ایتدی اشبو بند نامه کندو نفادن ایرمیه
سن دیدی فلان یادمده دکلدر بند نامه بو یحاق ارنی دخی اقوبی ویرم دیدی
چون کویه ایتین دایدیلر اشک ایتدی قرداش اول اوکوزلوکل بری دخی
خاطرمه کلدی **بند ثانی** بجوع بر قبلق دخت عارض اوله اندن دخی قرین
رحمت کل ایلیوب شکر ایلیه سن **بند ثالث** جاهل ودانا دان دوستدن
عاقل ودانا دشمن یکدر بلمکن کوک کوبلوز کشک دشمنلکی بلمز کشک
دوستلکندن بکز کدر چقال ایتدی ای قرداش اکر دلوک وار ایمش کشک
ایتدی یاین بنجون تجیل ایدوب انی استرسن جون کوی اداسنه
کلدی اشک ایدر اول بو اوکوزدخی خاطرمه کلدی چقال ایتدی نیجه
اول دخی ایشده تم **بند رابع** اتم بکا دیدی بیرده که قوردسکا قونشی
چقال سکا یار اوله انده سکا نقدر راحتلق اوله زنهار انده
دارمه دیدی دیوب کوی اداسنده بر محکم اغردی چقال اوستنده
انجه اتلن یتشوب چقالک پوستنی پاره پاره ایلمز پس بو حکایتدن
معلوم اولدیکه اولور اولمز کسنه نک باطل مقوده اتانوب حق صحدن
چقمق دوله لایق دکل ایمش چون ملک زاده بو حکمت سوز لرین درمرجان
کبی نثار ایلدی ایلدی وفیز بوبندو نصایح ایشده بجان دل ایله صواب
کوروب ایتدی ملک زاده دیدوکی طریق صلاح ونجاح درینه که حق سبحانه

نخوش

بكلام مجيدنده بيورور قوله تعالى الذين يحقون الحق ويبطلون
الباطل زحمت اصحاب اهل ويرلكده كلمتون كه حق مبرزى ايشدوب
اعراض ايدلر پس پادشاه قوندا شى ملك زاده غلطه واصل اندر بيورب
نوازشت قلدى صد هزار آن رحمت اول پادشاه كه معانى و فضايل اكليوب
دانا بولق حقنده برينه كتوره پس پادشاه ملك زاده يه ايتدى اختيار اولكده
ولايت بكده كل سكلدر مه قتنى بعضه كه اختيار ايدر ملك تخمين ايله و كلمات
جميع اخوه منتشر اولسون زيرا سن حقيقى كل سوز حكمت صغير و سند شعاعدر
باب ثانى ثانى بلكه نيك بخت حكايتى فنان ايله
بر اولو پادشاه واردى التى اوغلى اولب جمله سى عقل و دانش و لطافت
طبع و سخا و شجاعت و ذندا رلق بوله آراسته و مشهور لر ايدى اما اولو اوغلى
قوسندن كزيده نظر حق جمعيتده ظاهر و روشن ايدى چون پادشاه
عمر آخره ازدى قوت علايمين معلوم ادتجك اوغللرينى قتينه دعوت
ايدوب ايتدى بن حق تعالى امريله آخرت جانبنه متوجه اولدم دوروز
كاركى اجوبشن و دتلوسن دندم كافى قوله تعالى ولا تنس نصيبك
من الدنيا حكم بوله آخرت ازغبن الوب و حسنات اكتن بحث ادكم
بر يول اغرديكه كرى دغلم ممكن دكل ناصار و ادمق كرك لما شكرم
بوندن كه سوزلر كبى اوغللر قوبوب كيدين خير خلفنا و له سز انشاء الله

تا سزلر كه بر تاج وصيتم وارده دكلم بوندن كه بنم وصيتمى صاغلديوب
بلكه ايلى عمل ايدوب سعادت دارين حاصل ايدوب سز بلكه اى اوغللرم
اولا سز لر مكرلر اولان خلق جمعيتده حق تعالى نك بورده دوكى نعمتلرى
ايله شكر ايدوب شكر سبب ازدياد نعمت و رفعت در تنه كيم دينشلر
من شكر القليل استحق الجزيل اى اوغللرم تيرك كوزنى اولكه
بلادن امين اولا سز اى اوغللرم غلف كاركى جوهر دلكن صاغلكى
و دخى امساك الرزق اكلك نه قتى جوهر اولب فاين ديرلر محتاج
اولكه و ذه اكن بخيل اولب خلق ارا سنده بدنام اولكه حق جل جلاله
كلام قديمنده و قرآن عظيمنده حبيب محمد مصطفى يه بيورر قوله تعالى
ولا تجعل يدك مغلولة الى عنقك ولا تبسطها كل البسط و دخى
اى اوغللرم سوز دكزى بلا تحقيق ايله سويله مكر حقيقت بلوك كه
قول غيب كه بر يلانله طصل اولور نيك كيوجك ايله كيتمز و شول كيمسه
بلا تحقيق ايله مشهور اولمه اكر دوغرى دخى سويلسه لنا غزلر
و دوست و دشمن ايله دوست دردلكن و دردلك كبدوستلق ارته
دشمنلك اكسيلمه اى اوغللرم بد نفس بدخوى اولان كسنه بر ايله
بر خيله بلشدكى ايدوب بلكه اولدى دكل تا كه بنم دخى اول كنى
حضرت واقع اولنجه شاهك اولو اوغلى ايدر بيوركن نيجه در اول حكايت

ایشدم حکایت دهقان نامی پادشاه ایشدی زمانی اوایلده بر اکنجی
وار ایدی بر طاغ اکنده بر بلا نیله بتشکلک ایلدی غرض بو ایدیکه
بتشلکلک فایده سی اولک ایلاندن بو که ضرر و زیان حکیم دیو ایدی
ایرا ایدی دایما اول ارایه کلوب ایلان دخی ایشندن چقوب اکنجی نک
اوکنده یره بر لانوب قلق کستر ایدی بعض بیکلدن اکنجی دخی
آق قیدر ایدی بر نک اوزره بنجه روزکار کجدی بر کون اکنجی نیاق
عادتنجه کیو و اول طاغ اتکنه وارمدی کوردیکه اول سیلان صوقدن
بر یش بیتور اکنجی اسر کیوب قلدردی اشکنک بر اسه اصا قودی
که نفسنون اسنوب درلو اشکنی اول اراده بغلی قودی کندی
ادون جمع ایتمکه کتدی بر خطه دن حیاة کلدی حبلی حیات سعی و طبیعی
شقاوت حرکتنه کلوب اشکی بو زره صوقوب اولدردی وادوب اینتمه
کتدی بیتم کم رسول الله حدیث بیورر حرام علی النفس الخبیثة
ان تخرج من الدنیا حتی تری ما هی من احسن الدنیا پس بو بیتدن
انکلدیکه بدخوی و خسیس کمسنه لر ایله دوستلق ایلمک جسر کلمز
ایمش بیت من نه دیدم سلامتی ز حسان • کو قدیدی سلام من
برسان • ای اوغلانلرم لرک کیم نعمت خوشلق و قتنده بر برک ایله
بنجه درلو رسکز محنت و دارلق و قتنده دخی ایلجه درلو و قدیمی دوستلر

ایلانک

ایله بنجه درلو رسکز محنت و دارلق و قتنده دخی ایلجه درلو و قدیمی
دوستلر ایله مصاحبت ایدوکز انلر صنا غطلی در نسه کیرو بتشکر دریاد
فرشتهدن بلش دیو بکزه و دخی دیللاری خیر الاشیاء حمیدها
فخیر الاخوان قدیمها ای اوغلانلرم آخرت بنیادنی بو جهانده
بر کدوک و اول باقی دولت بر بنده کسب ایلک یارلق اشی بر کی اشلک
تنبه که اول بر بازرکانک قولی اشلدی ملک زاده بیوردک بنجه درلو
حکایت ایشده لم حکایت غلام بازرکان ملک ایشدی زمانی بر
بر بازرکانک بر قولی وار ایدی عقل کمال ایله آراسته و خواجه سی خلقنده
قوی و زنده ایدی بر کون خواجه ایشدی ای اوغلان اکر بر کزده دخی دکز
سفرین ایدرسکز کرد کلیجک سنی اورم چوق مال ویرم بر الوخوجه اولد
سرش اوغلان ایشدی خواجه مکر نه بیوردز ایله اولسون دیو الوح نسنه
وار در که نطوع نماز ده ایکن کشی نمازدن فراغت ایدوب ای اشلیه اولی
تحفی قوسه نمازن قیوب کلمه اکنجی عورت ای قیز سه کلمه اوچنجی
خواجه سی قول قیز سه قیوب کلمه نمازن نرک ایده پس بو قول بر کون کیدوب
لوکل تلریه دکز یوزنه روانه اولدی چون بر قاچ کون کجدی ناکاه
مخالف یل چقدی کیمی طاشه چالوب هلاک ایشدی بو قول بر تخته اوستنده
قورتیلدی کناره چقدی بر قاچ کون اول اراده بولدی دخی ازغی یدی

ایدوب

اخرو دنده ی یولم کوروب بر مقدار مدتدن نصکره بر شهره یتیشوب اوده
کمانکه مشهور در کوریدی شهردن بیکادن اوه غوردن اتلو و بیاق
سنجاق نامه جالوب خوشی طرب یولم کلور لر چون یتیشن کلدیلر جمله
سی اقرن ایتوب بیاق اولب اداقدن دردیلر یوزیوه اوردیلر
اغیاندن برتاج مرصع لر اله کلوب بو بادر کانل قولنکلر ایلن اوپوب
تقبیل طویلر کیدوروب درت جواهر نثار ایلدیلر عزی اتلوه بندرن
شهردن بکا روانه اولدیلر بر سرایه کتوردیلر که خوبلنده دللر
شرح ایلمی مزیکدی تخته کچروب پادشاه نصب ایلدیلر و ایتدیلر
سن بزم پادشاهمز سن بزدکلن اخرکه مطیع منقاد اوز غلامز
فکر ایلیوب کندو کندویه ایتدی بو نجه کمسنه سنی بکلکه قبول
قلدیلر سن دخی کوکلکی دکوزکی اچوب بو مصلحته روشن
نظر ایله نظر ایله تا اخذینه غیب دن نه کلور شکر حمد شرطن یرینه
کتوردیدی پس یکت پادشاه لنده قرار قلدی خلقک مزیتی
بر مصلحت اوزره قیوب ترتیب دیوان و آیین سلاطین مزینجه
ایسم یرینه کتوروب ارا کرنده بر تازه جوان یکدیکه چهره سنده
سعادت آثار ظاهر ایدی انی کندویه یار و زیر ایدنوی بر کون
خلوت وزیر ایله اتورب کلمات ایدرلر ایدی پادشاه وزیر خطاب

ایدوب

ایدوب ایتدی سنی بو جمله خلایق اراسنده صیدلاقدن اکلیوب
یاروزیر ایدنوب اشخاصدن سنی تفضیل ایلدم دلدمکه اشبو
اشکل حقیقتن بکا بلدر سن اول کشی ایتدی ای شاه بنکم
داکاه اولغل مزیتل انشبو وقت اول سن کلدوکل طرفدن بر
کلوب سکا ایتدکلری عرقی اکا دخی ایدر بر سبل پادشاه اولور
تمام اولدقده بلا هنکامه سی باشنه اوشوب بو خلق کیدی جمع اولب
پادشاه تختندن ایندروب بلا بلا هنکین بو بینه دوب بو شهرک
اکا روبا نشده بر اولو دکز وار در اول دکزوک اکا روبا نیزه
بر اولو بیابان وار در شیله که درت بیش کونلک یول صوبوتمز
دکزی کچروب اول بیابانده تنها قیوب کیدر کراچ سو سوز قلوب
هلاک اولور دیدی پادشاه بر دم باشن اشاغه صالوب تفکر ایلدی
کندویه ایدر کچن پادشاهلر بو اشکل طوکن ضایعیوب بو بیابان چرتمه
مغرور اولب اول مهلکه یازیده هلاک بولیمایوب هلاک اولمشلر
اکر سن دخی بر چاره ایلمز سک بو مشکل واقعه دن خلاص اولمیوب
اول بیابانه اچنده اسیر اولمه سن ایدن باش قلدروب ویزیره ایدر
ای یار موافق و مشفق صادق سنک رای تدبیرکه نهایت یوقدر دیکرمکه
بو اشکل تدبیرن قلم اکر سن بکا یار و معاون اولور سکز بو دولت

بر ده باقی قله دن ایتدی بیورمیور شکل شمعا وطاعة اندن پادشاه
ایتدی سوز دوه قولاق دوت هر نه در سمع اهمال قلم که بو زحمتی کوز اجلی
دیو اجنبی کلادتین کوز جکر سمن سن کرکدر که اول دکن کنادنده جون
کیلر ایکیسی دخی جوره شهر لر یا پدره سن یا بنجیلر و دکلر رجوع
ایده سن جون بونی الوب اول دکزی ادنیه کجوره کرکیدی شهر لر و دولا
بولب بکلک ایکیسی در سن اول بکت مر قنده که حاذی استاد و چابکلر
مهندس وارد ی جمع ایلدی و اسبابی مهیا قلوب اول دکزی کجوب
بر حوض یر ده که اکر باغ و بوستان در اولمغه یارار ایدی اختیار ایدوب
شهر کر و کویلر بنیاد ایدوب اکنلر و باغلر و باغچه لر ده کدردی پادشاه
دخی خندیده قه که وار ایدی اندن کتوردی جون بیل تمام اولدی سلطنت
کنشته زوال ایردی شهر قوم در لدیلر بیاق عادتلر نجه بویلان پادشاهک
قیمتسنه کلدر عزت تختندن اندرب التوب اول دریای اوتیسه
کجوروب اول بیانده بر اغوب کیده لر اول یکادن کوز جیلکر کوز لر کر
ایدی در حال قرشو کلوب طبل نقاره و سنجاق جروب جمعیت بر له
استقبال ایدوب پادشاه الوب کیدوب عزت تختینه کجوردیلر که اول
بیابانده بر اغوب کیده لر اول یکادن کوز جیلکر کوز لر ایدی
ایدی در حال قرشو کلوب طبل نقاره جالوب سنجاق جروب عظیم جمعیت

ایله پادشاه الوب کیدوب عزت تختینه کجوردیلر بودفعه راحت و حضور
ایله پادشاهلق ایلدی امدی ای نیم اوغلانلرم جانم قولاغیله اشیو
حکایتک رمزین اوکاتیجه دکلکز اول کمی ایله قولدن مراد انلر نندی
اوغلاندر که اول نطفه دن تابه دندی و هر بر قرق کنده بر حالدن بر حاله
دندی بشم کم قران خبر ویرر قوله تعالی ثم خلقنا النطفة علقة
الی آخر الآیة تا اکا دکن که صورة حاصل اولمه وجوده کله و اول کمی
صیندغندن مراد بو در که نشیمی دیرلر انا دخیندوه بر یر وارد اوغلان
اندوه حاصل اولور طوغندغنده او یخجان اول نشیمه یار اولوب طوغر اندن
انا و انا و حایه و خصم و قوم اوغلان طوغدغنده سو نوب بشسک
تحتی یمز قلیوب تختیه چقاره بیلر قفتانلر کیدوب انواع اعزاز
و اکرام ایلر بر له بسلکر قللو قلن قلوزلر اکا حرکتی که عاقل بالغ
اولمه اکر سعادت یار قلوب عقلن باشنه در شرف کلوب ایدوب
بندن اوکدین کلندل و ول حال که اولدی در اجاق بر کری قیسر
اولدی دیوب انی عمارت قلمغه مشغول اوله نر دنیا کشیسی آخرت
ایماره تنه صرف ایلیه لاجرم اول وقتده بشار تجیلر بری بری عقیبنجه
کله نیه کلام قدیمنده حق جل و علی بیورر قوله تعالی تتنزل الملائکة
الا تخافوا ولا تحزنوا وابشروا بالجنة التی کنتم

توعدون يعني چون الوم دقت كلمه نوشته لر چلب بشارتن كتوروب
ايده لر اكر فاني ملكدن دعاريت سرايدن وطاتلو حلالكدن
ايرلدكسه قورقمه واوشمه اوشده روضة من رياض الجنة
كورسنكل ايچون اوچاق خوريلري بر قلنمشدر كافي قوله تعالى يبشرهم
ربهم برحمة منه ورضوان وجنات لهم فيها نعيم مقيم
خالدين فيها واكر الفيا فاسه بوغرور عزت وسرور نعمت دنيايه
الدانوب بو فاني دارك ازحق خوشلغي كه اكلنميوب كچن آخرت ملكدن
بهره مند اولمقدن مغبون ومحروم اوله سز كلمه قوله تعالى اولئك
الذين اشتروا الضلالة بالهدى فما ربحت تجارتهم
وما كانوا مهتدين الدن ملك زاده ايتدي اي مشفق ومهربان اتا
بو عيسى نفس كلاب بن صالح بر لمه مرده قلبمي احيا ايلدك اما
بنم قرد شلرم اكر حي دانا لردر ولكن شوندن صنكره بو تلرك دايماً
الله سبحانه حالكه وب دعا قلري مقبول اغواسيله ازه دوستلرك
دشمنلرينه دونوب ملكتم نتمه دوشه شمديكه مملكت تصرف لجام
الكله كچدي بن بلدوكي دوزكارا لنده افتاد قومه دست كيرا ول
حالدن قلدر كه عاقللر دعيشلر درسم كيم دشمشك ان قلدر ميلكا
اول قصه دانوا ولاكه چيلان صچان ايلدي ملك ايتدي نيچه تماول حكايت

ايدكل اشدم ثم حكايت عقاب ماموش ملك زاده ايتدي اشتدكه
زمان اوايلده بر كيك اوجسي بركون اغ قوزي كيك دوته ناكاه
اول بر كيك كيرزي چكني كوردي قورقلمه مجال تولنماديوب ماموش
اولنجاق جوره يانه بقدي بر صچان بونك حالنه تماشا ايلر يوش
كيجك صچانه چاغردي كه اي عزيز اكر سي كه بنم ارا مزده مناسبت
الفت وحق صحبت يوغيسه سنده حسن خلق اكلنيوب توقع ايدرم
كه بن دشمشك ان قلدروب بني بر بلادن قورتره سن چون بو مهلكدن قورتم
اولنجه قلوك ودعاكويك اولام صچانك كه جبلتي دني الخوي وذات دني
الخلق ايدي ايتدي اغر مز باشي بخلق وصاغ آدم كندوزني طبيعت
الينه ديركل بلر لكدن اوله دبن كندو حقيقتم واوجنك قورخوسي
لغيني بلورم اكر بن صبلي وردكم بلورسه بلغايله لوم يعقوب ويران
ايليه كيكدن يوز دندروب خيله خشنده قيوب كلدي اينيسنه وارنجه بر
چيلان قنده ايتش چالوب هوايه دكدي بوكز اوي خراب اولب قوزي
دوغنه اوغره دي اوجي كلدي كوردي بن مخيوب كيجك اولدم كه قيميوب
درنجه مغلوب الوب شهره كتوروكم صاته يولده كلورن بر اهل مروت
برسخي وجود مرد دانست كلوب كيجك حسن وجمالي ولطافت وملاحتي
مشاهده ايدوب بونك كبي وجوده بنده نجيوده اولدوغنه وجه كوريوب

لاجله بر الوقت و بر وجه کیچکی بندن آزاد ایلدی پس نوحه حکایتدن آکلاشلدی
که دشمنلر بر کل دهنده ان دخی کرل ایتمش ایله اولیجان سلطان بن نوحه
جنگ مصلحتین بر کسنه اصمعیه که بنم ایله انلرک اورتاسنی اصلاح ایلیوب
ترندا اشتاق علاقه سنی کسمکی دوا کورمه ملک ایتدی بنم یوک جکی دوستلرم
وارد اصمعیه حاجت وقتیده سنی صقلیه کرا اما خراسان ولایتندن بر
دوستم وارد چینی وخلقی نهایت ایودر سنی آکا اصمعیه بن دیدی
ملک نادره ایتدی دوستلق درلودر لو اولور بو نیجه سنی ایله اه اوزکه
سنک قائده بر مقصود و یا خود بر طمع اوله چون اول مقصود حاصل
اوله فیها ولا اداد دوستلق قلیوب ملکه صنوکی دشمنلکه دوندرسکز
اول بر کار کسنه ایله نوحه اراسنده اولیوب ملک ایتدی نیجه در
اولدی حکایت ایدک ایشیدلم حکایت نوحه زمان اوایلده بر پادشاه
وار ایدی عاقل دانا عدل و انصاف بر له آراسته و پیراسته ایدی
شام ولایتنه حاکم ایدی اتفاق اول پادشاهک بر ملکی بر ملکی آراسنده نوحه
لدلو بر ندیم وار ایدی بر کون بو نوحه فاتنه بر یکیت کلدی ظاهری کوزل
وصورت موزون و نکده دان شیله که پادشاهک صحبتنه برار مقصود
اول ایدی که نوحه سببیله پادشاه فاتنده بر بوله زمانه شرنده اینی
اوله نوحه یه صدق اوزره دوستلق کسترمدی بر اکی بیل انک صحبتنده

اولدی

اولدی بر وقت خرصنی نوحه یه بلدر ایلدی نوحه ایدوبی بو کشی صنعا عمی
کشی در بونک دوستلغی لغرض در بعنی پادشاه بلدر ملکی نایده یوقدر
بلکه زیان وار در دیوب مقید اولمز ایدی چون اول یکیت کوردی مقصود
بوندن حاصل اولمز جاسوسه خبر ویرمدی بر ذرعه یا زوب پادشاه
صوندی نوحه ده العیاذ بالله حرام حرص وار در مبتلا در بو کل ایله
بو صفر یه موافق دستور شیلشمک اولور بوندن اولان مرض احراص سایدید
پادشاه نفسنسون دیش پادشاه چون بو قصه معلوم ایلدی بیوردی
کو نوحه ایردی مجلسه کلیه و دیوان خاصه دخی کلیه لر نوحه
مسکین بو قصه دن بی خبر دکلمن بیانی عاد تبعه نوحه بلدر دکی پادشاه
حضرتنه وارمه چون پادشاه قبولنسه کلدی تبعه لر الزمن نوحه
کوکسنه تودیلک که ایردن دستور بوندر شمدن بو دیو آستانه یه کلمه
اجازت یوقدر دیدیلر نوحه مسکین بی حضور غمکین کیدی دندی چون
زمان بو سنوال اوزره قالدی آخر الامر بو قصه نه سببدن اولدغن نوحه
معلوم ایلدی پادشاهک خاطرندن بر قاچ معتمد کشیلر تخرده
وانلرک دخی صیو نوب تنین کسترمدی هیچ بر پرده نشانق کوردلر
نوحه یه اجیوب پادشاه قتنه وارد یلر اول کشیلر حیله و مکر ایله وکیل
بلدر دیلر پادشاه ایتدی که حکدر نوحه بو دیدکلری تعمیدن ایدر

ندر

امّا نتیجه ایده‌سی ای کوزیمک کوکلم اوزره کرم صحبت بکا اغر کلور اکا بورنده
نال ویرسونلر بر ایرتون برده ارسون دیرلسون دیدی پس نوجه‌ایدی
اکلندیکه بو اصیل دوستلق غرضی ایچون اولوب شکره ضرور ایدر ایش
ودخی بر دوستلق اولمه‌که خصم ایله ارسنده دوستلق اولمه خصم دوستی
دخی غرضی ایچون در که اندن اصلی کوره شیله که فایده منداولیه الله دخی
سوکر سی دشمنلکه دونر نته‌که بابل پادشاهی ایله شاه زاده ایدی
واقع اولدی ملک ایتدی نیجه اول حکایت ایدی اشدم **حکایت**
شهریار بابل پادشاه زاده ملک زاده ایتدی بابل پادشاهی
وان ایدی علمه انجاق بر اوغل کتوردی هنوز دخی طفل ایکن پادشاه
خسته اولب اولمه حدنه واردی وایتدی اوغلم کوچکدر پادشاه لغی
بادی کندوالمله پادشاه لغی قرداشم بلدره‌یه اولاکه اوغلمه شفقت
ایدوب بیویوب پادشالغه یاره دوغی دمانده مسلمانلق ایدوب
اکا اصمرلیه پس قرداشنه قرقدوب ایتدی ای کوچک قربان قرداش
پادشاهلغی سکا اصمرلیوب اشبو اوغلانجغه سنی وصی قلدم فجاتکم
پادشاه لغه یرایه مسلمانلق ایدوب اکا اصمرلیه سن سن انکن قربان
انتنده اوله سن ای استقلال صدرنه کوره سن بو آیه کریمه موجب
اوزره قوله تعالی **ان الله یامرکم ان تؤدوا الامانات الی اهلها**

عمل ایده‌سن بعده لامحاجه ایله‌ایلر پادشاه مدتیلادن نجاتن ایدوب
بر نیجه زمان قوتلنوب پادشاهلغی سنه‌ورده اوغلان دخی بیوده‌ی طلک آتمکه
باشلدی پادشاهلق تاسی قرمزه‌لغی قوجه‌سنک دماغنه سرایت ایدوب
سلطنت سودا سی جانبنی آلمش ایدی اندیشه ایلدیکه شمدن کیرو بو اوغلان
بلوغ ماه‌خیص باشلنسه کی کلمه‌لکن قورقرم چوره یاغمدن بکلمه‌دیشه‌ی
یکدم ایدوب دیدی پس محفل کتیرلدکه اندن اللی اول یکدرکه بونلر چوره
بلوغدن کیدوب یلک ایدی تصرف ایلیم پس برکون اوقصدیه چوب
اول شاه زاده‌یه ایلدیلر اوب ایرنه واوزقده لشکری اوده طاغلوب
شاه اوغلنی الوجه برخلوت یره واوب اسیر کیوب اکی کونین چوره
زاده‌نی اول بیلا باندیه برا غوب کتدی جقلک خلقنی کوره اول مسکنلک
اکر ظاهر کوزی کتدی اسب جقلک امر ایله باطن کوزی اجلوبونته‌که
کلیم قدر عنده حق تعالی بیورر قوله تعالی **وابرئ الاکمه والابرص باذنی**
جانب حقه نایش نازی قلدی انهام الهی کتشوب کتکی ایلدی اول
نیجه اول بیلا باندیه بر تجیلر وهمندن الی ایله ارایور بر اغاج بلوب
اول اغاجه چقوب ایوردی مناجاته مشغلدی حق تعالی عنایت ایدوب
کلر بر تیلر ملکندن بو اغاج دبی اتور حق بری ایدی باقی عاد نیجه
کلوب اول اغاج دبنده اوتوردی چوره‌دن بر تیلر قاتنه کلوب

بزدم مصحبت اتمز یلر اثنای کلامده ادا کرندن برکشی چقوب ایتدی
بوکن بو ادا ایلدده دخی بر عجب حادثه واقع اولدی که جلر مر بر خون اولدی
شنول کبی معصوم شاه نلکل غلاره ایدوب کوزین سیغاردی دیدی بلکه
ملک ارشدوب غایتله اجیوب مرحمت ظهر کزی جوشه کلدی اندن
دلوب مجلسده انوزنلره خطاب ایدوب پادشاه زاده ارشدرک
اجلیون یوکسک اولز ایله ایدر اکر پادشاه زاده بلسه بو اوزرنده
اولدوغی اغاجک بیراغنده اول خاصیه واردر که صویون چیقاروب کوزلرنه
سورسه کوزی اجله و فلان خار نشانده بر ایلان وار در اول ایلانک طالع
ایله محسی بابلک طالع بر در شیله که اول ایلان الدره اناسی قوندراشی بابل
دخی بوندن اولکه شوندن امین اولکه دیدی پادشاه زاده بو سوزلری جمله
ارشدوب جنابه حمد شکر ایلدی **بیت** سپاس آن آفرننده پاک را
که کویا دیده کرد مشت خاک را • چون اول اغاجک یرغین صقوب طوندی
کوزلرنه سوردی کوزلری اجلدی صباح قلقوب اول ایلان بولوب قرصتنه
اولدردی اناسی ملکه پادشاه اولدی ای بابا اکر انک دخی دوستلغی بو طریقه
اولورسه بنی اکا اضم له بر نوعه دوستلق دخی شیله اولور که چون کندویه
بلایه اوغرتیه کندو خلاص اولمز انجون دوستنی بلایه دوشروب کندو قوتلق
استرنته کیم اول بر دموجی ایلدی ملک ایتدی نیجه در اول حکایت اندک

ارشده

ارشده کم **حکایت مرد آهنکر با مسافر** ارشدکه بر مسافر کیسنه
وار ایدی عالم کشت ایدوب مشرق ایله مغرب ایراسنده کوردوکی
بر یوغدی بر کون کیدرکن کوردی بر کوی اوجنده اوغلانجقلر
بر کور قیویه طاش براغورلر مسافر قیو قاتنه کلدی کوردی بر دیو
قیو بجاغنده بوسهش دورر مسافر اندیشه ایلیوب کندویه ایدر
کرچکیه دیو جمله مخلوقاتک یوزی در اما چونکه بو محنت قیو سنه
دشمنی وهیچ کمسنیه مضرتی دکلدر که بونی
بلا دامنده کرفتار قیوب کیدم کرمندن ایلرو کلوب دیو قیودن چیقار
دی دیو بو اشی بغایت عجبلدی زیرا دیو ایله آدم اوغلانی ارا سنده
هیچ جمله مناسبت ودوستلق میسر دکلدر پس دیو ایتدی ای قردشی
چون بنم له بو ایلدوکی ایلدوک امدی دنیا در اکر سکا دخی بر واقعه
اولورسه بنم آدمی اوقیوب بنی دعوت ایده سن بن دخی سنی قورتارم
بو ایلکک سکا قاتین ایلیم دیوب بری برندن ایرلدیلر مسافر زمهران
شهرنه وارشی بونکن اندن بر دموجی دوستی وار ایدی دوغری انک اونه
وارندی اول شهرک رسم عادتی ایله ایدیکه بر بل بر کونده بر غریب کشی
قربان ایدرلر ایدی غریب یوز لمسه شهر قوم ارا سنده قرعه یر اغوب
قرعه کمه دوشسه انی قربان ایدرلر ایدی قضا ایله اول کون قرعه دموز

جیه

دشدی ایدی دمورجی دوستی مسافر کلدوکن کوروب صورتنی بیلوروب
اشده غریب کلدی دیدی یعنی عسکر کلوب مسافر سیاست کاه
الندیلر مسافر دیو آدین اقردی دیو در حال حاضر اولدی بیدوکنی بلدی
اول پادشاهک برسوکلو اوغلی وار ایدی دوتوب دلو ایلدی اتا و انا سکین
حیران سرکردان قلدیلر نه چاره ایده جقلرین بلمدیلر چون اوغلان اولم حالنه
دار دی دیو چاغردیکه بونک صغلمسی مسافرک خلاص ایله در شیله که اول
بی کناه قیوویره سز بو دخی خلاص اولور دیدی در حال مسافری قیوویردیلر
اولدخی اوغلانی قیوویردی پس اول کشنک دوستلغی بو حکایت اسلوب اوزره
ایله اول کشیه ملک بن بنده سنی اضمر لمیه ملک ایتدی اول دوست بوسن
دیدوکل کمسنه لردن دکلدر اندن ملک زاده ایتدی بو در بو دوست دخی اولدرکه
هوا و هوسی اقتضا سندن قوپارازنه ایله بو زلوب دشمانلغه دونر
نه کیم ذکر اوردکی جفتیندن ایردی ملک ایتدی نیجه در اول حکایت
ایدک ایشده لم حکایت روباه بابط ملک زاده ایتدی ایشتدکم بر جمعیت
اوردکل بر صوکنا زنده یورادغشلر ایدی و انلردن بر ذلکو قوتشوسنی
وار ایدی بو ذلکو داء الثعلب دیجه مبتلا اولمش ایدی اتی دوتوسی دکلوب
بر بوحقده قالمش ایدی بر کون بر قیلو بغه یوردلکوی صوره کلدی زنج بندوکن
بلدی ایتدی نوداش بو سنک نیجه اوردکل چکری دوادر اکر انی الکنوره

بلورسک حقیقت بو رنج سندن کیدر دیدی ذلکو ایتدی اوردکل چکرین
قنده بولم مکر قوتشوم لقده و بر اوردکل دارو در اما قوتشی حقین بیجه یعم یا خود
انی نیجه الکنورم مکر بو صوکنا زنده بصوب اتورم بر اوردکل برین حیله
دامنه براغم دیوب بر پرده سکوب کوردیلدی اقتضای اول اوردکل در شیشی
ذلکو غایتنه یقین کلدی ضعیفلغندن صیچریوب دوتمه مجال اولمیوب حیله
قلغه بشلدی ایتدی نیجه سن ای ایو قوتشی بکا سندن چوق راحتلر
حاصل اولدی اول سنک حلالک دخی سندن خوشنود در اما اول اصلو
کشی دکل ایمش بوکن بر خبر ایشدوب بغایت تعجب ایلدم غالبا شیله
کلنور که اول سندن اوصانمش اوله بر اکا بر قرین ایشتمش آدم کلدرمش
اوردکل بو سوزی ایشدوب نه حضور اولوب اما جواب ویروب ایتدی که حق
تعالی عورتلری اردکلره محکوم قلدی که الرجال قوامون علی النساء در
نیجه انک کرک شرع بیورغنه مطیع اولوب انک مرادی اوزره
اولمق کرک دیدی ذلکو ایتدی کوجک ایدرسن الا چون اول ایودن عورت
سنک اوزره که اختیار قلدی سن دخی غیری کشی ایسنک عیب
اولمیه چون اول تکریدن قورقیوب بو نیجه دن اولان دوز اغمکی
وحق صحبتی بلیوب بویله ایلدی بس سن دخی اندن ایرلوب باشکا
بیروق اولور سک سنی بر کشی یه ویرم که انک هیچ مثل اولمیه اوردکل

اولیم

ایتدی بن ذرسنی جمله نی شفقت و محبتدن کوره اکر بنه ارادت غورت
ایلمق دوا اوزره کیم حق جل و علی کلام قدیمده بیورر قوله تعالی فانکحوا
ما طاب لکم من النساء مثنی و ثلاث و رباع اما اول دخی بهم حقه
تعادل ایلکی روا کورور سب حیفه ایلیه بن دخی ایکی جوله تحمل ایلکی
روا کورم دلکو ایتدی یلوکن اول ایش دکل ایدر ایمش که فلانی ایله
سوزلدی دیو سب آدک حکم ایمش بو سوز انک اجندن چقتی احتمال خود
یوقدر اوردک چون بونی اشتدی برکزدن انجه سوب ایتدی امدی
بن بوندن نیجه قورتلم دلکو ایتدی بنده هندوستاندن اوتلر بدن
اوت وارد بر دزن اندن دیرور سنک درجال اولور قورتلور
بسن اوردک ایتدی امدی اندن برز کتوری دیردلکو ایتدی واره
بن کتوره بن دیدی کتدی کیدوکلدی اوردک کویه کوردی کلدی
اوردک طوردی دلکو نک اونه واردی دلکو کوکره استدوکن برده
بولدی اوردکی برل دتدی نه ایتن قودی نه جکرمن بدی بس بو حکایتدن
اکلندیکه بونک کبی دوستنه تکیه و اعتماد جایز دکل ایمش بلکه ایتدی
جکر کوشم اول دوست بونک کبی غرضلردن ازاد در نیجه کز
صنا غشدر نیتم که اول بازرکان دوستین صندی بلکه زاده ایتدی
نیجه اول حکایت ایدک ایشده حکایت بازرکان با دوست

دکلدر تک ایتدی اشتدنکه بازرکانک برخنبسده بی و مطبوع
سیرت اوغلی وار ایدی بر کون آتسی بانسنده اوزرب نصیحت
دکلر ایدی آتسی آشنای کلاتده ایتدی ای اوغل بلکل واکاه اول
محل که دنیادک کلو و حصاد اولان اغیلدر که کشی نک مشفق دوستی
بادله حاجت وقتنده دست کیر اوله امدی سکا لازم و لابدر
که قلقوب سفره وارو سب مال خرج ایده سب یارو موافق و دوست
کلدن تحصیل ایلیه سن موسمنده سکا لوک اوله زحمت
بکلیه سن دیدی پس بو اوغلان بباسی سوزیله قالقوب
چوق مال الوب سفره کیتدی آز زماندن کیروی کلدی آتسی
ایتدی ای اوغل بونجه مال خرج ایلدک نیجه دوست تحصیل
ایلدک بن دخی کوره بن و معلوم ایدنه بن اوغلان ایتدی ای بابا
الکی دوست بولدمکه هر بری یوز حقه بر له ارادسنه و بیراشنه
در آتسی ایتدی قورقمکه اول دوستلرک شول بر تنک
اوغلان دوستی کبی اولمیه اوغلان بباسنه ایدر نیورک نیجه در
اول حکایت ایدک ایشدم حکایت دهقان با پسر خود با بازرکان
ایتدی دهقان قدیمده بر ترک وار ایدی مال ملک نیسیار ایدی
عالمده بر اوغلی وار ایدی همیشه اول اغلانه اوکوت ویردب

ایچون دی عاقل اولانی نقدی صاقلیوب تلف اتمک کرکدر
حاصل و خارج بلنمک کرکدر اما دخل مال اسراف ایله که عادتی
تشویش چکمک سن دوست کیم اختیار ایدر سن فکر ایدوب
دوستلیغه لایق اولانی اختیار ایله صکره بشماق احلیه سن
مالکی عقل دانش اهلنه صرف و خرج ایله که صکره قایده بند
اولمه سن ذرا ایدی اتفاق اتاسی فوت اولنیب دکل مال و ملک
اولغلنه دکدی اسراف اتمکه باشلدی نادانلر ایله مجلس و صحبت
ایدوب مالنک اکثرنی تلف ایلدی یونک بر عاقله انه سی وار ایدی
ایتدی ای اوغل آتک نصیحتین دنمدک که بو مال سکا قول قناعت
اولنه نادانلره صرف ایلدک دوست صاندوغک کسنه صمانمیجه
دوست دیمک جایز دکلدر پس بو اوغلان انه سی سوزیله دوستلرینی
تجربه اتمکه باشلدی بر کون درد بر دوستینک یانه وارده
ایتدی بردم اودهٔ صحبان وار جوق زیانلر ایلر کسنه ای دفع اتمکه
قادر دکلدر دون کیجه اون وقیه هوان بالکلیه یدی دوستلری
ایتدیلر هوان جرب ایدی اوله صحبان جرب یمک بعید دکلدر
بیشدر دیدی اوغلان دوستلری کلدو سورمنی مصدق اتدکلرینه
کندویه یاره مصاحبت صادق اکلدی فی که جکک یارمی بنم بو اخیر

یکلکی کرکمکدر شکور رضیلره یدی انلرنی قاتنه کلمی انا بوکی وادیم
دوستلرینی تجربه ایلدم بنم انجون کل کیمسه انلر کرجکمدر بر مرتبه یلر
مردی اتاسی ایتدیم ای اوغل بو سوزی حاصل ایله الان کرجکلر نه جنس
دوست اولمه که سن جاهل بلان یشوب سلامت منع ایلیه لر اوغلان
انه سنه یوزین جوروب ایتدی کرجک دریشلر دوغورتیه رانزایچون
خطالر دیمه آنری سوزنه التفات ایلیوب جمله مالنی هوا ایچه یوینه
نیجه ایلدکره خرج ایلدی تلف ایتدی آخر الامر نعمت کون نخست
کیجه بدل اولب اطلس لباسه دکشوردی بر کون بر کون
کیرانی اولی تجربه لنمدکی دوستلر قاتنه وارمی سوز ارا سنده
ایتدی دون کیجه صورده بر لغمک قاملش بر صحان اول انمکی کلمی
بنی دیمی اول دوستلر که بونک صریح یلان و ترهاقلرینه انانزب
اون وقیه هوان صحان یمکی جایز کوروب در توتادیلاب آنمر شبلر
ایدی بر کز چاغرشوب ایتدیلر مسلمانلر بو یلان سوزی کورک
بر کیجه ده بر صحان بر انمکی نیجه یبه بلور پس بازرکان ایتدی ای
اوغل بلمه سن که دوستلق لقمه و یا خرقه ایچون اوله چون لقمه و خرقه
بولیمه لر نه شمندن بدتر اولیور انلردک مثل فقاع بر داغ کبی
در فنجان کیم بلور اول لاغزده وده ایتمده لوبر لر چون نوش اوله

یره بر اغوزلر ایله اوغل قورقوسنک دوستلرک دخی اشبو حایه
دن نلر ایتمش بیر کشی ایم جهان احوالن کورمشم دوستلق یولنده چوق
مال و منال صرف ایدوب نیجه کز تجربه ایدوب دوزدین یونجه زمانده
بر بوچوق دوست بحاق بولدیم سن بن قاچ کون ایچنده الکی
دوست نیجه بولم بلدک اول دوستلرک بکا کوستردکی محبتی
مرتبه سنی سکا بلدرمین دیدی اوغلان بابا سنک بو سوزن قبول
ایلدی کیجه اولدی اول بازرکان بن قیون بوغن لدی شیله قان ایله
بزه صاروب جوالم قویدی بر خذمتکاره کتورتدی اوغلنک بر دوستی
قپوسنه واردی اوندن طشره چقارتدیلر ایتدیلر اشبو جوال اچنده
اولان میت شهرک اعیانندن فلان کسنه در کیجه بزم ایله بیوب
ایچوب اثنای مصاحبتده صو اشوب ناکاه کندویه بحاق اوچی
دوقوندی ایله اولسا سن دوست صادق و یار موافقدن دلورز
کیم بو کوچه اوکده کن لیوب بزی بلادن و قورقودن خلاص ایده
سن اول دوست جواب ویروب بزم اومزده اردر اوغلانجقلرمز
وار در صغیر زبر غیر پیر کورک انی قیوب بر غیر دوستم دخی
وار دیر اول دخی قبول ایلمیوب بر وجهله جواب ویردی اول
اوغلانک الکی دوستندن بر تمام دوست بولنمدیغنه بولنلرک

مرادلرنجه اولدیغه کوره قبول ایلیه بازرکان ایتدی ای اوغل
بحیچ دوستلرک دیوار نقشی ایشن که منقشدن بر مزکل امیدی دوستلر
دنیا ایچ اول اول بازرده دوستم وار دیلر قیغرمه یلر دشره کلدی صورت
حال دیدیلر بن بر مفلس کسنه ایم عوائدن و شحنه دن قورقرم
بو ایشده نه بحیل دکل ایم بر اوم وار در دار قدر دیلشمش قزلرم
وار در سنی کزلیی مزین اما اول کوده کزلیه بن که هیچ بر فرحه طلع
اولیه اندن کیدیلر اول تمام دوسته وار دیلر قصه تقریر ایلدیلر
سایر دوستلره دیدکلری کبی شرح ایلدیلر بو دوست بونلرک
احوالن دکلیوب بسر چشم مرتبه در لو زحمتکن وار ایسه قبول
ایده دین دوست دوستدن بونک کبی کنده یوز دندرمکل اولمز
بر زیر دوشم وار در خیلی درین در قرا کو لقدر کوده انده صاقلیم
کمسنه کورمسون و بر خلوت حجرم وار در لطیف مقام در سزی
اندم کزلیم مرتبه کلسه تکریدن خوش کلدی کلک بری دیوب
اجوالدی بازرکان بو دوغرلغی و بو صدقی کوردی ایتدی ای عزیز
و مهربان دوست صاغ و وار اول دیدکل که بن بو تهمتدن بری و
خالص و بن بو صورت بو وجهله کوستره مکدن مراد بو اوغلانک دوستلرن
تجربه ایتمک ایدی شکر که کوردی ایدی که اوغل بن سنی عاقل و مشفق

و دوستلره قولاغوز لوغی کبی بو محل کبی مخالفه و قرندشلره سکا یاره و معین
اولمه لر و رأی ایله عمل ایتمه سی پس ملک چوق زمان حکومت
دار غرور دن سرای سعادته منتقل ایلدی پادشاه لق اولاد غلامه
دکلدی و سایر قرندشلری حق انلری نصیحتین قبول ایدوب
قرداشی بیورو عنده اولدیلر لاجرم مرفه الحال و فارغ البال
ولایت دوتوب طویل عمر سورردیلر بو حکایت انلردن یادکار قلوب
تا دور قیامت سیلنور تمام اولدی باب والله المرجع والمآب

باب ثالث ملک اردشیر دادانای مهربان

حکایت در ملک اردشیر قدیمی پادشاهلردن و الوسلاطینلردن
ایدی عدل و داد و مروت صاحب ایدی عالمده اوغول وجود کتوروب
انجاق بر قز حاصل ایلیش ایدی خوب صورت و دینک شیرت نقاش چین نقش
حسنده عاجز اولوب جمالنه هیچ حد و غایت بولنمز ایدی پادشاهلر رغبت
ایله یوب طلب ایدرلر ایدی قیز کمسنیه رضا ویرمیوب نفرت ایدر ایدی
بر کون شاه قاتنه وارردی شاه ایتدی ای اوغلدن سوکلو مهربان قزم
اگرچی که سن اتادن و اناندن سوکلوسن اما اردن قاچمق سکا مفصل
دکلدر قز اتا اوندن چوق درمق صویه بکزر که صو چوق درشه یلیسه کرکدر
در پس بکزکی اولدر که رضا ویره سن سنی فلان پادشاه اوغلنه ویرم

و انوشیروان ایلدن فارغ قلم قز ایتدی ای بابا کشی یاد دکل اوغلان نعمت
و نعمت سبب حسنات در قیز اوغلان محنت و محنت سبب مغفرت در اما
اما انک زحمتی طبعه ثقیل موجب محنتدر بنم بابایه لازمدر که انک حالنه
نظر ایلدوب کنجه سوق ایلیه لر که عورته لایق اولمیه اکا ویرمک
خطا در بلکه ویرممک یکدر اما کفاءة مال و حسب و نسب چهتندن
در سنک اولی کفاءة دکلدر بلکه کفاءة اولدر که اکی جهاندن زوال
اولمیه مال هر کن اکسلیه ملک ایتدی سن پادشاه زاده سن لابد
کیدرسه پادشاه زاده ویرسنک کرکدر قز ایتدی پادشاه اولدر که کندوی
و ایرعه ایلوکی حاصل اوله عقل پیشوا ایدنه دنیا و آخرت پادشاه اولب
کمسنه تحیینه نظر ایلیه ملک باقی اوله بن انک کبی کمسنه استه‌رم دیدی
پادشاه ایتدی انک کبی کمسنه قنده بولنور پس اطراف ممالکه آدم سلر کندوب
خبر الدیلر که پادشاه استدوکی آدم که دنیا محتیندن فراغت ایدوب
آخرت احوالنه مشغول اوله اول فلان شهرده مقیم در آدمه داناسی
مهربان در ملک فکر ایلدیکه قزنی اکا ویره پس اول داناسی مهربانی
دعوت ایدوب عزت اکرام بر له قیزنی اکا ویردب عقد نکاح ایلدی
جمع اولب بزی بر ینک طبیعتنه موافق کلوب خوش حال اوزره
در ملکه ایلدیلر بر نیچه مدت نصکره ملک اردشیر اتالق شفقتندن

دردی قزنی اونه واردی حالن ودر لکن حضور دی قیلر ایتدی جمیع حالندن
راضی وخشنود دن الذین نسئلهم ان یجعلونهم اومن برده جمیع
اسباب بزیده دور اول سبیدن لی حضورم دیدی ملک ایتدی بن
اندن دلک ایلیم بن اوداخی ایدرنه پس کویه کوسین قیغوردی ایتدی
مدرسه نک محل واردر اسبابکن اولدوغی یرده شیزلر اولمق مشکلدر
بن اوده کی کدرکه حلالک ایله خلوتجه اوله سیز دیدی دانای مهربان
ایتدی بن جهانک اجراسین بر یره جمع بر اداچنه قیوب قناعت حرمی
ایله مهر اورمشم واکر کرد طاغدم مدرسه بنه بر بش درت بلکی ونجه جی
لازم اولور ایله اونسا بن انلرک اشندن قچان فراغت بولم پس
حرص که ایورایلاندر اویارمش اولم انک اغوسنه بنجه قتلنم
شاه ایتدی اوایجون قیرمه که اولرم واسبابلرم جوقدر وخدمت
ایدیجی قوللرم بسیاردر ولباس قیسمندن دخی مدنه مراد اولنورسه
حاضر ایله سونلر دیدی دانای مهربان ایتدی معلومدر که اول سرایلر
یقیجی ولذتلر کدرجی ملک الموت هیبتی ایره قوش یواسین یقمق
ایله پادشاه نخستین خراب ایلنک فرقی یوقدر بیت چون آهنک رفتن
زفتن کند جان پاک • چه بر تخت مردن چه بر ردی خاک • پس ای
پادشاه نفسک اکی شاکردی واردر نا موافق بری حرص وبری شهوت

بینک قصد جوق یکی وجوق اچمک وبرینک دغنالق وکلدوبی بزیک
عاقل اولان کشی کیجه وکندرجا لشوب بو اکی مکانک ایندن قورتلق
کورکدر که صکره ندامت چکیله آخر خراب اولمیه نیه کیم اول اوچ شریکه
واقع اولدی پادشاه ایتدی نیجه در اول حکایت ایدوک اشده لم
حکایت سه انبازیلکدیکر دانای مهربان ایتدی زمان سابقده اوچ
شخص شریک اولب حرامیلک ایدرلر ایدی جوق کسنه نک یولن بصوب
قیمیجه نفسلر تلف ایدوب غارتلر قلمشلر ایدی عاقبت ایلدکلری
اشلک جزاسین بولجاق زمان کلوب بر کون بر قریه لرانده بر صندقچه
التون بولدیلر خاطر لری بغایت شاد آن اولب یولدا اشلرنک بر محل
ایله بن التون دیو دیلر طعام کتورمکه کندردیلر اول کشی واردی
طعام الدی خرجندن طعامه اغوقندی که یولدا نشلرنه یدروب مال
کندویه قالمه اول طعامه کیدیجک بو اکیسی دخی فکر ایلدیلر طعامدن
کلیجک اولدروب مال اکیسی اولسه چون اول کشی طعام کتوردی
درددیلر اولدردیلر طعام اوکلرنه الوب یدیلر در حال انلر دخی
اولدیلر بو حکایتدن معلوم اولدی نفس هواسنی مال ومملکه
حریص اولب کشی دنیا واخرتین خراب ایلمک روا دکلدر که
نیجه اوکوده دوشک اول قبه اوزره قالور نیه کم دیمشلر بیت

جون پدر پرست نفس انسانی انجنانک کرده دار که کوردانی وحکما نو
دیمشدر که تاءمل بسیار ایدوب طولی امل فکرندن صاقنلر که دنیا
مکار و غدار در دزاغنه دوشمیه کر چون قرنلر طوق اوله اجلق
غصه سن یمیه سن زیرا چون طوقلر کوردوکله اجقمه ایرشمدی
وجون لباسک بتون اوله یلنجق لق غصه سن یمه زیرا چون لباسلر
کیشی کوردوکله لباسی اسکیدین کنه کردی ای پادشاه بیکل
نقدر که نفس دنیا یه بغلیه سن اول ارتوق شیشلور و نقدر
که سن اکا اولشمیه سن اول سندن کسیلور بیکل ای پادشاه
حق تعالی سنی رعیت اوزره جوپان قلدی اشبو مال که النتوب
وکومشدر طامو اوندن در اکر حقنی مستحقنه ویرمیه سن
یارین قیامت کونده سنی انلر کلمالغلیه جاقلر در نته کیم قرآن بیورر
یوم یحمی علیها فی نار جهنم فتکوی بها جباههم وجنوبهم
الآیه ای ملک اشبو نصیحتلری اشیدوب کندوزکی دنیا یه ایسیه
وانک مکرنده کرفتار قلمیه سن جون ملک اردشیر بو حکمت
سوزلرین جان دل ایله دکلیوب قبول خلقه سن جان قلاغنه
کجوره دی پس در دی قزی قاتنه وارو ب نصیحت ایلدی ارنک
اول دخی افعالنه راضی اولب بویرو غنه مطیع و منقاد اولدی

دنیادار نفس

دنیادار لغنی اختیار ایلمکدی دنیا ذلتنی اختیار ایدوب آخرتده
راحت و سلطنت استی اولدیکی بو حکایت اندن اوتن یاد کار قالدی
باب رابع دیوکاو پای و دانای نیک دین
حکایتی در زمان اوایلده دیو کر اده میلک اداسنده آشکاره بوریوب
خلقه باطل حیا لر کوستررکن ایدی آخر الامر بابل ولایتنده
بر صالح دیندار عالم توتدی برطاغ اچنده صومعه ایدوب
عبادت اعمله مشغول اولب خلق دین یولنه دعوت ایدوب
اذن نامده چوق کمسنه کندویه تابع قلوب ارشاد اغشن
ایدی ایو ادی عالمه یاپلمش ایدی حال بو وجهله اولیجاق دیوکرک
کار بری باطل و عملری کاسد اولب بر بره جمع اولب دیوکاو پای
تننه کلدیکی بر کزدن فریاد و فغان قلوب چاغرشدیلر ایتدیلر بو دلی
خلق ارا سنده بزه عزت قومری بزم وسوسه مزهر کز کجز اولدی
بدکن یادن که بو دیندار قلوب عالمه یوریه جهان بزکزدن کندویه
اویدره ایروق بره درلک قالمز چون دیوکاو پای بو قصه اشتدی
شیطانلق اود اچنده یاندی غضب یالکلری جوره سجلدی ایتدی بر زمان
بکا مهلت ویرک بو مصلحت اندیشه سوز اولمز بر تدارک اولنسون
دیدی بونلر بر قاج کون فارغ اولدیلر بو دیوکاو پایک اوج وزیر وار

ایدی هر بری رای و تدبیر و مکر و حیله بابنده آراسته ایدی
انلری جمع ایدوب مشورت ایمک اوزره اولدی اولا اولو وزیره
صورتی که نه دیاسن بو ایشده سنک تدبیرک ندر وزیر ایتدی
عاقللر دیمشلردر که اکی نسنه برحال اوزره قالمز باشده دوست
و تنده جان بو اکیسی باقی چون طالع دونه و اجل ایره نه باشده دوست
دکلدر
و نه تنده جان قالور برکن که اول کیشینک طالع قوتنده و جان تنده
درستدر دفعنه هر نه قصد و تدبیر ایدر ایدر سنک راست کلمیه
پس صبر قلمق کرک کیم انک دولتی کونشی زوال بولمه بر دخی انک
اهلاکنه جهد و سعی ایدوب مکر و ظایع اولمیه و اکر اوغر شور
سوز فتح ظفر برم اولمه اندن دیو کاو پای اکنجی وزیره یوز دوتب
ایتدی سنک رایک نیجه در نیجه ایمک کرک اکنجی وزیر بیورد دوغی
معقولدر الا انک دفعندن فارغ اولاوز اکا دخی خارجیدن بر دم
اولمه قوت زیاده اولوب دبلک مغبون اولوب بن کندو حقمزده کاهل
و تقصیر ایتمش اولمه وز قوتمز یتدکجه انک کاری و بنیادنی یقمق کرکدر
اندن اوچنجی وزیره ایتدی سنک تدبیرک نیجه در وزیر ایتدی نه کیم
انلر دیدیلر غالب پادشاهک کوکلنه خوش کلوب طبیعتنده مقر
دوتمشدر زیرا عادت ناس بونک اوزره در که نه ایشنسه الته

خاطرنه اثر ایلمسه کن کذر کیدر مثل یسمع بخل طعلو دل
ایله طاش بغر لو آدملر ملایم اولور و نیجه بخیللر و محتشللر لطف
شخصلر و نکته دان خبرلر ایله جو بمرد و بهادر اولور اما
بنم رایم بودر که اکر الدمزدن دخی کلور سه بودندارک قانون
دکلک ایو اولمز عاقبت انک وبال بزم جانمزه یتشه بر کمسنه
ایچون جمله مز هلاک اولمیه وز نتکم بنی اسرائیلده بر صالح
مسلمان ولد ایدی ناحق یره انی اولدردیلر انو کیچون حق تعالی
بیریوز بیک کیشی هلاک ایلدی نکری دوستلری ایله نیجه وز رق
اولمز اکر انی اولدره وز یرینه بر کمسنه دخی قویه لر بو فتنه
تیمتنه دکمز قلا ایرق تدارکه مجال اولمیه اما مصلحت اولدر که
دسیسه شیطانیه و سحر ابلیسیه ایله انک کوکلنه دنیا
سوکوسن براعوب و کوزنه شهوت خیالن نقش ایدوب و اعزنه
حرص بالن چالوب بالضروری یولندن چقاروب قناعت ترک
اندورو اول سبب ایله خلقک کوکلندن و کوزندن چقوب
سوزنه اینانمز اولمه کرد در لکی و بازاری کاسد اولمه دیدی
دیو کاو پای بو سوزی ایشتدی کوکلنه خوش کلوب ایتدی
بنم رایم دخی اولدر که جمعیتده مردار بولوب اسرار علومدن

وحقایق اشیاده‌ن اکا سؤال ایلیغ چون سؤال اندن غایت چون
قله جهلی خلقه بلدرم اندن قاتن دوقم اکی انک اشین وسواسه
والدمغه توفیق ایلیم روزکارم ضایع اولمه اندن بر دیره دخی
یوز دوتدی ایتدی بو دیرک دانیه نه درسز ایتدیلر چون سوزک
تدبیر کرّ اکی نسنه آراسنه دشدی برین قیوب دخی برین تکرار
اولمز عقل قوللنمق کرکدر نیجه یکلیش اشلدن نظر قوجکلر یکیدن قوب
کوزکور ونیجه اکرنیلر خیاله دوغری کلورنیشکه اولمه توفیق
ایلیم لو اسی آراسنده اولدی دیوکاوپاکا ایتدی نیجه دیلرسه
حکایت ایدک ایشده‌لم حکایت مسافر با صاحب خانه وزیر ایدی
بر جوهرد کمسنه وار ایدی قتوق اغر لیجی غریب دوست ایدی دیا باکنده
یاشدن نزل تعشلن بشورب مسافرین خون ضیا قتدن مشرف وقتنه
ایدی بر کون بر دوستی اکا قتوق اولدی اغرار واکرام ایدوب در لو
تعشلن ایله اغر لدی چون طعام بدیلن اوسی قتوغه ایتدی تعرف دوته
سز شراب اکسنو کلکندن بحیل لق اکلیه سز اما بر شیشه‌ده بر دکر ایلیم
بر مقدار شراب وار در نقدر آز ایسه کتور سونلر خاطرده اکلیه لم قتوق
ایتدی نه اوله اوسا جنک بر احول اوغلی وار ایدی اوغلنه ایتدی کیت
هیچ دوشنه ایلیم شراب ولده کتور اوغلان ایچری کیردی کوزه شیشه

اکی کوزکلری طشره چقدی شیشه اکیدر قنقیسن کتوره‌م دیدی اوه
صاحب قتوق برین کزلدی نخل ایتدی صاتمسون دیو اوغلنه شیشه‌نک
برین اوادیرینسین کتورد دیدی اوغلان طاشله شیشه اوتدی برنده
ایردق نسنه بولیمادی اوغلان کیرو کلوب ایتدی برین اوادم بری
بلزن تولدی دیدی قتوق بلدیکم خلک اوغلان کورزنده در پس معلوم
اولدیکه بو مصلحتده غایت ایو تدبیر وایجه فکر ایلیه سز مصلحته اندن بنیاد
اوره سز که غلط واقع اولمیه بزم علمز شول ایله اکنجی تعبیر علمین بلدرکنه
قوغیه دیدی دیدی دیوکاو پای ایتدی نیجه در اول حکایت ایدک ایشده‌لم
حکایت مرد دهقان وزیر ایشدکه زمان اوایلده بر اکنجی وار
ایدی بر کیجه دوش کوردی که قرنندن کلید آجار صباح اولدی
ایوه کلدی دردی معبر قاتنه وار دی دوشین صورب تعبیر طلب
ایلدی معبر ایتدی بر التون ودرسک تعبیر ایلیه بن دیدی بر التون
ویردی تعبیر اندردی اوغلوک دوغار دیدی عورت یوکلی ایدی
اتفاق اوغل طوغدی بر قاچ کون کچدی ایاغ اغردی کیر معبره وار دی
بر التون ویردی واسن بلدرین دیدی بر التون ویردی وار ایاغکه
بایله تیغنه دیدی بال ایله قیغنه اوردی ایاغی دخی ایو اولدی
چفتی کندو کندویه ایدر معبر لک علمین اوکرندم چغت دکن بلاسندن

قوزتلین بو قدر معیشت ارتسنه اولمز پس حقیقت کرکنی حقایقی بیان
پاره کتاب صنعتون الدی بز معبر دکانن اچوب معبرانه طولانمق
کیدی دکانه کچوب اوتوردی خلق باشنه اشلدی شخصن بر معبر
کلمش غریب عجیب تعبیرن کن ایدر ایمش دیو ایله دکونه نام یازلدی
قضایله پادشاهک مقبول خاطرلرندن برکسنه دوش کوروب معبر
صورن بازاره کلدی اول چفتجی کوشترلر خادم صورتی که تعبیر
بلور میسن ایتدی بلورم بو اشله بغایت حاذق استادم خادم
دشن بیان ایلدی معبر ایتدی بر التون دیر بر التون ویردی
ایتدی وار لشبو بتنده اوغلک طوغه ایتدی قرداشن بر خادم وار
معبر ایتدی التون ویر کوتکل تعبیر ایده بن بر التون دخی ویردی
ایتدی وار اباغک بالله قیغنه وز دیدی خادم قاقدی الندک اغاج
برله دوکه دوکه بازاردن سروب چقاردی ایتدی ای قردک خسر
سن آدم کوروب نه شی ایدوکن تلمز سن کوردکک دوتسک نیجه
تعبیرین اتسک کرکدر پس معلوم اولدیکه علم دعواسین هر کشی اتمک
جایز دکل ایمش اولمیا که بر دخی علم دعوسین ایدوب ارنلس مخالفه
کیروب کندی المزایله جهلمز برده سن اچاوز حجیلک شرمسار
مجلسدن کیرودنه وز دیدی دیو ایشدی کرکیک دیدوکن الا اهل عقل

اولنلر

30

اولنلر بو قلمز بزده نفس اولمه زدر و باشوا تمک ممکن اولمیجاق عقل
تدبیر ایله غالب اولمغه جهد اکدکدر نتیم کیم سیحان ایلمان ایله
ایله اتمری وزیر ایتدی بنجه در اول حکایت لیدک اشلدم
حکایت موش با مار دیو ایتدی اشتدکمه بر غنی کسنه
نک اوندن بر صیچان یوه ایتش ایدی دیوه دن انبار لرینه برر
دلک ایدوب بر یول دخی انبار دن باغه ایدوب دایما انبار لردن
دانه وغیری بیجک چکوب اولدغی یری بر نعمت ایدوب فراغت ایله
تنعم ایدر ایدی بر کون بر ایلان شور یازیلرده کن هکدن
جکری بر خون اولب سوا استیو اول باغه اوغره دی ناکاه
اول صیچانک اوین کوردی بر خوش پرده یاپلمش وچون ذخیره
کن بغلمنن صناعتن کیم بر الو خواجه سرای در عظیم خوش کلدی
قدیمی یوردنی ترک ایدوب باشنی فراغت جیبنه چکوب قورلوب
یاتدی صیچان اونه کلدی ایلان اوندن قراکون کبی دورلوب یتوز
کوردی آه ایدوب ایتدی الهی بو قنقی مظلومک کوکلی دوتوتی درکه
بکا یتشدی ویا خود قونشی لره اندوکم خیانتک درکه باشمه
کلدی دیوب یاس وما تمک ایلدی مع التقصه صیچان بوردن ایله
خسته اولب کونری یاشلو بغری بشلو آنسی قاتنه واردی

حال نیجه اولدوغین بیان ایلدی دفوه چاره وهمانه درمان وحیله
صورتی آیاسی ایتدی واز ایروق اولسه فارغ اول سفاکلر
اول قوتلر نوقدر که ایلان ایله پنجه اوره سن ازی اوغل اکر جمعیتی
اوندن ایرلق قتی زحمت واولو مشقت در که حق تعالی اکر امه
برابر قتلشدر کما فی قوله تعالی ان اقتلوا انفسکم او اخرجوا
من دیارکم اما آدم اولدر که جون ضرورت واقع اوله غربت
سفر قلوب برغیر موافق مکان اختیار قیله اول نسنه که تلف اولمسه
کیری یرینه کتوره صیحان ایتدی بو قضیه مرجندر که معقولدر الا ادم
اولدر که حمیتی الدن قومیه دایما غیرت قشاغنی یلینه تحکم بغلیه
دشمنه مقابله ترک ایلیه وکاهلکلر باسن کیمیه آنسی ایتدی
اکر سن بو دشمن ایله سیجانکر یاردمی برله چقشمق در سکز
اول مقصوده یتشمز سن که درجدن کیرلای ایدی ایله کوکنه
اغلمز واورمجک اغیله کیمک دوتلمز صیحان ایتدی کوچک ایتدک
اما من معقول تدبیر ایله امیدم وار در که بو ایلان باغبان ایلیله
الدرم دیدی اناسی ایتدی اکر بو اشی بجری بلور سنک آدل ساده
قویه تن بس برتاج کون صیحان بو مصلحت اوزره یورکن ایلان
اینندن چقوب باغچه برکل دیندمارقه سن کوتشه دیروب

غفلت اوینیوسنه بویاقه بیماتور یونی کورب سیوندی برز
اکار زوردوب کوده ی باغبان دخی باتمش اوور صیحان در حال
باغبانکه یورنه صیچراذی باغبان بکلیو دوری کلدی قاقیوب
دست چوب ایله الدی اردنه دشدی صیحان باغبان دوغری
ایلان اورنه اوغرتدی باغبانه صیحان قیوسی قالمیوب ایلان فی الحال
دست چوب ایله محکم ضرب ایدوب اولدردی پس معلوم اولدیکه
بو مظلوم ناحق یره اوین الان لاجرم جزاسن چکسه کوک ایلش نیتکه
صیحان اکا ظفر بولدی بزدخی دندار مکر حیله اوندن چقر وزبو اشده
ظلم ایتش اولدن بنجه نصرت بولمدن قورقرم مکر حیله ایله ظفر بولق
قصدن ایدرکن شر مسارلغه اوغرایه سز انکل انکل عیبین استرکن
عیبکز اچاشر نته کم اول اداسی ایله قنوق اداسنده واقع اولدی
دیو ایتدی بنجه در اول حکایت ایدک اشیدلم حکایت مسافر
با صاحب خانه وزیر ایتدی اشیتدمکه بر درویش کشی وارردی غریب دوست
مسافر نوازلق اونه یرکسنه قنوق اولدی اول کیجه بغاتت صوق
اولب طاش چاتلسه اولور ایدی اوصاحب عادت قدیمسی اوزره قنوغ
دعایت قصد ایدوب عورتنه طور تنور یاق قنوغ اغوله دیدی که النار
فاکهة الشتا در عورت دخی فالقوب تنور یاقدی قنوق اده عورت

تنور اورتیه الوب چوملوب الور دیلر اتفاق عورت ایچ طوتوب
کروب اورمی تکرطوتیه بردلک دار ایتش اول موقع مبارک
مقابله سنه راست کلوب غیب کوزکدی عورتک خبری اولمیوب
ایری وخنوق بوقدیه واقف اولدیلر اوا اسی عورتیه قنوقدن
حجاب ایدوب اشکاره اوتوق اوکوکی دیمکه اوتندی یه اعاجله
اول دلوکه دیدی عورت غایت بکلمیوب چندانی اوتوردی اما تهمه
نجات دخی زیاده اولدی پس بوحکایتدن اکلندیکه بوکیمسه ایشلدوکی
فعل اوکاتجه فکر ایدوب ایشلیه صکره مراحمت وحماقت حاصل
اولمیه بودیدار کشی ایله دکل شیز که اسرار علومدن بحث ایلیه
شی سرّوکل اشکن جمیع زمانلرن شر فتنه دمکر جیله دانک فعل
جمیع زمانلرن علم حکمتدن بحث ایتمکدر بو کشی بو فعل چوق ایشلتیه
بو اول ایشده استاد وکامل اولور خصومتده وتقدمده اولی خصمک
استاد بلغه حقندن کلور بو دیدار عالم ومتبحر کشی درویشن
دخی خصوصلکه متوقف ومتردد درویش قورقر که دنیا ایله تحدی
مناظره قلاسن انک فضیلت سنک فضیلتکی اظهار ایلیه بیکم بزار
ایله خسرو اداسنده واقع اولدی نیدوکاو پای ایتدی انجه در اول
حکایت انکل ایتدیه ثم حکایت بزرجمهر طبیب زیرک ودبیر

ایتدی ایشتدوکه بزرجمهر هر صباح خسرو کل تخت اوکنه کلوب
پادشاه تنها اندکدن صکره بو کلام سویلیوب دنی ایدی شب
خیز باش تا کامیاب باشی یعنی ازکن قالقی اول تا حاجتک
روا اولدقه پادشاه بو سوزدن ملول اولور ایدی زیرا لهو طربه
مشغول اولب اول سببدن غفلت غلبه ایدوب کیچ اویا نور
ایدی بو سوز پادشاهه سرزنش انکی کبی اولور ایدی بزرجمهرک
متکون کندویه بو وجهله عتاب آمیز کلمات ایتدوکندن انجنوب
بزقاچ یوز آدم ملزینه بیوردی خواجه یولده کلورکن صویدیلر
خواجه کیرودوب اونه واردی ایروق لباس کیوب شاه قپوسنه
کلدی شاه صوردی که خواجه بوکن نه خوش کیچ کلدوکز خواجه
ایتدی کلورکن اوغریلره راست کلوب یولده لباسمی صویدیلر کیردی
دنوب طون کیجه اکلندم دیدی شاه ایتدی متکون بزه سوزک
بویدیکه شب خیز باش تا کامیاب باشی در ایدوکل سکا بو آفت اکن
قانقندن اولدی خواجه در حال جواب ویروب ایتدی که بندن
اوکرنین اوغریلر در مشکر ایدی بکا انک ایچون ظفر بولدیلر خسرو
خواجه نک حاضر جوابلغنی کوروب تعجب ایلدی ملزم اولب انصافه
کلدی نته کیم دیمشلر در بیت در زمانه نه نزه انش بکر نیست

مزید دانا ر الزلن ثم کان بیتست • خسرو اگرچه که دانا و زیرک
ایدی اما خواجه جواب غلبنده استاد ایدی خسرو کن هستی
شوکتی فایده ایتیوب مغلوب اولدی اولمیاکه بزم دخی مالک الملک
اوله دانای دندار ایله ذکر کشی کلمات آنکله قادر کلدر دیدی دیو
کاوپای بو سوزدن قاقیوب اولو و نیره یوردتدی و زیر دخی ایتدی
اولو و زیره یوردوتدی و زیر دخی ایتدی بو کن روزکار دندارک
مرادنجه در شمدی بن انک دشمنلکنه بیل بغلیوب اصلا که قصد ایلیه
و زر خلق یزدن نورت ایدوب صنکره نصرت انک یاولرسه ایردق بزم
بو یاردمه دوره جاق بزم قالمز دیدی دیو کاوپای ایتدی دخی انک ایله
صواشنه ایتدا اغدین قورقوب صغلوبانه کلمات ایلیر سر قوله تعالی
قد قذف فی قلوبهم الرعب آیتی صانک سوزک حقنده نازل اولدی
بو دولت بن بیوک ارماغه بکزر بن یکا دندر میه دغن بن جرات
ایدوب انک دولت ارماغنه ارق قازوب یوجا یتمه اقدم دیدی
و زیر کوردیکه دیو کاوپایک دماغ فساده وارو بو صلاح فساده
دکلشمش ایتدی ایرق سوز سیلمک فایده ایلز اولمیه که سنانه
حمل ایدوب بنه ضرر واقع اوله دیوب ساکت اولدی فرمان سرکلر
دیدی بش دیو کاوپای شنله تدبیر ایدنکه نیک دیو که تدبیر نیجه

کمایدوب دانا اسما جلال ایلیش اولدی یانه اویدروب دندار ایله
و اولوب کمالک ایدوب یولدن چقاروب اسما جلال ایلک قصدنه جمع
ایلیوب دوستلرنا بر دیو که شیلا و خدعه قلعه ده کامل و ماهر اوله
اولا ایچی دشمنجه دندار ره بر تپی یاوو کندردی مکتوبده شیله
یاردوده بکه بهانک پیشواسی اعلای علیین یعقوب قرشتلردن سوز
دکلین دخی بیم اهلی ارزدوروب کندی مزهب خبیثه سنه قویان
دیو کاوپایم تکرب سکاوه اصل اویجاق بله سن و آکاه اولوله سن که
[illegible] کلوب دندار لق دعوسین قلوب خلق ذوق
[illegible] یاغوب الدرسن تزویرلدن دلایغم هشوشی
حال اولدی کلدکه [illegible] اختصار یانمده اولان دانش اهل
ایله شنک ایله اسرار سوزلدن تحت ایلیم جهلی خلق ارا سنده
اظهار ایلیم دیو دیو ملعون مکتوبله جون دندار قاتنه کلدی دندار
دیو کوکلنه حیرت یاغوب بر کن سویلکه مجال قالمدی
ترتیب تماندن صنکره دندار صورودی سن نه دیوسن نه بایشه کلدک
موضوعک نه در دیدی ایتدی دیو کاوپای قاتندن کلورین ایلیوطاغ
[illegible] جوق بغوزیلر جمع ایلمشلر که سنکله ایله
جاد له محاربه ایلیه [illegible] کتوب صولدی دندار جواب ویروب

ایتدیکه بو قصده بو یتدیلر که شیخ ایدوب کلدوکن حرکت یا لجهه
وکوکن جن اغه دشدکنه بکزر کتور تدی سیزی الایوز تحکم کلدی
که دیمشکردر قد ملک ادای دملک بکر حق تعالی کل ارادت شیله
اولدیکه سزک خبا سنکز بیوزندن بیوزندن کوتر لمک تعلیم کلدی
آخر زمان ارلری سزک شرکزدن خلاص اوله لر چونکه اول نه دین کاویاه
بزمله مکالمه قصدنه کلدی وقتنه حاضر اولسون حق تعالی کل علوم حکمیه
سینه حد غایت یوقدر اما زمانی قولنده اول قدر بیلمه وار در که دیوکاو
پایک سوالندن عاجز قالمیه ودر دیدی دیو کیدی ودنب دیو کاو پای
قتنه کلدی کاوی پای صورتدی دندار ایتدی جهان یرادان بردر
که شونکن ومثل بو قدر عالی در منبر هدر شول ظالم کافر لر دیکلرندن
کما قال الله تعالی تعالی الله عما یقول الظالمون علوا کبیرا دجهان اوچ
قسمدر قسم اول جواهر واعراض در که عناصر اربعه اودصو یل
وطبراق دن مرکب در قسم ثانی افلاکدر وافلاکده اولان کوکبلردر
قسم ثالث مطعول ومقهور در که جمله دن عالیدر اکنجی سوال
آدم اوغلنکز تنی نه شیدن یردلدی وآدمی کیمه دریو جانلری
قاچ در وجانلری آدم اولدکدنصکره قنده وار در دندار ایتدی
آدمیلرک تنی درت نسنه در که یوقاودده ذکر اولندی که عناصر اربعه
اولدی وصو یل طوپراق در وآدمی اکه در لر که قوت تمیزی اولیه

نوعمز بلدرلر اما منی صنع ایتدیکه کاویای چون شیاطین یرلیه اول طاغ
کلدی بو نوعی منا ویلر بدا الله ودر بنی آدم اوغلانلرندن دیو یرلیدن
جمله خلایق جمع ایدوب دیو کاویای ایله دندار بولشوب سوپلشوب
قول عمدر لیلدیلر که اکر دندار کاویای سوالنه جواب شافی ویرسه
دیو کرکدر وبنی آدم اوغلنلری ارا ایتنده در منوبه تیم التنه وخالی خرابه
یرلره کوندرلر اکر جواب ویرمیجک اولورسه دندار هلاک ایده لر
حکایت محاکمه کاویای بادندار اول کاویای صورتدیکه جهان قاچ
قسمدر وجهان بنا دان قاچ در دیدی دندار ایتدی جهان یرادان بردر
که شونکن ومثل بو قدر عالی در منبر هدر شول ظالم کافر لر دیکلرندن
کما قال الله تعالی تعالی الله عما یقول الظالمون علوا کبیرا دجهان اوچ
قسمدر قسم اول جواهر واعراض در که عناصر اربعه اودصو یل
وطبراق دن مرکب در قسم ثانی افلاکدر وافلاکده اولان کوکبلردر
قسم ثالث مطعول ومقهور در که جمله دن عالیدر اکنجی سوال
آدم اوغلنکز تنی نه شیدن یردلدی وآدمی کیمه دریو جانلری
قاچ در وجانلری آدم اولدکدنصکره قنده وار در دندار ایتدی
آدمیلرک تنی درت نسنه در که یوقاودده ذکر اولندی که عناصر اربعه
اولدی وصو یل طوپراق در وآدمی اکه در لر که قوت تمیزی اولیه

ایدی یوزدن صحیح فاسددن حق باطلدن کرچکی بلاندن خیرنی
شردن فرق ایلیه ویه جومرد نفس ناطقه دراک وجان اوچ اعضا
ایله قایمدر بر ینه روح طبیعی دخی انک ایری جکر قدر غذا ایله
باقی در اکنجی سنه روح حیوانی دخی انک ایری کوکلدر قوت افلاک
وجنبشی الذر کر جنبشی در اوجنجی سنه روح نفسانی دخی انک ایری
دماغدر تفکر واندیشه قوتی قوت ممیزه دخی در سعادت
دارین وشقاوت اکار راجع در نته کیم انک حقنده حق تعالی بیورور قوله تعالی وقد اوتی خیرا کثیرا وما یذکر الا اولو الالباب
وبو جانلرک ورا جاق یر کرکی عالم شمار ثواب وعقاب انده اولور
اوجنجی سوال ایتدی بو درت عناصر نیجه ترتیب اولنمشدر دندار ایتدی
ایتدی تنقیسی که طبیعتده اغردی انی اشاغی قودی وتنقیسی نیجه ایدی
انی یقاری قودی دردنجی سوال جمیع نسنه لردن سکا یقین ندر وجمیع
نسنه لردن سکا ارآق ندر ونه نسنه در که کوز وکلمکه ممکندر ونه نسنه در
انی بولمغه یرمز ونه نسنه در که بلکه یوز جواب دندار اول نسنه
که دکلندن یقندر اجلدر واول نسنه که دکلیشندن ارآقدر
مقدر ساولمش زنقدر واول نسنه کیم کیری بولمغه یرمز بلکلکدر واول
نسنه کیم کیدوکلمکه ممکندر دولتدر واول نسنه کیم انی بولمغه یرمز

زیرا کلدر واول نسنه که بلانی بلکه بر موجودات ولیکن معاد در آدم وغلطاری
انی ادراک ایتمکدن عاجز وقاصردر اولکه اشرف موجودات واکمل
مصنوعات در یعنی محمد المصطفی صلی الله علیه وسلم بیورر سبحانک
ما عرفناک حق معرفتک دیدی چون دیو کادپای دندر ایله بحث بو
طریقه ایتدی کیجه اولدی سو بلکه محاللری قالمیوب یارنکی کون دخی
کلمه اولدی قول وقرار ایدوب یر لو یرینه کیدوب علی الصباح کیرو کلدیلر
جمع اولب منتظر اولدیلر در دیلر که بو کن بحث آخر اولب فنقیسی منصور
ومضمر اولدی در کر ایدی دیو کادپای کیرو سوالکه باشلیوب ایتدی
عقلک انسانه فایده سی ندر دندار ایتدی فایده سی اولدر که چون
حق یولن یاو قلیه عقل رهنما اولب سنی طوغری یولکه اولشدر وچون
غصه دیا واجبه دوشه سن اول عقل سکا دست کیر اولدی وچون
فقیر اولسن یکیمای شعادت کیسه سندن سرمایه ویر کیرو دیو سوال
ایدوب اوشبلاری آراسنده عاقل کلدر دندار ایتدی چون کوچ ایده کر
تحمل ایلیه وال التنده اولانلره خوش نظر ایله نظر ایلیه وصولی
کوچی یتر سه عفو ایلیه فانی دنیانک عملین آخرت اندیشه سنه
صرف ایلیه عاقل اولیه هدی چون کادپای سوالین تمام ایدوب
دندار اول فیصل حال وشافی کافی جواب ویرمی جمله ناس اوردیه

کونکلی روشن صفا بولی اولور اولب دیو کلو باکه اثر مساعد مقبول اولمز
اولب سنو الدن عاجز اولور تا که اولب کیری دلدوکی کیمسه آفاقه شایع و منتشر
اولدی دیو کاذبای تجاسر ایتدکن عمده موجب تجه یوز التفدعی مخالفه لری
و بیجا بانلری متسکن ایدوب آدمیلر اراسنده اولان اوطانلر جمیع
بالکلیه ترک ایلدیلر پس بوندن معلوم اولدیکه حق یولنده ذوق و شوق
کسب ایتیم که بر یر مرتبه قصد ایدرسه و آنی خوف قلبی و لرزه سنه
حق تعالی آنی دنیاده و آخرتده خور و حقیر ایلر نا اولدیغی بابه اصلا اولمز

باب خامس در اثبات حکایت

زمان اولیلده بر ارصلان وار ایدی پرهیزکار ضعیف نوازدی
بر وزیر مکن که بر میشده وطن طوتش ایدی و اول اصلانک حال
بدیعی وار ایدی زیرک طبع بر ینک آدمی خادمه وار ینکه آمری
دشتان و بو اصلانک بر ایو وزیر وار ایدی انکری پادشاه
محبتندن کونلیوب قورقر ایدیکه پادشاه تقرب بولوب دائما
خلل کله بر بهانه ایسترمی که انکری پادشاه حضورندن دور
ایلیه ایدی اتفاق شیله واقع اولدیکی بر نه ما پادشاه حضرتلره
آورکن پادشاه غفلت کلوب ایودی ناکاه پادشاه مدن بیلی
واقع اولدی پادشاهک بو فعلنه دائما کلنوقلی کلوب کلدی

تا بو حالی یاخشی اولمز غا اولا حالی بعضه معلوم اولدی بو تقریب کیرو کلدی بر کون
بعضه وزیری بو ملزم کلماتلرین شکلدیکی کندوه حقیقت نه سویلر لر دستان
دادمیه تا قیوب ایتدی نه تعجب ایدیکز محل ایدی و نه اولیمان قضیه
ایدیکه سندن کلمک صادر اولدی بو معلومدر که اسرکدن و محبوندن
دنیا بانلرین و ایوردن تکلیف صاقلدر انلر بو خصوصدن معزور
دردو جملدن ایور عذر ارتوقدر که دیمشلردر النوم اخ الموت
و انما قوکنا بنده بانلیشدر عاقل اولدرکه شول عیب که کندوده
بولیدر اهل عیب ایله غیری عیبلیه علی الخصوص پادشاه اوله
ملکن عیبنی دخی هنوز کوردمکز کرکدر دادمه ایتدی بو کلمک بندن
انتظار لری واقع اولدی لکن سوزکه دلدن کله و اوق که یایدن
بیهه کیمسه دیمکه مجال یوقدر مصرع القول کاللبن المحلوب لیس
له رد • و بو درجی معلوم درکه کناه آشکاره اولیجاق عفو بندن توقع
اولمز خطالرک زیاندن امین اولدم زیرا بو ماجرا بنم ایله سنک
اراکزده اولدی دیمشلردر از کمسنه نک کوکلنده قرار قلمز
مکر که دوستیت صادق اوله سز لردن امید ایدرز که دوستلق
کوکلنوب انسان صقلیسی دستان ایتدی ای نسنه حمل عادتیدن
حق تعالی بنی اولدیغی کبی کندو انجی کی ایدوب ایدوجی دیوسن

یوز تقاضا ایله ایلیه یرشوب آنجی یرانکی بر کیشیه دیه سن کیره وقلاط
شداد ایله اند ویروب یرانکی صاقله سن دیوب یلوره سن
ودیمشلردر راز بن بنسنه در که صاقلمسی مشکل ودراز که ذلک
لکه صاقلمسی بغایت عسیر اولور نته کیم بره ایله اوغری آنا سنده
واقع اولدی داذمه ایتدی بنجه در اول حکایت آیدیلدی اشبوده
حکایت اوغری یاپره زمان اوایلده بر اوغری ولد ایدی حمزه
اسباب اوغری لقدن اوصنوب کلی اوغورلغه قصد ایدوب مرابی
ایدندیکه خسرو خذینه سنه کیره بی قیاس مال اوغریوب اونجه
انک ایله کچنه بو تدبیر کوکلندن کچروب چوق زمان بو تدبیر
کوکلنده صاقلدی آخر الامر راز صاقلمغه طاقت قالمیوب بر ولد
داش تتبع ایلدی یار موافق کمسنه بولنمادی عاجز قالدی بر کون
لدن طونشن بر بره بولدی ایتدی لشبو بره بر ضعیف حیوان در دل
یوق که کمسنه یه سویلیه اکر دل دخی اولسه بنم قاتم ایله
بسلنمشدر سیلمکه روا کورمیه پس اول راز بره قلاغنه دیدی
کندوزین اول زنجدن قورتاردی اندن بر کنجه مقدار حیله ایله
خسرو سراینه کیردی تخت التنده کن کندی بره اوغری دوندره
نیجه بی مجلس سلطان قوتنی کیردی بر قاچ بره سلطان اسروب

سلطان ایتدی

سلطان ایتدی پس خاوملره قاقیوب چاغردی خاوملر کلدیلر
بره استدیلر بره بنجه کیرو تخت التنه ایندی اردنجه
اندیلر اوغری کوروب دوتوب سیاست میدانه کتوروب بردار
ایلدیلر پس بو حکایتدن معلوم اولدیکه راز جانلو کمسنه دیمک
اولور ایمش پس ارصلان صیچرایو ایتمودن اویانوب اتوردی
داذمه جلیس بیوردی الن ایاغن بغلیوب ذندانه التدیلر کمسان
بو احوال کروب بی حضور اولب کیجه ایله زندان قیوسنه
واروب داذمه چوق عتاب وشتا بلر ایدوب ایتدیکه عقلا
یاقشمه بسیون اولدرکه قدر حاجتجه سیلنه تاکه مرتبه سی
کشفلنه اکسنلیه خاموشلق جهل بوده سی در دعا ایلمکه عظمت
هیبتی در چون سن کندوزکی کوروب دلکه صبر قالمیوب سوچوکه
اقرار قلدوک دلانده سر مجالک کوروسک کرکدر داذمه ایتدی چون
بادشاهدن اول فعل معذور دوتر سن پس بنی نیجون معذور
دیمز سن که بندن دخی بی اختیار صادر اولمشدر آدمی زادک
خطا بولدرکه کاه کوله کاه اغلیه بیت مصرع یک روز که خندید
چند نالی بکز بیت عربی لا تحسبن سرورا دایما ابدا من
سره زمن الاسانه اوما انا اغدو سان بلکل که چون بطالع بدوته

جهد امی قلمز واز نسه کلاتدن صادر اولمه چون کوز بوز اشول
تیز اندازکبی که تقدیر بکی سستت اولنسه چون طالع یاد اولمه
مراد اوق که اثار نشانه طوغری ودر وچون اندن بخت یوز
دیدرک روشن کون قراکو اولب نشانه وار مزنته کیم اول نیل
مزد ایله هدهده واقع اولدی داستان ایتدی بنجه در اول
حکایت ایدوک اشیده لم حکایت هدهد بانیک مرد داده ایتدی
زمان اوایلده بر عالم وار ایدی اهل کشف کرامت اولب قوشلرک
لسان وسایر حیواناتک نه کلمات ایلسلر کرامتیله اکا معلوم ایدی
اتفاق بو عزیزک بر یره کیدرکن بر هدهدی کوردی دیوار
اوستنده فارغ اتورر اکا ایتدی ای هدهد بو اراده بنجه اورر
سن دشمندن قورقمز سن هدهد ایتدی ای عزیز شوکه
بن اوغلان بنی کوروب حسن رویمه طمع ایدوب دزاق قوردیلر
بنی دوتنه اکا کولرم که عمرین ضایع کچورب فایده سوز دنج چکر
دیدی بو عزیز مصلحتنه دار روب تیز کیتدی دندی کوردی اول
اوغلان هدهد دقتش اینار ایتدی ای زیرک قوشن سن اول
دکل مسن که بو اغلانه کلردک دزاق کوردوکنه خوش دکلک
بو دزاقه دیدی هدهد ایتدی بن عقابی قفسلرن کیدوب باشمه

مرصع تاج کیوب چاپکلک ایله اوچلر ایدوم وکندو زیرک کمه
مغرور ایدوم چونکه ازل اذا اراده قضا وقدر لوحنه چالنمش ایدکه
بن بو اغلان اویناجغی اولم دانه التنده دزاغ بیچه کوره بلم حضرت
آدم علی صلوات الله وسلامه که جمیع فرشته لردن اعلم ایکن برانه
بغدای ایله قضا دزاغنه کرفتار اولدی قوله تعالی ولا تقربوا
هذه الشجرة بو یرغین اوتدی دیدی پس بو عزیز اول اغلانه
ای اغلان وبو هدهدی الدی آزاد ایلدی اندن صکره داذمایتده
ای دوستان بو حکایت اوکجون دزمکه ایروق بنی سرنش قیلیوب
وبو بلا چنکالنده کرفتار قومینه سن بدی داذمه نک بو سوز کره
دوستانک کوکلنه تاثیر ایدوب داذمیه اوزی کویتون ایتدی هیچ
مبارک خاطر که خوف کتورمه که سنک ایله بو نجه مدت مدیده
دکه نان نمک ییوب اخروی قرنداشلق وار در بو دمکه بن بلایه اوغرییه
سن سنده یوز دندب کلدک روا دکلدر پس دوستان ملک تاتنه وارمی
کوردیکه ایکی وزیر ملک یانده اوتورر ایتدی اکر شمدی داذمه
دک سوز اچارسم بو وزیر اکا دشمندر ناکاه اعتراض ایلیه ملک
سوزومی قبول ایلیه لکر صکره اکا دیدکم بفسوز سوز سویلدی.
دیوب صبا ایتدی ملک چوق کوکل ورمه اعمالدن صکره چونکه چوق دعا

وتنا ایدوب ایتدی ای شاه زمان کریم الخلق اولانلرک کناهی
اولدرکه ای الشده اولنلره ایو نظر ایله نظر ایلیه هیچ بن قوده
کناهدن قورتلق احتمالی یوقدر داذمه کناهکاردر چونکه بن کشی کیبی
کناهی بلور انک حقنده شفاعت قبول ایلمک کمال مروتدن در بو نته کیم
دیمشلردر **الکریم اذا عفا عن عدوه** ملک چون بو سوزی اشیدی
بلدیکه دستانک قصد پادشاهک عرضنی صقلیوب ایو ادمی دوی
عالمه براقا قدر بر مقدار کوکل یو مشیوب اما باشنی آشاغی طوتوب
فکره واردی ملکک وزیر ایو ایتدی مرکیم کناه کارک کناهنی کریه
وباطل عذرنی ایلیه اول کشی ظالم وخاین اولمش اولور دستان
ایتدی مرکیم که کناه کار حقنده یرماز سوز سویلیه اول کشی
اهل انصافدن دکلدر عاقل اولان کسنه ایو انشه لردن
وایو اشلدن کسنیه خجالت کلمز پادشاهلرک الوخلعتی
عفودر نته کیم عقلا دیمشلردر کناه که بنی آدمدن صادر اولور
درت نوع اوزره در **اول** ذلت در **اکنجی** تقصیردر **اوچنجی** خیانت در
درد نجی مکروه ومر کناهلر بردرلو عقوبت واردر دلکن عقوبت
عتاب در تقصیرک عقوبتی ملامت در خیانتک عقوبتی بعد ضرور
کلمز دهل عقوبت کز وکلمز در داذمه نک کناه بردمندن نیتور

پادشاه لطف ایدوب بو قدر کناه عفو ایدرسه اولو پادشاهلر
وحرو تلو سلطانلر یوزن وارمش اولمه داذمه پادشاه خدمتنه
لایق قلدر قدیمی نریمی در اکر سهو له ایدن بر کناه صادر اولدی
لوسه کنلجک مری دخی وارادر بو قدر رحم اکافی در علی
الخصوص پادشاه خدمتندن اکابر لحظه دور اولمق اولمیدن
ارتو در اکر ملک انک سوجندن کچه کندو قولی حقنده شفقت
ایلمش اولدوی اندن ملک دندی ایو یه ایتدی بن کندو قولمی
دایم سنده قودم سن دخی بکا بو خصوصده یولداش اول نته کیم
حق تعالی کلام قدیمنده بیورر قوله تعالی **ومن یشفع شفاعة حسنة**
یکن له نصیب منها صاحب واقعیه فرصت بولوب معارضه ایلمه تا سن
دخی شفاعت نصیبندن محروم اولمیه سن کافی قوله تعالی **ان الله**
لا یضیع اجر المحسنین چونکه بو سوز بو ارایه کلدی پادشاه
بو خبری اجازت ویروب قلقوب کتدیکی دستان طوغری زندانه
واروب حکایه داذمیه تقریر ایلدی وایتدی که غصه یمه انشاالله
صباح دخی یوز کسیلر دی عن قریب مرحمت مشتحسی حضورکه بشارت
ایلمکلو ملول اولمه دیدی داذمه ایتدی ای قرنداش کوکل
بیوقورسن اما قورقمکی طالع نحوستدن در طالع نحوستندن

چدر سنی اصحی قلیه سوزردن امید وار مکه سعادتم ایلدوزنه
نظر ایدوب اندن بو اشه مباشرت قیله سنی تاکه فایده هند اولمه
سنی نه کیم خواجه بزرجمهر ایله خسرو ارا سنده واقع اولدی
دستان ایتدی نیجه در اول حکایت ایدک اشدم حکایت
بزرجمهر با خسرو داذمه ایتدی زمان سابقده برکون خواجه
بزرجمهر خسرو ایله سرای باغچه لرنده خوض کنارنده اوتوروب
تفرج ایدرکن ایدی اول خوشک اوردکلری کمی صوا دستندن
یوزمکه کمی بحری وار طالمده کمی کندوسی جنا یتدن غسل اغدم
هر بری بر نوعه افعالده ایدی خسرو بونلری تماشا ایدرکن
ایلنده بر اغز بها لو جوهر ایندر ایدی غفلتله ایلدن خوصت
دشودی درحال بر اوردک انی یوددی خواجه انی کورمه
ایدی اما خسرو غافل ایدی بعده خسرو قلقوب خلوته
کتدی اکا کلدیکه جوهر ایلدن کتمش غضبه بتوب بنم خواجه
دعوت ایلدی خواجه اول نازنین جوهر ضایع اولدی انک اندیشه
سی بنی هلاک ایتدی انجلاین جوهر بن قتله بولم انی کوکلمه کلدی
مرزن بر تدارک ایلک دیدی خواجه تامل ایلیوب کندوی
طالعن ارایوب کوکبین وبالنه کوردی فلی ایلدیکه اول بی نهایه

اوردکلرده قنفسنی بوده دوغی معلوم دکل انک جمله قدرده وزن تحمل ایدیکم
بنی جهله دخما قته نسبت ایلیه کرد یوب ساکت اولب جواب
ویرمدی جون طالع وبالدن دندی که اغوا غزنده شکل اولور د
دیماق اوجنده جوهر اوله بیت نعره دن کام اوشکل کشتی • سنک
دردنسنت اوکونه کشتی • درحال دردی خسرو قاتنه واردی دعا
قلدی ایتدی بله شاهک زیاده اولسون اول ضایع اولان جوهر
اول اوردکلرن بوینک قرننده در انلرک بر قاچنک ترکین دروب
اوصق کرکدر بس اول اوردکن که قور صغین یاردیلر جوهر انده طار
اولدی خسرو جوهری کوردوب نهایت مرتبه خسرو در اولب خواجه
انعام احسانلر ایلدی ایتدی ای خواجه بو قصه خود سنک عملونک
ایدی نیجون اول کون دیمیوب بو نیجه کون تاخیر ایلدک دیدی خواجه
ایتدی اول کون طالعی غایتله نحوستده بولدم طالع شوملغندن ایلیه
که انک بنی قتلو جوهره خلل کلدوم بوکن که طالع معاون کوردوم
درد زیکاردم موافق بولدم سویلیوب مراده ایردم دیدی امدای
قرنداشم دستانی اولکیه بنم ایچون دخی بی هوده کلمات واقع اولب
ایشم دیانه دوارده دستان ایتدی ای قرنداش انشاء الله اول شاهک
ضمیرنی کورم انک بنم سوزومه موافق اولدیغنه سویلیم دیدی اندن

دردی شهریار قاتنه واردی دعا قلوب چون تضرع و بیار قلدقده کاه
داذمه بکا شفاعتنی طلب ایلدی خلاص اعسین سیلدی دشاهک
وزیر ایو چون بو شفاعت خبرین اشتدی غضبه کلوب ایتدی هر
یکمسنه که گناه کارک گناهنی سهل کورن پادشاهک غرضین حقلیه
اول کمسنه مطلق دوغری اولیه دیدی ملک بو سوزی اشدوب جوش
کلیوب یوزین جوروب ایشدی بو عالم کون مکان وجوده کلی خلق
اچنده اوله کلشدر که کیمی کز صوح ارشلیوب الور عفو قلنور و اوزده
صلح ایدنلر مثاب اولور پس سن دیدو کل سوزدن قیت دوشانلق
قوپار دستانک کلمات مصلحت آمیزدر و سن دیدو کل ملاک انکین
درد دیدی چون ایو ملکدن داذمه حقنده بو عنایت خبرین اشدوب
خجیل شرمسار قلقوب اونه کتدی غصه لو متفکر اوروب ایتدی
داذمه خلاص اولدی بنم دشمنلغم انجاق بکا قلدی دیوب بو اندیشه
اوزره کن ایونک بر طوشن دوستی وار ایدی آدی فرخ زاد ایدی
عاقل دانا دشمنلک قالدرجی و غصه کلدرجی و محنت زده کز اکتلیجی
کمسنه ایدی ناکاه قیودن اچرو کردی ایوی کوردی بر یشان غصه
دریا سنه دشمن صنوده بیچون غصه لوسن ایو حالن عرض ایلدی
فرخ زاد ایتدی مترکیم ایشک صوکن فکر ایدوب ایشلیه آخر الامر پشیمان

اولمیاقدر سن شیله ایکلمدوک که داذمه ملک همزکن قبول ایلیه قوی
رای لو آدم اولدرکه کندو سوزنده منفعت کورمیجه سویلیه نته کم
پیغمبر خضر تلری علیه الصلوة والسلام بیورور من حسن اسلام
المرء ترک ما لا یعنیه عاقل اولدرکه دشمنی شول بر بلور طوب
کبی دوتوب بر لطیف حقیه قیوب دمبدم چقاروب پاک بیوب
ارددوب احتیاط بر له صقلیه بر کون قاتی طاشه اوغریوب
علی الحقله شیله چاردپه که پاره پاره زیره زیره اولوب کیری
دوتمز کمسنه عاقل اولیه اومیوب کندوزین دشمن چنکالنه ورمیه
نته کیم اول بازرکان عورتی ایله اتدی ایو ایتدی بنجه در اول
حکایت ایدکن ایشده لم حکایت بازرکان باذن خود بلخ شهرنده
بر بازرکان وار ایدی مال اسباب وافر دکن متاعندن و معدن
کنجندن هر نه استسکن کندنده بولنور ایدی بر بنجه زمانده
صکره حال ایرقنی اولب هر نه متاع که الدیسه زیان ایلیوب بری
بری ارددنجه زیانلر اوغریوب اهل بیت و یارنلری ارسنده
حرمت قالمیوب آخر الامر النده بولنان متاع ایله ترک دیار ایدوب
مغرب جانبنده بر شهره وارو بر مقدار زمان اقامت ایلدی
اکلنوری که زیان کیرو ویرنه کله بر مدت صکره طالع ارشلیوب

مبالغه مملل تحصیل ایلدی اما عزت اهل عیال جانبه کلمز ایدوب
وطنه کتمک ایچون یراق کوردیلر یولی کیردی چون کندی شهرینه
یقین کلدی کندویه ایدر اول وارین اغلین ادمی وعورتی کوروب
نه حال اوزره در بنم عهدمده مقرر میدر یوقسه ایرلوب
ایرلمش قلین ایلمدو زلمش میدر علی الغور الامتحان دروب کوردیلر
صمکره خجیل اولیه بن دیدی یلوکز جه شهره کلوب اخشامه
دکین صبر ایلدی چون کیجه اولدی دامنک اورته سنه چقدی دخی
دن نظر ایلدی کوردی خاتون بن یکت ایله ایله دو اشمش کنه
ادا لرنده صو صیز مز بازرکان ادلک حیثیتدن قصد ایلدیکه
اندوب اکسنی دخی پاره پاره ایلیه کرکلکن ایدوب عجبا کلدرکه
عورت نفقه سوز لکدن قاضی حضورنه واروب قاضی دخی فسخ
نکاح ایدوب بن کسنیه ایلمش اوله دیوب دوردی بر قونشی
قپوسنه واردی اچر وکیردی احوال قونشی دن استفسار ایلدی
قونشی خبر ویروب ایتدی اول بازرکان کیجه لی چوق زمان
اولدی خبر دخی کلدی عورت نفقه سوز در لیوب قاضی نکاحن
فسخ ایدوب حالیا بکدم نکاح شرعی ایله وتردیلر دیدی بازرکان
بو خبری اشدنده حمد شکر ایلدی که عصمتم بر کارشده بو فعل

شنیع دبو یوز کناهدن خلاص اولدم پس بو حکایتدن معلوم
اولدیکه هر کسنه اندوکی فعل صبر ایله وتامل ایله اشلمک لوزم
ایشن صکره فایده مند اوله پس فرح زاد ایویه ایتدی اولی بودرکه
دادمه ایله صلح ایلیوب دشمنلغی دوستلغه دکشه سن ایو ایتدی
فرداسی هر نه که در سن صواب وکرکچک ایدر سن سنک سوزکدن
چیقمز فرح زاد بو رادن قلقوب دستانه واردی انی دخی تسلا ایلیوب
دستانه اویدروب زندانه دادمیه واردیلر خاطرین صوروب
خلاص اولمسی جانبین مغور کوستروب امیدوار ایلدیلر اندن فرح زاد
دستانه قلدروب ایو قاتنه کلدیلر ایوسی دخی قالدروب اتفاق
ایله دادمه نک خلاصیچون شهریار حضرتنه واردیلر حمله سی
بر کزمن دادمه نک شفاعتین دلدیلر پادشاه دخی سوزلرین
رد ایتیوب شفاعتلرین قبول ایلدی کلوب دادمه زندانده
اولوب پادشاه حضورنه ایلتدیلر ال اوپوب بیاتی عادتیچه منزلنه
کچوب باش اشاغی صالوب خجالت برله اتوردی اندن پادشاه
نواحنی قلوب ایتدی دادمه نک کناهنی عفو ایلدم وبو قدر تهدید
اتوکچون اندوکه باقی خدمتکارلر دخی کندو وحدلرین بلوب ادب
دایره سندن چیقمیه لر وبر حرکت ایتمیلر که نیجه زحمت ومشقت

وبنجه شفاعتن وحجا لندن صكره اول سوز قبول اولنه نته كيم
راى هندينك نديمنه واقع اولدى ابتدا ايلدى تضرع ايلدى بلكه
پادشاهك لطف كرمندن بعيد اولميه كه ريوده اول حكايت نجه
اشيده لم حكايت راى هندى با نديم خود شهريار ايتدى هندستان
راى هندينك بر نديمى وار ايدى هنر مند دانش پرور شكر فروع
يكسنه ايدى عجايب حكايتلر غريب مثللر سيلر ايدى بر كون اتفاق
سوز اجلدى اثناى كلامنده پادشاه حضورنده بو نديم ايتدى
بر قوش كوردم اودى دار ودمور جيغر عداسى اودر قمار مرغ در
ديوب انى وصف ايلدى سايرندما حاضرين بو سوزه انكار ايدوب
بو قندم اولجا قدر ديوب يلانه نسبت ايلديلر نجه دلايل كتورى
كوردى قابل اولب انا نديمك غايت ايلم خجيل اولب قالدى بو كتورى
وكندويه ايدر كشيه يلان سويلمك عيب اولور على الخصوص پادشاه
حضورنده اوله بو شبهه بونلرك كوكلندن چقمز تا كوز كريلمه كورنجه
ديدى در حال يوله كيروب بر قاج كون اچنده بغداده واردى بغداد
پادشاهى يارديمى ايله كيه كيروب مهملك بر كردن كچوب مرب موصلدن
كسوب هندستان ولايتنه كيدى بر قاج شهر مرغ صنون الوب
كيدوب كتدى چوق زحمتدن صكره اوته كلدى بر نمسه ايلى اول قشلاى

پادشاه حضورينه ايلدى دعا وثنا ايلدى پادشاه صوردى قنده ايدوك
وكجانورلرى قندن بولوب كتوردوك ديدى نديم ايتدى فلان وقت
شاه حضورنده بر قوش وار در غداسى اودر اودر يودار ودمور جيغر
سسلى مرغ در كل ديوب در دوم بنى يلانه نسبت ايدوب انا نديملر
اول قشلردن بر قاج قوش اله كتوردم تا آدم يلانجه منسوب
اولميه بغداده وار وب بغداد پادشاه معاونت بوله بر قاج قوش
اله كتوردم تا كوز كريله كوروب انا نلر دوى پادشاه ايتدى
واقعا سوزكده كوچك ايش سن سوز قالدى زيرا بر كشى نك عقل
كامل اولوره اوليجاق اندن يلان سوز قالمك بعيد در اما بو قدر وار در
كه بر سوز كه انك كن چكلكى بر ييل در لو زحمت ومشقت چكلمك
ايله ثابت اوله عاقل اولان اول سوزى سويليه اندن پادشاه
ايتدى پس حكايتدن معلوم اولديكه خاص عام ادب اوزره اولب
بر ايش ايشليه لوكه دايمه كبى بو نجه زمان زندان زحمتين چكوب
وبو نجه شفاعتى كن كوج كوره اندن فرح زاد ايتدى واچيدركه
بو اراده حق تعالى شكر ايليوب پادشاه دعا وثنا كن ايده ور
كه محنت طالع بوره يا دولتلى ايكن بوه محنت طالع يا راولمسه كمسنه نك
شفاعتى كسنه فايده قليه ايدى بشكيم خسرو ايلكو اولرلر پادشاه

اوزتا بشمدی واقع اولدی شاه ایتدی بو حکایت ایدوکن
ایشیدلم

حکایت خسرو پادشاه ایله

قوچ زاد ایتدی ایشیدکه
زمان اولا ایلدی بر پادشاه بر پادشاه ایله یاغی اولوب آرالرنده
خصومت زیاده اولدی عاقبت بری ظفر بولوب بری صیوب بلدن
چقاردی قاچوب خسرو قاتنه کلدی خسرو قارشو ولدوب
چوق عزت ایله بر اوسرایه قندردی چوق نزل نعمت ویرای ویسای
ویردی اندن بر قاچ بکلر کندردی ایتدی نه بیورر ادشه مال
وچری نقدر درسه ویره لم دشمن قهر ایلیوب تکر عنایت ایله
ولایت الیدن آلالم دیدی بو پادشاه خسرو ه خبر کندروب شمدی
یردم وقت دکلدر امادکه بکه مشغول یاغجه بکا بر یورت ویره
سن ارقمی اول یاغجه دغی خرما اغاجنه سنکیوب اوتوره خسرو
اول یاغجه اکا ویردی اول اغاج دبنده دختن قوروب اوتوردی
ناکاه اول اغاجک دیپسی قوردی بر زمان بونکه اوزرنه کچدی
بر کون بو اغاجه نظر ایلدی کوردیکه کیمسه یسانمش سونوب
خسرو ه خبر کندردی ایتدی شمدیکی کلن بارم وقت دکلدر
عسکر قشوب یردم ایدر کرسه دیک دیدی خسرو ه بونی دیجک
تعجب ایتدی بکلر بونکسن بکلر بحقلنه خلل واقع اولدی اول

اول وقت

اول وقت هنوز دشمن کندوسنی کندره قرار دغی ایدی دفعه قصد
ایلیوب یردم دیلدی شمدیکه دشمن ولایتده یوه بغلدی ولایت
اکا تابع اولدی انک دفعی بنجه ممکن اولور شمدی یردن یردم
طلب ایدر دیدی پادشاه خسرودن بو کلمات ایشیدنجک کیمسه
خبر کندردی پادشاهک عمری اوزون اولسون که کوکجک بیوزر
اغابن کندو طالع اول باغجه ادمه ویردوکم خرما اغاجیله
سیندم اول وقت بخت دولت بندن یوز چوروب دوردی اغاجه
اوزدیرمکله بنم شومیلغمدن اغاج قوروب دوردی قورقدم
بنم طالع محوستندن پادشاه وعسکرنه خلل یتشه ایدی شمدی
کوردوم اول اغاج یشروب بر اولدی بلدمکه بخت بکا یوز دوندی هرنه
ایتسلم زانست کلور پس خسرو امرایلدی یراق ویساق کوروب ورود
دشمن قهر ایلیوب ولایتی الی ویردیلر پس بو حکایتدن معلوم اولدیکه
بخت دولت کیمسه یه یار کوک ایمش که مراد حاصل اوله پادشاه حضرتلرنک
عمر و دولت زیاده اوله ایو فکر دراست تدبیر ایلدی که یلو کز
ملک بشر لق ممکن دکلدر حق جل ذکره بو خلایق بری بریه محتاج
یوندی که بری بری سایه سنده دیرلکرینه که اول سرچه تعلقه
دیدی شاه ایتدی بنجه در اول حکایت ایدک ایشیدلم

حکایت سرجه بالقلق موخ نراده ایتدی ایشتدیکه بر کون سلیمان
پیغمبر علیه السلام سیر ایدوب سیر ایدی بر اکو اقاچ اوستنده
چوق قوشلر یوه بو زوب چاغرشور کرا ایدی سلیمان پیغمبر
بو قوشلرک کلامن دکلیوب دوردی بر لقلق بر سرجه ایله بر
شکر ایلکرک سن ذیرا اینم سایم التنده درلور سن بو
ایتدی نه سبیدن لقلق ایتدی اکر بن اولمسم ایلان نه سنی
قوردی و نه یاورکی سرجه ایتدی وار عیبسن شیکه سن بکا شکر
ایله که اکر بن اولمسام قرنجه نه سنی قویردی و نه یاصدقه اکلوردی
دخی بو غار ایدی دیدی اندن سرجه انصاف ایدوب ایتدی قرنجه
که قفیه بیله در اما صحیح بودر که اکر دخی تکریه شکر ایتمکرک کرکدر
زیرا سکا بر بوردن ذیر دیکه ایلان دیکن سن و بکا دخی بر بوردن
ویردیکه قرنجه دیکن سن اکر وزی قوتشی ایلدی که بری بر دمزدن سیلیه
وزدیدی پس بو حکایتدن معلوم اولدیکه جمیع دنیا مشاهده ایدن
شکر ایلمکرک کرک ایمش زیرا جمله مزی بری بزدن محتاج بوبره
جمیع ایدوب و تخت یار قلدی پادشاهمز بره جهان بر ایلک امرنه
مطیع فرمان ایلدی

باب سادس

بن سوریکی صوبی الدلیه اوله ثمرده بر کل بر تکه وار ایدی
اندن دزدی دیدی ایدی سوبرنک بیغمواشی ایدی اما بو توریکی
قوچ بندن اولمزدی که بر ملکی قوچون موزوب سقط ایلیه چوبان بونک
اندن علاجز اولیش ایدی قصد ایلدیکه ثمره دی دوتوب بازاره
الوب صاته ایلدوکی زیانلری بهاسندن تحصیل ایلیه پس
بو ایلیوب سوزب بازاره کتوردی مزاد ایلدی زدوی بازاره
الوب دیدرکه کوردی قرشودن بر زشت صورت کمسنه کلوز
کلوز کلوز بالن یوکلو بو پاره ایپ باشنده بغلو جوره یاشنده
بر جفل صقلنوب بلنده مضادی بصو قلور عجب کل اول قصاب
دیدکلری شخص بودر کل ایمسه دیو اچنه قور قودشدی غالب
بو جفل صقلنکه سبیدن باکلش بودر که بنم قانی دنکلکه کلوردیه
بن کندو حالکه صابر اولایم دیوب دوردی قصاب ایلدوکلوب زردی
قاد و میوه تهزیه و ادعیه کوردی بهادیرب صنعتون الوی
بلوب یورک کاینه ایلدی بر بر اغوب ایا قلرین بغلدی
دوردی بیلدی کوردکی نه بلایه اوغردم اکر بو راندن قور تلیلم
قور تلدم قور تلمزسم ایرتون بکا نجات یوقدر دیدی اندن قصاب
دکانه کیردی کیجه ای اله دیدی بیندکرن اوزره ایدوب جمله ایلدی

سکلوب لبن قیرمق کاتب یاپدوق اوچ چقاردکی قاچدن قصاب بانجه
بچاق اندهٔ اردرم دشمرلی مکر تحصلبک اوی یاتقلرنی باغجه دلمه
ایدی قصابک عورتی ایله برحرمین بودست اولوب اول باغجه
کاه کاه بلوشولر ایدی اتفاق اولشدی قلری زمان ایدیکه اول یکد
ایله عورت صرمشوب بیتوب کرایدی زروی قصاب طوغری
اوزرنه اوغرتدی قصاب حشم ایله ایروب انلری اول حالده کوریجک
زروی قیوسی قالدی انلره دوشدی خلق جمع اولدی غوغا بیوردی زروی
کلنجه باغجه دن طشره دوشوب وارادی برفقاریه صغنلی کیجه
انده دوندی ارتسی اولدی طشره چقاری که موافق بولداش بوله
بریکاون ایت اونی کلدی باقدی کوردی برهیبتلو ایت قوبرغیس
اکسسته دکوب کلور قرشو وروب مشفق قرنداشی کبی کوردی
زروی ایتدی هرچند که اراده بلشلک یوقدر اماکه مبارک بورک
کوردم جان دل ایله سودم قندن کلور سس غنچه کبی سس
دیدی ایت ایتدی بنم آدم زیرکدر سری ایله قیوم ولدی کلانی
بکلردم انی بتوردم ایستیی کلدم ددی زروی ایتدی الا انها
تنزل من السماء کندکی کبی آدل دخی کوکلدر هر شی جز الله باطل
خیر ایله بوله سن اما بنجه بلدرکه اول چوبانک سودیغی کوزلکن

نه تایدم سن کوردوکی ایتدوادن کوردم سن دونسب ایشیدن
لوآده بسن چوبانلدن قلان ایتدی ایتکیم محتاج اولوب هزار فریاد
وفغان ایله بکزه سن اکر بوکون چوبان بدوکی چیاغه یاردا
کلسیک که چوبان کوردی باشکه جمله عزت اشدو راندن اول چناغ
الیکی کیدیه اندن بردخی توبراغه یوبه اندن اول چناقدن نفعت
کلور چوبان یاشده بو قدر حرمتک وار در فکر صوابیه اولدرسکی
ترک ایدوب وخور لغی عزل ایدوب اشبو اولیازنیک سباعه
یاخشیلاه اولمه بسن بن اشیک یراغنی قیوروب ومشکلری حل ایلیم
بنم بردایمانزک حمایتکن ایله درلک ایده روز فارغ بوروز زیرک
ایتدی زروی دخی درسن بزسزک سوکلو کردن دکل سباع بهایمه
مشفق اولمشی اوزدر اتلر مزدن ودده لر مزدن بیله عادت قالمشدر
بسکه سز بوراهیا بیورر احب یتوارث والبغض یتوارث
قرنداشلق عدشمنلق اتادن اناودن میراثدر اتابکلک استمک مشکل
لشدر برادر مسوز اولکن ایکو مزدخی مفلس بی سرمایه یوز زروی
ایتدی کرچکدر سن والا بو خاصه سنک ذاتکده وار در هیتکه
تحمل دوکدغی شکلی در الحر یطیر بجنحه کالطیر یطیر بجناحیه

امیدیدر که جمیع حالاتدر کر سنک اجمالیه مطیع اولنلر لکن عمر بنی
اذلکی جهتیکی ترکه ایلیه بن بر تجاوز یعنی وجاوز آز آزلنغی ترکن اولدی
وقتلو قتسوز قاقیمه بن حلم کمه آزآزلنغی پشیمانه بن چوبه
بر تجیلردن اورکن جانه وزلر سنک حمایتکه صیغنه کر وقلان بر تجیلر
سنک قورقولدن درتر شه کر زیرکه ایتدی هر کیم بر مطلوب تولمه
قصد ایلیه انی تجربه صکره پریشان اولمق مقرردر بنه وجهی اول
پشیمانلق حاصل اولیه که بالق ایله بالتجل ارا سنده واقع الدی الدوکی
ایتدی نتیجه در اول حکایت ایدکل اشده لم حکایت بالق بیا تجل
زیرکه ایتدی بر کون بر بالتجل رزقین استیی بر صوکنارنه واردی
کوزدکوب تازرق نه کله دیو منتظر اولوب درت ایدی بر بالق اوکله
بالتجل چیقیوب دتدی دلدیکم یوده بالق ایتدی بنی یوده سندن فایده
نکدر طویمق احتمالی خودیوقدر اکر بکا امان ویرسک هر کون اون
بالق ایدوروب اوکلدن کچورم بر بش دوشوره جق طویه سن یوسوزه
انا نمز سک مغلطیه اندویر که بو سوزه خلاف اغنیم بالتجل اندویرکه
ایکون اغرنی چوب وایتدی دینجه بالق اندای صحیح دوب دشدی
پس بو حکایتدن معلوم اولدیکه بو اشک اولسه واخرنه نظر ایتمک
کرکدر ایتدی دینجه بالتجل دخی بنه ایتدی

بلدوکه کوزی ارمایه چون کوز قورد زیرکه ایتدی کرکدر درسن نیجه بر
مالک کنج لاردنی اکسلمک بلدیلر بیرلنمز کلمه بر دوال دهخی جهتنه بر پیر آکنده
کوکه بر قرن در اودنه ایش تمق اکر کلمه که دوال جوبلیه مشه کنم اول چوپانه
خیر ونه صاحب جوانب ویردی زیرا ایتدی نیجه در اول حکایت ایدکل اشده
حکایت چوبدان بامری خود زیرکه ایتدی اول قیون سرو سندن
کیرن اوردوم قیون صاحب بر عزیز دولتلو عاقل دانا کمسنه ایدی
دایما حادثی بو ایدیکه قیون قیک عدده وادسه بر اکی قیون اکسلدوب
یا صاتوب ویا تصدق ایدر ایدی شیله که قوزلیوب ارتسه فقرایه
اوقمشدر ایدی نیک تمام انمز ایدی بر کون چوبان ایتدی ای مولانا
بنده نه شک قلک پرینه کلدر قیونلرینک سرو سی اون بکدن
ارتو قدر شک قیونک بکه ولدر مز حبب ندر دیدی مولا ایتدی ای
اوغلان اوکیون ارتوق انمز که بیک صاغشده نهایت کهی در هر قسنه که
غالب وسه ارتسه ایره تا چاره اکسلور نسه کیم قیمتشلر در اذا تم الامر
ذی نقص بم قیونم بکدن اکسوک اولدیجون زوال ایمز دیدی
پس بو حکایتدن معلوم اولدیکه اشک یوجه لوب تمام اولمه سین استمک
کرکدر ایتدی زیرا ایتدی نیجه آز نسه کمارتر دینجه چوقلر اکسلور
اشک اوکا دوجنی واردر اکا توکل ایلمک کرکدر

فرکی دیسه خور ایدر ذیوک بوتی ایشتوب کاش قالدرب ایتدی
ایتدی تکری تکایه صیغنوب بو صوب ایشک تصور ایتمن دیو توشن ایکن
اویانن سنک الوکه ویردم زیرا که زیرک و عاقل و کافی کلوسن
بلدوکل کبی ایشله کاهلک قیلمه زروی ایتدی چون کوکلوکی نه مراد
حاصل اولمق ایچون توجه ایدر ذکل هیچ کوکلوکه قرقو برامق تاپوش
سکا یوز کوستره و دخی بنم سکا برقاچ سوزم وار در شندکه نصیحت
در دیدین یارنکه پادشاه خلق هیئتی سنده ظاهر اوله دکه کرسکا
سوز شبکه قولای کلیه اشو مره خلل اوله اول شرطه بو دکه یلان
سیلینماری و بد اندیش لری کندوزکدن ارای قلمه سن الیجی هر نه کیم
ایودن و یوزدن ایشده سن تیز چک حکم اتمه سن اول ایشک
حقیقتین بلمیجه و برایش که سوکی بیتیما نلق اوله انی ایشکلمه
اوتمه سن اوچنجی مساوی دکلیه سن پادشاه مساوی شیلک
و دکلک روا دکلدر زیرا پادشاه مساوی [illegible] اول مساوک
سیلدوکی کشی ایشتسه پادشاهک محبتی کوکلنده [illegible] و مساوی دکلسه
اول مساوی ایشتدوکی کشینک سوکوسی پادشاه قلبنده کیدر رعیت
ایله پادشاه اورته سنده محبت کوکدر که پادشاهک پادشاهلغی پایدار
اوله اکرچی مساوی دکل حال ایسه [illegible] روزکار ایله انری ظاهر اولور

بلکه اول بر انسان ایدیجکن ارتشده واقع اولدی ایمدی ایتدی
بنجه مناول کانسان ایدکن ایشدم حکایت موش باکربه زردی
ایتدی بر درویش کسنه وار ایدی فقیر الحال و کمین اویده اولان
چیچکلی اجلدن بغایت ضعیف اولمش ایدی و اونک بناسی اچنده
بر دمیر دلک دلوب چوره یا منه دلوکل ایدوب بر الو خوایه
انبار نه نزول ایتمشدی اول انبار دن وافر ذخیره جمع ایلمش ایدی
صیانک خاطرنه کلدیکه بو چیچکل قوتت برنه کله بوکن که کستاخانه
اوکندن کیدوب اکوب قصد ایدوب اه لیوب بنی امان ویرمیوب
بنه اول یکدکه بو نک مضایقه سی وقتنده دوستلق ایلیم امید
در که صکره دوستلغی اکوب بکا زیان دکمیه نته که دیمشلر در
خیر المال ما وقی به النفس بو اندیشه ایله اول انبار دن
کوتوری بلدوکی دکلو طعام که چیچک یمکه برار اولب چیچک اولنه کتور
دی غایت توقع ایلیب قی شوسنه دوره ی چیچک ایتدی خوش
کلدکن نته اولدی بر درویش لری مشرف قلدوکن صیان ایتدی
ای سر دسی غایت عاقل کوروزم دسنی بو ضعف حال اچنده
[illegible] کوریکل نکا خیف کلور دیکورنکه بو ضعفک سبب اجلدر
شدی ما حضری بو طعام کتوردم معزور دوت یمدن کوره اول

[illegible] سنگدن ولاکم اولدر کیمسه قولغه قبول خلوب قورتولدن لامیس
قله سن بنم حقمه لائق یشک ایواه له چنگ ایتدی دلر بکی وعده
اورده اندا بجه بم محرم اولدم تجه شکر که مشغول اولدم حب
الوطن من الایمان ایله عمل ایلیوب ایمانک بتون لکندن بکا شفقت
ایده سن قوله تعالی اوفوا بعهدی اوف بعهدکم آیتی اشتدی داخل
اولمه سن پس چنگ غلاظ شداد ایله اندا ایچوب صیحان ایتدی
ایدن صنکره چنگ صیحانک کوردکی نخشلر ایله طاعات کبی طلوب
سمودی رقصه طربه کلدی بو اسلوب اوزره بنجه مدت کیتدی
نکر چنگکلر بر بطنوز دوستی وآرایدی چنگل بو وجهله حضوره
دشدوکی حالنی کورب اچندن حسد باش قلدردی ایتدی چون
بونلر بری بریله بویله دوست اولدیلر نبی آدم اولدن حقیر دلر
بادی بن دخی بو دوستلغی خراب قلین دیدی چنگ قاشه کلدی بوری
کیتسه سن چنگ صیحاندن چوق شکلر ایلدی بطنوز کلدی چنگ
صوردی نیه کولرسن بطنوز ایتدی سن کندو خلقکدن اول
بد اخلق بد شکل مردار ایله دوستلق ایدرسن اول سنک
مسانوکه بکلمه نوایده کیل دقاوه سپاسن قول قرار بلمز

[illegible] بدن اچدی
[illegible] آیه حیات
[illegible] مکوندن ایکی
[illegible] قرار
[illegible] سنی بر کون مکر
[illegible] بو سوزه انا غدی
لکن خاطر سلول اولوب خیاله دشدی دندی بطنوز ایتدی
[illegible] بو سوزلری کلدن اشتدکل کرچکن بنجه بله وزوبونک
علامتی نه اولدی ایتدی علامت اولدرکه قاتلک کلدکده باش اغاغه
بوغلوب اتوره همیشه کیبی اچلیه زیرا خاینلر الخاین خایف
بونلر بو سوزده اتکن سیحان مسکین اچروکیردی بطنوزکورب
نسی اوردی دردی کیدی دلوب کیده مدی دردوغی یرده قلدی
چنگی ایتدی بطنوز سوزی کرچکل ایمش اکری اکری سیحه بقدی
سیحی دونوب دشدی چنگل صیحیوب صیحنی بنجه سنه الدی اراریده
اولان عهد وعیمن اوندوب کندوی قانه قویدی پس بو حکایتدن معلوم
اولدیکه چوق دقت لشی قورقودن ویا خود قاقمقدن یا غایت
سوینکدن تبدیل اخلاق ایدوب بوندی بعضی اولور عهد ومعاهده
اتوره بونلر کبی دخلرده [illegible]

[illegible] اولمز زیرا که ایشدی هر نه دک ایشه قیلور ایدی [illegible]
دخی نه ذکلکل وار ایسه [illegible] زدوی ایشدی دلرکه دکل ایدی
دن تا تکده حرمتم اولدوق و شوندم مقبول اوله هر که توهین اغر لیسه
کندوزین اغر لمش اولور هر کیم نکوی [illegible] عزیز قلدوغی نکسه [illegible]
ایتلیه نکری امرین دوتمش اوله و وزیرک پادشاه یانندن [illegible]
مقبول اولمیجاق اولورسه خلایق ارا سنده تقدیر حرمتی اوله [illegible]
اول قرغا یاورسی ایله واقع اولدی زیرک ایشدیجه در اول حکایت
ایدک ایشده ثم حکایت زاغ با بچه خویش زدوی ایشدی بر قرغا نک بر قره
وار ایدی جلوه سی طاوس کزین کبی کوکللری خیره ایدر ایدی در [illegible]
قوشلر انک عشق دستانین اوقورلر ایدی کمکه بر یاری خوش بولوزی
سودی دلدی که اول خوبلر سروزی ایله چفت اوله ولیکن ویریدی
انه بندن دلدی انه سی بو اشی مصلحت کورزی قزی قاتیه وارده
ایشدی جکر کوشم چوره دن اولور سنک ایو ادک اردوز بو کلک
ایشدوب جان کوکل بر له سنی دکرلر لکن بن بو کرم که بر کشی بیوزم
که اول سنک بویر نکده اوله والک التنده محکوم کبی اوله شول قلاه
یاری قوش دلدی اول دکلسه [illegible] اوقدر که چفت اولمز سن [illegible]

[illegible] ایلیه
[illegible] ایلیه اکر جوش دوتر سنک
شکر ایدیسه کمه جوار ایدر سنک شکایتی ایتیوب تسکین [illegible]
بیت لکل من الایام عندی عادة فان تلقنی اصطبر وان تتری اشکر
[illegible] ایدی ای اتا ایودر سن سنک بو سوزک بنم راحتم و حضورم
ایچون [illegible] بن ازکه بن انک باشنی دوکم انک سایر قوشلر
ارده تقدیر حرمتی اوله ارم حرمتسوز اولیجاق بنم قوشلرم یانده
تقدیر حرمتم اوله پس کیمک عورت در دیو عزت ایده لر ایله اولسه
بو خوری نی کندوزه رد اکوفزین دیدی پس بو حکایتدن معلوم
اولدی که اکر سنک سایکده بنم قرنیم بو جمله مملکتده بنم هیبتم
اولیک دشمن انک سنده قورقو قالمیه و پادشاهلق دخی بشارلیه
زیرک ایتدی بو سوز جان قلاغ ایله اشیتدم تدبیر رای سنکدر
حکما مطیع اولدم اما کلدرکه سن دخی بنم اشمده اوسک اولیه
سن کندو مصلحتکی بنم اشومه تقدیم ایلیه سن و بنی جور
ظلم ایلیه سن زیرا ظلم دولت کدرر بوکه دلیل قرآن عظیمدر
قال الله تعالی فقطع دابر القوم الذین ظلموا والحمد لله رب العالمین
ولیشک دکل حق ایچون اولسون که اشوک اکر وکله دستور که کرکه

بت کیبی اول مسافری ایله درخت قرم بوستان ایاسنده واقع اولدی
کوردی ایشدی بنجه در اول حکایت ایله ارشدن در حکایت
مسافر بادر خت قرم بوستان ایچنده کلدیلر بو ایکنده بر اولو حرما اغاج
ولد ایدی اول ولایت قومی انکار اکنده بو زلرین بر اوروب اول اغاجه
طپاردکی ایدی بر کون بر مسافر اول ارایه اغردی ای کوروب
تعجب ایلیوب اول قوم ملامت ایلیوب ایشدی ای ابله کز تکرین
قورقمز میسز بو بر اغاج در نه کوزی ونه قولاغ وار که کوره و
ایشده ویرو مکه فرمان ونه سیزه اصی سی دوقنور ونه مضرتی ایله
اولیجاق بوکه نه سبدن طپارسز جون کنجه اولدی اغاج قارشیده
کمسنه قالدی مسافر انی بلتا الوب کلدیکه اغاج کسه شیطان
اغاج اچندن سیلدی ای بکث سکانه زیانم دکدی کسمزسن
مسافر ایشدی بر کمه سنک عاجز لغکی خلقه بلدرم تا سنک اوکده
خلق اذوب کراه اولمیه شیطان ایشدی بو ایشی ترک ایله بی کمکدن
سکا فایده نه اما کسمز سک سکا هر کون بر مغرفی التون باشکه
النده بوله سن آز زمانده چوق نعمت اسیلی اوله سن مدعی
چون مسافر بو خبری ایشدی طمع تلوکلی کوزین اورتدی
اندن مسافر اخاج کسمکدن وز اندکلری بر قاچ کون باشی التنده بر قاچ

التون بولدی سه دنیا شاهلری آز زماندن التون کسلوب کلمز اطری
مسافر بی حضور ادب بر کون [illegible] ایلتسا اوچ کلدیکه کسه شیطان
جاوز ایکه کیلدی نه کلدک مسافر ایشدی بکا قویدم بو بنجه زماندن
التون کلز اولدی بن دخی سنی کسدرسن شیطان ایشدی ای ابله اول
بر قاچ التون سکا ایسه دکلمدن ویردم بن کشی کندویه منفعت
دکلدر دکن بلکه مضرت دکدر کیمسه دخی بلور یوزی کیت یوقسه ایکدکی
بابکی باشکه دوروبرین بینک بوز نکدل کتوره دی چون مسافر
بو سوزی ایشدی قورقوشندن اندنم بقا بقا کیدوب ایوق
اول آرایه باصمدی پس بو حکایتدن معلوم اولدیکه سوزی غرض
ایچون سیلمک کرک ایش مسافر اول التونه طمع قلسه اغاج کسمز
ایدی چون غرض ایله کلدی اول مراد حاصل اولدی ودخی سوزی
قلن ایله سوییله سن بیهوده کلمات ایتمه سن اکر سوزک
نامنفعت ونامربوط اوله ایشتمز سم سکا انجمک واقع اوله
اکر ایشدرسم بکا خجالت حاصل اوله نته کم اول بشمجه حاصل
اولدی زیرا ایشدی بنجه در اول حکایت ایدک ارشدن حکایت
کفتکر باذن خوده بیرک ایشدی ایشتدیکه بر حرین صالتی کمسنه
وار ایدی انکله بر محبوب بر عورتی قاری ایدی اول عورت

غصه‌سی بدن ایچون اولیانلر ایچون بو کون بازاره واریب کوردی
بو کشی بازاره [illegible] صفا بر [illegible]
وخاصیتی نه‌دن [illegible] نه‌دن [illegible] عزیزی اولدیغی
اوده نه کورسه اوایتی نه‌سنی [illegible] عماره [illegible] صفا بخی
ایتدی زهی نسنه کیم کوکده ایشدوکم یوده دوکم [illegible]
مراد مدر بکا صات دیدی بازار ایدوب الوب اوده کتوردی
عورتنه ایتدی ایشبو قوشی خوشجه دوت که بو نه عجب
قوش در اوده نه کورسه بکا ایدی ویرور عورت ایتدی عز
کوز کوررسه کوردوکنی ایدی ویرسن دیدی اما کوکلی قورقو
دشدی وبو عورتک خوندی یا شما قجی بکت ایله سودا ایتی
وار ایدی بر لحظه بری برنسنه اولیماز ایدی بر کون تیاق
عادتنجه معشوقنی استیکی کلدی خاتون الوب مصالح
سمایه کیدیدی بکت قوشی کوردوب صورد یکه بو نه قوشدر
عورت ایتدی بو نماز ایچش اوده نه کورسه اوایتی نه ایدرش
بونک قاتنده بکا آل اوزاتمه دیدی بکت عورتدن بو سوزی
ایشدوب کلدی ایدر کرجک ایدر کرکه عورتلر کم عقل اکثر
ایشیدنکی شونه اما نوریکت مغلطیه ایدر اجد بکرن البته

سنک ایله مصلحت کوردیغین اندن آلتونی بونک بورنه سورن
کیمسنی دخی جرید قرن دکماز ایچون بلکه سین کوردوکن نیجه ایدیه
قوشن کیدیدی بو قرنه اشمک کوکل ایچنی انوری زوری ایتدی حمزه کیم
دیسن مطیع اولدم بضع الله دیوب ایشه شروع قیلدی بونلر
بو سوزه ماجون [illegible] انوری [illegible] انوری [illegible]

[illegible] عشق جمع اولدی دیر پادشاه متعلق ایدوکنی
[illegible] اولکز محقق اولور اندن کیمک ایتدی بنی
دیلکمز دخی دلر پادشاه بزم احوالمزی دانا [illegible]
ایلیه سلکه بزی بر [illegible] کوکز [illegible]
آب و کسنیه خوز نظر ایله نظر ایلیه شدکم خسرو کاه [illegible]
ایتدی زیرک ایتدی نیجه در اول حکایت ایدک اشده لم حکایت خسرو
با خیر کار نور لیک ایتدی ایشتمدکمه خسرو نام جهاندار اعدل [illegible]
سلطان ایدی رعیته غایت شفقت ایدر ایدی رعیتک جمیع احواندن
غافل دکل ایدی صورت تفتیش ایدوب جمیع احوالدن واقف ایدی
بر زنجیر ایلمشدی زنجیرک بر اوجنی تختنه بر کلوب بر اوجنی
سرایدان طشره یزده بغلیوب الیتون چیغر غولر طاقوب اغلمش
ایدی بر کمسنه کوچ کورسه کلوب اول اغاج دیر دور ایدی
اندن بر صدا ظاهر اولوب پادشاهک معلوم اولوب اول مظلوم کلوب
متصل بنی کوررایدی اولمیا چیقوجیلر و یاوزیلر رشوت الوب مظلوم
حقنی تمام کورمیه ترکنی مظلمیه قویه لر همکندر بوجهله اولیجه مملکت
خلل کلمه دیو احتیاط ایدر ایدی مکر بر کون سرایک اطرافی غلغله قالمه
بر اشک غایت ارتو قلغندن دردی سرایک طاشنه نظر ایلدی بر کمسنه

اغاجه سرندی چکر غو
و آز خسرو قلاغنه اردی
شفقتندن ٢

کوردی صورتی بوکلش کلنده ایشدیلن بر بازرکانک قردی ایشون
قلبی اول وجهی بشلمز اولدی شبله یوزر خلق ایتسی کیوب [illegible]
دوکلی آتیه ویردب آج قوقدر لو خسرو بیوزرنی کازوری کیوب [illegible]
[illegible] ایتدی [illegible] کسنک زوا اولمز
[illegible] اغرایلدیلر [illegible] دوارا ایتدن قالیغه
بن کسلر پس بو حکایتدن معلوم اولدیکه پادشاه عادل اولسه
[illegible] اولان مخلوقات عدالت اوزره کوز کیوب ادنی و اعلی
[illegible] رعایت ایلیه اندن کیمک ایتدی بزم پادشاهدن بر دلکز
وجود اولدر بزم اوستومزه حاکم قوجاق دندار و صالح کمسنه
[illegible] کوطلی اویانون دطیعتنده تکری قورقوسی اولیه زیرا کشیک
[illegible] اوکر نورسه انی اشلمیه اولمز نتیکم اول حوتنده کیکو
[illegible] دیدی زیرک ایتدی نیجه در اول دستان ایدک اشده لم
حکایت خواجه با داماد لیک ایتدی ایشتمدکمه بر بلد وار ایدی بر قره
نکاح ایدوب [illegible] قصد ایلدی عادتلر نجه دکون یر اغنده اولب بر
[illegible] و اد ایدی چنکنده هره مات و آواز نده بلبل خجل اولور
دی بر آدم کلدی روب انی دعوت ایلدیلر سازنده صورتدی بو یکیت اول
[illegible]

[illegible]

[illegible] اگر کل اندن ایتدوب اسوب کوکل آلتنی آلتنی ایلی [illegible]
[illegible] ایتدی صورت ایلکون اگر کلنوب [illegible]
[illegible] ساردوسنوب اگا لقب ایلیوب [illegible] ایتدوی ولقب لولر
واگر آنده سی ابراهیم ایله ایوب طبیعتلری اگا میل یوغسه [illegible] اولر
ورنمی چنگ اثر ایلمز بیسی یوجه کایت اندکچون سلغدیکه رعیت پادشاه
ترکشیه اهمالیه که اندن انصاف شفقت ودیانت اولمز زروی
ایتدی کنگ قوداش آقرین نرسن پاکلکه اشک حقیقتلی بلدوب ایتدی
یولداش غصه سین یوسین دیوب تحسینلر ایلدی اندلم کیک دعا ایتدی
ایدوب زیرک پادشاه ووزیر زروی کلماتنی حفظ ایدوب کوکرجن
یولداش اولب کیدی دندی سوزب کندو قوصنه ازدی چوره دن
جانورلر اشیدوب جمع اولب خیر نه اولدی دیو صورتدلر کنگ
زیرکلر خوب شیرتین ومحاسن اخلاقین فصیح اللسان وشیرین بیان
ایله تقریر ایلدی خاطرلری خوش اولب جمیعسی خیر لقوکه
نمک سوزنی قبول ایدوب اطاعت کستردیلر پس جمیعسی برآن بیان
قلوب یوله کیدیلر کوکرجن اولان رستمنجه ایلکو ورزوب خیر
ویردی زیرک زروی ایتدی اگر جه شمدی اندکن کوکلی بوم قورقو
[illegible] ایتمی ذراتا شطلمز

[illegible] مقام [illegible] بقین کلدی [illegible]
[illegible] کوکلی [illegible] ایله [illegible]
[illegible] بطنوز ارا سنده
وارق اولدی زروی ایدی نیجه اول [illegible] ایدکن اشیده لم
حکایت جزوس با روباه زیرک ایتدی نکر بر بطنوز وار
ایدی جهان دیده لجوق لشلر کورمش ودوزاقلی سوکمش وچوق
[illegible] ستانلر [illegible] قومش بر کون بو بطنوز کوی ارا سنده
یوروکن [illegible] بوسنه چقوب آواز بلند ایله
[illegible] اولدی [illegible] بر دلکو بونک آوازن اشیدوب
طمع ایدوب حرصندن بکر بطنوز قاتنه کلدی بطنوز درحال
قورار اوسنه بیجره دی دلکو ایتدی بندن نه قچارسن
قلان برنه کیدوب کجه کن کوکچک آواز ولطیف الحانکی سمعه کلوب
صفا کسب ایلدم دیلدیکم بردم سنک ایله حشرت اولم ودرخی
[illegible] اولدی [illegible] پادشاه منادیلره چاغرتدیکه اولیا
[illegible] کوچ ایلیه قورقیو یلدن دلکو قاه غلبه بر بر جه دوینه
دیو [illegible] ایسانغ اولدی ایلکه اولسا بیم ایله سنک ارا لکده ایولق
قلدی دیدی بطنوز [illegible] اشورمی [illegible]

اول مقامکز وصفین ایشدوب نی اختیار عاشقی اولدی صنعتکرار
قلدری بو پیلکز سلطانلنکز آکی کرندا اشی وار ایدی وزیر لر ادی
برنک آدی هنج خصمان دیده صلاح بر ور وصلحی کرار ایدی
وبرینک آدی زنج قان دوکجی قشلر قوپرجی نته کیم دهر
تریاق بر معدندن حاصل اولور وسنبل ایراک بر یرده بتر
پس پادشاه پیلان اول ایکی وزیرنی خلوت جمع ایلکوب
بن اول وصف اولنان یره عسکر چکوب وارمق دلرن سز
نه تدبیر ایدرسز ونیجه رای صواب کورورسز دیدی هنج
ایتدی پادشاهکه حق تعالی یردمی وتوفیق معین در جمیع
تصرفات امر حقله انلرک الندن ظهور بلور انلرک معلوم
جمیع خلق معلومندن ارتو قدر اما حق تعالی انلری دیکرو
کندو بلورینه تومیوب اکمل موجودات وسزدر کاینات بیوردی
وشاورهم فی الامر ذری ودخی دانا کردن ایشدور نته
که دانشده ایو اوله انی دخی ایو ایلیین دیمک اولمز شایدکه بو دلدن
نقصان لازم کله دبر نته که الده اولمیه انک حصولی ایچون
نقد نسیه خرج ایلمیه لر حالیا بر یوردی الدن چره ور اولدی
اله کیرمیه خسارتن حاصل اولور ملتفل در اوج نته اولا

کناه واغر زیان در نرکمنام فان دکلک انجی ایر قلمز دی وصم
حقین بکم اوچنجی قدیمی یوردی نرک انک شمدی اول اوصلان
پادشاه اولی پادشاه در عدلی دائم ایتمی در وانک سکا اصلا
زیان دکمشدر نه بهانه ایدوب بو ایشه مباشرت ایدرسن
بر نته ایشلمکه ضرورت اولمیه انی ایشلمک مناسب دکلدر
نته کیم اهل شرع بیورر من حسن اسلام المرء ترکه ما لا
یعنیه اندن شاه یوزین زنجه دتدی زنج ایتدی هنج سوزی
جمله حکمت ومصلحت اوزره در اما اول اصلانک ضعیفلر حقنده
وظلم مقرر در پادشاهک عزم اکا وارمغه مایل اولدی لابد
ایشه شروع واندیشه عمل اندر مکل مناسب دردی هنج
ایتمدی اهل حکمت شیله در لر هرکه کندو منفعتن غیر لوول دیاتده
کوره اول ایش حاصل دخی الورسه فایده مند اولمیه حاصل اولمز
سه خلق ارا سنده بد نامله کورنه پادشاه عاقل اولدرک
چون چون خرج دخلندن ارته تدبیر ایله خرجن دخلنه
اوید ان بر نته ایچون در شوب طلب ایلیه که بر قاچ کوندن
کیدی الندن کیده نته کیم اول دیوانه خسرو ده دردی شاه
ایتدی نیجه در اول حکایت ایدک ایشدم حکایت دیوانه بلخسرو

هیچ ایتدی ایشتدکمکه خسرو کی تراوغلی و اولدایدی عاقل دانا
وخوب رویی ایدی اجل یتیشوب فوت اولدی خسرو انکی فرقتندن
زیاده بی حضور اولوب تاج تختنی بوغاغوب کیل مهارا غلدیلر
خالی اولدی تکن دیوانه مشرب عزیز لودن بر کسنه وارایدی
دایما خسرو حضورنه وارور نصیحت ایدر ایدی خسرو انکی
لطایفنی ایله اکلنور ایدی بر کون خسرو حضورنه وارور قیغلو
متفکر کورردی خسرو صوردی شاها نیه قیغلوسن خسرو ایتدی
شنوکلی اوغلدن چقدم جهان کزدم قراکو اولدی وانکی فراق
ایله کوکلم داغلدی عزیز ایتدی ای شاه عیسی پیغمبر غم بولنکلی
مصیبته اوغرینه تعزیه بیورب ایتدی کن بربکلکالحیاة الدنیا
تذبحون فراخه ولا یطیر عنهم اما ای پادشاه بر سوال وارمی
جواب ویر ایتدی سیله عزیز ایتدی دلر میدکه اول اوغلان هیچ
اولمیه ایتدی یوق لکن دلر دمکه اشبو جهانه بر مقدار زمان تمتع
بولب اندن کیده عزیز ایتدی بر زمان که لذت بولدی هیچ کندو
ایله بلم اکلوب کتدی ایتدی یوق ایتدی یه بولمدوغی لذتدن الوب
کتدی ایتدی یوق عزیز ایتدی امدی معلوم اولدیکه بولدوغی لذت
ایله بولمدوغی لذت برابر ایتدن شیله تصور ایتکه بولمدوغی لذت دخی

بولدی

بولدی حالی کیم بلدی ایدی بلدی چوق دلدی اولدی شیخ حکایتنی
تمام ایلدی ایتدی ع ایتدی هیچ دوکی جمله حالتی اقرده الا بو
دنیاده دلیل پادشاهلر مملکتنی طلب ایده کلشلردر هر پادشاه
ایرد یاد ملک ایتمده کمر بحکم استیلا بولدیلر پادشاه
مقتدر کان همتندن اکسنوکلر باز کان جمله مال اسباب
ایله کیدوب هر کن غرق اولمق و حرامی المق اندیشه سن ایلکن
نته کیم دیمشلر در بیت یا پای رسانندم بمقصود مرا
یا سر بنهم همچو دل از دست انجا اندن صنکره زنجیر ایدر اول
جانی پادشاه در وقتان دوکی رعیت انکی الیندن عاجز قالمشدر وانکی
بر نیجه سنی اندن قورتمشدر بر چاره اسلر کم انکی شرندن قور
تلوب عاقل وکم آزار ملک حمایتنه صیغنه کروکی پادشاه وتازه
دولت بولکی انکی سایه سنده جاه و منصب ایتی اولکر شک دکلدر
اندن بری کوریجک نصرت و یاردم ایدر کردی اندن شاه یوزن
هنایتی بوردی بوسوزه نه درسین دیدی هیچ ایتدی بوسوز خلق
دایندن ممکندر تصور عقلی صغار الا بزم طبیعتمز انکی طبیعتی
کبی دکلدر انلر بزم ایله انس دعق اجتماع بولمقدر مثل مشهور
در که ایتی ایتله دکشور کن چون قورد کوره کر بر یرینه بر دم

ایدوب توزه واد شر کرچه بنم ایله انلرک ارلرینه جنسیت
وایلیت یوقلوغیله بلورلر نزدن ایچون ارصلان جورنه بیون
ویرر کورنه بنجه دشمن آشکاره کلور دیو ارصلان کبی دینجه
سی بسو ایلیوب سلوک کله قپلان وپارس کبی دینجه سی
کلنجه نوصت کوزلیه ایو کبی دینجه سی تیز کله یتیشه ایت
وقورد کبی دینجه سی حیله والدمق ایله جنک ایده هر کوره
چقال کبی وبزم جرمزخوص بریکادن جنک ایدوب حیله
وخدعه وبسو طوزین بلمز کس اکر ارقابن کورسه بیوانش
بریکادن دوشرسه امید درکه ظفر بولم اوله والا انوی
بالله یو اجناس حیوان چوره یاتمزدن اوبشوب جنکه مشغول
اولوب حیله وخدعه ایدر کرسه بن یاتمره دیو تنجه ایشور
تمام اولور دیدی زیج سوز کری پادشاهک کوکلنه کلدی ایلش
ایدی هنجک بو کلاتکری تاثیر ایلیوب جری جمع ایلدی
بهادر دمور جینیجی بیکلر استمالت ایدوب یوانش یمکلرن ایدوب
ارصلان اوزرنه کلمک اردنجه اولدی تکس بر قوغا اول ارایه
غریب وارمش ایدی قدیمی اول ارصلان ولا یتندن ایدی
بیلرکن بو اطفل تدبیر کوندن جنجه دار اولدی اولمیه تاکاه

60

واروب اول ولایت خرابه ایلیه کوروبنم دخی یوردم وخصمالرک
یوردی خراب اوله بنجه قانلرم وکله وبولنکن وارمدین ورب
ارصلان پادشاه ضمیر ویره بن اولاکه بو جابره ودرمان
ایلیه وهم منتدار اولم دیو حاله یوندن قالقوب جوابه
بوزان اولدی قوت بازویه کتوروب طرفة العین اچره ارصلان
قاشنه کلدی خواصلرندن برینه بولشوب بنی پادشاه
بن نسدرنک ارادتدن کلورین اکابر مهم خبرم وار درد
دخوص ایازدن طلب ایلدیلر ارصلان حضورنه التدیلر قوغا
پادشاه دعا قلوب بیلکه سلطان ولا یتنده ایدم بو ولایت
اکا سرح ایلشلر عسکر انبوه واسباب بی کران جمع
ایدوب بو ولایت کندوندن ادنمک استر عسکر ایله قلعوب
قاربا لشمویتین موضعه کلمشلردر وتدبیر نری بودرکه
کیجه ایله شبی خون قلوب سبزی یوردکزدن ایره کن بوینده
الدن کلدکجه جهد ایدوب یکوردم واقع حال بودر
تدبیر نرکز وارایسه ایلک امید درکه انلرک مکس لری کیدو
کندو باشلرینه دوقنه نشم کم حتی کما بیورر قوله تعالی ولا یحیق
المکر السیء الا باهله بنی بو قصیدرده ارصلان کوکلنه نوعا

خوف بورندی ایمش کورمشی و امور سورمشی عاقل و دانا
کمسنه لر حاضر قلدی بو اشک چاره سی بولور و بو حقنک دفع
بنجه دور دیو صورردی مشوری کندو یلوسی قلدر جواب ویردی
هر بری کندو مقتضی سی اوزره سوز سویلدی ایندن شاهک ای
بونک اوزره اولدیکه هر جنس جانوره کندو جنسندن بر کوسنده
سین سردار و سر عسکر ایلیه ارصلانلره کوکلی قوی و ارصلان
رئیس ایلدیلر قبلان لره جنک استیجی و کیتیه چکجی بر قبلان باش
ذکر ایلدیلر قورد لره صغلر برجی خصمه قیجی بر قورد سردار ایلدیلر
دلکو لره بر عیار و مکار حیله باز دلکو رئیس ایلدیلر بر تلقیه
طوایفی جمع ایلیوب پادشاه خلوت ایدوب اول ارصلانلرک الوسی
آدمه شهریار درکر ایدی اکا یورد توب نه درسنز مهلک ایشک
خلاصی نیجه اولور دیدی شهریار ایتدی ای ملک بنم قورقمز حق تعالی
عنایتنه قاملمشدر لکن چون دشمن بزه قصد ایلیه بز حاضر اکیدن
خالی دکلدر یه انک ایله مقابله ایدوب جنک ایده دز یا خود اوکندن
تجویب خلاص اولمه دز اما بحمد الله شمدیه دکین آدمز کامر بکلیه
رحمتشدر امید دز که مسکر لری کرو کندو کره اوغریه اکر نعوذ بالله
نصرت بلوب بز هلاک اولسه دز مرتبه شهادتدر اکر عورتی اغلاه

خانمان

خانمان ترک ایدوب تجرد سوز کیری اول کونی کوستر مسون
آدمز محنتسیز چقه حالا بن ایرا سنده بو نام اولمه دز که دشمن
ایرادله اولکل بلدر بوندن آدمه دیری اولمقدن یشمز اول بر عقرول
پادشاه مقیم دیدی ملک ایتدی بنجه در اول داستان ایرکل اشدم
حکایت پادشاه باینجم ارصلان شهریار ایتدی بابل ولایتنده
عادت بولنمش که شاهلق دعایا ایلنده اولور ایمش دلدکلرن
عزل و نصب ایلدکمز ایمش قرعه بر اغوب کیمک آدنه چقارسه
آن پادشاه اولور اکا مطیع و منقاد اولورلر ایمش رسم عادتلرنجه
بر پادشاه معزول ایلدیلر متسکین سلطنت و حکومه اوکرنمش چون
تخت دن انک زمان کلدی فکر ایلدی کندویه ایدر اکر اول وقت که
پادشاهلق تختنه جلوس ایلدم اختر مسعود و اقبال محمود
بولمز ایسه اکر تخته چیقمش اولسم امکان وار ایدیکه تخت بندن
تیز یورد تدروب ارکان دولت دفعه عزل ایتمیلر ایدی چون
اولنده اختیار ایلدم بازی آخرنده بو خصوص کورلیه بن بو خوش
دکلدن محمدن اشاغی ایشمش اولا که محنت روزکار تیز نیجه
دهی صورردی بو شهرده منجم کیم دار در منجمدن نشان
ویرد دیلر که اول عالم صفا یغنده قادر و اول فنک دکا یشنده ماهر

[illegible] پادشاه ایتدی [illegible] اختیار
[illegible]
[illegible]
[illegible] ایتدی
[illegible] پادشاه ایتدی عمر اولدر که دولت کیشیسه یار اولیب [illegible]
[illegible] ایلک کجن عمرنه عمر اولسون عمر مدن یکرم کون [illegible]
[illegible] اولدی [illegible] اولدی [illegible]
[illegible] اولدی [illegible]
[illegible]
[illegible]
[

بیطلو اتلق و عوی سن قله سن عقلکی جمع ایله فرصت الده یکن
باشک بیاغن بی اوغلوک قزیک اسیر اولدیغی مملکتدن جوب
کیتث و یا خود عاروناموسی کوروب بزم قرماغره بیون ویر
مز قتده دلن سکه یوره سنو و اتلاق برا غزایله بی و الا مز
نه که کوره سن کندوکدن نیل چون ایچی ارصلان بوطرفی ایله
تکتوب کتوردی ارصلان قصد ایلدیکه ایچی باده پاره ایله کوری
ایتدی ایچیه زوال یوقدر اولی کلن عادت بوزه بلم دلکوی
حاضر قلدیلر بو سوزه جواب ندرد دیو مکر کرکسن دیدی
دلکو ایتدی اشبو سوزکه پیل حکلتو بنده کلدی دانی سمت
و اندیشه پریشان علامت در زیرا هیچ بر عاقل کندو قوتنه
اعتماد قلمق جایز دکلدر و دیشلودر درت نسنه اکر حقیر
کوزکوز خور کورمک اوتلمز بری اود دیمز تونج دیری بری
دیری دشمن و دشمن نقدر که ضعیف اوله خور مقهور کبی
منصور اولور هر چند که انلرک کوده لری عزیز در چون
دمک و اقدار لق و قاچق وقت اوله زبون اولورلر و چون
لق ایله دخی ایش لعلمز مکن که تکردن نصرت کلمز بو مثالی
بوندن که درشت دانی و استقامت کوکل ایله دشمنه قرشو

دارا دن بنجه ضعیف فکر ایدوب رای ایله عظیم دشمانه ظفر بولنشدر
بنه کیم اول بوده اوغروسی صحانه اول صاحب خاتم خبر
بولدی ارصلان ایتدی بنجه در اول حکایت ایدک ایشده
حکایت موشی ایله قاقلیغه دلکو ایتدی زمان اولا ایده
بر کنده کنی ایلی بنلدیشده اوقه ایلی قرار ایدی انک بر قاریغه
بر بات وار ایدی دبو بنکروک بر چفت توچقلری اولب اول توق
بوردلدجه بر صحان انی اوغرلر ایدی ارای صنور ایدیکه غورت
خرسجن سنور ایدی دایما ارغورتیله بر خصوصدن صوشورلر
ایدی غورت مغلطه اندا بچوب انندره مز ایدی بر کون کوردی
صحان غورزاده اینه چکر تیز ارتم خسرو پردی ارای کلوب
انی ایله کوردی غورت اسیر کدی بر دراق ایلیوب صحانک انی
قیوسنه قوردی که دوته اتفاق بر کون اول اوغری صحانه بر عمر
صحان قنوق کلدی قنوق اوکنه قوبجق حاضر نسنه بولنمدی که
اغزیله قنوغه بوده قصه سن سیلدی مکر بونک قصاسی
کلمش ایمش بن والدابن درای اتلیوب بوردم الدین دیوب کلدیکه
در القدن بنجه اجل جنبری بونسه کوب دراق ایلیمدی ایمدی
او صحان قنوق بویله اولدوقندن نهایت بی حضور اولیمدی

عجب نتیجه اولایدی اوه ایسندن انتقام الی بلیدم بن کمزور
نفسم ایله انتقام المغه قادر دکلم مکن بو معافون اولکه
انک سببیله اولدیدی مکر بو صیچانک بو عقرب دوستی
وار ایدی ذریعه اول عقرب دار دی سلام ورود چوق
بو قضیه کوستردی او صاحب قنوغین الدرکن حکایت ایلدی
وکندو انک حسرتندن ملیل محزون اولب انتقام ایلمه قصد
ایدوب بوره کن صوتمق مهم ومراد ایدندوکین بیلدردی وبو قضیه
سنک معاونتک ایله اولور بونجه زمان نذر بولدیغی حاقده اشار
اوزرسندن مرکزکه مجری ویروب قنوغک انتقامنی بکا وعده ایتدی
الی ویره سن که کین چکمکده سندن یک آدم یوقدر دیو عقرب
ایتدی مزنخ کبی کین چکمده بم غضب ایله ایچوم طولنیطلر اکر
اوه کلمسک بو ضرب ایله سنک دخی ایشک بیتردم قصد
اولنه امید درکه اول بیچاره قنوغک قارنن اوصلا چیقدرن
اولب قصاص قلیم دیو صیچانک ایونه ورود زحل ومریخ کبی کتدی
ایرده جمع اولدی لو عقرب کلوب صیچان دلوکیندر کلدیلر
اوچ اقتون چقارلوب برینی اوایدنا سنده بوقلری برلی صیچان
ملوکی یارلیق تورلی لرنی لو اولور ما سنده بوقدی بریله بروسی طغرا

بوروسن اجروده قوردی چون او صاحب اوادرنا سنده بوالتون
بولدی سوندوب بنزه باصدی بوکنطه دن اول بیرن مرجی کوردی
الی دخی اوب مرجی بیوردی بندن اجنبی الونک دخی کمار کوندی
قضادن غافل اولب اکا دخی طمع ایلن اوزاندی یاپشدی که چکوب
اله دخی عقرب اغولو برکن او صاحب دکوردی صیچانک قلن
جان کوردن الدی پس حکایتدن معلوم اولدیکه صیچان قمو
جانورلردن ضعیف ایکن بونک کبی ایش ایلدن کلمه
بلدیغی امید درکه دشمندن کیرو قالمیه وز کلک امدی
کوکل لکیه قلوب صفاسن پراغن قلیم چون انلره اکوت
کلان قلدی آخر الدوا الکی معنیسی اوزره ضرب وحرب ایله
قوت بازویه کتوره دم دیدی اندن قورده کیری بتی یوزوب
بیلو سلطانیه کندر دیدیکه مکتوبک مضمون بویدیکه سن
بو کلوکلک دیکوب بزم بو دومره قصد ایدرسن شک
یوقدر حق تعالی مبطلو ملری صاقلیوب سوزی مغلوب ایده
بکلدر بیلکه سلطان چون بتی مغفور منی بلدی غضبدن اچی
لو بطلان کلان لدنی دلکدیکه قوردی اولدره اندن بیلکه
سلطان اکر انلری جمیع بیلل عسکری حاضر اولب یاک ایواغ

ایله کالمقدیلر واول قوندقلری ولایت ارتقلری التنده خرد
خشخاش ایلمز لر قورد قیلسدن بر حیله ایله اوغل یعقوب کلوب
ارصلانلر پادشاهینه خبر کتوردیکه اشبو پیلکر سلطان یوردی
یعقوب یعقوب کلوب بر طرقدن دخی ارصلانلر سلطانی عسکرنه
تلبیه ایدوب ارصلان الایله قیلان الایله قورد الایله
ذلکو الایله وبالجمله هر نوعه بر تجی جانور کر قرقوب قرقه
اولب اتفاق محکم ایلیوب پیلکر سلطانینه قوشوب حزم ایلدیلر

مصاف کردن پیل و شیر و نصرت یافتن بر پیل

ایکی عسکر بر بیابانه
صحرا ده بری برینه مقابل اولدیلر عسکر ارصلانلر سلطانک
اوردوسنه یقین یرده بر الوصنو وار ایدی ارصلان
بیوردی اول صوی اول جنک اولجق صحرایه صالی ویردیلر
صحرا بر کزدن بتاق وچوکک اولدی وبیوردی که سز
بر کزدن الای اولوک بری بر کزدن ایرلمکن کوره لم انلر
نه دوزنه کلورلر پس جمله وحوش صاف تعلیوب دوردیلر
جانب حقدن قضا ینجه نازل اوله ونصرت دفعه سی یکه دکه
دیوب منتظر اولدیلر اندن بهادرلر الورد یوردی
ذلکو وجنال وقوده کبی جانور لر کوردکه یعنی در انلری الور

یوردیلر ایلو وقبلان وارصلان کبی جسده اغر جانورلر کی
کریده بونلر قفادار قوردیلر اندن ارصلانلر سلطانی یوردی
اول خرده جانورلره شوبه تباع اکاوه کوکل بر لیری جانورلر
ایله بر وطرفده دوره لم چون بونلر سلوکه جمله قیلدیلر بر دن طرفه
قچه سیر کوکدکن یتمی در ایاغوکن باتمی عسکر دوب بر کوکل بر دخی
قیار کبی اولدلم انلرکو قزردوب یوبتاغه اوغریلر اندن انلرک
مصلحتی کوره وزردی پیلکر سلطان فرعون کبی کندوبی کوردب
قوجه وعظمتنه دیه نوب ایلرو یوردی وسایر فیلکر دخی انی
کوردوب یوردیلر قصد ایلدیلر که بو اواق جانورلری خوفنوم
کریه نوب کوکه توکدره لر اندن ایاقلری التنده خرد ایلیه
لر بو اواق حیوانلر اوکلرندن ایری جانورلر طرفنه دوغری
قاچدیلر پیلکر بونلرک قاچدوغین کوردوب ارصلان عسکرن
صیدق دیو ارد کینه دشدیلر بونلر ایری جانورلر طرفنه کلوب
انلر دخی بر مقدار بر ندن ازلدی محقق ارصلان جریسی صندی
دیو پیلکر سلطان جمیع الایله اول عظیم بتاق وکسک بر لره
کوز کوردوب علی الغفله اوکنه دیلر بیوه لرینه دکن باغه لر
بر ایاقلرین بیقاردوب برین بتوردیلر بو اواق جانورلر بیلدلر

سلطانلر قرکی ایدی بر آیا غن چقاروب برین یاصنجه اوچاقور
لر کیدی دیو بیه دیر ایدی چقاروب انقضاسین ایتدی قریبکی دسایر
عسکری دخی بلدیلر اولب طغلو بیه کتدی پس بوندن معلوم
اولدی که کشی کندو نفسنه چرمی چو قلغنه اینانمامق کرکدر
نکه ملکینه طمع ایلمیه دیو دانشی دخی بورنکی قدرین بلدیلر
ایندی اولان نقد ایله قانع اولمه غیری لرک ملکنه وارمق سن
تکی نکه ملک قدرین بلمدکی چق کیدر ملک غیره دیو ایدی دخی ملکنه
تصرف ایلمکدن کمانه قریب ان یشأ یذهبکم ویأت بخلق جدید
وما ذلک علی الله بعزیز نام اولدی بو باب والله اعلم بالصواب

باب ثامن برهین کار ارصلان

ایله دوه حکایت در زمان سابقده بر ارصلان وار ایدی برهین
کار ات یمز وجانور انجمز ریاضت پرور سبک روح بر میشه
وطن دوتمشدی اول موضعک اب هواسی لطافتنه نهایت بوعدی
بر کون اول میشه انور روب آرام ایدرکن بر ایو اوکنه چقدی
کلدی ارصلان کوروب یوز یره قیوب دعا دسمین بر یه
کتوردی ارصلان صوردی قندین کلدی سن و قندن وارسن
بیقصه کل بدر ایو ایتدی خداوندک عمری چوق اولسون

فلان ولایتدن کلورم سلطانک عدل و دادین و اخلاق پسندیده سن
ایشیدوب خدمتجی ارمکه کلدم تا دوزکارم سنک ایله کچورم اکر پادشاه
شفقتندن بن ضعیفی خدمتجیلیکه قبول ایلیه بو بیوکلک حقندن سلطانه
اولور دیو ملازم ادم دیدی ارصلان که ایلدکی بو سوزی بغایت خوش
کلوب ایتدی فارغ اول یاد ایلی وحشتین کوکلوکدن کیدر سنکا
یاخشیلق ایلرم دیو ایلیم دیر له سن دیوب کندو رسم آیینین تعلیم ایلدی
شبلی اصمعی لدیکه جانورلرین بیمه وکم آزار اولیه و پادشاهک حکمنه
مطیع منقاد اولسه پس ایو دعا قلوب قوللغه بیل بغلدی بیورغی
دخی رضا کوستردی بر زمان بونک اوزرینه کتدی که الناس
علی دین ملوکهم در کندن کوره ارصلان قاتنده قربت زیاده
اولدی تا حد و زارلنه وارمدی بر کون بو ارصلان خدم حشمیله
سیر ایتمه چقمش ایدی سکز بر دوه دخی کاروانلرن قالمش حیران
اول اسارلقده بوردر ایدی ناکاه بو جریه اوغردی قوردوقیسلان
حرص لرندن دلدیلرکه دعاتی ایله بیرام ایلیه کن ارصلان جانورلری
که اول جانورلردن الوکتر بچکلر اول مسکینه دخی بری کورمکدن
الم کلیه که اول بر چوکرن یوزلو کیمسه که خسرو تاجدار کورمکدن
کلدی حاضرلر ایتدیلر سلطان مرورندن بیورسه اول حکایت بیچه

ایشدم حکایت خسرو تاج دار با غزی بیت بیتی ارصلان
بیتی تشتد بکه بر کون خسرو شکار قصدنه صحرایه چقدی
ناگاه بر چیر کن یوزلو کسنه طوتش اولدی اول شخص فال مبارک
داو تیوب بیوزدی بر تاج اوزره یولدن دمدز بلر اشا
بوکشی اگرچی که صورتده حقیر ایدی ولکن معنیده کی دانا
وخصال حمیده بر له آراسته ایدی کندو کندوبه ایشدی
خسرو بو ایشده نامعقول ایش ایشلدی ایتده کی ایشه
بونی پشیمان قلاین دیری والدوب اوایتدکلری یرده دردی
چون خسرو شکاردن کری دندی شکارا تلرندن قرکولری
طولمش کیتکلر وداو شنکلر یوکلنمش چون خسرو ایشدی
اول کسنه چاغردی پادشاه بر سوالم وار در پادشاهک دردن
دوب بن قولنی دکلیه خسرو آت باشن چکوب دردی ایتدی
کوزک نه سوال ایدر دیدی اول کسنه ایتدی ای پادشاه بوکن
شکاردن نیجه اولدی پادشاه ایتدی تمام مراد نجه در ایتدی
یه خزینه و پادشاهلغک حال نیجه در اول دخی بر نه مراد
ایتدی یه بر طرفدن ماموافق نجس یتشمک واقع اولدی
ایتدی یوق یا منسلکه ایده بر خلل دکلمی ایتدی یوق اول کشی

ایتدی اولیله بنم بو لشم پادشاه مبارک فال اولمز امانه
پادشاهک بودین کوزلدن حالم دلکون بونجه کوندن ایشدن
اداره ایتمک ایچک یوق دوخلدم سنه کلدم شو ملکی بنمدن میسدر
یا خود پادشاهده میدر دیدی خسرو تاج دار اهل انصافی وصاحب
مروت کسنه ایدی کمال کرمندن بو کسنه نک سوزی خوش کلوب
چون نخشیشلر ایدوب تسلی ایلدی اندن ارصلان ایتدی دکوکه
بو حکایت اسلوب اوزره دکه درجی بنم یوزدم کوزمک مبارک
اوله ایله اولیجاق دوه نک اختیارنجه اولدیلر اولدرجی پادشاهک
خدمتین قبول ایلدی مقرب بیندن اولدی شول مرتبه وارد یکه
ایو اکا حسد ایدر اولدی چون دوه وارد نجه سمر یوب دولدی
شکل لطیف اولدی پادشاه کوکلنده محبت ارتدی ایو طمعندن
درش بلکه بشلدی اندیشه ایلدیکه بو که بنجه فرصت بولم تکرکه
ارصلان هلاک قندرم بر سبب بولم اولدرم اندن اتنه دیش
اولدرم دیدی اندن بر کون ایو دوه ایدر قوداش بنم سنکله بر رازم
وارده امانه دیمکه خوف ایدرین سکا متعلق قضیه در اول سبندن
دارده کسنه دیمکه یکز که عاقللره عیشلر در اوج کشیه رازه یک
اولمز اول کوکلی اچوق کشی بر اچمی چاره سیلکنه اوچنجی اچکی یه

نوح ایونی راز کز ملکه قادر نره کلمز در دوه ایتدی بلور سنی
بندن خطا کلمز اما اگر ایلامز سنک مغلطه اندا ایچمین دوی
پس عهد محکم ایدوب دار کسنه دهکه اندا ایچدی اندن خلوت
یره وارد یکز ایوا ایتدی قوداش هیچ خبرک وار صیدر ارضلانک
کوکلیدن نه خبر انک چیکی ظاهرا سنی خوش دوتوب کوزلر کوکلدن
سنک فصدک اچنده در زیرا انک شان ات یمک دقان دیکمک
بر قاچ کون بر حیز ایمک ایله صائمه که اول اولکی خوبندن کسله
سنک ایله قرنداشکز اوزسن انک یانده دوزمق خطادر بن دخی
سنک اوجلدن ذیان کورم اکر کیده بلور سنک کیمک اولی در
صدی دوه مسکین طبع سلیم ایونک سوزین قبول ایدوب
ایتدی هر نه که درسن جمله محبت شفقتدن درسن
مهمکندر که بیرلک اوت ویش یمکدن اوصنوب
کیرو ات یمکه مشغول اوله بتم ایله دوستلغی دشمنلغه
دونه ایوا ایتدی چون سن بلورسن ایرق سکا قدیمکه
حاجتدر کشی کرکدر که همیشه روزکار حالنده جلاج ایله ایلان
احوالن تصور ایدوب اکا کوره کندوی قیورمه دوه ایتدی
نیجه در اول حکایت ایتمکه ارشدم حکایت جلاج یامار

70

ایوا ایتدی زمان سابقده بر جلاج وار ایدی اکل بر حرف
دوی عورت اولب بر حریف ایله باش قوشمش ایدی بر ساعت
اکلشدکدن اولیجه ایدی اخر الامر جلاج بونک احوالنه
واقف وخبردار اولدی چلبندی بوابشی اوکا تجه بلین اندن
لوقمدن کلمین دیدی بر کون عورتنه ای حلال بن فلان شهره
اشکله کیده زین بو قیش اندا اولورین سکا حرجلق قویرین
بن کلنجه قیوکی یاب اوزرکسنه ایله کلجی ایله عار و ناموس
کوزله عورت ایتدی غصه یه بندن نامشروع فعل صادر
اولمز دیدی اندن ارعورتیله استلشوب کندی اغزینی
کیدی باوله کلوب تخت التنده کن لندی همان ساحت عورت
سوتوب دیدی تکلف ایله یمک بشورسی کتورب تخت
التنده کن لدی کندجادن اورتنوب دوستین ایستیو
کتدی اندی یاتدغی یردن قالقوب جملکده اولانی بالکلیه قوبار
دی کیدوجولکی اورته قودی عورت دوستین اوب کلدیله
اشی قوترمه کوره دیکه جولکی بوش قالمش باقدی تحت التنده
ارنکی آیاغین کوردی ایتدی هاکوردکمی اوبتم ایله حرف
ایلدی دوستین کیدی دندردی کندولشنه مشغول اولدی

دقتله

اوی فکر ایلدی که شمدی قانعدب اولدوقب خاتونلرینه بیوک قوللرنه
کیم ارانوز کیم ایانمز بو اشی قورقدلر نه دیمیه بجب بلورسه
ایله سونلک پس بو اشی کوره وره اوردی عورت کوکلندن
ایتدی بو ارسلان فرصت ایسه بر بندن غافل اصلق اولمز
عورت بو فکرده یکن که ارکی کوری بیجه دوغ ایلیه دوشکی اشاره
پادشاه دوشن کوردی دوشن کیری اوندوقدن معبرلر کوردی دوشکی
تعبیرین صوردی معبرلر ایدرلر لر پادشاه کوردیکی دوشی
اوتمیوب بره دیسه بزه حق تعبیرین ایلمشک دیه کلوب اوبلمدن
دوشکی تعبیر ممکن دکلدر دیدیلر پادشاه اول تعبیرلر توجه
اولندوغندن غضبه لنوب ایلچه بلمکه کوردیکه دیو نوبر ترتیبه
غضب ایلدی وزیرلر ایتدیلر بو خصوص دلالت ایدر جاغرلر دشمن
غالب اولمشدر متعلق ایرلنسون شاید اچلرنده بلورکسنه
بولنه مناد دیلر شهر ندا ایتدیلر که پادشاه دوشن کوردی دوشن
کیری اونوتدی مترکیم دوشنی اکدن و تعبیر ایلیه پادشاه
بیک قزل التون ویره عورت بونی ایشتدی دهی قرلنی طوتیه
دیوب جاغرلر و بخیلرلر ایتدی بزم اوم بیمارت و معبر کسنه در
ایلر تعبیر غایت ولادر عورت کلوب اولم سوده وادوسنه تعبیر

ایلر قوری جاغرلر بخیلرلر ایتدیلر دوکمل اغاج قرشی واردوب پادشاه
خوفنه قیقه دیلر پادشاه دخی صرینی اکوردی ایتدی دوشن
کوردیکم اونوتدم اکر اکه دوب تعبیر ایدر سیک بیک التون
ویره ایم دیدی جلاج ایتدی ای پادشاه بن بر جلاج کشی یم
تعبیر بلمیه بلمیه بلمیه دیدی پادشاه بیوردی بر قاچ اغاج
اورنجه بلر جلاه کوردیکی دوکه دوکه اولدورلر ایتدی امان
امان دلیمیه ایتدی دوکه نکری بر قیو اچه امان دلدی اوچ
کون امان ویردی بیلکه شهره کیردی بیوردی اغلر چاره صورر
چون اوچنجی کون اولدی قورقوسی حددن کچدی بر ویرانه
ایچنده بولی اوغرادی عنایت حق ایله حضر یتشوب کوردی
بر ایلمان بر دلدکدن باشن چقوب مشی درر صوردیکه ای بکت
بو دوزار لغکه سبب ندر نیه اوغره دوکه جلاج قصه سن
شرح ایلدی ایلمان ایتدی اکر بن دوشی سکا اوکردوب تعبیرن
دیسه بلدرسم پادشاه ویردوکندن بکا نه ویرسن
جلاج ایتدی بکا نسنه کن کلمز نه ویرسه سنک اولسون
ایلمان ایتدی جمله سنی ویریکلی قبنده اولور امانیوز جغین
بیلیه سن دوی بیلک اوزن عهد و قرار ایلدیلر ایلمان

پادشاه کوردوکی بودرکه کوکدن اوصلان وقیلان وقورد
وقوجی بونک امثالی یتیم بی باوران کرکیغه ایدی حتی اولدرکه
بوپل ظالملر وجفاایلر یلی اولمه مسلمانلرک مالدرین آلالر و
بیم پادشاهک مملکتنده بعض ظالم کشیلر ظاهر اولب ایل کوزی
غارت ایمک اشتیه کرعاقبت پادشاهک قلبی التنده هلاک
دللر جلاه چون بوخبری اشتدی تحیل پادشاه قپوسنه
وارمدی اوکوردی دوشی دیوب صنکره تعبیر ایلدی پادشاه
سو نوب بیک قزل عطا قلدی جلاه الکون کورب شو نوادنه
کلدی ایتدی ایلان بونک یاروسندن نسو که خود واقی اوکی قر
دکلدر بن دخی یروسن ویرمکه راضی دکلم یلدرکی اولدرکه انی الدرم
غوغا سندن ایسین الم دوی بن آغاج ایچه الکوب ایلان قپوسنه
وارمدی ایلان انی کوردی بلدیکه بنجه کلون اوکلدن قاچدی الدیون
ارشوب آغاجله چارپدی قوزغنه دوقوب قوروغی برمقدار
اوزلدی جلاح بو فعلنه کله کله اونه کلوب الکونه دیش اوزاتدی
چون ییل تمام اولدی پادشاه کیروده دوشن کوردی بیوردیکم بنجه
قزل قغز دیلن کلدی پادشاه کیری دوشنی صوردی جلاه ایتدی
بن بجلاح کشیم دوشن تعبیرین اینجه بلیش دری پادشاه ایتدی

بونک چون

بونک چون بن خودبلدرسه سنه بلدرسن کوردی اشتاغی ایدی
زقاچ لکر جالدیلر مسلمانلر دلری کیروالمان بیرلرینی
زاده وسو کردان ومتحیر کزرکب نجه ایلدیلرین کوردیلر
بوخبر نجه بقالین دیرلری جاریه تاجر جوده وی اوتانی قرادی
ایلان قپوسنه وارمدی جلاه کوستردی ایلانی اشتدکن
چقاردی ایتدی مغرور دوت طمع کوزدی اوراتدی بکا
مسلمان بوقدر ایلوکلک دیکشن اکن حقک بلدم آخر کیرو
سکا محتاج اولمیسکدم رایت بن اندکم اتمه سوجم یغشله
کیرلی بن مسکینک ایلان نصحت بودفعه پادشاه نه ویرسه
جمیعسن سکا ورم اولنجه دعا کوریک اولم ایلان عذرین
قبول ایلدی ایتدی پادشاه کوردوکی دوشن کوکده
چقال ودکلو ومیمون بونک کبی جانورلر یغاردی تعبیر
اولدرکه بو ییل مکاردلر یلی اولمه مکر وحیله ایله مسلمانلرک
مالدرین آلالر وپادشاه مکاردشیطانلر ظاهر اولمه لکن کری
کتدی مکرلری دامنه دوشه کر پادشاه دولت انوری قهر
ایلیه جلاه بوحاری استدوب تیز پادشاه دادوب دوشی
دیوب تعبیرین ایلدی پادشاه بغایت شاد اولب بونک کبی

كتشى يا قيماد ايلمك كركدر بو نجلاين عالم قدره بو امور جهله
شمدلك بيك التون وخلعت ويرك ديو بيورديلر جون
جلاه التون كوزين كوزى اوزه تولدى اويونى ادتدى و
ايشتدى ايلاى الدمدم يعنى التون اولمندر جون تيل تمام
اولدى پادشاه بياقى عادتجه دوش كوردى جون صباح
اولدى جلاهه آدم كندر ديلر كلدى پادشاه كورى دوشن
صوردى كورى كلن يدى امان دلكا كوره ايلان قپوسنه
واردى ايتدى اى كن چكن يار مودة غوى دوست قتقى يوز
ايله سكا بقم وقتقى دلكه عذر وليم حتى اطاعه بو عقل دانش
كه ويرمشدر سكا بقم اكلنمك اوله وسكا بو خيانت ايله نه
دركك اوله وآخر تدبرنه واحب بن بشريتم ايله ايلاندن
بدتر اولدم زيرا سكه اكى دفعه بكا ايلك ايلدك بن اكى
كز سكا زحمت ويردم بو كز ايضاف كلدم امدادم كسا
تعذير بالاحسان ايدوب سينك عفوك بنم جرمم
غالب اوله بو دفعه دخى بن دشمنك اولدوب دى
ايلان ايشتدى عذركن قبول ايلدم اما شرطم ايله اولسونكه
بنم كلم پاه تمام ويره ايكى يتمه سين وخيانت كوكلكدن

جيخرمسن بو سوز اوزره قبول ايلديلر ايلان ايتدى پادشاهك
دوشمنى اولدنكه كوكدن قيون وقوزى ايسر ايدى تعبير يوييل
عدل وامان يل اوله دپادشاه كه كلندن كيرو كلن كيدوب عدل
ايضاحن حكم اولنه وجمله خلانى كوكلنه پادشاه سوكوسى دوله
وفسح بريشه صلح صلاح اوله اوجون رزق وبركت اوله جلاه
جون بو سوزى ايشتدى سوندى شاه حضرتنه يكرمى بش
دعا قوب دوشى دوبه تعبيرين موشدلدى ايلان دوكى كبى
شيلدى پادشاه بغايت شاد اولب جلاجه بيك قرل دخى ويردى
جلاح ايتدى ايضاحه كلوب بو قلورى التوب ايلان اوكنده قوب
عزرايلك كركدر اندن التون الدى ايلان قپوسنه واردى
اى عزرايل بنون كبى چوق قرنداش پادشاه ويردوكى التون
بوكى جمعوكى سنك اولسون سكا كتوردم ديدى ايلان
ايشتدى اى قرنداش بشندى ايدوكل وفايه منتم يوقدر
واول ايدوكل جفايه دخى عتابم يوقدر زيرا اول زمان اى
اقتضا ايلدى اى اندك وبو زمان بونى اقتضا ايلدى بونى اندك
سنه ايضاف زمانه كتوردى اول وقتين دخى خطايه زمانه قويدى
اول التون آل فراغتن بو له خرج ايلمه بنم اكا احتياجم يوقدر

گوللدن چقار مثل گلدر که کیشی فایده مند اولمه دی احمد ایدی
عقلا عاقبتکه نظر ایلمشلر دخی هر کسنه که بو رنج بولور کلمه
انکله دوا سی واردر دوا سین تدارک ایدوب کریدن اشتمک کوک
جرد وا سین اغیدوب اشتمک شوکه بکلر که بو کیشک بر طرفنی اوم
دوبه تکری قورتره دیوب بسیه مناسبت ایلیه بنه کیده انوی
دوه ایتدی ای قرداش سرچه اغیله دوه دوتلر بن ارصلانله بنجه
پنجه دوتم ویا خود انک قاپن دکمکله بنجه راضی اولم انوم ایلکم انک
نعمتی ایله طولدی وبنم انک ایله محذور ملق دوتولق ثابت اولدی
بو ایلوکی بن بنجه اوینیدم دوتلم ایاغنی بارمغنه ورم دی
اول اراده مکر بر صیچان وار ایدی بو سوزک ماجرالرن دیدوب دکلم
ایدی بر کون اولم صو یولنه اول وقت خبسز بر بوم دیو کوکلنده
بو قصه صاقلدی اندره دوه کندن کنه بو غصه دن ارقلیوب
ضعیف البدن اولدی ارصلان دوکلم بو حالن کوروب تعجب ایدوب
بو مسکین دوه یه نه اولدی دیو احتراز دی مکر ارصلانک بر قرنجا
دیر دخی وار ایدی اکا اصمعیلر دیلر دوه حالندن تفتیش
ایلیه بو یله ضعیف اولمسنه حکمت کدر صورره قرغاوه دوه
دارلوب اشتیاق محرمن قاوه اخوانلدن صورمادی دوه هر کن

دانه احمدی بو کون دوه بو صو کنارنه صو اچمکه وارندی
قرغاوه دخی اندن بنجه بن طاش اردنه کلن تمش دوه نک اندن چیدی
یوق ایدی دوه مشکلین بر آه ایدوب صو اچمکه یورین بالختار
ایدرای باچقلر نه نحو محبت مخصوصکن طاردوکه اوکزده فارغ
البال یورر سنر بنی کورکه باش جان قورقوسندن اولم
قالدی بلرین سلامت ساخلیه ارغمی یوقسه بلا کرداینده
هلاک اولمی دیدی چون قرغاوه دن انی ایشتدی ارصلان
کاینه وارندی ایشتدکین فردی ارصلان غضبنه باتوب ایتدی
چون قوم بندن ایکی اولیه بنم پادشاه لغم نیجه پایدار
اولور دیو بنا الکرن بو قاچ کسنه دعوت ایدوب دوه
یی دخی بر یرده چون عزت اکرام ایلدی اندن ارصلان جمله
جنابه ایدوب سز بلیور سزکه بن جانورلر ارسنده کمل وقان
دکلدن آل چکوب دوردم بو نجه زماندر حق بو یرده بندن
طشره اولدم بو کن سزدن مراد اد نوزین اکر بنم نهاده
ادا چون غیب کلدرب بکا بلدره سز دیا خود بندن بو سکلق
فعل کلدر سکلر تفتیش ایلیه بنی اول بکا کوکلم ارصلاندر
بنکه که سرور انبیا محمد المصطفی یولدر ومن عنت اغلبی

ای پادشاه

ای پادشاه

عورت بر الوب پادشاه زاده ایدی سلطنت تختنده ناز و نعمت ایله
بسلطنت عصمت پرده سنده صقلنوب ایدی خسرو انک عشقنده
غیرتلنه ایدی لکن خسرو اول قرون آنه سنی و آه سنی و قرداش
لرینی سلطنت اجلیجون قتل ایتمش ایدی اول سببدن کوکل اول
خلق غمدن ایمین اولیماز ایدی بو کون خلوت ایچنده دوشکده
لعبت ایدوکی ایدی شاهک آرده سنی غالب اولیب دلربکه خاتونک
حسن بلغندن تمتع قلدی مال اوزره و مهاتون کناره چکدی شاهک
کوزی پرده آردنده دوران جاریه کره دوش اولدی بو نلردن استحیا
ایدوب چکندی خلق کوزنه قرشو فعل شنیع اکلنوب رضی کوستردکن
امتناع ایلدی شاهک ایندن خلاص اولمق ایچون چکنورکن ایکی
خسرونک بونی سلم قلوب تختندن اشاغی دشدی خسرو ایشدی
هاکورده کمی بونک کوکلندن آتاسی و آناسی کبی چیقمش مشلدر بو
خلق کسنه خوین ترک اتسه اولمز بو خود عورتدر دشمانده دشمان
اوده بسلمک جایز دکلدر دیوی خسرو مکر بو درین وار ایدی علم و حال
ایله آراسنده آدی رنجسته ایدی شاه آنی قیغرتدی حال بلدردی
و ایشدی آنت بو ساقرین پرخلوت پرده دیکله یکسنه دو یسون
دیدی و نرین پادشاه اوکلی کوردی فایده قلدی و زین عورت

آلدی اوده کیدی خاتون ایشدی اکر بن صوچلو بسم بو قدغی پاک
نطفه دن دوغلو در انک صلبندن بالفعل بنده ظاهر در بو دعا
و تضرع ایله بولدق لاکن بیلمز کم بنم ایچون اول بی کناه دخی
هلاک اولمه انک حرمتنه بنم منوچهر دخی معیشلیسون کرسکزه
پشیمان اولیه دیدی خسرو بو شهزادی اصلا قبول ایلمیوب
وزیره خبر کتوردی وزیر اولدز سوزون یوقسه کنده بلوند
دوتر قلمه ایلدی اولدز مکر دخصیت بو بیمادی برکون اوغلان
سوکیرسه کوکلنه دوشه پشیمان اولمه قبول ایلیه و پاحسوه
نه ظلم ایتدوکدن تکرار بکا خشم ایلیه اول خشمدن نه بن
قلمه شاه قلمه دیوب عورت بر پرده یلمان ایدوب پادشاه ورود
تعزیه ایلدی چون عورتک عمل عدت تمام اولدی ایکی اون درده
بکزر کوندن منوچهر اوغلان طوغدی وزیر مهربان اتکی دایه
بولوب درلو ترتیبلر ایله بسلکشدی اوغلان بیدی یاشنه کردی
ایکی کون پادشاه اوده دارلری ناکاه اوکندن بر جانور چیقدی ناکهان
و دیشسی و اوغلنی ایلیوب کماه اوغلنه بر اوق ورردی اتاسی انی کوردی
اوستنه دشدی شاه انی دخی و دیکاق آرکمی دخی انی کوردوب
آلدی خلاص ایتمک ایچون اوستکه دشدی شاه بونلرک یوحلا

قضایه قوشو دوتی نه عقلی دیه شرعه دخی طبعه اویاب
ناگاه بن مز انک چنگالنه کرفتار اولور نیتی ایوزی بوزه دولو کمز
اوکمز بنم رأیم اولدرکه دوشانجل ولایتنه واره ور انک قناد
التنده دریه ورنه هر چند که اولی قلن دوکی و جانور ایزاسی
قدر لکن پادشاه مصغتن دخی تاریاد شاهلرک همت عالی و مرحمت حق
اولور زیرا ایتدی بنه بو محنت بلا دکلی یلده بت کرد اوشان
چل بوزن کورد دکزه ندر بود نقه که جمیع زمانده انک اوکنده اولب
قیشی التنده اویجای حال بنجه اوتسه کرکدر سنک مثلک اول
وزیانی ایله بالتجل حکایتی بکزر ایره ایتدی بنجه در اول حکایت
ایدک ارشده ثم حکایت بالق بالتجل دیمشلردر که بر بالتجل
وار ایدی جهان کورمش یاش یتمش قوت طرکنه آخر نه کلش مکر بزکون
بیکک بر لیوب ناجار بر ارمقاق کناره ورروب اوردی دزاق زرق
دیرز اوتورکن بر بالق کلدی اوکندن کچدی بالق کوردیکه بالتجل
بقایشه تنحیف ترحم ایدوب بالق بالتجل سیوردیکه نه اولدک شیک
تنحیف سن بالتجل ایتدی بلکل که بو کشبک عمری انزاتمه یتمیه لک
دهلم کلی ناکاه قعلی بدنیه جنسیت لک کلوب تنحیف اولور اندن
حال کشی تعبیر ایتدی بنی شدیه دوکش ارشلدوکی اتمجال تنحیف نادم

اولق کرکدر و ظلمه کرفار مش یوزین عذر استغفار سوی ایله بوقدر
ارتوق چاره و کار مال یوقدر بوکن بن کرچی اول یتمه کلدم بو صنو
کنارنه که جمله بالتجل ایله حلال لشم و انلردن عذر دلیوب
مظلمدن قورتلم فائده سی بو کمکاردن کناهن عفو ایدوب
توابه کیزه لر یالق بالتجلدن بو کلمات دکلدی بالتطیع مایل اولب
بالتجلدن طرفه یقین کلدی بالتجل ایتدی امدی کرم و لطف ایله
امکنفیوب بنم خبرم بالتفکره دکور سکا دخی سعیکلدن ثواب
حاصل اولدیغیکم حق تعالی کلام قدیمنده بیورر قوله تعالی وان
للانسان الا ما سعی بالق ایتدی کتور الوکی امانت دوتسلم
واندنصکه بو قولدن دنیه سن بالتجل بالغه ایتدی کاشبو
اوتی بری بزیه قاتوری کل نهم اکلوم بغله دخی فارغ اول دیدی
بالق اوت الوب کلدیکه بغله بالتجل بوینن اوزادوب محال
دیر میوب بالغ یوتدی بو حکایت انوکون مرتبه سنه بزه دوشانجل
قونشو لوغنده جان قورتو سندن غیری فایده یوقدر زیرا
ایتدی وقت لوزکه باد صبا اول بهاردره جهانی چکلمز اچدر
نوقت اولور که اتمجل بانغنده چیکلمی بوماندر بالش وقت
اولور که یولدن اوتوشلره دلیل اولوب مقصدنه ایرکن قدو

خوشلر کوستردی
اولور که صح

ایتمکندر که دوشانجل بزم ضعیف العقوبه بعقوبی کندوقوتیه
شکر ایلیوب کرم قیلمق دوشه حکایت کوریم عادتی تسخیر ایدا
آدرسه ایتدی قوزقوز دوشانجل اوصکلی سنی سوبلکه مهلت
ویرمیوب هلاک ایلیم دیشوکیم سکسار قرغایه ایلدی ایرده ایتدی
نیجه در اول حکایت ایدکل ایشیده نم حکایت زنجیر اسکسار
آدرسه ایتدی ایشیتدم که بر مرغزار وار ایدی اول مرغزارده
بر یوکسک اغاج بیتمش ایدی اول اغاجده بر قرغا یوه ایدیلر
وطن دوتمش ایدی بر کون سکسار اول اراده کلدی کوردیکه
بر خوشی مقام مرغلر اوتدیلر که اول اغاجه دیندیلر ایمین ایدیلر
قرغالری کوروب بر پشان خاطر اولدی کندویه ایتدی اکر بو بوندن
وطن دوتسه کاه ایدی بوندن راحتلق قلمز اولدی کندیسی یونی بوندن کلدیکی
کلدی اول بونک ایله دوستلق قلیمز کوره بن دشمن ایله نیجه مقابله
قلنور اکا کوره بن خواجه ایلیمز دیدی بو فکر ایله دوردی سکسار
قاتنه واردی سلام ویردی اشتیاق کوستردی سکسار ایتدی
بو قرغا بدکوهر لکندن بالکه کلدی بو قصه بنم ایله یونک ارلیغه
دوستلق قیلمان اولجاق قدر شک دکلدر که بکا بر فرصت بولیجق قلنم
قیلمکن ایشتهر شکر اولنه که فرصت بولمدم ایکن بنی انی شکار

قیلیم صیچردی چنکالن قرغانک بولنه اوردی برک باشندی قرغا
ایتدی ای جوان مرد بن سکا اخلاص بر نه دوستلغه کلدم که
بردم مشرف اولم بو نه ایشدر که سن ایشلدک نه مروت نه سعر
ونه دین ونه ادب سکسار ایتدی هر کشینک ایلرکلو حقنده
کوکلنده نه وار ایسه کی معلومدر دیکن قلب زور نه سنک
سوکلدن بنم اکاهم وار نه تسمیه کیم اول بیا اتلو سوزنی بلدی
قرغا ایتدی نیجه در اول حکایت ایدکل ایشیده نم حکایت سوزنی
بابیا که سکسار ایتدی ایشیتدم که بر دلال بر بوغجه طوتوب
بازاره کیتدی ایدی که صاتمه بر اتلو یه بولداش اولدی اتلو یه
دلال ایتدی نه اوله مروت ایدوب بر زر بولکومی اتکل اولیسه
الوب کتورمی دیو اتلو ایتدی اتم بر اکی کونه زمن بکی کتورمکه
طاقت یوقدر دیدی بو نلر بو صوزنده ایکن بر طاوشان چیقدی انجق
آت باشنی صلی ویروب شکرتدی کوردیکه آتی غام ایش ویرمز
ایشی کوکلدن ایتدی حقیقت که دکلدن قشان الیش اولسم
شدیه دیکن بر اکی یکک اشاق ایدوب مولیا کیاوحی کوکلندن کچورمه
شکر حقه که طوتی اتلو الدی وایتا الیسه شیطانی تنده بقسور
ایدوب بر دیتو سوندی اتلو کیتدی دوتوب کلدی قوماش اتم ایش بوردی

ایمش طونی بر دوزیر کتوری فریره بن دیدی یقاق ایتدی فارغ اول
بن سنک فکر کلدن غافل دکلم دیوب قفتان ویرمدی سکسان جکایت
سویلیوب تمام ایتدکدن صکره قوغای ایله صنعدیکه پنجه لری برینه
کچدی پس بو حکایتدن معلوم اولدیکه ده شاه نجل قدر قدن امین
اولیغیا سن ایرکن اول داوشا نجلک پادشاه یعنی وکرمن چوق اشدوب
دوزدین امید بودرکه بو ضعیفلری ایمکیوب سایر دعاکویلری
بلو کیندن ایلیه دیدی مدبر جدره اختیار ایاین ایرانک ایله دیدی
ایتدی چون حق تعالی سنی بندن قوی قلدی و بکا سنک حکمک طبع
قلق بیوردی ناچار سکا اویق کوکدر دیدی تسلیم ایله و توکلت
علی الله کل ایدی اول طرفه کدلم امتا سکا برقاچ سوز دم
وار دیر انک ایله عامل اوله سن تا سعادت صندا وله سن اولا
کوکدرکه داوشا نجل حضورنه واره سن فرمانن جمله مصلحتدن
تقدیم ایلیه سن انکچی انک بویرو یعنی عزیز و عظیم بله سن اوچنجی
خیانت کندکدن اماق قله سن دردنجی کندو تلفکی انک رحمتی
حقنده ازکوره سن بشنجی اکر سندن ناکاه خطایله بر کناه
صادر اولورسه کمنکه اندن قورتلمه امکان اولمیه بر چک
عذر واسطه فاده ایلیه سن قومیه سن که وارد قچه ارته الحلی

انک قاتنده قرش یونلو واجی سوزلو اولیه سن یدنجی انک
دشمنی ایله رحمکز دوستلی قلمه سن سکزنجی هر چند که اول
نقاب بی چکه سن اشاغی اولمه سن طوقزنجی چون سکا خدمت
بیوره نسنه دیلیوب خدمت ایتن کلمع ایله مشوش قلمه سن
اونجی انک عشق سوزنه بعد ایتدن امین اولب کستاخ وار
حرکت ایلیه سن دردی ایکنجی هر نه کیم دیدوک جمله عقل دانش
ایتدر سنک دیده کل اوزن اولم دیوب اکسی دخی رای ایتمه
دوغرلدوب یوله کیردلر چوق طاغ دبیا یاتن کچوب اول طاغ
ایتکم کلدیکن ایزه آزدجمره بر بلوبده قوادی کندو دهدهد
نام قوشی استیوب بولدی که شاه دوشانجل یانده مقبول دیمدن
ایدی و جمیع قوشلرک ترجمان ایدی اکرچی که کوزده کبی ایدی
لکن عقل کیاسنده جملدن قوی دیلو ایدی و ضیع ده قلدیلر بر غزار
ده انوردوب بیوب اچرایدی ایرمز ایلر دیوب یوب سلام ویردی
عزت یوله هدهد سلام من الدی صورد یکه قندن کلور سن
قنها کیدرسن قهدیک ندر ایزه ایتدی ای سرور دردنجم بیر
آزنه بایجان والکیت در شول طاغلر ازدیدر خوب موضعدر بر کشک
ایامنده مرتاذه لک آوانده عمری اندیه کوره مرکلکده کشی

تروجدی مراد اوغلی قیز حاصل ایلمکدر هر بل قوشلر سلطان
ولایتنده کلوب کوز مز قوشوشنده یوز چقمز حزن جوی سنه
یدر لوب نوبی تعبیون و محرومدم قوی جون بو قدر حوادث اوقلری
جامعزه کاز ایدوب و بیوکلک عالم دخی کلدی اول جوره تحمل ایده
میوب بو جانبه عزم ایلدوکی تارکه بو پادشاه سایه سنده صفنه
دوکر اکرچی که خدمت شرینکن ایله شمدیه دکن حق سابقه یوقدر
لکن ازلده جانلر فرا شنادر مکاریم اخلاقکزدن متوقعدر که بو غریبلر
دلیل اولب قوشلر سلطانکه خدمتنه الته شنر هدهد ایتدی
شاد کلدوکن دشادی کتوردوکن کلکز مبارک اوله چون بزی
اول خدمته قبول ایلدوکز فارغ اولکز پادشاهمز عادلدر
تلجاء ضعفا در خاطر کز خوش دوتوکز بو مصلحت اعلا تبلغه تمام
اولور دیوب ایره نکز ایرن دوتوب پادشاهک بشاشت زمانده
حضورنه الندی قشلر سلطان دوشانجلی سلیمان دار سلطنت تختنه
کچیش اولور شاهین قفا سنده المالی صلاح چکوب دورر زرکش
اوسکو کوکن یاشنه اورمش طاوس الوان مزوقه اموزنه ایلمش
باد افشانلیق ایلر صفا قوشی مشکین طولدروب بارکاه صولی ایله
کتاب ایچون ایلده طبق دوتر بلبل لطیف الحان ایله نواده پادشاهک

مدحین اوقور مرغ اردستان لهو طرب هنکامه سین کرم ایدر بلبل
بانک اوزن عیوقه چقمه خوشی شکر افشان عبارتلر ایله عجیب غریب
کلمات تلو ایلر هدهد که پیک حضرتدر بشارت خبرلرین ویرور پادشاهک
مجلسنه بو وجهله آراسنه پس هدهد ایره نک ایراق ولا یتدن
پادشاه خدمت ایمک ایچون کلدوکن بلدردی اندن ایره ایلرو
پادشاه حضورنه کلوب اولا باش قیوب آل قوشورو دردی دعا
و مدح و تحسینلر ایلدی پادشاه خوش کلوب ایستمالت و شفقت
بایندره اکسوکل قومدی و ایتدی نه بزده دلرسکل قرار ایلمسکز
نه سبب در ایله غضب یه شمدن صکره زحمتلر کشدی حق سبحانه اوغل قیز
دخی ویره کچمشلر فراقین انلرک وصال سوییله سوینمدر سن
دخی پادشاهک بو وجهله نظر ایدوکندن ایره نک خاطر خوش اولب
پادشاه تکرار دعا ایدوب بوندن قالقوب آرزو جهتنه قاتنه کلدی
احتمال اکا داخی بلدردی آرزوسی دخی اولوب پادشاه حضورنه کلدی
عرض ایلدی پادشاه اینی دخی ایستمکلیکه بوله نواخت ایلدی اندن پادشاه
ایره ایتدی سندن عقل کفایه اکلرین دار ملکه جمیع قوشلر ترجمان
اولوب دکلا دخی بر فاتح نصیحتدن دله کتورب سیلیه سنی کوردکه
دولت و کمال سلطنت و سبب بقاء مملکت و رافع اولمه تاکه انک ایله

ای پادشاه

دنیا و آخرت دولتین حاصل قیلم دیدی **نصیحت پادشاه** حق تعالی جهان
ایله سنی سببیله عمارت قیلدی **بری** عقل **و بری** شرع دلر سنگ که
آخر نگ معمور اولور بو ایکی جهة الدن قومه و دنیا عمارتی عقل شرع
ایله یاپلمشدر اول باغبان خسرو ده دیدی **پادشاه** ایتدی نیجه در
اول داستان ایدگل ایشده لم **حکایت باغبان با خسرو** ایرمه
ایشدم که برکون نوشروان عادل تماشا دیمه طنطرایه چقدی کوردی
برخواجه بی سفید باشی تمام حدیقه یتمش بر باغچه اغاجی دکن خسرو
ایتدی ای پیر بو اغاج که شمدی کسون یمش نجان یتیشن پیر در حال
جواب ویروب ایتدی شاها ایر قلردکدی بزیدگ و بزدهلم ایر
قلر بیه خسرو بو سوز بغایت خوش کلدی پیرگ خاطرینی کلن تعجب
ایتدی بیوردی بیک التون ویردیلر خسرو بیوره کوره خطا ایدوب
ایتدی ای پیر اکر بو اغاجگ یشه ایرمیشسن بکا اندن تحفه
کتورکل لیاسکا چوق نسنه انعام ایلیم پیر ایتدی شاها دلدکم
اغاجگ یشمش یدم ویره جکگ انعام ویردی پس بو سوز دخی
پادشاه دیلاکه خوش کلوب ایکی بیک التون دخی انعام ایلدی پس بو
حکایتدن اکلندیکه اهل عقل اولان دنیا مزرعه آخرتدر مقتضی
شرع اوزره اولیه نالایق کوزیچ ایلیوب آخرت یولنه صرف ایلدیلر چون سوز

بوکه ایشدیکه پادشاه ایره منگ حال کالین کوروب بکنوب قولی
ایتدی بندی رعیتت احوالین کوز لیوب عدل ایله قرکوز
وده اوشانجل هر چند قوشلر سلطان ایکن کلکدن نصیحت
طلب ایلدی و نصیحت قبول ایلدی بنم کیم سعدی علیه
الرحمة والسلام بیوردی **حکایت ایکی شاه بر حکایت**
قاز یعنی حکمت سوز لری دکل دانا کرک یاوی قلدوغی قرنه کم
بر کشنگ بر سو کلو بنسنه سی ضایع اولیسه ایکی سنوب
بو لمیجه راحت اولمز کوکجک محنلو سوز کی دخی عاقل اولان
کسنه نگ یعنی قلدوغی دکلمیه بو لوریسه اولوم اول کسنه
کوکه ایوا دکسون کرک یرمز اولیسون نته کیم **حسن بصری**
حضرتلری رضی الله عنه برکون مسجده نماز قلنه وادور کوردی
بر اوغلانجق نماز قلور اما سجده قصوری وار شیخ اوغلانجغه
ایتدی ای اوغلانجق سجده یخجون کوتجک اتمز سن اوغلانجق
ایتدی ای شیخ فرعون برکن بویله ایلیسه مسلمان اولور
تکیه شوکن کتوروب دشمن اولمزدی دیدی کری شیخ بر اوغلانجغه
دخی باوغردی کوردی اوغلانجق چراغ اویارمش اوغلانجغه
ایتدی بو ایشه نلیچی قندن اولدی اوغلانجق چراغمدن دیدی چراغ

بر پادشاه وار ایدی آدمی صدیقه ایدی انکل زمانندهٔ شعیا پیغمبر
ایدی لو صدیقه پیغمبر بولوب غیبندن طشره ایش ایشلر ایدی عادل
پادشاه ایدی لحضور الله بو پادشاهک ایاغنده باش چقوب آتیکنی
اولدی خلق ایچندن قورقمز اولدیلر خسرو ده خلق قرشوب احکام
شرع سورمز اولدی حق تعالی بابل نام پادشاه صدیقه اوزره
حوالک ایدوب ایشلوز علم ایله صدیقه ایشنه کیردی صدیقه صبر
اولدی صدیقه صوردی حق تعالی جانبندن وحی کلدی کلدی بو نلر بو
سنوز دم ایکن شعیایه وحی کلدیکه صدیقه ایشنه ایشسون
بلکه خلیفه نوسون عمر تمام اولدی دیدی صدیقه بو خسرو وار ایکن
خلوت برینه کیروب نماز قلدی و حضرت حقه نالش و تضرع قلدی سجده
وارو ب عمر اوزونلغین طلب ایلدی و ایتدی اللهم یا رب الارباب
الک الخلق قدوس مقدس یا رحمن یا رحیم یا رؤف الذی لا یاخذه
سنة و لا نوم حق تعالی دعاسین مستجاب ایدوب هنوز باش سجده
دن قلدرمزین شعیایه وحی کلدی که صدیقه ایت حاجتین روا قلدق
اون بش سنه دخی عمری اولسون چون شعیا وحی صدیقه یلدردی
شام ایدوب کیرو سجده وارو ب بو کلمات اوزره شکر شرطین
کتوردی [illegible] آبا [illegible] سجدت [illegible]

انت الذی تولی الملک من تشاء و تنزع الملک ممن تشاء و تعز من
تشاء و تذل من تشاء بیدک الخیر انک علی کل شیء قدیر انت الاول و الآخر و الظاهر
و الباطن و انت ترحم و تستجیب دعوة المضطرین انت الذی اجبت دعوتی
و رحمت تضرعی چون باش سجده دن قلدردی شعیایه کیکیری
وحی کلدیکه صدیقه ایت انجیر صوبی ایله ایاغن یوسن رحمت
کیلدی ایله ایلدی ایاغنک رحمت کلدی بابل که ادینه شعیا دیب
دیرلر ایدی کلدی شهر اوستنه قوندی جبرئیل حق امریله کلدی
بر کرچا عوردی تمام جزی بر کرکدن هلاک اولوب آنجاق دوزن کرکی
قوزقولدی بوی شعیا دیب بری تخته نصر ایکسی بارجیلر و حاکمیلر
صدیقه کوردی که دشمن چریسی هلاک اولدی آنی کلدی وارد یلر
شعیا دیب دتوب کتوردیلر اندن کیری صالی ویردی نر ایدیک
وارد ی اندن قوت اولدی بر یتیم پخته نصر پادشاه اولدی صدیقه
عمرلو صلاح بر نه بیچه زمانلر دن ایلدی لاجرم تکر عمر ویروب
دشمن قهر ایلدی بو محبت دن که اولدین عمر آرو تلوقین ویردی
غیب اولدی که یونس پیغمبر عم بدی یاشنده فوت اولدی اون دوت
کیدنصال تکری تعالی یونس در لدوب عمر ویردی تعلیم عقلیده ذکر ایدر
قوله تعالی و ان یونس لمن المرسلین اذ قال لقومه اتدعون بعلا و تذرون

الحاصل آية تفسيرنده بني اسرائيل ده بر پادشاه ايدي آدي اجب
ايدي كندوسي عادل الا بر عورة واد ايدي ظالمه پادشاهك بر
صالح كشي قوينشي واردي آدمزدكي ايدي اول مزدكنك اوياننده
بر باغچه سي واد ايدي اول عورت بو باغچه مزدكه دن ديوب المز ايدي
پادشاه طشره چيقدي عورتني برنده حاكم نصب ايلدي عورت يلان دانق
دوزوب خلق اچنده دار تعليق ديردي ديلركه مزدكه پادشاه
سوكيدي انلر دخي شريعتلرنده ايله ايديلكه بر كشي پادشاه سوكسه
قان حلال اولور بو اولدرلر ايدي ايله اول يلان شهادت
ايله عورتك امر ايدوب اولدرتدي باغچه سن الدي پادشاه بيانندن كلدي
عورتنه قاتدي بعده حق تعالى الياس پيغمبري كندوسي بيورديكه واد
اجب دي عورتني اولدرسون باغچه مزدكي اوغلانلرنه ديرسون
فرالاني دعورتني قصي هلاك ايدرم اجب يوني ايشدجك قاچوب
الياس اولدرمكه دلدي الياس عليه السلام بر مغاره يه كيردي واجب اردجه
قرنى كشي ديرلدي اول نكسه لري حقك امريله آتش دوتوب يندي
الياس پيغمبر بر قاح كون بجه كه نفكلري محيط قيمه شهرنه واردي
بر طول عورت اونه قوندي اول عورت يونس پيغمبرك انسي ايدي
يونس بيري ايله اولدي آنه سي واروب الياس پيغمبري عليه السلام

مغاره سنده واردي الياس يولدي الدي كلدي واروب كلنجه اون
دورت كون كجدي اندن يونس پيغمبر كوسي الياس پيغمبردن انغلي يونس
ايچون دعا قيل دي لسون بدي الياس پيغمبر دعاده تردد ايدن
جبرئيل كلدي خبر كتوردي كه دعا قبل ايتمك ده عاصي سبيله در
پس الياس پيغمبر دعا قلدي يونس قيامت اولنجه كلكه دكلدي وجود
بولدي صكره پيغمبر لكه ديرلدي فصل در بيان دو ميكان بيك
ديكر اول كه كدر كه بر پادشاه بر پادشاهه ياغي اولسه اي كوركل
اسيمك كه كدر دو اوغرا شمق طلب ايتمك كه كدر اكر اسيسه دشمن
خوار قطو ايله نظر ايلمش اولور وكندوسي غالب بلمش اولور مبارك كلمه
نعم الكيم پيغمبر حضرت عليه الصلوة والسلام بيوردي لا تتمنوا لقاء
العدو يا ايها الذين آمنوا يعني دشمن كوردمك دلمك اكر
البته كوردمك ميسر اولور سه بر كون دكل دخي بر كون دكل بر كره دكل
اولوب دوماده كه كجمك دوداغي جرمي شيل كبي كه كيم كوركل بير اولوطيا
پادشاهك بو يوردغنه مخالفت ايلمك كه اكر مخالفت ايدر سه نصرت
اول حشكلرن اراغ اولور نيه كيم احد غزا سنده پيغمبر عليه الصلوة
والسلام جريسي مخالفت ايتدي اكر مخالفت ايتمش ايدي نصرت حق تعالى
نصرت دشمنه ويردي وذخي پادشاهه لازم در كه دلايتي عدل ايله

اهل صقلیه نته کیم حق تعالی کلام قدیمنده بیورر نه قوله تعالی **ان الله یامر**
بالعدل والاحسان اندن بادشاهلره امر معروف و نهی منکر
لازمدر شیله که امر معروف و نهی منکر ایلیه ولا یتنک زوالنی سهدر
نه تکم بنی اسرائیل توهمنه واقع اولدی پیغمبر حضرتلری حق جل و علی
یه مناجات ایلدی یا الهی بنی اسرائیل کابعه سنی ترک کردن نه سبب
ایچون هلاک ایلدک اجنده اولری دخی دار دنیا خطاب عزت کلدیکه
اول ایولری ترک کردکه فعلنی کوردک فرفعه متعدد اولمزلر ایدی
امر معروف ترک ایلدکلرندن اولری جمیعنی هلاک ایلدم و دخی مروی
بنی اسرائیلدن بر قومه حق تعالی پیغمبر یکه بره بو نوع دری صکره بر
اخن کلدی دری اول پیغمبر مقدی کلن پیغمبر کنه اعوانلدن حقه مناجات
ایلدی الهی اول پیغمبر کنه متوجه نیدیکه قوم ایلکه بره بو نوع دک
خطاب عزت کلدیکه اول پیغمبر نماز قلاردی بر قاچ کوجک
اوغلانجقلر بر نوعی دوتوب دیر که بو کز لر ایدی تا وعلی فریاد نه
پیغمبر نمازن قیوب دار مدوی اجلیجون حشمنی ارشدی بو کز
دیدیلر بو در دم دهی عجیب زمانه در که ظلم اتنک دیکلری دوشمن
دوشن ظلم ایدنلری دوستنت دوتارلر لاجرم مهلکنده نه کلدوکز
نه خلق ذکلنور یکلن کن که رکه عصیان دولت یقوب هلاک ایدم

احسان قضا و بلای دفع ایدر **حضرت رسالت** صلی الله علیه و سلم
دن حرز یدر صحیح مشارق حدیث کرنوندر اوچ کشی بر یولجه کدرکن
اتفاقا یمورلردن قچوب بر مغاره یه کیردیلر یمورلردن صعوب اولور
دیلر ناکاه یوقاردن بر قیه یقلوب مغاره نک قپوسنی
بوکردکن بغلدی هر کز اشتی کیرجک یر قالمدی محققه کتوب ایتدیلر
بحیاتنه ایله لم بوکه نه چاره قلم دریغا حسرت بر لکه کوزده
هلاک اولیسادوز دیو اغلاشدیلر ایلکن ارسنده اهل علمدن
بر کمسنه و اکر ایدی متدین و صالح لردن ایدی ایتدی هلاک اجمز
اوچ قضیه ری اکا لوکه تکری ایچون اشلیوب دوز دوق ایلکن
ایدوب حق حضرتنی شفیع کتوره لوم اولکه ایسترکیوب بو مشکلن
لری بو بلادن خلاص ایلیه دیدی اول سن سیلم دیدیلر عالم ایدی
قری و قوجه انام و اناثم و اکر ایدی عورتم و اوغلانجقلرم و عیالم
دوارم دخی و اکر ایدی هر کون طوارمدن سوندی صاعوب اوغلانجقلر
دیر مدیلر آنه و آنمی دیو ایدوب بر کون طوارمدن ایراق کتمش
صاعوب کلیجه دتا دوانه نه انلر مشکلر اوغلانجقلرم سوندی
دیدیلر اغلشورلر کن مناسب کورسه دیکه انام و اناثم اچمیون اکلو
ایچه الویا رحمه لرخی دوا کورمدم ایرتسه اولیجه سوندی دوندم

دوردم چون اویاندیلر سوز ویردم اجدیلر اندن اوغلانجقلره
ویردم الهی اگر بو اشی سنکچون ایتدم ایسه بو قیلدی اوسته
رحم کیدر تاکون یوزین کوره لم پس قیاس بر مقدار بوندن ایولری
کوکل یوزی کوزکدی کوردیلر شکر ایلدیلر بری دخی ایتدی بنم ایتم
قرداشی عمم قزی وار ایدی اکا کوکلم دشمش ایدی قتی سوردم
انجاق ولایت غایت قرداشلق اولدی اول قیز طعامه محتاج اولب
ضروری کلوب بندن طعام طلب ایلدی بن اندن نصیبم طوتدم کلدم
راضی اولمدی کتدی کرو قتلار یمش کلدی چاره سوز اولب راضی
اولدی چون یانه وارمدم اول وقت ایتدی ای تکری خوفی تکرلوزن
توریغ مهرم اچمه الا مکر نکاحلم لدکه چون اندن بو سوزی اشتدم
اول یرمازد فعل ترک ایلدم الهی اگر اول فعل سنک رضاکه
ایچون ایدم ایسه بو قیسه بزه دخی اچلشون پس دعاسی مستجاب
اولدی بو زدخی اچلدی بری دخی ایتدی بر کز چلتوک اکون ایدی
چلتوکی کتوردکه اجرت ایله بر کشی دیدم ایشی بتدی حقیقی
ویردم المیوب بنده قیوب کتدی اکلندی کلدی حقن صبقلدم
کرن اکن وقت کلدی انکل حقن اکی ویردم دیو دیدم هل الام صحت
چلتوکه اولدی چلتوکه صالدم دوا الام دوا ایلدی حقی اولدی

صنکره اول کشی کلوب حقمی طلب ایلدی ایتدم اشبو طوار تجویج سنک حقکدر
الکی کیت ایتدی تکریدن قورقه حقم ویرنی مستحق ایله ایتدی تکری بلور
سنکدر الکی کیت دیدم ایتمش دعا ایدون الوب کیتدی اکر بنم ایشم تکره
ایچون ایدم ایسه بو قیسه بر کزدن کلنده حق تعالی دعاسی مستجاب ایلدی
قیاسا نکلیه کیدوب بو بلکر طشره حقیقه یلر بو ذکر اولنان کلمات بیغمبر کلام
انا نحن کوکلوزه حق رضا سبحانه اشلنن ایش نوقت ایلمه هیچ اولمیوب خراب
اولور پس پادشاهه لره لایق بودر که دایما خیر صواب ایله دوست
تاکه کیدیو دخی ورعیتی بلادن ایمن اولور حکایت شاه بهرام کور
زمانی نده درت بیل قیزلق اولدی شیله کیم خلایق اوت بدیلر
پس بهرام انیارلر اجدی قوقرا یه تا قحل اولنیدر دیو ولایت بسلدی
اول درت بیل اچنده بر کشی اچلقدن اولدی بهرامک اندن خبر
یوق ایدی بهرام ایشتدی اول قدر غصه و قیغوبدی که حد دکیل
ایتدی الهی بن بلورسن که بنم اندن خبرم یوقدر بو قیسه
بن کیدوب زرع اولمکه راضی اولوردم انی اچ قومه راضی اولمز
ایدوم پس کیجه خلوتده باشن اچوب ایدی قلبی چون اغلمی
صلبه بن کچوری حق تعالی رحمی قیوشدی ایچون خطاب قلدی کوکلی چوق اغلمکه
ایله بر قوم اچلقدن اولدی ایچون سلر غصه تندن بره خی کیدوب

پادشاه لحمز ایله سنک حرمتکه درت پیل الکدن ویرلا یتکدن
الوجی کتورکل اول درت پیل اچنده کسنه بلمزکه اردن وخورتدن
واوغلاندن برفرد اولمش اوله پادشاهک بیت ایله کرکدرکه انکه
ویرلا یتندن اولم کوتوله ایله کرکمزکه انک سببندن ناحق قان وکله
حقه شکر اولسون چیبینه سلام • عون ایله اولدی ختم لشبو کلام •
قد وقع الفراغ من تحریر هذه النسخة فی الیوم الثالث
والعشرین من شهر محرم الحرام سنة ست
واربعین وتسعمائة من الهجرة النبویة
فی شهر قسطنطنیة المحمیة